

ДИМИТЪР БЛАГОЕВ

ИЗБРАНИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

В ДВА ТОМА

ИЗДАТЕЛСТВО НА БЪЛГАРСКАТА КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ

TOM II

ЧАСТ I

БОРБА ЗА ТЕОРЕТИЧЕСКИТЕ
ОСНОВИ НА ПАРТИЯТА

PRO DOMO SUA

„Общото дело“ и другарят Я. Сакъзов. — Решенията на конгресите по печата и двунеделните „списания“. — Едно напускане почвата на Работническата социалдемократическа партия и едно отдалечаване от принципите ѝ. — За терминологията на нашето учение. Въпросът за тактиката и формата в която го подига „Общо дело“. — Ред въпроси, които искат обяснение.

Главна теоретическа основа, из която произхождат принципите на социалната демокрация, съставлява научният социализъм, или Марксовото философско-икономическо учение. Същността на това учение се състои, както се знае, в туй, че икономическата организация на обществото е основата, въз която се издига правата му и политическа организация, и че историята му е история на класовата борба. Оттук следва, че ако в една страна съществува известен политически режим, то съществуването му се обуславя от икономическата организация, която господства в тази страна, и че неговото махване зависи от изменението на основата му, на икономическата организация. Знаменитият социалистически агитатор Фердинанд Ласал изказа това научно положение в своята реч — „За същността на конституцията“ в такива думи: Конституцията — това е кралят, който има топовете и щиковете. С това той казва, че конституцията, или политическата наредба, не е нищо друго, освен изражение на фактическите отношения в обществото. Ако в една страна кралят, или царят, може безгранично да се разполага с топовете и щиковете, то очевидно е, че това е възможно, защото са такива действителните обществени отношения. А пък тези последните всецяло се определят от икономическата организация на обществото или на даден народ. Но икономическата организация на обществото не е постоянна; тя с развитието на производителните сили постоянно се изменява. Наред със старата икономическа

организация изникват нови, създавани от развитието на производителните сили. Старата икономическа организация винаги сама дава известна възможност за развитието на нови производствени форми в обществото. Но догдето тия нови форми не се развият във всичката възможност, която им дава старата организация, последната не погинва. Обаче също тъй и новите, по-високите, производствени форми не се явяват на свят преди да назреят условията за тяхното съществуване в недрата на старото общество. Оттука е ясно, че действителните обществени отношения също се менят с изменението на старата икономическа организация. С изникването на нови производителни сили и производствени форми се явяват нови обществени отношения, които неизбежно влизат в борба със старите отношения. Борбата на старите обществени отношения с новите и обратно се олицетворява, естествено, в борбата на хората, която борба не е индивидуална, а обществена. Тя е борба на обществените групи, интересите на които са свързани със старите или с новите обществени производствени форми. Борбата на класите неизбежно е *борба политическа*, е борба за политическата власт, понеже на старите икономически организации са съответни обществени и политически наредби, които се явяват пречка за развитието на новите, на по-високите обществени производствени форми. Тази борба на последните с първите и на класите, които я олицетворяват, винаги се води не от целите класи, а от политически групи, от *политически партии*. Класите в тази борба се явяват неизбежно във вид на политически партии.

Такава е общата теоретическа основа, от която изхожда социалната демокрация. От нея логически следва, че борбата не на всички класи е прогресивна, следователно и борбата не на всички политически партии е прогресивна. Класата, която се бори, за да задържи старата икономическа организация и да пречи на развитието на новите обществени производствени форми, е **реакционна** класа; напротив, класата, която се бори за възтържествуванието на новите обществени отношения, е **революционна**. Оттука следва, че и политическите партии биват реакционни, когато се борят, за да **запазят**

интересите на реакционните класи, и обратно — те са прогресивни или революционни, когато се явяват представители на новите производствени форми. Нищо не важи името, което си туря една политическа партия, както нищо не важат и широкообещателните програми с „либерални“ и „демократически“ искания. Най-важното е на коя класа стремежите, ламтенията, интересите представлява една политическа партия — дали тя се явява защитник на старите обществени отношения или на новите, на реакционните класи, или на революционните.

Работническата социалдемократическа партия у нас стои на тази именно теоретическа основа и изхожда от принципите, които произтичат от нея. Щом е така, то очевидно е, че те са задължителни за всеки един неин член, или по-вярно, че всеки съзнателен неин член не може да се придържа о тях и в своята деятелност да не изхожда от тях. Обаче между членовете на Работническата социалдемократическа партия има, за съжаление, и такива, които уж признават и теоретическата ѝ основа, и принципите, произтекающи от нея, а всъщност, тъй да кажа, на практика положително се отдалечават от тях. По тази причина те, в своята деятелност, особено в литературната си деятелност, наместо — ще кажа с думите на Маркса — да обясняват съзнанието на хората с формата на тяхното обществено съществуване, напротив, те обясняват последното с формите на тяхното съзнание. Наместо да обясняват съществуването на безобразните политически режими у нас с материалните условия, които ги обуславят, те, напротив, обясняват материалните условия със съществуването на политическите режими. Вследствие на това те впаднат в утопии, несъвместими с принципите на Работническата социалдемократическа партия. Наместо да изследват материалните условия и на основание на това изследване да покажат свързката между тях и политическите явления, те се впускат да съставяват проекти за най-добрите политически реформи, които би махнали днешния политически строй, като изхождат, очевидно, из това утопично начало, че стига да изнамерим най-добрата политическа система, за да се получи най-доброто политическо управление за страната. По такъв свършено утопичен начин те свързват свързката между

икономическата организация на дадена страна и нейните политически учреждения. Такъв пример на отдалечаване от принципите на партията и на свършено утопичен начин на мислене ни дава напоследък другарят Я. Сакъзов в своето „списание“ *Общо дело*, което ми даде повод да напиша тази статия.

С това „списание“ надали бих занимавал читателите, ако да не ме задължаваха две обстоятелства. Първо, в редакцията на „Ново време“ постъпиха няколко рецензии за „Труд“ и „Общо дело“, в които, като във всяка рецензия, в общи бележки се одобрява първото, а се осъжда второто. Това обстоятелство, че няколко рецензии в едно късо време се явяват за „Общо дело“ и в един дух, показва, че е необходимо да се говори за него. Второ, и най-главното, което ме задължава да се занимая с него, е обстоятелството, че негов главен редактор се явява един член на партията и не само член на партията, но и член на Централния ѝ комитет, който се избира от конгресите да контролира принципиалното направление на партийните органи и учреждения, да изпълнява нейните решения и да прилага нейните принципи. Другарят Я. Сакъзов е избран за член на Централния комитет на Работническата социалдемократическа партия от последния конгрес в Сливен¹, а два месеца след това той почна да издава двунеделно „списание“. Както по въпроса за самото издание, тъй и по въпроса за направлението му, другарят Я. Сакъзов никак не се съобрази с качеството му член на Централния комитет на Работническата социалдемократическа партия.

Преди всичко ще забележа, че др. Сакъзов, като член на Ц. комитет, преди да почне своето двунеделно „списание“, трябваше да се попита дали той с него не нарушава конгресните постановления на партията за печата. Според тия постановления никой член на партията не може да издава вестник без разрешение на конгресите. Другарят Сакъзов знае тия постановления, тъй като и той вотира за тях на IV и V-ия конгреси и защитава ги в партийния орган преди V-ия конгрес. Обаче сега по един околнен начин, по мое мнение, нарушава конгресните постановления. Наистина, той издава двунеделно „списание“, а не вестник. Но тук, очевидно, работата е само в названието, но не и в същността. Едно двунеделно списание у нас не може да бъде друго освен един по-голям вестник,

който излиза еднаж в двете недели. И действително, всяка една статия от тия „списания“, особено по текущите вътрешни и външни въпроси, може да се помести в колоните на всеки български вестник, без всякакъв ущърб нито за големината им, нито за съдържанието им. Та, изобщо другояче не може да бъде у нас. Издаването на двунеделно списание и дори на *седмично* предполага две неща: много литературни и опитни сили и много материал по въпроси, разискванието на които не търпи отлагание по своята важност. В такъв случай дори седмично списание става необходимо. Обаче у нас нищо подобно няма. У нас захващат да издават двунеделни списания не за това, че има излишни и опитни литературни сили, нито за това, че се усеща някаква обществена нужда от по-бързото разрешение на натрупани въпроси, или пък защото не могат да намерят място где да изкажат своите мисли по съществуващите въпроси. Най-обикновено нещо е у нас това, че захващат списания месечни и двунеделни просто за да се удовлетвори личната амбиция, да си имат свои органи, в които без стеснение да можем да си кажем своето мнение. Съвършено справедливо забеляза партийният орган „Работнически вестник“, че тази мания съществува и у наши партийни другари, която от партийна гледна точка е не само безполезна, но и вредна. Във всякой случай съвършено е ясно, че засега у нас двунеделните „списания“ са просто двунеделни вестници. Такова е „Общо дело“. Дори с такъв характер ще бъде и сп. „Труд“, макар и да е месечно, ако др. Дабев не обърне внимание да дава по-малко статии, но с по-теоретическо съдържание, отколкото много, но които носят вестникарски характер, и статии със забавително-образователен, тъй да се изразим, смисъл. Но ако недостатъците на сп. „Труд“ произлизат от обстоятелството, че др. Дабев се е заловил за едно съвсем ново и мъчно за у нас издание, то „Общо дело“ е вестник затова, защото не може да бъде друго едно двунеделно списание у нас. Но щом е тъй, тогава с издаването на двунеделно „списание“ получава се едно заобикаляние на конгресните постановления. Те губят смисъла си. Конгресите оставиха пълна свобода на членовете на партията да издават списания. Но с туй, очевидно, се разбираше именно списания, и месечни. Другояче, всеки член на партията може да издава двунеделни и седмични вестници

под названието „списание“ и по такъв начин напълно да се суспендират решенията на конгресите. Другарят Я. Сакъзов, като е имал намерение да почне такова издание, трябваше да сондира конгреса, толкова повече, че той направи предложение на него да разреши издаването на една двунеделна притурка към „Работнически вестник“, в която да се разисквали принципиални въпроси. Понеже конгресът не му прие предложението, той имаше добър случай да го сондира за издаването ѝ от него, от др. Сакъзов. Обаче той не направи това, както не сметна за нужно да сондира мнението поне на Ц. комитет. Това, според мене, е една грешка от страна на др. Сакъзов и лош пример по отношение към партийната дисциплина.

Но независимо от казаното др. Сакъзов в „Общо дело“ допуска едно голямо отклонение от принципите на партията и подига тактически въпроси в такава една неопределена, крайно мъглява форма, която внася голяма бъркотия на понятията. Пред мене са трите излезли броя от „Общо дело“ и от тези три броя, като оставям настрана третия, който не представлява нищо интересно в принципиално отношение, в двата други броя уводните статии, които за нас имат принципиално значение, принадлежат на др. Сакъзов несъмнено. В тях именно две статии др. Сакъзов, освен дето подига въпрос за тактика в крайна не възможна и неопределена форма, но като член на партията и на Централния ѝ комитет се отдалечава от принципите ѝ. Преди конгреса още др. Сакъзов в своите сказки в разни места през годината даде да се разбере неговата нова еволюция. В своите сказки др. Сакъзов систематически е избягвал почвата, на която стои Работническата социалдемократическа партия. Той навсякъде е говорил политически речни, които положително с нищо не се различавали от един буржоазен, или по-вярно дребнобуржоазен демократ. Събитията, които зачеквал той в тия сказки, както и днешното положение, а тъй също и начинът, по който може да се излезе от това положение — всичко това той го разглежда независимо от общата теоретическа основа на Работническата социалдемократическа партия и без всякакво съотношение към социализма и към партията. Систематично избягване да споменува за социализъм у нас, както и за съществуването на социалистическа партия в България — с това се отличавали всичките

му речи, които на всички другари, с които е ставало дума за тях, са направили това впечатление, че др. Сакъзов се е отклонил от принципиалната почва на Работническата социалдемократическа партия и се спуснал на почвата на дребнобуржоазния демократизъм. Същото нещо ние виждаме в уводните статии на двата първи броя на „Общо дело“, които статии са определящи принципиалното направление на списанието и са излезли из перото на др. Сакъзов. Тези статии са литературно изказване на същите мисли, които др. Сакъзов е изказвал в сказките си. В тях е забележито същото систематическо избягване почвата, на която стои Работническата социалдемократическа партия, на която той е член и сега, чл. на Централния ѝ комитет, същото систематическо отдалечаване от главната ѝ теоретическа основа, същото избягване да се спомене за социализъм и за социалистическа партия в нашата страна. Другарят Сакъзов в „Общо дело“ говори за положението в страната свършено без всякакво съотношение към Работническата социалдемократическа партия — тази партия, която едничка в България развива действително обществено-политическо самосъзнание в работническата маса и дори, изобщо, в българския народ, тази партия, значението на която в нашия обществен и политически живот всекидневно расте. Като че за др. Сакъзов в „Общо дело“ не съществува Работническа социалдемократическа партия. Ако в България не биха съществували други литературни органи освен „Общо дело“ и ако светът беше останал да съди за обществените движения у нас само по „Общо дело“, то не щеше никой да подозира, че в България съществува една социалистическа политическа организация, каквато е Работническата социалдемократическа партия.

Това напускане почвата на Работническата социалдемократическа партия от един член на Централния комитет е неизбежно следствие на отдалечаването му от главната теоретическа основа на социалната демокрация. И действително, общото заключение от статиите на др. Сакъзов е тъкмо противоположно на теоретическите положения на Работническата социалдемократическа партия. Според същността на тия статии излиза, че политическите режими у нас от 15 години насам не се определят от производствените обществени отношения, а, на-

против, тия последните се определят от политическите режими. Затова у др. Сакъзов се явява такъв въпрос, какво може българският народ да противопостави на политическия режим в страната? На тоя въпрос той отговаря в брой 1-й на „Общо дело“ в статията: „Положението“. „И тъй — четем там — какво има да противопостави страната на царстващото у нас *Насилие* и *Безправие*? — Тя има да противопостави днес отделните жизненни интереси на своите производещи слоеве, а *утре*, като право следствие от тоза, съединените усилия за провъзгласяването от самия народ на една трайна *Свобода* и *Законност*“. Същността на тая мъчно смилана цитата е, че ако *утре* се съединят всички „производещи слоеве“ с цел да провъзгласят една трайна *Свобода* и *Законност*, тогава ще се тури край на царстващия в страната политически режим. Тъй що, излиза, че политическият режим се определя от такава една случайност, дето „производещите слоеве“ у нас не са съединени. Обаче, като изхождаме от нашето главно теоретическо световъзрение, от научния социализъм, или Марксовото учение, се убеждаваме, че действителността ни говори тъкмо противното. Ние тогава се убеждаваме в тая несъмнена истина, че слабостта на всички „производещи слоеве“, или производителни класи, според терминологията на Марксовото учение, която произтича от материалните условия на страната, определя днешния политически режим. И наистина, всички „производещи слоеве“ на др. Сакъзов се намират едни в процеса на разложението, а други — в процеса на образуването. Най-главният от „производещите слоеве“, а именно земеделческата класа, в която др. Сакъзов съзира „могъщ лост“ за изменение на днешните политически наредби, е в процеса на пълното си разложение. Една част от нея отива в едробуржоазната класа, друга остава в средно положение, като все повече клони към разложение, третата част, най-голямата, е напълно съсипана, макар и да живее още с надеждите на дребната буржоазия. В същия процес на разложение се намират занаятчиите. Напротив, едробуржоазната класа и работническата, които са действително прогресивни класи, са в процеса на образуването си. Естествено е, че на такова състояние на „производещите слоеве“ отговаря и политическият строй. Един социалдемократ, който се при-

държа о основното теоретическо гледище на социалната демокрация, не може другояче да обяснява съществуващия политически режим. А щом той тъй обяснява политическите явления, естествено ще дойде до единственото заключение, което прави самата Работническа социалдемократическа партия, без да се занимава с дирението на дребнобуржоазни пътища за изменението на „цял държавен вървеж“. Обаче др. Сакъзов, в статията си в 1-й брой на „Общо дело“ разгледва положението и мерките, които трябва да се употребят за изменението му не от гледна точка на Работническата социалдемократическа партия.

Но освен туй. Като се отдалечава от гледната точка на социалдемократията, др. Я. Сакъзов не прави вече никаква разлика между „производителите слоеве“, от една страна, а от друга — не прави никаква разлика между идеологическите им изражения, каквито са политическите групировки, партии и съюзи. Дори той положително нищо не говори за тях. Обаче от гледна точка на Работническата социалдемократическа партия това е извънредно важно, има важен принципиален характер. От тая гледна точка у нас прогресивни класи се явяват днес едробуржоазната класа и работническата, когато всички други средни между тях са дребнобуржоазни, следователно реакционни. В основата на тези класи лежи желанието да запазят едни по-долни обществени отношения, когато буржоазната класа и особено работническата като продукт на по-високи и по-високи производствени форми се стремят към по-високи обществени отношения. От същата гледна точка никак, при туй, не важи движението на първите класи. Те могат да дохождат в бунтовническо състояние вследствие накърняване на техните интереси, но тяхното движение винаги се свършва с бунт, който обикновено в резултат дава храна на реакцията в страната и чрез нейните бунтовнически средства закрепява политическия реакционен режим, когато движението на другите две класи носи чисто революционен характер, характер на борба за прогресивни обществени форми. Обаче др. Сакъзов въпреки това, що той изтъкна, за голямо огорчение на някои другари, в реферата си в VII-я конгрес², в тази годишния конгрес на Работническата социалдемократическа партия, за земеделческото движение, в първата си

статия в „Общо дело“ съзира най-прогресивна обществена сила в „зеделческия слой“, който той счита такава революционна сила, която може да се яви „могъщ лост за изменяване на досегашния държавен вървеж“. Ето, впрочем, неговите собствени думи: „И наистина, — четем в 1 стр. на същата статия, — ако не закриваме очи пред това, що става наоколо, ние лесно ще издирим първоизточниците на една обществена промяна у нас. — Още тъй неотдавна, през зимата и пролетта ние бяхме свидетели на едно небивало досега движение на селените. Няма нужда да бъде човек опозиционер, за да признае, че това движение не е дело на външни подклаждания, а се е родило в самите недра на простата земледелческа маса, която начева да съзира своята онеправданост, своята потиснатост в политическо и икономическо отношение. В макар и неопределения стремеж към честитост и гражданско равноправие на тези некътнати, млади и буйни сили не съзирате ли вие могъщ лост за изменяване на досегашния държавен вървеж? При една правилно насочена организация не може ли да се създаде тук една сила, която ще иска да тури скромност и спестеливост в обществените ни учреждения, равноправност в държавните тегоби, демократичност в учебното и военно дело, строга отговорност на всички обществени служители и т. н. и т. н.?”

Както виждаме, другарят Сакъзов очаква революционна инициатива от такава класа, или от такъв „производителен слой“, както той се изразява, от която, от гледна точка на Марксовото учение, не може да се очаква такава инициатива. И наистина, тази класа, преди всичко, не е еднородна по положение и интереси. Разгледано от близо така нареченото земледелческо движение, става ясно, че начело на него стоят едри буржоа землевладелци и земледелци от рода на Холевич, на убития от земледелческа машина Учурмански, на русчушките Братосвци и т. н. Подир тях идат дребнобуржоазните селени собственици, в числото на които влизат селените кръчмари и лихвари и на които положението се разклаща и имат основание да се боят, че то ще бъде окончателно разклатено, и най-сетне, иде съсипаното земледелческо население, доведено вече до положението на селски пролетариат. Очевидно

е, че първата категория земеделци теглят към едробуржоазната класа. А пък тя в политическо отношение не отива и няма да отиде, поне за близко бъдеще, подалече от либерализма на прогресивните либерали или подалече от конституционализма, приправен с почтена доза от монархическо лакейство на народняците и народните либерали. Втората категория земеделци по самата си същност е реакционна, тъй като главният ѝ стремеж е да запази старите обществени производствени форми, дребнобуржоазния си характер. Третата категория, макар и доведена до пролетариатско положение, но не зачекната от пролетариатското гледище, в грамадното си болшинство живее с дребнобуржоазните идеали и додето тя живее с тия идеали, ще си остане реакционна и материал за политически шарлатани, за демагогствуване. Тъй че от наша гледна точка земеделческият „производещи слой“, изцяло взет, не представлява положително такава революционна сила, която да може да създаде такъв политически преврат, какъвто очаква др. Сакъзов, щото да се яви един демократически буржоазен строй. Тоя „производещи слой“ по съществото си е реакционен и да се очаква от него каквато и да била революционна инициатива не е нито съгласно с принципите на Работническата социал-демократическа партия, нито с действителността, и, ще рече, да строим за собствено утешение дребнобуржоазни утопии. Доколко е вярно, че тоя „производещи слой“ е реакционен, най-добре се вижда от основоположенията и практическите искания на нейните идеологически изражения, т. е. на политическите партии, като тъй наречената „демократическа“ и на политическия съюз, наречен „земеделчески съюз“. Както е известно, за тия партии най-висок идеал се явява да повърнат страната към дребнобуржоазните обществени производствени форми. С други думи, целта на тяхната борба е да повърнат колелото на историята към старата, осъдената на пропадане, икономическа организация. Затова именно те са и реакционни и идеологическо изражение на борбата на реакционния земеделчески „производещи слой“, от който, пак ще кажа, от наша гледна точка, никаква революционна инициатива не може да се очаква. Обаче др. Сакъзов именно тоя „производещи слой“ счита най-революционен и очаква

революционна инициатива от него. Най-чудното е, че това го казва др. Сакъзов и подир предисловието на Кауцки към българския превод на неговото съчинение „Земледелческий въпрос“, III част — „Политиката на социалната демокрация“. Както е известно, др. Сакъзов по моли Кауцки да се изкаже за земеделския въпрос в България и Кауцки се изказва категорически, че от земеделческата класа не може да се очаква революционна инициатива и че спасението на източните страни е в развитието на градската демокрация. Кауцки, първият теоретик на научния социализъм, не можеше другояче да погледне на бъдещето на нашата страна. Но др. Сакъзов в „Общо дело“ положително забравя тоя съвет на компетентния Кауцки. Повече няма да говоря засега по принципиалната страна на новата деятелност на др. Сакъзов

И тъй от всичко казано е ясно, и съм убеден, че всякой ще се съгласи, че др. Сакъзов в „Общо дело“, като не се поставя на почвата на Работническата социал-демократическа партия, твърде много се отдалечава от нейните принципи.

Да дойдем сега на тактичния въпрос. Но преди туй считам за неизлишно да забележа следующото. Другарят Я. Сакъзов, като се отдалечава от общата теоретическа основа на социалната демокрация, старателно отхвърля и общеприетата от нея терминология. Както видяхме, той старателно избягва да споменува за класи, а наместо класи употребява „производещи слоеве“, както старателно избягва да говори за класова борба. Може би др. Я. Сакъзов ще каже, че той не се отдалечава от принципите на партията, нито избягва нейната класификация и терминология, а че той не иска да бъде „догматичен“ и „шаблонен“. Такова възражение нищо друго не би означавало, освен желание да се скрие колебливостта в принципите под такива изтъркани думи, до които прибягват обикновено или явни наши противници, или такива, за които нищо не важи изработването на едно точно научно гледище за обществените явления, или за които принадлежността към определена школа е негодно за практическите им цели. Не е нито догматизъм, нито шаблонно, когато човек обяснява явленията по една естественонаучна метода и когато наричаме нещата с имена.

които характеризират едно определено научно световъзрение. В противен случай, значи собствената си постоянна колебливост да я прикриваме с оригиналничество, което нищо не характеризира, освен че има хора, които обичат да оригиналничат без научна съществена цел. Да дойдем сега на въпроса.

Другарят Я. Сакъзов в двете си статии подига въпрос за тактиката. Няма нужда да се говори, че всеки член на партията има право да подига въпрос за тактиката на Работническата социалдемократическа партия, както и да критикува известни конгресни решения. Но когато се подигат такива въпроси, се изисква да се подигат в определена форма, ясно и открито. Обаче др. Сакъзов подига въпрос за тактика, за един временен компромис, но в такава странна форма, която е в състояние да забърка найясните понятия. Др. Сакъзов в двете си статии в „Общо дело“ твърди за един временен компромис между всички производещи слоеве“? Компромиси никога не стават между класи; те са възможни само между партиите на тия класи. Като взимам предвид, че др. Сакъзов е член на Работническата социалдемократическа партия и член на Централния ѝ комитет, то естествено е да направя заключение, че той подига въпрос за тактиката на Работническата социалдемократическа партия. Както е известно, досегашните конгреси на партията са се произнесли против компромисите с другите партии. Очевидно е, че др. Сакъзов подига въпрос за отменение на тия решения. Но в такъв случай е чудно много защо той не поставя въпроса ясно и открито. Както др. Сакъзов постави въпроса за компромисите, положително е невъзможно да се разглежда. Като член на партията и особно като член на Ц. комитет той беше длъжен да занимае и него, и партията с мотивите, които го карат да иска изменение на конгресните решения по въпроса за компромисите. Искрено съжалявам, че съм принуден да констатирам и тука едно невнимание на др. Сакъзов към интересите на партията и към нейния ръководящ орган.

Изобщо, свършено е непонятно какви са причините, които карат др. Сакъзов да напуска почвата на Работническата социалдемократическа партия и да се отдалечава от главната теоретическа основа на социалната демокрация и на произтекающите от нея основа принципи на

партията дотам, щото да слиза на дребнобуржоазните идеали и световъзрение. И дали другарят Я. Сакъзов съзнава своето отдалечаване в „Общо дело“ от принципите на партията? И не впада ли той като член на Централния комитет в явно противоречие със задачите на Комитета, една от които е да контролира принципиалното направление на партията, на нейните органи и учреждения? Такъв ред от въпроси неволно възбужда др. Сакъзов със своите статии в „Общо дело“. Интересите на партията изискват разяснение на тия, както и на други въпроси. Работническата социалдемократическа партия не се бои от критика, а особено от критика, произхождаща от нейните членове. Тая критика ще изясни още по-добре основните ѝ принципи, ще обясни тактиката ѝ и с туй ще увеличи силата ѝ. Ръководен от тия мисли, като член на партията и на Централния ѝ комитет, обърнах вниманието на нашите другари върху статиите на др. Сакъзов в „Общо дело“ и на въпросите, които те подигат. Мисля, че изпълних един дълг към Работническата социалдемократическа партия, като нейн член и като социалистически публицист.

Сп. „Ново време“, кн. X, 1900 г.

МАРКСИЗЪМ ИЛИ БЕРНЩАЙНИАНСТВО?

Книгата на Бернщайна: „Предпоставките на социализма и задачите на социалната демокрация“. — Бернщайновата „теория и тактика. — Марксовата теория за социалното развитие и Хегелевата диалектика. — Нашите бернщайнианци и работническата социалдемократическа партия.

Да напиша тази статия ми даде повод книгата на бившия социалдемократ Едуард Бернщайн в превод на български език под заглавието „Предпоставките на социализма и задачите на социалната демокрация“. За тази книга, преди тя да се яви на български, бидоха дадени в сп. „Ново време“ ред статии, оригинални и преводни. Ако при всичко туй и сега спираме вниманието върху нея, то причината не е в някакви особени достойнства на съдържанието ѝ, а в туй, че някои партийни членове, слабо запознати с Марксовото учение, подпаднаха под влиянието на Бернщайновата „критика“ на марксизма и под влиянието ѝ се мъчат да подроят доверието на партийните членове към марксистките принципи с желание да отклонят работническата социалдемократическа партия от тях и от тактиката ѝ, основана на тях, без обаче да имат куража да кажат, че искат да заместят марксизма с бернщайнианството. За забелязване е при туй, че между тези неколцина партийни членове има и такива, които преди малко са писали критики върху Бернщайновите възгледи, а напоследък се явяват поддържници на бернщайнианството в Българската работническа социалдемократическа партия.

Бернщайнианството всъщност не е тъй ново в нашата литература. Преди то да се яви в социалистическия лагер, ни се проповядваше от противния лагер. Както е известно, още Минцес и Пасманик, особено последният, ни препоръчваха това, което днес ни проповядват някои членове на работническата социалдемократическа партия под влиянието на Бернщайновата книга. И наистина, какво пред-

ставява книгата на Бернщайна, ако не сбор от всички ония повърхностни, дори безсъвестни „критики“, изопачения на Марксовото учение? Книгата на Бернщайна не е нищо друго, освен едно по-систематично изложение на всички „критики“, направени върху Марксовото учение от буржоазните идеолози и от идеолозите на *буржоазния социализъм*. Едничката може би заслуга на тази книга се състои само в това, че тя е събрала в едно всичките тия „критики“. Новото в нея е само това, че тия „критики“ са подписани от един бивш марксист и член на социалдемократическата партия в Германия, под булото на доброжелателство към работническата класа, зад което се крият всъщност чисто лични психологически мотиви. В туй отношение прави са ония германски другари, които погледнаха на Бернщайновото поведение като на чиста измяна към пролетариата и към социалната демокрация. Но ето че се намериха у нас партийни членове, които тази измяна поискаха крадешком, без да му мислят много, по един много скоропалителен начин да я препоръчват на българската социалдемократическа партия за последна дума на науката.*

Да се разгледа книгата на Бернщайна, значи да се разгледат всички „критики“ против Марксовото учение, изказани преди нейното появяване. Това тука не може да стане. Пък и целта ни не е тази, нито има нужда, защото против тези „критики“ в нашата социалистическа литература има много писано, има и ред преводни книги от видни марксисти като К. Кауцки, Г. Плеханов, П. Лафарг и др. Тука ще се спрем само на някои страни от кни-

* Един от проповедниците на бернщайниадата у нас, и дори главният ѝ проповедник, а именно преводачът на Бернщайновите „Предпоставки“, между разните измислици и дори клевети по моя адрес, събрани от цего в брошурата „Разирата в работническата партия“, прибавя и една измислица от себе си. А именно, че уж аз съм бил писал за Бернщайновата книга, преди да съм я бил прочел. Преди всичко аз досега нищо специално не съм писал по тази книга. Може би нейде да съм споменал нещо за Бернщайна между другото, но на основание факти, които ми са били известни и на основание негови предишни статии. Относително книгата му „Предпоставките“ четох я на немски скоро подир това, като се появиха критики върху нея и бях я заел още тогава, за да я чета от самия ѝ преводач. Не помни ли той това? Не, той помни много добре това и види се, защото помни това, бърза да оповести света, че аз слабо съм владеял немски език.

гата на Бернщайна, а именно на ония, които се изтъкват, без да се посочва на източника им, от нашите бернщайнианци.

Бернщайн написа „Предпоставките“ с цел да докаже, че тактиката на социалдемократическата партия не била добра и че трябвало да се замести с друга. Но понеже не прилича на своите скоропалителни ученици в България, той знае прекрасно, че тактиката на социалдемократическата партия е тясно свързана с Марксовото учение: с материалистическото разбиране на историята, с диалектическата метода, с учението за стойността, с класовата борба и с диктатурата на пролетариата. Марксовото философско-икономическо учение е основата на социалдемократическата тактика и за да докажеш, че последната е ненужна, е погрешна, трябва предварително да докажеш, че е ненужна, е невярна основата ѝ, т. е. Марксовото философско-икономическо учение. Тъй и прави Бернщайн в своите „Предпоставки“. Основната мисъл в книгата на Бернщайна е тази, че най-важното нещо съставлявало „движението“ напред и че за разбирането му не е нужно нито материалистическото разбиране на историята, нито диалектическата метода, на която Бернщайн гледа като на главно зло в Марксовото учение, нито учението за стойността, нито класовата борба. Всичко това, т. е. Марксовото учение, не само не е нужно, според него, но то се явявало и главна пречка за „движението“ напред, понеже всичко това хвърляло в ужас либералната буржоазия и плашило миролюбивите демократически елементи. Такава е основната мисъл на Бернщайна. Обаче да се каже само, че не е нужно Марксовото учение за разбиране на „движението“, значи да се туриш в онова смешно положение, в което се турят неговите български последователи и прево-

Слабо или силно владее немски език, в случая не важи. Важното е, че нашите бернщайнианци смятат тоя „начин на полемизиране“ по-достоеен от моя.

Същият преводач на „Предпоставките“ побърза да извести чрез „Работнически вестник“, че той не бил се убедил от бележките, направени върху неговата брошура, и се канел да говори още. Това не е чудно! Какво да се прави, когато има хора, които никакви доводи не могат ги убеди по разни причини, стоящи може би във от същността на работата, особено пък когато тъй скоропалително се явяват проповедници на някоя „последна дума на науката“, каквато им тях се явява Бернщайновата.

дачът на неговата книга. Бернщайн се погрижи да намали карикатурността на положението, в което беше изпаднал преди да издаде „Предпоставките“, като се помъчи с тях да представи поне привидни аргументи против Марксовото учение. Да се спрем на някои от тях.

Най-първо, книгата на Бернщайна се отличава с голяма мъгливост, неопределеност на мислите, която се увеличава и от лошия ѝ превод, прошарен с новоизковани, непривични за читателите думи и изрази. Книгата прави впечатление на нещо неестествено, насилено, необмислено и дори на умишлено неразбиране най-ясните мисли. Затова тя представлява ред от най-груби противоречия. Бернщайн захваща своята „критика“, разбира се, от материалистическото разбиране на историята. Но преди това той прави един много оригинален увод. Според Бернщайна всяко едно учение се състои от две части: *основна* част и *приложена* част. Първата е *постоянна*, а втората *променлива*. Коя част от едно учение е основна и коя приложена от книгата на Бернщайна нищо не може да се разбере. Той не ни дава нито един пример. При всичко това според него постоянната част на учението може да си остане непокътната, ако разбира се е вярна, когато приложената се измени или дори се окаже съвсем погрешна и се отмахне. Това деление на ученията на две части е необходимо за Бернщайна, понеже той желае да си остане „социалдемократ“ без Марксовото учение. А пък това не би било възможно другояче освен когато Марксовото учение го раздели на споменатите две части. Тогава всичко, което не се харесва на Бернщайна в Марксовото учение, ще бъде „приложена“ част, която може да се махне. Така например диалектиката в Марксовото учение най-много не се харесва на Бернщайна, защото тя обосновава революционната деятелност на социалдемократията, затова за него диалектиката не само е „приложена“ част на Марксовото учение, но просто била чужда, прилепена, от урлечение от Хегелевата философия, част. Също така учението за стойността и класовата борба в Марксовото учение се явяват „приложени части“, защото не се харесват на Бернщайна, понеже те оскърбявали и плашели буржоазията и демократическите елементи. Затова според Бернщайна те могат също да се изхвърлят, без да се пакърни в нещо социалистическото учение. Всъщност за Бернщайна ця-

лото Марксово учение се оказва „приложено“; „основна“ част за него остава един *социализъм*, за който нищо определено не може да се каже. За Бернщайна всичко е социализъм: завоеванията на либерализма за него са социализъм; разширението на правата и на демократическите учреждения, които, между другото да кажем, са плод на класовата борба на пролетариата, са социализъм. Изобщо всичко, което се движи напред, според понятията на Бернщайна, е социализъм. Затова той казва, че за него важи движението, а не крайната цел. Движи ли се обществото напред — това важи за Бернщайна, а не крайната цел, понеже самото движение е социализъм, според него. При това той под движение разбира движение към либерализма и демократическите учреждения. Стремлението на пролетариата към завоеването на политическата власт с цел да махне днешната наредба и да тури на мястото ѝ социалистическата, т. е. общественото владение средствата за производство и разпределение на продуктите, не важи за Бернщайна, понеже не се харесва на него, защото то е „приложена“ част от учението на Маркса. Най-сетне, то не важи за Бернщайна, защото това не е необходимо, защото и материалистическото разбиране на историята не е *детерминистическо*, каквото е естествонаучният материализъм, та кой знае дали движението именно към тая цел не докара обществото. По такъв начин Бернщайн „изправува“, „изживява“, унищожава марксизма!

Материалистическото разбиране на историята, или *историческата теория* на Маркса, претърпява според Бернщайна „ограничение“. Това ограничение според него се състояло в туй, че пружините, както казва Кауцки, на общественото развитие се намирали не само в материалните условия, но и в идеологиите. „Който днес прилага материалистическата историческа теория — казва Бернщайн, — той е длъжен да я прилага в нейната най-обработена и усъвършена форма; сиреч той е длъжен да държи сметка освен за развитието и за влиянието на производителните сили и на отношенията при производството, още и за правните и морални понятия, за историческите и религиозните традиции на всяка епоха, за влиянието на географическите и други природни условия, към които принадлежи също така и самата природа на човека и нейните духовни заложиби“ (стр. 22). „Както и да е — казва по-

нататък, — ние днес виждаме материалистическото разбиране на историята в съвсем друга форма, нежели она, в каквато то беше дадено най-напред от своите автори. В самите тях то направи еволюция, в самите тях то претърпя ограничения в абсолютното си значение. Такава е, както показахме, съдбата на всяка теория“ (стр. 27).

Преди всичко Марксовото (и Енгелсовото) учение никога не е изпусकвало изпредвид влиянието и развитието на идеологиите. Маркс в много места от своите съчинения много ясно изтъква това влияние. За „материалистическата историческа теория“ въпросът се състои не в това, дали влияят или не идеологиите — това тя не е отричала, — а в това, че произхождението им, същността им, а главно степента на влиянието им се определят от „материалното движение“. Че науките, изкуствата, правовите, религиозните и други учреждения и понятия влияят върху развитието, в това няма съмнение, няма въпрос. Въпросът е, в каква мера те влияят? „Материалистическата историческа теория“ отговаря, че те влияят в тази мера, в каквато мера достига „материалното движение“. Развитието и влиянието нито на една „идеологическа форма“ не може да прескочи мерата на „материалното движение“, не може да се извършва във от неговата зависимост. Например развитието, а още повече влиянието на буржоазните идеи за свободата в началото на новите векове бяха слаби, очевидно, защото „материалното движение“ още беше твърде слабо. Колкото повече се развиваше „материалното движение“, колкото повече се развиваха материалните условия на буржоазното производство, толкова повече се развиваха, в смисъл на уяснение в главите на хората и разпространение между тях, и влияеха буржоазните понятия за свободата и изобщо за новите обществени отношения. Социалистическите идеи се развиват и влияят по-силно в Белгия, а по-слабо в България. Защо? Очевидно, защото Белгия е страна на по-голямо „материално движение“, а България на слабо. Не е истина, че „науките, изкуствата, една по-голяма редица обществени отношения са днес по-малко зависими от икономията и от природата, действаща като икономическа сила“. В страни, в които слабо е развита „икономията“, слабо са развити и науките, и изкуствата, и „редицата обществени отношения“. И обратно: науките, изкуствата и „редицата обществени

отношения“ са по-високо развити в страни, в които „икономията“ е високо развита. Това е толкова ясно, че дори буржоазни философи го признават. Така например Тен в своята книга „За изкуството“ неговото развитие в разните страни обяснява със степента от развитието на „икономията“, в зависимост от „материалното движение“. Но щом това е така, тогава Бернщайн е положително неправ, когато говори, че идеологиите са днес по-малко зависими от „икономията“ и че „вследствие на това причинната връзка между техническо-икономическото развитие и развитието на другите учреждения става все по-непряка, все повече посредствена; а заедно с това природната необходимост на техническо-икономическото развитие става все по-малко меродавна за създаването, за образуването на учрежденията“. Прочее, Бернщайн просто бърка понятията. Той казва, че днешното общество било по-богато с идеологии, които не зависели от „икономията“. Но, първо, откъде са се взели тия идеологии? Не може да съществуват идеологии там, дето няма „материално движение“, което да се отрази в главите на хората. Второ, ако „днешното общество е по-богато с идеологии“, то значи само, че днес „материалното движение“ е много по-голямо, отколкото в предишните времена. Другояче е просто немислимо, защото в противен случай трябва да допуснем, че идеологиите падат от небето или че те се явяват като вродени в хората. Нито едното, нито другото е допустимо. Но в такъв случай зависимостта на идеологиите от „икономията“ е очевидна.

От гореказаното следва, че произхождението, развитието и влиянието на идеологиите се определят от „икономията“, от „материалното движение“ и че „природната необходимост на техническо-икономическото развитие“ никак не става „все по-малко меродавна за създаването, за образуването на учрежденията“, а, напротив, си запазва същата сила, каквато ѝ беше дадена първоначално от Маркса и Енгелса. Обаче за Бернщайна е необходимо да намери едно „ограничение“ в историческата теория на Маркса, за да я представи „в съвсем друга форма, нежели оная, в каквато тя беше дадена най-напред от своите автори“. Истина ли е, че материалистическото разбиране на историята е направило в самите му автори „еволюция“, че претърпяло у самите тях „ограничения“? Според Берн-

щайна — да, и той вади това заключение от две писма на Енгелса, едното от 1890 година, а другото от 1895. Руският социалдемократ и един от първите социалистически теоретици Плеханов в предговора към „Комунистическия манифест“, издаден на български в отделна брошура, под названието „Марксовата историческа теория“, прекрасно показва, че тия писма на Енгелса никак не противоречат на първоначално изказаните мисли от същите автори за материалистическото разбиране на историята. Значи мислите, изказани в писмата на Енгелса, по никой начин не съставляват „ограничение“. Затова тука няма нужда да се спираме и да доказваме невярното тълкувание от Бернщайна на тези писма. Интересуещите се от тоя въпрос читатели ще направят добре да прочетат внимателно казаната брошура.

Ако за Бернщайна историческата теория на Маркса не е „основна“ част от неговото учение, ако тя е „приложена“, променлива част, диалектиката вече, както казах, според него, е съвсем чужда на Марксовата доктрина. Дори нещо повече: тя е „предателският“ елемент в нея. „Тая диалектика — казва Бернщайн — е предателският, вероломният елемент (*das Verräterische*) в Марксовата доктрина, тя е мрежата, която пречи за последователното и логическо разглеждане на нещата“ (47). Думата е за Хегелевата диалектика. Както е известно, Маркс и Енгелс, възпитани на Хегелевата философия, като се отказаха от нейния идеализъм, приеха неговата диалектика, която и приложиха към общественото развитие. Марксовото учение, според Бернщайна, губило своята научност именно затова, че приело Хегелевата диалектика. Бернщайн е пренедоволен от това обстоятелство, защото диалектичeskото разбиране на социалното развитие тъкмо и обосновава революционната тактика на социалната демокрация. В какво се състои същността на Хегелевата диалектика?

Същността на Хегелевата диалектика се състои в това, че явленията се разглеждат в процеса на тяхното развитие, във взаимната им връзка, а не отделно и в застинала форма, както това прави метафизиката. Например човек живее и умира. За метафизиката смъртта е явление отделно от живота, явление външно, когато за диалектиката животът и смъртта са два момента от един и същи

процес на развитието. Човек едновременно и живее, и умира, така че животът носи в самия себе си зародиша на смъртта, своето противоречие, своята противоположност. Развитието, както в природата, тъй и в обществото, става диалектически. Всяко явление носи само в себе си своето отрицание, с развитието на което явлението се преобръща в своя противоположност. Всичко тече, всичко се изменя. Ето как Чернишевски изказва главния отличителен характер на диалектичното развитие: *„Вечно променение на формите, вечно отхвърляне на формата, породена от известно съдържание или стремление, вследствие усилването на същото стремление, висшето развитие на същото съдържание...“** Това диалектично развитие е за диалектиците „велик, вечен, повсеместен закон“. Обаче метафизиците съвсем другояче разбират развитието. За тях изникването и унищожението на едно явление се състои в постепенното увеличение или в постепенното намаление размерите му, докато то стане незабележано. Такова разбиране на развитието нищо положително не обяснява. То ни говори само за *количествените изменения*, които претърпяват явленията. Според метафизическото разбиране, развитието се състои в преминаването само на едно количество в друго и затова, според него, *скокове* не стават нито в природата, нито в човеческото общество. Обаче измененията, които стават в природата и обществото, се състоят не само в преминаването на едно количество в друго, а и в туй, че количеството преминава в качество. Кислородът е двуатомен, но прибавен още един атом към него, се получава *озон*, който има съвсем други качества от кислорода. Блатният газ има един атом въглерод и четири атома водород; прибавени към първия още един атом, а към втория още два, получава се диметил, тяло съвсем с други качества от блатния газ. Две държави при други равни условия имат различен качествен характер, ако едната е по-голяма от другата. Известни учреждения и закони добиват съвсем друго значение с увеличение територията на държавата и числото на нейните граждани. Така че в природата и в човеческото общество количеството ми-

* Цитирано по Н. Белтов, стр. 67.

нава в качество и обратно. Но всяко едно преминаване на количеството в качество е *прекъсване на постепенното развитие*, е *скок, революция*. Излиза, че *скоковете, революциите* и в природата, и в обществото са така също необходим момент на развитието, както и постепенните количествени изменения. Такава е същността на Хегелевата диалектика.

Маркс е приел Хегелевата диалектика, само че той я обърна с главата нагоре. У Маркса диалектиката на понятията е съзнато отражение на диалектичeskото движение, което става в реалния свят. По такъв начин Хегелевата диалектика се обърна в *Марксова диалектика*, която Маркс приложи към обяснението на социалното развитие. В третия том на „Капитала“ Маркс казва: „Доколкото процесът на труда е прост процес, извършващ се между човека и природата, неговите прости елементи остават еднакви при всички обществени форми на неговото развитие. Но всяка определена историческа форма на тоя процес развива по-нататък неговите материални основи и неговите обществени форми. Като достигне известна степен на зрелост, дадената историческа форма се преобразува и отстъпва място на по-висока форма. Моментът на такава криза става явен тогава, когато противоречието и противоположността между отношенията на разпределението, и за туй също между определена историческа форма на съответните на него отношения на производството, от една страна, и производителните сили, производителната способност и развитието на техните фактори — от друга, достигат известна широчина и дълбочина. Тогава става колизия, сблъсквания между материалното развитие на производството и неговата обществена форма“ („Капитал“, т. III, стр. 733). В тези думи се съдържа същият закон за диалектичeskото развитие, за който по-горе казахме, законът за *отхвърляние на формата, породена от известно съдържание, вследствие на по-нататъшния ръст* на същото съдържание. Дадена обществена форма се отхвърля вследствие ръста на нейното съдържание, на „материалното развитие на производството“, което се извършва в нея форма. Когато „материалното развитие на производството“ достигне такава степен на зрелост, че не може вече да се помещава в обществената форма, в която се е извършвало то, тогава

настъпва моментът на сблъсъка между съдържанието и формата, която се свършва с унищожението на формата и заместванието ѝ с нова, по-висока. Количеството минава в качеството или качественото изменение е следствие на количественото материално изменение. В този момент се *прекъсва постепенното, еволюционното* развитие на обществото, извършва се *скок, социална революция*, която се явява във вид на политическа революция на класата, издигната на историческата сцена от „материалното развитие на производството“. Такава е *Марксовата диалектика*, която по същността си е *революционна*. Както виждаме, Марксовата диалектика се основава на Хегелевия диалектически закон за развитието, но тя се различава от Хегелевата диалектика и по туй, че чрез диалектическия закон тя ни обяснява цялото социално развитие, което диалектиката на Хегеля не е могло да направи.

Обаче на Бернщайна не се харесва именно тази диалектика, както не се харесва тя на всички буржоазни теоретици. „В своя мистифицирован вид — казва Маркс — диалектиката е била немска мода, защото тя оправдаваше наглед съществуващия ред на нещата. В своя рационален вид тя е неприятна на буржоазията и на нейните теоретици, понеже тя, като обяснява съществуващото, обяснява също и неговото отрицание и неговото неизбежно унищожение, защото тя разглежда всяка дадена форма в процеса на движението, т. е., дето ще рече, от нейната преходяща страна; защото тя не се спира пред нищо, *понеже е критическа* и революционна по същността си.“* Но тя е душата на *истинското научно познание*, както казва Хегел, тя е основата на Марксовата теория за социалното развитие. Не важи! Дори тя за Бернщайна е „предателският елемент“ за Марксовото учение! Какво възражава Бернщайн на тая основа на Марксовата теория? Той възражава просто с нелепости. Но нека чуем самия него! Имайте търпение да го изслушаме.

„Както и да стават нещата в действителност — казва той на стр. 40, — щом ние напуснем почвата на фактите, които могат да се доказват чрез опит, и щом нашите мисли

* Цитирано по статията на г. Плеханов в „Заря“, № 1, стр. 116.

се издигнат над тях, ние изпадаме в царството на дедуктивните понятия и ако тогава следваме диалектиката, както е създадена тя от Хегеля, ние ще се намерим, без сами да забележим, в мрежата на „Саморазвитието на понятията“. Тук лежи голямата научна опасност от Хегелевата логика на противоречието. Нейните формули в някои случаи могат твърде добре да послужат за нагледно представяване на взаимните отношения и развития на известни реални предмети. Те могат да бъдат твърде мощни и за формулирането на научни проблеми и могат да потикнат към важни открития. Ала щом въз основа на тия формули почнат да се правят дедуктивни изводи, започва се и опасността от произволните конструкции. Тая опасност става толкова по-голяма, колкото по-сложен е предметът, за чието развитие става дума. Когато е думата за един прост обект, опитът и логическата съдна способност повечето пъти ни запазват против опасността да бъдем завлечени от формулите на аналогията (като „отрицание на отрицанието“) към такива заключения за неговата изменчивост, които лежат извън границите на вероятното. Ала колкото по-сложен е един предмет, колкото по-голям е броят на неговите елементи, колкото по-разнородна е неговата природа и колкото по-разнообразни са отношенията на силите в него, толкова по-малко могат да ни кажат такива формули за неговото развитие, защото толкова по-лесно се изгубва всяка мярка, всякой критерий за оценка там, дето се заключава въз основа на тия формули.“

Такова е основното възражение на Е. Бернщайна против Марксовата диалектика и изобщо против Марксовата теория за социалното развитие. В тоя куп от фрази, които съставляват едно безсмислено резоньорство, се разбира само едно нещо, а именно, че Марксовата теория, като приела Хегелевия диалектически закон и приемала „формулата за противоречието“, напускала „почвата на фактите, които могат да се доказват чрез опит“, и изпадала в царството „на дедуктивните понятия“. Тук се заключавала „голямата научна опасност“, „предателският елемент“ в Марксовото учение. Но вярно ли е всичко това? Истина ли е, че Маркс, като приел диалектиката, е напуснал фактите, „които могат да се доказват чрез опит“?

Истина ли е, че марксизмът от това изпада в царството на дедуктивните понятия? — Положително не! Марксовата теория за социалното развитие се основава на фактите на миналото и на настоящето и при туй на факти, „които могат да се доказват чрез опит“. И действително, преминаването на човеческото общество от първобитния комунизъм към индивидуализма, от пълното робство и робската обществена форма на производството към феодализма и крепостничеството, от тях към капитализма и наемния труд е било сѐ следствие от сблъсъка между „материалното развитие на производството и обществената му форма“. Значи тука фактите, основани на „опита“, напълно потвърждават Марксовата теория и доказват, че тя не изпада в „царството на дедуктивните понятия“. Но и фактите от настоящето същото доказват. И наистина днес в капиталистическото общество ние виждаме, че производството е обществено и че с „материалното развитие на производството“ то става все повече обществено. Обаче присвояването на продуктите от него е частно и от малцина, от ония, които не участвуват непосредствено в производството. А това е основното противоречие на капиталистическото общество. Заедно с материалното развитие на производството неговата обществена форма все повече ще се отрицава и ще настъпи най-сетне моментът на сблъсъка между него и обществената му форма. Тоя момент е неизбежен, щом материалното развитие се извършва. В предговора *„Към критика на политическата икономия“* Маркс казва, че преди да стане социалният преврат, съществува конфликт между класите; класова борба. Пита се: съществува ли днес тоя конфликт, тая борба на класите? — Без съмнение съществува. Но щом съществува, това показва, че съществува противоречие между „материалното развитие на производството и обществената му форма“, с развитието на което неизбежно ще се изострюва класовата борба. Разрешението на това противоречие и, следователно, на класовата борба, ще бъде неизбежно в социалния преврат и в диктатурата на революционната класа. Днес се борят две класи: капиталистическата и работническата. Тая борба е следствие на противоречието между „материалното развитие на производството и неговата обществена форма“. Тоя противоречие ще разреши работническата

класа; крайната цел на нейната борба е именно да махне противоречието. Работническата класа, заедно с материалното развитие на производството, расте, прониква се от съзнание, организира се и се бори. Изходът на тая борба не може да бъде другаде освен в социалния преврат и в нейната диктатура. Значи, и настоящето ни дава факти, които потвърждават Марксовата тезиса за социалното развитие. Следователно, тя не е проста дедукция на понятията и не е увлечение от „формулите на аналогията“, а неизбежно заключение от наблюденията над действителността, от „опита“. Така че Марксовото учение не само не губи нищо в своята научност от това, че присема „Хегеловата диалектика“, но, напротив, диалектиката му придава оная научна стойност и логическа стройност, които са присъщи на всяка научна теория. Без диалектиката Марксовото учение тъкмо престава да бъде научна теория.

По-нататък Бернщайн никакви по-сериозни доводи не привежда против Марксовото учение. Туй, което той по-нататък говори за диалектиката, издава още повече несъстоятелността на неговата „критика“. Бернщайн просто лови Маркса и Енгелса в отделни думи и изрази и по тях придава на тяхното учение най-превратни тълкувания. Преди всичко ще забележа, че Марксовата теория говори за исторически периоди, за исторически форми и изобщо за социалното развитие на човечеството. Маркс и Енгелс, истина е, че имаха тоя грях да предричат историческите събития и някои от тях предвидяха с голяма точност. Но те в своите предричания не са били такива диванета, каквито ги представлява Е. Бернщайн, за да не виждат противоречат ли техните предричания на тяхната теория за социалното развитие. Във всеки случай те имали са поне толкова ум, колкото и един Бернщайн, за да знаят какво говорят, доколко техните думи се съгласяват с тяхната теория. Бернщайн обаче в желанието си да обори марксизма, одързостява се дотам, че в ясният смисъл на Маркс-Енгелсовите думи да вижда „историческа самоизмама“. Така например той вижда историческа самоизмама в думите, откъснати от общата система на мисли, изказани от Маркса и Енгелса в „Комунистическия манифест“, че „буржоазната революция, в навече-

рие на която се намира Германия, при достатъчно развитие на пролетариата и при напредналото състояние на европейската цивилизация може да бъде само непосредна предигра (пролог) на една пролетарска революция“. В това предричание всичко е условно, „може да бъде“ при достатъчно развитие на пролетариата и пр. Една част от него и се изпълни след по-малко от две години; предричанието им, че Германия се е намирала в 1847 г. в навечерието на буржоазната революция, се сбъдна. Изобщо предричанията, които са правили някога Маркс и Енгелс, все са били условни и по който начин е недопустимо, щото те да са си правили в 1847 г. каквито и да било илюзии за икономическото и социално развитие на Германия и на нейния пролетариат. Във всякой случай предричанията на Маркса и Енгелса са предричания на политици и водители на партии, които предричания са имали за цел да насърчат социалното движение на пролетариата и съставляват апел за организация и борба. Обаче те нито на йота не накърняват научната стойност на теорията за социалното развитие дори и тогава, когато те са най-преувеличени. Също нито на косъм не се покътва теорията от обстоятелството, че еднаж Енгелс бил казал, какво в немската социалдемократическа партия съществувал „дребнобуржоазен социализъм“ и че той съществувал „дори и между фракцията в райхстага“, а друг път бил се произнесъл по-другояче и дори защищавал „тактиката на фракцията“. Така също с нищо не противоречи на теорията и предговорът на Енгелса към „Класовите борби“, в който Енгелс обяснява условията за една политическа революция на пролетариата в Германия днес. Просто е невярно твърдението на Бернщайна, че уж Енгелс в казания предговор „открито признава заблуждението, което той и Маркс бяха направили при оценяването времето за извършване на социалното и политическо развитие“. Нищо подобно няма в предговора. Интересно е, че Бернщайн чакаше да умре Енгелс, за да му натрапи разни „драговолни признания“ и да изкара себе си много по-дълбокомислен от него, от Енгелса. Според Бернщайна, „нито пък изобщо можеше да се чака от Енгелса, че той ще предприеме свързаната с това ревизия на теорията“ (стр. 47). Ако Енгелс беше

толкоз умен колкото Бернщайн, „той трябваше безусловно да скъса всички сметки с Хегелевата диалектика“. Но за нещастие на Бернщайна, Енгелс не беше толкоз умен, колкото е той, и Енгелс не захвърли диалектиката, а умря диалектик, защото, види се, не искаше да напусне една научна теория и да пригърне мъглите на метафизиката. Но това обстоятелство говори в полза на това, че Енгелс не е нито помислювал да „признава открито заблуждението“, че Енгелс не е правил никакви „драговолни“ признания за несъстоятелност на Марксовата теория и че те са плод на голямото лекомислие на Бернщайна.

Както лекомислено „оборва“ Марксовата теория за социалното развитие чрез обявяването на диалектиката за „предателски, вероломен елемент“ в нея, тъй лекомислено той обвинява и марксизма в родство с бланкизма. Разбира се, че това е едно просто лекомислие на Бернщайна. Бланкизмът не иска да знае за материалните условия и за организирането на революционния пролетариат в отделна политическа класова партия, която да се бори за завоеването на политическата власт. Бланкизмът проповядваше революционния заговор на шепя смели революционери, организирани в тайно „революционно дружество“, което в даден и удобен момент напада на властта, обезоръжава я и декретира социализма. Марксизмът нищо общо няма с тая „теория“. Счита за съвсем излишно да се простираме тука, за да доказваме, че това е така.

Всички тия смешни пигмейски усилия Бернщайн прави, за да подрови доверието на социалдемократията към Марксовата теория за социалното развитие, като „оборва“ диалектиката. Бернщайн иска да ни повърне към метафизиката. Според него развитието на обществото не става диалектически, а тъкмо тъй, както си представляват метафизиците. Според него развитието се състои само в бавния, постоянния и непрекъснат количествен ръст на явленията. В обществения живот развитието се състои в постепенното намаление размерите на престарелите, на реакционните учреждения и в постепенното увеличение размерите на новите учреждения, на демократическите. Най-напред тия последните, според метафизическото разбиране на развитието у Бернщайна, биле микроскопически малки във вид на либерални учреждения, сетне бавно, но постепенно-непрекъсвано са се увеличавали и

увеличават и ще растат, ще растат количествено до безко-
нечност, до гигантски размери. Какъв край най-сетне ще
вземе това бавно, постепенно, непрекъсвано количествено
растение на либералните демократически учреждения, кой
знай. За Бернщайна това не е важно да знаем. За него
важи „движението“; крайната цел за него нищо не важи.
Също тъй се развиват и другите обществени явления у
Бернщайна. Например вземете разпределението на богат-
ствата. Според Бернщайновата „теория“ изпървен хората
са били сиромаси, но сега, с увеличение на богатствата,
особено при капитализма и особено при акционерната му
форма, богатствата растат в широчина, т. е. всеки сиромас
става все по-богат, все повече акциите на акционерните
капиталистически предприятия се пръскат между бедните
граждани! Това количествено *растение* богатствата на по-
следните е, според Бернщайновата „теория“, бавно, посте-
пенно, но също безкрайно. Краят и на това „движение“ кой
знай какъв ще бъде. Но едно трябва да бъде сигур,
според тая теория, че количественото *растение* на богат-
ствата, в смисъл на по-широко разпределение между граж-
даните, постепенно, непрекъсвано, без пертурбации, без
скокове, без революции ще намалява размерите на нера-
венството, додето достигне до микроскопически размери, а,
може би, додето един ден капиталистите се убедят в ползата
от равенство в богатствата и братски си ги поделят с бед-
ните граждани! Това толкоз е по за вярване, че нà, и
дребните самостоятелни производители не пропадат, а, на-
против, според Бернщайна, се умножават! Такова е „дви-
жението“, така става социалното развитие според Берн-
щайна! Това уродливо представление за развитието е
онова старото представление, което господствуваше до
Хегеля. И ето с туй старо уродливо представление за раз-
витието Бернщайн замества Марксовата теория за соци-
алното развитие!

Който е имал търпението внимателно да прочете
„Предпоставките“ на Бернщайна и да се ориентира върху
съдържанието им, той ще се съгласи, че за Бернщайна
най-важното беше да разколебае вярата в научността на
Марксовата теория за социалното развитие. Други сред-
ства за това той не можеше да намери освен да пригърне
старото уродливо представление на метафизиците за раз-
витието. Няма съмнение, че на повърхностните, на колеб-

ливите елементи Бернщайн можа да повлияе, но изобщо социалдемократическата партия той не можа да поколебае. Тя дотолкова е пораснала умствено, че се отнесе с отвращение към опита на Бернщайна да я оплете в примките на метафизиката и чрез нея в примките на буржоазния социализъм. Обаче Бернщайн съвършено съзнателно пригърна уродливата метафизическа теория за развитието. Неговото желание е да измени тактиката на социалдемократическата партия, а за това стана необходимо за него да подрови доверието ѝ към нея. От гледна точка на метафизическата теория за развитието тактиката на социалдемократическата партия действително се руши. И наистина, щом развитието става по „теорията“ на Бернщайна, тогава прекъсване на постепенното развитие, скоковете са невъзможни; следователно, *социалната революция* е измислица, а заедно с това е измислица и *политическата революция на пролетарската класа*. А щом това е така, тогава безсмислица е да се говори за завземане на властта от тази класа и за *нейната диктатура*. Тази безсмислица става още по-голяма, като се има предвид, че според Бернщайна пролетариатът не е способен да управлява, толкоз повече, че и той не бил една еднородна класа, а бил се разпадал на разни класи, на разни подразделения с различно положение. Разбира се, подир това, че и говоренето за класова борба днес е безсмислено. Класовата борба, според Бернщайна, днес не се изострюва, а, напротив, се изглажда, се притъпява, изчезва. Ако излизаме от гледна точка на неговата „теория“, то тъй и трябва да бъде, защото от нея гледна точка противоречието между производството и разпределението на богатствата се изглажда, се унищожава. В такъв случай и крайната цел на пролетариатската борба става без всякакво значение. Преобръщанието на средствата за производство от частно владение в обществено — тази крайна цел на борбата излиза безсмислица, защото Бернщайновата „теория“ за „движението“ нищо не може да каже. Също така безсмислена излиза и минималната програма на социалдемократическата партия както в общата ѝ част, тъй и в исканията ѝ за защита интересите на работническата класа. Изобщо според Бернщайновата „теория“ за развитието всичко онова, съвкупността на което съставлява тактиката на социалдемократическата партия е безсмислица, е

негодно, остаряло. Затова той предлага нова тактика, съответна на неговата „нова теория“ за развитието. Новата тактика се състои в туй, щото социалдемократическата партия да се обърне в *социалреформаторска* партия, която да се съедини с либералната и демократическа буржоазия и ръка за ръка да вървят напред към . . . все по-големия и по-големия демократизъм. Съответно с това Бернщайн предлага и обща програма за демократически реформи. Но за да се осъществи този съюз, това „общо дело“ на пролетариата и буржоазията, трябва, щото социалдемократията, като се отказва от названието си, да се откаже и от революционната фразеслогия, да не говори за социална революция и за диктатура на пролетариата, защото всичко това плашело либералната и демократическа част от буржоазията. Специално за работниците, наместо оня ред искания, които има в минималната програма на социалдемократическата партия, препоръчва кооперациите, благодеянията от които за работниците Бернщайн превъзнася до небеса. Кооперациите, според него, демократизирали индустрията. Като правели работниците съучастници в печалби от капиталистическото производство, кооперациите постепенно щели да изравнят неравенството, без сътресения, разбира се. Туй е най-главното утешение, което дава на работниците „новата тактика“ на Бернщайна. Борбата на работниците за защита на своите класови интереси „новата тактика“ я счита за излишна. Такава с Бернщайновата тактика, която трябва да замести днешната тактика на социалдемократическата партия! Тази негова тактика е тъкмо съгласна с неговата „теория“ за развитието.

От всичко казано става ясно, че „ревизията“ или „критиката“, която прави Бернщайн на Марксовата теория, е крайно повърхностна, лекомислена и изхожда от старото уродливо, детинско представление за развитието. „Ревизията“ на Бернщайна, ако не е умишлено извратяване на марксизма, крайно компрометира умствените способности на автора ѝ. „Ревизията“ на Бернщайна е направена с цел да се измести ясната, строго научната Марксова теория за социалното развитие и да се замести с една „теория“, която отдавна е осъдена и от естествените науки, и от историята, и от философската мисъл и която не е в

състояние да даде никакви положителни познания нито за миналото, нито за настоящето, нито за предвиждане на бъдещето. „Критиката“ на Бернщайна е лекомислена профанация на научните придобивки в областта на човеческата мисъл, на придобивките, направени от пролетариата, на борбите на социалдемократията, които борби дадоха толкова бляскави резултати за работническата класа. Всичко, каквото говори тази „критика“, е в рязко противоречие с действителността. Когато тя прашаше кризите в областта на миналото, в Германия върлуваше обща търговско-индустриална криза, в целия индустриален свят имаше обща земеделска криза. Когато Бернщайн в своята критика ни говореше за притъпяване, за изглаждане на класовата борба, в това време избухнаха грамадни работнически стачки, на които буржоазията отговаря с ножа на жандарина и с пушката на войника. От каквито побуждения Бернщайн и да прави своята „критика“ на Марксовата теория за социалното развитие, обаче тактиката, която той предлага на социалната демокрация, е действително чисто предателска спрямо класовите интереси на пролетариата, спрямо социалните идеали на социалната демокрация и спрямо нейните борби. Два конгреса на германската социалдемократическа партия почти единодушно осъдиха „теорията“ и тактиката на Бернщайна. Особено рязко осъди Бернщайновата *едностранчива критика* последният ѝ конгрес в Любек. Резолюцията на този конгрес по косвен начин предложи на Бернщайна дилемата: или да се откаже от своето поведение, или да напусне партията. Бернщайн обещал да се съобрази с резолюцията. Остава да видим какво ще прави той по-нататък. Резолюцията на Любекския конгрес показва на Бернщайна и на всички бернщайнианци, че социалната демокрация никога няма да присеме уродливата Бернщайнова „теория“ за социалното развитие и основаната на нея предателска за борещия се пролетариат тактика.

Обаче тази „теория“ и „нова тактика“ на Бернщайна намери привърженици и в редовете на работническата социалдемократическа партия в България. Бернщайновото „общо дело“ на пролетариата и буржоазната либерална и демократическа част се пригърна от Я. Сакъзов, член на Ц. комитет на българската социалдемократическа партия, във вид на „общо дело“ на

„производещите слоеве“ в България. Бернщайн противопостави „общото дело“ на пролетариата и буржоазията на революционната пролетариатска тактика и това „общо дело“ той вижда в „движението“ им напред към увеличение на политическия демократизъм. Я. Сакъзов „общото дело“ на „производещите слоеве“ у нас вижда също в „движението“ на последните към политическия демократизъм. Така че Янко Сакъзов просто пренесе на българска почва бернщайнианството, без да има смелостта да изповяда открито, че той е привърженик на Бернщайновото „движение“. Бернщайн, както видяхме, дохожда до „общото дело“ на социалната демокрация с буржоазията, след като открито „ревизира“, т. е. отхвърли Марксовото учение като негодно, остаряло и не научно. Янко Сакъзов, като усвои „общото дело“ на Бернщайна, или не е разбрал неговото основно теоретическо гледище, от което Бернщайн логически дойде до него, или няма смелостта на Бернщайна да се обяви против Марксовата теория. Но очевидно беше, че Я. Сакъзов, като пригърна Бернщайновото „общо дело“, се отклони от принципите на социалдемократическата партия. Обаче когато пръв път му напомних, че се отклонява, той отговори, както е известно, с азарт, че не се отклонявал, а че ние сме тясно схващали Марксовото учение, сме го изсушавали и т. н. Поканен няколко пъти да покаже кое е широкото схващане на марксизма и дали то не е бернщайнианство на българска почва, Я. Сакъзов отговори с лични закачки в антрефилета с остроумни заглавия. С туй само си обяснявам обстоятелството, че за някои партийни другари нашата полемика не бе тъй ясна и че изобщо те не обърнаха всичкото сериозно внимание на полемиката. Обаче след излизането превода на Бернщайновите „предпоставки“, за всички, които са имали търпението да ги прочетат, е ясно, че полемиката е от високо важно принципиално значение за нашата партия. Въпросът беше: ще ли приемем ние Бернщайновата „теория“ и тактика или, преведено на български, Я. Сакъзовото „общо дело“, или не? Я. Сакъзов се придържа с тактическия прием да проповядва бернщайнианството и да крие, че е последовател на Бернщайна, и да се препоръчва за „широк“ марксист. Но,

както читателите виждат сега, „общото дело“ на Я. Сакъзов е същото „общо дело“ на Бернщайна на българска почва. Никакъв марксизъм, нито тесен, нито широк, няма.

Но ако Я. Сакъзов, като проповядваше бернщайнианството, се силеше да се препоръча за най-правоверен, т. е. за широк марксист, преводачът на „Предпоставките“ излезе по-откровен. Той открито обяви, че за да бъде човек член на социалдемократическата партия, не трябвало да бъде марксист, а стига да признава „програмата“, че социалистическите идеи и научни обществени знания могат да се добият и от буржоазните писатели, че трябвало социалистите да работят с буржоазията за капитализма, а със селяните и занаятчиите против буржоазията, за демократизма и че да вървим към социализма чрез демократизма.* Всичко това е чисто бернщайнианство. Обаче и преводачът му е нямал куража да го каже открито. Както видяхме, според Бернщайна, за да бъде човек социалист, дори социалдемократ, и член на една социалдемократическа партия няма нужда от марксизма, че той може да бъде социалист и да има научни обществени знания и от буржоазните теории, дори и от най-уродливите, че чрез демократизма ще отидем в социализма и т. н. Преводачът на „Предпоставките“ в две неща се явява непоследователен бернщайнианец. Бернщайн отхвърля и максималната, и минималната програма на социалдемократическата партия, а нашият бернщайнианец запазва „програмата“, като усло-

* Някой си П. Д.³ в 4 брой на „Общо дело“, като се занимава с моята статия до VIII конгрес на партията и като се оплаква, че уж невярно биле разбрани нашите бернщайнианци и невярно биле предадени техните речи и думи, между другото ми натяква, дето съм се ограничил да кажа само няколко общи думи върху брошурата на преводача на Бернщайна. Признавам се откровенно, че повече от туй, що казах за нея, не мислех и не мисля да казвам по две причини. Първо, в едната ѝ част — в по-голямата — авторът ѝ говори за моя начин на полемизиране и за да го представи колкото се може по-черен, той е събрал в нея всевъзможни клевети и измислици, пуцани против мене от разни дертливи хора, като прибавя няколко измислици и от себе си. Да опровергававам тези измислици считам недостолопно за себе си. Уверен съм, че болшинството от партийните другари не дават ухо на тях, та считам за излишно да

вие да бъде човек член на партията. Впрочем тука непоследователността е само привидна. Щом човек може да бъде член на партията и без да бъде марксист, тогава той може и да не признава максималната част от програмата, понеже тя е пряк извод от Марксовата теория за социалното развитие. Не може човек да признае максималната програма, щом той не признава марксизма. Така че, който се обявява против марксизма, той се обявява против най-съществената част от програмата, против самата програма на социалдемократическата партия. Когато преводачът на Бернщайна говори за „програма“ като единствено достатъчно условие да бъде човек член на социалдемократическата партия, трябва да се разбира минималната ѝ програма. Но признаването само на тази част от програмата на партията не може да характеризира един неин член като какъв да е социалист. Такъв член не ще бъде в състояние да направи простата разлика между социалистическа партия и другите, буржоазните партии. Една социалистическа партия, на която болшинството се състои от такива членове, може да се нарече всякак, но никак не е социалистическа. Тя ще представлява един конгломерат от най-несъзнателни членове и накрая нищо не би излязло от такава само на име социалистическа партия. Затова именно нашият бернщайнианец тъй лесно се съгласява да си остане „програмата“ като единствено условие, за да бъде човек член на социалдемократическата партия. Тя е нищо не обвързва такъв член. Друга непоследователност на преводача може да се види в мнението му, че со-

ги зашмавам с опроверженията си. Мислех и мисля, че е достатъчно за тях да им кажа, какво всичко това са измислици и хули — нищо повече. Относително мотивите, които са накарали автора на брошурата да прибегне до измислиците, смятам засега безполезно да ги излагам. Личните ми отношения към него не ми позволяват да направя това и искрено желая да не бъда принуждаван да ги изказвам. Второ, в другата част на брошурата му се излагат мисли, заети от Бернщайна. Всъщност те са толкова малко и несъстоятелни, щото считах за излишно да занимавам читателите специално с тях. Бях уверен, че тяхната несъстоятелност най-добре може да се види, когато се запознаем какъв е източникът, от който са черпени те. Само в свързка с Бернщайновата книга можеше да се види стойността на тази част от брошурата на нейния преводач. Това и правя в тази статия.

циалистите трябва да работят с буржоазията, за капитализма, а със селяните и занаятчиите против буржоазията, за демократизма. Обаче и това е в духа на бернщайнианството. Според последното всичката работа е в „движението“ към демократизма. Щом капиталистическата буржоазия е против „движението“, тогава естествено „демократията“ се обявява против нея, защото буржоазията престава да бъде „либерална“ и „демократична“. Така че след направените обяснения към привидната непоследователност на преводача на „Предпоставките“, цялата концепция, която срещаме в споменатата му брошура, е чисто бернщайнианство. Обаче, както казах, и той няма куража да го изповяда открито, но оставя читателите си в заблуждение да мислят, че той е толкова „проницателен“, щото, „собственным умом“ открил Америка. Относително стойността на откритието му, тя е такава, каквато е стойността на самото бернщайнианство. Мисля че показвах каква е тя.

Нашите бернщайнианци бяха се опитали да прокарат в нашата партия под булото на „широк марксизъм“ и на „широк социализъм“ бернщайнианството. Бернщайновата „теория“ и „тактика“. Не успяха. Дали ще успеят в бъдеще, остава да видим. Пишущият тия редове лично вярва в здравия разум на болшинството от работническата социалдемократическа партия; затова и е убеден, че то никога няма да допусне, щото партията да се повлече подир бернщайнианството, да напусне научното гледище на марксизма и произтекающата от него тактика и да приеме такава една уродлива „теория“ и основана на нея „плъзгава“ тактика, каквито ни препоръчва Бернщайн в своите „Предпоставки на социализма“.

сл. „Ново Време“, кн. 10—11, 1901 г.

ОПОРТЮНИЗЪМ ИЛИ СОЦИАЛИЗЪМ?

Отдавна исках да напиша тази статия, но отлагах написването ѝ, като очаквах напечатването на речите, произнесени в 9-и конгрес на Работническата социалдемократическата партия, държан лятос в Търново. Сега обаче виждам, че тия речи надали ще бъдат скоро печатани. Конгресът, като взе решение да се отпечатат те, не предвидя никакви суми за тая цел и с това тури Ц. комитет на партията в затруднение, в невъзможност да пристъпи към изпълнение на решението му. А отпечатването на тия речи имаше значение за нас. Но предвид на това, че напечатването им не ще стане скоро, а въпросите, които се разискваха в конгреса, са от голям жизнен интерес за партията, то по-нататъшното отлагане да се занимаем с тях става невъзможно.

От казаното читателите се сещат, че в долните редове ще ги занимава с работите на 9-и конгрес на Работническата социалдемократическа партия в България. Обаче дължен съм да ги предупредя, че целта ми не е да им дам подробен отчет за тоя конгрес. Такъв отчет на времето си даде партийният орган „Работнически вестник“, а отчасти и сп. „Ново време“. Моята цел тука е да споделя с читателите си мислите и впечатленията от четиридневните дебати в конгреса по принципиалните разногласия в партията, изникнали в нея преди две години и половина и продължавани до днес. Известно е, че на търновския партийен конгрес пръв път се постави въпросът ясно, а именно, че в партията има принципиално разногласие, че в нея има членове, и видни членове, които от няколко години систематически и по най-вероломен начин ѝ изменяват, стараят се да я отклонят от принципи и тактика и да я въвлекат в пътя на дребнобуржоазното филистерство, които, с други думи, по най-вероломен начин се подкопават под силата ѝ и я деморализират. На търновския партийен конгрес пръв път се поиска сметка от тия партийни членове, наречени

„широки“, за тяхното поведение в партията. Най-голямата част от времето на конгреса отнеха дебатите по този въпрос. Няма съмнение, че много от времето на конгреса би се спестило, ако нашите опортюнисти и особено Я. Сакъзов вземеха думата още от началото и дадеха своите обяснения. Но те чакаха да се изкажат ред делегати, като се придържаха о демагогическата тактика, разчитана на нисък умствен уровень и на гъделичкане ниските струни на слушателите, да добият на своя страна последните впечатления от речите си. Въпреки нееднократните покани от конгреса към тях, особено към Я. С., да излезе да се изкаже, без да чака да се изкажат всички, те протакаха дебатите. По тая главно причина конгресът не можа да спести от времето и не можа да разгледа другите въпроси, турени на дневен ред за този конгрес. Обръщам вниманието върху това обстоятелство, защото това поведение на нашите „широки“ в конгреса характеризира тяхната тактика спрямо партията, която тактика, както ще видим, е вероломна, тактика, напомняща за тактиката на врагове, които искат да превземат калето отвътре, т. е. под булото на „широкия социализъм“ да тласнат пролетарската класа в пътя на пошлия опортюнизъм. Във всеки случай подчертавам поведението на нашите „широки“ в търновския конгрес с цел да се има предвид в бъдещите партийни конгреси. Не искам да говоря тука за другите страни на тяхното поведение в конгреса, което в известни случаи се отличи с най-низкопробен характер.* За нас е важно да знаем общата тактика на нашите опортюнисти спрямо партията, която тактика ще се помъча да изтъкна тука.

* Например, Джидров през обедните почивки на конгреса свиквал зад кулисите на сцената на салона, в който заседаваше конгреса, частни и тайни делегатски събрания, очевидно, с цел да ги агитира. От какъв род е била неговата агитация в тия тайни събрания на една част от делегатите, можем да съдим по думите му, изказани след избирането на ЦК и когато др. Г. Георгиев подигна въпрос за отпушането от конгреса на една сума от 1,000 лв. за един втор редактор на партийния вестник. Тогава Джидров открито казваше, че целта им, т. е. целта на широките била да разделят другарите редактори на „Работн. вестник“, Г. Кирков и Г. Георгиев! Същото изказа и Я. С. тъкмо, когато седяхме пред фотографическия апарат и когато делегатката от Сърбия, др. Драгнева, седна между мене и него. Не помня кой забеляза, че тя се явява като съединителен мост между „тесните“

Въпросът за принципиалните разногласия в партията и за поведението на „широките“ спрямо нея нѣ можеше да не изпъкне в търновския партиен конгрес. Той не можеше да не бъде поставен на разискване от последния. Както свършено право каза в речта си др. Г. Кирков, разногласията в партията, напусканieto партийните принципи и методи от партийни дейци, пречат вече на практическата деятелност на партията. Принципиалните разногласия, напусканieto на партийните методи от едни партийни дейци и в същото време стоението им в партийните редове, неизбежно водят към разрушение *единството на действията* в партията. А няма ли *единство на действията* в партията, тя вече фактически престава да съществува, тя вече фактически не е боева социалдемократическа партия. И действително, откато в редовете на партията се явиха членове, които под булото на някакъв „широк социализъм“ напускат началата и методите ѝ, които по изменнически начин искат да я тласнат в пътя на дребнобуржоазния опортюнизъм, оттогава в нашата партия се почна изгубванието на единство в действията и в организациите, и в управителните и контролиращи партийни органи, и в парламентарната група на нашата партия. И ако партийните конгреси за последно време не бяха се сепнали и не бяха погледнали сериозно на това, що става в редовете на партията, ако бъдещите конгреси, ако самата партия не вземе овреме нужните мерки за очистванието си от дребнобур-

и „широките“. Тогава Я. С. с горчива усмивка каза: „както между Кирков и Гаврил турихме пак златен мост“. Та можем да си представим подир това, от какъв характер е била агитацията на „широките“ в тайните, скритите зад кулисите на сцената делегатски събрапия! Във всеки случай най-малко тя е била насочена към това, што да разделят др. редактори Г. К. и Г. Г. Невинна агитация на невинни желаня! Интересното е само да се знае, какви интереси на партията са изисквали, што то ва желание на нашите опортюнисти да се сбъдне? Интересно е да чуем от тях, какви мотиви ги подбудили да употребят толкоз усилия, за да разделят другарите Г. К. и Г. Г.? Впрочем, много е наивно да ги питаме за партийни интереси в случая. Ясно е, че агитацията им в скритите зад кулисите делегатски събрапия трябва да е била от много висока проба! От друга страна, все от тоя род са и бележките на Я. С. в „О. Д.“ по повод хрониката на *Senex*¹ в „Н. Вр.“ за търновския партиен конгрес. В тях Я. С. казва, че *Senex* въздигал Киркова, а нападал на партийни другари,

жоазния опортюнизъм, наричан „широк социализъм“, и за турянето край на опасните игри с нейното бъдеще от опортюнисти хора, работническата социалдемократическа партия ще съществува само на име. Не му е мястото тука да говори какво пагубно влияние има за партията, за нейната практическа деятелност обстоятелството, че тя ясно и категорически не е осъдила опортюнизма в своите редове и не туря на приличното място носителите му в нея. Едно от двете: работническата социалдемократическа партия или ще бъде партия на революционния социализъм, или ще бъде една дребнобуржоазна опортюнистическа партия и съгласно с туй тя ще се урежда, управлява и действа. Досега партийните конгреси, от ямболския⁵ насам, винаги подчертаваха пролетариатския характер на партията, подчертаваха, че Работническата социалдемократическа партия в България е партия на революционния научен социализъм. Опитите, направени от някои партийни членове пред ямболския конгрес, да въвлекат партията, под булото на „свободата на партийния печат“, в пътя на опортюнизма, тя ги посрещна на ямболския конгрес с категорично осъждане. Конгресите преди него и подир него един подир други ревниво пазеха пролетариатския характер и научните основи на революционния социализъм, легнал в основата на партията. Но нашата партия се развива при такива условия, че се оказва недостатъчно само да се подчертава нейният характер. Без да влизам тук в анализ на условията, при които се развива тя, ще забележа само

които биде принесли не знам какви си заслуги на партията. Сепех никога не е хвалил и не е нападал, а е констатирал само факти. Др. Кирков не се нуждае от похвали. Но такава е тактиката на опортюнистите в целия свят — да омаловажават силата и значението на талантливите партийни другари, на другари, на които умът, знанията и предаността към социалистическото дело трябва да ни радва, и да деморализират с ласкателства, с демагогствование, с биене на неизменните страсти на партийни другари, които още не са успели да се издигнат в партията над дребнобуржоазните понятия! От същия род са и твърденията на Я. С., че др. Г. Кирков не е бил редактор на в. „Социалист“, когато истината е, че той замести др. Бакалов и на конгреса тогава той, в качеството на редактор, даде отчет за вестника. Вярно е, прочее, че др. Кирков не е бил редактор на в. „Народ“, но също е вярно и това, че той е бил един от сътрудниците му. Обаче Я. С. от желание да омаловажи значението на др. Кирков в партията — това е важно за него — изопачава фактите.

че в нея, при днешното ѝ състояние, много лесно може да влияе демагогията и да намери място опортюнизмът. Колкото по-широко партията отваря портите си и приема безразборно членове и колкото по-малко ревниво следи за своя теоретически подем, за принципиалната си дълбочина, толкова по-често тя ще има разправии с опортюнисти в своята среда и толкова по-лесно може да се подхлъзне в пътя на дребнобуржоазния демократизъм. Не е никак чудно, че днес в партията опортюнизмът продължава от две години и половина да свива гнездо в самата нея. Както видяхме обаче, да продължава партията по-нататък да търпи в себе си дребнобуржоазния опортюнизм е опасно за нея. Ако на плевенския партиен конгрес⁶ партията косвено осъди тоя опортюнизм, на търновския трябва да постави въпроса ясно. На последния конгрес въпросът за поведението на нашите опортюнисти се наложи; той изпъкна на сцената съвършено спонтанно, само от себе си. Обаче и тоя конгрес, като постави ясно въпроса, не поиска да тури край на опортюнистическата игра в партията; не само това, но направи важната грешка, като допусна да се представлява в партията и опортюнизмът. Обяснява се тая грешка на конгреса с обстоятелството, че не всички делегати можаха да разберат изменническата тактика на нашите опортюнисти, а някои от тях, не живели с живота и интересите на партията, нито са вникнали в голямото значение на полемиката за нея.

Дебатите в конгреса по поведението на нашите „широки“ се почнаха веднага след доклада на др. секретар-касиера за състоянието и дейността на партията. Много усилия употребиха нашите опортюнисти, за да убедят конгреса да не се занимава с тоя принципиален въпрос. Преди всичко те се опитаха да представят работата пред конгреса, че разногласията биле лична работа между двама партийни членове, че те не трябвало да занимават един конгрес и че те не се отнасяли до партията. Обаче, като не можаха да убедят конгреса на тая почва, нашите опортюнисти прибегнаха до аргумента, какво конгресите не са академия на науките, че на тях не бивало да се разгледват теоретически въпроси. Но и тоя аргумент на нашите опортюнисти не можа да убеди конгреса да не се занимава с „теории“, той веднага пристъпи към въпроса и се почнаха

дебатите. Пишущият тия редове не взимá никакво участие в дебатите. Мотивите му бяха тия, че той през годината няколко пъти и пространно се изказа по отстъпничеството на нашите „широки“ и по тяхното поведение, че за него беше важно да чуе мненията на делегатите по полемиката и че, най-сетне, искаше да видят нашите опортюнисти, че полемиката не е лична, между него и Я. С., а е партийно дело, дело, което живо засяга партията. Прекрасно знаях, че най-интимното желание на „широките“ беше да се устрои в конгреса един вид личен полемически турнир между мене и Я. С., с което би намерили повод още еднаж да сведат работата на „лични караници“. Както казах, впрочем, те оттам и почнаха на конгреса, както и въвн от него. Трябва добре да се отбележи от всички партийни другари, че една от съществениите части на играта, която играят нашите „широки“ с партията, на тяхната тактика се състои в туй, да представят пред партията полемиката за „лични караници“, които не трябва да интересуват партията, а не за принципиални различия и отстъпничества от нейните начала и методи. Тактиката на нашите „широки“, както, впрочем, и на всички „широки“ в света, се състои именно в туй, да всеят убеждение в партията, че нямало принципиални разногласия и отстъпничества, а че имало „лични караници“ между Стояна и Драгана, между „големците в партията“ и т. н. А все ли се еднаж в партията убеждение, че няма въпрос за принципиални разногласия и отстъпничества, а има въпрос само за „лични караници“, за лични несъгласия и т. н., тогава широко се отварят портите на партията за низкото демагогство в нея, за интригантството и инсинуациите в нейните редове, за разнищването на организациите и за всичките прелести на пошлия опортюнизъм. Тогава за никакви отстъпничества на „широки“ и опортюнисти не може да става и дума, не може да се говори за принципи и теоретически полемики — не ще има кой да чуе. Ето защо нашите „широки“ в продължение на две години и половина считаха за ненужно да отговарят на принципиалната полемика, а през всичкото време в „О. Д.“, в отделни брошури и на конгресите всички усилия употребяваха и употребяват да пускат разни закачки от личен характер, да представят полемиката за лична работа на тогоз и оногоз, да ѝ предадат характер на „лични караници“. Такава е тактиката на нашите опортюни-

сти. Тя е тактика вероломна спрямо партията. За жалост, трябва да признаем, че тая вероломна тактика е оказала своето влияние върху някои партийни другари. На нея се благодари и тоя факт, че някои от делегатите на търновския конгрес употребиха известни усилия да не се тури край на тая игра с партията от опортюнисти, на които мястото им не е в редовете на една работническа социалдемократическа партия. Да ми бъде позволено обаче да кажа на всички ония партийни другари, които успяха да се вълечат в примките на нашите опортюнисти, че най-големи врагове на социалната демокрация са ония, които гледат на полемиката, водена от две години и половина насам, като на лично дело между полемизирующите, като на „лични караници“ или като на плод от тях, а не като на полемика за принципи и за отстъпничествата, които тъй явно се вършат в партията от нейни видни членове. Да, целта на нашите „широки“ е да всеят в партията убеждението, че няма принципиални разногласия, че няма отстъпничество и измяна на партията, а ако се явяват партийни членове да виждат подобни неща, то те правят това от лична злоба към обвиняваните и от лични дертове. Така те представиха работата още в началото на полемиката, така те я представляваха в продължение на две години и половина. Прочетете 2 и 3 брой на „О. Д.“, III год., и вижте как Я. С. уверява лековерните си читатели, какво пишуцият тия редове от лични мотиви, от лична злоба против него, бил пишел за отстъпничеството му от принципите на партията, когато подобно нещо той, Я. С., нито на ум е имал! На подобни низкопробни политически похвати можах нищо да не отговарям. Но време е вече да се смъкне изменническото було на нашите „широки“ и най-първо на Я. С. Пишуцият това не за пръв път е оклеветяван и инсинуиран по същия начин, ако не по-грубо отколкото днес, от Я. Сакъзовци и от негови приятели, които, впрочем, за добра чест на партията, отдавна всички са я напуснали. Припомням принципиалните разногласия между Партия и Съюз преди 10 години и поведението на Я. Сакъзовци тогава спрямо мене главно, което не се е отличавало от днешното им. Обаче винаги, когато те се отказваха от това си поведение, съм забравял обидите и съм оставял настрана честолюбието си пред успехите на социалистическото дело. За каква лична злоба сега може да се говори спрямо Я. С.?

Нямало е и няма такава злоба. На какво може да позавиди човек у др. Я. С.? Дали на неговото особено някакво положение, недостигаемо за нас, дали на неговите особени способности, на какво, молим, може да му позавиди човек, за да храня лична злоба към него? Ние познаваме др. Я. С. тъй добре и тъй отблизо, знаем какво е способен да даде като деец и писател, че място за завист, следователно, и за лични озлобления към него не може в никой случай да съществува. Не, не лични мотиви, не лична някаква злоба ни кара да излизаме против него рязко, а неговите качества, неговите дела като партиен член, неговият опортюнизъм, неговото търгуване с партийното дело и свеждането му до едно „общо дело“ с разни „произведещи слоеве“, което значи напущане на класовата борба — това основно оръжие на социалистическата пролетариатска демокрация. И вижте в продължение на две години и половина, до тая минута, какво пише в своите уводни, пък и в други негови статии, в „О. Д.“! Има ли в тях сянка от социалистическа метода на изследване? Не представляват ли те всички едно дребнобуржоазно клатушкане между събитията, едно безпомощно блъскане като риба о лед на несвързани мисли, в които прогледва желанието да се хареса на „произведещите слоеве“? Не е ли вярно, че в продължение на две години и половина той проповядва „общо дело“, опортюнизъм, дребнобуржоазен демократизъм, при които не може да има място за идеите на класовата борба, на пролетариатски революционен социализъм, за Марксовата метода и т. н., основни начала на социалната демокрация? И вижте в продължение на две години и половина колко пъти е споменато в „О. Д.“ нещо за съществуването на работническата социалдемократическа партия, за нейните задачи и методи, за нейните принципи. Тя е изгубена в „общото дело“, тя е изтикана от него, нейните задачи са замесени със задачите на „общото дело“, на опортюнизма! И в същото време Я. С. в продължение на две години и половина пуска, във вид на велемъдри, с претенции на обладател дълбоката тайна, думи за изсушаване на Марксовото учение, за безжизнени формули и „тесногръди възгледи“. Смисълът на това му поведение е ясен. Я. С. вършеше и върши престъпление — да хвърли съмнение в редовете на партията и спрямо основните ѝ начала и методи, без да има куража да излезе с нещо по-

научно и по-вярно, а главно, да хвърли недоверие спрямо ония, които поддържат тия партийни начала и методи. Можеше ли и трябваше ли да се мълчи пред това поведение на Я. С.? И за каква лична злоба, за какви лични мотиви може да се говори тука? Очевидно е, прочее, че не „лични дертове“ има между нас, а дълбоки принципиални разногласия, желание, от една страна, да се обърне партията в опортюнистическа, в една партия на дребнобуржоазните утопии, и от друга страна — желание да се запази партията като революционна пролетариатска социалистическа партия. Повтарям да кажа, че тия, които вярват, какво полемиката ни е плод на „лични караници“, на „лични дертове“, са най-опасните членове на нашата партия и са жертва на изменническата тактика на нашите опортюнисти.

По-нататък. Нашите „широки“ най-много се страхуват от теоретическите разисквания в партията, на конгресите ѝ, в органите ѝ. Естествено, те се страхуват от принципиални разисквания, защото се страхуват от теоретическия подем на партията, на членовете ѝ, и главно, на ония от наемното работничество, от пролетариата. Опортюнизмът и демагогията на опортюнистите могат да намерят място само в такава социалистическа партия, в която теоретическата подготовка на членовете ѝ отсъства или е слаба. Опортюнизмът и демагогството на опортюнистите в социалистическите партии виреят и дори докарват ги до обезличаване там, гдето теоретическата подготовка на пролетариата е сравнително слаба, както е например във Франция. И, обратно, те са безсилни там, гдето теоретически пролетариатът се явява на по-високо равнище, както е например в Германия. Затова именно нашите „широки“ не само избягват теоретическите разисквания, но по всеки начин се мъчат да обезценят, главно пред очите на пролетариата, значението на всяко теоретическо разискване, било в партийните органи, било в партийните организации, като го представляват за празна работа, за безполезно губение на време, а подиганието му за злонамерено желание да се бъркало в практическата работа, да се предизвиквали „караници“ и т. н. Всяко теоретическо разискване в партията е необходимо за нейния ръст и сила. Но то е смърт за опортюнизма и за демагогствата на опортюнистите в партията. Защото само при ниския умствен уровень

на партийните членове опортюнистите очакват успехи в редовете ѝ и въвличанието ѝ в опортюнизма. По тази причина те с всички простени и непростени средства отстояват призманието на членове в партията, без да бъдат социалисти, а още по-малко марксисти, в душата си се радват за всяко анархистическо проявление в организациите ѝ, а на конгресите по всеки начин се стараят да избягват теоретически дебати, като ги представляват ненужни за практическата деятелност на партията и невъзможни на конгресите. Няма нужда да се простирам тук върху това, от какво грамадно значение са теоретическите разисквания в партията и на конгресите ѝ. Казаното, мисля, е достатъчно. Но на едно нещо не мога да не обърна внимание. Борбата на една пролетарска социалистическа партия е не само политическа и икономическа, но и *теоретическа*. Не е възможно да се очакват успехи политически и икономически от борбата на организирания пролетариат, ако тя не се придружава и с теоретическа борба, борба за защита и пропаганда на принципите и методите на социалдемократията. Във всеки случай една само политическа и икономическа борба, не осветлявана и от теоретическата борба, не може нито да бъде мощна, нито да води пролетариата към победи. Борбата на социалдемократията само там е мощна и води към трайни завоевания, гдето тя е тройна: теоретическа, политическа и икономическа. Тука си припомням знаменитото място, приведено от руския наш другар Ленин, псевдоним, зад когото се крие известният руски теоретик⁷ на социализма, в книгата му „Что делать?“, стр. 16 и 17, из предисловието на Фр. Енгелса към третото издание на „Der deutsche Bauernkrieg“, което се отнася до занимающия ни въпрос.

„Немските работници — казва там Фр. Енгелс — имат две съществени предимства пред работниците на другата част от Европа. Първото е туй, че те принадлежат към най-теоретическия народ на Европа и че те запазиха в себе си оня теоретически смисъл, който почти съвсем е изгубен у туй наречените „образовани“ класи в Германия. Без предшествувалата го немска философия, особено философията на Хегеля, никога не би се създал немският научен социализъм — единичният научен социализъм, който някога е съществувал. Без теоретическия смисъл у работниците тоя научен социализъм никога не би станал до такава степен тяхна плът и кръв, както това го виждаме сега. А колко необхватно велико е това предимство, показва го, от една страна, онова равнодушие към всякаква теория, което се явява една от

главните причини на това, защо английското работническо движение тъй бавно се движи напред макар и да има великолепна организация на отделните занаяти — а от друга страна, показва го и оная смута и ония лутания, които посея прудонизмът в неговата първична форма у французите и белгийците, в неговата карикатурна, от Бакунина придадена, форма — у испанците и италианците.“

Такова е първото предимство на немските работници, а с тях, естествено, и предимството на германската социалдемократическа партия. То се състои, както виждаме, във високия теоретически смисъл у немските работници. Второто предимство на немската социалдемократия се състои, според Енгелса, в използването на богатите опити, „изкупени със скъпа кръв“, на английското и французкото работническо движение, които опити им послужиха за избягване на техните погрешки.

Трябва да отдадем справедливост на немските работници — казва Енгелс по-нататък, — че те с рядко умение се възползваха от изгодите на своето положение. *Още от самото начало, откато съществува работническо движение, борбата се води планомерно във всички три нейни посоки, съгласувани и свързани помежду им; в теоретическа, политическа и практически-икономическа (съпротивление на капиталистите). В това, тъй да се каже, концентрическо нападение и се заключава силата и непобедимостта на немското движение.*“

От подчертаните от мене думи на Енгелса читателите виждат, че силата и непобедимостта на една социалдемократическа партия се заключава в борбата ѝ, водена планомерно „във всички три нейни посоки, съгласувани и свързани помежду им“. Политическата и икономическата борба на социалдемократията е немислима без теоретическата борба. Фр. Енгелс писа тия думи в 1874 г. Тогава, както и днес, немската социалдемократическа партия и немските работници стояха начело на пролетарската борба. Тогава той предсказваше им, че те ще заемат винаги почетно място в линията на борците, „ако те все тъй вървят напред“, както са вървели. Неговите думи излязоха пророчески. Обаче на същото място той им казва следното:

„За това се изисква удвоено напругание на силите във всички области на борбата и агитацията. Особено длъжността на водителите ще се състои в туй, щото повече и повече да просвещават себе си по всички теоретически въпроси, все повече и повече да се освобождават от влиянието на традиционните, принадлежащи на стария свето-

глед фрази, и винаги да имат предвид, че социализмът, откато стана наука, изисква, щото с него да се обръщат като с наука, т. е. да го изучават. Придобитото по такъв начин, все повече проясняваното съзнание необходимо е да се разпространява сред работническите маси все с по-голямо усърдие и все по-ясно да се съгъства организацията на партията и организацията на професионалните съюзи...“

Да, силата на социалдемократията не се състои в политическата ѝ организация и в организацията на самосиндикати, нито само в политическата и икономическата борба на работниците, а във връзката им и с теоретическата борба. Но теоретическата борба може да се води само тогава, когато самата партия стои теоретически силно и все повече пръска сред работниците теоретическите познания на научния социализъм. Обаче нашите „широки“ опортюнисти тъкмо от „теориите“ се мръщят, тъкмо против разпространението на теоретическия смисъл сред работниците се опълчват. Каква класова теоретическа борба те водят или на каква теоретическа борба те канят нашите работници, например в „О. Д.“ от две години и половина? Какви теоретически научно-социалистически познания пръскат чрез него сред нашия пролетариат? Да, те водят „теоретическа борба“, но против „теориите“ в партията, те проповядват на нашия работник, но проповядват „теориите“ на опортюнизма, на дребнобуржоазния демократизъм. Затова те и на Търновския конгрес⁸ толкоз усилия употребиха да го убедят, че теоретически разисквания не бивало да се допуснат! Затова те днес са тъй недоволни от партийния орган „Работнически вестник“, загдето високо държи теоретическото знаме на научния социализъм, знамето на партията — загдето не иска да става оръдие на опортюнизма им и на дребнобуржоазните утопии и, най-сетне, загдето пръска противоотрова за опортюнизма — здравите теоретически понятия на научния социализъм сред работническата маса. За това те не са доволни и от „Ново Време“, и от социалистическата книжна деятелност на др. Бакалов, и от всичко, което може да попречи за разпространението на опортюнизма сред партията и работниците. Но силата на партията е в ръста на „теоретическия смисъл“, който е необходимо все повече да се разпространява сред нашия „пролетариат“. Само тогава нашата партия ще бъде действително работническа социалдемократическа партия, мощна и енергична.

Подир това да влезем в дебатите на конгреса. Тука изпъкна другата страна от тактиката на нашите „широки“. От опита на германските опортюнисти нашите твърдо запомниха най-важната част от опортюнистическата тактика, характеризирана тъй добре от Ауера, в известния му съвет, пратен до Бернщайна. Когато последният излезе със своята „ревизия“ на марксизма, Ауер му писал следущето: „Едуарде, ти си едно магаре. Това не се говори, а се върши“. Тая именно тактика на Ауера твърдо запомниха нашите опортюнисти; те едно говорят, друго вършат. Щом някой им каже, че не мислят социалистически, че те напускат теорията на научния социализъм и принципите на партията, те викат и дори с възмущение: „Не! Никога ние не сме правили това! Ние стоим твърдо на тях, но вие не ни разбирате, преиначавате мислите ни, приписвате ни мисли, които на ум не ни са идвали; вие изсушавате Марксовото учение и т. н.“ А в действителност те вършат тъкмо това, в което ги обвинявате. Тука по-горе видяхме какво в действителност вършат те, на кой господ те слугуват. Те вършат тъкмо това, което вършат и опортюнистите във всички страни, според местните условия, и към които може да бъде приложена една от следните характеристики на Ленина, която срещаме на стр. 7 от цитираното му произведение:

„Еднаквото социално-политическо съдържание на съвременния интернационален опортюнизъм проявява се в тия или ония разновидности според националните особености. В една страна групи от опортюнисти се явява отдавна под особен пряпорец, в друга опортюнистите напуснали са теорията, като са водели практически политиката на радикалсоциалистите, в третя — *няколко члена от революционната партия преминали в лагера на опортюнистите и се стараят да достигнат своите цели не с открита борба за принципи и за нова тактика, а с постепенна, незабелязана и ако може тъй да се изразим, с ненаказвана деморализация на своята партия*, в четвърта — същите тия качащи употребяват същите прийоми в мрачината на политическото робство и при съвсем оригинално взаимоотношение на „легалната“ и „нелегалната“ деятелност и т. н.“

Нашите опортюнисти могат да се причислят към която щете от тия четири характеристики. Но несъмнено е, че към тях най-добре подхожда третата, подчертана от мене характеристика. И действително, нашите „широки“ отдавна са дезертирали в лагера на опортюнистите и се стараят да достигнат своите цели, да деморализират партията,

не с открита борба за принципи и за нова тактика, а крадешком, вероломно, като при всяко изобличение бързат да се скрият под знамето на социалдемокрацията, препоръчвайки себе си за привърженици на „ново течение“ в нея, на „широко“ разбиране на социализма и на „свободата на критиката“. Но на такова вероломство справедливо отговаря др. Ленин със следующите думи:

„Който не затваря умишлено очите си, той не може да не види, че новото „практическо“ направление в социализма не е нищо друго освен нова разновидност на *опортюнизма*. И ако съдим за хората не по оня бляскав мундир, който сами си облекли, не по онова ефектно име, което сами си прикачили, а по туй, как те постъпват и какво те наистина пропагандират — тогава ще стане ясно, че „свободата на критиката“ е свобода на опортюнистическото направление в социалната демокрация, свобода да се преобръща социалдемокрацията в демократическа партия на реформите; свобода за вмъкване в социализма на буржоазните идеи и на буржоазните елементи.“

Когато търновският конгрес, въпреки усилията на „широките“ да го убедят да не се занимава с „теориите“ на партията, реши да се занимава преди всичко с тях, тогава те, въпреки ясната опортюнистическа реч на Я. С. при отварянето на конгреса, в полза на сътрудничеството ни с всички дяволи и велзевули на буржоазията, въпреки неговите заявления в конгреса, че нещо му се мяркало в ума, но не можал още да го улови, въпреки заявлението на др. Бозвелиев, че Я. С. се „лута“ и на заявлението на др. Дабев, че Я. С. „играе на въже“ и т. н. — когато, казвам, въпреки всички тия заявления от самия Я. С. и от разни делегати, смисълът на които заявления беше цяло обвинието на „широките“ в опортюнизъм, в разиграване на партията, конгресът от речите на делегатите беше си съставил нужното мнение, тогава „широките“, главно Я. С. и дел. Джидров и Пастухов се явиха в опортюнистическата мантия. Тогава те с патос почнаха опортюнистическата си игра. Я. С. тогава обявява, че той никога не отстъпвал от принципите на партията, че той мислил, както и ония, които го обвиняват в отклонение, и ако той не е излязъл да се обясни, причината била, че се ударил в амбиция, защото тъй бързо бил обвинен в отстъпничество. Разбира се, той намери за нужно да забрави декларацията си в плевенския конгрес за „широкото течение“ и за „широката деятелност“, както и да забрави, че нему се мяркало нещо „ново“, да забрави за сътрудничеството

ни с буржоазията, изказани няколко часа преди това. Разбира се, че декларацията му, какво той си е социалдемократ, не му побърка и до днес да „изследва политико-обществения живот“ у нас с методите на дребнобуржоазната мъгла. В търновския конгрес „теоретическите разсъждения“ се почнаха от осъжданието на Я. С. за отклонението му от принципите и методите на партията. Др. Еню Марковски, шуменският делегат, в една обстоятелствена реч изложи отклоненията на Я. С. Другите делегати, като др. В. Коларов, също шуменски делегат, др. Ю. Юрданов, плевенски делегат, др. Цанев, горнооряховски делегат, др. Сидер Тодоров и други го поддържаха. В речите си между другото те се спряха на мислите, изказани от Я. С. в речта в извънредната сесия на Народното събрание. Нашите „широки“ се уловиха о критиката, направена от делегатите мърху мислите именно в тая реч на Я. С., като оставиха всичко друго от поведението му настрана. Те сведоха дебатите на въпроса: има ли отклонения от Марковата теория в твърдението на Я. С., че ние не сме били против дребната частна собственост и в „конституционната теория“, развита в речта на Я. С. в извънредната сесия на XII. обикновено народно събрание? Всички усилия на Джидров и Пастухов се употребиха, за да покажат, че Я. С. по тоя въпрос мислел тъкмо тъй, както и един от първите днес теоретици на научния социализъм, и именно Карл Кауцки! Особено това било вярно по въпроса за частната собственост. Какво са говорили тия двама делегати в защита на Я. С. не ми е възможно сега да предам в пълен вид. Когато излязат стенографическите им речи, тогава ще ги разгледаме подробно. Но тука не мога да не направя следните бележки относително „конституционната теория“ на Я. С. Тя е такава недостойна в устата не на социалист, ами и на един порядъчен буржоазен радикал, че само такива „широки социалисти“, като Джидров и Пастухов, могат да я препоръчват на един социалдемократически конгрес. Друго, тези другари в желанието си да представят опортюнизма в нашата партия съвсем невинен, впуснаха се в цитиране и умишлено недоцитиране от „Основите на социалната демокрация“ на Кауцки и на една Бебелева резолюция в Щутгартския партайтаг на германската социалдемократическа партия за Бърнщайновото поведение, когато въпросът беше за Бе-

белевата резолюция на Любекския конгрес, по-сетнешен от Щутгартския, в която резолюция се тури дилемата на Бернщайн: или да напусне партията, или да се откаже от своето поведение. Такъв е смисълът на резолюцията и за нея беше въпрос, но Джидров и Пастухов се уловиха за една по-раншна резолюция за Бернщайновото поведение в партията. Върху тоя въпрос ще се повърна, когато излязат от печат стенографските речи. Но ако за начина, по който се цитираха Бебелевите резолюции от казаните делегати в търновския конгрес не ща да говоря преди да излязат стенографическите речи, то за начина, по който се цитира Кауцки по въпроса за отношенията ни към частната собственост, можем и сега да го видим. В това ни улесни Джидров със статията си, поместена в бр. 2 и 3 на „О. Д.“ под названието „Социалната демокрация и частната собственост“. Тя е образец на цитиране от Кауцки, зад когото нашите „широки“ искат да скрият своя опортюнизъм. Тя е образец на опортюнистическата тактика, колчем опортюнистите бъдат притиснати към стената, т. е. да се изкажат открито.

Преди всичко Джидров, както прилича на всеки опортюнист, веднага почва статията си със свежданието на въпроса към „голям шум“ около него. Очевидно, той иска да кажа, че въпросът се подига не защото е важен за партията, не за да се внесе ясност по него в партията, а от злонамерени другари, които обичат „голям шум“ да дигат. Това е все същото поведение на опортюнистите, което знаем вече. Желанието е да се омаловажи значението на въпроса. Все за същата цел Джидров изменява „начина“ по който този въпрос се е разглеждал. Но преди да дойдем до самния въпрос, ще забележа тутакси, че Джидров и „пасажът“ от речта на др. Я. С. не го придава както си е в речта му, а по своему, макар и да туря някои редове от него в кавички. Затова, преди да отидем по-нататък, ще приведа „пасажа“ от речта на Я. С. тъй, както го намираме в нея, още по-вече, че той ще ни трябва. Ето тоя пасаж, както го намираме на стр. 23 на речта на Я. С.:

„Моят др. г. Благоев ви казва, че ние сме против собствеността и по това се отличаваме от другите партии. Г-н първият министър каза в отговор на другаря ми, че тъкмо защото ние сме против частната собственост, ние влизаме в противоречие с това, че искаме да спомагаме на днешното управление. (Мини-

стър-председател д-р С. Данев: Наглед!) Добре, това наглед аз ще искаме да го премахна съвсем! Когато казваме, че ние сме против частната собственост, това значи, че ние отричаме правото на отделния човек да притежава свой имот; не отричаме правото да си има свои дрехи, своя храна, своя къща, да си има добитък, своя нива; ние не отричаме онова, което се нарича собственост на себе си; ние сме против онази собственост, която, турена в производството, експлоатира чуждия труд, съседния труд; ние сме против онази собственост в производството, когато тя експлоатира човешкия труд. Против една собственост, която експлоатира природните сили, ние не можем да бъдем.“

Такъв е целият пасаж от речта на Я. С. и съвсем не прилича на „пасажа“, който съчинява Джидров. Както виждаме от приведенния пасаж, Я. С. изрично казва, че *„ние не отричаме правото на отделния човек да има свой имот“, и не само „не отричаме онова, което се нарича собственост на себе си“, но не отричаме частната собственост изобщо, не отричаме частната собственост върху земята, върху оръдията на труда и средствата на производството. Даже нещо повече: „ние не можем да бъдем против собствеността, която експлоатира природните сили!“* Всъщност, ако анализираме мислите на Я. С., ние не само няма да намерим в тях нито сянка от социалистическа мисъл, но ще видим мисли, които можем да чуем само от вулгарните дребнобуржоазни демократи. Но засега оставям настрана тоя анализ. Ще кажа само, че демократите тъкмо тъй мислят, както нашият социалист Я. С. — те са само против капиталистическата собственост, против частната собственост, която експлоатира частния труд, но те не са против частната собственост, която — да се изразим с думите на Я. С. — „експлоатира природните сили“. Разлика между мислите на Я. С. и ония на демократите буквално никаква няма. Така че прави бяха ония другари, които на търновския конгрес видяха в горния пасаж от речта на Я. С. отрицание на всяка несоциалистическа мисъл и че партията не може да приема такива несоциалистически мисли за свои мисли. Прави са всички ония, които виждат в речта на Я. С. опортюнизъм, а не социализъм. Обаче Джидров и Пастухов представиха мисълта на Я. С. тъкмо такава, каквато изказвал К. Кауцки! Как доказаха тая нелепост, се вижда от споменатата статия на първия в „О. Д.“. Както виждаме, Джидров в статията си, както той и Пастухов в конгреса, изместват въпроса. Въпросът е: *е ли крайната цел на социалната демо-*

крация да замести частната собственост върху оръдията на труда и средствата за производство, в какъвто вид и да се явяват те, или не? Социалната демокрация отговаря на този въпрос без всякакви колебания — да! Нейната крайна цел, нейният идеал е унищожението на частната собственост върху оръдията на труда и средствата за производство във всичките им видове. Няма социалдемократ, ако той не е някоя *разновидност от опортюнизма*, както казва Плеханов, който да признава частната собственост върху оръдията на труда и средствата за производството във всички ѝ видове — дребен, среден или едър вид. Друг въпросът за начина, по който ще извърши социалдемократията прехода от частната собственост към обществената, към социалистическото производство. Но за социалдемократата едно е несъмнено, че крайната цел на социалдемократията е да превърне частното владение на оръдията на труда и средствата за производство в обществен, без изключение. Кауцки нигде и никъде не е признавал, какво че социалната демокрация не била против частната собственост върху оръдията на труда и средствата за производство в какъвто и да било вид. Кауцки казва само за начина, по който ще мине дребната частна собственост в обществена и нищо подобно от това, което му приписват нашите опортюнисти. Но за да изкарат и Кауцки такъв също опортюнист, каквито са нашите, те цитират от неговите произведения само отделни мисли, както това прави Джидров в статията си. Джидров напр. цитира из главата: „Конфискация на собствеността“, на стр. 148 от произведението на Кауцки: „Основите на социалната демокрация“, две три къси места, откъснати от общата мисъл на Кауцки, и естествено излиза, че Кауцки мисли, както Я. С., както Джидров и Пастухов. Смешно е наистина, да се доказва на читателите на „Ново време“, че Кауцки не мисли като нашите „широки“, но няма що! Ще цитирам цялата мисъл на Кауцки, както тя е изказана в споменатата глава от книгата на стр. 149 до 154, без подробното ѝ развитие, за да видят читателите доколко са смешни нашите опортюнисти, когато се крият зад Кауцки

„Социалдемократическата програма нито дума не казва за конфискация. Не от прадпазливост, не от страх да не отблъсне от себе си собствениците, а просто за туй, че по това не може да се каже нищо определено. Определено може да се каже, че тенденцията на икономия

ческото развитие неизбежно води към преминаване в обществена собственост и обществено ползуване на *едрите предприятия* (стр. 149). . .

Но затуй пък може уверено да се каже, че икономическото развитие прави необходима експроприацията само на *част* от съществуващата собственост. Икономическото развитие иска преминаването на *средствата за производство* в колективна собственост. Но това никак не закача частната собственост върху предметите на *личното потребление* (150 стр.). . .

Преминаването към социалистическото производство (к. м.) не само не иска експроприация на предметите за потребление, то *даже* не иска експроприация на *средствата за производство* от всички собственици (стр. 150).

Социалистическото общество става необходимо благодарение на *едрото ступанство*. Колективното производство иска и колективна собственост върху средствата за производство. Но *както частната собственост се намира в противоречие с колективния труд на едрото ступанство, също така колективната или обществена собственост върху средствата за производство се намира в противоречие с дребното ступанство* (к. м.).

Дребното ступанство, както видяхме, иска частна собственост върху средствата за производство. Да се отмени тази частна собственост в областта на дребното ступанство би било толкова повече безцелно, че социализмът се стреми именно да направи работниците собственици на необходимите средства за производство. В областта на дребното ступанство *експроприацията на средствата за производство би била, следователно, нещо свършено безсмислено* (к. м.) — средствата за производство отнети от предишните им притежатели, пак ще им се върнат.

И така, преминаването към социалистическо общество никак не е свързано с експроприацията на дребните занаятчии и селяни. Социалистическото общество не само няма да им отнеме нищо, а, напротив, вероятно ще им достави някои ползи, то както видяхме, има тенденцията да замести стокопроизводството с производство за непосредствено потребление (стр. 151). . .

Капиталистите, както видяхме, фактически експлоатират селяните и занаятчиите. *Социалистическото общество ще тури край на тази експроприация.*

Икономическото развитие, разбира се, няма да бъде спряно от социализма. Напротив, само социализмът е в състояние да направи възможно по-нататъшното икономическо развитие, след като последното е достигнало до известна висота. *Както в съвременното общество, така и в социалистическото едрото производство все повече ще се развива и ще измести дребното* (к. м.). . .

Днеска преобръщанието на селенина или на занаятчията от дребен производител в работник на едрото производство значи за него преобръщане от *собственик* в *пролетарий*. В социалистическото общество, *напротив, селенинът или занаятчията, като преминава към работа в колективното едро производство, ще почне да се ползва от всички добри страни на това производство* (к. м.). Неговото положение значително ще се подобри. *Преминаването му от дребното*

производство към едрото (к. м.) в този случай не може вече да се сравнява с преобръщането на собственика в пролетарий, а повече с преобръщане на дребния собственик в едър.

Дребното производство е осъдено на неминуема смърт. Но само социалната демокрация ще даде на цялата маса селени и занаятчии възможността да станат работници на едрото производство, без да слизат до степенята на пролетариата (стр. 152)...

Двигателната сила на икономическото развитие тогава вече ще бъде не конкуренцията, която унищожава закъснелите предприятия и експлоатира техните притежатели, а притегателната сила на по-развитите предприятия и форми за производство, която действа на работниците от закъснелите предприятия и форми за производство.

Щом изчезне страхът от самостоятелното ступанство да не паднеш в редовете на пролетариата, щом се видят ползите от общественото едро производство за всичките участници в най-различните области, щом всекиму бъде дадена възможност да се ползува от тях — нито здравомислещ човек вече не ще се стреми към запазване на остарелите форми за производство (стр. 153, к. м.).

... Социалистическото едро производство ще достигне това за късо време и при това без експроприация, а благодарение само на притегателната сила, свойствена на по-изгодната форма за производство (к. м.).

Там, гдето селското земеделско ступанство още не е станало стокопроизводство, а представлява преимуществено производство за собствено потребление, то, може би, ще проживее още някое време в социалистическото общество. Най-сетне, тия слоеве от самото население ще могат да оценят ползите от общественото едро производство.

Преминаването от дребното ступанство към едрото в областта на земледелието, ще бъде ускорено и облекчено (к. м.) благодарение на прогрессируещото отслабване на противоположността между града и селото, благодарение на тенденцията към преместване на промишлените заведения в село — тенденция, която неизбежно трябва да се прояви в социалистическото общество (стр. 154). .“

Такава е цялата мисъл на К. Кауцки по въпроса за отношенията на социалдемокрацията към частната собственост. Както виждаме от цитираното, и особено от подчертаните места от Кауцки и мене, той говори само за *преминаването от дребното ступанство към едрото социалистическо ступанство*, само за начина, по който социалната демокрация ще достигне окончателно крайната си цел — преобръщането на всички оръдия на труда и средства за производство от частна собственост в обществена, в социалистическа, заместването на „остарелите форми на производство“ в „социалистическото производство“. Кауцки казва само, че социалната демокрация ще замести дребното производство със социалистическото не

чрез експроприация на дребната собственост, не с насилие, а с *притегателната сила* на социалистическото едро производство. Кауцки нийде не каза, че социалната демокрация не е против частната дребна собственост, или че социалната демокрация „не може да бъде против частна собственост, която експлоатира природните сили“, т. е. против дребното ступанство. Напротив, той категорически казва: „*нито един здравомислещ човек вече не ще се стреми към запазване на остарелите форми за производство*“, че *дребното производство е осъдено на неминуема смърт*“ и че *„само социалната демокрация ще даде на цялата маса селени и занаятчици възможността да станат работници на едрото производство, без да слизат до степенята на пролетариата“*. Кауцки казва, че социалната демокрация ще даде това на селените и занаятчиите *не като ги експроприира, а със самия факт*, че тя прави господствующа форма на производството и ползуването колективната, социалистическата. „Преминаванieto към социалистическото производство *не иска експроприация* на предметите за потребление, то *даже не иска експроприация* на средствата за производство от всички собственици“. *Експроприацията е необходима* само за частната собственост и частното ползуване на едрите предприятия. Да, Кауцки говори *само*, где експроприацията на частната собственост е необходима, тя се налага на социалната демокрация, и где тя не е нужна, е без смисъл, т. е. где частната собственост ще бъде премахната от социалната демокрация *чрез експроприация* и где тя ще умре *без всякаква експроприация*. Такава е мисълта на Кауцки. Така само може да говори социалдемократът. И ясно е като бял ден, че тази мисъл няма абсолютно нищо общо с мислите на Я. С.

Я. С. противопостави своите мисли на следните мои мисли, изказани по отговора на тронната реч в лятошната извънредна сесия на Народното събрание:

„Партията или групата обществена, към която аз принадлежа, мисли съвършено другояче. Тя мисли, че било е време, когато човечеството е съществувало без частна собственост, както и настъпва историческият момент, когато човечеството ще може да живее без частна собственост. Това е изповеданието на социалистите, социалдемократите. Социалдемократите се отличават от всички други партии

както у нас, така и в други страни именно по туй, че те признават, какво частната собственост не е вечен институт, а че е имало време, и дохожда това време, когато собствеността е била обществена и когато вече захваща да става обществена и ще стане обществена. Туй е коренното различие между социалистическото учение и буржоазното, така да се каже, учение“ (гл. „Из кой път?“ стр. 4).

Такива са моите мисли, изказани в Народното събрание. Те, както виждаме, са напълно съгласни с теорията на социалдемократията, с мислите на К. Кауцки и на всеки действително социалдемократ. Обаче тия верни мои мисли уплашили нашия опортюнист Я. С., и той бърза да противопостави своите опортюнистически, своите „широки“ мисли на моите. Ако не го апострофирах в Народното събрание, причината е, че за такива принципиални партийни разногласия не е мястото в Народното събрание да ги решаваме, и от чувство на партийна дисциплина. Но ясно е, че това, което каза Я. С. по въпроса за отношенията ни към частната собственост, може да говори само един опортюнист, една дребно-буржоазна глава, един най-вулгарен демократ. Обаче изобличен на конгреса, той, както правят и всички „широки“, бърза да се скрие зад Кауцки, в устата на когото влагат мисли, които той не е сънувал. И Кауцки, и нашето „изповедание“, т. е. и социалистическото учение признава, че „частната собственост не е вечен институт“ и че „дохожда това време, когато тя ще стане обществена“. Не, викат нашите опортюнисти, Кауцки не туй мисли, и почват да фалшифицират мислите му.

Джидров, като виждаме от статията му и от онова, което цитирах из „Основите на социалната демокрация“ на Кауцки, цитира само няколко отделни места от тая книга и от другото произведение „Земеделската политика на социалната демокрация“, места, откъснати от общата мисъл на Кауцки. Но това неокачествимо цитиране на чуждите мисли се прави, за да се изкара от Кауцки следното нелепо заключение за социалистическото общество:

„Социалистическото общество — ни казва Джидров на стр. 42 от „О. Д.“, бр. 2 и 3 — няма защо да посяга върху частната собственост на последния*, безцелно ще бъде да превърне малката рабо-

* Думата е за дребния производител.

тилница и нивата на дребния селенин в обществена собственост, защото тя не ще играе никаква роля в бъдещето. Частната собственост е една юридическа категория със значение в днешния порядък, а в бъдеще тя ще изгуби всеки смисъл, защото фактически не ще оказва никакво влияние на социалното развитие. Ето защо днес социалната демокрация не се бори против всяка частна собственост, а изключително против капиталистическата частна собственост, в която са скрити всички недъзи на съвременния обществен строй.“

Това фалшиво заключение, което се прави въз основа на Кауцки, няма абсолютно нищо общо с мислите на Кауцки и със задачите на социалната демокрация. То е най-вулгарна демократическа концепция. Социалната демокрация, наистина, не се бори „против всяка частна собственост“, т. е. не се бори против частната собственост „на дребния производител“, защото няма нужда да се бори против нея. Против нея се бори друг по-силен неин враг — икономическото развитие. Обаче бори ли се тя, за да запази частната собственост на „дребния производител“? Не! И не само не се бори за това, но тя открито обявява, че частната собственост „на дребния производител“ неминуемо ще умре. Подир това, можем да си представим каква дребнобуржоазна нелепост се съдържа в думите на Джидров, на нашите опортюнисти, когато ви казват, че за социалистическото общество било безцелно „да превърне малката работилница и нивата на дребния селенин в обществена собственост“, защото тя не щяла „да играе никаква роля в бъдещето“!

Статията ми стана неочаквано дълга. Надявам се, че читателите не ще ме упрекнат за това. Както казах, време е да се смъкне маската от лицето на нашите опортюнисти и да се посочи без заобиколки на оная недостойна игра, която играят те в нашата партия и която явно деморализира нейните редове, нейните кадри и нашия пролетариат — източника на нейната днешна и бъдеща сила. Зная, че и сега нашите „широки“ ще се мъчат да представят работата за „лични караници“, да сведат всичко на „лична почва“. Но това е вече тяхна тактика, с която се стремят да омаловажат всичко онова, което може да повдигне умствения уровень на партийните членове, да усили партийната дисциплина и да стегне редовете на партията. Тактиката на всички „широки в света е вероломна, както видяхме, но най-опасна е за млади социалистически партии като

нашата. Да се осъди и винаги да се осъжда рязко тази тактика ни налагат принципите и бъдещето на партията. Прочее, от членовете на партията зависи дали нашата партия ще си остане чиста, единомислеща и мощна социал-демократическа партия, или ще се превърне в жалка дребнобуржоазна реформаторска партия, без смисъл и лутаща се, но на която пролетариатът да бъде опашка. Към последното води опортюнизмът, който тъй вероломно вмъкват в нашата партия тъй наречените широки. Ние се борим против това, против опортюнизма в партията. Който мисли, че нашата борба е плод на „лични дертове“, той спомага на опортюнистите в партията да я деморализират окончателно. Прочее, нека се надяваме, че мъглата, пръсната в редовете на партията от „широките“, ще бъде окончателно разсеяна, че теоретическият смисъл в партията окончателно ще надделее и ще се очисти от опортюнизма.

Исках да цитирам нещо по същия въпрос — за отношенията ни към частната собственост — и от произведението на Кауцки: „Земледелч. въпрос“, от трите му части. Това произведение е по-ново от „Основите“ и в него Кауцки по-пространно се изказва и върху въпроса за отношенията ни към „частната собственост на себе си“, особено върху значението на „огнището“ в бъдещето и свързаните с него предмети. Но това оставям за друг път.

сп. „Ново време“ кн. 12, 1902 г.

„ДИАЛЕКТИЧЕСКИ МАТЕРИАЛИЗЪМ И ТЕОРИЯ НА ПОЗНАНИЕТО“

В сп. „Мисъл“ от тази година е поместена (в I—IV кн.) една статия под гръмкото название: *Диалектически материализъм и теория на познанието*“ от студента на нашето Висше училище г. Д. Михалчев. Тя е едно ученическо упражнение, четено във вид на реферат във Висшето училище. Наистина той ни уверява, че статията му била „понататъшна обработка на реферата“, но това никак не ще рече, че статията му представлява нещо повече от едно ученическо упражнение. Като характеризирам статията на г. Д. Михалчев като ученишко упражнение, моля читателите да не ме разбират в този смисъл, че се отнасям презрително към ученишките упражнения, които са в обичай в нашето Висше училище. Напротив, ние ги ценим много и че това е тъй, можем да посочим и на факта, че ние в „Ново време“ дадохме място на няколко студенчески реферата, четени в семинарите на Висшето училище. Но въпросът е, че има реферати и реферати, че от упражнение до упражнение може да има твърде голяма разлика. Докато едните представляват добросъвестни и прилежни *изучавания* без претенции на нещо дълбокофилософско, но ценно по съдържание и в туй се заключава оправданието за публикуването им макар и да са ученически упражнения; другите, напротив, представляват *не изучавания*, а жалко *компиляторство* на чужди, недобре разбрани и изучени мисли, с голямата претенция на „философско изследване“, на „дълбока ученост“. Към последната категория ученически упражнения трябва да отнесем и упражнението на г. Д. Михалчев.

И наистина г. Д. Михалчев пише реферат за „диалектически материализъм и теория на познанието“, чете го във Висшето училище пред професора и студентите. Не

знаем какво впечатление е направил той на последните. Но ето че г. Михалчев му дава „по-нататъшна обработка“ и го печата. Ако не беше го печатил и ако някой беше просто съобщил, че студентът Михалчев е чел във Висшето училище реферат, щяхме да си помислим, че неговият реферат трябва да представлява интересно изложение на въпроси, каквито са тези за диалектическия материализъм и теорията на познанието, които последно време възбудиха в другите страни, особено в Германия и Русия, голям интерес, и едно запознаване с тяхната същност, без някакви особени претенции. Но сега трябва да кажем тъкмо обратното. Рефератът на г. Михалчев не представлява нито изложение на „диалектическия материализъм и теория на познанието“, нито е запознаване с тях, които предполагат основателното им изучаване; той е просто сбор от несмлени от автора му, разхвърлени, несвързани мисли и „философски“ термини, взети оттук-оттам. И неговата цел не е била онака скромна цел на студента сам да си уясни дадени въпроси, като ги изложи на книга, за да запознае и другите с тях. Не, студентът Михалчев си е турил горделивата цел да събори диалектическия материализъм и гносеологията, т. е. и теорията на познанието в Марксовото учение — нещо което досега не са сполучили да направят неговите учители, разните приват-доценти, доценти, ординарни и екстраординарни професори. Естествено е, че рефератът на студента Михалчев се явява една много повърхностна и в много отношения дори недобросъвестна работа. Независимо от това, че той не си е дал труд да изучи добре предмета, за който се е наел да говори, нито да представи на слушателите и читателите си ученията, които се е заловил да критикува, нито да им даде ясно да разберат какво учение защитава — независимо от това, той си позволява да говори и за различно тълкуване мислите на Енгелса от марксистите, без да посочи кои са тия марксисти и где те различно са ги тълкували. Така например на стр. 55 („Мисъл“, кн. I) г. Михалчев, като предава писаното от Енгелса в „Анти-Дюринг“ за „сложния химизъм на белтъчните вещества“ и за значението му в „най-простите и най-общии функции на живота“, продължава така:

„Но тук именно изникват разногласията. Едни твърдят, че с установяване на горната зависимост между живота, от една страна, и белтъчните вещества, от друга — Енгелс е искал да каже, че *известен род органическа материя притежава свойството да мисли*, и че следователно мозъкът е един автоматически орган на съзнанието. Въпреки уверенията на някои Марксови ученици, че Енгелс — подобно на Ламетри — никога не е искал да свежда всички сили на материята и природата към движението, има сериозни автори, които смятат, че в припадните по-горе положения на Енгелса се таи недоразвитата мисъл, че проявите на живота — най-диференцираната форма на която е душевното съзнание — са *продукт* на поменатия химизъм.“

Кои са тия „едни“, които твърдят, „някои Марксови ученици“ „въпреки уверенията“ на които и пр. и „сериозни автори“, които смятали и т. н.? В статията си г. Михалчев не посочва кои са те и где те са изказали своите разногласия. Ние сме уверени, че той не знае тези „едни“, „някои Марксови ученици“ и „сериозни автори“, че той е прочел у някого от многото днес буржоазни „критици“ на Маркса и Енгелса, които също като техния ученик говорят за различно тълкувание от марксистите думите на Енгелса, но никога не посочват кои са те и где са ги обяснявали. „Критиците“ на марксизма прибегват до такива голословни твърдения, защото чувствуват безсилието на своите „критики“. За да придадат на своите „критики“ привидна сила, те захващат обикновено от там, че намират мними разногласия между марксистите в тълкуванията мислите на Маркса и Енгелса. Тогава те ви казват, че „едни“ твърдели еди какво си, други „уверявали“ в еди какво си, а пък „сериозни автори“ смятали еди какво си, и нито на едного посочват. На г. Михалчев, като „критик“ на Маркс-Енгелсовото учение, е потрябвал, очевидно, този род аргументация, за да придаде по-голяма „научност“ на своята „критика“.

И тъй, студентът г. Михалчев се явява „критик“ на Маркс-Енгелсовите „диалектически материализъм и теория на познаването“! С други думи, студентът Михалчев се явява „критик“ на философските основи на Маркс-Енгелсовото учение! Едно време в страниците на известното хамелеонско сп. „Мисъл“ д-р Пасманик беше съвсем уж „изживял“ материализма. Но, очевидно, материализмът бе изживян само в страниците на „Мисъл“; всъщност той си остана жив и здрав. Затова, види се, след 4—5 години стана нужда отново да се „изживява“ той, но сега

вече не от д-р пасманиковци, а от студента Михалчев. И помислете си! Сега студентът Михалчев „изживява“ материализма от корен! Но, уви! Който познава отблизо Маркс-Енгелсовите *диалектически материализъм и гносеология* и е чел статията на г. Михалчев, той ще се съгласи с нас, че под страшните „критически“ удари на последния наистина е „изживян“ от основа „материализмът“, но че Маркс-Енгелсовият диалектически материализъм и тяхната гносеология си остават дори незасегнати от неговите „критически“ удари.

Въпросът е там, че г. Михалчев, като достоен на своите учители-„критици“ на марксизма ученик, си създава свой „диалектически материализъм и теория на познанието“ като Маркс-Енгелсови и тези свои творения „критикува“ като Маркс-Енгелсово учение. Всички „критици“ на марксизма именно тъй постъпват: съчиняват си един своеобразен „марксизъм“ и почват да викат с жара на известния Сервантесовски херой: „смърт на марксизма“! — т. е. почват да го „критикуват“.

От по-горецитираното ние видяхме, че на г. Михалчева потрябвало да изкара, какво „някои Марксови ученици“ обяснявали Енгелсовата мисъл „и така, че *известен род органическа материя притежава свойство да мисли*“. А малко по-нататък, на 50 стр., според г. Михалчева, Енгелс можел да бъде изтълкуван и в тоя смисъл, че *органическата материя „мисли“* вече. От друга страна, на г. Михалчева е потрябвало още да изкара „материализмът“ за „*разновидност на спинозизма*“. И го изкарва по един много чудесен начин: пак от „убеждението“ на „някои Марксови ученици“! Същността на работата е в следното. В 1889 г. Плеханов задал на Енгелса такъв въпрос: „Как мислите, бил ли е старият Спиноза прав, като е твърдял, че мислението и протежението не са нищо друго освен два атрибута на една и съща субстанция?“ Енгелс отговорил на тоя въпрос утвърдително. Ние по-надолу ще видим какъв е смисълът на тоя въпрос според самия Плеханов. Обаче от тоя въпрос на Плеханова и от отговора на Енгелса г. Михалчев прави свое заключение, че според двамата тези марксови „материализмът е разновидност на спинозизма“. Всичко това е потрябвало на г. Михалчева, за да изкара Маркс-Енгелсовия материа-

лизъм за *атрибутивен*, от една страна, и за *разновидност на спинозизма*, от друга. С други думи, всичко това е потрябвало на г. Михалчева, за да си създаде произволно един своеобразен Маркс-Енгелсов „материализъм“ и сетне да го събаря. Въпросът е там, че *спинозизмът е обикновено монистически идеализъм* и, естествено, „материализмът“, турен от г. Михалчева под „протекцията на спинозизма“, става несъстоятелен, защото веднага той го лишава от тази „протекция“. Независимо от това, всичко гореказано е потрябвало на г. Михалчева, за да изкара Маркс-Енгелсовия материализъм хем *атрибутивен*, хем *каузален*. А пък последното е потрябвало на него, за да изкара едно „потвърждение“ на следующите си „философски“ мъдрости:

„Това кръстосване на атрибутивния с каузалния материализъм е един нов аргумент в полза на туй, че метафизическата материалистическа мисъл у най-верните адепти на марксистическата ортодоксия е толкоз неясна и еластична, колкото некристализирана и неопределена бе тя у техните учители.“

Няма какво да се каже, много съкрушителна присъда и за марксистите, и за техните учители! На читателите, непосветени в предмета, тези „атрибутивни“ и „каузални“ „материализми“, тези „метафизически материалистични мисли“, в цитираното място, както и в цялата статия на г. Михалчев, ще се покаже такава „философска“ драндабулщина, от която надали нещо разбира и чутовният наш „философ“, редактор на „Мисъл“ д-р Кръстев. По-нататък ще видим тази драндабулщина по-отблизо. Но от казаното досега е ясно, че на г. Михалчева е потрябвало да накара неизвестни „някои марксови ученици“ да изтъкват мисълта на Енгелса „и така, че известен род органическа материя притежава свойствата да мисли“, т. е. че „*мисленето в свойство, атрибут на органическата материя*“, за да изкара Маркс-Енгелсовия материализъм *атрибутивен*. Но понеже Маркс-Енгелсовият материализъм, по същността си е, тъй да кажем, засега *причинен*, т. е. *каузален*, то на г. Михалчева е потрябвало да го изкара и *атрибутивен*, та по такъв начин да се получи едно „кръстосване на атрибутивния с каузалния материализъм“ и да се извади „един нов аргумент в полза на туй, че метафизическата материалистична мисъл у най-верните адепти на марксистическата ортодоксия е толкоз неясна и еластична, колкото некристализирана и неопределена бе тя у техните учители.“

ческата ортодоксия е толкоз неясна и еластична, колкото“
и т. н.

Не може да се отрече, че тези отлични „философски комбинации“ на г. Михалчева съдържат известно остроумие. Обаче то е от такъв характер, който говори само за *практичността* на студента Михалчев, но никак не ни убеждава и в това, че той добросъвестно и прилежно търси *истината*. Тази негова *практичност* може да се характеризира с думите: студентът Михалчев рано е узнал где зимуват раците. Това обстоятелство може да наведе някои от читателите ни на много неутешителни размисления от рода например на следните. Много е жалко — ще си кажат може би някои от читателите ни — дето студентът Михалчев, преди още да вкуси както трябва от плодовете на науката, преди да стане поне „приват-звънар“ на официалните „истини“, т. е. преди да стане поне приват-доцент на официалната наука, усвоил „философските“ похвати на своите учители приват-доценти и пълни професори. Но на такива сантиментални читатели ще им напомним, че най-лесният път за един *практичен* студент да стане поне приват-доцент, макар и в нашето Висше училище, не е пътят на безкористното търсене на истината, а пътят на угодничествата пред представителите на официалната наука, от които зависи изкачването му до стъпалото поне на приват-доцент на тази наука. А пък днес искаш ли да угодиш, да стоиш добре в техните очи, критикувай марксизма и бъди уверен, че си на прав път към приват-доцентството. Това, както се вижда, студентът Михалчев е разбрал много добре и наместо прилежно и добросъвестно да щудира, да изучава, да дири истината, явява се в мантията на немилостив „критик“ на Маркс-Енгелсовите „догми“.

Предвид на всичко гореказано, ще се намерят може би читатели, които ще си помислят, че статията на г. Михалчева не заслужава да се разглежда. Обаче ние гледаме на тази статия малко по-другояче. От тази страна, от която г. Михалчев „критикува“ марксизма, досега никой у нас не го е „критиковал“. Наистина, общоделците, тъй наречените „широки социалисти“, преди три години се опитаха да пуснат „една струя от съмнение“ върху Марксовата „догма“ и да препоръчат като най-вярно Марксово учение „крайното бернщайнианско учение“. Но те излязоха такива *идейни страхопъзльовци*, че, избличени в желание

да „критикуват“ марксизма, впуснаха се в систематическо фалшифициране на чуждите и на *своите собствени* мисли и там останаха.* Затова „критиката“ на г. Михалчев върху марксизма се явява първа по своя род, и тя ни дава добър повод да се запознаем с ония „научно-философски“ оборвания основите на марксизма, които оборвания в последно време са много на мода в другите страни. От тая гледна точка статията на г. Михалчева е един полезен, да се изразим на философски език, феномен. А като такъв, заслужава да се спрем на него, толкоз повече, че такива „критики“, като тая на г. Михалчева, се явяват теоретическо обоснование на *опортюнизма*, на *широкия социализъм*. По тези причини ние мислихме да разгледаме статията на г. Михалчева още в самото начало на появяването ѝ в страниците на сп. „Мисъл“, с появяването на всяка част отделно, както и сега ще направим. Обаче няколко дни след излизанието I кн. на „Мисъл“ г. Михалчев един ден се яви в редакцията ни с молба да не бързаме да се произнасяме върху статията му и да сме почакали края ѝ. Ние се съгласихме да почакаме края ѝ, а той се яви едва в предпоследната книга на „Мисъл“, в VI кн. от тази година. Ние сега никак не съжаляваме, че отложихме разглеждането ѝ след отпечатването ѝ цяла; намираме, напротив, че стана много по-добре, защото с това дадохме на автора ѝ свободно да се изкаже, както е мислил, а ние да избегнем

* Ние на друго място и съвременно посочихме на тия фалшификации. Но напоследък др. В. Коларов ни обърна внимание на една фалшификация на собствените думи на Я. Сакъзов. Така например, в брошурата „Тревога за призраци“, на стр. 18, в статията „Положението“, поместена в тази брошура, четем: „Свободите на българския народ са станали играчка в ръцете на *меняващите се управници*, плодотворите на неговия труд се изтръгват от ръцете му, разграбват се, пилеят се най-произволно, цялото бъдеще на страната се подкопава най-лекомыслено. *И това се прави от всички ония, които, по чийто и да е каприз, са стояли и стоят на кормилото на управлението.*“ На стр. 37 се цитират същите редове от статията но без подчертаните от нас редове. Така тука вече се цитира статията тъй: „свободите на българския народ са станали играчка в ръцете на управниците“; тук е изпусната *„меняващите се“*, а по-нататък е изпусната цялата последна фраза от цитата. С тези изпускания, направени от Я. С. при обясненията, които прави върху цитираната статия, се изменява смисълът на статията. От статията е ясно, че Я. С. говори не за „един момент“, а развива общоделска „теория“, а на 37 стр. фалшифицира собствената си статия.

укора, че преди да го изслушаме докрай, побързахме да почнем разгледването на статията му.

Да пристъпим впрочем към самото съдържание на статията.

Статията е озаглавена: „*Диалектически материализъм и теория на познанието*“. Трябва да се забележи, че под названието *диалектически материализъм* се разбира цялото философско-историческо Маркс-Енгелсово учение. Често срещаните в марксистическата и противническата литература названия: „икономически материализъм“, „исторически материализъм“ и т. н. са названия, които не напомнят за цялото учение като философска система; те напомнят повече или за *икономическата еволюция* в човешкото общество, или пък за *материалистическото разбиране на историята*. В противническата литература най-вече употребяват названието „икономически материализъм“, и то се прави, между другото, с цел да представят Маркс-Енгелсовото учение за *едностранчиво*, за такова, което не е научно-философско. По тези причини названието „диалектически материализъм“ е по-обхватващо и по-съответно на Маркс-Енгелсовото учение. Разбира се, че въпросът не е в названията, а в съдържанието им. Но за избягване на недоразуменията трябва да се употребяват названия, най-добре отговарящи на съдържанието. Названието „диалектически материализъм“ значи не само материалистическо разбиране на историята, но и материалистическо разбиране на природата.*

Статията на г. Михалчева се захваща с въпроса: *що е материализъм?* При всичко че той, ръководим от думите на Вундта, вижда какво така зададен въпросът може да остане без отговор, т. е., че въпросът е без значение, обаче „както и да е“, той поставя въпроса. Тука въпросът е да се определи *що е материализъм* в общофилософски смисъл, и за този материализъм г. Михалчев търси една „дефиниция, която задоволително да изчерпва обема на това философско понятие“. Той е „убеден“, разбира се, пак от

* Енгелс нарича материализма *диалектически*. Като говори за съвременния материализъм, той казва: „В двата случая материализмът се явява съществено диалектически и прави излишна всяка философия, която предявява претенция да се тури по-горе от другите науки“ („Развитие научного социализма“. Женева, 1901 год., стр. 22).

Вундта, че материализмът е от ония „философски понятия, които са имали толкоз много значение в историята на човешката мисъл, щото най-сетне са изгубили всяко значение“. При всичко че „философското понятие“: *материализъм* не е само понятие, а една философска система, противоположна на идеализма, и думите на Вундта най-малко могат да се отнасят към него, но г. Михалчев трябваше да почне своята статия с думите на Вундта, защото трябваше още от началото да поразии своите читатели с „големите“ си познания. След като по такъв начин поразии своите читатели, той вече снизхожда да потърси „дефиниция“ за материализма в една статия на „най-талантливия адвокат на модерния материализъм“, на Плеханова. Може би ще се види чудно, дето г. Михалчев седнал да дири „дефиниция“ у „адвоката“ на модерния материализъм, наместо да ги дири в авторите му. Обаче няма нищо чудно в това, както няма нищо чудно и в туй, дето студентът Михалчев, който едвам е успял да прочете, и то твърде лошо, две-три книги, нарича Плеханова, човека с грамадна ерудиция, с ред самостоятелни научни трудове, не другояче, а просто „адвокат на модерния материализъм“. Стига ни да знаем, че това пише студентът от *втори курс* на българското Висше училище!

Но що е материализъм? Като отговор на този въпрос г. Михалчев предава „общото правило“ на Плеханова, което намерил в една негова статия, печатана в *Die Neue Zeit* от 1898 год. Това „общо правило“ на Плеханова приема и нашият студент (каква голяма снизходителност!), види се, защото то за него е удобно да го изкара „Плеханови капани“, а материализмът за много „видове“, които не могат да се подведат под него, като „общ знаменател“.*

* Г-н Волтман, *неокантцианец*, който в своето съчинение: „*Историческият материализъм*“ иска да помири марксизма с Кантовата философия, разделя Марксовия материализъм на 6 вида: 1. *Диалектически материализъм*, който изследва общите теоретико-познавателни принципи за отношението на мислението и битието; 2. *Философски материализъм*, разрешаващ проблема за отношението на духа към материята в смисъл на най-новото естествознание; 3. *Биологически материализъм*, приемащ учението на Дарвина за естественото развитие; 4. *Географически материализъм*, доказващ зависимостта на историята на човешката култура от устройството на земната повърхност и от физическата среда на обществото; 5. *Ико-*

Плехановото „общо правило“, както ни го предава г. Михалчев, като всяко *общо правило*, може да даде на всеки превзет студент голям простор за мъдрувания и само по себе си то не дава представление за предмета, в случай за материализма. И наистина, „общото правило“, както ни го предава г. Михалчев, вън от свързката с цялата статия на Плеханова, не дава никакво представление за същността на материализма. Но за г. Михалчева не е важно да осветли читателите си, а важно е да построи „капани“, в които да втикне марксизма, т. е. въз основа на които да го „критикува“. Всъщност отговор на въпроса — що е материализъм? — ние намираме у Енгелса, в неговия „Лудвиг Фойербах“, който отговор привежда и Плеханов в своите *Beiträge zur Geschichte des Materialismus* (стр. 1). Отговорът е следният:

„Велик основен въпрос на всяка, особено на пай-новата философия се явява въпросът за отношението на мислението към битието“ (стр. 13). „Но той е можел да бъде рязко поставен и да придобие пълното свое значение само тогава, когато европейското човечество се е подбудило от дългия зимен сън на християнските средни векове. Въпросът, който вече в средновековната схоластика играеше голяма роля, за това, как се отнася мислението към битието, що на кое предшества: духът ли на природата или природата на духа — този въпрос, на пук на черивата, прие по-резкия вид на въпроса за това, създаден ли е светът от бога, или той съществува от векове? — философите, според това, как са отговаряли на този въпрос, са се разделили на два лагера. Ония, които са утвърждавали, че духът съществувал преди природата и които следователно, тъй или иначе, са признавали сътворението на света . . . съставиха идеалистическия лагер. А ония, които за основно начало считаха природата, присъединиха се към разните школи на материализма. — Нищо друго и не

номически материализъм, разкриващ влиянието на икономическите отношения, на производителните сили и на състоянието на техниката върху социалното и духовно развитие на човечеството и б) *Етически материализъм*, радикално скъсващ с всички представления „не от мiра сега“ и пренасящ всички цели и стремежи в живота и историята върху почвата на реалната действителност.

Както сами читателите виждат, това разделение на Марксовия материализъм, което прави г. Волтман, е съвсем произволно. Марксовият материализъм е само *диалектически*. Но трябва да се има предвид, че г. Волтман е от ония „критици“ на марксизма и в същото време уж марксист, които искат да отнемат на марксизма неговото действително достойнство като система, и което е толкова неприятно и дори страшно за буржоазните идеолози, а именно диалектическия метод. Затова те се мъчат да го турят въз основа на Кантовата гносеология. Впрочем, по-нататък ще говорим за това.

заклучават в себе изразите: идеализъм и материализъм, взети в техния първоначален смисъл. И само в този смисъл те тука се употребяват. По-доле ние ще видим каква бърканица излиза в онния случаи, когато на тях се приписва каквото и да е друго значение“ (стр. 14).

Такъв е отговорът, който дава Енгелс на въпроса: що е материализъм в общофилософски смисъл? От този отговор е ясно, че ние имаме работа с *идеализъм*, когато въпросът за отношението на мислението към битието се разрешава, като се взема за основно начало *духът*, и ще имаме работа с *материализъм*, когато същият въпрос се разрешава, като се взема за основно начало *природата*. С други думи, *материализъм* в общофилософски смисъл е онака философска система, или онова философско, ако щете, учение, което обяснява *отношението на мислението към битието*, като взема за основно начало природата. Идеализмът и материализмът са две основни направления, които изпълват съдържанието на цялата философия като наука, доколкото тя днес може да се счита за отделна наука. Но както идеализмът, тъй и материализмът имат своя история на развитие, която се намира в зависимост от състоянието на естествознанието и историческото развитие на човечеството и от степента, в която разните философи са владеели материалите, давани от естествознанието и от историческото развитие на обществото. По тази причина не може да се говори за разни „видове материализъм“, както казва г. Михалчев. Материализмът е един, но той има своя история и трябва да се разбира само в този смисъл, за който ни говори Енгелс. Другояче ние наистина ще получим онака бърканица на понятията, за която ни говори същият Енгелс, а именно под материализъм да разбираме всяко стремление към егоизъм, към груби наслаждения, към богатство и т. н. и под идеализъм — всяко „идеално стремление“. Очевидно е, че този „вид материализъм и идеализъм“ нямат нищо общо с идеализма и материализма във философски смисъл и той е плод на невежество и дори на нарочно свеждане въпроса за материализма до такъв вулгарен вид.

Ние тука нямаме предвид да излагаме историята на материализма. Читателите, които се интересуват от този въпрос, могат да я намерят, поне за по-главните моменти от нея, в книгата на Белтов: „Философско-историческите

учения на Карла Маркса“, превод на Г. Бакалов. Нашата задача тука е да посочим колко недобросъвестно г. Михалчев пристъпи към предмета, който третира в своята статия. Той се е заловил да говори за диалектическия материализъм, но пристъпва към него с всичкото лекомислие на един фарфара, на един превзет студент. След като изля своето „остроумие“ върху „дефиницията“ на материализма и над неговата „философска трагичност“, той пристъпя вече към „диалектическия материализъм“. Но и тука вие напразно ще търсите от г. Михалчева едно изложение същността на диалектическия материализъм. Той и тука се задоволява само с това, като привежда една цитата от Плехановите Beiträge, в която в началото се споменава за *диалектическия метод* като „най-характерна черта на модерния материализъм“, а в цялата се разправя за отношенията на Фр. Ланге, автор на „История на материализма“, към диалектическия материализъм. От тази цитата ние узнаваме само това, че в диалектическия метод „се крие съществената разлика“ между съвременния материализъм и „стария метафизически материализъм на XVIII век“. Вярно е, че съществената разлика между стария и новия материализъм произтича от техните два разни метода. Методът на първия е бил *метафизически*, а на втория е *диалектически*. Но каква е тази съществена разлика от стария материализъм, която му дава диалектическият метод и го преобръща в *модерен*? На този въпрос г. Михалчев не се спира, нито дори си го задава, а бърза да мине към въпроса за „тайната“ на диалектическия метод. И как, и где открива той „тайната“ на тоя метод? Но преди да се спрем на този въпрос, необходимо е да видим накъсо каква е същността на диалектическия материализъм и диалектическия метод, защото това ще ни бъде много потребно както подир малко, тъй и в продължението на тази ни статия.

Диалектическият материализъм разгледва изобщо света, природата и човешката история като съвкупност от *процеси*, в която предметите и явленията, както и отраженията им в главите на човеците, понятията, се намират в непрекъснато изменение, в непрекъснато движение: ту възникват, ту изчезват. Диалектическият материализъм във вечното изменение и движение в природата и човешката история намира обща причинна свързка, която

създава от природата и историята едно свързано цяло. Материализмът да стане такъв, какъвто е днес, се благодари на диалектическия метод, който не взема нещата и техните умствени отражения като готови и завършени, а в тяхното движение, в тяхното изменение, изникване и изчезване, и тяхната взаимна свързка и взаимодействие. Всичко в света се извършва диалектически: природата има своя действителна история, както и човеческото общество.

Такава е, накъсо казано, същността на диалектическия материализъм и на диалектическия метод. По-нататък ние ще се спрем по-дълго върху нея. Основателите на диалектическия материализъм взели са метода от Хегелевата философия, но не в „мистифицирания“ му вид, както казва Маркс, а в рационалния. Обаче г. Михалчев, макар и да говори за „операцията“, извършена от Маркса върху Хегелевата диалектика, има свършено нелепо представление за тази диалектика. Като говори за „левицата“ в хегелианството, към която причислява и Маркс—Енгелса, той пише:

„Нейните членове знаеха, че според техния учител всичко се развива, всичко тече и се изменява. Действителното развитие и пружината на това развитие е *противоречието*. Иначе казано, във всяко явление става процес, в който можем да различим две страни, както у монетата: от една страна се извършва процес на умирање на старото, а от друга — процес на зараждане на новото. Разбирайки така учението на Хегеля, „левицата“ се е сблъскала с „проклетия“ въпрос: коя от отбелязаните две страни на процеса е действителна: дали умирающата, находяща се на път да изчезне, или пък тая на зараждането? Питало се е, къде е в случая критериумът?“ (стр. 52.)

Такова нелепо разбиране на Хегелевата диалектика и на процеса, който става във всяко явление, може да има само човек, който е чул нещо за тях, но не е разбрал какво е. Вярно е, че пружина на „действителното развитие“ е противоречието. Но противоречието само е следствие на причинната свързка между явленията, на процесите, които съставляват същността на развитието. И ако ние, при желанието да си обясним развитието, почнем да го обясняваме от *противоречието*, то няма никога да разберем същността му и същността на диалектическия метод. Противоречието е пружина на действителното развитие, но не е самото развитие. Обаче г. Михалчев представлява рабо-

тата тъкмо обратно. Затова у него се получава такава нелепост, че процесите, които стават във всяко явление, стават не едновременно и в причинна свързка, а *един подир други*, т. е. у него свършва се първо единият процес, а че сетне почва другият: „от една страна — казва той, — се извършва процес на умиране на старото, а от друга — процес на зараждане на новото“, тъкмо *„както у монетата“*, прибавя той! Но това е много първобитно метафизическо разбиране на развитието, което показва едно от двете: или г. Михалчев няма най-елементарни понятия по въпроса, или че този студент много рано се е плъзнал в пътя на извратяване истината.

Подир това можем да си представим доколко са верни обясненията на г. Михалчева за влиянието, което е упражнила Хегелевата философия върху Маркса и Енгелса. Ние няма да се спираме на този въпрос. Че Хегелевата философия е упражнила грамадно влияние върху умственото развитие на Маркса и Енгелса, както и на цяла интеллигентна Германия, в това не може да има съмнение. Но тя е повлияла не с ония свои „мъдрости“, както се изразява нашият г. Михалчев, за които той споменува, а съвсем с друго. Също така несвярно представлява г. Михалчев и влиянието на Фойербаха върху изработването на диалектическия материализъм от Маркса и Енгелса. Той представлява това влияние като чисто механическо. Според него Маркс и Енгелс просто „асимилирали сенсуализма и антропологическата философия“ на Фойербаха и изградили своята теория върху тях, и нищо повече. Енгелс в предисловието към своето произведение за Л. Фойербаха напълно признава, че след хегелевската епоха никой друг философ не е имал такова влияние върху тяхното умствено развитие както Фойербах. За Маркса Енгелс казва, че той бил във възторг от новия възглед, прокарван в произведението на Фойербаха *„Същността на християнството“*, и че тоя възглед бил много силно повлиял върху него. Обаче значи ли това, че Маркс и Енгелс само „асимилирали сенсуализма и антропологическата философия на Фойербаха“ и на тях изградили своето учение? Самият факт, че Маркс и Енгелс посрещнали с възторг Фойербаховия нов възглед, показва, че те не се удовлетворявали от Хегелевата философия и особено от оная част, която се касае до историческото развитие, и че тяхната мисъл е работила в оная „ос-

вободителна“ посока, която Фойербах формулира. Решителното влияние на последния върху Маркса се състои очевидно в това, че новият възглед на Фойербаха утвърди неговата мисъл в материалистическата посока. Вън от това Маркс се явява същи велик творец, а не прост асимилатор на нещо готово. Доколкото това е вярно може да се види от факта, че Маркс, при всичкия му възторг от Фойербаха, посрещна го не без критически бележки. Какви са тези последните може да се види и от 11-те тезиса, изказани от Маркса върху Фойербаховата книга: „Същността на християнството“ и неговия материализъм, поместени в производението на Енгелса: „Лудвиг Фойербах“. Всъщност Фойербах не е дал една цялна материалистическа система; неговата система, в началото материалистична, свършва с твърде повърхностен идеализъм. Ценното в неговата система, от което се възхищаваха Маркс и Енгелс, беше материалистическото му начало. Фойербах дойде до материализма, но щом дойде до него, спря, или по-вярно, обърна към идеализма. В туй отношение много интересна е следната характеристика на Енгелс: „Ходът на развитието у Фойербаха — казва Енгелс — е превръщане на хегелианеца — наистина, напълно правоверен хегелианец той никога не е бил — в материалист. На известна степен от това развитие той достигна до пълно скъсване с идеалистическата система на своя предшественик. С неудържима сила го завладяло, най-сетне, съзнанието, че предвечното битие на „абсолютната идея“ и на „логическите категории“, съществуването на които, според Хегеля, е предшествувало съществуването на света, не е нищо друго, освен фантастически остатък от вярата в Твореца, че вещественият, достъпният на нашите външни чувства свят, към който принадлежим и ние сами, е единствен действителен свят и че нашето съзнание и мисление се поражда от веществения орган, част от нашето тяло — от мозъка — макар и да принадлежат, повидимому, към невеществения свят. Не материята се поражда от духа, а духът представлява от себе си най-високо порождение на материята. Това, разбира се, е вече най-чист материализъм. Но като дойде до него, Фойербах се спира.“

И действително, Фойербах ненавижда отвлечените понятия, но, от друга страна, той се върти все в областта

на отвлеченостите, без да може да слезе до живия, конкретен свят. Той говори за природата и човека, но едната и другият у него се явяват без конкретен смисъл: нищо определено той не може да ни каже за конкретната природа и конкретния човек. Фойербаховата система изобщо не може да прекрачи абстрактния човек и да влезе между живите, действителните човеци, защото той не ги изучавал в техните *исторически действия*, както казва Енгелс, или той никога не е дохождал до тяхната *предметна дейтелност*, както казва Маркс. Но това, което не можа да направи Фойербах, направи го Карл Маркс. Тука вече дохождаме до „диалектическия материализъм и теорията на познанието“, до системата на Маркс—Енгелса, главната част на статията на г. Михалчева. Но за нея ще говорим в следующата статия.

сп. „Ново време“, кн. 10, год. 1903.

„ДИАЛЕКТИЧЕСКИ МАТЕРИАЛИЗЪМ И ТЕОРИЯ НА ПОЗНАНИЕТО“

Статия втора

В миналата статия видяхме колко невярно е твърдението на г. Михалчева, че Маркс и Енгелс били асимилирали *сенсуализма и антропологическата философия* на Фойербаха и *върху тях били изградили те своята теория*. Това твърдение показва, че студентът Михалчев няма и понятие за учението, което се е завзел тъй смело да „критикува“. Преди всичко, на *сенсуализма* не е било известно учението за развитието, когато Маркс-Енгелсовото учение е учение за диалектическото развитие на природата и човешкото общество. Всеки, който е запознат поне най-повърхностно с учението на Маркс—Енгелса, той знае много добре разликата, която дели последното от сенсуализма и от Фойербаховата философия. Обаче нашият студент Михалчев не знае тази разлика. Същото трябва да кажем за другата част от твърдението му. Той на 54 стр. от сп. „*Мисъл*“ привежда едно място от Волтмановото произведение: „*Историческият материализъм*“, в което Волтман посочва разликата между антропологическата философия на Фойербаха и Маркс-Енгелсовата материалистическа философия. Но, както казах, г. Михалчев е прочел две-три книги по въпроса, но ги е прочел твърде лошо. Затова, макар и да привежда думите на Волтмана, той пак твърди, че Маркс—Енгелс изградили своята теория върху антропологическата философия на Фойербаха. Волтман на стр. 6 от своето произведение привежда следното мнение на Пол Барт за Марксовото учение.

„Маркс, като последовател на Фойербаха, следователно противник на саморазвитието на идеите, се запознал със съчиненията на Сен-Симона. Наместо *общата сенсуалистическа теория* той посочи на *определени фактори*,

на икономическата потребност и техническия прогрес, които за него служат като ръководещ принцип, който определя историческото развитие в миналото и бъдещето."

Барт, разбира се, не е марксист. Не, той е от ония „критици“ на Маркса, които не намират нито „една нова мисъл“ у него. Но този противник на Маркса, както виждаме, казва тъкмо обратното на това, що твърди нашият зелен студент Михалчев. Според думите на Барта, подчертани от мене, Маркс е изградил своето учение не върху сенсуалистическата теория, а върху „определени фактори“, върху „икономическата потребност и техническия прогрес“. От друга страна, Волтман, на 95 стр., като говори за отношението между тримата мислители — Хегел, Фойербах и Маркс, прибавя:

„Отношението между тези мислители може да се представи така: Фойербах сведе теологията към антропологията. Маркс сведе антропологията към икономията, при което по-нататъшна заслуга за последния се явява това, че той разглежда икономията в нейното движение като социална и историческа икономия. Двете последващи стъпала на философското развитие трябва затова да се нарекат с имената антропологически и икономически материализъм.

Привеждаме мненията на Волтмана и Барта за Маркс-Енгелсовото учение с едничката цел да покажем на нашия студент Михалчев как двама различни „критици“ на марксизма, от които единият върл негов противник, другият негов помиритель с Кантовата философия, но които в очите на г. Михалчева, без друго, стоят много по-високо от „адвоката на модерния материализъм“ Плеханова и от омразния за него марксист Енгелса — как тези двама „критици“ на марксизма са съгласни, че Маркс-Енгелсовото учение е различно от сенсуализма, също се различава и от антропологическата философия на Фойербаха и че е изградено на по-други научни основания. Но нашият „критик“ г. Михалчев, без да има понятие за същността на Маркс-Енгелсовото учение, се залови да го „критикува“! И с това „знание на предмета“ той вече пристъпва към „критиката“ на „Философските възгледи на Маркса и Енгелса“. Естествено, че за г. Михалчева „марксизмът — като мировъзрение“, представлява „най-неопределена и мъглява част“. И след тази „съкруши-

телна критика“ още от самото начало г. Михалчев прибавя:

„Нужно е обаче — казва той — предварително да отбележим, че по този пункт съществува голямо разногласие и пълна неопределеност. Причината на туй се крие в оная казуистическа предпазливост, с която са изказани в трудовете на Маркса и Енгелса техните онтологически и гносеологически възрения“.

Върху тази „критика“ тука ще забележа само това, че за нашия студент Михалчев е „казуистическа предпазливост“ оная краткост и точност в изказването на мислите у Маркса и Енгелса, плод на научна добросъвестност и ясност у тях, които признават и техни върли противници. Не е чудно затова, дето за г. Михалчева по „философските възгледи“ на Маркса и Енгелса съществува „голямо разногласие и неопределеност“. Но да отидем подире му в неговата тъй съкрушително почнатата „критика“ на Маркс-Енгелсовите философски възгледи.

На 55 стр. г. Михалчев казва:

В „Anti-Dühring (Dritte Auflage 1894, стр. 73—76) Енгелс пише, че най-простите и най-общи функции на живота могат да бъдат изведени (*herleiten*) из сложния химизъм на белтъчните вещества. Естествено, щом най-елементарните функции на живота предполагат плазматическото клетъчно вещество, то няма никаква принципиална трудност да бъдат сведени и най-висшите форми на органическия свят към същия този химизъм. Но тук именно изникват разногласията. Едни твърдят, че с установяване на горната зависимост между живота, от една страна, и белтъчните вещества, от друга — Енгелс искал да каже, че *известен род органическа материя притежава свойство да мисли*, и че следователно мозъкът е един автоматически орган на съзнанието. Въпреки уверенията на някои Марксови ученици, че Енгелс — подобно на Ламстри — никога не е искал да свежда всички сили на материята и природата към движението, има сериозни автори, които смятат, че в приведените по-горе положения на Енгелса се тай недоразвитата мисъл, че проявите на живота — най-диференцираната форма на която е душевното съзнание — са *продукт* на поменатия химизъм“.

В тази цитата е вярно само това, че г. Михалчев съвсем невярно предава мислите на Енгелса, които се съдържат в посочените от него страници из „Anti-Dühring“, за да намери „разногласията между „някои Марксови ученици“, от които едни „твърдят“, други „уверяват“, а трети „смятат“ върху едни мисли на Енгелса, които са много ясни и върху които не само между Марксови ученици, но и между немарксистите не може да има

разногласия. Чел ли е г. Михалчев Енгелсовото произведение, което уж цитира? Много е съмнително! Ако го е чел, то и в този случай трябва да кажем, че той го е чел лошо и при това го цитира наизуст. За последното заключаваме от туй, че г. Михалчев употребява думата *herleiten*, когато такава дума в посочените страници не се среща. Там срещаме думата *ableiten*, но мястото, гдето я срещаме, има съвсем друг смисъл отколкото оня, който срещаме в предаването от г. Михалчева. Наистина, думите *ableiten* и *herleiten* имат едно и също значение — *извеждам, произвеждам*. Но г. Михалчев употребява втората немска дума наместо първата като взета уж от посочените от него страници на Енгелсовото произведение, когато тя там не се среща. А това показва най-малко, че г. Михалчев цитира наизуст. По тази причина, види се, у него се получава, че Енгелс пише работи, които не ги е писал, и по такъв начин г. Михалчев създава си разногласия на неизвестни едни марксиста, на „някои Марксови ученици“ и т. н.

И наистина. В 73 до 76 стр. от „*Anti-Dühring*“ Енгелс пише в какво се състои *физическият живот*, като възражава на Дюринговите понятия за този живот, без да казва нито дума за *психическия живот*, или както се изразява г. Михалчев, за „душевното съзнание“. При това Енгелс нийде в тия страници не пише, „че най-простите и най-общи функции на живота могат да бъдат изведени (*herleiten*) из сложния химизъм на белтъчните вещества“. На 74 стр. Енгелс пише: „*Живот е начинът на съществуване на белтъчните тела*, а този начин на съществуване се състои главно в постоянното самовъзобновяване на химическите съставни части на тези тела“. Ако г. Михалчев е искал да предаде съдържанието на това място, тогава е очевидно, че той съвсем криво го е предал. Тука Енгелс „пише“ само една дефиниция на понятието *живот* и начина, по който той се проявява, но нищо не „пише“ за „най-простите и най-общи функции на живота“ в зависимост от „сложния химизъм на белтъчните вещества“. Но г. Михалчев може би е имал предвид друго едно място от посочените страници на Енгелсовото произведение. На 76 стр. Енгелс наистина казва:

„Из придобиваната чрез хранението и отделянието размяна на вещества, като главна функция на белтъч-

ното вещество, и из свойствената му пластичност произвеждат се (ableiten) всички други най-прости фактори на живота: раздразнителността, която се проявява при размяната между белтъчното вещество и неговата храна; свиваемостта, която се проявява още в най-ниската степен при потреблението на храната; способността за растение, която на най-ниската степен се състои в размножението чрез деление; вътрешно движение, без което не е възможно нито потреблението, нито асимилирането на храната.“

Обаче ако г. Михалчев в цитираните по-горе негови думи, приписани от него на Енгелса, е искал да предаде съдържанието на това място — а тъй се вижда работата, — пък е ясно, че той невярно го предава. Преди всичко в това място, както изобщо и в цялата VIII глава от *Anti-Dühring*, се говори за проявите на физическия живот. И съдържанието на това място, както и съдържанието на цялата VIII глава, е тъй ясно, че положително е немислимо да предизвиква разногласия. Това е толкова по-вярно, че върху въпросите за отношението между *мислението* и *битието*, за *мислението* или *съзнанието*, т. е. за проявите на *психическия живот*, или на „душевното съзнание“, както нелепо се изразява г. Михалчев, Енгелс посветява III и IV глави от своето произведение. Ако е въпросът да се изтълкуват думите на Енгелса в тоя смисъл, че „известен род органическа материя притежава свойството да мисли“ или че „мозъкът е автоматически орган на съзнанието“, то няма нужда да се прибягва за това до VIII глава, когато в III глава Енгелс изрично се изказва за мислението и съзнанието и откъде се вземат те. Така например, Енгелс на 22 стр., като разгледва философските *принципи* на Дюринга и ги намира за едно възвръщание към ония, подобни на изложените в Хегелевата енциклопедия, казва:

„Това е неизбежно, щом приемем „съзнанието“, „мислението“ напълно естествено като нещо дадено, като предшествуващо битието, противоположно на природата. Ако приемем това, тогава ще ни се види крайно странно, че съзнанието и природата, мислението и битието, законите на мислението и законите на природата се съгласуват. Но ако се попитаме по-нататък какво нещо са мислението и съзнанието и откъде се вземат, ще

намерим, че те са продукти на човешкия мозък и че самият човек е продукт на природата, който се е развил в околната среда, и с нея заедно; от което само по себе си се разбира, че произведенията на човешкия мозък, които в последня инстанция са също продукти на природата, не противоречат, а отговарят на общата природна свързка.“

Ясно е, че при тези категорични думи на Енгелса съвсем е нелепо да се дири някакво особено „изтълкуване“ на тях в останалите части от **Anti-Dühring** Енгелс съвсем ясно казва, че мислението и съзнанието са продукти на човешкия мозък и че те са в зависимост от общата природна свързка. Мозъкът е вещество, което в свързка с човешкия жив организъм и с окръжаващата го природа има способността да произвежда това, що наричаме „мисление“ и „съзнание“, „душа“ и „дух“. С други думи, последните са продукти на ред физически и химически процеси, ставащи във вещество-мозък и възбуждани в него от околната среда, в това число и от живия човешки организъм. Как става превръщанието на чисто *веществени прояви*, така да се изразим *психически*, т. е. в „мисление“ или „съзнание“, в „душа“ или „дух“ — с тоя въпрос нито Енгелс, нито някой от марксистите се е занимавал, по простата причина, че науката, засега поне, не го е разрешила. А главното е там, че за да имаме една положителна теория на познанието, достатъчно е да знаем що е „мисление“ или „съзнание“ и откъде се вземат те, без да дирим как *веществените прояви* се превръщат в психически. И върху всичко това между марксистите, поне между така наречените „ортодоксални“ марксисти или между ония марксисти, които не са се турили под знака на „критиката“, няма никакво разногласие. За марксистите не може да има съмнение в това, че мислението и съзнанието са продукти на човешкия мозък. Ако между „едни“ и „някои Марксови ученици“, между тях и някои „сериозни автори“, има известни „разногласия“, то те се състоят съвсем в друго. В какво именно ще видим по-нататък.

Спряхме се на този пункт от статията на г. Михалчева по следните три причини: *първо*, за да покажем как нашият студент Михалчев повърхностно, как лекомислено третира такива сериозни въпроси; *второ*, защото

неговата „критика“ по-нататък се основава на лекомислените „философски“ комбинации в тоя пункт на статията му; *трето*, за да дадем истинското съдържание на Енгелсовите мисли, от които читателите могат да видят, доколко те са „мъгляви и неопределени“.

Подир това да отидем по-нататък.

Както казахме в миналата статия, всичкото „критическо“ лекомислие на г. Михалчева е насочено към това, да изкара материализма *атрибутивен*, а понеже той може да се нарече и *каузален*, да го изкара нещо противоречиво, „мъгляво и неопределено“. т. е. да се получи такова едно кръстосване от разни видове материализъм, щото и сам г. Михалчев да се не разбира какво приказва. Фокусът на г. Михалчева е много прост. Прибави към съществителното материализъм прилагателните: *атрибутивен*, *каузален*, *еквативен* и т. н., доказвай тогава с философски вид, че всички тия „видове материализъм“ противоречат един на други и произнеси накрай всеумищожителната присъда, че „материализмът — като мировъзрение“ е „най-мъгляво и най-неопределено“ — и бъди уверен, че материализмът е изживян из дъно. Такъв е „философският“ фокус на нашия Михалчев. Той намери как „едни твърдят“, че Енгелс искал да каже, „*че известен род органическа материя притежава свойството да мисли*“; сам Енгелс пък категорически казва, че мислението и съзнанието са природни продукти; следователно, заключава г. Михалчев, „*тяхното обяснение трябва да се търси... в разните свойства на материята*“. Толкова повече, че „и Маркс, и Енгелс са признавали, че реалното единство на света се състои в *материалността* на последния“, а „*това пък не е нищо друго освен по-иначе изказана първата половина*“ от Плехановата дефиниция на „*понятието материализъм*“; т. е., че обяснението на мислението и съзнанието се намира в разните свойства на материята. С всичко това г. Михалчев иска да ви каже: видете, материализмът на Маркса и Енгелса обяснява мислението и съзнанието с разните свойства, с *атрибутите* на материята; следователно, *техният материализъм е атрибутивен!* На тези фокуси на нашия студент Михалчев читателите ни могат с право да му зададат такъв въпрос: какво от туй, че Маркс-Енгелсовият материализъм е

атрибутивен? Мигар въпросът е в това, какъв да се изкара техният материализъм — атрибутивен или друг вид, а не в туй, вярно ли той обяснява произхода на мислението и съзнанието, или не? Обаче г. Михалчев не е прост. Наместо да отговори на тези въпроси, той бърза да прескочи на други и да „критикува“. Неговата „критика“ по-нататък се свежда на ловение Плеханова в думи и изрази и строение на тях разни „философски“ фокуси, с които доказва само своето невежество.

По-горе приведохме точните думи на Енгелса. Те са тъй ясни, че от тях не може да се прави друго заключение освен това, което те съдържат в себе си. Мислението и съзнанието са продукти на човешкия мозък. От това положение до твърдението, че „душевното съзнание“ е продукт на „сложния химизъм на белтъчните вещества“, е твърде далеч. При това, ако приемем за вярно такова твърдение, трябва да дойдем до изтълкувание думите на Енгелса само в този смисъл, че мислението и съзнанието са продукти на известни *процеси* във веществото-мозък. С други думи, твърдението, какво Енгелс искал да каже, „*че известен род органическа материя притежава свойството да мисли*“, е безсмислено. И действително, ако приемем, че с дефиницията на понятието *живот*, която по-горе приведохме, Енгелс определя не само *физическия живот*, но и „най-висшите форми на органическия живот“, т. е. и *психическия живот*, то Енгелс и тука е категоричен. Той гледа на проявите на живота като на продукти от известни процеси. На стр. 75 той казва:

„Следователно животът, начинът на съществувание на белтъчните тела се състои преди всичко в това, че той всеки миг е същият и в същото време е друг; и това става не вследствие на един процес, на който е подчинен външно, какъвто случай може да бъде при мъртвите тела. Напротив, животът, произходящата чрез хранението и отделянието размяна на веществата, е един самоизвършващи се процес, присъщ на неговия носител, на белтъчното вещество, без който това последното не може да съществува.“

Ясно е, че според Енгелса *животът* е саморазвиващи се *процес*, присъщ на белтъчното вещество. Следователно и психическият живот, *съзнанието* е продукт на процесите, извършващи се в мозъка. Но в такъв случай Енгелс не

може по никой начин да се „изтълкува и в тоя смисъл“, че „известен род органическа материя притежава свойството да мисли“. С други думи, в такъв случай мисленето и съзнанието не могат да се обясняват „с разните атрибути на материята“, а с разните процеси, извършващи се в материята. А това значи, Маркс-Енгелсовият материализъм не е атрибутивен.

Но г. Михалчев ни сочи Плеханова, който бил взел „под своя закрила“ твърдението, че „органическата материя мисли“. Да видим, наистина, дали това твърдение на г. Михалчев е вярно. Любопитно е, че нашият Михалчев разбира израза: „материята мисли“ в буквален смисъл, и затова прибавя: „и на тези, които имат нещастieto да не разбират как така материята — каква и да била тя — може да мисли, той задава въпроса на Лесинга“ и пр. Тук е думата за Плеханов. Същността на работата състои в следующото. Плеханов в своето произведение „Beiträge zur Geschichte des Materialismus“, излага учението на Холбаха. Според Холбаха, материята мисли и Плеханов се съгласява с това негово положение. Но какво разбира Холбах под думите: „материята мисли“? Всички противници и „критици“ на материализма представляваха и представляват работата така, като че според Холбаха мъртвата материя, мъртвото вещество, или „материята, каквато и да била тя“, както нелепо се изразява нашият Михалчев „мисли“. Разбира се, че нито Холбах, нито пък Плеханов твърдят подобна нелепост. За да стане материята способна да „мисли“, трябва, според Холбаха, да се преобърне от мъртва в жива, да се „анимализира“. А последното може да стане само тогава, когато материята се съедини с животно. Но нека по-добре чуем самия Холбах, както го цитира Плеханов. На стр. 4 от Beiträge четем:

„Тъй като човекът, който е материя и има идеи само за материята, притежава способността да мисли, то материята може да мисли или е способна за една особена модификация, която ние наричаме мисленie.“ От какво зависи тази модификация? Тук Холбах предлага две хипотези, които му се виждат еднакво правдоподобни. Може да се допусне, че чувствителността на материята „е резултат на едно свойствено на животното нареждане, съединение, така че една мъртва, безчувствена материя

престава да бъде мъртва и придобива способността да чувства, ако се *анимализира*, което ще рече, ако тя се съедини и се идентифицира с някое животно“. Не виждаме ли всеки ден как млякото, хлябът и виното влизат в субстанцията (тялото) на човека, който е едно чувствително същество. Значи тези мъртви материи стават чувствителни, щом те се съединят с едно чувствително същество. Другата хипотеза е тая, която бе приложил Дидро в своя знаменит *„Разговор между Д'Алмбера и Дидро“*. „Някои философи мислят, че чувствителността е едно общо свойство на материята; в такъв случай безполезно е да се търси произходът на това свойство, което ние познаваме по неговите действия. Ако се приеме тази хипотеза, тогава, както в природата се различават два вида движения, които са познати едното под името *жизнена* сила, другото под името *мъртва* сила, по същия начин ще се различават два вида чувствителност: едната активна или жизнена, другата неактивна или мъртва, и тогава анимализирането (оживотворяването) на веществото ще бъде просто премахване на пречките, които не му дават да стане активно и чувствително.“

От тази цитата читателят сам вижда колко е глупаво твърдението на нашия студент Михалчев, че Плеханов взел „под своя закрила“. Михалчевата нелепост, какво „материята, каквато и да била тя“, „мисли“. Ясно е, че според Холбаха материята става чувствителна, придобива способността да „мисли“ само като се съедини с живо същество, с човешкия организъм, когато, с други думи, тя сама стане активно-чувствителна, „жива“. От друга страна, ясно е също, че материята се *анимализира* не просто със самия факт, че влиза в живия организъм, а чрез *съединението* ѝ с него, което предполага ред *процеси*, извършвани се с нея и върху материята, находящи се в организма, един от продуктите на които процеси се явява и мисленето, и съзнанието. Полир това читателят сам може да види каква безсмислица господствува в главата на нашия студент Михалчев, когато той с учудване, смесено с презрение, ни говори, че Плеханов взел „под своя закрила“ твърдението, какво „материята, каквато и да била тя“, „мисли“, и когато той взема израза: „материята мисли“ в буквален смисъл! Взиманието на този израз „под своя закрила“ от Плеханова е свършено

естествено, защото той, разбира се, в действителното му значение, никак не противоречи на материализма, който защитава Плеханов. И естествено, всеки сега разбира колко е прав последният, когато съветва материалистите да отговорят на всички „критики“, произхождащи от страна на техните противници, с въпроса, зададен от Лесинга на Якоби, който бил недоволен от Спиноза — „знаете ли ми нещо по-добро?“ — и когато прибавя: „И где да търсим това по-добро? В субективния идеализъм на Беркли ли? В абсолютния идеализъм на Хегеля ли? В агностицизма или в неокантианството на наше време ли?“ С тези въпроси Плеханов просто казва, че нито един от изброените философи не дава по-добро обяснение върху въпроса за произхода на мислението и изобщо върху проблема за отношението между битието и мислението, между природата и духа. Но интересно е да се забележи тука, че г. Михалчев представява работата така, като че Плеханов без много-много, просто взел „под свъз закрила“ гламавото твърдение на нашия студент и току изведнаж, без да чака за отговор, отрупва ви с въпроси. Този начин на предаване чуждите мисли е просто неокачествим. Това още еднаж ни убеждава, че в лицето на нашият студент Михалчев ние имаме една фарфара, която може да стане в бъдеще един приват-доцент, най-нескрупулозен марксистоедец. Нека при това забележим и една дреболия. Г-н Михалчев цитира от Плеханова: „Агностицизма и неокантианството“, когато у Плеханова стои: „Агностицизма *или* неокантианството“ — „Im Agnosticismus oder Neokantianismus unserer Tage?“ (стр. 6). Тази дреболия показва едно от двете: или той, г. Михалчев, нарочно е заменил „или“ с „и“, или и тука е цитирал наизуст. Във всеки случай крайно лекомислено отношение към работата.

Но най-интересен е нашият Михалчев в оново място, гдето той, след приведените Плеханови въпроси, хвърля следния укор на „ортодоксалния марксизъм“.

„Според Плеханова — казва той на стр. 56 — излиза, като че неокантианството, идеализмът и Беркля, съвременният агностицизъм и пр. са конкуренти на материализма в неговото стремление да разреши проблема за отношението на душата към тялото. Ортодоксалният марксизъм забравя, че всички тия мними противници имат работа не с оная задача, за която е в случая ду-

мата, а с проблемите на гносеологията, за която и душата, и тялото спадат в сферата на обективното и като такива се противопоставят на субъекта на мислението.“

Разбира се, че „според Плеханова“ нищо подобно не „излиза“. В цитираното се съдържа едно чудесно неразбиране на най-обикновените. . . „трузми“. И наистина, една страница по-рано от цитираната, г. Михалчев сам ни казва, че въпросът за отношението на мислението към битието, т. е., другояче казано, на духа, на душата към природата, „има два смисъла“. „От една страна — пояснява той на 55 стр., — се пита: какво е отношението между материалната и духовната природа, а от друга — как се отнасят към околния външен свят нашите мисли за него.“ В това място г. Михалчев предава думите на Енгелса из неговото произведение „Лудвиг Фойербах“, стр. 15, руск. превод. За да ни бъде по-ясно, нека приведем по-нататъшните думи на Енгелса. „В състояние ли е — казва по-нататък Енгелс — нашето мислене да познае действителния свят; могат ли нашите представления и понятия за действителния свят да бъдат верни негови отражения? На философски език този въпрос се нарича въпрос за тъждеството на мислението и битието. Най-голямото болшинство от философите отговарят на него утвърдително. Така например у Хегеля утвърдителният отговор на този въпрос се подразбира от само себе си: в действителния свят ние познаваме именно неговото разумно съдържание, именно онова, благодарение на което светът излиза постепенно осъществение на абсолютната идея, която от векове е съществувала нейде си независимо от света и преди него.“ Въпреки всичко това обаче г. Михалчев ни казва, че „минимите противници“, т. е. Беркли, Хегел и неокантланците или агностиците имали работа с гносеологията, с теорията на познанието, а не с проблема за отношението между мислението и битието, когато материализмът имал работа само с последното! Нашият Михалчев именно е забравил или по-вярно не е разбрал тази проста истина, че въпросът — „как се отнасят към околния външен свят нашите мисли за него?“ — съставлява „другия смисъл“ или „другата страна“ на въпроса за отношението между „материалната и духовната природа“, между душата и тялото,

между духа и природата. Тези два въпроса са тясно свързани; от това или онова разрешение на единия от тях зависи и онова разрешение, което се дава на другия. Така например, според материализма *битието, природата* предшества на мислението, на духа. „Не мислението поражда *битието*, а *битието* поражда мислението“. Или: „не материята се поражда от духа, а духът представлява най-висше поражение на материята“. С други думи, мислението или духът е продукт на природата, е продукт на човешкия мозък. Оттука следва, че нашите понятия за света и за явленията са отражения в нашия мозък на действително съществуващия свят и действително извършващи се явления. Оттука пък следва, че без *битието*, без природата и без материята ние не можем да добием никакви понятия, следователно не можем да добием никакво *познание*. А понеже *битието* или природата не е неизменно, или неизменна, а постоянно семенява и развива, то и мозъкът не е нещо неизменно, нещо неподлежащо на развитие, а, напротив, той постоянно се развива. Оттука следва, че заедно с това развитие расте, разширява се познанието ни за външния свят и за явленията, произхождащи в него. От това пак следва, че светът е познаваем и че нашето познание на света не е ограничено. Такава е, накъсо казано, *материалистическата гносеология*, или теорията на познанието у материалистите. Тя е, както виждаме, тясно свързана с основния философски въпрос за отношението между духа и природата, между мислението и *битието*. Друго представлява теорията на идеалистите. Да вземем например Хегел. Според него, съществува *нейде*, *неизвестно* где, „абсолютният дух“, „абсолютната идея“, а действителният свят е отражение на „абсолютния дух“. Следователно, за да добием *познание* за реалния свят, за законите на неговото развитие, трябва да познаем законите за развитието на абсолютния дух. Мислението и съзнанието са логически форми, в които се налива, тъй да се изразим, движението на духа. С други думи, „в действителния свят ние познаваме именно неговото разумно съдържание, именно онова, благодарение на което светът се оказва постепенно осъществение на абсолютната идея“. Да вземем друг пример. Да вземем

Беркли. В „История на новата философия“, на стр. 113. Ибервег-Хайнце ни дава следното изложение на Берклевите възгледи:

„Разбира се, нашите представления трябва да имат външна причина: зер, ние сами не можехме да ги произведем. Тъй като тази причина не може да бъде материална, тя трябва да бъде духовна. Духовете са действителни неделими субстанции. А представленията в конечните духове се произвеждат в известен порядък от безконечния, всемогъщия, премъдрия и всеблагия дух. От него те се отпечатват у нас. Живостта, правилността, неопределимостта на известни представления свидетелствуват за това, че те имат причина вън от нас. С тия свойства се отличават произведените от бога представления, тъй наречените действителни възприятия, от произведените изключително от нас, каквито са тези, които се явяват в съновиденията, при илюзиите. Коего ние наричаме закон на природата, то в действителността е порядък, в който следват нашите идеи.“

За Беркли значи съществува само дух; битието за него не съществува. „Беркли полага — казва Ибервег на 112 стр., — че съществуването за себе съществуващ телесен свят не само не може (по примера на Августина и на самия Лок) да се докаже, но не може и да се предполага... Външните предмети, доколкото те съществуват, не са нищо друго освен идеи, а идеите са бегли зависими същества, които се съдържат не в самите себе си, но съществуват в духовете и по такъв начин носят се от тях.“ Представленията у нас са произведения на духа, на бога. Естествено следва оттука, че нашето познание зависи от познанието на идеите, на духовете, които носят тия идеи, на бога, който създава у нас представленията.

За Кантовата гносеология ще говорим по-нататък. Тука ще забележим само това, че тя се основава на предположението за „Ding an sich“, за „предмета в себе си“, недостъпен за познанието, нещо като бог или дух, и на предположението за *априорните категории*, съществуващи независимо от битието, независимо от всякакъв опит. Кант, само като направи тия предположения, с които

разрешава основния въпрос за отношението на мислението към битието, построи своята гносеология, своята теория за познанието.

От приведените примери е ясно, че гносеологията е свързана с основния философски въпрос за отношението между душата и тялото. Дори нещо повече: основата на всяка гносеология съставлява въпросът за отношението между „материалната и духовната природа“. Не може да съществува каквато и да била теория за познанието, каквато и да била гносеология, без разрешението на основния философски въпрос. Но г. Михалчев тези работи не ги разбира. Само с неразбиране може да се обясни неговото твърдение, че материализмът се стремил да реши само въпроса за отношението на душата към тялото, а пък идеализмът само въпроса за гносеологията. Не, материализмът и идеализмът не са „конкуренти“ и „мними противници“, а две противоположности, понеже те решават едни и същи проблеми от две съвършено противоположни изходни точки. Затова проста безсмислица е твърдението на г. Михалчева, че за гносеологията „душата и тялото спадали в сферата на обективното, и като такива се противопоставят на субекта на мислението“. Той надали и разбира значението на това положение, а го пише просто, за да учуди читателите си с „дълбочината“ на „философските“ си знания.

Да дойдем сега на Спиноза, или по-вярно, на „убеждението“ на Плеханова, че „и материализмът... не бил нищо друго освен *разновидност на спинозизма*. Както видяхме в първата статия, г. Михалчев привежда един разговор между Плеханова и Енгелса върху Спинозовото положение, че „мислението и протезението не са нищо друго освен два атрибута на една и съща субстанция“. Върху „убеждението“ на Плеханова и върху това, че Плеханов и Енгелс намират за право Спинозовото положение, нашият Михалчев строи нови хитроумни „философски“ комбинации. Но преди да видим какви са те, считаме за неизлишно да направим тука следните бележки. В миналата статия, като говорихме за „философските комбинации“ на г. Михалчева с материализма и спинозизма, казахме, че спинозизмът е *монистически идеализъм*. Това название не е съвсем точно. И сега ще видим в какъв

смисъл то е употребено там. Спинозовото учение е *монистическо*, но не е *чисто* идеалистическо. Неговото учение отнасят към „рационализма“ и „догматизма“. Обаче между многото идеалистически елементи у него, между рационализма и догматизма му, в неговата философска система се съдържат и такива основоположения, които съставляват основни положения и на съвременния материализъм. Такива са *монистическия възглед*, *детерминизмът*, *причинната свързка* между явленията или *каузалността*, *чисто историко-материалистическото* обяснение на *трансценденталната*, на *свърхопитната целесъобразност* и на свързания с него *деизъм*, на свързаните с него понятия за *бога* и за *безсмъртието на душата*, и *изобщио всичко онова*, което образува така нареченото *механическо разбиране на света*. По тази причина има социалдемократ и както например авторът на статията в „Neue Zeit“, по повод на която Плеханов изказа „убеждението“, които са на мнение, че теорията на Маркс—Енгелса можела много лесно да се свързва с учението на Спиноза. Обаче очевидно е, че теорията на Маркс—Енгелса не може да се свързва с цялото учение на Спиноза, а само с оная негова част, която съдържа горекананите материалистически основоположения. Но затова именно Плеханов е свършено прав, когато казва, че *материализмът* на основателите на научния социализъм е бил *разновидност на спинозизма*. Когато Плеханов казва, че и материализмът на Маркс—Енгелса е бил *разновидност на спинозизма*, то се разбира, че техният материализъм е бил очистен от идеалистическите елементи, от „рационализма“ и „догматизма“, спинозизъм. При това нека и тука отбележим още една дреболия. Нашият Михалчев не съвсем точно предава мислите на Плеханов. За да се убедим в това, ще приведем думите на самия Плеханов. В сп. „Заря“ № № 2—3, в статията: „*Conte против Канта*“, стр. 22, той пише следното:

„Един от немските другари, много по-компетентен във философията, отколкото г. Бернщайн, изказа в „Neue Zeit“ оная мисъл, че естествено-научният материализъм не издържа критика и че напразно свързват с него теорията на Маркс—Енгелса, която твърде лесно е да се свърже с много по-състоятелното философско учение на *Спиноза*. Тъй като г. Бернщайн посочи, между другото, на статия-

та на този другар, то ние сметнахме за нужно да отговорим и *на нея*. Ние показахме, че Маркс и Енгелс никога не се придържаха о материализма, който у другаря-спинозиста е наречен естествено-научен, т. е. материализма на Фихте и Молешота. По-нататък, въз основа на съчиненията на Ламетри и Дидро ние показахме, че француският материализъм на XVIII в. е бил всъщност не повече отколкото *видоизменен спинозизъм*. Същото показахме ние и относително *Фойербаха*. Само *след това*, като минахме към основателите на научния социализъм, ние — след като отбелязахме близкото родство на техните философски възгледи с възгледите на Фойербаха — изказахме своето убеждение в това, че и техният материализъм е бил разновидност на спинозизма. И най-сетне — като на едно от основанията за това убеждение, — ние посочихме на една от своите беседи с Енгелса. У г. Бернщайна излиза, че към предаването на тази беседа се свежда *цялата* наша статия. На какво да се припишат тези негови думи: на недостатъка в правдивостт, или на слабостта в разбиранieto?“

Другояче предава всичко това г. Михалчев. Изобщо той избягва да привежда точните мисли на „критикуваните“ марксисти; той се задоволява да предава уж техните мисли със свои думи, при което обикновено се получава друг смисъл. В дадения случай Плеханов, както виждаме, е писал по определени поводи и е опровергавал отъждествяването на Маркс-Енгелсовия материализъм с „естествено-научния“. Освен туй Плеханов казва, че техният материализъм „е бил разновидност на спинозизма“, а нашият Михалчев предава, че *той не бил нищо друго* (к. н.) освен същата тая *разновидност на спинозизма*“. Разликата между това, що се съдържа в последното, и в онова, що се казва в цитираното из Плехановата статия, е голяма. Впрочем, нашият студент Михалчев в тоя начин на предаване чуждите мисли напълно е достоен на своя учител Бернщайн.

Всички „учители-критици“ на г. Михалчева от рода на г. Бернщайна разбират Спинозовото учение като чисто идеалистическо и дори се стараят да го изкарат за дуалистическо, при всичко че то по същността си е чисто монистическо. Но като го взимат за чисто идеалистическо

и в същото време като намират нещо общо между него и материализма, се стараят да изкарат последния за нещо противоречиво, за нещо колебливо, „мъгляво и неопределено“. Същото прави и нашият студент Михалчев. Според Спиноза, *мислението и протезението са атрибути на една и съща субстанция*. Енгелс и Плеханов намират, че това положение на Спиноза е съвършено право. Но тука се изпречва нашият Михалчев и с вида на... непобедим „философ“ унищожава из корен и материализма, и неговите защитници.

„Всичко туй може да е вярно — се провиква той, — но не по-малко вярно е и това, че за Спиноза *духът и материята са били два еднакво вечни и безконечни атрибути на абсолютната субстанция*. Е добре, каква съществена общност може да има между абстрактния монизъм на Спиноза, който приема, че мислението, духовното изобщо — както и материалното — е атрибут на единствената световна субстанция, която е едновременно и духовна, и материална — и материализъм на Холбаха, Маркса и Енгелса, според които духовното било атрибут на материята? В единия случай духовното е атрибут на материята, а в другия както духовното, така и самата материя са атрибути на нещо трето. Тука разликата е очебийща. Може обаче да ни се възрази, че това трето нещо, което за Спиноза е било необходимост, за по-модерните форми, в които се е „изразил“ неговият онтологически монизъм, то не е наложително. За тях битието се изчерпва с двете му страни само. Това е конкретният монизъм. Ние мислим, че и в такъв случай посочената пропаст не престава да зее“ (стр. 56—57).

Че има пропаст и че тя „не престава да зее“ — това е съвършено вярно. Но — уви! — тази пропаст зее само в бедната глава на нашия студент Михалчев. В току-що цитираните редове из статията му се съдържа едно „феноменално“ невежество и „феноменална“ недобросъвестност по куража, с който то се твърди, като „дълбока философска мисъл“. Обърнете внимание на тази безсмислица, а именно на твърдението, че *единствената световна субстанция* е „едновременно и духовна, и материална“ — което според Спиноза е вярно, — и твърдението на нашия Михалчев, че „мислението, духовното изобщо — както и материалното — е атрибут на *единствената световна субстанция*“. Тези две твърдения, както са свързани у нашия Михалчев, съставляват една нелепост, произхождаща от „пропастта“, която зее в мозъка на нашия студент. Тази пропаст в главата му се образува просто от неразбиране на философските изрази и термини и от твърде

повърхностни познания. По-горе видяхме как нелепо г. Михалчев разбира израза: „материята притежава свойството да мисли“. Сега чува термина „атрибут“ на субстанцията, значи *свойство*, и без да му мисли много, прави нелепи заключения. Обаче у Спиноза терминът „атрибут“ съдържа нещо повече от свойство и неговото положение има съвсем друг смисъл от оня, който му придава нашият Михалчев. „Под *атрибут* — казва Спиноза — разбиравам онова, което разумът представлява в субстанцията за съставляваща нейна същност.“ Ако субстанцията е едновременно и духовна, и материална, то естествено духът и материята са два атрибута на една и съща субстанция. Но последното положение г. Михалчев го разбира съвсем нелепо, и във всеки случай далеч не тъй, както трябва да се разбира. И действително, според Спиноза, мислението или духовното е атрибут на субстанцията, като мисляще същество, а материята е атрибут на субстанцията като протяжно същество. „Всички отделни мисли — казва той според Ибервега — имат за причина бога, като мисляще същество, тъй също както *всички* отделни тела имат за причина бога като протяжно същество“. У Спиноза „бог“ и „субстанция“ е едно и също, както „бог“ и „природа“. Така че, според Спиноза, мисленето и протяжението, т. е. духовното и материалното, са два атрибута на една и съща субстанция, на природата. Но това е все същото, което казва „материализмът на Холбаха, Маркса и Енгелса.“ Както видяхме по-горе, последният казва, че духът и материята, духовното и материалното изобщо, са продукти на природата. Но где е тогава Михалчевата „очевидна разлика“ между спинозизма и материализма? Где е посочената от него „пропаст“ между тях, която „не престава да зее“? — Очевидно, че те трябва да се дирят в главата на г. Михалчева.

Но след горната „пропаст“ в главата на нашия Михалчев иде друга. На 57 стр. г. Михалчев веднага след горещитираното продължава така:

„Даже и да се съгласим с Плеханова, че за френските материалисти и енциклопедисти материята е била „одушевена“, ние бихме желали да фиксираме вниманието на читателя върху обстоятелството, че одушевеността на материята у Спиноза и тая у материалистите не е едно и също нещо. За последните тая одушевеност лежи в *способ-*

ността на телесната природа да усеща, да „мисли“; а в този случай атрибутът, за който е думата, се приравнява, се поставя на една плоскост, с безбройно много други свойства на материята, например с тежестта, непроницаемостта, твърдостта и пр. Не е все едно да кажем в един случай, че А е едната страна на същия онзи процес, другата страна на който е В, а в друг, че А е свойство на В. Това са две съвършено различни неща.“

В това място из статията на г. Михалчева има преди всичко едно лъжливо предаване на чуждите мисли. Лъжливо е твърдението, че уж, според Плеханов, за френските материалисти и енциклопедисти *материята е била „одушевена“*. Както видяхме вече, това е невярно. Според Холбаха, материята се „анимализира“, се „одушевява“, когато се съедини с едно животно. Значи, одушевеността на материята е продукт на процесите, които стават при съединението на материята в животното, в живия организъм на човека. Истина е, че одушевеността на материята у материалистите и у Спиноза е различна, но тя е различна само по ясност и по степен. У Спиноза одушевеността на материята достига до *всеодушевление*, което дава основание на мнозина да смятат неговото учение за *пантеизъм*. Спиноза в II ч. на своята *Етика* твърди, че всички предмети, дори минералите и газовете, трябва да служат на атрибута на мислението. А това твърдение не е далеч от онова на френските материалисти и енциклопедисти. То, разбира се, не е досущ същото, но затова именно е и прав Плеханов, като казва, че материализмът на някои от тях, като на Ламетри и Дидро, е *„видоизменен спинозизъм“*. Но нашият Михалчев чул нещо, а не разбрал какво е. Обаче това не му бърка да говори глупости с вид на дълбокомислие. Например какво е това, ако не глупост, че атрибутът на материята да „мисли“ бил поставен „на еднаква плоскост“ с другите ѝ атрибути, с другите ѝ свойства. Какво от туй? Според Спиноза, субстанцията се състои от безкрайно много атрибути, между които мислението и протяжението. Бърка ли това на субстанцията да бъде едновременно и веществена, и духовна? — Очевидно не! Очевидно е, че телата без присъщите им свойства, или атрибути, не би били способни да се „анимализират“ при съединението им, следователно, не би бил възможен процесът, един от продуктите на който най-сетне се явява и мислението, и духът. Очевидно е, най-сетне, че примерът, който привежда

г. Михалчев за двете страни на процеса, е друга глупост. Той казва, че ако А е едната страна на процеса, другата страна на който е В, то А не може да бъде свойство на В. Какво иска г. Михалчев да каже с този пример читателят лесно ще се сети, ако ние му дадем един по-конкретен пример. Ако А е едната страна на глупостта на г. Михалчев, другата страна на която е В, то пита се: А е ли свойство на В? — Очевидно не! Защото е очевидно, че А+В правят целия „процес“, който в този случай се олицетворява в г. Михалчева. Очевидно е така също, че А и В могат да бъдат и отделно, и заедно свойства, атрибути на г. Михалчеви субйект. С други думи, процесът си е процес, колкото страни и да представява той. От него могат да се явят продукти. Например процесите, ставащи в мозъка, дават продукт мисленie, духовното. А понеже тези процеси са материални, то ако е въпросът да изтълкувате материалистите и в тоя смисъл, че материята притежава атрибута, свойството да „мисли“, можете смело. И буквално никакво противоречие няма да има. А примерът на г. Михалчева, си остава глупост, писана от него, без да разбира какво пише. Той иска да каже, че А и В, т. е. *материята* и *духът* са атрибути на субстанцията, и затова А не можало да бъде атрибут на В. Ако употребим съвременния материалистически език, то ще рече, че А и В са продукти на природата. Но като не разбира какво приказва с философски вид, г. Михалчев туря на мястото на думата „субстанция“ или „природа“ думата „процес“ и ви казва: „А е едната страна на процеса, другата страна на който е В“ и следователно, А не може да бъде *свойство* на В. Дълбокомислието на този пример е равно на неговата безсмисленост.

Но стига по този пункт от статията на нашия Михалчев. Време е да теглим заключенията от казаното дотука.

И тъй, спинозизмът съвсем не е далеч от материализма изобщо, и последният наистина, може да се каже, е разнovidност на спинозизма. Освен туй, от това, че Плеханов приема Спинозовото положение — „мислението и протежението са два атрибута на една и съща субстанция“, — не може по никой начин да се прави заключението, какво „според него материализмът на неговите

учители е бил атрибутивен“. Дори и да приемем това, материализмът положително нищо не губи от своята научна твърдост и ясност. И най-сетне, от „кръстосванието на атрибутивния с каузалния материализъм“ се получава, наистина, един „нов аргумент“, но този аргумент не говори против „марксихеската ортодоксия“, а тъкмо против тия, които го привеждат и при туй като „нов аргумент“. И ако, напaгон, за нашия Михалчев „метафизическата материалистична мисъл“ на „марксихеската ортодоксия“ се вижда „неясна, еластична, некристилизирана и неопределена“, то е крива, както виждаме, не самата тяхна мисъл, а отсъствието на всякаква самостоятелна мисъл в главата на нашия зелен студент Михалчев, който папагалски повтаря глупостите на такива „учители“ по философията, домашни пазни боже „философи“ от рода на нашия д-р Кръстев, редактор на „Мисъл“.

С тази статия свършваме едвам с първата част от статията на г. Михалчева. Спряхме се на тази му част тъй много, защото, както казахме, тя е основата на цялата му статия и в нея г. Михалчев е изказал всичките си философски глупости, от които изхожда по-нататък. В едната статия ще видим какви са по-нататъшните му „философски“ комбинации за унищожението на омразната за него и за неговите „учители“ „марксихеска ортодоксия“.

сп. „Ново време“, кн. 11 и 12, 1903 г.

„ДИАЛЕКТИЧЕСКИ МАТЕРИАЛИЗЪМ И ТЕОРИЯ НА ПОЗНАНИЕТО“

Статия трета

Още в първата статия споменахме, че „критиците“ на марксизма си създават свой марксизъм и свой материализъм, които сетне лесно оборват. Същото—казахме—прави и нашият студент Михалчев. В миналата статия видяхме как той с разни „философски“ фокуси си създава свои, или по-вярно, взима оттук-оттам из разни „критически“ статии на своите учители-„критици“ създадения от тях материализъм и марксизъм, които и подхвърля на безпощадна „критика“! След като, по такъв начин, създаде един *атрибутивен материализъм* под вида на Маркс-Енгелсов материализъм и сетне го лиши от „протекцията“ на спинозизма, нашият Михалчев окончателно съсипва и „най-верните адепти“ на „марксическата ортодоксия“, и самата нея, която за него, естествено, „е толкова неясна и еластична, колкото некрystalизирана и неопределена бе тя у техните учители“. Подир това няма защо да се учудвате, когато нашият Михалчев ви казва, че Плеханов не разбирал какво говорел. Къде Плеханов ще разбира това, що разбира нашият Михалчев! Само че нещастие то на нашия Михалчев се състои в това, дето той мери себе си не с действителния Плеханов, а със свой Плеханов. В миналата статия ние видяхме как той своите глупости приписва на Плеханов и сетне ги оборва. По-нататък, на 58 стр., нашият Михалчев цитира едно място из Плехановите „*Beiträge*“ и влага в него свои глупости, но непременно с философски вид, за да направи заключението, че Плеханов не разбирал какво говорил. Затова, види се, той превежда цитатата не така, както тя се намира в 177 стр. от „*Beiträge*“, а по своему. За да видят читателите какво пише Плеханов на тази страница, ще им превода цитатата, както си е. Плеханов казва: „Но

сега, щом се турим на *монистическа* гледна точка, опитът дава решение върху това, коя от двете теории, *идеализмът* или *материализмът*, по-добре обяснява феномените, с които имаме работа при изучаването на природата и човешкото общество. И лесно можем да се убедим, че даже в областта на психологията, наука, която се занимава с такива факти, които могат да бъдат отбелязани като феномени на духа *par excellence*, можем да работим с по-голям успех, ако приемем природата за *Primum*, а операциите на *духа* разглеждаме като необходимо следствие от движението на материята.“ Това място, което нашият Михалчев превежда своеобразно и в което изпуска даже думи, е ясно; никакви „алюзии“, никакви загатвания за никакви „обстоятелства“ в него няма. Плеханов много ясно казва, че „материализмът по-добре обяснява феномените“ и „че даже в областта на психологията... можем да работим с по-голям успех“, ако употребяваме метода на материалистическата теория, което значи все същото, че материализмът по-добре обяснява и феномените из областта на психологията. Но г. Михалчев търси в тия ясни думи на Плеханов „алюзия“, за да изкара, че Плеханов не разбирал какво говори, а нашият Михалчев разбирал, защото — представете си! — той, г. Михалчев, *напълно се съгласявал* „с Фр. А. Ланге, Х. Спенсер, Х. Хефдинг и много други (какво снизхождение и каква чест за тия и мн. др. велики люде, че наш Михалчев напълно се съгласявал с тях!), които твърдят, че като евристически принцип, като метод материализмът е несъкрушим“. Глупава фарфара и гуй-то! Той чул, че приказват за „методическа работа“, за теория или за системи и за метода, и не разбрал нищо, бърза с апломб и с вида на „меродавен“ авторитет, равен на ония на Фр. Ланге, Спенсер и мн. др., да произнася присъдата, какво да кажеш, „че това е методическа работа, и то такава, която се явява като *най-добър* „инструмент“ за изследване на природата, значи да не разбираш какво говориш. . .“ А всъщност г. Михалчев именно нито разбира, нито мисли какво говори. По-горе в статията си той сам ни приведе едно място от *Beiträge zur Geschichte des Materialismus*, в което Плеханов казва, че „диалектичката метода е най-характеристичната черта на модерния материализъм“. Но той нито е разбрал смисъла на тия

думи на Плеханова, нито сега е помислил за него. А пък без тази „най-характеристическа черта“, без диалектическата метода материализмът би бил без всякаква научна стойност. Кауцки в „Защита на марксизма“ стр. 30, казва: „Методата е решавещото в марксихеския социализъм, а не резултатите“. И по-горе, на стр. 28, казва: „Без ясна историческа теория, обаче, няма и ясна метода за социалистическото изследване... Връзката между теорията и методата се показва ясно от едно място в полемиката на Енгелса срещу Дюринга... „Мястото от „Анти-Дюринг“, за което споменува Кауцки, е онова на 286 стр., в което Енгелс дава същността на материалистическия възглед върху историята и методите за прилагането му. Приведените думи на Кауцки са верни и за всяка теория и всяка метода. Между теорията и методата има най-ясна връзка. И когато искаме да приложим материалистическата теория в обяснението на феномените из областта на психологията, не можем да употребим друга метода освен марксихеската диалектическа, т. е. като „приемем природата на Рgius, а операциите на духа разгледваме като необходимо следствие от движението на материята“. Другояче ние не ще получим материалистическо разбиране на психическите явления. Но нашият Михалчев нито е разбрал тия „трузми“, нито е мислил върху смисъла им. Обаче като на всеки невежа, който се е налпал оттук-оттам с няколко откъслечни познания и като на всеки неспособник да мисли самостоятелно, тоза не му бърка с апломба на голям авторитет да приписва своето невежество на другите. „Но да гледаш — казва нашият Михалчев — на операциите на духа като на необходимо последствие от движението на материята и да твърдиш, че това е методическа работа, и то такава, която се явява като най-добър „инструмент“ за изследване на природата, значи да не разбираш какво говориш...“ Тука, както виждаме, нашият Михалчев наистина не разбира какво говори.

В миналата статия видяхме, че Маркс-Енгелсовият материализъм не е атрибутивен, че за него мисленето и съзнанието не са атрибути, не са свойства на материята, а са продукт от нейните дейности, извършващи се в материята, в човешкия мозък. С други думи, Маркс-Енгелсовият материализъм е напълно съгласен със „съвременната наука“.

Но щом е така, то „кръстосването на атрибутивния с каузалния материализъм“ е просто глупава измислица на нашия Михалчев — плод на неговото неразбиране какво говори. Маркс-Енгелсовият материализъм — това е съвременният материализъм, а той е, както знаем, *диалектически материализъм*. Той не може и да се нарече *каузален*, защото *каузалността*, причинността, макар и да съставлява „основна истина“ на диалектическия материализъм, не съставлява самия него. Обаче нашият Михалчев нарича диалектическия материализъм *каузален* само и само да получи „кръстосване“ със своята глупава измислица за „атрибутивния материализъм“, за да ви съобщи най-сетне, че за него, за нашия Михалчев, „Маркс и Енгелс... си остават некрystalизирани материалисти, мисълта на които като махало се колебае между атрибутивния и каузалния материализъм“! Естествено е, че подир тази Михалчева присъда за „мисълта“ на Маркс—Енгелса, в „неговите очи“ и в очите, разбира се, на неговия даскал Д-р Кръстев, Плеханов „не хвърля особна светлина върху интересувания нас проблем“ Обясненията на Плеханова свидетелствували, според нашия Михалчев, „само за едно нещо“. И то било „много важно“. Да видим сега какво е това „много важно нещо“, което намерил нашият Михалчев в обясненията на Плеханов. Но с това ние минаваме на втората част от статията му в кн. II на сп. „Мисъл“.

В тази част от статията си нашият Михалчев се занимава вече с *гносеологията*, с *теорията на познанието*. И тука ние се срещаме със същото недоброръчително негово отношение към предмета, който третира, със същото неразбиране най-елементарните неща, със същото невежество, но и със същото нахално фанфаронство, с което излага своето невежество. Все повече човек се убеждава, че г. Михалчев, който говори за Вундта, Хефдинга, Спенсера, Фихте, Канта, Хегела, Дюринга, Енгелса, Маркса, Плеханова, Шамлера и т. н. и т. н., дори и за Платона, като че ги е чел и пречел, като че ги е „асимилирал“ — нито едно произведение от тия автори и нито едно сериозно съчинение за техните учения не е чел. Изобщо човек все повече се убеждава, че нашият Михалчев е чел няколко статии из някои списания и, може би, няколко повърхностни „критики“ против „Марксовата ортодоксия“,

взел из тях оттук-оттам някои мисли и без да ги разбере, и без да помисли върху тях, дава ви ги с апломба на съща фарфара за последня дума на науката, за неговото самостоятелно научно и критическо изследване, за дълбокомислено оборване на Маркс-Енгелсовото учение. В миналата статия ние видяхме на какво голямо „философско“ невежество е олицетворение нашият Михалчев и какви глупости наговори той по материализма. Сега същото виждаме и по гносеологията.

Тази част от статията на нашия Михалчев се захваща с „много важното нещо“, което той открил в обясненията на Плеханова. А то било заявлението на последния, „че и при изучаване на *човешкото общество*, в социалната наука, има резон подобно едно материалистично тълкуване на историческите факти“, че „марксовата социологическа теория се свързва именно с каузалния материализъм, че на нея се гледало като на едно приложение на каузалния материализъм в изучаване на общественния живот“! Читателите ни знаят много добре, че *материалистическото разбиране на историята*, или *Марксовата историческа теория*, за Плеханов, както и за всеки марксист, който не е ренегирал от Марксовия революционен социализъм в „ревизионизма“, в „опортюнизма“ или в „общоделството“, е единствената днес теория, която най-добре обяснява „историческите факти“. Плеханов в ред произведения развива, подкрепва; популяризира тази теория. С други думи, Плеханов никога не се задоволявал с простото „заявление“, че и „при изучаването на *човешкото общество*“ имало „резон подобно едно материалистично тълкуване“. Това е просто глупава измислица на нашия Михалчев, произтичаща от неговото неразбиране какво говори. Също такава глупост е и другото му твърдение. Подир казаното по-горе е ясно, че Марксовата социологическа теория не „се свързва“ с измисления от нашия Михалчев „каузален материализъм“, а с диалектически материализъм.

След като изказа посочените глупости, които за него съставляват „много важно нещо“, нашият Михалчев вече пристъпя към *гносеологията*. Разбира се, тука г. Михалчев напуска „многого важно нещо“ и Плеханова и се залавя пак за Енгелса. Своите гносеологически „изследвания“ той захваща с една цитата из *Anti-Dühring*, която

г. Михалчев превежда фалшиво. Той я превежда така: „Изваждането на математическите истини и величини — казва Енгелс (Анти-Дюринг, стр. 25) — говори не за тяхното *априорно произхождение*, а за *рационалната им връзка*“. Обаче у Енгелса тази цитата е следующата: „Също и видимото изваждане на математическите величини една от друга доказва не тяхното априорно произхождение, а само тяхната рационална взаимна връзка“ (Anti-Dühring, стр. 25). Както виждаме, Енгелс не говори за математически „истини“, а само за математически величини. Нашият Михалчев втиква в Енгелсовите думи и „математически истини“, като в същото време пропуска думата — „видимото“. Очевидно е, че той цитира неточно, фалшиво, независимо от това, че цитатата е откъсната от свързката ѝ с това, що говори Енгелс преди нея и подир нея. А че тя е свързана с него, ни показва и съюзът „също“ („auch“), който г. Михалчев изпуска нарочно. Няма съмнение, че това фалшиво цитиране се прави не току-така. Не щете ли, веднага след тази фалшификация нашият Михалчев обвинява Енгелс в нескромност, защото пишел „и за работи, смътно известни нему“! Слушайте какво казва нашият Михалчев: „Нескромността“ — пише той на стр. 124, — „тоя стар грях, в който толкоз справедливо бидоха обвинени повечето от критиците на марксизма, не е била чужда и на самия Енгелс. Неговите „екскурзии“ из теорията на познанието свидетелствуват често за пълната неспособност на един толкова талантлив мислител и да разбере своите противници“. А в забележка към това нашият Михалчев прибавя: „Нескромност — в смисъл на слабост у кой и да било автор да пише, — ако и повече пъти с безплодността на евангелската смоковница — и за работи, смътно известни нему“. Няма съмнение, че тая забележка се отнася и до „нескромността“ на Енгелса. Той, разбира се, с безплодността на евангелската смоковница бил писал „и за работи, смътно известни нему“, т. е. и за Кантовия априоризъм, както го е разбирал и Дюринг. И кой пише това? — Нашият Михалчев, този същият Михалчев, в главата на когото няма нито една ясна мисъл, който като папагал повтаря заучени думи и фрази, който две самостоятелни мисли не е завъдил в главата си и който затова прилича на същинска безплодна смо-

ковница! Смешно ще бъде да седнем сериозно да защитаваме Енгелса от един Михалчев. Известно е на читателите ни как критически се отнасяха основателите на научния социализъм към себе си, към своите знания и колко строго сериозно гледаха на науката изобщо. В първата статия ние посочихме на факта с каква откровеност Енгелс в своето произведение: „Лудвиг Фойербах“ признава влиянието, което са изпитали той и Маркс от Фойербаховата философия. На стр. 35 от същото произведение в забележка Енгелс, като говори за Марксовата теория, дава ни следното „лично обяснение“: „Тук ще си позволя едно лично обяснение. В последно време неведнаж посочвах на моето участие в изработването на тази теория. Поради това принуден съм да кажа тука няколко думи, изчерпващи този въпрос. Не мога да отричам, че аз и по-рано, и през времето на моите четиридесетгодишни сношения с Маркса самостоятелно съдействувах както на обосноваването, тъй и предимно на разработването теорията, за която е думата. Но най-грамадната част от основните мисли, особено в областта на историята и икономията, и тяхната окончателна, рязка формулировка, принадлежи изключително на Маркса. Онова, което внесох аз, Маркс би можел да го допълни и без мене, с изключение, може би, на два-три специални отдела. Маркс стоеше по-високо, виждаше по-далече, обгръщаше със своя ум повече и по-бърже от всички ни. Маркс беше гений; ние, в най-добър случай, бяхме таланти. Без него нашата теория далеч не би била сега това, що е тя. Затова, справедливо се нарича с неговото име.“ Както виждаме, Енгелс отделя за себе си много скромно място в изработването теорията на диалектическия материализъм. Обаче, известно е, че Енгелс и Маркс свършено независимо един от други дойдоха до основните положения на теорията. Няма да говорим тука за грамадните научни заслуги, които принесоха неговите произведения: *„Положението на работническата класа в Англия* и *„Anti-Dühring“*, т. е. *„Превратът в науката, извършен от г. Евгений Дюринг“*, в която Енгелс разглежда от диалектическа гледна точка най-главните пунктове от цялото съвременно знание, с което свързва материалистическото разбиране на историята с материалистическото разбиране на природата. Изобщо, неговите науч-

ни заслуги са грамадни. Обаче „Енгелс е имал най-скромно мнение за тия си заслуги, нито една минута не е преставал да се отнася към себе си и към своите знания най-критически и през целия си живот да се учи неуморно. В предисловието си към II-то издание на „Анти-Дюринг“ Енгелс, като говори за измененията, които искал да внесе по два пункта из третия отдел на своето произведение, откровено казва следующето: „Второ, въпросът е за оная част, в която се говори за теоретическото естествознание. В нея господствува една голяма непохватност в изложението и много от казаното там можеше да се изложи по-ясно и по-определено. Но ако нямам право да изменявам текста, то длъжен съм тука да критикувам самия себе си.“ И веднага почва самокритиката. Не можем да се удържим да не преведем някои места от нея.

„Маркс и аз бяхме — казва Енгелс на стр. XII — едничките, които из немската идеалистическа философия спасихме съзнателната диалектика и я приложихме към материалистическото разбиране на природата и историята. Но за едно диалектическо и в същото време и материалистическо разбиране на природата изисква се познание с математиката и естествознанието. Маркс беше основателен математик, но естествознанието ние можехме да следим само откъслечно, бегло, спорадично. Затова, щом напуснах търговската кантора и се преселих в Лондон, направих колкото ми беше възможно, едно основателно математическо и естествоведско „подновление“, както Либиг се изразява, и употребих за това най-голямата част от осмогодишния период. Но тъкмо в разгара на занятията ми с математиката и естествознанието случи ми се да се запозная с така наречената натурфилософия на г. Дюринга. Ако тогава често пъти се затруднявах в намирането на верен технически израз и с известна мъчнотия се оправях в теоретическата област — това беше свършено естествено. Затуй пък съзнаването на моята неувереност ме правеше предпазлив и това ме спасяваше от сериозни грешки против установените тогава факти и от превратното тълкуване на общепризнатите теории. И само един непризнат велик математик писмено се оплаква на Маркса, защото дръзнах да докача честта на $\sqrt{-1}$. От само себе си се разбира, че при тази моя рекапитулация на математиката и естествените науки за мене беше важно да се убедя в частностите — колкото до общото никакво съмнение нямаше у мене, — че в хаоса на безбройните изменения в природата господствуват същите диалектически закони на движението, които господствуват и в привидната случайност на историческите събития; същите закони, които минават като червена нишка през цялата история за развитието на човешката мисъл и постепенно проникват в съзнанието на мислещите хора; закони, които за пръв път от Хегеля във всеобхващащ вид, но в мистифици-

рана форма са били открити, и които ни се искаше — това беше една от нашите задачи — да ги освободим от тази мистическа форма да ги представим в тяхната пълна простота и всеобщност.“

От цитираното читателите сами виждат колко критически Енгелс се отнасяше към себе си, към своите знания. При всичко, че той в продължение на осем години се е занимавал с „подновление“, с „рекапитулация“ на своите знания по математиката и естествознанието, обаче откровенно признава своята непохватност в изложението и мъчнотиите, които срещал в теоретическата област. Енгелс е бил крайно внимателен в своята работа и най-критически се отнасял към нея — качества, които му спомогнаха не само да избегне грешките против установените от тогавашното естествознание факти и против общопризнатите теории, но и да докаже свързката между диалектичкото обяснение на историята и природата, да намери диалектичките закони на общественото развитие и в природата. Няма съмнение че Енгелс, както и сам признава, не е дал едно изчерпателно изследване в своето произведение „Anti-Dühring“. В някои места той е бил принуден да се ограничи само със загатвания. И естествено е, че едно пълно систематизиране на грамадия натрупан материал по естествознанието и осветлението му от диалектическа гледна точка е толкова широко поле, както казва Енгелс, което „едва ли би бил в състояние да го обработи даже с ня, който би посветил на него цялото си свободно време“. Но Енгелс нямал е такова свободно време, макар и да имал събрани материали за по-широка обработка на въпросите, които сам зачеква в „Anti-Dühring“. Особено той е нямал такова свободно време след смъртта на Маркса. „Но подир смъртта на Маркса — казва Енгелс в същия предговор — времето ми беше погълнато от по-настоятелни длъжности и трябваше да прекратя своята работа. Бях принуден да се задоволя със съдържащите се в това произведение загатвания; може би в бъдеще ще ми се предостави случай да събера и издам резултатите от моите работи, заедно с твърде важните математически ръкописи останали след смъртта на Маркса. — Но възможно е да се случи, шото прогресът на теоретическото естествознание да направи по-голямата част от моята работа или цялата съвсем излишна. Защото революцията, към която теоретическото

естествознание се тласка от простата необходимост да се систематизира масата натрупани чисто емпирически открития, ще принуди дори най-упорития емпирик да признае диалектическия характер на природните явления.“ Както е известно, Енгелс не можа да събере и издаде своите резултати от своите дългогодишни изучавания на естествознанието. Нито година не се измина, откакто издаде III т. от „Капитала“ на Маркса, и той се помина. Но от тия факти из естествознанието, които Енгелс изброява в същия предговор, ние заключаваме, че резултатите от неговите изучавания на тия факти напълно потвърждават неговите резултати, достигнати в „Анти-Дюринг“.

Заклучението от всичко казано за Енгелса и неговите отношения към себе си и към науката е ясно. Енгелс говори категорично там, дето фактите из областта на математиката и естествознанието му даваха пълно основание да бъде изричен, а там, дето не му давали такова основание, той се задоволявал само със загатвания, потвърждението на които той е очаквал от по-нататъшното натрупване и емпирическите открития в естествознанието. От друга страна, Енгелс, като си е турил за задача да докаже, че движенията, измененията и изобщо явленията в природата стават по диалектическите закони, не е искал да внася последните в природата отвън, а да ги намери в нея и от нея да ги развие, както той сам се изразява. Енгелс е знаел прекрасно *общите* резултати, до които беше дошло съвременното нему математическо и естествоведско знание, той е знаел прекрасно, че то говори за диалектическото развитие на природата. Но той именно не е искал да се задоволява само с познание на *общото*. За него, както виждаме от собствените му думи, най-важно е било да се убеди и в *частностите*, „че над хаоса на безбройните изменения в природата господствуват същите диалектически закони на движението, които господствуват и над привидната случайност на историческите събития“. А подобно отношение към научната работа е не само единственото *най-добросъвестно отношение*, но и *най-плодотворното*. Великите мислители по това и се отличават от разните фарфари в науката от рода на д-р Кръстев у нас и неговия злочест ученик Михалчев, че със своето безукоризнено строго отношение към себе си и към науката про-

биват нови пътища за човешката мисъл и със своето неуморно постоянно натрупване нови знания осветляват гия пътища и тласкат мисълта напред. Макар Енгелс да определя много скромно място в общото с Маркса развитие на човешката мисъл, обаче е несъмнено, че той е един от великите мислители в най-ново време, който непрестанно и неуморно през целия си живот е трупал все по-нови знания, с които разширява човешката мисъл. В един биографически очерк, поместен в *Neue Zeit* № 8, IX Jahrg, преди смъртта му, четем за Енгелса следующите характерни сведения: „Макар и да е на седемдесет години, Енгелс е запазил още бодростта и преснотата на младостта. Той е все още неуморим работник, неуморим студент — той все още се учи, все още натрупва умствения капитал, наместо да изхарчва старите придобивки; в противоположност на мнозинството от своите сверъстници, той все още живее повече в настоящето и бъдещето отколкото в миналото“ (Цитирано по „Развитие научнаго социализма“, стр. 61). Такъв е бил Енгелс. Безпощадно строг към себе си и към научните си работи, естествено той е бил пакъв и към разните фарфари, които предъвкват старото и „критикуват“ Маркс-Енгелсовата теория, без да са я изучили. У Енгелса наистина е имало такава „нескромност“. Обаче нашите фарфари не за тази „нескромност“ на Енгелса говорят. От приведената по-горе бележка на нашия кръгъл невежа Михалчев видяхме, че „нескромността“ на Енгелса се състояла в това, че той пишел „и за работи, смътно известни нему“. Но откъде се вижда, че Енгелс имал тази „нескромност“?

Нашият невежа Михалчев обвинява Енгелса в „нескромност“ веднага след като фалшиво цитира приведеното по-горе място из „*Anti-Dühring*“, а именно: че „изважданието на математическите величини една от друга доказва не тяхното априорно произхождение“, а „рационалната им взаимна връзка“. От това и от туй, че нашият Михалчев подчертава думите: „априорно произхождение“ и „рационалната им връзка“, излиза според него, че с тия думи именно Енгелс доказвал, че „пише и за работи, смътно известни нему“. Обаче това твърдение на нашия Михалчев доказва не „нескромността“ на Енгелса, а кръглото невежество на Михалчева. Цитираната мисъл на Енгелса е несъмнена истина, общопризната от знаменити ма-

тематици-философи. И действително, на стр. 223 Ибервег, като излага известни основни положения на Кантовата теория, на „критицизма“, в забележка казва следующето:

„Тези положения за Канта са стояли твърдо, без да се гледа на това, че той никога не ги подхвърлял на анализ. Из тях с голяма (макар и не абсолютна) последователност израства цялото здание на „критицизма“. Наистина, вече строго всеобщ и при все това, както се признава и от Канта, изваден из опита принцип на притежанието се явява свидетелство против него. Колкото е по-прост обектът на науката, толкова е по-достоверна всеобщността на нейните основоположения, получени индуктивно. Ето защо, ако отиваме от аритметиката (количеството) към геометрията (количеството с движението и формата), механиката (количеството, формата и движението, тежестта) и т. н., то ще се получи *постепенност* в мерата на довереността, а съвсем не *безусловна* разлика, както иска Кант, тук строга, а там само „сравнителна“ всеобщност. Емпирическата основа на геометрията признават такива видни математици-философи като Риман и Хелмхолц. У Римана „За хипотезите, лежащи в основата на геометрията“... стр. 2, се казва: „свойствата, с които пространството се отличава от другите мислими величини, имащи протежение в три измерения, могат да бъдат заемствувани само от *опита*“. Хелмхолц „За фактите, лежащи в основата на геометрията“. . . *Аподиктически неуспоримо е достоверно* това, което е строго доказано, т. е. ония положения, които се извличат из поставките. А да се наричат аксиомите аподиктически достоверни, значи да се злоупотребява с думите.“ А на стр. 225 Ибервег казва: в цялата съвкупност от математически операции, във възприятието, отвличението, построението от последните отвличения (точката и т. н.), в хипотетическото идеализиране чрез предпологане абсолютно значение за аксиомите, в извличанието на теоремите и в сравнение на извлеченото с фактическото при действителното построение, е заключена достоверността, и ако нея отнасят към „априорното“ произхождение на възрението за пространството, то това прилича на някаква митология, която вече пробива път на мистическия елемент в Кантовото понятие за свободата. Пък и независимо от това такова априорно произхождение нищо не обяснява, тъй

като без доказателните твърдения, отнасящи се до субективните условия на познанието и извлечени от самонаблюдението, не носят в себе си друг характер освен асерторически“ (които могат да се обяснят и тъй, и инак).

От тези цитати из Ибервега е ясно, че извежданието на математическите истини и величини една от друга наистина доказва не тяхното *априорно произхождение*, а само тяхната рационална връзка. Но това същото казва и Енгелс. Ибервег казва, че *априорното произхождение* на математическите истини и величини е чиста митология, която нищо не обяснява, а поддържа предразсъдъците и вмъква в науката мистически елементи. И Ибервег трябва да страда от Енгелсовата „нескромност“! Но за нашия Михалчев ясните и верните „думи“ на Енгелса „значат много“. А какво именно? — Все същата „нескромност“ на Енгелса! Според нашия Михалчев, Енгелс, който, както се вижда от неговите произведения, е знаел прекрасно философията на своето отечество, в това число и философията на Канта, не бил разбрал същността на Кантовия *априоризъм*! Но имайте търпението да изслушате нашия велеучен Михалчев!

„Като си въобразил (думата е за Енгелса) — казва той на стр. 125, — че извежданието на чистата математика априорно или че изобщо *априорност* значи допускане на мислене и знание, които предхождат по време възприятията и са независими от материалния опит, той злобно осмисля априоризма на Дюринга. Не е нужно обаче да се знае основно историята на философията, за да се разбере, че както за Канта, така и за Дюринга всяко познание започва с опита и че *по време* никакво готово знание не предшества този опит. Даже Фихте, Хегел, па ако щете и Платон, са били в тоя смисъл емпирически реалисти. За Канта априорността е логическо, а не психологическо понятие. По-специално: априорност в неговата философия означава спонтанността на мислителната сила — едно самодейтелно законодателство на разума, който черпи из само себе си познавателните си способности. С други думи казано, априорността е синтетическата сила на разума, неговата активност.“

Тези Михалчеви думи са цяло свидетелство за неговата умствена бедност. Те свидетелствуват, че нашият Михалчев няма абсолютно нито понятие за Кантовата философия, че той буквално не е чел нито една история на философията, а черпил своите знания из повърхностно прочитание на някои статии и на някои „критически“ произведения. Думите от последната част на цитираното може да

ги срещнете у Волтмана, Струве, Бердяева и др. Особено у Волтмана, от когото Михалчев е крал много и който е един от ония *неокантианци*, които всячески се стремят да очистят Кантовата философия от противоречията ѝ и да я представят във вид, приемлив от днешната философска мисъл. Но нашият невежа Михалчев тия свои несъстоятелни „знания“, откраднати у неокантианците, ни ги поднася като същинско Кантово учение и ги противопоставя на материалистическата гносеология. А всъщност в това „Кантово“ учение няма нищо от действителната Кантова гносеология.

Кант различава два вида познания: *априорно* и *апостериорно* познание, какъв е неговият източник? Според опит, а източник на второто е опитът. Но откъде се взема *априорното познание*, какъв е неговият източник? Според Канта, източник на априорното познание е *разумът*, а разум за него е способността, която *съдържа начала на познанието* а priori. Това ще рече, че разумът съдържа готови *начала на познанието*, т. е. такива начала на познанието, които не са придобити нито от опита, нито чрез неговото съдействие, а са „насадени у нас заедно с нашето съществуване от създателя“. Тези готови начала на познанието са *дванадесетте категории*, или основни понятия на *разсъдъка*, от които зависят формите на съжденията, и категориите, произхождащи от тях. Кантовите *категории* са много, но основни са *дванайсет*, а именно: *единственост, множественост, всецялост, самобитност, причинност, взаимодействие, възможност, съществуване, необходимост, реалност, отрицание, ограничение*. Без тези категории и производните от тях, както и без *априорните форми* за времето и пространството, не е възможно *никакво познание* — нито *априорно*, нищо *емпирическо*. Без тях, без тези „субективни условия“, не е възможен и опитът. Изброените понятия, или по Канта категории, не са извлечени от опита; те са дадени на човека готови в главата му, без всякакъв предшествуващ опит. „Именно Кант — казва Ибервег на 234 стр. — предполага, че категориите не са емпирически, а субективни задатки към мислене. Те са насадени у нас заедно с нашето съществуване и тъй са устроени от нашия създател, че тяхното употребление в точност съвпада със законите на природата, по които отива

опитът.“ Според Канта „макар опитът и да ни казва, какво е, но не казва, че то трябва да бъде необходимо тъй, а не другояче“. Но независимо от това, според Канта, без категориите не можем дори да мислим *предмета на опита*, защото него можем да мислим само чрез тяхното посредство. С други думи, това ще рече, че ако не би били предварително „насадени от създателя“ в нас понятията за реалност, необходимост, причинност и т. н., понятията за пространственост и временност, предметите на опита не би съществували в света. Тука в Кантовата гносеология, в Кантовата теория на познанието се явяват ред противоречия, които основно я подкопават. По-доле ще се спрем на едно от тях. Тука ще забележим само, че според Канта, категориите нямат приложение към *ноумените*, т. е. към *предметите сами по себе си*, а само към *феномените*, т. е. към *явленията*. Затова ние можем да познаем само феномените, а за ноумените нищо не можем да знаем. Познание за предметите ние можем да имаме само като за *явление*, като представление за предметите. А явленията или представленията за предметите, познанието на предметите добиваме чрез въздействие върху нас на *ноумените*, на *предметите сами в себе си*. Обаче явлението или познанието на предметите, или представлението за тях не е сходно със самите предмети. Да допуснем сходство между тях значи, според Канта, да получим *емпирическо, опитно* познание, а не *априорно*. А пък основата на всяко познание, според Кантовата гносеология, е *априорността*. Във всеки случай, явленията или представленията за предметите се получават чрез въздействието на ноумените. „Чрез това въздействие — четем в Ибервега, стр. 232 — произхожда усещанието на боята, на миризмата и т. н., но тези усещания не са еднородни с неизвестното в предметите сами в себе си, което неизвестно предизвиква в нас усещанията. А пространствеността, временността, субстанционалността, причинността и т. н. се основава, според Канта, не на това въздействие, тъй като в противен случай всички тези форми би били емпирически и без необходимост; те принадлежат изключително на субекта, който чрез тях образува усещанията и по такъв начин произвежда явленията, с други думи — своите представления, те водят началото си не от предметите в себе си.“ С други думи, това значи, че макар усещанията, а чрез тях явле-

нията или представленията за предметите, да произхождат чрез въздействието на ноумените, но те не могат да се образуват, от друга страна, без априорните понятия за пространствеността, временността, субстанционалността, причинността и т. н. — понятия, „насадени“ у нас по един митологически начин. Значи, според Канта, явленията или представленията за предметите са чисто субективни произведения, т. е. произведения на субекта и благодарение на „насадените“ в него априорни понятия, а не произведения на опита и чрез него, та затова те могат да нямат нищо общо с реалните предмети. „Предметите — казва Кант, — които ние съзерцаваме, сами по себе си не са това, за каквито ние ги приемаме в съзерцанието, и техните отношения сами по себе си не са такива, както те се явяват на нас, и ако ние бихме унищожили нашия субект или даже само субективното свойство на чувствата изобщо, всяко такова свойство, тогава всички отношения на обектите в пространството и във времето, нещо повече — самото пространство и време биха изчезнали и би можали да съществуват като явления не сами по себе си, а само в нас. Какви са там предметите за себе си и независимо от всякаква възприемчивост на нашата чувственост, за нас остава съвършено неизвестно.“ Към тези думи на Канта, цитирани по Ибервега, последният пояснява: „Това, що ние наричаме външни предмети, в него Кант намира само представления на нашата чувственост“. Но не само това. Според Кантовата гносеология и свързката, която виждаме между явленията или представленията за предметите, не е реална свързка, присъща на самите тях, и понятието на която е образувано у нас от тяхното наблюдение, а тя е само пренесеното от нас на тях нашето „устройство на разсъдъка“. „Свързката, казва Кант — четем в Ибервега, стр. 232, — е не в предметите, тя не може да бъде заимствувана от тях например чрез възприятието и по такъв само начин приета в разсъдъка. Напротив, тази свързка е само устройство на разсъдъка, който сам не е нищо друго освен способност да свързва а priori и да подвежда всичкото разнообразие на дадените представления под единството на аперцепцията.“ И по-надолу: „Природата, разглеждана просто като природа изобщо, зависи от тези категории, като от първоначална основа на своята необходима закономерност“. Това ще рече, че ние предписваме закони на приро-

дата, а не тя ни ги дава, както казва Ибервег: че предмети сами по себе си, че дървото, хартията, мастилото, перото, дори нашият Михалчев и неговият даскал д-р Кръстев, сами по себе си не съществуват — за тях нищо не можем да знаем, те са само феномени, явления; че отношенията на предметите, на явленията и законите на движението и т. н. — не съществуват въвн от нас, те не са действителни, те са само в нашата глава, благодарение на априорното ни познание, на „насадените от създателя“ в нас категории, и оттам ние ги предписваме на предметите сами по себе си; че преди бог да е сътворил Адама от кал и Ева от неговото ребро, свят, предмети, отношения, закони на движението, пространство, време и т. н. не са съществували, или преди произхождението на човека от маймуната, според Дарвиновото учение, маймуни е нямало, нямало е това, що наричаме природа и нейни закони; че човекът не чрез дълги наблюдения, не чрез опити, не чрез изучавания и мислене е открил отношенията на предметите, на явленията и законите на движението, а чрез готовите в неговата глава априорни познания, чрез категориите. Наистина, такива предположения са явно противоречиви и със „свещените писания“, и с „безбожното“ Дарвиново учение, и с цялото съвременно естествознание. Но такава е същността на Кантовата теория на познанието, към тях води Кантовият, пък ако щете и Дюринговият, *априоризъм*.

От казаното е ясно, че, според Кантовата гносеология, не само са възможни „мислене и знание, които предхождат по време възприятията и са независими от материалния опит“, но без *априорно познание*, без предварително дадените категории не е мислимо никакво „мислене и знание“, че има в главата на човека готово знание, което нито „започва с опита“, нито *по време* предшества тоя опит. Истина е, че Кант, в увода към трансценденталната естетика, казва: „Всяко наше познание се захваща от опита, но не всяко познание изниква из опита“ (според Ибервега) и към това, както видяхме, той прибавя: „макар опитът и да ни говори какво е, но не говори, че то трябва да бъде необходимо така, а не другояче“. Това ще рече, от една страна, че нашето познание се *захваща* от опита, но ние не можем да получим никакво познание, ако нямахме готово априорно познание, готови категории; от друга страна, чрез опита ние познаваме, че има нещо,

че нещото, от което получаваме възприятията, е дърво, камък, желязо, но чрез опита не можем да научим, че то „необходимо“ е дърво или камък, а не нещо друго, т. е. ние не можем чрез опит да добием познание за тия предмети. Това познание можем да добием, като приложим готовите категории, готовото знание. Така че, макар всяко познание и да се *започва* от опита, обаче то само се *започва*, но *произхожда* не от него, а от категориите, така да се изразим. С други думи, Кантовата гносеология е основана на *апприорността*, на готовите „насадени“ в главата на човека познания, или *начала на познанието*. Главният гносеологически въпрос се състои не в това: дали човешкият „разум“ има „синтетическа сила“, „активност“, „познавателни способности“ или не. Въпросът е преди всичко за произхождението на познанието. Според Кантовата гносеология, познанието се получава не от опита и чрез него; то само се *захваща* от него; произходът му обаче трябва да търсим в „спонтанността на мислителната сила“, в „самодеятелното законодателство на разума“, да употребим думите на Волтмана, „законодателство“, което става възможно само благодарение на категориите, на готово „насадените“ в него основни понятия или начала на познанието. Такава е гносеологията на Канта, в това се състои и апприоризмът му, който „злобно осмя“ Енгелс. И този Кантов апприоризъм, както виждаме, няма буквално нищо общо с оня, който ни привежда нашият Михалчев. За същността на Кантовата гносеология нашият Михалчев няма абсолютно и понятие. Естествено че за него „кардиналният въпрос“ на „гносеологията“ се състои в „синтетическата сила на разума“, в една апприорност, която в никой случай не е оная, която е основата на Кантовата философия.

Но като не е разбрал нищо абсолютно от Кантовата гносеология, нашият Михалчев се залавя вече „да осветли“ „отношението на Енгелса“ към „кардиналният въпрос на гносеологията“. Какво и как „осветлява“ той, ще видим в следваща статия.

сп. „Ново време“ кн. 1, 1904 г.

„ДИАЛЕКТИЧЕСКИ МАТЕРИАЛИЗЪМ И ТЕОРИЯ НА ПОЗНАНИЕТО“

Статия четвърта

Според Канта, както видяхме в миналата статия, явленията, или представленията за предметите, се получават чрез въздействието на *ноумените* върху субекта. Обаче въздействието, като всяко действие, е възможно само във време и в причинна връзка. Щом Кант допуска *въздействие* на ноумените или „предметите сами в себе си“ върху субекта, той допуска с това и приложението на категориите временност и причинност към ноумените. Такова допускане обаче е в коренно противоречие с неговото учение. Както видяхме в миналата статия, Кант категорически твърди, че категориите временност, причинност и т. н. не са приложими към ноумените. Това е едно от ония противоречия в Кантовата гносеология, или теория на познанието, които основно я подкопават. Защото ясно е, че ако категориите временност и причинност не са приложими към ноумените, последните не могат да въздействуват на субекта, не е възможно взаимодействие между тях и субекта, следователно не са възможни и явленията или представленията за предметите, което би означавало, от друга страна, че никакво познание е невъзможно.

Ако ли приемем, че категориите временност и причинност са приложими и към ноумените, то и тогава цялото здание на Кантовата субективна или *трансцендентално-идеалистическа* философия рухва. Защото ясно е в такъв случай, че ноумените или предметите сами в себе си („*Dinge an sich*“) като действуват на субекта във време и в причинна свръзка, те именно създават в него категориите, а не субектът ги създава в себе си „спонтанно“, от невиделица или априорно, по баснословен начин. Но затова именно Енгелс е прав, като казва, че Кантовата

гносеология се състои от „неизлечими противоречия“ и че изходът от тях се намира в признанието, че „законите на природата нямат само субективна, но и обективна ценност“, че връзката между идеите в субекта съответствува на връзката между „нещата за себе си, които им кореспондират“. А че Енгелсовата мисъл е права, се вижда и от това, дето тя се потвърждава и от учени, компетентността на които по въпроса надали ще имат смелостта да отричат и такива фарфари в науката като нашият д-р Кръстев и неговият ученик Михалчев. И действително, например авторът на „История на новата философия“ Иберверг на 233 стр. казва по същия въпрос следующето:

„За познанието на частните закони, понеже те се касаят до емпирически определени явления, трябва според Канта да стане опит. Обаче в тази теория на Канта се заключава *не едно вътрешно противоречие*. Противоречието, от една страна, вече е в туй, че предметите в себе си трябва да действуват на нас, а действието включва в себе си временност и причинност, за които, като форми а priori, от друга страна, Кант признава значение само в границите на света на явленията, а не на онази страна от него. Подире, тук се крие и противоречието, че това въздействие, от една страна, трябва да достави съвсем безформен хаотически материал, така щото той да не се намира нито под каквото и да било закон, който да не се подлага на априорния закон за свръзката, от друга страна, обаче въздействието трябва да достави упорядъчен материал, така щото не всеки отделен материал да бъде без отношение към всяка отделна форма, не всяко определение да произлиза само отвътре — което би унищожило различието на емпирическото от априорното, — но така щото да може да се определи всичко, което е емпирически единично в явлението, и дори всеки частен закон. А ако за частните форми и закони трябва да се намери основание в действителното свойство на обектите, действувачи на нас, или в „предметите в себе си“, то може след това да се покаже, че начинът и следванието на въздействията носят на себе си такъв ред, какъвто може да произтича само из факта, че в обективната действителност именно тези „предмети в себе си“ са надарени с временност, простран-

ственост, причинност и т. н. От това рухва субективизмът на Канта. . . Това доказателство се основава на извлечението закона за притежанието от трите измервания на пространството. На закона, свързан с трите измервания на пространството, могат да се подчиняват явленията, ако те са обусловени чисто субективно, т. е. ако зависят от причинността, присъща само на субекта, нещо, което по самото учение на Канта за въздействието няма. Те не биха можали да се подчиняват на този закон, ако предметите сами в себе, действащи на нас, носеха друг ред. Значи, остава само предположението, че тези предмети имат ред, еднороден с реда на пространството в нашето възрение.“

Както виждаме, Ибервег казва същото за Кантовата гносеология, каквото казва и Енгелс. Но какво е тогава „осветлението“, което прави нашият Михалчев по този „кардинален въпрос на гносеологията“? Ние вече видяхме, че той, нашият невежа Михалчев, няма понятие нито от Кантовата гносеология и от това, що в нея съставлява „кардинален въпрос“, нито от материалистическата гносеология и говори за един „априоризъм“, уж Кантов, но който няма нищо общо с Кантовия априоризъм. Няма съмнение, че Енгелс „не признава абсолютно никакъв априоризъм“: нито априоризма на Канта, нито априоризма на Дюринга, нито „априоризма“ на нашия Михалчев, или по-вярно оня на Волтмана. Но за това именно нашият Михалчев победоносно произнася следующата унищожителна присъда против Енгелса: „С туй обаче — провиква се нашият Михалчев — той безжалостно помита и синтетическата мощ на разума, оная сила, която едничка привежда в ред сензитивните впечатления и от хаоса на туй, което ни дават сетивата — по закони, които образуват самия разум — създава това, което с гордост зовем наука“. Това място нашият Михалчев изцяло го е откраднал из Волтмановото произведение: „Историческият материализъм“, стр. 206, рус. превод. Подир казаното в миналата статия няма нужда да се спираме дълго върху тази смешна Михалчева присъда. Ще повторя само, че „кардиналният въпрос на гносеологията“ не се състои в това — има ли човекът „разум“ или не, има ли способност да мисли и да свързва мислите или няма? „Кардиналният въпрос“ се състои, просто

казано — отгде „разумът“ черпи материала, за да прояви своята „законодателна деятелност“, своята способност да работи — дали този материал е в него самия, в самия субект, или последният черпи този материал отвън, от външния свят, от опита и чрез опита? Дали „законодателната деятелност на разума“ черпи законите на природата из самия „разум“ и ги предписва на нея, на природата, или ги черпи из природата чрез опита, или по-вярно, природата ни ги дава, а неговата „синтетическа мощ“ се изразява само в туй, че логически комбинира опитите в същия порядък, който е присъщ на природата, на самите предмети? Или, казано на философски език, „кардиналният въпрос на гносеологията“ се свежда на въпроса: що от кое се определя — битието ли от мислението и съзнанието, или мислението и съзнанието от битието? Този въпрос е все същият основен философски въпрос: духът ли предшества на битието или битието на духа? материята ли се поражда от духа или духът е най-висше порождение на материята? — въпрос, без решението на който не е възможно никаква гносеология и от това или онова разрешение на който зависи научната ценност на дадена гносеологическа теория. Според Кантовата гносеология има мислене и съзнание, следователно има познание, което не зависи от битието, от окръжаващия нас външен свят, а от субекта. Понятията за пространството, за времето, за причината, за взаимодействието и т. н. са *начала на познанието*, готови в субекта, „насадени от създателя“ в него, а не взети от битието чрез опита, и без които готови *начала на познанието* никакво друго познание не е възможно, според Канта. Обаче тази именно гносеологическа теория е невярна. На 224 стр. Иберверг по този пункт от Кантовата теория казва:

„Познанието а priori в аристотелевски смисъл не е приблизително независимо от опита познание, към което другото, независимото от всякакъв опит, би можало да се отнася като чистото към нечистото, но по-скоро се основава на висшата пълнота на логически преработените опити и е независимо само от опита, насочен върху съдържанието на самото заключително положение. Напр., предварителното изчисление на някое астрономическо явление, макар и да е независимо от опита именно над това явление, но се основава отчасти на много други емпири-

чески установени данни, отчасти на лежащия в основата на изчислението нютонов принцип за притежанието, който е почерпнат, както признава самият Кант, из опита над падането телата на земята и над обращенията на луната и планетите. Независимото от всякакъв опит съждение, ако само то изобщо е възможно, не би имало не само висша степен на достоверност, но и съвсем никаква достоверност, и било би просто предразсъдък. Без всякакъв опит ние изобщо свършено не сме в състояние да придобием каквото и да било познание, без да говорим вече, както иска Кант, за аподиктическо (неопровержимо). Подобно на това като машините, при помощта на които ние избягваме резултатите от простата ръчна работа, се правят не без ръката, чрез някаква магия, но се произвеждат само с помощта на ръцете, тъй и доказателството, с което ние прескачаме резултатите от отделния опит и познаваме необходимостта, се осъществяват не независимо от всякакъв опит чрез субективните „форми“ от непонятно произхождение, а само чрез логическата комбинация на опитите по индуктивния и дедуктивния метод *въз основа на порядъка, иманентен на самите предмети.*“

Ибервег, както виждаме, и тука казва същото, което казва и Енгелс. А именно, не само че никакво познание е невъзможно без опита, не само че източникът и съдържанието на познанието не се намира и не се взима в и чрез „субективните „форми“ от непонятно произхождение“, а в и от външния свят чрез опита, но че и „формите на идеите“ в субекта, т. е. и „порядъкът“, в който става „логическата комбинация на опитите“ в субекта, е оня същият, който съществува във външния свят, в самите предмети. И, разбира се, при това, че както на Ибервега, тъй и на Енгелса не е идвало на ум да „помита синтетическата мощ на разума“. В „материалистическата гносеология“ тя само се освобождава от мистическите си елементи, като придобива действителното си значение. Обаче нашият Михалчев след горната присъда против Енгелса веднага произнася друга още по-съсипателна за „Енгелсовата гносеология“! „Според Енгелса — казва той, — логическите схеми са много *форми на нашето мислене*, които форми разумът не може да извлече из себе си, а *черпи из външния свят* (Anti-Dühring, стр. 21). В такъв случай пък Енгелсовата гносеология, която иска да изведе

от нашите усещания не само съдържанието, но и формата на идеите, не може да бъде друго освен чистоплътен *сензуализъм*." Така „Енгелсовата гносеология“ окончателно е съсипана вече! И как лесно! Достатъчно е за това да фалшифицираш мислите на Енгелса. И наистина, нашият Михалчев това и прави с неговите мисли, съдържащи се на стр. 21 от „Anti-Dühring“. Както ги предава нашият Михалчев, излиза, какво уж Енгелс казвал, че „формите на нашето мислене разумът не може да извлече из себе си и черпи из външния свят“. Това е положително невярно. Ето какво казва Енгелс на стр. 21: „Логическите схеми могат да се отнасят само към формите на мисленето; но тук въпросът е само за формите на битието, на външния свят, и мисленето никога не черпи и изважда тези форми из самото себе си, а само из външния свят.“ От тука подчертаните от нас редове е ясно, че Енгелс говори за формите на битието, на външния свят и че тези именно форми мисленето не може да черпи от самото себе си, а ги черпи само из външния свят, а не за „формите на нашето мислене“ и т. н. Ясно е, че нашият Михалчев фалшифицира мислите на Енгелса само и само да докаже, че Енгелс има „нескромността да пише и за работи, смътно известни нему“, и че неговата гносеология е „чистоплътен сензуализъм“! С Михалчевото нахалство може да се докаже, че и всички велики мислители до Маркса и Енгелса са имали „нескромността“ да пишат „и за работи смътно известни“ тям и че гносеологията на Канта е също „чистоплътен сензуализъм“. Но относително Енгелса, Енгелса не фалшифициран от нашия фалшификатор Михалчев, в цитираните от нас думи ние знаем, че той, Енгелс, казва същото, каквото четем у такъв учен и знаток по историята на философията, какъвто е Ибервег. По-горе видяхме, че, според Ибервега, всяко познание се придобива чрез опита, а не „чрез субективните форми от непонятно произхождение“ и „чрез логическата комбинация на опитите“, но „въз основа на порядъка, иманентен на самите предмети“. Това е все същото, което казва Енгелс в други думи, защото последните думи на Ибервега означават само това, че формите на битието, на външния свят, са „логическа комбинация на опитите“ и в същия порядък, който е присъщ на самото битие, на самия външен свят, на самите предмети, т. е. че формите на битието мисленето не ги

черпи из самото себе си, а из самото битие, из външния свят. Това обаче нашият Михалчев счита за „чистоплътен сензуализъм“. Разбира се, че от това нито Кантовата гносеология нещо печели, нито Енгелсовата нещо губи. Но ако е въпросът непременно да подирим в „Енгелсовата гносеология“ сензуализъм, то въоръжени с нахалството на нашия Михалчев, бихме можали да го подирим мигар в „теорията за огледалното отражение“, построена от Волтмана из Енгелсовите и Марксовите изрази за „отражението“, а именно из изразите им, че понятията са отражения на предметите в мозъка, в съзнанието и т. н. Но за тази „теория“, построена от Волтмана, ще говорим по-долу.

От казаното до тука за Михалчевите фалшификации и глупости читателят може да съди, какво тъпоумие вее и в по-нататъшните страници от статията му. Енгелс — каже нашият Михалчев, — като бил искал да остане последователен в своя сензуализъм, не бил се попитал, каква била „действителността сама по себе си“, сиреч какво било Кантовото „Ding an sich“, „предметът в себе си“. Затова той, Енгелс, считал, че науката с времето щяла да ги познае, че той считал човешкото познание за безгранично, когато „Ding an sich“, „действителността сама по себе си“, според Канта, е непознаваема, че тя била само „едно пределно понятие“, „една граница, зад която сетивното познание“ рискувало да „осакатее“ и поради всичко това Енгелсовата „гносеологическа концепция“ значително се доближавала „до днешната емпириокритическа философия“, която твърдяла, че „не би имало световна загадка, ако ние не я желаехме“. Тази „дълбока“ Михалчева „философска концепция“ е просто открадната пак от същия Волтман и окарикатурена от него. Истина е, че Енгелс в „Лудвиг Фойербах“ нарича „предметите сами по себе си“ „философски измишления“, които най-добре се разбиват о практиката, т. е. от опита и промишлеността. „Ние — казва Енгелс на 16 стр. — можем да докажем правилността на нашето разбиране дадено явление на природата с това, че ние сами го извикваме, пораждаме го из неговите условия и го караме да служи на нашите цели. По такъв начин за Кантовския „предмет само по себе“ дохожда последният час. Химическите съеди-

нения, които се образуват в телата на животните и растенията, оставаха такива „предмети сами по себе“, додето органическата химия не се научи да ги приготвя; но когато тя постепенно достигна дотам, да ги приготвява, „предметите сами по себе“ станаха „предмети за нас“. Подир това Енгелс привежда два примера, единия от органическата химия, а другия от астрономията. Енгелс се отказва повече да говори за кантовския „предмет по себе“, понеже той счита, че най-решителни възражения против теорията за „действителността сама в себе си“ или за „предметите сами в себе си“ с направил Хегел. И наистина, ето как Плеханов предава Хегелевите възражения по тоя въпрос: „Хегел — четем ѝа стр. 97 от Лудвиг Фойербах, руски превод — съвършено вярно забелязал, че „предметът сам по себе си“ не е нищо друго освен отвлечение от всякакви определени свойства, куха абстракция, за която не може *нищо да се знае* именно затова, че тя е отвлечение от всякаква определеност. Ние не знаем, какво е това предмет в себе си... Разбира се, не! Въпросът: „какво е?“ предполага известни свойства на предмета, които трябва да бъдат посочени; а щом *ние се отвлечаме от всички свойства на предмета*, не можем, разбира се, да отговорим на въпроса, какъв е той, понеже в този въпрос се съдържа вече невъзможността за отговор. Трансценденталният идеализъм пренася в съзнанието всички свойства на предметите както по отношение на формата, така и по отношение на съдържанието. Разбира се, че от тази гледна точка единствено от мене, от субекта, зависи обстоятелството, че листът на дървото вижда ми се зелен, а не черен, слънцето кръгло, а не четвороъгълно, захарта сладка, а не горчива, и че когато часовникът бие *два*, аз възприемам неговите удари последователно, а не едновременно, и че аз не считам първия удар нито причина, нито следствие на втория и т. н.“ (Wissenschaft der Logik, I. Band, I. Abth., S. 55, II. Abth. S. 150). Така че, Енгелс е съвършено прав, като казва, че „действителността сама по себе“, „предметите сами в себе“, Кантовите „ноумени“ са просто „философски измишления“. Кантовите „ноумени“ или „пределното понятие“ на нашия Михалчев, или по-вярно на Волтмана, е една куха абстракция, е едно наистина „кухо пространство“. Чудното е, че това „кухо пространство“, лишено от всички свойства на реал-

ното пространство, на битието, на външния свят, може, според Канта, да *действува* на субекта и да произвежда у него явления или представления за предметите! Очевидно ново „неизлечимо“ противоречие в Кантовата гносеология, с която нашият Михалчев, без да има поне „смъртно понягие“ за нея, „оборва“ материалистическата гносеология. Но благодарение че „кухото пространство“ е само „философско измишление“, че всъщност пространството не е „кухо“, а пълно с реални предмети и с определени свойства, та е възможна науката, възможни са познанията. Но щом битието не е „кухо пространство“, не е и куха абстракция, а се състои от реални предмети с определени свойства, то очевидно е, че нашето познание за тия свойства може да расте до граници, които не можем си представи. Достатъчно е читателят да си спомни какъв грамаден прогрес е направил в познанието от началото на новите векове до днес, за да види колко са верни думите на Енгелса, че *практиката, т. е. опитът и промишлеността* най-добре от всичко разбиват „философските измишления“ за „предмета в себе си“, за „действителността сама по себе“, както и думите му, че ако неокантианците се стараят да възкресят възгледите на Канта и Юма, под неотразимото влияние на когото винаги се е намирал Кант — без да се гледа на това, че и теорията, и практиката отдавна вече са ги оборили, — „то в научен смисъл това представлява от себе си движение назад, а на практика дава на тези срамежливи хора възможност да пуснат чрез задната врата същия материализъм, който те пъдят за очи пред публиката“. Нека, между другото, забележим, че Енгелс не казва категорически, че познанието е безгранично. За да констатираме още един път и невежеството на нашия Михалчев, и неговото безсъвестно отношение към мислите на Енгелса, ще цитираме самите Енгелсови мисли. На стр. 79 от „*Anti-Dühring*“ Енгелс си задава въпроса: Е ли човешкото мислене абсолютно? На този въпрос Енгелс отговаря със следующите думи:

„Преди да отговорим да или не, трябва да изследваме що е човешко мислене. Е ли то мислене на отделния човек? Не. Но то съществува изключително като единично мислене на много милиарди бивши, сегашни и бъдещи човеци. Ако на това основание аз кажа, че мисле-

нието на всички тези човеци включително и бъдещите поколения, съединено в моето представление, има абсолютно значение, т. е. има възможност да познае съществуващия свят в оная степен, в която животът на човечеството се продължава достатъчно дълго и в която на това познание не се турят граници в самите органи и предмети, тогава аз ще кажа нещо много банално и заедно с това достатъчно безплодно. Защото най-много ценен резултат би бил оня, който прави нас в най-висока степен недоверчиви относително нашето сегашно съзнание, понеже, вероятно, ние се намираме още почти в началото на човешката история и поколенията, които ще съдят нас, трябва да бъдат много по-многобройни от ония, за познанието на които — като често пъти намаляваме неговото значение — ние можем да съдим днес.“ И по-надолу, на 80 стр., Енгелс продължава: „С други думи: абсолютното значение на мислението осъществява се в цял ред от най-неабсолютно мислещи човеци; познанието, което има безусловна претенция на истина, осъществява се в цял ред от относителни заблуждения; нито едното, нито другото не може да се осъществи другояче освен в едно безкрайно продължение на човешкия живот. — Ние имаме и в тоя случай същото противоречие, както и по-горе, между характера на човешкото мисление, което необходимо ни се представлява абсолютно, и неговото осъществяване само сред ограничено мислещи индивидууми — противоречие, което може да се разреши само в безкрайния прогрес, или поне практически за нас в безкрайната смяна на човешките поколения. В този смисъл човешкото мисление е толкова абсолютно, колкото и неабсолютно, и неговата способност към познанието е толкова ограничена, колкото и неограничена. Те са абсолютни и неограничени по своите задатъци, по призванието, по възможността, по историческата крайна цел; те не са абсолютни и неограничени по изпълнението в отделни случаи и по действителността на отделния случай.“

Тези са изричните думи на Енгелса. Тука Енгелс изрично казва, че способността на човека към познанието е неограничена по своите задатъци, по призванието и т. н., и е ограничена по изпълнението в отделни случаи и по действителността на отделния случай, т. е. че отделният човек, макар и да има неограничена способност към познанието, няма възможност сам да достигне безусловно по-

знание на предметите и явленията. Но тази възможност става безгранична, следователно, става безгранична и неговата способност към познанието, в безкрайното продължение на човешкия живот. Ясно е защо. Познанието се придобива чрез опита и чрез „логическата комбинация на опитите“, но натрупването на опита не е дело на един отделен човек; то е дело на множество, на милиарди бивши, сегашни и бъдещи поколения. Да си припомним по-горе приведените думи на Ибервега по този въпрос; те имат същия почти смисъл. Но това, което трябва да подчертаем в токущо цитираните думи на Енгелса, това са изричните му думи, че човешкото мислене и неговата способност към познанието са неограничени по своите задатъци, по призиването, по възможността, по историческата крайна цел. От тези думи става ясно, че Енгелс не само не „помита синтетическата мощ на разума, а изрично признава я в „безкрайния прогрес“ или „в безкрайната смяна на човешките поколения“ неограничена. Но нашият Михалчев, прочел нещо у Волтмана по въпроса за отношението на Енгелса към „синтетическата мощ на разума“, не разбрал нищо и не погледнал дори какво мисли Енгелс, произнася своята „съкрушителна“ присъда!

И така, към какво се свежда „осветлението“ на нашия Михалчев по въпроса за „отношението на Енгелса към кардиналния въпрос на гносеологията“? Мислим, че за читателите ни стана ясно към какво се свежда то. То се свежда към безсрамно фалшифициране мислите на Енгелса, към плещение по адрес на „Енгелсовата гносеология“ всевъзможни глупости и към нахално бравирание с чути, но неразбрани „философски“ термини и „философски проблеми“, за които нито хабер има, нито се ориентирал в тях чрез добросъвестно изучаване и мислене. И след всичко това той се залавя за „третия главен проблем на гносеологията“, т. е. за „съдържанието на познанието“. Няма що! Да отидем подире му и да видим, какви „екскурзии“ още прави из областта на гносеологията нашият Михалчев! Но това остава да видим в следующата статия.

сп. „Ново Време“, кн. II, 1904 г.

„ДИАЛЕКТИЧЕСКИ МАТЕРИАЛИЗЪМ И ТЕОРИЯ НА ПОЗНАНИЕТО“.

Статия пета

Според Кантовата гносеология, за външния свят, за предметите сами по себе си, за ноумените ние нищо не можем да знаем. Нашето познание за външния свят, или за предметите сами по себе си, се състои от феномени, от явления или представления за предметите. Но тия явления съвсем не приличат на действителните предмети, или обратно — предметите съвсем не приличат на феномените, на представленията ни за тях. Формата на предметите, свойствата им, взаимните им отношения, причинната връзка между тях и т. н. са чисто субективни форми, са форми на нашето мисление, което се предписва на предметите, формите им, свойствата им, взаимните отношения и т. н., а не че те съществуват във външния свят, в предметите и не че оттам ги почерпнал нашият „разум“. С други думи, според Кантовата гносеология, *съдържанието на познанието се състои от субективните форми от непонятно произхождение*, или от категориите, дадени на субекта *apriori*, или от „начала на познанието“, „насадени“ у субекта по „митологически начин“, и от явления или представления за предметите, съвсем не прилични на последните, а създадени от самия субект, от „самодеятелното законодателство на разума“. Такова е *съдържанието на познанието* според Кантовата гносеология. Съвсем е друго то според „Енгелсовата гносеология“.

В миналите статии видяхме вече, че според материалистите мислението се определя от битието, а не битието от мислението, че формите на битието, на външния свят, на предметите мислението ги създава не из само себе си, а ги взима из битието. Така че формата на предметите, техните свойства, взаимните им отношения, причинната връзка между тях и т. н. не са „субективни форми“, не са

извлечени из самото мислене и предписани на предметите, а са почерпнати от него из битието, из външния свят, из предметите. С други думи, *съдържанието на познанието*, според съвременния материализъм, се състои от това, що мислението черпи из действителността, из битието, из външния свят, из окръжаващите го обекти. Така че, когато според Кантовата гносеология съдържанието на познанието зависи изключително от субекта, според материалистическата гносеология съдържанието на познанието зависи от реалното битие, от действителността и от развитието на окръжаващия ни обективен свят. Това казва „Енгелсовата гносеология“ за съдържанието на познанието. Цялата тя е насочена към това, да изтъкне реалността на външния свят и зависимостта на съдържанието на познанието от него. В миналата статия ние цитирахме една част от онова място из *Anti-Dühring-a*, в което Енгелс говори за зависимостта на мислението от битието. Тука ще приведем цялото това място, от което мислите на Енгелса ще бъдат още по-ясни. Това място се намира на 21 стр. от III изд. на *Anti-Dühring-a*, и цялото то е следното:

„Логическите схеми могат да се отнасят само към формите на мислението; но тук въпросът е само за формите на битието, на външния свят, и тези форми мислението никога не черпи и изважда из само себе си, а само из външния свят. Но с това се преобръща цялото отношение: принципите не са изходната точка на изследванието, но са негов краен резултат; те не се предписват на природата и човешката история, а са извлечени из тях; не природата и царството на човека се приспособяват към принципите, а принципите са толкова по-верни, колкото повече се съгласяват с природата и историята. Това е едничкото материалистическо гледище върху нещата, и онова, на което стои г. Дюринг, е идеалистическо, което премества предметите изцяло в главата и конструира действителния свят из мислението. . .“

Същото, както видяхме в миналата статия, казва и Ибервег за зависимостта на съдържанието на познанието от външния свят. На стр. 98 от „Лудвиг Фойербах“ Плеханов привежда мнението на известния руски естествовед проф. Сеченов. Там четем следното по тази същата зависимост на съдържанието на познанието от битието:

„Но позволете, възражава читателят — пише Плеханов, — мигар цветът или звукът не е нещо съвсем субективно, мигар усещанието на цвета или на звука е същото онова, що причинява неговото движение? Съвсем не, но *„на всяко чувствувано от нас колебание или преход на звука по сила, височина и продължителност отговаря съвършено определено видоизменение на звуковото движение в действителността*. Звукът и светлината, като усещания, са продукти на човешката организация; но корените на видимите от нас форми и движения, както и чуваните от нас модуляции на звуковете, лежат въвн от нас, в действителността“ (Сеченов, „Предметная мысль и действительность“, в сборника „Помощь голодающим“, изд. „Р. Вед.“, стр. 188). И изобщо, „каквито и да са външните предмети сами по себе си, независимо от нашето съзнание — нека нашите впечатления от тях бъдат само условни знаци, — но във всеки случай, на чувствуваното от нас сходство и различие на знаците отговаря сходство и различие действително. С други думи: сходствата и различията, намирани от човека между чувствуваните от него предмети, са сходства и различия действителни (Сеченов, там же, стр. 207). Това не може да се обори, а следователно не може да се говори и за *непознаваемостта* на предметите сами по себе си. . .“

Очевидно е, че съдържанието на познанието зависи от реалното битие, от конкретната действителност. Но нека приведем и думите на Лозанския професор естествовед Ал. Херцена. На 171 стр. от „Физиологически беседи“, български превод, той казва следното:

„Различието между простата *чувствителност* и *психичната дейност* се състои следователно в следващото: чувствителността се състои от ред обективни усещания и ни дава да знаем това, което става около нас; психичността пък се състои от ред субективни усещания и ни запознава с това, което става вътре в нас. Да прибавим още сега, че психичната дейност, за да бъде нормална, трябва да се поражда и ръководи от обективната действителност или от данните, предварително доставени от тая действителност; иначе щом само тя се отклони от тия данни, тя се скита наполоуки и като избягва напред или остава назад, тя достига до безумие или глупост. . . *Психичността*, следователно, както и „двигателността“ е свързана с чувствител-

ността — нейния извор и ръководител. Тя се състои, да се изразя по-късо, от *групи и редове субективни усещания*, породени и ръководени право или косвено от групи или редове сегашни или минали субективни усещания.“

От приведените цитати е ясно, че „Енгелсовата гносеология“ и по въпроса за съдържанието на познанието се потвърдява и от учени, които не могат да се подозрат в съчувствие към „Марксовата ортодоксия“, и че тя, „Енгелсовата гносеология“, е в пълен контакт, в пълно съгласие със съвременните естественонаучни резултати. Но при всичко това, за нашия невежа и безсъвестен фалшификатор на Енгелса Михалчев, Енгелс и тука имал „нескромността да пише и за работи, смътно известни нему“. Нашият глупав дърдорко Михалчев и тука произнася убийствена присъда на „Енгелсовата гносеология“. Имайте търпението да чуйте, какво плещи той на стр. 127 по адрес на Енгелса!

„По тоя пункт Енгелс нарича себе си „материалист“, което в приведената от нас класификация съответствува на понятието *реалист*. Независимо от обстоятелството обаче, че зад онази необикновена рязкост в решенията, с която той защитава някои от позициите на реализма, се крие една вътрешна неувереност в правилността на намерения изход; независимо от чувствуваната от читателя пресиленост, с която той е заглушавал съзнанието на известни логически несъобразности — мимо всичко туй, казвам, Енгелс изглежда убеден реалист.“

В какво именно вижда нашият Михалчев „вътрешна неувереност в правилността на намерения изход“ у Енгелса, за какъв „изход“ той говори, когато Енгелс не „изход“ някакъв е търсил, а е защищавал материалистическия възглед, в какво се състои Енгелсовата „пресиленост, с която той е заглушавал съзнанието на известни логически несъобразности“, и какви са тези „логически несъобразности“ у Енгелса — сигурно не знае сам Михалчев. Той просто безсвязно плещи по адрес на Енгелса. И това нахално Михалчево плещене не се свършва с цитираното. На същата страница Михалчев безсвязно плещи върху въпроса за *наивния и критическия реализъм*, с цел да изкара, че „нашите автори“, т. е. Маркс и Енгелс, са били наивни *реалисти*, особено Енгелс. *Наивни реалисти*, според нашия Михалчев, били онези, „които предполагат, че су-

Обектът е пасивно огледало, което отразява обективния свят, и то така, че обектите са точно такива, каквито ни са дадени в опита“, а *критически реалисти* биле ония, „които базират върху коректурата, която прави на наивното възрение естествонаучното изследване, които допускат субективността на сензитивните качества“; за последните „истинският образ на обектите, преди да стигне в душата, преди да бъде възприет от последната, плаща известно митарство на чувствата“. Че това е просто глупаво плсщение, читателите, запознати с предмета, виждат сами. Най-първо, ще забележим, че Михалчев е прочел нещо у Волтмана за теорията на „огледалното изображение“ и нищо не е разбрал освен това, че се говори за „огледало“ и „отражение“, или е прочел в „гносеологическите“ статии на П. Струве голословното му твърдение, че Маркс и Енгелс са били наивни реалисти“, и тръгнал да плещи глупости. И наистина, защо например първите „реалисти“ да са „наивни“, а вторите да са „критически“? Мигар обектите могат да бъдат други за субекта освен такива, „каквито са ни дадени в опита“? Да, ако стоим на гледната точка на „критическата“, или иманентната, т. е. Кантовата гносеология, разбира се, че предметите не само не са такива, каквито ни са дадени от опита, но и нищо не можем да знаем за тях. Но Кантовата гносеология, както видяхме, се състои от вътрешни „неизлечими противоречия“ и е неприемлива от съвременното знание. Или, какво е това — „субективност на сензитивните качества“, ако не съща драндабулщина, глупост Михалчева? Ако под тази Михалчева драндабулщина може да се разбира, че субективните свойства на познаващия субект участвуват в съдържанието на познанието, то мигар „Енгелсовата гносеология“ отрича това? В миналата статия ние приведохме едно място из *Anti-Dühring*-а, в което Енгелс, както видяхме, изрично подчертава това участие. Би могло да се приведат и ред други места из цитираното му произведение, в което също така изрично се говори за същото участие. Тука по-горе приведохме едно такова място. Впрочем какво е това — „субективност на сензитивните качества“, сигурно нашият Михалчев сам не знае, както не знае какво плещи и когато пише, „че истинският образ на обектите, преди да стигне в душата. . . плаща известно митарство на чувствата“. Какво е това „митарство“

и как обектите го „плащат“ на чувствата — това е също Михалчева драндабулщина, която и сам не е в състояние да си я обясни. Ами „огледалото, което отразява обективния свят“ и което било явен признак, според нашия Михалчев, на „наивния реализъм“? Малко по-надолу ние ще се повърнем на този въпрос. Но интересното е, че Волтман, у когото Михалчев безсъвестно е крал и който е построил теорията за „огледалното изображение“, признава, че марксизмът и в „тази проблема“, т. е. в гносеологията, съгласува „своите учения“ с резултатите „на точното изследване на природата“. Читателите ще ми позволят да ги запозная със следующите мисли на Волтмана, изказани в неговото произведение: „Историческият материализъм“, стр. 222. Волтман свършва своята теория за „огледалното изображение“ така:

„За краен резултат на най-новите психо-физически изследвания може да се признае това, че на отделните органи на телата и на техните съединения отговарят в мозъка особни нервни централни органи. *В тях се отразява цялото тяло.* Тези нервни централни органи сами се копират във вид на психически форми и идеални образи във висшия асоциационен център на мозъчната кора, този същински носител на самосъзнанието. Понеже в тях се повтарят състоянията и възбужданията на органите, именно на органите на външните чувства, то заедно с това се възпроизвеждат, във вид на идеални образи, външните предмети на природата, от които предмети зависи състоянието и формата на органите; ако ли чувствата са отворени за всичко, което става във вселената, то може да се каже заедно с Лейбница, че *духът е огледало на вселената.* — Физиологическата психология локализира най-важните актове на съзнанието в мозъка и докара в паралелно съгласуване органическия строеж и вътрешната направа на мозъка с архитектурата на съзнанието, с неговите елементарни функции и с техните съединения. Съобразно с това *съзнанието фактически се явява отражение на мозъка, на целия организъм и на външния свят,* според степента на преобръщането материалното в идеално. *По такъв начин, доколкото марксизмът се касае до тази проблема, обосновава своите учения в съществено съгласуване с резултатите на точното изследване на природата“* (к. н.).

Както виждаме, Волтман не само не вижда нищо „наивно“ в защитаваните от Енгелса „позиции на реализма“ и в изразите, че предметите се отражават в мозъка на „субекта“, ами счита ученията на Маркса и Енгелса по „тази проблема“ съгласни с „точното изследване на природата“, с най-новите психо-физически изследвания, със съвременните естественонаучни познания. За Волтмана дори „теорията за огледалното изображение“ е научна. За избягване на всяко недоразумение ще прибавим, че изразът на Волтмана, какво „външните предмети на природата“ се възпроизвеждат в мозъка на субекта „във вид на идеални образи“, означава само това, че външните предмети достигат в човешкия мозък във вид на знаци, които, дори и да не приличат на самите предмети, пак ни говорят за тях, каквито са си в действителност. Тази мисъл Плеханов я изказва в Лудвиг Фойербах, стр. 99, така: „Нашите усещания, това са своего рода иероглифи, които довеждат до нашето знание онова, що става в действителността. Иероглифите не приличат на ония събития, които се предават от тях. Но те могат *свършено вярно* да предават както самите събития, тъй — и това е главното — и ония отношения, които между тях съществуват.“ При това трябва да забележим, че у Маркса и Енгелса буквално нийде не срещаме изрази, като тия, че духът или мислението е „огледало на вселената“, че предметите се отражават в човешкия мозък като в огледало, и то пасивно и т. н. Маркс и Енгелс, като противопоставят своя материалистически възглед на идеалистическия, а именно, че мислението зависи от битието, често пъти изказват своя възглед с краткия израз: отражение на външния свят в нашето съзнание. Но с тоя израз Маркс и Енгелс не казват друго освен това, че съдържанието на познанието зависи от битието, от действителността и от развитието на оръжающия ни обективен свят. И, разбира се, признаването на тази зависимост на съдържанието на познанието от битието не означава отричане участието на познавающия субект в него; още по-малко то може да съставлява някакъв признак на „наивен реализъм“. Трябва човек да бъде един Михалчев, за да види в туй „наивен реализъм“.

Впрочем, истината по въпроса за „наивния“ и „критически“ реализъм съвсем е обратна на твърдението на нашия Михалчев. Към „наивните реалисти“ спадат тъкмо

последователите на така наречената „критическа“ или „иманентна философия“, на оная философия, която отрича съществуването на външния свят, която взема човека за център на вселената, независим от никакъв външен свят и който диктува на природата законите, продукт на „самодетелното законодателство на разума“. С други думи, „наивни реалисти“ са ония, които гледат на субекта като на космос, на вселена, а на действителния космос гледат като на „кухо пространство“, което съществува пак по милостта на субекта, или пък ония, които поддържат нелепата „догма“ за тождеството на мислението и битието и затова предъвкват Берклевия софизъм, че да си мислим света и да твърдим за неговото съществуване във и независимо от нашето мисление било противоречиво. Но с тези „наивни реалисти“ материалистите Маркс и Енгелс нямат нищо общо. Към тези „наивни реалисти“ именно могат да се отнасят следните думи на Вундта из неговото произведение: „Ueber naiven und kritischen Realisten“, стр. 325—326, във философските му студии, т. XII. „Само от себе си се разбира — казва Вундт, — че мисълта за някой предмет не може да бъде независима от моето мисление, и доколкото даден предмет ми е даден в мисълта, разбира се, *не съществува за мене, когато го не мисля*. Но оттук по никой начин не следва, че предметът съществува благодарение на моето мисление, тъй като *да съществува за моето мисление и да съществува благодарение на моето мисление, това са две различни неща*. Ако моята мисъл за предмета би била самият предмет, тогава предметът трябва да притежава такива признаци, които би доказвали зависимостта на неговото съществуване от моето мисление или от мислението изобщо. Затова аз дотогава ще се придържам о този възглед, че моето непосредствено възприятие е вярно, додето не срещна в самия *опит* неговите сериозни оборвания.“

Тези Вундтови мисли са цитирани по статията на *Ортодокса* под заглавието: „О някои философских упражненьях некоторых критиков“ (сп. „Заря“ № 4, стр. 52). Тези Вундтови мисли са тъкмо такива, каквито ние срещаме у материалистите Маркса и Енгелса. А това значи, че и по Вундта не Маркс и Енгелс са „наивни реалисти“, а тъкмо последователите на иманентната или на

„критическата“ философия. Вундт е писал горните редове именно против тази философия. Но нашият Михалчев иска, щото Маркс и Енгелс непременно да бъдат „наивни реалисти“, и ги декретира за такива с всичкото онова нахалство, което толкова пъти констатирахме и което е тъй свойствено на нахалните невежи.

Но най-интересното у него е това, че си служи и с Маркса, за да изкара него и Енгелса за „наивни реалисти“! За тази цел нашият Михалчев предава думите на Маркса, изказани от него в първия от 11-те му тезиса върху материализма, и в тия Марксови думи той намира потвърждение на своите глупости! Но, първо, той съвсем фалшиво предава съдържанието на първия Марксов тезис, и, второ, видял там думата „субективно“, нищо не разбрал от съдържанието на тезиса, бърза да направи заключението, че Маркс се „самопризнал“ в това, види се, че неговият и оня на Енгелса материализъм е „наивен реализъм“. Той предава съдържанието на Марксовия тезис тъй: „В първия от своите 11 недоразвити тезиси — приложени към етюда на Енгелса за Л. Фойербаха — Маркс казва, че главният недостатък на целия досегашен материализъм, включително тоя на Фойербаха, се състои в това, че той е разглеждал предметите, действителността, която ни е дадена, чрез сетивата, под формата на *объекти* или съзерцания, а не като конкретна човешка деятелност, не *субективно*. Деятелната страна, в противоположност на материализма, е развивал до днес идеализмът, само че абстрактно.“ Така предадено, съдържанието на тезиса губи същинския си смисъл. Затова преди да говорим върху глупостите на Михалчева, необходимо е да възстановим истинското съдържание на тезиса. То е следното:

„Главният недостатък на материализма — до Фойербаховския включително — се състоеше досега — казва Маркс (гл. Л. Фойербах, стр. 69, рус. пр.) — в това, че той разгледваше действителността, предметния, възприемания чрез външните чувства свят, само във формата на обект, или във формата на *съзерцание*, а не във формата на *конкретна човешка деятелност*, не във формата на *практика*, не *субективно*. Затова *дейтелната* страна, в противоположност на материализма, развиваше досега идеализмът, но развиваше я отвлечено, понеже идеализмът, естествено, не признаваше конкретната деятелност

като такава. Фойербах иска да има работа с конкретните обекти, действително отлични от обектите, съществуващи само в нашите мисли. Но той не достига до възгледа върху човешката деятелност като *предметна* деятелност. Ето защо в „Същността на християнството“ той разглежда като истинска човешка деятелност само теоретическата, когато практиката се разбира и се изобразява там само в кално-базиргянска форма на своето проявление. Ето защо също той не разбира значението на „революционната“, практически-критическата деятелност.“

Такова е цялото съдържание на първия от Марксовите тезиси. То, както виждаме, има съвсем други смисъл, отколкото в предаденото от Михалчева. Последният изпуска всички ония думи в тезиса, които поясняват и допълват мислите на Маркса, за да изкара, разбира се, „недоразвити“ тезисите, а главно, за да изкара у Маркса „самопризнание“. Но от самия тезис е ясно, че *конкретната човешка деятелност* за Маркса е *практиката*, „революционната“, „практически-критическата деятелност“. А конкретната човешка деятелност, практиката, практически-критическата деятелност е наистина *субективна*. Субективна е тя, защото развитието на човешкото общество става и с участието на живите човеци, защото историята правят човеците със своите лични, *субективни* желания, страсти, стремежи, убеждения, идеали и т. н. На стр. 43 от Л. Фойербах Енгелс по този въпрос казва следното:

„Какъвто и да е бил ходът на историята, човеците я правят така: всеки преследва своите собствени, съзнателни цели, а в резултат на множеството действащи в различни направления стремежи и тяхното разнообразно въздействие на външния свят получава се историята. Въпросът се свежда, дето ще се рече, към това, какво иска това множество от отделни лица. Волята се определя от страстта или от убеждението. Но ония влияния, от които, на свой ред, непосредствено се определя страстта или убеждението, далеч не са еднакви. Понякога те изхождат от външните предмети, понякога от идеалните двигатели: честолюбието, „възторжената любов към истината и правото“, личната ненавист или дори всякакъв род капризи. Но, от една страна, ние вече видяхме, че действащите в историята много единични стремежи в повечето случаи водят след себе си съвсем не ония

последствия, които се имаха предвид. Твърде често тези последствия са правопротивоположни на желанията на деятелите. И вече само за това побужденията, които са ръководели деятелите, имат в последна сметка само второстепенно значение. А, от друга страна, явява се нов въпрос за онова, какви са ония сили, които са дали на волята на човеците това или онова направление, какви са ония исторически причини, които се отразили в главите на деятелите във вид на дадени побуждения?“

Приведохме това място из Л. Фойербаха на Енгелса, за да покажем, че когато Маркс говори за разгледването на действителността от материализма преди Маркс—Енгелса не *субективно*, то нищо друго не може да се разбира от неговите думи освен това, че историята на човешкото общество, *практиката* се създава от субективните желания, убеждения, идеали и т. н. на отделните субекти, на групите от тях, на класите, на които човешкото общество се разпада, и че само изучаването на тази *практика*, на действителността във формата на *конкретна човешка деятелност* може да ни обясни самата действителност. Старият материализъм, т. е. материализъмът преди Маркс—Енгелса, не е имал определен възглед върху историята, а доколкото го е имал, той никога не е разглеждал историята във вид на практика, във вид на конкретна човешка деятелност, а във вид на съзерцание, във вид на мислена действителност, и отделните лица или множество от тях е разглеждал като безжизнени обекти, които се движели само по волята на „историческите гении“. Поради това старият материализъм не бе в състояние да разреши въпроса за историческите причини, които създават в главите на деятелите тези или онези побуждения, желани стремежи, убеждения и т. н. С други думи, старият материализъм не бе в състояние да обясни историческите събития научно, защото той нямаше възгледа, че историята, действителността може да се обясни като практика, като конкретна човешка деятелност, т. е. като *субективна* предметна деятелност. Ясно е, че такъв е смисълът на първия от Марксовите тезиси и другояче по никой начин той не може да се тълкува. Това е още по-ясно, ако се вземе в свързка с всичко казано от Маркса в 11-те тезиса по Фойербаховия материализъм. Трябва човек да бъде или отявлен

шарлатанин, или непроходим невежа, или формен идиот, за да намери в цитираните думи на Маркса някакво „самопризнание“ против „материалистическата философия“, защитавана от Енгелса. Обаче нашият Михалчев тъкмо това именно намира в съдържанието на първия от Марксовите тезиси. И наистина, имайте търпението да изслушате какво плещи той по него. На въпроса: какво искал да каже Маркс с думите в казания тезис? — Михалчев отговаря:

„Плеханов мисли, че е искал да построи мост към диалектическия материализъм. Ний пък ще отговорим, че е искал да подчертае факта, какво материалистическата гесп. сензуалистическата, философия винаги досега е схващала човешкия дух като нещо *пасивно*, като един фотограф, който добросъвестно отпечатва външния свят; за нея чувствата са били прости порти, през които минават образите на нещата, преди те да стигнат като копие до нашия дух. На тези образи се е отричала всяка *субективност*; с други думи казано, предметите са се схващали обективно като неща, които съществуват извън нашето съзнание, извън познавающия субект, точно такива, каквито ни са дадени във възприятието. Изглежда, че в тоя тезис Маркс упреква, от една страна, сензуализма, задето не държи сметка за „дейтелната страна“, а от друга — наивния реализъм, който игнорира оня отпечатък, който дават на нещата нашите сетива.“

Да, човек трябва да бъде формен идиот или формен шарлатанин, за да извади из Марксовия тезис такова заключение, каквото е току-що цитираното. Както виждаме, Маркс в първия тезис говори как старият материализъм е разгледвал действителността, историята и как тя трябва да се разглежда, как материализмът преди Маркс—Енгелса не е обръщал внимание на *дейтелната страна* в действителността, в историята; той говори за човешката деятелност, която, като *предметна* деятелност, е субективна. А нашият Михалчев намира в тия думи на Маркса потвърждение на своите „гносеологически“ глупости, а именно, че уж Маркс с първия си тезис искал „да подчертае факта“, какво човешкият дух не бил „нещо пасивно“, не „бил един фотограф, който добросъвестно отпечатва външния свят“, и че „образите на

нещата“, преди да достигнат нашия дух, получавали от „нашите сетива“ някакъв „отпечатък“! Трябва наистина човек да бъде един такъв Михалчев, за да намери в цитирания Марксов тезис нещо подобно на това, що се съдържа в цитираните по-горе „гносеологически“ глупости на Михалчева. Върху гносеологическия въпрос за мисленето и битието Маркс говори в другите от своите тезиси, а изрично говори във втория от тях. „Въпросът за това — казва Маркс, — способно ли е човешкото мисление да познае предметите в оня вид, както те съществуват в действителността, никак не е теоретически, а е практически въпрос. С практиката трябва да докаже човек истинността на своето мисление, т. е. да докаже, че то има действителна сила и че не се спира на тази страна от явленията. Полемиката за действителността или недействителността на мисленето, което изолира себе си от практиката, е чисто политически въпрос.“ Така че Маркс в този тезис засяга гносеологическия въпрос, когато в първия говори за недостатъка на стария материализъм по отношение към въпроса за човешката деятелност и нейното обяснение. Но нашият Михалчев чисто по Михалчовски изтълкува първия тезис и смеси два съвсем различни въпроса. И естествено получава се, най-сетне, у него следното Михалчево заключение: „Това изтъкване обаче слабостите на сензуализма и наивния реализъм е — казва той — единичен взрив, откъслечен опит, направен от страна на Маркса, с цел да се отърси от оня интелектуален гнет, който са упражнявали върху миросгледа му известни негови материалистически концепции“. Читателите ни разбират, подир всичко казано, на какво се дължи това чисто Михалчево заключение и каква цена има то.

По-горе ние видяхме, че Маркс и Енгелс употребяват изражението — *отражение на външния свят в нашето съзнание*, за да изтъкнат мисълта, че съдържанието на познанието зависи от битието, от външния свят. Но нашият Михалчев и тука се провиква: „Е добре, но това „зависи“ още не разрешава спорния въпрос. Наивният както и критическият реалист именно в това си приличат, че за тях съдържанието на съзнанието зависи от обек-

тивния свят, от реалното битие. За нас е важно да знаем възгледите на нашите автори върху по-специалната зависимост между битието и съзнанието. Това е толкоз по-необходимо, като имаме предвид, че за днешната гносеология не само съдържанието на съзнанието зависи от битието, но и това битие — както то ни е дадено — зависи от съзнанието.“ Всичко това Михалчево бърбение е само глупава фразеология, в която и сам той — ако го попитате — надали знае какво се съдържа. Преди всичко ще забележим, че е абсолютно невярно твърдението му, какво уж и наивният, и критическият реалист си приличали по това, че за тях съдържанието на познанието зависело от обективния свят. Ние вече на няколко пъти видяхме кои са „наивни реалисти“ и че за тях познанието може да съществува независимо от реалното битие, във всякакъв опит, благодарение на „самодейтелното законодателство на разума“ или на „субективните форми от непонятно произхождение“. Подире, положението, „че за днешната гносеология не само съдържанието на съзнанието зависи от битието, но и това битие — както то ни е дадено—*зависи от съзнанието*“, е от ония многото Михалчеви глупости, за които говорихме и с които още ще се срещнем. И наистина, какво ще рече това, че и *битието зависи от съзнанието*? Дали това, че битието, ако го не съзнаваме, не ще съществува? Или че битието съществува *за нас*, защото го съзнаваме? В първия случай, както видяхме в една от миналите статии, зависимостта на битието от съзнанието е абсурд, който приемат за истина само „наивните реалисти“, последователите на „критическата“ философия. По-горе приведохме думите на Вундта, който казва, че предметите съществуват не благодарение на нашето мислене, а независимо от него. Във втория случай съществуването на битието *за нас* се констатира чрез нашето съзнание. Но върху това не може да съществува полемика. И въпросът не е там. Нашият Михалчев е чул нещо за взаимодействието между обекта и субекта, между битието и съзнанието, но нищо не разбрал, повтаря глупостите си, които по-рано е изказал по същия въпрос. Естествено е, че той не е в състояние да разбере „по-специалната зависимост между битието и съзнанието“. Всъщност въпросът се свежда към това,

че съзнанието, придобито чрез въздействието на битието върху субекта, въздействува от своя страна върху битието в този смисъл, че субектът преднамерено извиква известни явления, че туря субекта в *активно* отношение към битието и кара явленията и предметите да действуват според негови преднамерени цели. Съзнанието, с други думи, туря субекта спрямо битието в отношение на причина, която предизвиква известни явления и предмети за съзнателните цели на човека. Такава е „по-специалната зависимост между битието и съзнанието“, която действително съществува. Но тя именно и оборва цялата гносеология на „критическата философия“, на „наивния реализъм“.

След това, разбира се, че за нашия невежа Михалчев Енгелс е „непоследователен наивен реалист“. Потвърждение на това свое заключение Михалчев намира и в думите на Енгелса, че „изваждането на действителността не из нея самата, а из представлението за нея, е чиста идеология“? Според Михалчева в тия думи на Енгелса „най-ясно личи желанието“ на Енгелс „да схване действителността като нещо обективно, като нещо откъснато от съзнанието, лишено от чертата да бъде и *наше представление*“. Да се спираме на тази Михалчева глупост няма нужда. Защото ясно е, че да изваждаш действителността из самата нея, а не из представлението за нея, това не значи да схващаш действителността „откъсната от съзнанието“. Само един такъв „философ“ като нашия Михалчев може така да разбира Енгелсовата мисъл. Най-сетне, той благополучно свършва своите „гносеологически“ глупости със следното заявление: „Смятаме, че достатъчно ясно характеризирахме онтологическите и гносеологическите възгледи на Енгелса и Маркса, за да можем да продължим разглеждането генезиса на диалектическия „материализъм“. Ние вече видяхме колко „достатъчно ясно“ характеризира нашият Михалчев „онтологическите и гносеологически възгледи на Енгелса и Маркса“. Наистина той „ясно“ ги „характеризира“! Не ни остава сега друго, освен да го последваме по-нататък. Но това вече ще оставим за следващата статия.

сп. „Ново време“, кн. III, 1904 г.

„ДИАЛЕКТИЧЕСКИ МАТЕРИАЛИЗЪМ И ТЕОРИЯ НА ПОЗНАНИЕТО“

Статия шеста

С казаното в миналите статии можало би да турим точка на разглеждането по-нататъшните Михалчеви „философски“ семковщини, защото по-нататък Михалчев предъвка същото, което досега разглеждахме. Но еднаж започнахме, трябва да отидем до края, за да не оставим възможност на нахалниците около „Мисъл“ да плещят, че именно в неразгледаните Михалчеви статии се съдържат „премъдростите“ му и „унищожението“ на омразната Маркс-Енгелсова „догма“. Впрочем, ще се постареем колкото е възможно по-накратко да ги разгледаме.

Пропускаме оная част от Михалчевите статии, в които се говори за „генезиса на диалектическия материализъм“, макар и в нея да срещаме много характерни перли от нахалното Михалчево невежество и бравирание с него. В тази част Михалчев вече намира „генезиса“ на марксизма в хегелианството; от последното марксизмът бил взел всичко съществено, дори и „суверенното право“ да бъде *„генетически метод“* за изследване на обществения живот! Ще си припомнят читателите, че нашият дърдорко Михалчев по-рано намирал „генезиса на диалектическия материализъм“ в сензуализма и антропологическата философия на своя съвременник, на Фойербаха. Той още на първите страници от своята статия отрязал така: „Родоначалниците на марксизма асимилираха сензуализма и антропологическата философия на своя съвременник и изградиха своето учение върху тях“. Сега обаче „генезисът“ на марксизма се оказва в хегелианството. Истината, Впрочем е в това, че всяка последующа философска система се намира в известна приемствена свръзка с предидущи системи.

Кантовата философия например се намира в най-тясна приемствена връзка с английския емпиризъм в теологическата метафизика на Лейбница. Маркс и Енгелс не скриваха, че най-голямо влияние върху тях са упражнили Хегел и Фойербах. Но трябва човек да бъде един същи Михалчев, за да не види в Маркс—Енгелсовите учения една съвсем самостоятелна нова философска система, непревзходена от друга такава досега и откриваща широки хоризонти пред човешката мисъл. Всичките пигмейски усилия на Михалчовци са насочени на това, да изкарат, че в Маркс-Енгелсовата „догма“ няма нищо ново. Дрънкането на нашите Михалчовци за „генезиса на диалектическия материализъм“ има за цел именно да каже, че Маркс-Енгелсовата система не съдържа нищо ново. Обаче то доказва не „колебливостта“, „мъглявостта“ и пр. на марксизма, а свидетелствува само за голямата бърканица, мъгла и семковщина, която царува в главата на Михалчовци. Но по това толкова. Да отидем по-нататък.

Цялото по-нататъшно дрънкане на Михалчева, в III и IV кн. на „Мисъл“, се свежда към две жалки усилия, а именно: първо, да докаже, че диалектическият материализъм бил „амалгама“ от материалистическото разбиране на историята и натурфилософския или метафизическия материализъм и, второ, да докаже, че диалектическият материализъм не можал да обясни възникването на съзнанието и следователно е несъстоятелен. Нашият Михалчев, за да „докаже“ това, прави една истинска *амалгама* от невъобразими глупости, от безсмислени фрази, от чисто идиотски сравнения и бележки и от куп несвестни мисли, думи и термини, с една дума, от куп семковщини. Ние няма да се спираме върху цялата тази Михалчева амалгама. Ще се ограничим само с някои бележки по нея.

В миналите статии видяхме какви пигмейски усилия употреби Михалчев, за да намери у „марксистическата ортодоксия“ едно „кръстосване“ на „атрибутивния материализъм“ с „каузалния“, та по такъв начин да я изкара „колеблива“, „некристализирана“ и „мъглява“. Ние видяхме вече какъв смисъл има това Михалчево „откритие“ за „кръстосването“ на тези негови „разни видове материализъм“. Но той сега прави

от своето „откритие“ ново употребление. На, според Михалчев, „ортодоксите“ ту показвали „голяма склонност към естествена научния, към метафизическия материализъм“, ту защищавали „атрибутивния материализъм“, ту подкрепяли „каузалния материализъм“. ту говорили „с устата на един спинозист“. „С една дума — съобщава ни той, — ние се поставяме в много неловко положение: не знаем с коя формулировка и с кое от тия твърдения да се справим...“ Наистина, положението на Михалчовци би било „много неловко“, ако такива нахалници в науката като тях биха били способни да чувствуват каквато и да е неловкост, каквато и да е срам. Въпросът е там, че както видяхме, с Михалчовото „кръстосване“ на неговите (на Михалчовите) „разни видове материализъм“ не се оборва Маркс-Енгелсовият материализъм, а се доказва тъкмо нахалното невежество на Михалчовци. Обаче нахалните Михалчовци от нищо не се смуцават; те много лесно излизат от „много неловкото положение“, в което се поставят. „След тази неутешителна забележка“ те просто обявяват ви следното: „Един материализъм, който не може да бъде „уловен“, не може да бъде нито критикуван, нито оборван. Любопитно е да се знае кой материализъм не бил оборен.“ Така нахалните Михалчовци „излизат из много неловкото положение“, в което се поставят при горещото им желание да „унищожат“ омразната Маркс-Енгелсова „ортодоксия“! Те си създават свои „разни видове материализъм“, който, наистина, не може да бъде „уловен“, и след това с нахалство питат: „Любопитно е да се знае кой материализъм не бил оборен“. И . . . пошла писать губерния! Нашите Михалчовци пишат ли, пишат „критики“ по цели колони и томове против тоя не „уловен“, но съчинен и „оборен“ от тях враг, който си въобразяват за Маркс-Енгелсовия диалектически материализъм. Нашите Михалчовци са чисти Санчо-Пансовци. Но нека ги оставим да се утешават, че „оборили“, „унищожили“ ветрените мелници, които си създават и наричат „материализъм“, и да минем на Михалчовата „амалгама“.

Преди всичко, и ние от своя страна сега се питаме: за кой „метафизически материализъм“ дрънкат нашите Михалчовци? Оттука именно се захваща Михалчовата

„амалгама“. След като поставя въпроса: „какво е отношението на метафизическия към диалектическия материализъм?“ — нашият Михалчев говори за „материализъм“ като „регулативен принцип, като метод“, и за материалистическо разбиране на историята, като „един факел“, като „една настояща ръководяща нишка“, т. е. пак за същия „материализъм“, като „метод“. След този миш-маш той прави заключение, че „между двата вида материализъм има разлика в метода, но не и в съдържанието“. Но за кои два вида „материализъм“ дрънка Михалчев? Дали за „материализъм“, като „регулативен принцип“, и „материализъм“, като „факел“? Така би трябвало да бъде, ако съдим по дрънкането преди това за „двата вида материализъм“. Но това би било погрешно заключение, защото веднага нашият Михалчев ни съобщава следующето: „В системата на Хегеля източник на диалектиката бе *движението на идеята*, а у Маркса — източникът на диалектичката еволюция се крие в *„движението на материята“*, което, според него, е същевременно *извор на всеки живот*“. Взето това в свръзка с предидущето се получава, че сега „двата вида материализъм“ у Михалчева са диалектиката на Хегеля и оная на Маркса. С други думи, получава се една „любопитна“ амалгама от Хегелев идеализъм и Марксов материализъм, които се различават само по методата, „но не и в съдържанието“! Разбира се, че подобни амалгами се получават само у Михалчовци. Истина е, че Хегел в обясненията на обществения живот е напуснал своя идеализъм и ставал „материалист“, както това са правили мнозина видни идеалисти, и което най-добре доказва, че материализма никой още не е оборил и не ще се намери кой да го обори. Но очевидно е, че Михалчовци не този Хегелев „материализъм“ имат предвид, а просто в своето безсмислено дърдорене правят амалгама от Хегелевия диалектически идеализъм с Маркс-Енгелсовия диалектически материализъм. Михалчовата амалгама обаче не се свършва с това. По-горе видяхме, че той търсеше „генезиса на диалектическия материализъм“ в Хегелианството, а сега го търси във френския материализъм от XVIII век. „Значи — казва той веднага след горното — материализмът в общофилософски смисъл, какъвто е бил тоя

на френските материалисти-революционери, е имал родствени черти, т. е. бил е *генетически* свързан с Марксовия, диалектическия: последният се роди — в известна смисъл — от първия“. Така щото сега се получава у Михалчева други два вида „материализъм“ — оня на французките „материалисти-революционери“ и Марксовия. Идете подир това и разберете за какви „два вида материализъм“ и за каква „генетическа“ или „логическа“ свръзка между тях говорят Михалчовци.“

Работата, впрочем, е много ясна. Нашият Михалчев е прочел в статиите на П. Струве голословното му твърдение за „несъстоятелността на материализма и термините „натурфилософски“ и „метафизически материализъм“, които и Струве съвсем безсмислено смесва с диалектическия материализъм, и тръгна да плещи безсвязно — „генетическа“ или „логическа“ била свръзката между натурфилософския, естественонаучния, или метафизическия материализъм и марксизма. При това приписва на „ортодоксалния материализъм“ работи, с които той нищо общо няма. Така например Михалчовци казват, че „ортодоксалният марксизъм“ не бил нигде се изказвал ясно в какъв смисъл той разбирал „логическата неразглобимост на марксизма от материалистическото учение“ и че „ортодоксите“ показвали „необикновено голяма склонност към естественонаучния метафизически материализъм“. Всичко това е едно глупаво дърдоране на нахални фарфари. „Ортодоксалният материализъм“ за никаква „логическа неразглобимост“ между него и натурфилософския материализъм не говори по простата причина, че той не вижда между себе си и последния такава „неразглобимост“; от друга страна, „ортодоксите“, напротив, отхвърлят свързването на Маркс-Енгелсовия материализъм с натурфилософския, с метафизическия. В миналите статии ние цитирахме Плеханова и видяхме как той въстава против свързването на диалектическия материализъм с натурфилософския. Но ето какво казва най-омразният за Михалчовци „ортодокс“ Енгелс за натурфилософията: „Само от себе си се разбира — казва Енгелс, — че старата натурфилософия, колкото много действително добро и плодотворно да съдържаше в себе си, нас не можеше да удовлетвори, както е показано в прилаганото

съчинение.“ Енгелс казва това в цитирания в миналите ни статии предговор към 2-то немско издание на „*Анти-Дюринг*“. А в „*Развитието на научния социализъм*“, стр. 21, руски превод, издание трето, той казва:

„Схващането пълната погрешност на господствующия дотогава в Германия идеализъм трябваше неизбежно да приведе към материализма, но от само себе си се разбира, не към простия метафизически, изключително механически материализъм на XVIII век. В противоположност на наивнореволуционното, простото отричане на цялата изтекла история съвременният материализъм вижда в историята процес на развитието на човечеството, при което негова задача се явява откриването законите на движението на този процес. В противоположност на господствующото у французите от XVIII век и още у Хегеля представление за природата като за винаги равно на себе си цяло, неизменно връщающе се в едни и същи ограничени предели с вечни всесветни тела, както е учел за тях Нютон, и с неизменни органически видове, както е учил за тях Линея, съвременният материализъм свързва в една система всички нови успехи на естествознанието, благодарение на които стана явно, че природата също има своя история във време, че небесните тела, както и всички видове организми, населващи ги при благоприятни условия, възникват и изчезват и че изобщо природата се движи далеч не в такъв тесен кръг, както мислеха по-преди. И в двата случая материализмът се явява съществено диалектически и прави излишна всяка философия, която предявява претенцията да се тури по-високо от другите науки.“

Както виждаме от тия думи на Енгелса, метафизическият и диалектическият материализъм са две противоположности. А когато въпросът е за две противоположни системи от възгледи върху природата и историята човешка, то очевидно е, че не може да се говори за някаква „логическа неразглобимост“ на единия от другия. Когато „ортодоксите“ говорят за „материализъм“, очевидно е, те разбират Маркс-Енгелсовия диалектически материализъм, а не някакъв друг. И против свързването на този материализъм със стария, с натурфилософския, или метафизическия, въстават именно те, „ортодоксите“, просто защото те са две противоположни системи, почиващи на две противоположни методи на мисленето. Но Михалчовци смесват нарочно или от невежество, все едно, метафизическия с диалектическия материализъм и говорят за „логическа неразглобимост“ на единия от другия, защото е общеизвестно, че натурфилософският, т. е. естествонаучният или метафизическият, материализъм днес не издържа критика. Михалчовци смесват тези „два вида материализъм“, като напират на това, че уж „ортодоксите“ показвали „необикновено голяма склонност към

естественонаучния материализъм“, с цел да представят марксизма не за система във философски смисъл на думата, а просто един светоглед по историята, който нямал право да упражнява „логическа тирания“ върху Михалчовци. Всичката беда за Михалчовци е тази именно ужасна „логическа тирания“. С други думи, тяхното най-горещо желание е да представят марксизма лишен от философска основа. Обаче, за голямо злощастие на всички Михалчовци, с доказването несъстоятелността на метафизическия материализъм не се оборва Маркс-Енгелсовият материализъм. Маркс и Енгелс са първите, които доказаха несъстоятелността на натурфилософския или метафизическия материализъм, както никой не бе това направил преди тях. Този един само факт показва с какви ветрени мелници се борят Михалчовци, когато твърдят, че между диалектическия и метафизическия материализъм не трябвало да съществува „логическа неразглобимост“, че не трябвало диалектическият материализъм „да свързва своята съдба“ с натурфилософския и че с това той би придобил „по-голяма ценност в очите на историческата наука и социологията“. Напразни Михалчовски грижи. Очевидно е, че ценността на Маркс-Енгелсовия материализъм не се намира в никаква свързка с метафизическия материализъм. Неговата ценност се намира със самата негова научност.

Но чакайте! Според Михалчовци, „метафизически материализъм“ и „материалистическа метафизика“ ще рече още и всеки „материализъм“, който се занимава с разрешението на „проблема“ за отношението между *битието* и *съзнанието*. Според тях излиза, че щом едно учение се занимава с този „проблем“, то е „метафизическо“. А понеже Маркс-Енгелсовият материализъм не се ограничава само в областта на историята, а се занимава и с въпроса за отношението между битието и съзнанието, то, според Михалчовци, той бил „метафизически материализъм“, или „материалистическа метафизика“. Но това е една ужасна галиматия, чиста семковщина! Ние видяхме вече, че без това или онова разрешение на „проблема“ за отношението на битието към съзнанието не е възможна никаква гносеология, никаква правилна теория за познанието. Но идеализмът дава едно решение на този въпрос, а материализмът съвсем противоположно. Вече видяхме какво решение

дава единият и какво другият. Тука е думата за Маркс-Енгелсовия материализъм и за онова решение на „проблема“, което той дава. Материализъм имаше и преди Маркс-Енгелса, обаче той е бил метафизически не по това, че разрешаваше „проблема“ за отношението между битието и съзнанието, а защото не можеше да го разреши правилно. Според Маркс-Енгелса, материализъм се нарича онова учение, което обяснява действителния свят, природата и историята не като отражение на „абсолютната идея“, или „абсолютния дух“, а такъв, какъвто той наистина е, което разглежда явленията на действителния свят в тяхната действителна, а не измислена свързка и което вижда в човешките понятия снимки от действителните предмети. Най-характерната черта на този материализъм е, както казахме по-рано, диалектичeskата метода и начинът, по който той разглежда природата и историята. Маркс-Енгелсовият материализъм схваща природата и историята като исторически процес на развитието, в който няма място за еднаж дадени, неизменни, неподвижни предмети, форми и истини, като съвкупност от *процеси*, в които предметите и техните умствени образи, понятията, постоянно се изменяват, постоянно възникват и се унищожават, постоянно се движат и развиват във вътрешна взаимна връзка. Маркс-Енгелсовият материализъм е *диалектически*, защото за Маркса и Енгелса природата и историята човешка са материална реалност, която се движи, развива се диалектически. За да се обори Маркс-Енгелсовият диалектически материализъм, трябва да се докаже, че природата и историята не са материална реалност, а фиктивна или измислена от човешкия ум, и че тя не представлява истински процес на развитие, не се движи и развива диалектически. А това именно не може да се докаже, защото такова доказване е в явно противоречие с всички придобивки на естествознанието, историческата наука и ако щете, на философската мисъл. То противоречи на научните резултати и на фактите и привежда към очевидни абсурди, към отричание съществуването на обективния, реалния свят, а с него заедно и към отричание съществуването на самия човек, на субекта, или казано на философски език, привежда към *солипсизма*. Обаче съвсем е друго с метафизическия материализъм, с натурфилософския. Преди всичко натурфилософският (естественонаучният), или метафизическият материали-

зъм много явления от действителния свят не беше в състояние да ги обясни естествено, каквито си са. На това пречеше му недостатъчното развитие на естествознанието. И поради това той много явления обясняваше с измислени сили, с неизвестни материи като жизнената, плавателната, двигателната и т. н. сили, с особени материи, като тия на светлината, топлината, електричеството и т. н., материи, които са чисто измислени. Историческите събития той обясняваше също тъй с мистически сили. На този материализъм отговаря и съответната метафизическа метода. Природата и историята не се разглеждат като исторически процес на развитието, като съвкупност от процеси на постоянно изменение, на постоянно възникване и изчезване. Природата и историята се движат в постоянни, неизменни граници, в еднаж установени форми; предметите са също еднаж завинаги дадени и неизменни и затова и техните умствени образи, понятията, са неподвижни, неизменни. Изобщо на метафизическия или натурфилософския материализъм е съвсем чужда идеята за диалектичното развитие. Затова метафизическият материализъм по отношение на природата привеждаше към съчиняването на завършени „системи на природата“ и по отношение на историята към обясняване нейното развитие не с материалните условия и с конфликтите на материалните интереси на разните класи, изникващи на почвата на тия условия, а с дейността на „историческите личности“, с влиянието на „общественото мнение“ и изобщо със силата на „разума“, и към съчиняване на „социални утопии“. Естествено е, че метафизическият материализъм, макар и да се опитваше да обясни произхождението на съзнанието от материята, обаче не може да разреши „проблема“ правилно. На това пречеше му и самата метода. Той гледаше на човека не като на продукт на природата или на историческия процес на развитието ѝ, а откъснат от него, неподвижен предмет и дори център на космоса, на вселената. Напротив, за диалектическия материализъм човекът не е никакъв център на вселената, а е просто продукт на природата, който също тъй, както и всички предмети, постоянно се развива, се изменява. Оттук и различното разрешение на „проблема“ за отношението между битието и съзнанието. За диалектическия материализъм съзнанието се определя от битието, а не последното от съзнанието, или

„човешкото *самосъзнание* се обяснява с човешкото *съществуване*“. Метафизическият материализъм не можеше да дойде до това обяснение на съзнанието чрез съществуването, чрез битието.

И така, диалектическият материализъм и метафизическият съществено се различават; те са различни системи. Но Михалчовци за Маркс-Енгелсов материализъм дават метафизическия и като оборват последния, най-добре оборен от Маркса и Енгелса, въобразяват си, че „унищожават“ техния материализъм, диалектиическия. Наистина борба с ветрени мелници, достойна само за Михалчовци.

Но Маркс-Енгелсовият материализъм се занимава с философския „проблем“ за отношението между битието и съзнанието! Той казва, че *съзнанието се определя от битието*. Оттука произтича и Маркс-Енгелсовата *материалистическа гносеология, материалистическата теория на познанието*. Но за Михалчовци Маркс-Енгелсовият материализъм именно затова е метафизически. Маркс и Енгелс казват, че *единството на света е в неговата материалност*. И това се доказва от дългото развитие на естествознанието и философията. „Действителното единство на света се състои — четем в *Anti-Dühring*, стр. 28, II изд. — в неговата материалност, и тя се доказва не с няколко фокуснически фрази, а от дългото и дълго развитие на философията и естествознанието.“ Обаче за Михалчовци тука именно се заключавала цялата несъстоятелност на „материалистическото мировъзрение“. „Известно е — казва нашият Михалчев, — че за материалистичното схващане за света материята е единичката реалност, от която е изтъкано всичко, що съществува. Ако *всичко* в света е материално, то логически следва, че и душата, духовното изобщо, не ще да е далеч от тая материалност. И действително, за тоя вид материализъм то е или продукт на физиологическите процеси, които стават в мозъка, или пък свойство, атрибут на материалното. В тия свои форми материалистическото мировъзрение може да се счита за окончателно дискредитирано.“

Как Михалчовци доказват „несъстоятелността“ на „тоя вид материализъм“? — Много просто! С разни „философски“ измислици, фокуси и семковщини.

Най-първо те изкарват материята за една проста абстракция, за една *идея*, която се получавала чрез абстракция, „и то от самото обективно вече“. Тая драндабулщина означава — отвличание на всички свойства от предметите с цел да се намери тяхната „същност“. Например, да вземем захарта, да отвлечем всичките ѝ свойства: твърдостта ѝ, грапавината ѝ, белизната ѝ, сладостта ѝ и т. н. „докрай“. Какво ще остане от захарта? Очевидно е, че за здравия смисъл ще остане вятър, една „неопределеност“, за която нищо не може да се каже и следователно за нищо положително не може да послужи освен за „философски“ фокуси. Но за Михалчовци след отвличанието на всички свойства на предмета се получавала неговата „същност“, „предметът сам в себе си“. Любопитното у Михалчовци е това, дето те, от една страна, признават, че не могат да отричат *реалността* на „същностите“, и със съкрушено сърце „изповядват“, че „това“, т. е. „реалността“ на „същностите“, „е най-болното място на днешната гносеология“; от друга страна, те гледат на „същностите“ като на „прости условности“ и „необходими фикции“, до които ни довеждали „тенденциите на нашия разум“. Но всичко това е чиста метафизика, схоластика, „философски измислици“ и спекулации, „философски“ семковщини, с които положителната наука няма нищо общо. Че „стремлението на новата философия е да установи, че явленията са по-реални от „нещата за себе“ — от същностите на тия явления“ — това е вярно. Но още по-вярно е и това, че тази „нова философия“ е една голяма крачка назад, че е една действителна философска „просешка попара“, която беше твърде добре позната на Маркса и Енгелса и с която положителната наука и диалектическият материализъм, както и материалистическата гносеология нямат абсолютно нищо общо. Тази „нова философия“ не е нищо друго освен старата кантовска философия, смесена с опашки от други по-стари и с „философски“, действително „нови“, измислици и семковщини. За науката съществува външен обективен свят, независимо от субективното съзнание, и вътрешна причинна свързка между предметите на тоя свят; за нея действително обективни са само ония представления, източникът на които се намира вън от субекта. За науката и философията, основана на нея, материята не е никаква празна абстракция, никаква „същност“. лишена

от всякаква „определеност“, а *материя, вещество* с разнообразни *реални свойства*. Когато Маркс и Енгелс казват, че *действителното единство на света се състои в неговата материалност*, те под *материалност* не разбират някаква „проста условност“, някаква неопределена „същност“ или „предметите за себе“, а разбират съвкупността на реалните външни предмети и съвкупността на действителните им материални свойства, които винаги менят формата и състоянието си, но винаги остават *материални*. Така щото у Маркс-Енгелсовия материализъм *материалността*, като единство на света, не е някаква *метафизическа*, някаква мистическа, неопределена „световна същност“; тя е просто *материалност*, съвкупност на всички действителни материални свойства на предметите, във всичките им разнообразни форми, състояния, комбинации и модификации. И когато Михалчовци, с вида на „дълбоки“ философи, казват, че „материализмът“, като разбират под него Маркс-Енгелсовия материализъм, възвел материята в „метафизически принцип“, те изказват или своето дебело невежество, или своето голямо „философско“ шарлатанство. Защото ясно е, че Маркс-Енгелсовият материализъм не допуска никакви метафизически, никакви мистически „същности“. И когато Михалчовци се силят със своята „днешна наука“ и „нова“ или „модерна философия“ да доказват несъстоятелността на метафизическия материализъм, те не само „разбиват отворени врата“, те не само се борят с вятърни мелници, но и нахално шарлатанствуват, понеже те съзнателно вече идентифицират Маркс-Енгелсовия материализъм с метафизическия. Когато им указвате на това, те тъй също нахално ви отговарят: „такова едно възражение не би могло да ни засегне“. И защо си мислите, че не можело да засегне Михалчовци „едно такова възражение“? — Просто, защото Михалчовата „днешната наука“ разрушила била „кумира“ на „световната същност“ и била поставила на мястото ѝ „относителността във възприемане“ на „субстанцията“, която „относителност“ почивала „върху принципа на корелацията между субекта и обекта“ и съставлявала „основно положение“ на Михалчовата „модерна философия“! Тази „философска“ драндабулщина, тази семковщина за „относителността във възприемане“ и за „корелацията субйект-обйект“ ще рече на прост човешки език следующето:

съществува външен свят, а като част от него и самият субект, човекът, но като *реалност* той, светът, съществува само за субекта, т. е. *извън нас* действително съществува външен свят, но кой знай дали е *реален*, сиреч дали действително съществува, защото той е реален, действително съществува за субекта, за човека, и само за него. Това положение е цял фокус, груб софизъм. Външният свят действително съществува извън нас, т. е. е реален, и в същото време оказва се, че той извън нас не е реален, действително не съществува, защото съществува само за нас! Туй се казва, според Михалчовци, „модерна философия“ и „днешна наука“! Тази Михалчова „модерна наука и философия“ с подобни фокуси, като горния, говори съвсем не „модерни“, стари приказки, а именно, че *реалността, обективността* на външния свят зависи само от съзнанието на субекта. Няма ли съзнание на субекта, няма и реален, обективен свят. С други думи, според тази Михалчова „наука“ и „философия“, битието зависи от съзнанието на субекта. Обаче тази стара, наивна философия те прикриват с „философски фокус“ — „корелацията субйект-обйект“, който аргументират по следующия наивен начин: „Ако хората изчезнеха от земята, то с туй обйектите щяха да престанат да бъдат *реалност за човека*“. Е, то се разбира, че „ако хората изчезнеха“, тогава *за тях* не само реалност не щеше да съществува, но не щеше да съществува и самият действителен свят. Но с такива философски фокуси какво доказват Михалчовци? Положително нищо освен това, че Михалчовци умеят да строят „философски фокуси“, да говорят семковщини. Няма нужда да караме „хората да изчезват от земята“, за да разберем цялата семковщина на тая аргументация. Да вземем такъв пример: Пишущият седи пред масата, пише за Михалчовите например глупости на хартия с перо и мастило. Но в минутата, когато пише, не мисли нито за масата, нито за хартията, нито за перото или мастилото, нито пък за субекта Михалчев. Пита се: изброените обекти, за които тсй не мисли в минутата, когато пише, са ли *реалност* за него? Очевидно е, че те са реални за него, макар и да не мисли за тях, макар по отношение към тях в тази минута да е, тъй да кажем, „изчезнал от земята“. Но според Михалчовата „модерна философия“, изброените обекти не могат да бъдат реалност за мене в минутата, когато не мисля за

тях. Но това е груб, и при това съвсем не нов, а стар софизъм, очевиден абсурд, с който действителната модерна философска мисъл няма нищо общо. В миналата статия видяхме как Вундт опровергава наивната иманентна философия, т. е. Михалчовата „модерна философия“, която счита за „основно положение“ на „модерната философска мисъл“ този абсурд. Подир това можем да съдим доколко с такива философски абсурди и семковщини може да бъде „изключен противоречивият гносеологически дуализъм“. Всъщност с абсурди нищо положително не се оборва, а, напротив, се поддържат само философските абсурди, в тяхното число и абсурдът на „гносеологическия дуализъм“. Михалчовият абсурд, наречен с громкото философско име „корелация субйект-обйект“, абсолютно нищо не е в състояние да обори. Жалко слаб е той да засегне съвременния материализъм. Но няма съмнение, че той е в състояние да създаде невъобразим хаос в главите на ония, които го възприемат като дълбока, „модерна философия“. А прямата цел на мнозина Михалчовци е именно тази — да създадат колкото е възможно, по-голяма философска мъгла, като се надяват по този начин да „изживеят“, да изтребят, да унищожат омразната за тях Маркс-Енгелсова „ортодоксия“. Но всичките им пигмейски „философски“ усилия отиват напразно. Те не засягат Маркс-Енгелсовата философия, която цялата съвременна наука систематически подкрепва.

Но Михалчовци, изгонени из областта на тяхната любима „гносеология“, изтъкана от груби софизми, от всевъзможни абсурди и семковщини, „апелират“ към психологията. Те искат от материализма да обясни възникването на съзнанието. Обаче материализмът не си туря такава задача. За него е важно да знае от какво зависи възникването на съзнанието. А на тоя въпрос той отговаря ясно и категорично, че възникването на съзнанието зависи от външния свят, че нашите понятия, идеи, принципи са снимки в мозъка от действителния външен свят. Как възниква съзнанието, как се образува снимката в мозъка на човека, как те се предават чрез нервната система — с разрешението на тези въпроси философският материализъм не се занимава. Впрочем, по въпроса за възникването на съзнанието нищо не обяснява и идеалистическата философия. Тя заема съзнанието като готово, дадено у субекта,

като „самодейтелно законодателство“ на „разума“. А това е просто произволно предположение, което води не само към „неразрешими противоречия“, но и към абсурди. Също така абсолютно нищо не обяснява и „корелацията субйект-обйект“ на Михалчовата „модерна философия“. И за нея съзнанието се явява „спонтанно“, „субективна форма от непонятно произхождение“. Едничкото нещо, което твърди материализмът, на основание положителни данни на науката, е това, че съзнанието е движение на материята, продукт на физиологически сложни процеси, възбуждани от реалния външен свят, от обектите, лежащи извън субекта. Но какви са тия процеси, как те се образуват и се приплитат — тези въпроси не спадат в областта на философията; с тях се занимава естествознанието. Ако под понятието *философия* разбираме не празните спекулации на Михалчовци за „същностите“ и за „корелацията субйект-обйект“, а съвкупност от „логическите комбинации“ на опита, наблюдението и положителните данни на науката, то очевидно е, че за философията основен въпрос съставлява не как възниква съзнанието, а от какво зависи неговото възникване и какво се разбира под това понятие. По тази причина цялото онова дрънкане на Михалчовци за гнева, страха и любовта, за принципите на спазването и превръщането на енергията и за мнимото противоречие на „материализма“ с тях абсолютно никак не засягат Маркс-Енгелсовия материализъм като философска система. Тука Михалчовци от критиката на последнята минават към критиката на съвременното естествознание.

Михалчовци тука, преди всичко, идентифицират съвременното естествознание с естественонаучния материализъм на Фохта и Молешота. Естествено, че за тях то не било в състояние да докаже, че съзнанието е движение на материята. Макар тука ние да влизаме в една „област“, по-специална от „гносеологическия проблем“, но понеже михалчовската „критика“ в тази област има за цел да „обори“ съвременния материализъм, ще кажем няколко думи. Истина е, че естествознанието има още много да прави в областта на психо-физиологията. Но данните, нагрупани от него досега, не оставят никакво съмнение, че съзнанието е движение на материята. Най-първо, трябва да се забележи, че *съзнание* и *мисленie* е едно и също. Да

съзнаваме нещо, ще рече да *мислим* за него. Сетне, че мислението е движение на материята, се доказва с това, първо, че при мислението се образува топлина, второ, че мислението с време отслабва, поради разлаганието на мозъчната материя от произходящите в нея процеси на размяната на веществата и, трето, че мислението е невъзможно без движение на съдодвигателната система. Първите два факта са установени експериментално, чрез многобройни опити; третия всеки може да го наблюдава на себе си. Мислението е *вътрешен*, тъй да се изразим, *говор*. Когато мислим, същевременно незабелязано се движат нервите, свързани с езика и лицето, изобщо с говора. За да се почне мислението, за да се появи съзнанието или „духовното състояние“, трябва да се възбудят мозъчните процеси. Те се възбудят от външния свят, от обектите чрез външните сетивни органи. За да почнем да мислим за Михалчовите глупости например, трябваше да ги прочетем или да ги чуем, т. е. да възбудят в нашата глава ред материални процеси, които от своя страна възбудят и ред групи от минали и сегашни усещания, ред движения в мозъчното вещество, повтаряни много пъти по други поводи и следствие на други усещания, или да кажем на висок език, се възбудят ред асоциативни и аперцептивни съединения. Как буквално става всичко това в главата на човека, е въпрос, на който тука няма нужда да се спираме. За нас е важно това, дето науката установява, че мислението, съзнанието, „психическото“ е *движение на материята*. Естествено е, че законите за енергията в никакво противоречие не се намират с това обяснение на съзнанието. Тука имаме просто превръщане на енергията от един вид в други, а не както казват Михалчовци в „съвсем друго естество“. Но Михалчовци по никой начин не допускат, щото мислението да е движение. Тяхната аргументация по този въпрос е извънредно „любопитна“, т. е., тя е такава наивна, детинска, просташка, че се явява чистейша проба „философска“ семковщина. Молим читателя да има търпение да я изслуша. Ето как Михалчовци аргументират:

„Мисъл, която всъщност е движение, прилича на желязо, което всъщност е дървена. Против това не може да се спори: може само да се каже: под мисъл аз разбирам мисъл, а не движение на мозъчните молекули, а така също с думите гняв и страх, а никакво свиване или разширяване на кръвоносните съдове.“ „Известно е, че послед-

ните явления стават, когато ние изпитваме гняв, страх или любов, но те *не са* мисъл или любов. В тях не се крие решително никакво присъствие на мисъл. Наивното съзнание, напр., не знае нищо за мозъчните движения или за процесите в съдодвигателните нерви, но то знае що е гняв или любов, и когато някой ви говори за тях, той разбира именно тях, а не някакви физиологически процеси, които и физиологът познава зле. — Ако на някой адепт на туй учение би се случило да се обяснява в любов, той би трябвало да говори за някакви съдодвигателни процеси... И последният селянин знае какво значи да „помниш“, но той нито подозира, че паметта била „утъпкана пътека“, „материално предразположение“ на неговия мозък...“

Както виждаме, аргументацията чисто семковска. Семков пита се: „Що е любов?“ — и отговаряше: „Любов е въздушно наклонение на природата“, а не „някакви си съдодвигателни процеси“, а не „свиване или разширяване на кръвоносните нерви“. Семков („Бог да го прости!“) е представител на „наивното съзнание“, което „не знае нищо за мозъчните движения или за процесите на съдодвигателните нерви“. Естествено е, че за него любовта си е любов, т. е. „въздушно наклонение на природата“, а „не някакви физиологически процеси“. Михалчовци също се явяват представители на това „наивно съзнание“. Те също ви казват: „мисълта е мисъл, любовта е любов, страхът е страх“, т. е. те са все „въздушно наклонение на природата“, а не някакви си „физиологически процеси“, не „някакви си движения на мозъчните молекули“. „Наивното съзнание“ за това именно е „наивно“, че зад условните названия: *мисъл, любов, гняв, страх* и т. н. не знае какво „се крие“. Напротив, научното съзнание знае какво „се крие“ зад тези условни названия. За него страхът, гневът, любовта и т. н. са условни названия на известни състояния на нервната система, продукт на материални процеси, на „някакви си физиологически процеси“, на „движения на мозъчните молекули“. За научното съзнание зад всяко едно „душевно“, „психично“ явление „се крие“ чист материален процес, на който то е продукт. От само себе си се разбира, че самото нервно състояние, което с една дума наричаме „психично“, или с названието: страх, гняв, любов, не е самият материален процес, но то е негов продукт. Това установява днешната положителна наука категорично и на тия положителни резултати се основава и съвременният материализъм — Маркс-Енгелсовият материализъм. Но за Михалчовци не тази наука е модерна, а Михалчовската „съвременна

философия“, която се опирала на „наивното съзнание“, е „модерна наука“. Подир това можем да си представим какво семковско „дълбокомислие“ се заключава в твърдението на Михалчовци, че материализмът, „като регулативен принцип“, бил несъкрушим, „но като система, която иска да изведе духовното из материалното“, „или вижда причинност между духовното и материалното“, бил „един груб монизъм, несъстоятелността на който бляскаво биде доказана от съвременната философия“. Да, вярно е, че Михалчовската „съвременна философия“ много „бляскаво“ доказва „несъстоятелността“ на „материалистическия монизъм“. Но нещастieto на Михалчовци е там, че съвременната наука доказва, ако не „бляскаво“, то по положителен начин, несъстоятелността на Михалчовата „съвременна философия“ и нейното „наивно съзнание“.

На свършване с Михалчовите гносеологически семковщини трябва да кажем пак няколко думи за „атрибутивния материализъм“, към който той се повръща и в тази част от неговата статия. „В първата глава ние споменахме — казва той, — че атрибутивният материализъм е несъвместим с основното начало на съвременната психология: схващанieto на душевното като процес.“ Ние казахме, че Михалчев измисля един „атрибутивен материализъм“ на основание само на това, че Енгелс бил намерил за вярно положението на „стария Спиноза“, какво мисленieto е атрибут на субстанцията. Ние вече видяхме, че според Спиноза „атрибут“ не значи нито „свойство“, нито „способност“, нито „сила“, както Михалчовци казват, а „същност“, която разумът „мисли“ в субстанцията. А „същност“ и „свойство“, или „способност“, или „сила“, са съвсем различни неща. Ясно е, че Михалчовото дрънкане за „атрибутивен материализъм“, който схващал „душевното“ като свойство на материята, е просто дрънкание, което доказва само неговата неспособност да мисли. С това ние туряме точка на Михалчовите глупости по гносеологията или по теория на познанието и минаваме на глупостите му по въпроса за материалистическото разбиране на историята. Но затова в следующата статия.

Сл. „Ново време“, книжка IV, 1904 г.

„ДИАЛЕКТИЧЕСКИ МАТЕРИАЛИЗЪМ И ТЕОРИЯ НА ПОЗНАНИЕТО“

Статия седма

За нашия Михалчев, както видяхме, „марксизмът като мировъзрение“ беше „неопределена и мъглява част“, като „формулировка“ на материалистическото разбиране на историята не можело „да се вземе за класическа“, защото ѝ липсвало „най-същественото: „точност и ясност“, а като метод да обясни законосъобразно историята, макар и да е дал „добри резултати“, но „при все това“ той до днес не бил „отишъл много далеч в обяснението на историческата действителност“, защото имало „много причини“, които правили мъчно „бързото и същевременно научно изследване“ на тази действителност. Изобщо за нашия Михалчев марксизмът и като „мировъзрение“, и като материалистическо разбиране на историята, и като метод беше досега съвсем несъстоятелен. Дори нещо повече. На стр. 219 той прави от марксизма един чисто Михалчевски миш-маш: „Като монистическо схващане на историята — казва ни той, — която той сведе към диалектичкото развитие на икономическата действителност, може да обгърне в себе си, т. е. да бъде съединен *психологически* не само с материализма — един от няколко вида монизъм, — но и със спинонизма, па, най-сетне, и с всяко монистическо учение“. Това ще рече, че марксизмът, освен с материализма, може да се съедини и с всеки идеалистически монизъм!

Естествено, че след казаното трябваше да се очакват доказателствата за тази „неопределеност и мъглявост“, за тази „неточност“ и „неясност“ и изобщо за „несъстоятелността“ на марксизма в социологията. Но не щете ли, тъкмо когато това очаквате, нашият Михалчев ви сюрпризира с доказателства за противното. В III част от

своята статия той предава критиките против марксизма, главно против историческата теория на Маркса, особено оная на Щамлера, и възраженията на марксистите против тия критики. При всичката забърканост, която царува в главата му и в самата му статия, обаче и от неговото изложение е ясно, че всички критики против марксизма са плод на съвсем криво разбиране същността на Марксовата теория или на свършеното незнание на тази теория и че тя, въпреки всички гръмливи критики, си остава непоколебима и необорима. Тука нашият Михалчев изглежда дори като „ортодоксален марксист“! Но само изглежда, а всъщност и тука той си остава все същия повърхностен и лекомислен студент, който говори с амплонб за въпроси, които смътно разбира и по които няма нито една самостоятелна мисъл в главата си.

Работата е ясна. Тука нашият Михалчев в текста излага просто възгледите на „критиците“ и възраженията на марксистите против техните „критики“, а своето собствено разбиране на марксизма изказва в бележки към текста. „Логическата тирания“ на Марксовата историческа теория е тъй силна в областта на социологията, че научни трудове от най-сериозни умове днес не могат окончателно да я избягнат, а дето я избягнат, достигат явно несъстоятелни резултати като Щамлер. Естествено, Михалчовци, които живеят с претенцията на големи философи, с които се съглавявали всички капацитети — от Платона до Ланге, от Ланге до Дюринга и от Дюринга до Бердяева, — за да запазят тази си претенция, те със съкрушено сърце са принудени да признават необоримостта на Маркс-Енгелсовата „догма“ в социологията. Оттука произтича онова видимо безпристрастие на нашия Михалчев в изложението на критиките и антикритиките по марксизма, което се съдържа в първата половина от III част на неговата статия. Ако Михалчовци могат да плещят всичко, що им дойде на ум, в по-малко позната на публиката част от Маркс-Енгелсовото учение, в тяхното изобщо философско учение, то в учението им за материалистическото разбиране на историята такова поведение окончателно би утвърдило и слепите в тяхната умствена бедност.

Но главното, което кара Михалчовци да се преструват, че прекланят глава пред „стройността“ и „издърж-

ливостта“ на Маркс-Енгелсовото историческо учение, е интимното им желание да го представят като прост *генетически метод* в историческата наука, най-много като „едно стройно мировъзрение“, а не като „някаква си теория“ с философска основа, не като философска система. Но понеже Маркс-Енгелсовият диалектически материализъм не е нито просто „генетически метод“, нито само „едно стройно мировъзрение“, а цяла стройна материалистическа философска система, затова, както видяхме в миналите статии, Михалчовци употребяват всичките си пигмейски усилия, за да оборят тази система, като смесват Маркс-Енгелсовия диалектически материализъм със стария, метафизическия материализъм, да убедят марксистите да не свързват съдбата на марксизма с този последния и отсега нататък да подирят за него, за марксизма, една „здрава гносеологическа основа“, като философска основа. Да откъснат историческото учение на Маркс-Енгелса от цялата материалистическа философска система и да го представят не като „някаква си специална теория“, а като прост *генетически метод* на изследване „историческата действителност“, това е много важно за Михалчовци. Най-първо, тогава се унищожава „логическата тирания“, която упражнява марксизмът върху умовете, които дохождат в съприкосновение с него, т. е. тогава той се лишава от оная сила, която има, от онова остро жило, което смущава и възмущава буржоазните идеолози. Тогава ще стане очевидно, или буржоазните идеолози ще имат свободно поле да представляват за очевидно, че „религиите умират, но религията си остава“, че тя „не е историческа категория“, а „трансцендентална функция на човешкото съзнание“, че, следователно, освен реалния свят съществува и друг, „трансцендентален“, задгробен, т. е. че душата е безсмъртна, а оттука до допускането и на „пръста божий“ в историческите събития не е далеч. С други думи, тогава лесно ще може да се защитят всички основни идеологии, на които се крепи днешното буржоазно общество и да се представи историческото развитие като просто еволюционно движение, което съгласно „крайното бернщайнианско учение“ привежда от само себе си към уравнивание на богатствата чрез „акционерната система“ и по такъв начин

се закрепва „свещената“ и „неприкосновена“ буржоазна собственост за всички и се „демократизират“ обществените учреждения без социална революция, без отричане на религията и без всичко онова, с което днес революционната, марксистическата социална демокрация тъй плаши буржоазията!

Всъщност „философията“ на Михалчовци е оная на опортюнистите, на общоделците или „широките несоциалисти“, промъкнати в редовете на социалната демокрация. Цялата аргументация на нашия Михалчев за необходимостта да бъде откъснат марксизмът от „материалистическата философия“ е взета у последните. В това отношение нашият Михалчев ни дава „философското“ обоснование на българското общоделство, на българския опортюнизъм. Българските опортюнисти, „широки несоциалисти“, са напълно съгласни с нашия Михалчев; и те, както и той, намират, че марксизмът не трябвало да се свързва с „философския материализъм“, че „философските основи“ на марксизма сега се изработвали, или щели да се изработят, навярно от Михалчовци и от опортюнистите. Наистина, Маркс и Енгелс дадоха тези основи, но за Михалчовци и за опортюнистите са несъстоятелни, остарели „неопределени и мъгляви“ и т. н. А че българските опортюнисти днес уж се препират с Михалчева, това може да означава, че те „своя своих не узнаша“, че общоделците изобщо едни други не се разбират или че те просто демагогствуват предвид на печалното им положение, откато се намериха поворно изхвърлени из редовете на социалната демокрация. Но всъщност Михалчев не е нищо друго освен изразител на психологията и „философията“ на общоделците, на опортюнистите, и че последните разбират марксизма също тъй, както и Михалчовци.

И тъй, ясно е защо нашият Михалчев, като пристъпя към изложението критиките и антикритиките по марксизма, се явява благосклонен към историческата теория на марксизма, а се нахвърля с всичката си нахална ярост на Маркс-Енгелсовия диалектически материализъм като система. Михалчовци се водят в случая от вулгарното правило, което гласи: искаш ли да повярват в твоето плещене против известна система, признай една

част от нея уж за вярна и удри на другата, основната му. В случая признай, че марксизмът като „генетически метод“ в историческото изследване е верен, нахвърли се върху всичко останало от него, и работата е готова — унищожена е системата! О това правило се придържа и нашият Михалчев в цялата статия. Обаче самата историческа теория, т. е. самото „стройно мировъзрение“, нашият Михалчев не разбира и я тълкува чисто по опортюнистически. По-преди той употреби много жалки усилия, за да докаже несъстоятелността на диалектическия материализъм, а ето и сега в края на статията си провъзгласява заедно с Бернщайна и Струве, че диалектическата метода е „предателският елемент“ на марксизма; а сега материалистическото разбиране на историята счита за диалектически материализъм. И всичкият този „диалектически материализъм“ според него се състои просто в признаването на *икономиката* като основен фактор на историческото развитие, а другите „фактори“ като второстепенни и зависими от него. Но този „диалектически материализъм“ няма нищо общо с Маркс-Енгелсовия диалектически материализъм. „Диалектическият материализъм“ на Михалчовци е много обичайният им „икономически материализъм“. Маркс-Енгелсовият диалектически материализъм в историята е съвсем друг. Той е недостъпен за разбирането на общоделците.

Но като разбира диалектическия материализъм като „икономически материализъм“, нашият Михалчев свежда всичкото му научно достойнство на това, че той, за да намери „общото“ в разнообразните явления, за да намери закона на историческото движение, *парализирал второстепенното, в случая — второстепенните фактори*. С този „висок слог“, с тези „философски“ термини Михалчев иска да направи не тъй горчива истината, която досега отричат мнозина „критици“ на марксизма, че Маркс и Енгелс не отричаха никога значението на идеите, на идеалите, на историческите личности, изобщо на надстройките или идеологиите, както казват те, или на другите „исторически фактори“, както казват техните „критици“, че тяхна задача беше да обяснят произхождението им и зависимостта им от основния „фактор“, от „фундамента“, от базата, т. е. от икономическата структура на обществото.

Маркс и Енгелс обясниха не само тяхното произхождение, но и тяхното развитие, тяхното изменение, изчезване и заместване в зависимост от развитието, изменението и изчезването на икономическата структура и заместването ѝ с нова. Но в такъв случай очевидно е, че научното достойнство на марксизма не се състои в простото *парализиране на второстепенното*, а в обяснението на цял исторически процес във вътрешната му свързка. Но такова разбиране на марксизма е далеч от „философския“ представител на нашите общоделци.

Като схваща диалектическия материализъм в историята тъй нелепо, нашият Михалчев с апломб, какъвто е свойствен на фарфари, ви обявява, че имало марксисти, които довеждали „парализирането“ до край, и „следователно“ Барт и Кареев били прави, като ги обвинявали в „опростотворяване на историческия процес до безжизненост“. Нашият Михалчев, например, ви обявява, че имало „диалектически материалисти“, които не придавали „абсолютно никакво значение на *географическата среда* за съдбините на човешките „общества“. Това твърдение е Михалчова глупост, е лъжа. Ние не знаем „диалектически материалисти“, които да не признават „*абсолютно никакво значение*“ на географическата среда. Също така е Михалчова глупост, просто лъжа, смесена с чиста клевета, и следующето негово твърдение по адрес на „тесните“ социалисти: „Някои от „тесните“ социалисти изпадат — казва той на стр. 376 — в положението на Марксовите критици, които мислят, че веднаж призната несамостоятелността на идеите и на „построенията на съзнанието“, веднаж сметени те за следствие, трябва да им се припише пасивност, трябва да се отрече значението им. Само тъй ние можем разбра източника на оная страст да се обяснява *всяко историческо явление непосредствено* с икономическите условия. . . Но абсурдно е да се мисли, че всяка мисъл, всяко чувство (напр. дадено конкретно отношение на български княз към някой негов министър, --всяка цел у тоя княз трябва непременно да се обясняват социологически, и то непосредствено с някакъв „икономически фактор“; абсурдно е да се смята, че всеки княжески каприз, ако и детерминиран, е отражение на „материалната основа“. . . Преди всичко в тези Михалчови думи се съдър-

жа известната общоделска клевета по адрес на „тесните“, плод на общоделско скудоумие, на дебело невежество по марксизма. Абсолютно нищо подобно на това, което нашият Михалчев приписва на „тесните“, нито един от тях не е говорил. Разбира се: „абсурдно е да се мисли, че всяко конкретно отношение на български княз към някой негов министър. . . трябва да се обясняват непосредствено с някакъв икономически фактор“; също така: „абсурдно е да се смята, че всеки княжески каприз, ако и детерминиран, е отражение на материалната основа“. Но тези абсурди са просто плод на михалчовското тъпоумие, което смесва съвсем различни неща. Въпросът е: да се обясни защо княжеските „детерминирани“ капризи и „дадените конкретни отношения на български княз към министрите“ се явяват „решаващи фактори“ в България, а не могат да бъдат такива в една Белгия, в една Англия или в друга страна. А нашият Михалчев разбрал, че тесните—социалисти самите „княжески капризи“ обяснявали „социологически, и то непосредствено с някакъв икономически фактор“! Трябва човек да бъде наистина един Михалчев, за да плещи по адрес на „тесните“ социалисти подобни глупости. С това ние туряме точка на Михалчовите „социологически“ глупости.

За „критиците“, особено за така наречените „ревизионисти“ на марксизма от рода на Бернщайна и изобщо на Михалчовци, няма по-омразно нещо в Марксовото учение от диалектиката. Тя просто ги привежда в изпълнение, при което естествено те не знаят какво приказват за нея. Разбира се, защо Михалчовци толкова се тровят от диалектиката. Хегел казва, че душата на всяко научно познание е диалектиката. А пък Кауцки казва, че марксизмът без диалектиката е нищо. Естествено, искаш ли да унищожис омразната Маркс-Енгелсова „догма“, удри на диалектиката, на тоз „предателски елемент“ на марксизма. Като верен обожател на „модерната философия“ нашият Михалчев рече на края на статията си да хвърли и той няколко ритника по адрес на диалектиката. Но преди това той счита за много умно да повтори своите предишни глупости по адрес на Маркса и Енгелса, главно на последния, като ги придружава с чудесно михалчовско остроумие. Енгелс отричал „самодеятелността, спонтан-

ността, активността на духа“, Енгелс „отхвърлял законодателната сила на разума“, Енгелсовата философия не признавала „никаква самодеятелност на духа“, защото той отричал „*всякакъв* априоризъм“! Ние вече видяхме какво значи това Михалчово плещение. Разбира се, че Енгелс отрича и отхвърля „духа“ и „разума“ като някакво митологическо начало, като някаква свръхестествена сила, която създава света и му предписва закони; разбира се, че Енгелсовата философия не признава Михалчовската „самодеятелност, спонтанност, активност на духа“; разбира се, че Енгелс отрича Кантовия, Дюринговия и Михалчовския априоризъм. Но че човек се явява в тоя свят с мозък, способен да прави логически комбинации от опита, Енгелсовата философия не само не отрича, но както видяхме, напротив, потвърждава. В този смисъл Енгелс никъде, ама буквално никъде, не говори против „самодеятелността, спонтанността, активността на духа“ и против „априоризма“. Така че обвиняването Енгелсовата философия в отричане на „*всякакъв априоризъм*“ и непризнаване „никаква самодеятелност на разума“ е чисто Михалчова глупост, Михалчово плещение на вятъра. Очевидно е, че Маркс-Енгелсовата философия не е, както си представляват Михалчовци, „без известни опорни точки, без известна крепкост и активност на духа, която да привежда в ред добитото от вълн“, и без които „не би било възможно никакво познание“. Но поради това именно следующите Михалчови думи са буквално нелепи. На 389 стр. той казва: „*Материалистическата диалектика, като гносеологическа основа на марксизма, се оказва безсилна да понесе оная грандиозна надстройка, която модерното философско знание струпа върху ѝ. Рано или късно тя трябва да стори място на друг някой фундамент, по-съвременен, по-сигурен*“. Коя е тази „грандиозна надстройка“, която „модерното философско знание“ струпало върху материалистическата диалектика, и кое, какво е това „модерно философско знание“? Просто Михалчови глупости, несвястно плещение! Диалектическият материализъм сам е „философско знание“, основано на емпирическите данни на съвременната естествоведска наука. Материалистическата диалектика черпи своята сила, става могъща благодарение на „грандиозното“ натрупване емпирически материал, който дава съвременното

естествознание. Няма съмнение, че марксизмът не е използвал целия този „грандиозен“ материал по простата причина, че неговите теоретици са поставени в неблагоприятни условия за спокойни теоретически занятия и че задачата е да се систематизират все повече натрупваните материали на естествоведската наука. Това е и завещанието, тъй да се изразим, на учителите, на основателите на диалектическия материализъм. Те въз основа на натрупания научен материал издигнаха своето великолепно монументално здание и посочиха пътя за по-нататъшното му развитие, поддържане, разширение. Но да се говори за някакъв „друг фундамент“, „по-съвременен и по-сигурен“, за диалектическия материализъм и за някаква „криза на растението“ в марксизма е просто безсмислено плещение.

Който е чел Енгелсовото произведение: „Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft“, или както просто го наричат „Anti-Dühring“, или поне неговите произведения: „Лудвиг Фойербах“ и „Развитие на научния социализъм“, той знае, че Маркс-Енгелсовата философия не признава абсолютни истини. Истината, както и заблуддението са относителни. В миналите статии ние видяхме това по цитатите на Енгелсовите произведения. Но слушайте какво казва нашият Михалчев. Като повтаря по-горните си глупости, а именно за отричането уж от Енгелса „покрай абсолютите“ и на „всякакви опорни точки“, и че уж Енгелс бил казал „неутешителния силогизъм“: „истината е действителността“ — Михалчева глупост, разбира се, — той свършва така: „Ние мислим — казва той на 390 стр., — че е необходимо марксизмът да се *подвижи напред, към модерната наука, към съвременната философия*, която признава — да се изразим парадоксално — относителна (генетически обяснима) активност на духа — и с туй държи сметка както за абсолютната динамика, така и за относителните права на статиката.“ Това място е още един образец на това, как захласнати фарфари плещят, без да разбират какво плещят, във вид на дълбоки философи. Маркс-Енгелсовата философия тъкмо и признава само „относителни абсолютности“, само „относителна (генетически обяснима) активност на духа“ и затова именно „с туй държи сметка както за абсолютната динамика, така и за отно-

сителните права на статиката“. Но в такъв случай, пита се: марксизмът ли трябва „да се подвижи напред“, към Михалчовата „модерна наука, съвременната философия“, или тази последната трябва да направи това движение към марксизма? Отговорът е ясен. Ние казваме, че последната има нужда да направи това, защото Михалчовата „модерна наука и съвременна философия“, както видяхме, се върти все около „малкото“ кантовски „абсолютни работи“, макар нашият Михалчев да ни уверява в обратното. Впрочем, всичко ни убеждава, че той буквално не знае какво приказва, той съвсем няма хабер от Маркс-Енгелсовото учение, а на „модерна наука и съвременна философия“ знае само върховете ѝ.

Да дойдем сега на Михалчовите глупости по диалектиката. Своите ритници против нея Михалчев почва с истинско Михалчово остроумие. То се намира на стр. 389: „Всичко тече, всичко е относително, само законът за диалектичкото развитие не се развива. Всичко се развива, само законът за развитието не се развива. . . Каква ирония!“ Ужасна ирония, наистина! Всичко да се развива, а законът за развитието да не се развива! Обаче Михалчовци за това са Михалчовци, защото се не сещат, че с тази ирония сами себе си усмиват. И наистина, по-горе видяхме, че и според нашия Михалчев „модерната наука, съвременната философия“ признава само „относителни абсолютни“ и „абсолютна динамика“, т. е., че всичко тече, всичко е относително, че всичко се движи и развива, сиреч, че движението, развитието е абсолютно, е абсолютен природен закон, който съставлява основен принцип на „модерната наука“, на съвременното естествознание. Но сега нашият Михалчев „относителните абсолютни“ и „абсолютната динамика“ обявява за жалка ирония. Михалчовска „философска“ гламавщина! Тази гламавщина води към друга. На същата страница нашият Михалчев ни съобщава следующото: „Диалектичкото противоречие — казва Енгелс (Anti-Dühring, стр. 126 — е нещо *объективно*, присъщо на самите неща и процеси“. На стр. 126 (изд. II) от Anti-Dühring-а друго се говори, което показва, че нашият Михалчев не го е чел, а цитира чужди думи, и затова, очевидно, не казва от кое издание на Anti-Dühring-а цитира. Но самата мисъл на Енгелса е вярно предадена и тя се намира на стр. 111 от II изд.,

а на стр. 120 от III изд. и най-добре тя е формулирана на стр. 144 от III изд., а на 132 от II изд. Но веднага след цитираното нашият Михалчев продължава: „Пропито с противоречия, диалектичното развитие на битието се отразява в съзнанието. Това е опит да се дойде до метафизическото начало на идентичността на битието и мислението.“ Да се спрем малко на тези думи. Преди всичко трябва да се забележи, че Михалчев не разбира понятието „метафизика“. *Метафизика* ще рече нещо, което се намира въвн от физиката, от реалния свят, над него. В областта на мисленето метафизика ще рече мислене, основано на отделянето предметите и явленията едни от други и разгледването им въвн от тяхната взаимна физическа, действителна, вътрешна свързка, изучаването им независимо едни от други, мислене, което изважда от само себе си формите на битието, а не ги търси в битието. Обаче Михалчовци не това разбират под метафизика. Да се занимават с въпроса за отношението между битието в мисленето за Михалчовци ще рече метафизика. Откриването на диалектичното движение в самите неща и процеси като закон на тяхното битие, на тяхното съществуване, за Михалчовци е метафизика. И ето поради това нелепо разбиране на понятието метафизика Михалчовци крайно нелепо разбират и какво ще рече „идентичност на битието и мисленето“. Учението за идентичността на битието и мисленето е учение на иманентната философия. Според нея, битието е такова, каквото го *мисли* човешкият „разум“. А нашият Михалчев разбира идентичността на битието и мисленето тъкмо обратно. При такова невежество не е чудно, че за Михалчовци положението: диалектичното развитие на битието се отразява „в съзнанието“, било „опит да се дойде до метафизическото начало за идентичността на битието и мислението“!

Но „конец дело венчае“, казват русите. Краят на Михалчовата статия е венец на всичкото му нахално невежество и на нахалната Михалчовска фанфаронада.

На стр. 120 от *Anti-Dühring* Енгелс казва: „Самото движение е противоречие; дори простото механическо преместване може да става само така, че тялото в един и същ момент от време се намира на едно място и в същото време на друго място, на едно и също място и не на него. Движението именно и съставлява непрекъснатото

поставяне и разрешаване на противоречието.“ Във *Философско-историческите учения на К. Маркса*, стр. 57, четем: „Всяко движение е диалектически процес, живо противоречие, а тъй като няма ни едно явление в природата, при обяснението на което най-подир да се не апелира към движението, то трябва да се съгласим с Хегеля, който казваше, че *диалектиката е душата на всяко научно познание*“. Доказва ли това марксизмът и как го доказва? Несъмнено, че доказва и го доказва с факти из областта на науката, философията, историята и мисленето. Белтов веднага след цитираните думи из *Философско-историческите учения на К. Маркса*, прибавя: „И това се отнася не само за познанието на природата. Какво значи напр. старият афоризъм: *summum jus summa injuria?*“ И от стр. 57 до стр. 92 привежда в 40 стр. ред доказателства из най-различни области на познанието. Енгелс в *Anti-Dühring* на стр. 144 (трето издание) казва: „И тъй, какво е отрицанието на отрицанието? Крайно всеобщ и именно затова имащ крайно широк кръг на действие и важен закон за развитието на природата, историята и мисленето, закон, който, както видяхме, има значение в царството на растенията и животните, в геологията и математиката, в историята и философията и който е принуден да следва г. Дюринг, без сам да знае това и без да се гледа на всичкото свое противене на него.“ Това са заключителните думи на Енгелса от изследването на фактите в 13 страници от своето произведение.

Обаче за нашия Михалчев „цялата философска аргументация в полза на основите, върху които почива диалектичното мировъзрение“ се заключавала в гореприведените на 57 страница на *Философско-историческите учения на М. Маркса думи на Белтова*⁹ за простото механическо движение. Но това, както току-що видяхме, е нахална Михалчова лъжа. Тя още веднаж ни убеждава, че студентът Михалчев е и нахален невежа, и шарлатанчик. Той уж цитира Енгелса и Плеханова, а твърди, че тяхната „цяла философска аргументация“ се състояла в едно едничко доказателство. Или той е чел произведенията на Енгелса и Плеханова и нищо не е разбрал, или не ги е чел. Ако ли ги е разбрал, тогава явно е, че умишлено шарлатанствува. Впрочем и едното, и другото е вярно: той е нахален невежа и нахален шарлатанин.

Подир това ние считаме за излишно да занимаваме читателите с нахалното, просто с идиотското плещене на Михалчева, със семковщината, която се съдържа в последната страница от статията му върху темите, че Енгелс и Плеханов не разбирали какво ще рече „пределни понятия“ и че те „оперирали“ с последните като с „реалности“, че те уж времето приемали „не за непрекъснато, а за разпадаше на конечни частици“ и т. н. и т. н. Просто Михалчево, ама буквално идиотско несвястно плещене. И с цялото това идиотско плещене Михалчовци мислят, че унищожават диалектиката и подкрепят Бернщайновото желание, което е и желание на всички Михалчовци, щото марксизмът да скъса, „радикално да скъса всякакви връзки с диалектиката, която виси над марксизма, като тайнствения демоклиев меч“, т. е. като „предателски елемент“, като „примка“ за марксизма, както се изразява Бернщайн. Ах, тази диалектика, тази диалектика! Тя не дава спокойствие на Михалчовци. Тя ги докарва до истерика, в която те пророкуват самоубийство за марксизма, ако — не дай боже! — „остане глух към повеленията на новата мисъл, които категорично го заставят да се огледа *напред*, към „научната философия“, *която значително го е изпреварила*. . .“ Пророчеството е страшно, както виждате. Но читателите могат да се утешат, че то е плод на истериката, в която впадат Михалчовци. Крива е за това, разбира се, коварната диалектика. Ние вече видяхме, че не Михалчовската „научна философия“ е изпреварила марксизма, а тъкмо обратното: марксизмът изпревари Михалчовата „научна философия“. С туй туряме точка на нашите статии.

*

* *

Някои от читателите писаха ни и казаха ни, че като сме се спирали толкова много върху Михалчевите глупости, правили сме му голяма чест. Ние още в началото на статиите си обяснихме как гледаме на Михалчевата статия и защо не можеше да се мине тя с мълчание или с просто едно „нарязване“. И всъщност въпросът не е в Михалчева! Зад него се крият много Михалчовци, а преди всичко неговият даскал д-р Кръстев. Както е известно, ние чакахме да се изкаже Михалчев повече от шест ме-

беца, а когато се появи първата ни статия, той и даскалът му нямаха търпение да почакаат поне един месец. Веднага, щом се появи нашата първа статия, първи побърза да ни изпсува в „Мисъл“ редакторът и д-р Кръстев, даскалът на Михалчева по философските глупости, наречени от тях „модерна философия“. В следующата книга на „Мисъл“ побърза и ученикът да се обади. Обстоятелството, че веднага и първи се нахвърли на мене редакторът на „Мисъл“, показва достатъчно кого най-много жулнаха моите статии и кой се крие зад Михалчевия злочест „философски опит“ да „изживи“ окончателно марксизма. От друга страна, още не беше изсъхнало мастилото върху Михалчевите статии, когато друг един Михалчев в страниците на същото сп. „Мисъл“ гръмогласно провъзгласи, че Михалчевите глупости окончателно „изживели“ марксизма. Най-сетне нашият Михалчев не е направил нищо друго освен че е предал в една още по-несъстоятелна форма отколкото у авторите им всичко онова, което са казали за марксизма разните „ревизионисти“, „конфузионисти“, „общоделци“, „критици“ и явни противници на Маркс-Енгелсовото учение. С това той се явява представител на същите, на общоделството, на „широкия несоциализъм“ у нас. Поради всичко това невъзможно беше да се минат Михалчевите глупости с мълчание или само с „нарязване“ на автора им.

Няма по-неблагодарна „по-тежка работа, отколкото да разглеждаш такива литературни произведения, каквото е това на нашия Михалчев. Тука нямаме работа с някакви определени, ясни мисли, а с един буламач от откъснати отгук-оттам чужди мисли, неразбрани, непроучени от него, без свързка и смисъл, но изказвани с философски вид и в криворазбрани философски термини, а с една прескачаница от предмет на предмет, от „проблем“ на „проблем“, при постоянно повтаряне на глупости, просто на безсмислици, семковщини, смесени с хлапетийско плезене и фанфаронство по адрес на мислители, които, колкото и да не се харесват на Михалчовци, но все са дали нещо на човешката мисъл и които във всякой случай стоят недосягаемо високо над всички Михалчовци. Но поради казаното по-горе нямаше що да се прави: трябваше не само да „нарежем“ Михалчева, но и да разчепкаме неговия „философски“ буламач.

Нашата цел не беше да излагаме Маркс-Енгелсовото учение, нито ученията на другите философи, които се срещат в статиите ни. Тях зачекнахме дотолкова, доколкото беше необходимо за целта. А нашата цел беше да изтъкнем глупостите, които Михалчев изказа по адрес на Маркс-Енгелсовото учение, да изтъкнем неговите фалшификации, извършени върху това учение, и неговото невежество по предмета, по който се е наел да говори с непозволително нахалство и арогантност, особено непозволително за един студент от втори курс, който току-що е вкусил — и то при предположението, че той добросъвестно се е занимавал с науката, а не само е събирал върховете ѝ и при това от съмнителни източници — от плодовете на науката.

Колкото до голямата „чест“, която сме били направили на нашия Михалчев, то тя е такава „чест“, която не бихме желали да я направим дори и на един Михалчев. Михалчовци имат право още еднаж да ни нарекат „нетолерантни“, „псувачи“ и т. н. Но кой им е крив? Ние, както справедливо забележи един наш другар, когато пишем, не се лигавим, а се борим. За Михалчовци писането е преди всичко „лигавене“. Но ако нашият Михалчев се ограничи само с едно обективно изложение на критиките и антикритиките по марксизма, колкото и лигаво да беше това изложение, ние с по-малка неприятност бихме били готови да разгледваме неговите ученически упражнения по философските теми дума по дума и бихме написали два пъти повече, отколкото написахме, без всякакво „рязание“, без всякаква „нетолерантност“. Нас никак не би ни шокирало обстоятелството, че опонент щял да ни бъде един студент. Това може да шокира само манияци и умствени фалити, като „старото дете“, общоделеца Я. Сакъзов, когото и „научната екскурзия“ по Европа на нищо умно не го научила. Те само могат, за да прикрият своя умствен фалимент, да се задоволяват само с едно „нарязване“ на опонентите си и с няколко мазни, но кухи фрази и няколко не на място употребени или фалшифицирани цитати. Впрочем, в туй отношение те са си лика-прилика с Михалчовци. Това, че те всега уж полемизират и не се съгласяват помежду си, обяснява се само с маниячеството, което еднакво е свойствено и на едните, и на другите. Хич, възможно ли е за

общоделеца Я. Сакъзов да понесе такова светотатство, щото един нищо и никакъв студент да се яви философски обосновател на общоделството в България, когато той пръв е дигнал на политическата сцена неговото знаме. Това Я. Сакъзов не може да го понесе и ето че се залови да омаловажава заслугите на Михалчева. Но при всичката грандоманска сръдня на Сакъзова, фактът си е факт — Михалчев се яви да обосновава общоделството в България. Само този един факт беше достатъчен да ни накара да се спрем по-дълго върху Михалчовите глупости. И когато общоделецът Я. Сакъзов прави приятелска бележка на Михалчева, че той бил ненаситен предвид на това, дето сме му посветили шест статии, той с това гони две цели: от една страна, прави му мъмрение, задето му отнема славата на „баща“ на общоделството, а, от друга страна, с една сакъзовска ирония иска да омаловажи моите статии. Сакъзов, както е известно, е много „тънък политик“. Понеже нашите статии са насочени изобщо против общоделството, то Я. Сакъзов не можеше, разбира се, да не се обади поне с една дебела ирония против тях. Но това именно и потвърждава нашата мисъл, че ние имаме работа не просто с Михалчев и с неговите глупости, а с мнозина Михалчовци, с общоделството на „висша теоретическа“ почва. Но в такъв случай нашата работа не е била безполезна. Във всеки случай тя възнаграждава и нашата неприятност, причинена от принуждението да разгледваме един буламач от „философски“ глупости, и неприятността на ония читатели, които намираха, че сме направили „голяма чест“ на Михалчева, като им поднесохме в ред статии глупостите му. Надявам се, че нашите строги читатели подир това ще се съгласят с нас, че беше необходимо да направим тази „голяма чест“ на нашия Михалчев.

сп. „Ново време“, кн. VI, 1904.

ЕДНО ДЕСЕТИЛЕНИЕ

София, януари 1907

Научният орган на социалдемокрацията в България, сп. „Ново време“, с изтичането на 1906 год. навърши десет години от своето съществуване. С други думи, той навърши първото си десетилетие и с тази книжка стъпва в единадесетата година, във второто десетилетие. По този случай считам за неизлишно да се кажат няколко думи.

Преди всичко ще забележа, че думата не ще бъде за самото списание, за историята на неговото основаване и десетгодишно съществуване, нито за неговото значение в развитието на социалистическия мисъл в България. В общи черти четецът ни може да намери това в книгата: „Принос към историята на социализма в България“. Десетилетието на научния орган на нашата партия, на социалдемокрацията в България, е интересно от към друга страна.

Десетилетието на сп. „Ново време“, 1897—1907 год., е едно забележително за нас десетилетие. Най-първо, то е десетилетие на големи теоретически борби на социалдемокрацията с буржоазните теоретици. От една страна, през това десетилетие социалдемокрацията трябваше да води теоретическа борба със своите противници вън от себе си, с Минцесовци и Пасманиковци, или Деборовци; от друга страна, тя трябваше да се бори с дребнобуржоазните интелегентски политикани вътре в себе си, с така наричаните днес анархо-общоделци. Тия теоретически борби на социалдемокрацията с буржоазните оръдия вън от нея и вътре в нея са извънредно важни за самата нея. В тия борби през изминалото десетилетие, може да се каже, тя се роди, расна и се кали.

И наистина, до това десетилетие, както и през първата му половина, социалдемократия всъщност не съществуваше. Имаше една „работническа социалдемократическа партия“, която твърде много напомня „социалдемо-

кратическата партия“ във Франция, за която говори Маркс в „Осемнадесети Брюмер на Луи Бонапарт“, т. е. която нито по състав беше „работническа“, нито по направление „социалдемократическа“, а по едното, и по другото представляваше една радикалсоциалистическа дребнобуржоазна партия. Такава „работническа социалдемократическа партия“ представлява днес именно радикалсоциалистическата дребнобуржоазна анархо-общоделска фракция. Естествено, както в последната днес, тъй и през първата половина на десетилетието в работническата социалдемократическа партия господстващ елемент съставляваше дребната буржоазия и нейните теоретици от интеллигентски индивидуалисти и радикалсоциалистически политикани. При такъв състав очевидно е, че работническата социалдемократическа партия не можеше да представлява действителна социалдемократия, една действително социалдемократическа работническа партия. Въпросът беше — работническата социалдемократическа партия да се преобърне в социалдемократия, в социалдемократическа работническа партия, т. е. от първата трябваше да се роди последната. Това прераждане на работническата социалдемократическа партия в действителна социалдемократия се извърши именно през изтеклото десетилетие и след голяма и дълга вътрешна теоретическа борба с дребната буржоазия в нея, която борба се свърши към края на десетилетието, както е известно, с пълното отделяне на социалдемократията от радикалсоциалистическата анархо-общоделска буржоазна левица. По това именно миналото десетилетие ще остане едно от забележителните в историята на социалдемократията в България десетилетия.

Всъщност, вътрешната теоретическа борба беше продължаване на теоретическата борба с радикалдемократически и радикалсоциалистически анархо-общоделци във работническата социалдемократическа партия. Разлика имаше само в това, че последните бяха открити буржоазни оръдия, открито продали себе си на буржоазията против социализма. Преди това Минцесовци и Пасманиковци, или Деборовци, бяха все радикалстивуващи и социалистически анархисти и анархо-общоделци. Но тези анархо-общоделци във работническата партия и явни буржоазни оръдия първи подеха борбата против *работническия*, про-

тив революционния или Марксовия социализъм, който е основата на социалдемокрацията. С други думи, те подеха борбата, която сетне се пренесе в партията от вътрешни анархо-общоделци. Очевидно е, че тяхната цел беше да представят социализма за *шаблонен, догматичен, тесногръд*, следователно, за *ненаучен и утопия*. По такъв начин те се стремяха да подровят основите на социалдемокрацията и още в зародиша ѝ да я компрометират. Тъй че, теоретическите борби, които социалдемокрацията, доколкото тя съществуваше в работническата социалдемократическа партия в началото на десетилетието, водеше с вътрешните анархо-общоделци, се свеждат към общата теоретическа борба с буржоазните оръдия от всички видове.

В теоретическата борба на социалдемокрацията през това десетилетие задачата беше, от една страна, да се изтъкнат превъзходствата на социалистическата теория пред буржоазните, от друга — да се направят господстващи в партията социалистическата метода, социалистическият начин на разбиране и действане. Другояче казано, задачата се състоеше чрез тази борба социалдемокрацията да се самоопределя все по-рязко като политическа представителка на работническата класа, като организация на съзнателното работническо движение и все повече и по-рязко да се отделя тя от буржоазните политически групи и от радикалдемократстващите и радикалсоциалистически дребнобуржоазни фракции вън от нея и вътре в нея, и по такъв начин да се запази бъдещето на работническото движение в България от буржоазното влияние. Задачата, без съмнение, беше много мъчна. От една страна, обективните условия, икономическата закъснялост на страната и от това слабото работническо движение, спомагаха на външните и вътрешните противници на социалдемокрацията. Класовото разчленение и класовите противоречия в нашата страна едвам що се забелязваха. При такива обстоятелства, естествено, задачата не можеше да бъде лесна. И ако в теоретическата борба с радикалстващите и социалистически анархо-общоделци вън от партията ние можахме лесно да се справим благодарение силата на социалистическата теория, то не така лесна беше работата с радикалсоциалистически анархо-общоделци вътре в нея. Тука мъчнотиите на зада-

чата бяха по-големи поради самия факт, че анархо-общоделците бяха вътре, нейна съставна част, която при това претендираше за истинско-социалистическа, като представляваше своя дребнобуржоазен радикализъм и анархизъм и своите дребнобуржоазни възгледи за *истински социализъм*. При господството на дребната буржоазия в работническата социалдемократическа партия и при едно малцинство работници, при това работници занаятчийски, неотърсени още от дребнобуржоазните понятия, от дребнобуржоазната психология, дребнобуржоазния радикализъм, анархизъм и либерализъм много лесно можеха да минават в партията не само за социализъм, но и за марксизъм. Поради това съвсем естествено е, че теоретическата борба тука беше не само много по-мъчна, но и по-дълга. И наистина тя се протака, с малки прекъсвания, през цялото десетилетие и се свърши едвам на края му. При това трябва да се отбележи, че при гореспоменатите обстоятелства, при които се водеше борбата с анархо-общоделците вътре в партията, за дребната буржоазия в нея, както и за някои работници, борбата не можеше другояче да се схване освен като лична борба, като „лични ежби“, като караници на „големците“ в партията. Макар анархо-общоделците най-сетне да признаха, че борбата не беше „лични караници“, а принципиална, обаче за масата от тях впечатлението от борбата и до днес е същото, а именно, че тя била борба на някакви си „големци“. Впрочем за закрепването у тях на такова впечатление от борбата, особено в главите на някои работници, са спомогнали агитациите на анархо-общоделските теоретици, още когато бяха в партията. При всичко това обаче, очевидно е, че такива работници още не са се отървали от дребнобуржоазните понятия, че те не са се издигали по своето развитие и не са се проникнали с пролетарското съзнание.

От друга страна, мъчнотните на задачата в теоретическата борба с анархо-общоделците вън от партията и вътре в нея се усложняваха и поради това, че ние имахме работа с противници, които не се спираха пред никакви средства в борбата против социалдемократията. За тях всички средства, които им дава буржоазният арсенал, са добри в борбата им против нейния ръст и влияние. Но и в това отношение мъчнотиите на борбата се увеличаваха спрямо вътрешните анархо-общоделци. Безсилни да се

борят на принципиална почва, те свеждаха борбата на лична почва и се залавяха за средствата на чистия анархо-либерализъм: за дезорганизацията, за внасянето деморализация, за шума, че се посягало „отгоре“ върху свободата на критиката и че „отгоре“ се упражнявала „диктатура“ и „тирания“. С други думи, те се залавяха за клюката, измислицата и подполните агитации против тия, които водят теоретическата борба на социалдемократията.

Обаче социалдемократията не само победи всички мъчнотии на борбата, но и изпълни своята задача бляскаво. През това десетилетие тя като организация на съзнателното работническо движение окончателно отдели себе си от радикалсоциалистическите буржоазни фракции и очисти себе си от анархо-общоделските елементи. От друга страна, развитието на нашата страна през това десетилетие дойде да потвърди нейните предвиждания и с това да потвърди верността на социалистическата теория и върху българската действителност. Изобщо, като сравняваме края и началото на десетилетието, ние се натъкваме на очевидната грамадна разлика между тях. Това, което представлява социалдемократията днес по съзнание, по организация, по състав и дейност, е извънредно далеч от онова, което тя представляваше преди десет години. Така че през миналото десетилетие социалдемократията, чрез изнесените теоретически борби със своите противници във и вътре, се оформи и встъпи здраво на своите крака и по такъв начин тя запази бъдещето на работническото движение.

От казаното става ясно, че десетилетието на научния орган на социалдемократията в България наистина ще остане едно от забележителните десетилетия в историята на социализма в България. И в тази свързка заслугите на сп. „Ново време“ през това десетилетие са много ценни. Но десетилетието на научния орган на нашата партия е забележително не само спрямо успехите ѝ; то е в същото време забележително и спрямо развитието на нашата страна. Всъщност успехите на социалдемократията през това десетилетие се намират в най-тесна връзка с успехите в развитието на страната през същото десетилетие. И наистина, едно късо припомване историята на последното ще потвърди казаното.

Нашата страна след Освобождението представляваше страна на примитивните дребнобуржоазни начини на производство и размяна. Но това съставлява необходимо условие и изходна точка за капиталистическото развитие. Социалното развитие и в България другояче не можеше и не може да върви освен чрез капитализма към социализма. Обаче развитието на капитализма предполага едно предварително натрупване на капитала. Както в другите капиталистически днес страни, тъй и у нас това първоначално натрупване на капитала се извършва или чрез натрупване търговско-лихварския капитал, или чрез простото ограбване на държавната хазна и националните богатства от една част на народа. В този период от социалното развитие на всяка страна самата държава се явява организация на това първоначално натрупване народните богатства във вид на капитал в ръцете на търговско-индустриалната класа. Този период от социалното развитие е най-тежкият, най-мрачният, най-мръсният, ако щете, и най-критичният. Този период в нашата страна се захваща още в първите години след Освобождението; той не е минат окончателно и днес. Обаче този период рязко изпъква първен при така наречения стамбуловски режим и продължава при последващите го режими, като всички служеха в по-груба или по-мека форма за очистиването пътя на капиталистическото развитие в България.

Десетилетието на сп. „Ново време“ се захваща при народняшкия режим. Той много не се отличаваше от стамбуловския режим, който беше наследил. Той се яви продължение на последния в този смисъл, че даде по-друга и по-широка форма на започнатото при стамбуловския режим капиталистическо натрупване. Поради това при народняшкия режим се започна оформяването на новите класи — от една страна, на търговско-индустриалната, организаторка на капиталистическото производство, от друга, на работническата класа, без която това производство е невъзможно. Заедно с това при този режим държавата започва да се оформява като организация на интересите предимно на капиталистическото производство и следователно като организация на господството на организаторката на това производство — буржоазната класа. Интересите на тази класа и на новия начин на производството, който тя организира, станаха държавни, народни

интереси, следователно наложителни като социално-икономическа политика.

Обаче в началото от десетилетието на партийния научен орган „Ново време“ казаното развитие беше само се започнало. Трябваше да се мине цяло десетилетие, за да се оформи то напълно като капиталистическо, да се оформят класите, да се съзнаят като класи с непримиримо противоречиви интереси и държавата да се яви в ясният си вид на класова капиталистическа организация. Това десетилетие е десетилетието на сп. „Ново време“. Като сравняваме началото и края на това десетилетие, и тука ние виждаме грамадна разлика. Днес ние сме пред факта на едно капиталистическо разцъфтяване в нашата страна. Нашата страна днес върви по пътя, в който беше встъпила в началото на десетилетието, в пътя на капиталистическото развитие. Социалното развитие в България днес е несравнено по-голямо отколкото в началото на това десетилетие. През това десетилетие и благодарение на това развитие се създадоха два нови обществени фактора, две обществени класи, неизбежните конфликти между които чертаят днес, а още повече ще чертаят в бъдеще обществено-политическата история на нашата страна. Днес, в края на десетилетието на научния партийен орган, стоят една срещу друга тези две самосъзнаващи се класи: на една страна — буржоазията, на друга — работническата класа. Едната господстваща, другата подчинена, потисната, експлоатирана, ограбвана. Държавата днес по най-ясен начин изпъква като организация на господството на буржоазната класа и на потисничеството, на експлоатацията, на ограбването труда на работническата класа. Днес държавата, в лицето на днешното правителство, при ръкоплясканията на цялата буржоазия, на всички нейни политически представители, на нейните партии и парламентарни фракции, бърза открито, брутално, чрез „социално законодателство“, чрез изключителни закони да осигури господството на буржоазната класа, на нейните интереси и да кове нови вериги за работническата класа, да погази нейното право на борба за защита на своите интереси. В началото на това десетилетие цялото това развитие го нямаше, или, по-вярно, то беше в началото си.

От само себе се разбира сега, че успехите на социалдемократията в България през десетилетието на научния ѝ

орган са в най-тясна връзка с прогреса на социалното развитие на страната през същото десетилетие. Развитието на капитализма е възможно само при постоянното увеличение на пролетарската класа. Обаче условията, в които капиталистическото развитие поставя тази класа, неизбежно я тласкат към борба. По такъв начин заедно с развитието на капитализма в нашата страна през десетилетието се засилва и работническото движение. Известно е, че социализмът е теоретичният израз на това движение. Естествено е, че засилването на работническото движение в нашата страна през десетилетието на сп. „Ново време“ правеше основата на социалдемокрацията по-здрава. Благодарение именно на това социалдемокрацията можа да победи всички мъчнотии на своята задача, да се очисти от чужди за нея елементи, да скъса окончателно с радикалсоциалистическата вътре в нея анархо-общоделска дребна буржоазия и да запази бъдещето на работническото движение в нашата страна. С това социалдемокрацията като организация на съзнателното работническо движение стана един важен фактор на социалното развитие в нашата страна. Класовата борба на пролетариата с буржоазията, която води социалдемокрацията, към която насочва пролетарските борби и в която обединява цялото пролетарско движение, в капиталистическото общество съставлява един от най-силните фактори на социалното развитие. Без тази борба прогресът в това развитие не би бил възможен в капиталистическото общество.

Такова е десетилетието на научния орган на нашата партия, на сп. „Ново време“. То, както виждаме, съвпада с един много важен момент от развитието на нашата страна. И върху този важен момент от развитието теоретическите борби на социалдемокрацията, в които винаги първо място държеше „Ново време“, оказаха своето мощно влияние. Те тласкаха самите буржоазни идеолози към самоопределяне като такива; те внасяха в техните глави светлина. Това, разбира се, не съставляваше задача на социалдемокрацията. Нейната пряка задача беше — да отделия все по-рязко себе си, сама да се самоопределя като съзнателно работническо движение, и по такъв начин да влияе за класосъзнаването и отделянето на цялата работническа класа у нас от влиянието на бур-

жоазните оръдия. Но в теоретическите борби с последните, именно предвид на своята задача, социалдемократията тласкаше и тях към самоопределяне. А това, несъмнено, беше полезно за самото социално развитие на страната. В това съзнание, което днес проявява буржоазната класа, има дял и социалдемократията, а именно чрез своето собствено самоопределяне и чрез класовата борба, която поведе, благодарение на засилващото се работническо движение през десетилетието.

Научният орган на нашата партия, на социалдемократията в България, започва второто десетилетие при съвсем по-други условия, отколкото ония, при които започна първото си десетилетие. Той започва второто си десетилетие при изключителните закони, които създаде днешното правителство против социалдемократията, против съзнателното работническо движение и изобщо против работническата класа и нейните борби. Няма съмнение, че никакви изключителни закони не са в състояние да спрат успехите на социалдемократията и борбите на работническата класа. Обаче ясно е, че новите условия ни налагат нови длъжности и нови близки задачи. Преди всичко и най-главно при тия условия успехите на социалдемократията ще зависят от теоретическото повдигане, от все по-голямото класосъзнаване на работническата класа. Ако през миналото десетилетие успехите на социалдемократията се дължат на повдигането, чрез теоретическите борби със своите противници, теоретичното равнище на работниците, то в бъдеще нейните успехи още повече ще зависят от него. От само себе си се разбира, че в процеса на борбата работническата класа най-лесно може да се класосъзнава. Обаче без социалистическо осветляване на самия процес той може да бъде извънредно дълъг, мъчителен и по такъв начин слепият процес на борбата и класосъзнаването може да костват на работническата класа твърде много излишни жертви и унижения пред буржоазията. При днешните по-мъчни условия на борбата успехите ѝ са възможни само при издигането все по-високо теоретическо равнище на работническата класа.

От казаното става ясно, че значението на научния партийен орган при тези условия става още по-голямо. Нещом е така, тогава наша длъжност спрямо него е да му се дава все по-голямо разпространение сред работни-

ците. Силата на социалдемокрацията се състои не само в количеството ѝ, но главно в нейното качество. А: то се добива само чрез постоянното ѝ повдигане в теорията, в социалистическото схващане и разбиране. Да служи на социалдемокрацията в това ѝ най-важно дело — такава е задачата на партийния орган „Ново време“ Но тази задача то не може да я изпълни както трябва без колективните усилия на социалдемокрацията и главно без енергичното му разпространяване. Нека, прочее, проникнати от съзнанието за неговото голямо значение за партията, систематично се грижим за неговото все по-голямо разпространяване.

сл. „Ново време“, кн. I, 1907 г

„ИСТОРИЧЕСКИЯТ МАТЕРИАЛИЗЪМ“ В ЕДНО ОБЩОДЕЛСКО ПРОИЗВЕДЕНИЕ

Нашият четец сигурно се сеща, че думата ще бъде за произведението на общоделеца Я. Сакъзов под гръмкото заглавие *„Цезаризъм или демокрация? — Историческа студия.“* И наистина думата ще бъде за това произведение.

Историческата студия на г. Я. Сакъзов се яви току-речи преди една година и заслужено обърна вниманието на буржоазните критици. Като оставим настрана голямата реклама, която направиха приятелите на автора ѝ чрез буржоазния политически и жълт печат няколко месеца преди появяването ѝ, обаче веднага след появяването ѝ и независимо от добрите отзиви, дадени от неговите приятели за нея в същия печат, дори и във външния — на нея бидоха посветени няколко критики. Те не бяха благоприятни за автора ѝ. Но от тях по-обстойна и по-съществена беше критиката в списанието на радикалдемократите — *„Демократически преглед“*. Тя се спира главно върху това, доколко авторът на историческата студия е можал да обясни „политическото развитие на България“ с помощта на *„модерний метод на изучаването социалните явления — историческия материализъм“*. Няма съмнение, че радикалдемократическият критик толкова и разбира в какво се състои същността на „историческия материализъм“ или на материалистическото обясняване историята. Така, този критик не може да разбере най-съществената теоретична погрешност на автора на историческата студия. Както за всеки буржоазен критик, тъй и за радикалдемократическия, достатъчно беше да прочете, че „методът“ на автора ѝ е „историческия материализъм“, за да го атакува с най-голяма сериозност и тогава, когато „историческия материализъм“ няма нищо общо с омразното за тях материалистическо обясняване историята. Радикалдемократическият критик забрави

библейската истина, а именно, че „не всеки, който казва: господи, господи, вярва в него“. Като не знае същността на работата, той не е можал да разбере, че като г. Я. С. е казал, че неговата метода е „исторически материализъм“, това не означава, че тя е наистина оная омразна за всички буржоазни идеолози *историческа теория*, която се казва Марксова. Но като не е разбрал това, той е употребил маса хартия и мастило да разбива тази теория в лицето на „исторически материализъм“ на г. Я. С. И, разбира се, той успява по такъв начин да изтъкне доста ясно както факта, че авторът на историческата студия не обяснява „политическото развитие на България“ дори с „неговия метод — исторически материализъм“, тъй и факта, че той обяснява същото „развитие на България“ чисто идеалистически, т. е. както и радикал-демократите или както всеки буржоазен историк. Ние по-долу ще видим, че това наистина е така.

Ние се явяваме със своите бележки тъй късно по много причини, от които две бяха главни. Първо, през това време много по-важни текущи въпроси отвличаха вниманието ни. Второ, и най-главно, произведението на г. Сакъзов нито представлява нещо ново, нито поради това дава материал за изтъкването нови теоретически положения. Поради тази причина, от една страна, не счехоме за нужно да отлагаме по-важните текущи въпроси и да бързаме със своите бележки по него, а, от друга — върху него могат да се направят само няколко бележки,

Преди всичко трябва да се забележи, че най-голямата част от съдържанието на „*Цезаризъм или демокрация?*“ съставлява онова, което авторът му беше писал в „Общо дело“, а по-рано и в „Ден“ за политическото развитие на България. Тука ние се срещаме с всичкото онова дребнобуржоазно теоретизиране на „общото дело“ в историята, стойността на което всестранно биде изтъкната на времето си в страниците на сп. „Н. Вр.“ и на партийния орган „Работнически вестник“. Останалата част от това общоделско произведение съставлява превод и предаване съдържанието на известната „Политическа история на XIX век“ от Сенйобос плюс възгледите на Дж. Ст. Мил и Ф. Ласал по конституционното право. От друга страна, то представлява едно твърде дотегливо повтаряне на исторически факти, взети из същата история

на Сенйобос, и на шаблонни схематично общоделски изводи, които авторът му прави от тези факти. Обаче в „Цезаризъм или демокрация?“ те са повече подчертани. Всъщност целта на автора му е била очевидно чрез едно „историческо изучаване“ да даде „научно“ обоснование на общоделството. И, разбира се, авторът му и тука туря своето „изучаване“ под знамето на „марксизма“, или по-право, на *„модерний метод — исторический материализъм“*. На няколко места в произведението си авторът казва, че от тоя „метод“ той се ръководил при своето „изучаване“. В послесловието си пък изказва своята „дълбока благодарност“ към „учителите и другарите“ Кауцки и Плеханов, които били го научили да „почита“ и разбира „нашите общи велики учители Маркс и Енгелс“. По такъв начин своето „изучаване“ авторът препоръчва за чисто марксистическо. Но тези именно „външни признаци“ на марксизъм и „исторически материализъм“ заблудиха буржоазните критици, без да говорим за приятелите на автора му, за общоделците, които имат, както и самият им теоретик, интерес да представляват дребнобуржоазните общоделски пънкавения за истински марксизъм.

Авторът на историческата студия *„Цезаризъм или демокрация?“*, както изглежда от самата студия, си е турил за задача да сведе всичко, що се мъчил някога да каже върху политическото развитие на България, в едно цяло. Какво е писал той върху този въпрос, какви възгледи той е изказвал, това за четците на „Ново време“ е добре известно. Но като си е турил такава задача, авторът на студията рекъл да придаде на своите повърхни екскурзии по историята на България вид на небивало сериозно историческо „изучаване“. Затова той си поставя за задача да подложи на „изучаване“ един общ въпрос, а именно въпроса за формите на управление, тяхното развитие и причините, от които зависи последното. Според него, този въпрос не бил изследван уж от никого, та пръв сега той го подлагал на „изучаване“. На стр. 99 той пише следното:

„Българският политически писател би бил в правото си да очаква, щото първата част от тая задача, която се отнася до европейската история, да бъде готова извършена от европейските писатели, както частно за респективните им нации, така и общо за няколко по-главни или една генерална за всички. Но за съжаление такава изследване не съществува в европейската история.“

Така че според автора на студията няма в европейската литература общо изследване върху формите на управление, и поради това той сега прави първо и самостоятелно изследване върху основа на натрупан, но разхвърлян по „съчиненията и мемоарите на съвременните на движенията писатели, дейци, и в журналистиката“ материал. Истина е, че той с „дълбока благодарност“ споменава за книгата на Сенйобос.

„Но — прибавя той на стр. 100 — и книгата на Сенйобос не ни дава това, което дирим. Тя дава доста материали за нашето изследване, но самото изследване на нашата задача тя не извършва, защото Сенйобос, като не изхожда от същия метод и като не гони същата цел, оставя в тъмно силата и разположението на обществените слоеве, които са стояли зад появилите се налице партии, и описва ни само повърхните явления, които са предизвикали управителните реформи.“

Значи, и книгата на Сенйобос не дава на нашия автор това, което е дирил. Той не намирал това и в западната социалистическа литература, защото и тя „също не съдържа такова изследване, макар че социалистите са в средата, в която описаний от нас метод е намерил своето най-пълно развитие“. „По-големичките“ трудове, като историите на социализма от Кауцки, Меринг, Бернщайн, Пол Луи*, *Селската война в Германия* на Енгелса, *Класовите противоречия в 1879 г.* на Кауцки, Марксовите исторически трудове се докосвали до разпредслението на обществените сили или при някой исторически момент, и то „частично“, или имали за предмет отделни исторически моменти или пък изследвали причините на революциите. Тъй че и те не давали на нашия автор това, що е дирил.

„Така че — продължава той на стр. 101 — българският писател, който иска да проучи при каква сила и при какво разположение на обществените слоеве, при какви техни съотношения и борби се явяват известни форми на управление, ще трябва сам да подложи на изследване европейската социална и политическа история и сам да се добира до исканата схема. Но по тоя самостоеен път

* Нашият автор забравил да спомене и своя истински „учител“ — Жореса.

той среща големи и негде непреодолими пречки. Ние нямаме още изследвания на икономическото развитие на разните обществени слоеве в ново време, нямаме история на социалните и политически движения на тези слоеве, а това много затруднява тия, които искат да проникнат във вътрешната игра, в приливанията и отливанията на обществените сили по време на извоюването на известни политически реформи.“

Както виждаме от цитираното, според нашия автор в европейската литература няма изследване на „европейската социална и политическа история“, т. е. няма изследване на формите на управление, което да дава „исканата схема“ от него за развитието на последните. Следователно сега пръв г. Я. Сакъзов прави такова самостоятелно изследване, небивало в европейската литература досега! Обаче независимо от това, че има ред изследвания на „европейската социална и политическа история“, следователно има и готови „схеми“ за формите на управление и тяхното развитие, но нашият автор просто е „подложил на изследване“, т. е. просто е превел и предал съдържанието на Сенйобосовото изследване политическата история на XIX век. И наистина, като почнете от стр. 137 до стр. 195, вие имате просто изложение съдържанието на политическата история на Сенйобоса. Стига човек да сравни тези страници с „политическата история на XIX век“ (руски превод в две части), за да не остане никакво съмнение в това. А пък тази част заедно с третата част на „Цезаризъм или демокрация?“ — „Политическото развитие на България“ — и с две глави от първата част, а именно глави пета и шеста — „Официалното управление на България“ — (от 67 до 96 стр.) съставляват почти цялото произведение на нашия автор. Останалата малка част от него, а именно 40 страници от втората част — „Събарянието на стария режим в Европа“ — (стр. 96—136), т. е. за революциите в XVII и XVIII векове, предава това, което е много добре известно за тях и техните причини главно от западната социалистическа литература и „по-големичките“ исторически трудове. По тия революции има много „схеми“ и много готови. Така че и в тази малка част няма никакво „самостоятелно изследване“ на европейската социална и политическа история. Но и другото от тази малка част не

представлява нещо оригинално. До 32 стр. имаме едно предаване възгледите на Миля и Ласаля върху същността на конституционното право. От 32 до 66 стр.—„форми на управление в ново време“ — пак преписване и предаване из страниците на Сенйобос и на други „по-големички“ исторически трудове. Ако има нещо оригинално, т. е. „самостоятелно“ в произведението на нашия автор, то това е изследването му върху политическото развитие на България“, което и съставлява почти три четвърти, ако не повече от него. Обаче и това „самостоятелно“ е толкова несъстоятелно, че не издържа нито най-малката сериозна критика. Върху нея ще се спрем накъсо по-долу.

Трябва да си спомнят нашите четци полемиката между социалдемократията и дребната буржоазия в работническата социалдемократическа партия преди 6 години и по „конституционните теории“. Дребната буржоазия в партията и тогава поддържаше, че нямало социалистическа конституционна теория; социалдемократията поддържаше, напротив, че такава има, като посочваше на Ласалевата теория. Тази полемика тогава произтичаше от общата принципиална полемика между социалдемократията и дребната буржоазия и се касаеше частно до въпроса, че за формите на управление социалдемократията има свое социалистическо разбиране, противоположно на буржоазното. Дребната буржоазия поддържаше, че конституционната теория била една, следователно социалистическо разбиране формите на управление няма. След разделянето на социалдемократията от дребната буржоазия последният продължаваше да поддържа своя възглед: тя и днес в теория и на практика се ръководи от същия възглед върху „конституционната теория“. Но, не щете ли, сега главният „теоретик“ на дребната буржоазия в партията преди шест години изходна точка, основа на своето „изследване“: „*Цезаризъм или демокрация?*“, намери в Ласалевата „схема“ тази Ласалева „конституционна теория“, която ние противопоставяхме на буржоазната, върху която стояха и стоят общоделците. Нещо повече дори, когато ние защитавахме теоретическите основи на партията, като изтъквахме, че политическите учреждения, следователно и формите на управление, са надстройка на икономическата основа, тогава

„теоретиците“ на дребната буржоазия в нея, общоделците, викаха: „шаблон! изсушаване на Марксовото учение! свеждане на марксизма до безжизнени формули и сухи схеми!“ Но, не щете ли, сега авторът на тия възгласи по наш адрес и главният „теоретик“ на дребната буржоазия в партията преди шест години, в своето „изследване“ сега провъзгласява за „метод“ в него *„модерний метод — историческия материализъм“* и дори казва: *„Една дадена форма на управление е следствие от борбите и съотношенията на дадени обществени сили или класи. Едни дадени борби и съотношения между обществени сили или класи са следствие от едно дадено икономическо развитие на обществото“*. Това подчертано от мене е именно тъкмо онова, на което ние толкова много *го учехме*, но което той не можеше да разбере, пък и сега не го разбира, защото то за него е просто шаблон, и което у нас наричаше „шаблон“, „догма“, „закостеняване“, „суха схема“, „безжизнени формули“ и т. н.

Като четете човек тези ни редове, ще каже може би, че авторът на произведението: *„Цезаризъм или демокрация?“*, г. Я. Сакъзов е изменил своята дребнобуржоазна идеология и е станал един марксист. Такова заключение обаче би било твърде погрешно. Нашият автор е извънредно чувствителен, и поради това извънредно честолюбив писател. Изобличен преди шест години в неразбиране най-елементарните положения на Марксовото учение и в дребнобуржоазно идеалистическо обясняване „българската действителност“, той, както е известно, ни обсипа с ония същите нападки, които преди него хвърляха върху ни нашите противници във от партията, като Минцевци, Деборовци и други такива буржоазни оръдия. Но тия нападки доказваха само това, че нашите изобличения върху неговото дребнобуржоазно недомислие бяха съвсем верни. Поради това оттогава насам той твърде много се мъчеше да покаже на света, че той, Я. Сакъзов, именно разбира Марксовото учение „най-широко“ и „най-дълбоко“, а неговото обясняване „българската действителност“ е „най-модерно“ марксистическо. В същото време нашият автор се мъчеше да препоръча себе си пред буржоазията и пред „работничеството“ за *много тънък* „социалистически политик“. По-сетне, станал шеф на отде-

лилия се от партията еснафлък, след пет години той в известните статии в „Работ. борба“ разкри каква е същността на „социалистическия политик“ Той разкри, че тя се състояла в „изкуството“ да задоволяваш работническото, т. е. в „изкуството“ да го залъгваш днес с несбъдчиви обещания, утре с подхвърлянето му някоя „социална реформичка“ и по такъв начин да се домогваш по гърба му до властта, до управническите кресла. Разбира се, че тази „политика“ няма нищо общо с политиката на социалдемокрацията, защото тя е политика на буржоазните политически шарлатани. Но нашият автор живее с амбицията, че той би управлявал България много „поумно“ и „разумно“ отколкото разни Петковци, Генадиевци, Даневци, Годоровци и т. н., толкова повече, че той *желае* „закрепването и тържествуването на демокрацията“. На власт се идва обаче ако представляваш някаква „обществена сила“, действителна или фиктивна, с която да импонираш пред управляющите партии, чрез „блокове“, с които да можеш „някак“ по-лесно да се добереш до нея. За нашия автор работническото представлява в последно време доста важна част за съставянето на такава сила. Но тука на пътя на нашия автор към „работническото“ се изпречват пакостните „социалисти доктринери“, се изпречва социалдемокрацията, която разбулва буржоазното политическо шарлатанство на *тънкия* „социалистически политик“ Предвид на тази преголяма за него пакост не му остава нищо друго, освен да се мъчи да залевосва работническото, да го убеди, че той е „истински марксист“, следователно и „истински социалдемократ“ И ето плод на стремежа му да задоволи тия свои амбиции се яви „изследванието“ му, в което обявява, че в това *небивало в европейската литература* „изследване“ се ръководил от „*модерний метод на изучаването социалните явления — исторически материализъм*“ и че вървял по стъпките на „нашите общи велики учители Маркс и Енгелс“

При все това обаче нашият автор и сега си остава същият дребнобуржоазен политически писател, какъвто ние го знаем преди шест години. Неговото произведение: „*Цезаризъм или демокрация?*“, е доказателство, че нашият автор си е останал със същото неразбиране най-елементарните положения на Марксовото учение и със същото

дребнобуржоазно схващане „българската действителност“, с каквото го оставихме преди шест години. И наистина, за нашия автор „исторически материализъм“ бил „метод“, разбира се, за „изучванието на социалните явления“. Това е съвсем невярно. Най-първо, какво е това „исторически материализъм“? Противниците на Марксовата „догма“, т. е. на *Марксовата историческа теория*, наричат последната, по неразбиране или нарочно, един — „исторически материализъм“, други — „икономически материализъм“. Те правят това по простата причина, че не искат да я признаят за теория, за едно учение на социалното развитие. Към същите спада и нашият автор. За марксистите Марксовото учение не е нито „икономически материализъм“, нито просто „исторически материализъм“, а е учение за материалистическото разбиране историята, за материалистическото обясняване социалните явления. Но както всяко учение, или всяка теория, има своя метода, тъй и Марксовата има своя. Тя е *диалектическата метода*. Поради това марксистите, за да характеризират учението на Маркса, като учение социалфилософско, с една дума, която посочва и неговата метода, наричат го *диалектически материализъм*. Обаче нашият автор от неразбиране на тези най-елементарни работи прави едно недопустимо смесване на понятията. Дори и да допуснем, че той под „исторически материализъм“ е разбирал материалистическото обясняване историята, Марксовата теория за социалното развитие, пак е очевидно, че той смесва самата теория с нейната метода, защото според него „исторически материализъм“ е „модерен метод на изучванието социалните явления“. Естествено е, че такова смесване на най-елементарни понятия компрометира в самата основа и *небивалото* в европейската литература „изследване“ на нашия автор, и неговият „марксизъм“ и неговото „марксистическо“ разбиране на „българската действителност“.

Нашият автор започва своето „изследване“ с излагане възгледите на Миля и Ласаля по конституционното право. Това той прави не без намерение. Понеже ние поддържахме, че има „социалистическа конституционна теория“, т. е. че има социалистическо обясняване формите на управление, и посочвахме като на такова и на Ласаловото, поради това нашият автор захваща с излагането възгледите на Миля и Ласаля с цел да ги изкара еднакви

и следователно да натъкне четеца към извода, че „конституционната теория“ и у такъв буржоазен писател, като Мил, и социалиста Ласал е една и съща, или че нямало „социалистическа конституционна теория“. На стр. 23 нашият автор казва: „Тъй че, у едните и у другите, и у английски радикали и у немски прогресисти, и у Миля и у Ласалю формите на управление намират своята подкрепа в разпределението и съотношението на социалните сили на една страна“. Обаче този извод на нашия автор е съвсем фалшив. Стига човек да сравни книгата на Миля: „Размишления върху представителното управление“, с брошурата на Ласалю: „Същността на конституцията“, за да види грамадната разлика и в основната принципиална гледна точка, и във възгледите между двамата политически писатели. Изходна точка на Миля е „готовността и способността на обществото да поддържа известни форми на управление“, когато за Ласалю тя е „фактическите отношения на силата“ в обществото. Те са две съвсем различни гледни точки. От друга страна, Мил е буржоазен философ *еклектик*, както и нашият автор го нарича, и в неговите размишления господствува метафизическото мислене. Той, като гражданин на първата в негово време капиталистическа страна, в която класовите противоречия и класовата борба и тогава бяха резки, не можеше да не бъде повлиян от тях в своите размишления върху конституционното право и не можеше да отрече зависимостта на формите на управление от „разпределението на обществените сили“. При всичко това обаче, Мил в размишленията по конституционното право си остава чист метафизик. Ласал, напротив, същността на конституционното право се стреми да обясни материалистически и поради това той ни дава една определена, съвсем различна от буржоазната „конституционна теория“. По според нашия автор разликата между възгледите на Миля и Ласалю била само тази, че за Ласалю „решаващо значение“ имала „моцта и организацията на социалните сили“, а за Миля имала такова значение и дейността на философите и политиките. Както виждаме обаче, разликата не е само тази между тях. Разликата е много по-дълбока. Но и тази разлика, която намира и нашият автор, е така също много по-дълбока, отколкото повърхно погледнато може да ни се стори. Ласал счита „общото съзнание, общото раз-

витие“ част от конституцията, но „в известни предели“. За Миля, напротив, и с него заедно и за нашия автор, дейността на философите и политиците става въвн от каквито и да са *предели*. За него и за нашия автор *съзнанието* на философите и политиците е *извънобществено* или *надкласово*, или с други думи, тяхното *съзнание* не се определя от тяхното *битие*, от тяхното социално положение, и не се намира в никаква свръзка с него.

Но за нашия автор беше необходима една „схема“, на която да се опре при своето „обследване“, и „исканата схема той я намери в Ласалевото обяснение същността на конституционното право, без обаче да го разбира. Ласалевата теория, като „социалистическо-конституционна теория“, има една неясност в изходната точка. Негова изходна точка са „*фактическите отношения на силата*“. Обаче тя е сама по себе недостатъчно ясна. Поради това в неговата теория остава неясен един много съществен въпрос, а именно, защо пруската буржоазия в 1848 година не измени „*фактическите отношения на силата*“ или защо тя не отне от краля и землевладелската класа (юнкерите) „*топовете и пушките*“, както се изразява Ласал. Дали тя би могла да направи това тогава? Съвсем е друго, ако „*фактическите отношения на силата*“ бяха пояснени с фактическото състояние на производителните сили и в свръзка с него и с физическата интензивност на класовата борба в Прусия. Тогава щеше да ни бъде ясно, че измененията във формите на управлението се явяват следствие от силата на класовата борба в обществото. Тогава ще ни бъде ясен и този факт, че и тогава, когато „*топовете и пушките*“ се намират в ръцете на една класа, възможно е в процеса на изострянето класовата борба изменяване във формите на управлението. Изобщо Ласал не е изтъкнал в своето обяснение същността на конституцията класовата борба като пружина на историческото движение, следователно и на движението във формите на управление и на нейното влияние върху създаването на последните. Поради това именно Маркс още тогава изказва своето несъгласие с „*подробностите на неговите възгледи и с практическите изводи*“, които правеше Ласал от неговото учение; Маркс казва дори, че с „*практическите изводи*“ на Ласала от неговото учение той няма „*нищо общо*“.

Нашият автор обаче намери „исканата схема“ у Ласаля и като изкара възгледите му по конституционното право еднакви с ония на Миля, прави от нея такъв *калъп* за историческото движение, какъвто тъкмо и трябва на него. По такъв начин историята на борбата на класите е история на борбата на „демокрацията“ с „цезаризма“, с „монархизма“, на общото дело на класите с последния. И понеже нашият автор иска да се покаже, че разбира Марксовото учение *нашироко и надълбоко*, той прави изводи тъкмо противоположни на него. Марксовото учение не признава общи закони на развитието. Според него всяка историческа епоха си има свои закони за развитието, в зависимост от състоянието на производителните сили на обществото. За нашия автор обаче, както и за всички дребнобуржоазни политици, развитието става по един общ *калъп*. „Демокрацията“ свали стария политически ред, феодално-абсолютическият, и оттогава историята става история на борбата на „демокрацията“ с монархизма — остатък от стария ред — и с „цезаризма“ — най-лошата проява на монархизма. Оттука става очевидно, че в страни, в които няма феодализъм или остатъци от него, не може да има почва за монархизъм, а ако го има, то той е „цезаризъм“, сиреч поробване на „демокрацията“ от един човек — зъл гений или „узурпатор“. Такъв е *калъпът* на дребнобуржоазните политици за историческото движение, следователно и за формите на управление. Този *калъп* нашият автор на едно място го изразява така:

„От друга страна, ние видяхме — а в това ще се убедим още повече от по-нататъшното разглеждане, — че на еднаква степен на икономическо развитие и при еднакви икономически и исторически условия разните страни имат еднакви обществени сили, еднакво разпределение и съкращение на обществените сили (еднаква борба) и че от тези борби и от това съотношение произтичат еднакви форми на управление.

Това установено, ние веднага трябва да добавим, че поради географически, исторически и международни условия не всички страни преминават в еднаква степен в съответния момент известно икономическо развитие, вследствие на което не всички обществени сили придобиват в съответния момент еднаква мощ, от което следва, че не във всички страни се създава в съответния момент известно разпределение и съотношение на тия сили, което на свой ред ни показва защо не във всички страни в съответния мо-

мент се осъществяват в еднаква пълнота и в еднакво съвършенство едни и същи форми на управление. Ние няма защо да се спираме повече тук върху тая мисъл. Ние искаме само да посочим на читателя причините, които, въпреки еднаквите исторически стремежи и насоки на народите, създават различни техни *истории*, т. е. различни перипетии, през които преминават техните социални борби“ (стр. 31—32).

Тази цитата наглед е чисто *материалистическа*. Обаче ако вникнем в нея, веднага ще видим, че тя е един прост *шаблон*, един *калъп*, който няма нищо общо с материалистическото разбиране историята. Съвсем не е вярно. разбира се, че при еднаква степен на икономическото развитие в разните страни имало еднакви борби и че от тези борби произтичали еднакви форми на управление. Първо, ние имаме такива примери, че страни, като Франция например, стояща на една степен на икономическото развитие по-долна от онова на Англия или Германия, има републиканска форма на управление, когато другите две имат конституционно-монархическа. Примерът с Швейцария е още по-нагледен. Ако цитирането не беше един *шаблон*, ако то беше вярно, тогава Германия, която по степента на своето икономическо развитие все повече се приближава към оная в Англия, трябваше все повече да се приближава към английската форма на управление. Обаче такова нещо не само няма, но има и една обратна тенденция. При това „борбите“ в двете страни не само не стават „еднакви“, но те твърде много се различават. От друга страна, ние днес сме свидетели на една обща тенденция навсякъде към усиляването „цезаризма“ на господстващите класи или, дето те не са достигнали до „цезаризма“, към усиляването на монархизма от самите тях. Да се обяснят тези факти с *еднаквите икономически условия*, ще рече да се обяснят с еднаквата степен на икономическото развитие. Значи нищо да не се обясни. Също така тези форми не могат се обясни и с *еднаквите исторически условия*, защото има страни, които са се развивали при много по-благоприятни исторически условия от другите, но формите на управление в последните са по-горни. Това именно и показва, че „модерний метод“ на нашия автор само наглед е материалистически. По-нататък, от същата цитата това се вижда още по-ясно. Обстоятел-

ството, че не във всички страни „в съответния момент“ се осъществявали в „еднаква пълнота и в еднакво съвършенство едни и същи форми на управление“, нашият автор обяснява с *географските, историческите и международните условия*. С тях той обяснява защо не всички страни преминавали „в съответния момент“ известно икономическо развитие, а в свързка с това и нееднаквото осъществяване едни и същи форми на управление. Тъй че според нашия автор обяснението на факта, че при еднаква висота на икономическото развитие в разните страни има разни форми на управление, се намирало в географическите, историческите и международните условия. Последните не бъркат на тия страни да се издигнат до едно високо икономическо развитие, но бъркат на осъществяването едни и същи форми на управление! Такова обяснение е очевиден абсурд. То не е никакво материалистическо обясняване. Материалистическото обясняване е съвсем друго.

Всъщност смисълът в цитираните думи на нашия автор се намира в неговата мисъл, че „народите“ имали *„еднакви исторически стремежи и насоки“*. Кои са те? — От заглавието на произведението му и от съдържанието му се вижда, че всички „народи“ се стремят от „цезаризма“ към „демокрацията“, че „насоката“ на движението им, историята им е борба на „демокрацията“ с „цезаризма“. И ако въпреки това разните „народи“ в „съответния момент“ не са победили „цезаризма“ и не са докарали „тържеството на демокрацията“, причините на това лежали в географическите, историческите и международните условия! В България например господствува „цезаризмът“ не защото той намира поддръжка в някакви остатъци от стария режим, от болярството, както казва нашият автор, или че го поддържа „народът“ или „съответният момент“ на икономическото развитие, а благодарение на географическите, историческите и международните условия, плюс *неразумността, нечестността и негодността* на политическите дейци от Освобождението и до днес. Такъв е *калъпът*, който изработи нашият автор за историческото движение на обществото, следователно и за неговите форми на управление.

След като „установи“ *шаблонът* и след като прежежда и предава във вид на „самостоятелно изследване“ съдържанието на Сенйобосовото произведение и на „по-големичките“ исторически трудове от западната литература, нашият автор се впуска да прави във вид на „резултати“ ред шаблони за историческото движение. Според нашия автор, последното било вървяло по следния шаблон или „схема“. Най-напред в революцията против стария режим ръководител се явявал „първият революционен слой“ от обществените сили, а именно част от „поземлената аристокрация“ и „финансовата буржоазия“, но „под напора отдолу“ той се изместя от „втория революционен слой“. Идването начело на революцията на последния, а именно на „революционните индустриалци и търговци, примесени с дребни производители“, *сплашвало* първия и го *прехвърляло* към поддръжниците на стария режим, което пък *сплашвало* „революционните маси“, т. е. „дребните производители и работници“, които *поддържали* втория слой, и това ги *карало* да *изваждали* „по-нагоре към властта“ този слой; в случай че той се оказал *неспособен и нерешителен* „да очисти пътя на революцията“, *взимали* сами властта; обаче това *сплашвало* не само „първия революционен слой“, който съвсем се *прехвърлял* към стария режим, но *сплашвало* и „втория революционен слой“, който поради това *минавал* в опозиция на „третия слой“ и *дирил* съюз „с отнетналият се първи слой и със старите съсловия“. По-нататък вече работата *отивала* до поражението на „третия революционен слой“ и до „спаданието на революцията, хлъзгането ѝ по наклонената линия на реакцията дори чак зад изходната ѝ точка“. Обаче още по-нататък със „стопанското развитие“ се *започнала* нова борба с „победилата реакция“, или с „реставрираният стар ред“ на същите „революционни слоеве“ и в същия порядък, само че сега вече работата *върви* по-гладко и *изглежда* да се свърши с пълното тържество на „революционните слоеве“, или както още казва нашият автор, с пълното тържество на „демокрацията“, но което главно ще се дължи на „третия революционен слой“, т. е. дребната буржоазия и пролетариата, който е станал вече по-многоброен.

По такъв начин нашият автор обяснява историческото движение. Не може да бъде нещо по-шаблонно, бих казал, по-просташко от такова обяснение на историята. Но в зависимост от него, такова също е и обяснението му за движението във формите на управление. Ние се отказваме по-нататък да следваме нашия автор в неговите „материалистически“ обяснявания „социалните явления“. Който иска да направи това, нека прочете страниците 196—209 и да се вгледа добре в тях. Тука ние ще направим само няколко забележки върху тоя „исторически материализъм“ на нашия автор.

Революциите са най-рязката проява на сблъсъка между класите. В революцията всяка една от последните се бори за своето освобождение и за политическо господство. Но в тази *едновременна* борба на класите интересите на една повече се срещат с интересите на друга и поради това, когато борбата на класите води към господството на една класа, интересите на която не се срещат с ония на другите, тогава много естествено борбата им се обръща против тази класа. Резултат на класовата борба обаче се явява в края на краищата нова форма на управление, която толкова повече се отличава от старата, колкото по-силна е била класовата борба. А силата на класовата борба, очевидно, зависи от степента в развитието на производителните сили и от организацията и съзнанието на класите. Тъй че тайният лост на историческото движение е борбата на класите, следователно и *движението* във формите на управление зависи от тази борба. Нека забележим, че там, дето развитието на производителните сили е съвсем слабо, слаба е и класовата диференциация, слаба е и класовата борба; следователно в такива страни не може да се говори за революции, а оттука следва, че не може да се говори за спадание на революцията „зад изходната ѝ точка“, както се изразява нашият автор, нито може да се говори за „приливи и отливи“, за „дърпания назад“ и „забягвания напред“ и т. н. Но и „повръщанията“ при революциите в страни с развити класови противоречия означавала или отслабване на класовата борба главно на „долните слоеве“, както се изразява нашият автор, т. е. на пролетариата и дребната буржоазия, или съществу-

ваща слабост на тия класи и особено на първата, което се обяснява или с недостатъчното развитие на производителните сили, или с отсъствието на съзнание в пролетариата като класа за себе си, следователно и с отсъствието на самостоятелна класова организация. Ние тука няма да се спираме повече върху това. Но от казаното става много ясно, че обясняването „социалните явления“ у нашия автор е извънредно фалшиво и дори много смешно, че то няма нищо общо с „историческия материализъм“, особено при предположението, че той под „исторически материализъм“ разбира материалистическото обясняване историята. За нашия автор е съвсем чуждо понятието за *класовата борба* в духа на Марксовото учение, на диалектичния материализъм. Да, той говори за „обществени борби“, споменава тук-там и за „обществени борби на класите“. Но той разбира тези борби не в Марксовия смисъл на класовата борба, а в смисъла на *класово сътрудничество* или „общо дело“, и затова той дохожда до такива забавни „резултати“ за историческото движение, каквито срещаме в неговото произведение.

След всичко казано, нашият четец може да си представи какво е „изследванието“ на нашия автор върху политическото развитие на България, което и съставлява най-голямата част от неговото произведение. Същността на това дълго „изследване“ се свежда към същия калъп, „установен“ от него за другите страни. В България „демократическите сили“ постоянно растели и в *цанковисткия режим*, в режима на „прогресивните либерали“, достигнали най-голям ръст. Но явява се „*цезаризмът*“, който няма никаква почва в България, но който се оказал толкова хитър да стане тъй силен, че *изплашил* глупавите, страхливите и недалекогледите „водители на прогресивните и демократически групи“, „либералната и консервативна буржоазия“. „Българският цезаризъм“ се възползувал „от страха на либералната и консервативната буржоазия (стамболовисти, либерали, народняци и каравелисти), пред демократизма на производителното население и работничеството“ и почнал сам да си прави каквото си ще. Но той, „цезаризмът“, сам „*със своята икономическа и политическа дейност*“ (!) засилвал „ръста на ра-

ботничеството и на маса дребни демократически съществувания“, които щели да „подкопаят самия него“. Всичко това той го пише, за да убеди „либералната и консервативната буржоазия“ да не се страхува от „цезаризма“, а да научи „изкуството“ да задоволява „легитимните нужди“, т. е. законните искания на „работничеството“, и „цезаризмът“ щял да бъде повален. Интимната идея на нашия автор, която произтича от неговите буржоазни стремежи и възгледи, е щото работничеството да „проникне либералната и консервативна буржоазия“, както то е направило в Англия и с което то уж изменило „физиономията на политическите партии“, като направило либералната буржоазия — „радикалсоциалистическа“, а консервативната — „либерална“. Общоделски измислици! Защото затова, види се, и до днес в Англия господства „демокрацията“, която Мил нарича „фалшива демокрация“. Затова навярно, че работничеството „прониква либералната и консервативната буржоазия“, че върши с нея „общо дело“, че се „блокира“ с нея, в Англия господства отдавнашна пустота в „социалреформаторската“ ѝ дейност, в „демократизирането“ ѝ и в парламентаризма ѝ. Но, късо казано, според нашия автор историята на политическото развитие на България е история на борбата на „демокрацията“ с „цезаризма“, която, без съмнение, ще се свърши с тържеството на първата и с повалянето на втория, стига „либералната и консервативната буржоазия“ да научи „изкуството“ да задоволява „легитимните нужди“ на работничеството, а то, работничеството, да „проникне буржоазията“, за да „напира на нея отдолу“ и я тласка към „радикалсоциализъм“ и „либерализъм“! Такъв е *калъпът*, по който става политическото развитие в България според нашия автор. Според този му *калъп*, *радославистите* в България в събитията през 1886—1887¹⁰ год. биле това, що са били *якобинците*¹¹ във френската революция и *индепендентите*¹² *левелери*¹³ в английската! И „борбата“ на *радославистите* със Стамболов тогава била такава, каквато била онази на *якобинците с термидорците*¹⁴ и на *левелерите* с Кромвел! И други подобни чудесни!

Изобщо, произведението на г. Я. Сакъзов съдържа най-превратни понятия както за историческото движение

изобщо, тъй и за политическото развитие на България частно. Обаче то е едно общоделско произведение, продукт на един дребнобуржоазен ум, на общоделската мисъл, която в него достига до най-високия връх и която повече от това не може да даде. Но поради това то за общоделците се яви един вид откровение и оттогава те намериха своето истинско призвание в раздвижването на въздуха с вика: „Тържество на демокрацията!“ „Долу реакцията, монархизмът, цезаризмът!“ Най-сетне, въодушевени от откровението на своя водител, те „проникнаха либералната и консервативната буржоазия“ и се роди така наричаният „опозиционен“ или „патриотически блок“, в който вмъкнаха и своето „работничество“! От друга страна обаче произведението на г. Я. Сакъзов ни показва, че той нищо не се научил у своите „учители и другари“ Кауцки и Плеханов и нищо не разбрал от Маркса и Енгелса. А пък какъв е смисълът на „дълбоката благодарност“, която той изказва на своите „учители и другари“ в *послесловието* си, това вече видяхме по-горе. Впрочем възможно е нашият автор да се намира в положението на Молиеровия г. Юрдан, който не е подозирал, че цял живот е говорил най-обикновена проза. Възможно е, щото нашият автор и да не подозира, че той в своето „изследване“ е наговорил най-обикновена дребнобуржоазна проза, която няма нищо общо с духа на трудовете на Маркса и Енгелса и на неговите „учители“ Кауцки и Плеханов. В такъв случай нашите четци заедно с нас ще простят на нашия автор високомерните му претенции, които произтичат от голямото му неведение.

сл. „Ново време“ кн. IV, 1907 г.

КЛАСОВА БОРБА ИЛИ „ОБЩО ДЕЛО“?

Този въпрос е старият въпрос, който преди шест години делеше партията на два лагера и който се разреши с очистването ѝ от несоциалистическите елементи в нея, от анархо-общоделците. В зародил този въпрос ние го срещаме още при първите стъпки на социалистическото движение у нас, когато, благодарение на икономическите условия, при които то се яви, в него навлязоха чужди на социалдемократията елементи. Но въпросът рязко изпъкна в партията десет години след появяването на социалистическото движение. Тъкмо когато работническото движение у нас почна да се засилва и работническият елемент почна да навлиза в своята политическа организация — в партията, тъкмо тогава няколко дребнобуржоазни интелегентски политикани издигнаха знамето на „общото дело“ на всички „производителни слоеве“. И по-неже в партията имаше голямо число дребнобуржоазни, по положение и по дух, елементи, то под знамето на „общото дело“ се групира цялата дребна буржоазия на партията. По такъв начин в последната се почна борбата между дребната буржоазия и социалдемократията в България. Борбата се свърши с очистването на последната от дребната буржоазия. Теоретическата страна на борбата се свеждаше и тогава към въпроса: *класова борба или „общо дело“?* Как се развиваше тази борба, през какви фази тя мина и към какви практически резултати доведе тя, читателите ще намерят в *Приноса към историята на социализма в България*. Но тогава въпросът се касаеше до предпазването на партията от общоделските дребнобуржоазни теории, до запазването пролетарския ѝ характер и даването предимство в нея на пролетарските елементи. След разделянето на партията от дребната буржоазия, от анархо-общоделците, въпросът — *класова борба или „общо дело“?* — не можеше да я вълнува. Той

за нея не съществува. По него в партията няма и не може да има две мнения.

Обаче от отделянето на социалдемокрацията от буржоазията насам работническото движение се засили. В същото време икономическият просперитет¹⁵, икономическото възможване на страната създаде в целокупната буржоазна класа общо задоволство, приведе към разместване политическите ѝ групировки и изпразнуването редовете на досегашните от най-деятелните им сили. Но същият просперитет тласна нарасналата работническа класа към борба, която под влиянието на пропагандата и агитацията на съзнателното работническо движение, на социалдемокрацията, се преобърна в съзнателна организирана класова борба. Последната, естествено, не можеше да не обърне внимание на целокупната буржоазия и на нейните представители, на нейните партии. Буржоазията видя заплашени своите интереси и тя чрез всички свои учреждения — своите съюзи, камари и комитети — завика против „разрушителите“ на „народното производство“. Подир нея нейните представители на власт и в опозиция се нахвърлиха върху „разрушителите“, върху „общественото зло“. Опозицията обвини правителството в насърчаване на социалистите да развъртават работниците, а социалистите, социалдемокрацията в „негласен блок“ с правителството. А когато последното напусна развъртаващата работниците „социална политика“¹⁶ и залози „модерната“, тогава опозицията завика до бога, че „вилнеяла реакция“. Обаче и правителството, и опозицията най-напред се заловиха за пропагандата между работниците на „неутралитета“ и опасността за работниците от социализма. По такъв начин те се стремяха да разпокъсат нарастващото работническо движение и обезсилят влиянието на социалдемокрацията, за да го вмъкнат в „общото дело“ на буржоазията. Особено заинтересувани в това бяха, разбира се, изпразнените опозиционни фракции, буржоазните опозиционни котерии. И ако правителството нищо не можа да направи в това отношение, то опозиционните котерии все можаха да постигнат едно „общо дело“, в което се опитаха да вмъкнат и „работническото“. Толкова по-лесно можаха да постигнат това, че те имаха съюзници и свои добри агенти между работниците в лицето на общоделците и анархолибералите.

Чрез тези свои оръдия и чрез свои партизани те успяха да използват недоволството на железничарите и да ги тикнат в стачка¹⁷, чрез същите те устройха освиркването на княза¹⁸ и след това уличните скандали на студенти, железничари и анархо-общоделци¹⁹. По такъв начин пет от тия буржоазни котерии създадоха тъй наречения „буржоазно-социалистически“ или „патриотически блок“²⁰. Това е новото „общо дело“, което последният кани българското работничество да прегърни.

Трябва да се признае, че най-горещи апостоли на това „общо дело“ са общоделците. Право казват те, че без тях „патриотическият блок“ не би бил възможен. Това никак не е чудно. Ние неведнаж изтъкнахме истинската природа и истинските стремления на общоделците. Тяхното страстно желание винаги е било и е да се издигнат в буржоазния свят до високо положение, а по-видните от тях дори до министерски кресла. Обаче това високо положение те могат да заемат като някаква обществена сила, с която буржоазните партии да намират някакъв интерес да влизат в пазарлъци с нея. Най-напред се опитаха да представят за такава обществена сила работническата социалдемократическа партия, а за да я представят пред буржоазния свят за не такава, опасна за него, заловиха се да правят от нея една проста дребнобуржоазна демократическа партия. С тази цел те обявиха принципите на революционния социализъм, които съставляват нейна основа, за *тесни, шаблонни и сектантски*. По такъв начин общоделците мислеха да привлекат дребната буржоазия и селската маса към партията, да я засилят така, щото да се явят пред буржоазните котерии като вождове, които не бива да ги пренебрегват при споразуменията им за поемане властта. Разцепването на партията осуети техните планове. Наистина, дребната буржоазия в партията заедно с интелгентските политикани и карьеристи, нейни идеолози, отидоха с общоделците, обаче те все пак представляваха едно нищожество в живота.

Очистването на партията от общоделците съвпадна тъкмо с началото от периода на икономическото повдигане на страната. Поради това дребната буржоазия и селската маса не се поддаваше и не се поддава на проповедите на „демократията“. В същото време се яви и опас-

ният конкурент на общоделците, а именно радикалдемократическата група²¹, която систематически отвліча „социалистическите“ им сили. Общоделската „грамадна партия“ омършавя окончателно. Но през същия период се засилва работническото движение. Тогава общоделската котерия, за да „възвеличи себе си“ пред буржоазния свят, за да достигне високо обществено положение в него, захвана да спекулира с работническото движение. Тя захвана да представлява себе си за предводителка на „работничесвото“, да прави шум около него и да си дава вид на такъв обществен фактор, който сам може да създава „народно движение“ и без който буржоазните котерии не могат да създадат никакви „народни движения“. В същото време общоделската еснафска котерия стръвно нападаше и напада на омразния за буржоазията „сектантски социализъм“, т. е. на *работническия* или *революционния социализъм*, осмиваше и осмива класовата борба като „сектантска глупост“, а социалдемократията представляваше и представлява за една „доктринерска група“. Всичко това беше и е необходимо за нея както за да представлява себе си пред буржоазните котерии за водителка на „армията на труда“, тъй и за да представи себе си за такава „социалистическа сила“, която нищо „социалистическо“ не съдържа, или „социализмът“ на която е такъв, който може да бъде прегърнат и от буржоазията, защото този „социализъм“ нищо опасно за нея не представлява, а без нейната „сила“ буржоазните котерии не могат събори „личния режим“ и не могат зае мястото му. По такъв начин общоделската котерия се силеше да убеди другите буржоазни котерии да влязат с нея в „общо дело“, като я признаят за равнозначуща със себе си „сила“, с която трябва да делят облагите от поемането властта. Тоя път усилията ѝ не останаха безплодни. „Общото дело“ възтържествува. Това е „патриотическият блок“, чрез който общоделската котерия очаква своето възвеличаване в буржоазното общество.

Изграждането на „общото дело“ струва на общоделската котерия твърде много усилия и, трябва да се каже, твърде много болезнени гърчения и унижения пред буржоазните котерии. Самото това обстоятелство издава, че истинските подбуди на тази буржоазна котерия тъй страстно да се стреми към „общото дело“, са в страст-

ното ѝ желание час по-скоро да „възвеличи себе си“, да заеме високо място в буржоазното общество, да вкуси от облагите на властта. В статията: *„Враждуващите помежду си братия“* показах как тази котерия се силеше да убеди другите буржоазни котерии, че им било необходимо да научели „изкуството“ да задоволяват работничеството и че додето не научели това „изкуство“, дотогава не щели да видят „народно движение“. С това общоделската котерия казваше на другите: *аз владеея това „изкуство“, и ако искате да имате „народно движение“, прегърнете „общото дело“, споразумейте се с мене за заедно поемане властта.* Такъв е смисълът на тогавашните ѝ позиви в „Р. Б.“ към другите буржоазни котерии — позиви, които и конгресът ѝ ги намери за „социалистически“, но „ненавременни“ за тогава, т. е. за *изобличаващи нейната буржоазна природа и истински стремежи.* Защото „изкуството“, на което учи тази котерия другите, не означава друго освен изкуството да залъгват „работничеството“, за да им служи за оръдие на задоволяване собствените котерийни стремежи, „своето възвеличаване“. В брой 39 на „Р. Б.“ от т. г. четем следното:

„Нас ни натякваха, че сме стояли със скръстени ръце, когато днешният режим се закрепвал, и едва сега сме се сетили да изказваме недоволството си. Тази мисъл накара даже една политическа мишка из страниците на „Ден“ да ни обвинява, че когато от 4 години България била по всички посоки изтезавана, грабена и опозорявана, ние сме си гледали кефа, а сега, защото били изгонили от служба 300—400 младежи, ние сме заеднаж поискали свалянето на правителството . . . Но важното в случая е това че извън тоя вестник всички други органи говорят за свободата и демокрацията с такъв неясен, несигурен тон, с такова спъване в езика и с такова обръщане едно око към двореца, че по неволя човек се запитва, где са *онсзи сили народни, сили партийни*, които ние, социалистите, не сме подкрепили? „Пряпорец“ стотни пъти доказва, че провинциалният мухъл на чеговите партизани е запленил мозъка на редакторите му, като ни запитваше по повод нашите заявления за излизането ни на политическа борба: *защо, пък отсега натъй, а де бяхте досега.* Ако на тези странни демократи липсва всяко историческо разбиране за създаването на обществените сили, нека те кажат *кога са искали ние да им бъдем на помощ?* (к. м.) . . . Във време на изборите²² ние лъвски бранихме позициите си и паднахме последни. *Всички ние радостно издадохте вик, когато социалистите липсваха от камарата* (к. м.) . . . Тогава ние се захемме със себе си, с организацията си. . . И първи наши врагове

в тази работа. . . ние срещнахме у вас, народняци, демократи, прогресивно-либерали, просто-либерали и радикал-демократи; да, да, нека се запомни, и радикал-демократи. Нека го признаем, стамболистите не ни пречеа толкова, колкото вие. Като власт те се туряха повечето пъти на страната на капитала срещу труда, но омразата, гонението, преследването бяха слаби. Те си имаха своята сметка в това поведение, затова вие, народняци, ехидствувате върху нашия негласен съюз със стамболистите. *Но кой ви е попречил на вас и на прогресивните либерали да си направите вие по-добра сметка от стамболистите и да не създавате от работниците ваши заклетии врагове? Защо не си оставите и вие отворена поне една, макар и тясна капия като демократите?* (к. м.).

Тази извадка разкрива цялата вътрешна буржоазна природа на общоделската партия. Преди всичко тука тя с голям яд се сили да отхвърли „натякванията“ на другите буржоазни котерии за стоеието ѝ „със скръстени ръце, когато днешният режим се закрепвал“; тя се сили да ги убеди, че тя никога не изневерявала на „свободите на България“ и че тя винаги била готова да се присъедини към тях за „общото дело“ против „личния режим“. Подир това тя минава към обвиняване буржоазните котерии. Общоделската котерия уж „лъвски“ бранила позициите си във време на миналите законодателни избори. „Лъвското“ ѝ бранение — това е припомване за нападането на една шайка върху ямболските „социалисти“, които бяха се скрили в миши дупки и бяха оставили своя шеф Я. Сакъзов да бяга гологлав и бос през блата за Сливен²³, за да спасява себе си. Като припомва това „лъвско“ бранение „позициите си“, общоделската котерия иска да каже на буржоазните котерии, че тя е една „сила“ от „неустрашими борци“, съюзът на която те не трябва да игнорират. Но те игнорирали тази „велика сила“ в България. Затова общоделската котерия се обръща към тях с въпроси: „Кога вие, народняци, прогресивни либерали, демократи, просто-либерали и радикалдемократи, сте искали ние да ви бъдем на помощ?“ Тука общоделската котерия, за да ги убеди, че тя е „велика сила“, започва да се хвали, какво тя, в това време, когато те я обвинявали в „негласен блок“ с правителството, вършила „работа високо културна, високо гражданска над икономически роби“. Думата е, разбира се, за оная буржоазна „високо културна работа“, която тя вършеше и върши против социализма, за ограждането на „работничеството“ от него-

вата светлина, за насъскването му против социалдемократията, която чрез социалистическа просвета изтръгва работниците от буржоазното влияние, и за шайкаджийските нападения, устройвани от нея против нейните работнически събрания. И ето, за голямо огорчение на тази социалистическа буржоазна котерия, нейните съюзници днес не само не можали да разберат тогава тази нейна „високо гражданска работа над икономическите роби“, но и се явили нейни „първи врагове“, по-лоши от стамболистите. Най-сетне, тя ги пита: *„Но кой ви е пречил на вас и на прогресивните либерали да си направите вие по-добра сметка от стамболистите...? Защо не си оставите и вие отворена поне една, макар и тясна капия като демократите?“* Ясно е, че общоделската котерия негодува, дето буржоазните котерии не си направили „по-добра сметка от стамболистите“, т. е. дето те не били прегърнали политиката на залъгване и развърщаване работниците, която водеха стамболистите в продължение на 4 години, и „изкуството“, което тъй добре владее тя; дето не си оставили „отворена поне една тясна капия като демократите“; дето не искали да разберат, че е необходимо да се съюзят с нея, изпечената в „изкуството“ на залъгване работничеството, за „общо дело“.

Както виждаме, изграждането на „общото дело“, на „патриотическия блок“ наистина струва на общоделската котерия твърде много усилия, болестни гърчения и унижавания пред другите буржоазни котерии. Но тя достигна своята задушевна мечта! Тя вече е съставна част от управляващите партии, от бъдещата правителствена власт! Тя е на път на „своето възвеличаване“, на заемане видно място в буржоазното общество! Сега истинските ѝ стремежи са много ясни, и само слепците или същински негодници не могат да ги видят.

В брой 49 на в. „Раб. борба“ четем следното: *„Тъй че опозиционният блок е едно свободно съгласуване действията на няколко опозиционни партии да се борят въз основа на една обща платформа, за премахването на едно неясно за болшинството български граждани управление, и едно свободно задължение за управляващите партии да осъществят при задружно или отделно поемане властта тази платформа“*. От подчертаното от мене става

ясно, че общоделската котерия се надява чрез „патриотическия блок“ да стане управляваща партия, да поеме заедно с него властта. Още по-ясно тя изказва своите стремежи в 46 брой на „Р. Б.“, само че тука тя уеднаквява себе си с „пролетариата“. В този брой тя пише: „В блока той ще участвува под условие, там той ще участвува и в положителната дейност на демокрацията. Той става една част от правителството, което ще замести монархическата власт. Това правителство ще носи отговорности и пред него, тъй като то ще черпи една част от своята власт от него“ (к. н.).

Тука вече е съвсем ясно, че общоделската котерия чрез „патриотическия блок“ и по гърба на „пролетариата“ иска да стане власт, правителство, да „възвеличи себе си“ до министерските кресла. С една реч, нашето убеждение, изказано отдавна и изтъквано неведнаж в печата на социалдемокрацията — а именно, че общоделците са една дребнобуржоазна котерия, една много проста буржоазна левица, за която „работничеството“ има до толкова значение за нея, доколкото може чрез него да се представи за сила, за да убеди другите буржоазни котерии да вършат „общо дело“ с нея и по такъв начин да се домогват до буржоазната власт и до облагите от нея — това наше убеждение днес, с влизанието ѝ в „патриотическия блок“, по най-бляскав начин се потвърждава. Това е една истинска печалба за социалдемокрацията.

При всичко казано обаче общоделската буржоазна котерия продължава да свързва своите котерийни стремежи с делото на пролетариата, да представлява своето „общо дело“ като дело на работничеството, като най-верен път, който води пролетариата към победи и завоевания за себе си и към „социално развитие“ за страната, път, по който бил вървял пролетариатът не само в миналото, но и днес. Всичко това уеднаквяване буржоазното „общо дело“, делото на „патриотическия блок“ с делото на пролетариата, е разчитано на невежеството и несъзнанието на работничеството и на належащата нужда за общоделската котерия да го води подире си. Защото много е ясно, че без каквото и да е „работничество“ общоделската котерия не струва нито лула тютюн пред буржоазните котерии, и „общото дело“ се пръска като сапунен мехур. Тогава прощавайте мечти за министерски кресла,

за власт! Тогава на тази котерия остава да се пръсне „по левите крила на буржоазията“ и да се задоволи с поскромно „свое възвеличаване“, като обикновени спици в колелата на буржоазната колесница — което, впрочем, при всичките ѝ надувания, в близко бъдеще ще я постигне. Обаче, сега тя още продължава да представлява пътя на „общото дело“ за път на работническото движение, като по такъв начин продължава да представлява пътя на класовата борба за „сектантство“ и „усамотяване“. Този е старият въпрос: *класова борба или „общо дело“* — въпрос, решен за партията и по който в нея няма две мнения. И ако ние и днес се занимаваме с него, обяснява се това със съвсем новите условия, при които днес той се явява. Преди шест години той беше въпрос изключително партиен, днес той е въпрос за отблъсване заблужденията, които буржоазните котерии, ту под вид на „синдикален неутралитет“ или „свободен синдикализъм“, ту под вид на „общо дело“, пръскат между работническото, с главната цел да го отклонят от класовата борба и социалдемократията. Общоделската котерия за тази цел фалшифицира историята, фалшифицира и настоящето. Поради това нам се налага особено сега, след практическото реализиране на „общото дело“, на „патриотическия блок“, да се занимаваме със стария въпрос: *класовата борба или „общо дело“*? Налага ни се да разгледаме фалшификациите на общоделската котерия, с които тя се стреми да заблуждава пролетариата в България за прикриване на котерийните си цели, които гони с „патриотическия блок“.

Преди да пристъпи към реализирането на „общо дело“ във вид на „патриотически блок“ общоделската котерия пусна в обращение между „работническото“ няколко заблуждения. Преди всичко, тя напечата в своя в „Раб. борба“ известното писмо на Г. Плеханов²⁴ за участието на руските социалдемократи в изборите за Думата. В това писмо Плеханов съветваше *съзнателните руски работници*, дето не са уверени в победата на техния кандидат, да влизат в съглашение с другите партии, които желаят да се борят с руския стар порядък. Общоделската котерия побърза да напечата това писмо само с бележката, че то съдържа „ценни мисли“. Съветът, който даваше Плеханов на руските съзнателни работници,

беше твърде намясто, но който нямаше никакво отношение към *съзнателните работници* в другите страни. Първо, Плеханов се бореше против глупавата анархистическа идея да се бойкотира Думата, руският пролетариат да не взема участие в изборите за нея; второ, той се отнасяше само до руските съзнателни работници; трето, Русия се намира в революционно положение, дето всички класи са и се борят против абсолютизма и остатъците на феодалната класа от крепостния период, против стария порядък; четвърто, изходът на революцията зависи главно от участието на руския пролетариат в нея и от участието на неговите представители в Думата. При това Плеханов съветва руските *съзнателни работници* да влизат в съглашение с другите партии *не безусловно*, а само с ония, които искат *да се борят с руския стар порядък*. Общоделската котерия за всичко това нищо не споменува, а напечати писмото само със забележката, че съдържало „ценни мисли“. По такъв начин тя казваше на „работничеството“ в България, че един от първите теоретици на международната социалдемокрация, Плеханов, допускал „общо дело“ на пролетариата с буржоазните партии, следователно „общото дело“, за което тя тъй страстно мечтаеше отдавна, е най-верният път и за пролетариата в България, и българските *съзнателни работници* трябва да прегърнат този път — „общото дело“ с българските буржоазни партии.

Ясно е, че общоделската котерия скрои от Плехановото писмо един *шаблон*, един *калъп* за българския пролетариат, с надежда да заблуди българското „работничество“, да го отвлече от класовата борба и откъсне от влиянието на социалдемокрацията, за да го емъкне в „общо дело“ с буржоазните котерии. Защото много е ясно, че обществените условия в България нямат нищо общо с условията в Русия. Там имаме *революция*, борба на всички класи — на едрата и дребна буржоазия, на пролетариата и селската маса — против остатъците от стария крепостен порядък и абсолютизма. В България няма нито сянка от подобно нещо. Там милионен пролетариат се бори за своето освобождение преди всичко от веригите на стария порядък, и от неговата борба, от неговото участие в изборите и в Думата зависи изходът на

революцията. В България пролетариатът още твърде много е далеч от такава общественно-политическа роля. Там съзнателният пролетариат нито една минута не напуска своята класова борба, борбата за освобождението на работническата класа, която той води редом с борбата на другите класи, които искат събарянето на стария руски порядък. В България няма борба на класи против стар порядък, за нова социална наредба, с която борба българското „работничество“, като води своята класова борба за освобождение, да се среща. Трябва да се забележи при това, че общоделската котерия напечати Плехановото писмо, когато не съществуваха каквито и да било признаци за каквото и да било „народно движение“ и когато тя се оплакваше, че я обвинили в „негласен блок“ с правителството. По-сетне общоделската котерия в съюз с другите буржоазни котерии, разбира се, се помъчи по *чисто анархистически начин*, чрез железничарската стачка, чрез освиркването на княза, чрез улични демонстрации на студенти и анархо-общоделци и чрез празни заплашвания с „генерална стачка“ да представят на българското „работничество“ едно подобие на руското революционно положение в България, за да го убедят в необходимостта от „общо дело“ с буржоазните партии. Нещо повече: недоволството на чиновнишките слоеве от заплатите си, раздразнени от хвалбите на финансовия министър за големи бюджетни излишъци, и шумът на шумливия учителски съюз²⁵ и на анархо-общоделците около неговите „грамадни акции“, общоделската котерия ги уподоби с революционното положение на класите в Русия. С такива шаблони, с такива чисто анархистически похвати тя се силеше и се сили да заблуди „работничеството“ в България, за да се домогне до своите котерийни цели, за да го отклони от неговата класова борба и го направи оръдие на „общото дело“ на буржоазните котерии.

Със същата цел общоделската котерия пушна чрез своя орган „Р. Б.“ друго заблуждение. То се отнасяше до „платформата“ на социалдемократията в Германия по случай тазгодишните избори за райхстага. Пред тия избори в централния орган на социалдемократията в Германия, във „Vorwärts“, се появи един позив от централния ѝ комитет към избирателите, в който излагаше една програма от ред мероприятия, които парламентарната ѝ

фракция трябваше да предложи и за прилагането на които в райхстага трябваше да се бори. Тази програма в някои точки се различаваше от програмата на партията по това, че те не бяха тъй категорично изразени, както в програмата, а допускаше *постепенно* прокарване на тия точки. Обяснява се това с обстоятелството, че някои видни членове на централния комитет на партията, както например Бебел, очакваха, числото на нейните делегати в райхстага да достигнат до 100 души, което би я направило решаваща в неговите дела. В такъв случай тя ставаше в райхстага толкова силна, щото трябваше да пристъпи към практическо прилагане програмата на партията и да покаже на пролетариата и избирателите си, изобщо, как партията, в случай на влизането ѝ в райхстага в такова голямо число депутати, практически ще се бори за прокарването на програмните искания. Вън от увереността на социалдемократията в Германия, че числото на депутатите ѝ ще стигне 100 души, но и моментът, сигурно, ѝ е диктувал да покаже, как тя практически ще се бори в райхстага за прилагането на програмата. Тя знаеше много добре разликата в моментите на изборите през 1903 година и 1907 година и очакваше сигурно коалицията на всички буржоазни партии без изключение против нея, както и насочване агитацията ѝ в този смисъл, че социалдемократията не може практически да прокара програмата, или че не казва какво и как практически ще достигне.

Обаче общоделската котерия, прочела във „Vorwärts“ позива на централния комитет, побърза да съобщи на „работничеството“, че социалдемократията в Германия постъпила тъкмо тъй, както мислела тя, общоделската котерия в България. На изборите тя била излязла със специална „платформа“, уж различна от програмата, и която „постепенно“ щяла да прокарва, както и тя, общоделската котерия у нас. Така тя заблуждаваше българското „работничество“, за да го повлече подире си в „общото дело“. Очевидно е, че и в дейността на германската социалдемократия тя виждаше един шаблон, един калъп, който да го нахлузи на българското „работничество“, идел-не-идел към него, стига да го замами. Обаче и тука трябва да кажем същото, което се каза за заблуж-

даването с Плехановото писмо. В Германия пролетариатът е милионен, съзнателен и организиран в мощни организации, и поради това социалдемокрацията представлява наистина една голяма обществена сила, която утре ще се яви решаваща сила и в райхстага, особено като се има предвид, че в Германия няма буржоазни демократически партии, а буржоазните партии са в съюз с монархизма против нея. В България пролетариатът току-що се оформява като класа за себе си и твърде много е далеч от онова положение, когато неговата представителка — социалдемокрацията — може да мисли за начина, по който практически ще приложи своята програма. При това нека подчертаем, че в тоя изборен позив на Централния комитет на германската партия не беше захвърлена програмата, а само се посочваше начинът на реализирането, особено на някои от точките ѝ. Трябва още да подчертаем, че с това Централният комитет не канеше пролетариата на „общо дело“ с буржоазните партии, а тъкмо напротив, канеше го към изпълнение на своя класов дълг, на класова борба. Но общоделската котерия трябваше да фалшифицира дейността на партията в Германия по изборите, за да я представи на българското „работничество“ такава, каквато е нейната, все със същата цел“, да го вмъкне в буржоазното си „общо дело“.

С такива заблуждения и с такива преголеми „мъчнотии“ общоделската котерия се мъчеше да подготви почвата за възприемане нейното „общо дело“ от българското „работничество“. След създаването му във вид на „патриотически блок“ общоделската котерия вече почна просто да лъже „работничеството“ с фалшифициране фактите от работническото движение в България и историята, с цел да представи последния като история на „общото дело“ на пролетариата с буржоазията против „цезаризма“ или монархизма, за тържеството на „демокрацията“. Преди всичко, веднага след сключването на „патриотическия блок“ общоделската котерия почва да повтаря изтърканите си лъжи против „доктринарите“, против социалдемокрацията, а именно, че тя отричала ползата от „закрила на работничеството“, че избягвала от „обществените борби“ и че искала да държи работниците „в празно отрицание на тиранията“ и да ги „затвори

в килиите на тесния доктринаризм“. Така например, в броя от 31 януари т. г., като говори за възможността да се намерила „задоволителна днес за днес закрила на работничеството“, тя прибавя: „ползата от каквато доктринерите отричат и в общото отрицание на която те намират своя резон на съществуване“. А през няколко реда в същата уводна статия тя пише: „Преди всичко борящето се работничество не е било в лагера на доктринерите-социалисти, и не те са били, които са ръководили борбата на работническата класа. Колкото в съзнанието на тази и да расте идеалът на социалистическото общество, тя не може да се откъсне от нуждите на всекидневната действителност и да се затвори в килиите на тесния доктринаризм.“ В следващата статия в същия брой на „Р. Б.“ общоделската котерия пише:

„Една социалистическа тактика, която клони да ни изолира, която се отнася към всички течения на буржоазията като към една коалирана черна реакция, отхранва в работничеството един фанатизъм и в същото време една апатия, които могат да бъдат фатални за нас като партия. Който проповядва, че всички режими на буржоазията са еднакво реакционни, че няма разлика за народа и работничеството от това, дали един Стамболов или един либерален и демократичен политик ще е на власт, той сее апатия. Който затваря работничеството в тесния кръг на една сектантска доктринерска работа, той сее един фанатизъм.“

Всичко цитирано се пише, за да се убеди „работничеството“ в голямата необходимост за общоделската котерия от „патриотическия блок“. За тази цел общоделската котерия не се стеснява нахално, безочливо да съчинява лъжи по адрес на „тесния доктринаризм“, т. е. по адрес на социалдемократията в България. Защото българските работници, колкото общоделската котерия да ги смята за „добитък“, знаят много добре, че социалдемократията никога не е отричала ползата от законодателна закрила на работническата класа. Те знаят и нещо повече, а именно: ако е имало някой, който систематически да отхвърля и дори да се бори против такава закрила на работническата класа, това са буржоазните котерии, първо място от които в това отношение заема именно общоделската котерия. Законодателната закрила на работническата класа се сдобива чрез самостоятелна политическа борба, чрез класова борба. А кой най-много е осмивал

тази борба и се противопоставя на нея, ако не общоделската котерия? Когато социалдемократията канеше работниците към такава борба, тогава не беше ли тази буржоазна котерия, която съветваше „работничеството“ да се занимава само със своята „ежедневна борба“ за „най-близки искания“, само с „най-модерната“, със „светата“ борба, с „тарифната“, която обикновено се свеждаше към хайка против работническите организации при социалдемократията. Но независимо от това, българските работници знаят много добре, че едничка социалдемократията поведе „работничеството“ на борба за законодателна закрила. Когато преди две години тя дигна своите организации за политическа демонстрация против прилагането на еснафския закон и неприлагането закона за женския и детския труд²⁶, общоделската именно котерия беше, която се противопостави на нея и съветваше „работничеството“ и интригуваше между софийското „работничество“ да не взема участие в тази демонстрация. Когато социалдемократията се намеси в рудничарската стачка в Перник²⁷, за да поддържа борбата за защита коалиционното право, правото на сдружаване на работническата класа, общоделската именно котерия беше тази, която заедно с другите буржоазни котерии, чрез техните органи, чрез жълтия печат и чрез своя вестник, злорадствуваше ехидно, а нейни оръдия бяха шпиони на директора и стачконарушители. Когато социалдемократията, за да поддържа същата борба, покани работничеството в София на политическа демонстрация, общоделската именно котерия беше, която употреби всички средства, за да попречи на нейния успех, а когато тя стана и се свърши с бляскав успех, тогава пък общоделската котерия беше, която заедно с другите буржоазни котерии и с жълтия им печат се мъчеше да омаловажи успеха ѝ. Когато социалдемократията след това организира ред общи, в цяла България, протестационни събрания и демонстрации, придружени с напускане работата от работниците, с едnodневни политически стачки²⁸, както това стана в Плевен, Шумен, Русе и други градове, тогава общоделската именно котерия беше, която с контрапротестационни събрания в София и в някои градове в съюз с анархо-либералите се опитаха да омаловажат общата работни-

ческа борба. До какви средства прибегна тя в съюз с анархо-либералите в София, за да попречи на протестационното събрание на социалдемократията, това „работничеството“ знае много добре. Също така работниците - знаят какво прави тази буржоазна котерия по повод демонстрацията на социалдемократията на 6 ноември м. г.²⁹ Тази демонстрация беше характерна по това, че беше организирана от софийския комитет на социалдемократията в няколко часа и работниците с ентузиазъм веднага изпразниха работилниците, за да вземат участие в нея.

Тъй че, ако наистина има някой, който да отрича ползата от „законодателна закрила на работничеството“, това не са „доктринерите-социалисти“, т. е. не е социалдемократията; това е тъкмо общоделската котерия. Но тя, както и всички буржоазни котерии, счита „работничеството“ наистина за „организиран добитък“ и поради това не се стеснява тъй безсрамно да лъже пред него. Най-характерно е обстоятелството, че тази най-нахална буржоазна котерия, през всичкото време, през което социалдемократията водеше политическата борба, класовата борба на българската работническа класа, като изключим принуденото ѝ участие в първата демонстрация, нито една политическа демонстрация тя не беше в състояние да предприеме в София. През това време тя правеше шумни „митинги“ в „Цирк България“³⁰, занимаваше се с шумни учителски „акции“ и със събиране от провинцията своите адвокати, техните писари и разни еснафи, за да праща депутация в Нар. събрание. И при всичко това тя пише, че „борящето се работничество не е било в лагера на доктринерите-социалисти“, т. е. не е било в лагера на социалдемократията и че не тя ръководела борбата на работническата класа в България! Впрочем, няма какво да се чудим на това безсрамно фалшифициране историята на работническото движение в България от тази буржоазна котерия. Другояче тя не може да убеди „работничеството“, че за нея е необходимо да прегърне то нейното „общо дело“.

Обаче от всичко казано е много ясно колко е нахална другата лъжа на общоделската котерия, а именно, че социалдемократията в България се отнасяла „към всички течения на буржоазията като „към една коалирана

черна реакция“, че тя считала „всички режими на буржоазията еднакво реакционни“ и че тя затваряла „работничеството в тесния кръг на една сектантска доктринерна работа“. Очевидно е, че за тази буржоазна котерия, както впрочем и за всяка буржоазна котерия, „сектантска доктринерна работа“ е политическата, класовата борба, която води социалдемократията и в която тя обединява работническата класа, а не било такава „общото дело“, „патриотическият блок“. Но тука ние вече дохождаме до ядката на самия въпрос: *класова борба или „общо дело“?* В идната книга ще видим как общоделската котерия фалшифицира и историята, и обективните условия“, за да убеди „работничеството“, че то трябва да върши не класова борба, а „общо дело“.

сп. „Ново Време“, кн. III, 1907 г.

КЛАСОВА БОРБА ИЛИ „ОБЩО ДЕЛО“?

II

В първата част на тази статия видяхме как общоделската котерия фалшифицира и историята на работническото движение в България, и фактите от историята на социалдемокрацията в другите страни, за да заблуди „работничеството“ в България и го вмъкне в „патриотическия блок“, чрез който тя се надява да стане управляваща партия, за да задоволи котерийните стремежи на щаба си от интелегентски кариеристи. От цитираното из нейния вестник ние видяхме, че тази буржоазна котерия чрез изложените фалшификации се стреми да убеди работниците, какво „общото дело“ с буржоазните котерии е най-верният път за пролетариата, а класовата борба, към която го зове и в името на която го организира социалдемокрацията, била „доктринерна работа“, „затваряне в килиите на доктринаризма“, „усамотяване“, „отхранване един фанатизъм и апатия“. Да видим сега вярно ли е това твърдение на тази буржоазна котерия. Да видим: *класова борба или „общо дело“* трябва да вършат българските работници?

Общоделската котерия, за да убеди българските работници, че трябва да вършат „общо дело“, а не класова борба, казват им, че те, работниците, сами и, следователно, със своята класова борба нищо не могат постигна. Защото, според тази буржоазна котерия, както, впрочем, и според всички буржоазни котерии, класовата борба означавала „затваряне в килиите на доктринаризма“, вършене „сектантска доктринерна работа“, отдалечаване от „прогресивните течения в буржоазията“. Напротив, „общото дело“, „патриотическият блок“, според нея, означавало проникване на „консервативната и либералната буржоазия“ с исканията на работниците и на „социалното развитие“, защото то носи, очевидно, примиряване „борбата между двете класи“. В броя от 31 януари 1907 год., в уводната статия

на своя вестник³¹, тази буржоазна котерия, като говори за противоположните интереси на господари и работници и за „социалните борби“ между тях, си поставя следния въпрос: *„Възможно ли е при такова положение едно съгласуване на крайностите?“* (курс. мой). И отговаря тя следното:

Да, невъзможно е, ако българският живот бе поставен днес пред дилемата или социална реакция, изключителни закони срещу работниците и социалистите, или социална революция, работническа диктатура над господарите. Но такъв въпрос няма поставен у нас. В областта на идеите тази борба между двете враждебни класи може и да приема характера на едно непримиримо катастрофално сблъскване, но в практическия живот на днешна България това далеч не е тъй... Мъчнотията в това положение на работите за буржоазната опозиция е да спомогне на своите последователи чрез своята агитация и пропаганда да се откъснат по-скоро от политиката на правителството и да се проникнат от необходимостта на едни законни отстъпки на долните работни класи, да схванат нуждата от едно развитие колкото лишено от катастрофи, толкова и запълнено с реформи в областта на социалната политика.

Както виждаме, за общоделската котерия непримирима борба между господарската и работническата класа има само „в областта на идеите“. Обаче „в практическия живот на днешна България“ за нея такава борба не съществува, или по-вярно, по повелята на тази буржоазна котерия, такава борба не трябва да съществува, „крайностите“ ѝ трябва да се примиряват и съгласуват, защото „практическият живот на днешна България“ е много далеч от „социална революция“ и от налагане „работническата диктатура над господарите“. Примирението и съгласуването на „крайностите“ зависи, разбира се, от обстоятелството доколко, от една страна, работниците ще се проникнат от необходимостта за тази буржоазна котерия от „общото дело“, от примиряването класовите противоречия, от друга страна, доколко и буржоазната опозиция ще се проникне „от необходимостта на едни законни отстъпки на долните работни класи“ и от „нуждата“ на едно развитие без „катастрофи“, без „непримирими борби“, но „запълнено с реформи в областта на социалната политика“. Но поради това именно общоделската котерия положи толкова усилия, болестни гърчения и унижения пред буржоазните котерии, за да достигне образуването на „патриотическия блок“, и употребява сизифови усилия

да запази това „общо дело“. В него тя намира условието за достигане примиряване и съгласуване на „крайностите“ на борбата между господарската и работническата класа и „едно развитие“ без „катастрофи“, мирно, тихо и „пълно с реформи“. Това дребнобуржоазно идилическо „социално развитие“, според тази буржоазна котерия, щяло „цялото българско общество“ да повдигне „една степен нагоре и напред“. В броя от 14 февруари т. г. в уводната статия: „Блокът и партиите в него“ общоделската котерия между другото пише следното:

„Но ако започналата се борба и започналият се процес се свърши с проникването на консервативната буржоазия с новите политически и социални нужди на развитието, тогава останалите групи от опозицията, па и което е още по-важно, всички други извън нея, цялото българско общество ще се повдигне една степен нагоре и напред в политическо и социално отношение. Да извърши този обществен подем е повикан опозиционният блок и най-силният негов крепител — социалната демокрация... Нашите надежди на буржоазните опозиционни партии не надминават достигването на тази цел, но и самото това достигване ние го туряме в права зависимост от силата на историческата дееспособност на българската работническа класа.“

Ясно е, че общоделската котерия си туря за цел да примирява и съгласува „крайностите“ в борбата между господарската и работническата класи и в достигването ѝ вижда прогреса, напредъка на „цялото българско общество“. Но за достигването на тази цел необходимо било всички опозиционни групи, „консервативната и либералната буржоазия“, да се проникнат „с новите политически и социални нужди на развитието“. Обаче това проникване на буржоазията, този „обществен подем“ не се извърши чрез класовата борба, а чрез „общото дело“, чрез „опозиционния блок“, в който „най-силният крепител“ била самата тази буржоазна котерия — „социалната демокрация“. И ето тази, да се изразим така, буржоазна „социална демокрация“, т. е. общоделската котерия, зове „историческата дееспособност на българската работническа класа“ към нейното „общо дело“, към буржоазното дело на примиряване и съгласуване класовите противоречия, към „социалния мир“ на класите, като я залъгва с обещанието, че „консервативната и либералната буржоазия“ щяла чрез „общото дело“, чрез „опозиционния блок“ да се проникне

„с новите политически и социални нужди на развитието“, щяла да се научи да задоволява „легитимните“, законните ѝ нужди, че работническата класа чрез „общото дело“, чрез „патриотическия блок“ щяла да тласка буржоазията към една дейност, „изпълнена с реформи“ в своя полза. Тъй че, според общоделската буржоазна котерия, работническата класа ще кара „консервативната и либералната буржоазия“ да ѝ прави отстъпки не чрез борба с нея, а чрез „общо дело“, чрез „патриотически блок“, чрез „проникването“ на „консервативната и либералната буржоазия“ със себе си и следователно чрез примиряването и съгласуването класовите противоположности.

Тъй че за общоделската котерия, пружина на историческото движение, на прогреса, е „общото дело“ на класите, и работническата класа, каквото е добила, била го добила не със самостоятелна борба, а или в съюз с другите класи, т. е. с „общо дело“, или като ги е „прониквала“, като се вмъквала в нейните „подразделения“ и ги тласкала напред и, по такъв начин, ги е карала да ѝ правят отстъпки, види се, от благодарност заедо с нея е карала да вървят напред! Впрочем, досега работническата класа е вършила „общо дело“ несъзнателно, без всякакви „договори“ с буржоазията и заради това тя е била лъгана от своята „хитра съюзница“. Обаче сега „пролетариатът“ не можел да бъде излъган, защото той влизал „съзнателно“ и чрез „договор“ в съюз с коварната буржоазия. В броя от 3 февруари в статията: „Участието ни в блока на опозицията“ общоделската котерия, като говори за борбите на пролетариата „в историята на Европа“, пише:

„В тая борба пролетариатът участвуваше без съзнание за самостоятелната роля, която имаше да играе занапред в историята; той се нахвърляше буйно под натиска на накинялото в него недоволство, което го караше да вижда във всяко разрушително действие, насочено против мизерията на стария режим, един акт на окончателното спасение. Но всеки път след успешните сражения големите плодове от победата се паднаха на нему, а па неговата хитра съюзница — буржоазията. Колкото по-напрегнати усилия той правеше преди победата, за да я постигне, толкова по-изтощен се явяваше той след нея и толкова по-дълбоко падаше в едно ново робство — в робството на наемничеството. Нему липсваше едно ясно разбиране на положението; в началото на всяка кампания той си правеше илюзията, че отива с бързи крачки към премахването на

всяко робство, към своето царство на свобода и равенство. Той участвуваше в тия борби заедно с буржоазията, но не като равен ней, той не беше с нея чрез никакъв договор, който установява права и ограничения и за двете страни, но затова той беше толкова по-стеснен, обвързан от нея в действителност. . . Нека се поучим от тази история. Ще поискаме ли ний да отдалечим нашето работничество от борбите за демокрация пред страха да не постигнем изключителни успехи за буржоазията? Не. . . Въпросът е само, трябва ли да оставим да участвува в тая борба безсъзнателно, или, напротив, трябва да организираме това участие. . . Когато пролетариатът несъзнателно участвуваше в борбите на демокрацията, той вършеше една велика отрицателна работа за разрушаването на старите порядки, но той не участвуваше в градежа на новия строй. Той мълчаливо даваше под наем без условия своите услуги на буржоазията, той ги даваше ангария. Негови бяха само жертвите. Напротив, днес в един блок, в едно съзнателно и договорно установено съвместно работене с другите борци на демокрацията, той ще има да върши не само отрицателна работа."

Направихме тази по-дълга извадка, защото в нея ясно е изразена мисълта на общоделската котерия. В нея ние виждаме онова превратно предаване и разбиране на историческите факти, върху което се гради нейното недомислие, практически израз на което се явява „общото дело“ на буржоазните котерии, какъвто е „патриотическият блок“. От тази извадка ние виждаме, че, според общоделската котерия, работническата класа „в историята на Европа“ е влизала в „мълчалив“ съюз с буржоазията, в един вид „негласен блок“ с нея за обща борба против стария режим или против неговите остатъци и за „тържеството на демокрацията“. Тя „мълчаливо“ давала на буржоазията „под наем без условия своите услуги“; тя ги давала „ангария“, тя давала само жертви за буржоазията. И всичко това нещастие я постигнало, защото тя не съзнавала колко била коварна, колко била „хитра съюзница“ буржоазията, та затова при съюзяването си с нея не била „предупредена да внимава за поведението на своите съюзници“, не сключвала „някакъв договор“, който да предвиждал „разпределението плодовете на победата“. О, ако тя съзнаваше колко коварни са нейните „съюзници“ и ако влезеше в „договор“ за „разпределението плодовете на победата“, тогава тя не щеше да дава само жертви, да се бори за буржоазната „ангария“! Тъй че, според общоделската котерия, българският пролетариат, за да избегне тази злочеста участ — да става само жертва на ковар-

ствата на буржоазията, да се бори „ангария“ за нея — трябва съзнателно и с „договор“ да прегърне „общото дело“ с българската „буржоазия“. Защото другояче, т. е. ако не направи „договор“ с нея и ако продължава да се бори с „илюзията“, че отивал с бързи крачки към освобождението си, тогава той колкото по-напрегнати усилия правел, за да го достигне, толкова „по-изтощен“, по-отслабнал щял да се яви и толкова „по-дълбоко“ щял да падне в „робството на наемничеството“. Защото, с други думи, ако той води самостоятелна борба, класова борба, не само няма да достигне освобождението си, но щял да падне „изтощен“, отслабнал и следователно „робството на наемничеството“ ще стане, очевидно, по-голямо. Такава била, според тази буржоазна котерия, *поуката* от историята.

Обаче тази „история на Европа“ е съвсем фалшива, защото е съчинена наизуст. Действителната история ни казва тъкмо обратно, а именно, че *тя е история на класовата борба*. В революциите, които са най-резкият израз на класовата борба, на сблъсъка между класите, и които съставляват най-важните моменти от историята — в революциите всяка класа се бори за своето освобождение, без всякакъв предварителен съюз, „мълчалив“ или „договорен“. Във време на революция, т. е. във време на най-голямото изостряване на класовите противоречия и на сблъсъка между потиснатите класи и господстващите, за никакъв съюз не може да става дума. Революциите не стават по предварително съгласени програми, нито по заповед на „революционни комитети“, за да може да се говори за какъвто и да било съюз между борещите се класи. И толкова по-малко може да става дума за „договор“, колкото повече класовите противоречия са по-изострени и класовата борба е по-рязка. В революциите всяка от потиснатите класи се бори против стария ред и додето борбата е насочена против него, те нападат едновременно на него, но всяка се стреми към своята класова цел — освобождението си. Този процес на класовата борба в революциите Плеханов много остроумно изрази в известната негова формула за отношенията на руския пролетариат към борещите се против стария руски ред класи: *„врозь идти, вместе бить“*. И поради това, едновременно със събарянето на стария ред борбата се води по-нататък

вече за господство на освободените класи, която се свършва с победата на една от тях, за да се продължи по-нататък при новите условия. Очевидно е, че от революцията излиза пълна победителка, господарка на положението, оная класа, която състоянието на производителните сили туря начело на социалното развитие и поради това се явява по-добре организирана и по-добре съзнаваща своите класови интереси и задачи. Това ни учи действителната история на всички революции от 17 век насам и до най-последната. Тази действителна история ни казва, че работническата класа се е борила против стария ред едновременно с буржоазията, но не в някакъв „мълчалив“ съюз с нея, не „ангария“ или за да дава само жертви на своята „хитра съюзница“, а за да освободи себе си. Че действителната история това именно ни казва, се вижда от факта, че след като старият ред бива победен, работническата класа се бори по-нататък за господство с освободените класи и главно с буржоазната класа. В тази класова борба, както е известно, победи буржоазията не поради това, че тя се оказала коварна или „хитра съюзница“, и не затова, че пролетариатът не бил сключил „договор“, който да установявал „разпределението плодове на победата“, а поради този прост исторически факт, че по силата на състоянието на производителните сили историческото движение я туря начело на социалното развитие. Обаче с развитието на производителните сили, следователно, с развитието на капиталистическите начини на производство и размяна класовата борба на пролетариата с буржоазията все повече се изостря, развитието все повече туря пролетариата начело на социалното развитие, следователно начело на освободителното движение за себе си и за другите потиснати класи. И благодарение именно на неговата класова борба и на растящите класови противоречия, които изострят борбата, господстващите класи, за да намалят растящата му мощ и да отсрочат сблъсъка, „катастрофата“, правят му възможни за тях отстъпки. Тъй че действителната история ни учи, че пружина на историческото движение е *класовата борба* и че само на нея пролетариатът дължи своята мощ и приближаването си към своето освобождение. Но общоделската котерия фалшифицира историята, или от невежество, или като буржоазна котерия със съответна идеология предава

историята съвсем фалшиво, като история на „общото дело“, което българската работническа класа трябвало да прегърне съзнателно и с „договор“, за да го не излъжела „хитрата съюзница — буржоазията!“

В миналата част ние видяхме, че в България няма онова революционно положение на класите, което има днес в Русия и имаше в другите страни във време на революциите, нито нашият пролетариат има онова обществено значение, каквото има пролетариатът в Германия. Напротив, в България днес буржоазията няма никакви причини да бъде недоволна и тя не проявява никакво недоволство освен, може би, че изведнаж и без всякакви неприятности за нея не се задоволяват нейните растящи апетити към бързо забогатяване и към ограждане чрез груба „социална реакция“ нейното господство. Дребната буржоазия и селската класа от своя страна също не проявяват никакво недоволство. Едничката класа, която днес има причини да бъде много недоволна и която проявява своето недоволство, е работническата. Но за това пък ние виждаме, че против нея, главно против нейното съзнателно движение, против социалдемократията, се повдига грубата „социална реакция“ на буржоазията. Днес в България има една едничка борба. Тя е борбата на буржоазията в съюз с дребната буржоазия и селската класа против работническата. Тя съставлява същността на историческото движение днес в България; тя съставлява пружината му. И колкото по-добре, въоръжена със съзнание и организация, работническата класа се противопоставя на „социалната реакция“ на цялата буржоазна класа — едра и дребна, — толкова по-добре ще отблъсква нейните удари. С една реч, продължаването на „социалната реакция“ и на презрението ѝ към работническата класа зависят от това, доколко нашият пролетариат е способен да води класова борба, доколко той се бори против буржоазията за извоюване по-добро социално-политическо положение за своята класа. Без класова борба той нищо не може постигна и лудост ще бъде да очаква някакви изменения в положението на своята класа от някакво „общо дело“, от някакъв си „опозиционен блок“ на буржоазните копери. *Борбата на „патриотическия блок“ е борба на копери, които искат просто да дойдат на власт, за да задоволят своите*

котерийни амбиции и стремежи. Тя не е нито израз на класови недоволства и стремежи, нито е насочена, нито може да бъде насочена против „социалната реакция“, защото тя е „социална“, а не котерийна, не прояви на отделни недоволни групи от социалните класи, защото тази реакция иде от мълчаливия или явния съюз на всички класи против работническата.

Обаче общоделската котерия, както всяка буржоазна котерия, за да вмъкне и „работническото“ в своето котерийно „общо дело“, в „опозиционния блок“ и заради това да се яви пред него във вид на „социална демокрация“, фалшифицира, както видяхме, и историята на работническото движение в България, и фактите из дейността на социалдемокрацията, в странство, и историята изобщо, и самата българска действителност. Тази буржоазна котерия, както видяхме, за да залъже „работническото“ и го вмъкне в своето котерийно „общо дело“, представлява му чисто *съзаклетническите и провокаторски* похвати на българските политически котерии, недоволството на чиновниците от заплатите си и от шума на шумливия буржоазен учителски съюз за революционно положение на класите, каквото е например това на класите в Русия днес. Тя му представлява, че българската буржоазия била такава също революционна, каквато тя е била в другите страни, че тя се „борила“ против „стария ред“ или против остатъците му като „личния режим“, монархизма, „цезаризма“ или „бонапартизма“ и за „тържеството на демокрацията“ и че следователно българската работническа класа трябвало да влезе в съюз с нея, да състави „патриотически блок“ *не несъзнателно, а съзнателно, с „договор“, в който да се предвижда „разпределението плодовете на победата“.* И всичко това фалшиво представяване на българската действителност, ако не е умишлено шарлатанство, то са общоделски глупави фантазии.

Но нека за една минута допуснем, че българската действителност е такава, каквато я представлява общоделската котерия, т. е., че „общото дело“ или „патриотическият блок“ не е котерийно дело, че то се явява израз на класови недоволства и че българската буржоазия е революционна и се бори с „личния режим“ за „демокрация“. Пита се: работническата класа „общо дело“ ли,

„патриотически блок“ ли трябва да прави, или трябва да води класова борба?

По-горе видяхме, че историята не е история на „общото дело“, а история на класовата борба, че работническата класа е водила самостоятелна борба за своето освобождение и господство. Друг е въпросът, доколко тя е съзнавала условията за своето освобождение и доколко е схващала своята историческа задача. Обаче историческият факт е този, че работническата класа е водила самостоятелна борба, като, разбира се, се е стремела да използва класовите конфликти в полза на своите класови цели. Това в големите класови сблъсъци, във време на революциите. В обикновено време работническата класа само там е расла в общественото си значение и следователно е извоювала повече, дето тя е водила самостоятелна, класова борба, и обратно: нейното обществено значение и влияние не е расло и много по-малко е извоювала за себе си, дето тя не е водила самостоятелна борба. В Германия пролетариатът представлява една сила от голямо обществено значение и влияние и много повече е извоювал за себе си (общо и равно изборително право и по-широко работническо законодателство), без да прави каквито и да било „патриотически блокове“ с буржоазията. Същото може да се каже и за Франция. В Австрия пролетариатът пред нашите очи извоюва общо изборително право със своята самостоятелна класова борба, без да прави никакво „общо дело“ и никакви „договори“ с буржоазията. В Русия само самостоятелната класова борба на пролетариата може да тласне в борба със стария ред и другите потиснати класи, в тяхно число и самата едра буржоазия, за която именно поради самостоятелната, непримирима класова борба на пролетариата старият ред стана непоносим и за нея. В Белгия пролетариатът отива от завоевание към завоевание благодарение на неговата самостоятелна класова борба. Напротив, в Англия, дето пролетариатът е най-многочислената класа, дето той е организиран в големи *неутрални* и *свободни* от идеята за класовата борба, от социализма, синдикални съюзи, но дето той е „проникнал“ в „консервативната и либерална буржоазия“, т. е. дето е служил до последно време за оръдие в борбата им за власт, дето следователно той е водил „общо дело“

с буржоазията, в Англия пролетариатът до последно време не е имал онова високо обществено значение и влияние, каквото би имал, ако беше водил самостоятелна класова борба, той не е извоювал досега общо и равно изборно право и такова законодателство, каквото е извоювал германският пролетариат например и каквото със самостоятелна класова борба той би отдавна имал. Изобщо, Англия благодарение на обстоятелството, че пролетариатът там дълго време е вършил „общо дело“ с буржоазията, се отличава с монотонната буржоазна парламентарна комедия на сменяване в управлението на консервативната и либералната буржоазия и с голямата пустота в областта на „социалната политика“. Днес обаче, когато пролетариатът там започна да се прониква от идеята за класовата борба, когато той се прониква със своята *пролетарска философия* — *социализма*, и се отделя от буржоазията в самостоятелна класова организация и води самостоятелна класова борба — днес вече Англия започва да заприличва на по-друго. Изобщо историческият факт е този, че самостоятелната борба прави работническата класа мощна, и с нея тя прави фактически безсилни и най-драконовските мерки на „социалната реакция“ и с нея тя принуждава противника да бъде погледен и да прави известни отстъпки (против Германия, Австрия, Белгия и др.). Обратно, „общото дело“ на работническата класа с буржоазната означава ослабване, даже унищожаване и на най-мощната работническа класа, на нейното естествено голямо обществено значение и влияние (пример Англия).

Тъй че от казаното става много ясно, че само самостоятелната борба може да направи и българската работническа класа силна и само чрез нея тя може да извоюва за себе си по-добро положение, да принуждава буржоазията на отстъпки, каквито е възможно да изтръгне в буржоазното общество, и да направи фактически безсилна „социалната реакция“ на буржоазията. И обратно. Влизането ѝ в „общо дело“ с буржоазията я води към обезсилване, към невъзможността да стане силна и да добие за себе си съществени и фактически отстъпки освен такива жалки „социални реформи“, каквито представлява така наречената платформа на „опозиционния блок“. Но

и тази жалка, просешка „платформа“ ще си остане за буржоазията само писана на книга, защото ако работническата класа наистина представлява някаква сила с обществено значение и влияние, тогава очевидно е, че тя няма никаква нужда да прави „общо дело“ и да сключва „договор“ с буржоазията; ако ли работническата класа не представлява такава сила, тогава е много очевидно, че „общото дело“ с буржоазията нищо няма да ѝ помогне, защото хиляди „договори“ не могат застави буржоазията да отива на отстъпки, и не защото тя е коварна или „хитра съюзница“, а защото не вижда никаква нужда да ги прави, защото буржоазията се бори за господство и за осигуряване своите интереси. Ако и при такива условия буржоазията говори за „общо дело“ с „работничеството“, това показва само, че тя е предвидлива и се стреми, щото, додето „работничеството“ не представлява съзнателна класова сила, да го разврати, за да го има под свое влияние, за да отдалечи неговото самосъзнание и отделянето му в самостоятелна класова организация.

Но общоделската котерия, от една страна, вика, че „работничеството“ само не можало да представлява „една могъща политическа сила“ и затова трябвало да търси съюз, „общо дело“ с буржоазията и другите „обществени сили“, да ги прониква и тласка напред, от друга страна, на това слабо „работничество“ обещава да „вмъкне“ буржоазията в средата на „социалните реформи“ и „широко“ да използва „общото движение“. Очевидна общоделска нелепост, плоска буржоазна демагогия за залъгване на „работничеството“! В броя от 3 март т. г. тази буржоазна котерия, като говори за своето отношение към селяните, казва, че „пролетариатът сам, в България не ще може да представлява една могъща политическа сила“. А от друга страна, прибавя: „За успехите ни на митингите, за успехите ни против личния режим, за успехите ни в парламента нам ни трябва да имаме и селските маси, а не да ги срещнем против нас! С тях ние ще направим действително център на борба нашето добро като пружина пролетарско ядро от 10 хиляди будни, огнедишащи пролетарии“. Но ако българският пролетариат не щял да може да представлява „една могъща политическа сила“, ако той представлява само 10 хиляди

души пролетарии, пръснати по цяла България, некоцентрирани, без класово съзнание и без силни организации, следователно, въображаеми за „будни, огнедишащи пролетарии“, как тогава той ще може да „вмъкне“ буржоазията в сферата на „социалните реформи“, как той ще стане „действителен център на борба“, как той ще застане начело на „общото движение“ на буржоазията — едра и дребна — и на селската маса? Не е ли ясно, че в такъв случай българският пролетариат не само няма да бъде някакъв „действителен център“, но той ще бъде просто погълнат от своите „съюзници“, ще бъде обречен на жалката роля на опашка в движението и на оръдие на буржоазията. За щастие обаче, измислица на буржоазна котерия е твърдението, че нашият пролетариат не щял да може да стане мощна сила. Българската работническа класа брои до 200 хиляди души. Наистина тя е пръсната, още неконцентрирана, но концентрираща се в производството и в големи центрове, а заедно с капиталистическото развитие тя расте количествено и още повече се концентрира от капиталистическия начин на производство и размяна. Следователно, нашият пролетариат може да „стане една могъща политическа сила“ и ще стане такава сила в близко бъдеще. И само като стане мощна политическа сила, само тогава той ще бъде в състояние да стане „действителен център на борба“, да застане наистина начело на „общото движение“, да бъде ръководител и въодушевител на потиснатите класи и неговата борба да води не само към „тържеството на демокрацията“, но и към освобождението им. Но българската работническа класа ще стане такава не само като расте числено, не само като се концентрира от производството и чрез самия процес на борбата, а и чрез тежка, настойчива работа за организирането ѝ в мощни организации и за проникването им с класово съзнание, с идеята за класовата борба, със социалистически дух. Но буржоазните котерии, пък и цялата буржоазия това именно не искат, българският пролетариат да стане мощна самостоятелна политическа сила, те искат да му отвлечат вниманието тъкмо от тази работа, която ще го направи такава сила, затова и общоделската котерия много усилено умувания употребява, за да го убеди, че той *сам* не щял да може да представлява една могъща политическа

сила „и че поради това“ той трябвало да прави „общо дело“ с буржоазията, да се залъгва с „патриотически блокове“ и с общоделски „платформи“. Защото, очевидно е, в противен случай рухва общоделската буржоазна идилия за примиряване и сближаване „крайностите“, за мирното, тихото, без катастрофи „социално развигие“, рухvat и надеждите, скоро е по гърба на „работничеството“ да стане *управляваща партия*, да настани час по скоро шаба си от интелегентски болни честолюбци и карьеристи на власт, на министерските кресла и около тях.

Но ние предположихме, че българската действителност е такава, каквато я рисува фантазията на общоделската котерия, а именно, че нашата буржоазия, а с нея заедно и другите класи са революционно настроени, че „общото дело“, „патриотическият блок“ е израз на това настроение на класите и че последните чрез „общото дело“ се борят против „личния режим“, за „демократията“. Ние видяхме, че и в този случай българската работническа класа трябва да върши не „общо дело“, а самостоятелна борба и че нашата страна ще отива напред не чрез „общо дело“, а чрез класовата борба. Обаче българската действителност, както видяхме, съвсем не е такава, както я представлява фантазията на буржоазните котерии, в тяхно число и на общоделската. Българската действителност ни казва, че българската буржоазия не само не мисли да се бори с „личния режим“ и за „демократия“, а, напротив, в монархизма тя вижда необходимо условие за своето възможване и тя се бори с всички средства против демокрацията на работническата класа и за смазване на нейното съзнателно движение, социалдемократията, тя се бори за тържеството на „социалната реакция“. И в тази борба на буржоазията против работническата класа, борба класова, участвува не само едрата буржоазия, но и дребната и селската класа. Делото на „патриотическия блок“, следователно е дело на буржоазни котерии и на котерийни стремежи на политикани и на партизански шабове, останали без оръжия. Нещо повече: котериите, които съставляват „патриотическия блок“, това отдавна мечтано от общоделската котерия „общо дело“, всички, както нашите четци видяха от статията *„Патриотическият блок“*, поместена в миналата книжка, одобряват в една

или друга форма „социалната реакция“ на буржоазията против работническата класа, която намери своя израз в законодателната дейност на днес властващата партия. А като е така, тогава е много ясно, че усилията на общоделската котерия да вмъкне и работниците в „патриотическия блок“ не могат да означават друго, освен стремление да се отвлече вниманието им от тъй рязко обявената на работническата класа от буржоазната борба, да се отвлече вниманието им от онова тяхно собствено дело, което едничко може да направи от нашата работническа класа самостоятелна политическа сила, да ги откъсне от оная същинска работа, която само може да направи нашия пролетариат способен да се бори за собствените си класови интереси и цели. Много е ясно, че само като отвличат вниманието на българския пролетариат от класовата борба, от неговото собствено дело, буржоазните котерии могат да го обърнат в свое сляпо заблудено и озлобено против неговото собствено съзнателно движение — против социалдемократията, оръдие за достигане своите болни честолюбия. И много е за съжаляване онова „работничество“, което може да се влече подир „общото дело“ на буржоазните оръдия и забравя делото на своята собствена класа тъкмо тогава, когато на нея е обявена жестока борба от целокупната буржоазия.

Но общоделската котерия убеждава „работничеството“, че като влезело в „патриотическия блок“, то щяло да запази свободата на действията си, че то пак щяло да води борба и да работи за себе си, понеже в същото време то щяло да тласне буржоазията да върви напред. Обаче всичко това съставлява едно от многото заблуждавания, с които тази теория се сили да заблуди работниците и да ги направи оръдие на своите котерийни цели. Понататък ние ще видим, какво тази котерия, вярна на своята буржоазна мисия всред „работничеството“, съветва работниците да не водят вече оная всекидневна борба, към която го тласка капиталистическата експлоатация и която служи, при социалистическа просвета, за самосъзнанието на работническата класа, за засилването на нейната организация и дисциплина, с една реч, за нейното издигане до класа за себе си и до „една могъща политическа сила“. Но много е ясно че „работничеството“ канят в „патриоти-

чески блок“ не за да води борба против буржоазията, която води такава „социална реакция“ против работническата класа. „Общото дело“ на буржоазните котерии такава цел не си туря и не може да си тури. Знаменитият договор на общоделската котерия с другите, т. е. нейната жалка „платформа“, е само въдица за сляпото „работничество“. Целта на „общото дело“ на буржоазните котерии е чисто и просто с шум, със сплашвания към „личния режим“ и с молба и „освирквания“ до и на „НЦВ Княза“ да свали днешния режим, за да повика на власт някоя от тях, т. е. да повика друг „личен режим“ на мястото му. Тъй че „работничеството“ в „общото дело“ на буржоазните котерии никаква буржоазия няма да тласка да върви напред, никакво „българско общество“ няма да повдига по простата причина, че нито консервативната буржоазия, нито „либералната буржоазия“, нито „демократическата“, т. е. нито дребната буржоазия имат нещо общо с „общото дело“ на буржоазните котерии. Те съставляват другия, истински блок, блока на „социалната реакция“, властващия днес блок против работническата класа. В „общото дело“ на буржоазните котерии, в техния „патриотически“ или „опозиционен блок“ не „работничеството“ ще тласка някого напред, а то ще бъде тласкано от буржоазната котерия да им служи за оръдие в котерийните им попъзновения.

Общоделската котерия обаче, за да заблуди българските работници, върху същността на постигнатото „общо дело“ с буржоазните котерии привежда им и този аргумент, че буржоазията у нас имала още да се бори с „личния режим“, с монархизма, с „царизма“ или „бонапартизма“ и за тържеството на „демократията“, т. е. тя имала да изиграе една „революционна роля“ в България и поради това българското „работничество“ трябвало да върви в съюз с нея, да прави „общо дело“, защото уж то можело да достигне своите класови цели само чрез „демократията“. Ако днес буржоазията е с правителството, то това се обяснявало с обстоятелството, че днешното правителство, заедно с „царизма“, водило политика на насъскване буржоазията против работническата класа и на „подразделенията“ на буржоазията едни против други. Другояче, т. е.

ако да не беше това пакостно правителство, нашата буржоазия щяла да си влезе в своята „демократическа“ и „революционна роля“ отдавна. Нашата буржоазия прочее имала да изиграе тази роля; тя, според общоделската котерия, не щяла да върви с монархизма. Трябвало само да бъде тласната напред от него. И ето, според тази котерия, „общото дело“ на буржоазните котерии, техният „патриотически блок“ имал тази цел. Ние видяхме каква е истинската цел на „общото дело“. Но по такъв начин общоделската котерия се сили да увери „работничеството“, че то трябва да влезе в него. Обаче, вярно ли е, че нашата буржоазия е заблудена от днешното правителство и затова върви с него, или в съюз с монархизма? За нашите четци е известно, че това не е вярно, че това е глупава измислица на скудоумни политикани или на политически шарлатани, които прибегват до такива измислици, за да заблуждават работническата класа. Но общоделската котерия тука се впуска в нови заблуждавания, като поставя общия въпрос за отношението между буржоазията и монархизма и иронизира върху „обективните условия“, с които социалдемократията обяснява факта, че нашата буржоазия не само днес е в съюз с монархизма, но че този съюз ще се засилва в бъдеще с изострюването на класовата борба в нашата страна, неизбежно свързана с капиталистическото ѝ развитие. И тука, както ще видим, общоделската котерия фалшифицира историческите факти и чуждите мнения. Но за това в идната книжка.

ср. „Ново време“, кн. IV, 1907 г.

КЛАСОВА БОРБА ИЛИ „ОБЩО ДЕЛО“?

III

Общоделската котерия става и ляга с думата „демокрация“ на устата. Тя приказва само за „демокрация“ и за „тържество на демокрацията“. И това е много естествено у нея. Като буржоазна левица от дребнобуржоазни политикани общоделската котерия естествено обича да приказват само за тях. Обаче, какво тя разбира под думите „демокрация“ и „тържество на демокрацията“?

От това, що тя пише в своя вестник, заключаваме, че под думата „демокрация“ тя разбира „долните народни слоеве“ и понеже грамадното мнозинство от тях съставляват дребната буржоазия и селската маса, то очевидно е, че под „демокрация“ трябва да се разбира дребната буржоазия и селската маса, а под „тържество на демокрацията“ общоделската котерия разбира очевидно тържеството на същите „долни народни слоеве“. Обаче тъкмо на тази „демокрация“ у нас се дължат „личните режими“ досега, на нея се дължи и днешната така наричана „неизбежна фаза“³². Всъщност тържествуването на последната буквално не е нищо друго, освен „тържество на демокрацията“ в България. И наистина, днес властващата буржоазна фракция получи властта от двореца, обаче нейната власт се санкционира и от другия фактор, от „демокрацията“, т. е. от мнозинството дребна буржоазия и селска маса. Тази санкция тя даде както в общите законодателни избори, тъй и в допълнителните избори напоследък. Известно е, че в тези избори „демокрацията“ даде на днес властващата фракция³³ голямо множество гласове. Днес властващата фракция и в общите, и в допълнителните законодателни избори събра около своите депутатски листи небивало до тях гласове, главно от „демокрацията“. Буржоазната опозиция обяснява този

успех на властующата днес фракция с насилия и терор, които употребила тя в изборите. Вярно е, че тя е прибягнала и до насилия, и до терор. Обаче, също тъй е вярно, че успехите на днес властующата фракция не могат да се обяснят само с насилията и терора. С последните можеш само да накараш избирателите да не отиват на избори, да не гласуват, но и да ги накараш насилно да гласуват за твоите кандидати, не можеш. Очевидно е, прочее, че успехите на днес властующите в изборите не могат да се обяснят само с насилията и терора. Очевидно е, че мнозинството от „демокрацията“, изгубило вяра в другите фракции, доброволно е дало гласа си за тях. Но щом това е така, очевидно е, че тържеството на „неизбежната фаза“ е „тържество на демокрацията“ в България. Фактът, че в продължение на четири години тази „демокрация“ не показва никакви признаци на „народно движение“ и че всички усилия на опозицията да я тласне към такова останаха безплодни, показва, че тя е доволна от своето положение и няма желание да се противопоставя на днешния режим. Нещо повече: тази „демокрация“ ние виждаме в явен блок с властующите днес против борбите на работническата класа и против нейната политическа представителка — социалдемокрацията. Днешната българска „демокрация“ открито одобри новия курс в политиката³ на властующите днес, който е насочен предимно против работническото движение и неговия научен израз — социализма. Някои нарекоха „демокрацията“ консервативна, обаче у нас тя е не само консервативна, но и кърмачка на политическите котерии, а поради това и на „личните режими“, т. е. на режима на всяка котерия, повикана на власт от двореца; тя е източникът на социалната и на политическата реакция и това ще бъде тъй дотогава, додето пролетарската класа не стане мощна самостоятелна политическа сила, додето, с други думи, мнозинството от днешната „демокрация“ чрез едно повисоко капиталистическо развитие на нашата страна не се преобърне на социална демокрация.

Обаче общоделската котерия за тази именно „демокрация“ и за нейното тържество кани „работническото“ да се бори, да поддържа „патриотически блокове“ с

другите буржоазни котерии. Ние не се съмняваме, че българската „демокрация“ при една икономическа криза утре може да стане много недоволна и дори бунтовнически настроена и да прехвърли надеждите си за по-добро бъдеще върху другите буржоазни котерии. Обаче от това не може в никакъв случай да се очаква премахване на условията, които създават тържествуването на „личния режим“ или каквато и да била гаранция, че еднаж махнат „личният режим“ на котериите, ще бъде трайна придобивка. Напротив, тъкмо непостоянството и политическата неспособност на „демокрацията“, при липсата на силна социалдемокрация, съставлява най-здравата основа на „личните режими“. Но общоделската котерия, както изобщо демократстващите и радикалдемократстващите котерии, които съставляват „патриотическия блок“, не искат да знаят за това. Тях интересува само въпросът, как да се докопат до властта, или по-вярно, как да накарат двореца да ги повика на власт, а сетне чрез същото „тържество на демокрацията“ те лесно ще обезпечат своето тържество, своята власт и своя „личен режим“. И общоделската котерия, която така отдавна искаше да стане една от „управляващите партии“ и която днес чрез „патриотическия блок“ толкова се надява да стане такава, кани „работничеството“ да ѝ отиде на помощ за достигането на това „тържество на демокрацията“!

Ние видяхме вече по какъв начин общоделската котерия убеждава „работничеството“ да отиде подир нея, да върши буржоазното „общо дело“. Всичките ѝ усилия са насочени главно към това, щото да ограда „работничеството“ от влиянието на социалдемокрацията, да пречи на неговото самосъзнание и присъединяване към класовите задачи на собствената му класа. За този цел общоделската котерия пуска, както видяхме, всички клевети, каквито може да измисли буржоазният ум, по адрес на социалдемокрацията, като в същото време чрез най-превратно разбиране и предаване мислите на видни социалистически теоретици се стреми да представи нейните възгледи, задачи и тактика в най-превратен вид.

Между другото общоделската котерия, както видяхме още в началото на статията, за да ограда „работничеството“ от светлината, която хвърля социалдемокрацията

върху същността на постигнатото от нея „общо дело“ във вид на „патриотически блок“, убеждава го с това, че „доктринерите-социалисти“ се отнасяли „към всички течения на буржоазията като към една коалирана черна реакция“, или че за тях всички класи и съсловия съставляват „една реакционна маса“. Това, според тази буржоазна котерия, не било вярно и за да докаже неверността му, вика на помощ видни социалистически теоретици и дори самия Маркс. Да видим сега каква е същността на работата и какво казват видните теоретици по нея.

Преди всичко, общоделската котерия се улавя о думите на Маркса и без да разбира смисъла им, намира у тях доказателство против „доктринерите-социалисти“, т. е. против социалдемократията. В миналата и в тази книга ние нарочно побързахме да поместим статията на Кауцки под заглавие: *Тактиката на партията в странство и в Германия*. По-долу ще видим как общоделската котерия, в лицето вече на „престолонаследник“ на Я. Сакъзов, К. Пастухов, фалшифицира съдържанието и смисъла му. Но в тази статия Кауцки привежда думите на Маркса върху въпроса за „реакционната маса“. Нека приведем думите на Маркса и тука, за да ни стане по-ясно каква е работата. Те са следните:

„В Комунистическия манифест се казва: „От всички класи, които днес се противопоставят на буржоазията, само пролетариатът е истински революционна класа. Останалите класи пропадат и изчезват с едрата индустрия, пролетариатът е нейна истинска рожба.“

В случая буржоазията се взема като революционна класа — като носителка на едрата индустрия — спроти феодалите и средните съсловия, които искат да запазят всички обществени отношения на стария начин на произвеждане. Така че те образуват не *заедно с буржоазията* една реакционна маса.

От друга страна, пролетариатът е революционен спрямо буржоазията, защото той, сам израснал върху почвата на едрата индустрия, се стреми да унищожи капиталистическия характер на производството, който буржоазията иска да увековечи. Но манифестът продължава: „средните съсловия... стават революционни, поради предстоящото им преминаване към пролетариата.“

От това гледище е също безсмислица да се твърди, че те *заедно с буржоазията* и плюс феодалите спрямо работническата класа образуват само една реакционна маса.“

Тези са думите на Маркса, о които се улавя общоделската котерия в лицето на Сакъзовия „престолонаследник“ Кр. Пастухов, за да оборва социалдемократията

в България. Трябва да се забележи, че вторият пасаж от цитираното е преведено толкова фалшиво, щото съвсем се изгубва смисълът му. Във вестника на общоделската котеория, бр. 62, стр. 2, той е преведен така:

„Буржоазията тук е сметната като революционна — като носителка на едрата индустрия — спроти феодаалните и средни съсловия, които искат да завземат всички обществени позиции, образа на стария производствен начин. Значи те образуват“ и т. н.*

Както виждаме, подчертаните от мене редове така са преведени, че смисълът на съдържанието в целия пасаж се губи съвсем. Това фалшиво превеждане е направено нарочно, за да скрие пред „работничеството“ печалния факт, че тази част от цитираното тъкмо и обяснява, защо „средните съсловия“ с феодаалите съставляват „една реакционна маса“, т. е. тя тъкмо говори против твърденията на общоделската котеория за „революционността“ на „средните съсловия“ като такива.

Но независимо от това, както Кауцки вярно забелязва, теоретически Маркс е съвсем прав. Исторически така и стои работата. Буржоазията в периода, когато тя се явява носителка на едрата индустрия, се явява революционна и се бори против обществените отношения на старите начини на производство, които поддържат средните съсловия и феодаалите — затова тя в този период не влиза в „реакционната маса“; в следния, обаче, период, революционна класа се явява не буржоазията, а пролетариатът, когато буржоазията и феодаалите съставляват „една реакционна маса“. В този период, според Маркса, „средните съсловия стават революционни поради предстоящото им преминаване към пролетариата“. За да разберем същинския смисъл на тези Марксови думи, трябва да прочетем цялото място, отдето са взети те. Това място в „Комунистическия манифест“ е следното:

* На немски: Die Bourgeoisie ist hier als revolutionär Klasse aufgefasst — als Trägerin der grossen Industrie — gegenüber feudalen und Mittelständen, welche alle gesellschaftlichen Positionen behaupten wollen, die das Gehülte veralteteter Productions weisen. Sie bilden also nicht Zusammen mit der Bourgeoisie nur eine reaktionäre Masse“, Буквален превод: „Буржоазията тука се взима като революционна класа — като носителка на едрата индустрия — спроти феодаалите и средните съсловия, които искат да запазят всички обществени позиции, съставляващи образът на остарелия начин на произвеждане. Така че те образуват не заедно с буржоазията само една реакционна маса.“

„Средните слоеве, дребният промишленик, дребният търговец, занаятчията, селенинът — всичките се борят против буржоазията, за да завардят своето съществуване като средни слоеве. Следователно, те не са революционни, а консервативни. Още повече — те са реакционни, те се стремят да обърнат назад колелото на историята. Ако те имат революционно значение, то е само дотолкова, доколкото преминават в редовете на пролетариата, доколкото защитават не съвременните, но и бъдащите си интереси, доколкото те напускат своето гледище и стъпват върху гледището на пролетариата“ (Ком. ман., изд. на Ст. Георгиев, стр. 30).

Както виждаме, смисълът на Марксовите думи е този, че дребната буржоазия и селската класа стават революционни дотолкова, доколкото преминават в редовете на пролетариата и... доколкото встъпват върху гледището на пролетариата. И само в такъв случай те, *заедно с буржоазията* и феодалите, не образуват спрямо пролетариата „една реакционна маса“. Оттук става много ясно, че в противен случай, т. е. додето те не са преминали в редовете на пролетариата, додето не са встъпили върху гледището на пролетариата, додето не са напуснали своето гледище, следователно, додето те се чувствуват още като „средни съсловия“, дотогава те са реакционна и заедно с буржоазията и феодалите съставляват „една реакционна маса“. И този извод е верен не само *теоретически*; той се потвърждава и от *практиката*, от *опита*. Кауцки в същата статия и в обяснение думите на Маркс, като говори за произхода на положението за „реакционната маса“ от Ласаля, казва:

„Това положение не почиваше на общи *съображения* на теорията на класовата борба, но на местни *практически опити*, които бе направил политикът Ласал и които след него правеха всичките политици на германската социалдемократия. И от техните *опити* произтича тактиката, която съответствува на това положение, тактика, която ни най-малко няма за цел изолирането на социалдемократията, но пък затова разчита на един сигурен резултат и с това се съобразява.“

Това просто значи, че положението за „реакционната маса“ не е било добито от Ласаля направо от „теорията на класовата борба“, а от практиката. А *опитът* показваше на германските другари, че „средните съсловия“ като съсловия съществуват, стоят на своето гледище, вървят заедно с буржоазията и феодалите винаги, с изключение през време на кризи, и при това се откъсват от тях не цели и като съсловия, а известни части, а именно

най-заплашените от кризата. Всъщност този *опит* никак не противоречи на теорията, а тъкмо я потвърждава. Очевидно е, че преминаването на „средните съсловия“ към пролетариата и напускането от тях на своето дребнобуржоазно гледище е един процес, който се извършва заедно с пролетаризирането им от развитието на едрата индустрия. Пак Кауцки в „*Защита на марксизма*“ казва: че темпът на развитието не оправдава предвижданията на Маркса и Енгелса, т. е. че капиталистическото развитие не тъй бърже върви, както те очакваха. Поради това и преминаването на „средните съсловия“ към пролетариата не става тъй бърже, както е очаквал Маркс. С други думи, те, додето си остават такива, са реакционни и следователно те *заедно с буржоазията* и феодалите, дето съществуват още, се явяват „една реакционна маса“ спрямо пролетариата. По тази причина Кауцки, както и цялата партия в Германия, и днес виждат в целия буржоазен свят спрямо работническата класа „една единна реакционна маса“. Кауцки в поздравителното си писмо до редакцията на „*Arbeiter Zeitung*“ („Работнически Вестник“ — орган на австрийската немска социалдемокрация) от 20 май казва буквално следното:

„Додето пролетариатът е слаб и несамостоятелен, неговото повдигане се улеснява донейде от борбата на интересите между владелиците класи. Колкото пък става по-силен и самостоятелен, толкова по-релефно изпъква тенденцията за съединение на целия буржоазен свят в една единна реакционерна маса и толкова последният е по-склонен да затвърдява мощта на държавата, която по-преди едрата и дребната буржоазия, додето се намираще в своя революционен период, се стремеше да я отслабва.“

Така стои работата с въпроса за „реакционната маса“. Както виждаме, и в съзнанието на най-силната в света социалистическа партия (по организация и високо теоретическо равнище), каквато е социалдемокрацията в Германия, господствува възгледът, че „целият буржоазен свят“ съставлява спрямо издигналия се и самостоятелен пролетариат „една единна реакционна маса“, и славният социалистически теоретик Кауцки поддържа това съзнание, без ни най-малко да гръши против Марксовата теория. Тъй че социалдемокрацията в България и по въпроса за „реакционната маса“ се намира в пълно съгласие с възгледите на видните социалистически теоретици, и с

теорията на Маркса, и с тактиката на международната социалдемокрация. И, както ще видим, собственият *опит* на „социалистите-доктринери“ и изводите, които правят те от този *опит* или от *обективните условия*, при които те работят, са напълно съгласни със „*съображенията на теорията за класовата борба*“ и изобщо с Марксовата теория. Така че измислица на общоделската котерия е, че видни социалистически теоретици „решително“ отхвърлили „усвоеното в партията мнение“ за „реакционната маса“. Ние виждаме, че един от най-видните социалистически теоретици, Кауцки, изрично говори за „една единна реакционна маса“ спрямо пролетариата. Но най-интересното е това, че тя в лицето на „престолонаследника“ цитира статията на Кауцки: „*Тактиката на партията в странство и в Германия*“, за да убеди „работничеството“, че и германската партия правела „общо дело“, и то с най-лошата буржоазна партия — католишкия център, и че следователно тя, общоделската котерия, тъкмо била като германската партия, като го съветвала да върши „общо дело“, а не непримирима класова борба.

Кауцки в тази статия обяснява какви форми приема класовата борба на пролетариата в Германия, как социалдемокрацията там среща в либералната буржоазия много по-голям и упорит враг отколкото в католишкия център. Ние обръщаме вниманието на нашите четци върху тази статия. Но не щете ли, общоделският „престолонаследник“ прави извадки от нея против социалдемокрацията в България! Разбира се, той, от една страна, прави само такива извадки от нея, за които мисли, че оборват социалдемокрацията в България; от друга страна, и тука той върши една фалшификация и спира правенето на извадки тъкмо там, отдето се почват най-важните, заключителните разсъждения на Кауцки. Най-първо нека изтъкнем фокусническото цитиране из статията на Кауцки. На стр. 2, бр. 57 от „Р. Б.“ е цитирано така:

„Разбира се, ние не преувеличаваме демократическите приспособления на ултрамонтизма.³⁵ Ние познаваме много добре неговата безпринципност; ние знаем какво има да очакваме от центъра. Това обаче в нищо не изменя факта, че либерализмът у нас по въпроса за демокрация е далеч по-безнадежден и противоработнически, нежели ултрамонтизма и че *поради това защитата на народните права ни тика*

по-често на страната на центъра отколкото на тая на либерализма. Не любовта към центъра, а измяната на либерализма към демокрацията ни принуждава към това."

Тука преводачът е съединил две места от статията на Кауцки, като от първото място е превел само три реда, до думата „безпринципност“, другата част от него изпуска и продължава второто място, като пряко свързано с първото. Това фокусническо цитиране е направено не без цел, защото изпуснатото място дава едно важно обяснение към въпроса, което не иде на сметката на общоделската котерия. В статията на Кауцки четем цитираното в следния му същински вид:

„Естествено, ние не преувеличаваме демократическите припадъци на ултрамонтизма. Ние знаем твърде добре неговата безпринципност, която го кара да се обявява за едно демократическо изборно право там, дето веднага може да се извлече от това практически ползи. Същите християнски социалисти, които за австрийската империя, там дето преобладават земеделческите елементи, приемат общото равно изборно право, отхвърлят го не само за общинските избори във Виена, но също и за ландтага в Долна Австрия, защото там индустриалният пролетариат се явява силен.

Ние знаем твърде добре какво можем да очакваме от центъра. Това обаче в нищо не изменя факта, че либерализмът у нас“ и т. н.

Нека преди всичко забележим, че подчертаните в извадките редове принадлежат не на Кауцки, а на преводача им в общоделския вестник, който не е счел за нужно да спомене за това. Но тука, както виждаме, „престолонаследникът“ върши една чудесна фалшификация. Преди всичко този господин думата *Anwaudlugens* я превежда с думата „приспособления“, когато тя означава „припадъци“. С такова фалшиво превеждане изменява се коренно мисълта на Кауцки. Мисълта на Кауцки е, че центъра и „християнските социалисти“ ги хващало понякога само демократически „припадъци“, но не че те мислят за демокрация. Общоделският „престолонаследник“ обаче превежда я в смисъл че те се „приспособявали“ към демократизма, т. е. че те тъй да кажем, ставали все по-демократични, когато това не е вярно. От друга страна, фамозният „престолонаследник“ изпуска, както виждаме, цяло място от статията, защото то обяснява де, кога и защо центърът и „християнските социалисти“ изпадат в „демократични припадъци“ и как те, дето пролетариатът е силен, се явяват против общото и

равно изборно право, т. е. се явяват заедно с либералната буржоазия „една реакционна маса“. Същото място обяснява и характера на „съюза“, който била правела социалдемократията с центъра в Германия. Но фамозният „престолонаследник“ именно поради това тъй нахално фалшифицира мисълта на Кауцки. Това дава на неговата особа правото да плещи за „бездействие и невежество“ на социалдемократията в България, че тя уж рисувала „особеното развитие на пруската държава за типично развитие на държавите“ и че била пренасяла „на българска почва пруския абсолютизъм“, когато именно тя обяснява „личните режими“ в България *тъкмо и само* с българските обективни условия, като подчертава разликата им с условията в другите страни. Но той със същата цел не цитира най-важните части от статията на Кауцки, а именно заключителните ѝ части, в които Кауцки ясно се изказва за тактиката на партията в Германия и че за него единствено ползотворна е непримиримата класова борба. Така например, *тъкмо* оттам, дето общоделският „престолонаследник“ спира да цитира Кауцки, *тъкмо* оттам се почват заключителните мисли на последния. На стр. 771—772 от сп. „Die Neue Zeit“ от т. г. Кауцки казва:

„Тази парламентарна безплодност никак не означава безсилие. Вън от райхстага силата на германския пролетариат отива към бързо повдигане. В никоя страна не растат синдикатите, не расте социалдемократическият печат с такъв темп, както в Германия. Но също и в райхстага социалдемократията добива много по-голямо значение, отколкото досега е достигнала социалдемократическата фракция в която и да било друга страна. *Тъкмо* тогава, когато биде уж „смазана“, *тъкмо* тогава, когато биде сведена към половината депутати, *тъкмо* тогава около социалдемократията се въртят повече от всякога разискванията и политиката на райхстага. С нея се случва същото, каквото и с теорията на Маркса. Колкото повече я изживяват, толкова по-ползотворна се явява, толкова повече напругат всичките си сили, за да я оборват и събарят.

Но парламентарното безсилие, към което социалдемократията все повече се осъжда от реакционната маса, по никакъв начин не отива в полза на народа и на обществото. Колкото повече уж безплодната социалдемократия губи в сила в парламента, толкова по-безплодно ще става цялото законодателство и държавното управление. Защото както пролетариатът днес е единствената революционна класа, единствената с велики цели спрямо днешното общество, тъй и социалдемократията е единствената съответна партия, която има жив интерес в по-нататъшното развитие на обществото. Другите класи и партии не желаят нищо друго освен да запазят, да затвърдят днеш-

ното, по-добре да задоволяват своите отделни желания. Ако е направено нещо в полза на работните класи и на общественото развитие и ако държавите не се занимават само с насърчаване на милитаризма, измисляне нови данъци и с външна експанзивна политика, всичко това се дължи само на постоянния натъп на класосъзнателния пролетариат. Колкото повече този натъп е слаб, толкова повече господствува обща стагнация във всички области.

Тъй че произтичащата от блока на буржоазните партии парламентарна безплодност на социалдемократията създава по неизбежен начин състоянието: растящото недоволство, растящата неспособност на държавата и които, най-сетне, предизвикват общо възмущаване на всички народни маси против това състояние, които тогава толкова по-въодушевено ще се групират около социалдемократията, колкото по-малко отстъпки тя прави на господстващата система, колкото по-решително тя се бори против нея.

Само по такъв начин може тя най-сетне да победи тази система, да утвърди демокрацията и да създаде възможност за плодотворно парламентарно действие за себе си. На либерализма тя не може да се опира, и също с центъра все по-рядко и по-рядко ще действа заедно. Тя търси не изолиране, но тя трябва в Германия да се съобразява с това, щото сама да се бори против всички буржоазни партии, сама да ги победи.“

Ето тези и други извънредно важни места от статията на Кауцки фамозният общоделски „престолонаследник“ на Я. Сакъзов не ги цитира. Защото, както виждаме, в тях Кауцки говори за пролетариата и неговата партия — социалдемократията, като за единствено революционна класа и революционна партия и че каквото е придобито за работните класи и за развитието на обществото, то е било придобито благодарение на *постоянния натъп на класосъзнателния пролетариат*. От друга страна, в тия места Кауцки възлага всичките си надежди за едно по-добро бъдеще само на оная форма на класовата борба, която се нарича *непримирима класова борба на пролетариата* против всички буржоазни партии, против тяхната „реакционна коалиция“. Всичките симпатии на Кауцки са на страната на тази форма на класовата борба, защото само тя, според него, е откровена и принципиално социалистическа, която води към велики доблестни победи. Така напр., в същото поздравително писмо до „Arbeiter Zeitung“ Кауцки пише:

„Доколкото може да се съди по „Arbeiter Zeitung“, който всъщност е давал тон на изборната агитация, съществуват малко изборни борби на международната социалдемократия, които тъй откровено и принципиално социалистически да са се водили, както тази. Поради това вашата победа не е само велика и бляскава, но и доблестна,

пълна с подигащи сили, които и извън нейната граница ще потикват партията към нови борби и нови победи. Тя е пълна с доказателства, че партията във всяко отношение ще е дораснала за новото положение и новите задачи, които ѝ донася победата.”

Тъй че, много е ясно, че Кауцки препоръчва непримиримата класова борба, защото *тя е откровена и принципиална социалистически, защото тя води не само към велики и бляскави, но и към доблестни победи, които са пълни с подигащи сили.* Но ние, „доктринерните-социалисти“, именно тази форма на класовата борба на пролетариата поддържаме като най-ползотворна и за нашия пролетариат.

Обаче общоделската котерия заедно със своя „престолонаследник“ вика, че Кауцки и Бебел говорили за „съюза“ на социалдемокрацията в Германия с центъра. В какво всъщност се състои този „съюз“? Преди всичко, трябва да се забележи, че и тука „престолонаследникът“ е фалшифицирал мислите на Кауцки, а също и на Бебеля. Така напр., в същата статия на Кауцки четем следното:

„Обаче, не еднаж това беше *центърът*, който в противоположност на либерализма е взимал страната на социалдемокрацията при защитата или извоюване на народни права. Така например е било *недавна в Бавария*, дето либералите упорито се противопоставиха на изборната реформа и принудиха социалдемокрацията да прави това в съюз с центъра.

В общоделския вестник това място ето как е преведено:

„Не еднаж, а често *центърът* в противоположност на либерализма е стоял на страната на соц.-демокрацията за защита или извоюване народните права. Така напр. в *Бавария*, гдето либералите откровенно се противопоставиха на изборната реформа, принудиха социалната демокрация да направи *съюз* с центъра.“

Тук фалшификацията е също ясна. Кауцки казва, че либералите принудиха социалдемокрацията да защитава или извоюва изборна реформа в *съюз* с центъра. Общоделският фокусник обаче превежда, че социалдемокрацията била принудена да „направи *съюз* с центъра“. Разликата между това, що казва Кауцки, и това, що превежда общоделецът, е, разбира се, граматна. Общоделският фокусник с това фалшиво превеждане иска да каже на „работничеството“, че социалдемокрацията в Германия прави с буржоазията, дори с най-реакционната

й представителка като центъра, „съюз“, какъвто прави и общоделската котерия, т. е. „общо дело“, каквото е „патриотическият блок“, като е сключвала безсмислени „договори“, какъвто е този, наречен от нея „платформа на блока“, на съюза ѝ с другите буржоазни котерии. Мисълта на Кауцки, обаче, е просто тази, че за изборната реформа заедно със социалдемокрацията се е борил само центърът, а либералите се борили против реформата, и в този смисъл социалдемокрацията в Германия се борила в съюз с центъра, без всякакви „договори“, „съглашения“ или „платформи“, т. е. центърът се борил за реформата едновременно с нея. Социалната демокрация в Германия абсолютно никога не е правила никакви „съюзи“, никакви „блокове“ с никоя от буржоазните партии. Вярно е само това, че тя е допускала известни споразумения с буржоазните партии само във време на избори, но и тука ги е допускала само за някои места от държавата, като напр. за Бавария, и само при балотажните (повторните) избори. Обаче и в тези случаи социалдемокрацията, от една страна, е допускала гласуване за кандидати на буржоазните партии в балотажните избори само тогава, когато не е искала да се въздържа от гласуване, и само за кандидати, които приемат точно определени полезни за пролетариата искания; от друга страна, тя в главните избори никога и с никоя буржоазна партия не е допускала абсолютно никакви споразумения; в тях тя винаги е водила непримирима класова борба против всички буржоазни партии, поотделно против всички без изключение, или против блока на всички. Това се вижда и от преведеното от общоделския фокусник в „Р. Б.“ (бр. 57) изречта на Бебеля в райхстага, макар фокусникът и тука да превежда фалшиво мислите на Бебеля. Из преведеното обаче е ясно, че в главните избори социалдемокрацията водила винаги непримирима борба и с центъра: „Центърът ще признае — казва Бебел, — че в главните избори ние нищо не му простихме, ние воювахме, както могат да воюват двама смъртни неприятели, но щом минаха първите избори, беше много естествено, щото сега партиите, против които бе насочена цялата изборна борба, да спасят каквото може да се спаси“. Ясно е, че социалдемокрацията в Германия допуска споразумения с центъра само поради балотажната изборна система в Германия

и само за тези избори, но в главните избори тя по никакъв начин не ги е допускала. Ако тя наистина беше наклонна да върши някакво „общо дело“, както общоделският фокусник иска да изкара из думите на Бебеля, то трябваше да го върши тъкмо в главните избори — нещо, което нямало е, няма и няма да го има за социалдемократията в Германия. Нека забележим при това, че освен в изборите и в посочените случаи социалдемократията в Германия в никакви други случаи нито във федералния райхстаг, нито в райхстага, е допускала каквито и да са споразумения или отстъпки от тактиката спрямо която и да било буржоазна партия. Но и спрямо тия изборни отстъпки от тактиката в партията в Германия отдавна съществува голямо недоволство. Партията правеше тези отстъпки главно за ония места, дето центърът е най-силен, като в Бавария. Обаче, както е известно, в тазгодишния местен конгрес на партията в Швайнфурд³⁶ (Бавария) биде взето единодушно решение, щото в току-що станалите избори за Баварския ландтаг (народно събрание в кралството Бавария) партията да вземе участие без каквито и да било компромиси с центъра, и действително партията в тия избори самостоятелно се бори против блока на всички буржоазни партии (в числото им е центърът) и излезе с много по-значителни успехи отколкото преди и в компромис с центъра (виж статията на др. Leo³⁷ — Из чужбина — в „Работн. вестник“ бр. 76). Независимо от това, но в партията в Германия вече господствува съзнанието, че с тия, макар и изключителни компромиси не само не печели, но има се опасност и от известна деморализация в редовете ѝ, особено предвид насърчаването чрез тях на опортюнистите в нея. От тия отстъпки от тактиката, които досега се допускаха в партията през време на балотажните избори, парламентната „безплодност“ на социалдемократията не се намаляваше никак и изобщо чрез тях се създаваха у партийната маса и съчувстващите само известни неполезни за нея илюзии за силата на парламентарната ѝ дейност в райхстага. Израз на това недоволство в партията от отстъпките от тактиката в изборите се явяват статиите на Кауцки, в които той изтъква, че успехите си партията дължи на непримиримата си класова борба против блокиращата се буржоазна „реакционна маса“ спрямо пролетариата и

само от тази борба тя може да очаква в бъдеще нови успехи.

Така стои работата и с въпроса за „съюза“ на социалдемокрацията в Германия било с центъра или с която и да било друга от буржоазните партии. Както виждаме, тя никакъв „съюз“ никога не е правила, а няма съмнение, за такъв „съюз“, какъвто е например този на българските политически котерии, наречен „патриотически блок“, социалдемокрацията в Германия нито е могла някога да помисли, а когато германските опортюнисти се опитаха да теоретизират едно „общо дело“, нещо като това в България, тогава цялата партия, както е известно, ги посрещна с най-голямо възмущение. Тъй че, и в това отношение „социалистите-доктринери“ в България се намират в пълно съгласие с най-големите „социалисти-доктринери“ в света, с видните социалистически теоретици и с изводите от *опита* на най-силната в света социалистическа партия, каквато е тази в Германия.

В миналите части на тази статия ние видяхме как общоделската котерия прави *калъпи, шаблони* от дейността на социалдемокрацията в другите страни, как тя фалшифицира фактите, фалшифицира историята на работническото движение в България и самата българска действителност. Сега тука виждаме как тя фалшифицира мислите на видни социалистически теоретици и по такъв начин се сили да представи социалдемокрацията в Германия също такава, каквато е общоделската котерия, а социалдемокрацията в България в противоречие с партията в Германия и дори с Марксовата теория. Това е много в реда на нещата. Като буржоазно оръдие, общоделската котерия върши общото дело на буржоазията против българския пролетариат и против неговата политическа организация — социалдемокрацията. Целият буржоазен печат, от най-консервативния и до най-радикалния, постоянно се пълни с най-фалшиво предаване речите на видните социалистически дейци и изобщо фактите от социалистическото движение в странство. Всичко това се прави, разбира се, с цел да се парализира влиянието на социалдемокрацията върху растящата работническа класа в България, да се заблуждават работниците и да се пречи на тяхното класосъзнаване и организиране под знамето ѝ, да се откъснат от класовата борба и да

служат за оръдие на буржоазните фракции и котерии. В това дело на буржоазните оръдия общоделската котерия се явява най-полезна за тях и най-важно буржоазно оръдие. Тя се явява най-изкусна фалшификаторка и на социализма, и на социалистическата дейност на партията в другите страни. В идущата статия ще се спрем върху въпроса, доколко социалдемократията в България счита всички „буржоазни течения“ у нас за еднакво реакционни и защо е права тя, когато твърди, че с изострюването класовата борба на пролетариата против буржоазията съюзът между нея и монархизма става по-тесен. Това ще бъде едно разгледване на въпроса за „една единна реакционна маса“, от друга страна.

сп. „Ново Време“, кн. V и VI, 1907 г.

КЛАСОВА БОРБА ИЛИ „ОБЩО ДЕЛО“?

IV

В миналата част видяхме, че идеята за *„една единна реакционна маса“* спрямо пролетариата не е измислица на „социалисти-доктринери“, т. е. на социалдемокрацията в България, че тя съществува и за социалдемокрацията в другите страни, и за видни социалистически теоретици. Но за социалдемокрацията в България, независимо от *теоретическите съображения на класовата борба* и от *опита* на социалдемокрацията в Германия, съзнанието ѝ за *„една единна реакционна маса“* спрямо българския пролетариат произтича и от собствения ѝ *опит*. И наистина, както видяхме в миналите части на тази статия, щом съзнателният и организиран пролетариат у нас поведе класова борба за защита общите интереси на работническата класа, веднага *целият буржоазен свят* (с всички класи и класови учреждения, като държавата, индустриалните камари, индустриалния съюз, занаятчийския съюз, търговските дружества, земеделческите дружества и земеделческия съюз) се блокира в *„една единна реакционна маса“*, в *„една черна коалирана реакция“* против борещия се пролетариат. Това е факт, това е българската обективна действителност, от която произтича *опитът* на „социалистите-доктринери“, на социалдемокрацията в България за *„една единна реакционна маса“* спрямо пролетариата. Този блок на *целия буржоазен свят* в България против пролетариата имат интерес да го крият само враговете на работническата класа. Общонаселената кохорта от дребнобуржоазни политикани употреби всички усилия, за да отвлече вниманието на *„работничеството“* от този факт, като му сочеше *„общото дело“*, *„патриотичния блок“* от няколко кохорти, от няколко партизански щабове, останали без армии, но повилнели за власт и за тлъстите облаги, които тя днес дава

на властующите. Това „общо дело“ — „патриотическият блок“ тя му препоръчваше за съюз „на всички класи и съсловия“, на „цялото българско общество“, на „целия български народ“, който бил повел борба против „личния режим“, против монархизма и „военно-монархическия режим“, против „разсипническата“ на една „разбойническа банда“ и за „тържеството на демокрацията“.

При всичко това, обаче, социалдемократията в България съвсем *не еднакво* се отнася към всички „буржоазни течения“; тя прави голяма разлика между тях. Например *от гледна точка на социалното развитие*, в България за социалдемократията така наречените *прогресивни либерали, демократи, радикалдемократи и общоделци* са *реакционни* „буржоазни течения“. Защото те всички, като се стремят да се явят представители на „средните съсловия“, които, като такива, са *реакционни*, се явяват и против самото *социално развитие*. Напротив, *от същата гледна точка* политиката на властующата днес фракция се явява *прогресивна*. Такава до известна степен беше и политиката на народняците. Но и между тях две „течения“ социалдемократията намира твърде голяма разлика. Първата от тях в своята *социална политика* се стреми да обхване интересите на целокупната буржоазия и поради това дава по-голям потик на капиталистическото развитие; втората в това отношение действа повече партизански, котерийно. Друга една разлика между тях е тази, че първата насочва своята политика към развитието на индустрията и индустриализирането на земеделието, когато втората повече клони към развитието на едрото земеделие и скотовъдството, поради което тя се явява *консервативна* и се приближава повече към *реакционните* „буржоазни течения“. Така че, глупава измислица на дребнобуржоазни политикани е твърдението на общоделската котерия, че социалдемократията в България е еднакво гледала на всички „буржоазни течения“. Вярно е само това, че социалдемократията не вижда никакви „прогресивни буржоазни течения“ там, дето от гледна точка на социалното развитие има само реакционни и дето спрямо класовата борба на пролетариата и едните, и другите съставляват „една единна реакционна маса“.

Общоделската котерия канеше „работничеството“ да прави „общо дело“ с другите български котерии, да

поддържа техния „патриотически блок“, като го залъгваше с баснята, че това изисквало „социалното развитие“ на нашата страна, че по такъв начин *буржоазията* щяла да се проникне с нуждите на „модерното социално развитие“. И за да не би „работничеството“, под влиянието на критиката на „социалистите-доктринери“, да се сети за истинските ѝ подбуди, които я карат тъй страстно да се стреми към „общо дело“, общоделската котерия му повтаряше думите на Кауцки, *че социалдемокрацията е партия не само на пролетариата, но и на социалното развитие.* Обаче, какво разбира под понятието „социално развитие“, тази котерия не обича да разправя на „работничеството“. А пък тъкмо обяснението на понятието „социално развитие“, както и думите на Кауцки, може да разкрие на „работничеството“, кои „буржоазни течения“ са наистина *реакционни* и защо всички те спрямо пролетариата образуват „една единна реакционна маса“.

Социалното развитие в буржоазното общество е тясно свързано с капиталистическия начин на произвеждането. Той развива до висока степен производителните сили на обществото. До известна степен от своето развитие, той се явява могъщ революционен фактор, който изместя всички остарели начини на произвеждане и коренно изменява обществените отношения, като ги замества с по-високи и по такъв начин създава условия за преминаването на обществото към по-високи форми на съществуване. Поради това за социалдемокрацията социалното развитие в буржоазното общество е свързано с капиталистическото развитие. Без последното не би било възможно буржоазното общество, не би било възможно социалното развитие в него и не би било възможно да се мисли за бъдеща по-висока, социалдемократическа обществена форма на съществуване. Затова капиталистическото развитие за социалдемокрацията е *прогресивно развитие*, и особено то е такова за страни, които живеят с остарелите начини на произвеждане, и „буржоазните течения“, които се явяват носител на това развитие, за нея са *прогресивни*, когато „буржоазни течения“, които се стремят да запазят

остарелите начини на произвеждане, са *реакционни*, защото се явяват против социалното развитие.

Думите на Кауцки, че *социалдемокрацията е партия не само на пролетариата, но и на социалното развитие*, могат да се разберат само в свръзка с казаното. Работата е там, че капиталистическото развитие създава нови средства за производство, обаче прилагането им при капиталистическия начин на произвеждане пролетаризира нови маси от „средните съсловия“, като първо време изхвърля от производството и маса работници. Естествено е, че и у първите, и у последните първата мисъл, която се явява, е да се борят против прилагането им. Да обясним това с един пример. Днес в печатарското производство се въвеждат машини за набиране буквите. Мнозина печатари-работници, организирани в съюзи, като считат заплашено от това своето съществуване, се обявяват против въвеждането им, а управителните тела на съюзите им дори канят последните да поведат борба против него. Тази борба, обаче, не само е безмислена, защото не може да спре въвеждането на машини в печатарското производство, но тя по тенденцията си е реакционна. Социалдемокрацията такава борба не само не може да поддържа, но не може и да я одобри именно защото тя е партия не само на пролетариата, но и на социалното развитие.

Социалдемокрацията се бори против всичко, което в буржоазното общество пречи на развитието на производителните сили. А такива пречки създава и самият капиталистически начин на произвеждане. Неограничената експлоатация на труда, избягването на капиталистите да прилагат по-съвършени средства за производство и прибягването им до старите начини на експлоатацията, като домашната индустрия, работата на парче, изплащането труда в натурата (с предмети, със стока), изполищата и т. н. — всичко това са пречки за социалното развитие. Едно общо работническо законодателство, което би ограничило експлоатацията на труда, което би премахнало старите ѝ форми и би повело към прилагане по-съвършените средства за производство, както и едно общо социално законодателство, което би било насочено против всичко, което пречи за развитието на производителните сили в буржоазното общество, би дали един по-голям по-

тик на социалното развитие. Няма съмнение, че колкото по-бърже върви социалното развитие, толкова повече се изострят и противоречията, които създава то в буржоазното общество. Капиталистическият начин на произвеждане все повече става пречка за по-нататъшното развитие на производителните сили на обществото. Изходът от това положение е в преминаването към нов начин на произвеждане — към социалистическото производство.

Но в буржоазното общество освен съзнателния пролетариат нито една от класите му не вижда интерес да се стреми било към работническо и общо социално законодателство, било към социализма. Напротив, те виждат жизнен интерес да се борят тъкмо и против едното, и против другото. Както за господстващите класи, тъй и за „средните съсловия“ в буржоазното общество интереси на социалното развитие не съществуват. Ако спрямо последното е направено и се прави нещо, то се дължи на влиянието на конкуренцията, на класовите борби и особено под влиянието на напъна, който се упражнява от съзнателния пролетариат — от социалдемократията. Единствената класа в буржоазното общество, за която жизнен интерес съставлява работническото и общо социално законодателство и преминаването на обществото към социализма, е работническата класа. Съзнателен израз на този ѝ жизнен интерес е борбата на нейната политическа организация — на социалдемократията. Тя, като се бори за общите интереси на класата, в същото време се бори и за социалното развитие. Обаче, борбата ѝ засяга не само интересите и съществуването на господстващите класи и „средните съсловия“, но така също и временните интереси на известни категории от пролетариата. Но именно това и значи, че *социалдемократията е партия не само на пролетариата, но и на социалното развитие.*

В България социалното развитие не е възможно без капиталистическо развитие. За нашата страна може да се каже същото, което Маркс каза за Германия в края на 60-те години на миналия век, а Плеханов каза за Русия преди 20 години, а именно: *нашата страна страда не само от капиталистическото развитие, но и от недостатъчното му развитие. Нейната некултурност в много отношения се обяснява с нейната закъснялост в капиталисти-*

ческото развитие. Обаче то се налага на нея, и последните години неговото насърчаване стана дори съзнателна политика на известни „буржоазни течения“. Особено последните пет години ние сме свидетели на големи усилия в това отношение. Ние сме свидетели на едно бързо развитие на капиталистическата индустрия и модернизирането на старите начини на производството. И няма съмнение, както навсякъде, тъй и у нас, капиталистическото развитие се ражда при големи мъки, при което *акушерка* се явява *силата*, или както казват дребнобуржоазните идеолози, „разбойничествата“. Именно последното обстоятелство възбужда онова негодуване на дребнобуржоазните идеолози, което тъй добре ни е познато отдавна и което характеризира нашите политически котерии. Работата е ясна. Капиталистическото развитие съсилва дребнобуржоазното производство и пролетаризира масите, съществуващи от него. Дребнобуржоазните идеолози, каквито са у нас прогресивните либерали, демократите, радикалдемократите, общоделците, се явяват изразители на разбиранията, стремежите, желанията на дребната буржоазия и селската класа. Естествено е, че те в един глас викат против усилията, против „разбойничествата“ на днес властващите да насърчават капиталистическото развитие. Обаче, тъй също е съвсем естествено, че те се явяват крайно реакционни „буржоазни течения“, защото те се борят — съзнателно или безсъзнателно, това е все едно — против социалното развитие на България, за запазването старите дребнобуржоазни начини на производството. И тъкмо поради това те спрямо класовата борба на работниците са такива също реакционни „буржоазни течения“, каквито са и другите, а заедно те днес образуват „една реакционна маса“ спрямо нея.

И наистина. Борбата на работниците например против неограничената експлоатация на труда, за намаление работния ден и за увеличение работната плата, освен дето значи принуждаване на господарите към прилагане по-съвършени средства за производство, което, разбира се, доброволно не щат го направи, но то значи подкопаване на дребнобуржоазното производство. Същото значение има и цялостната борба на съзнателния и организиран пролетариат, на социалдемократията. Но на тази борба властващите днес отговарят с грубата сила, с

драконовски закони, а другите „буржоазни течения“ — е политиката на развратяване работниците, на замъгляване работническото съзнание, с която се стремят да разпокъсат силите им, да ги турят под своето влияние, и чрез политиката на „примиряване и съгласуване на крайностите“, т. е. на „примиряване и съгласуване“ господарите и работниците, да направят последните оръдие за поддържането на дребнобуржазните начини на съществуване, на старите обществени отношения — източника на „личните режими“ и на всички други прелести в нашия обществен живот. Обаче и едните, и другите спрямо класовата борба на работниците образуват „една реакционна маса“. Разликата помежду им е тази, че реакционността на първите спрямо пролетариата произтича от противоречията на капиталистическото развитие, а реакционността на другите произтича от стремежа им да спрат социалното развитие, да запазят дребнобуржоазните форми на произвеждане и съществуване.

Общоделската котерия разбира социалното развитие тъкмо тъй, както и всички дребнобуржоазни политикани. Всъщност тази филистерска котерия свежда социалното развитие към политическото развитие, към развитието на политическите форми независимо от капиталистическото развитие. Тържеството на „демокрацията“, което в България означава просто тържество на интересите и идеалите на дребната буржоазия и селската класа — това значи социално развитие според тази котерия. Като котерия от дребнобуржоазни политикани тя не може другояче да мисли, и поради това нейната борба в края на краищата се явява борба против социалното развитие на нашата страна, борба *реакционна*. Вземете например тъй прехвалената от нея „платформа“, която предложила на „патриотическия блок“ и която тъй пламенно пропагандира тя във вестника си. Преди всичко, тази „платформа“ е оная същата, която буржоазните котерии в опозиция не еднаж даваха на „народа“ и демагогствуваха с нея пред „демокрацията“ в България. Сетне, тя съдържа всичко, за каквото могат да бълнуват „средните съсловия“, и поради това тя е програма за борба против „нуждите на модерното социално развитие“, против капиталистическото развитие в България, за запазването дребнобуржоазното производство. Обясненията към V

точка на тази „платформа“ още по-добре изтъкват реакционерството на дребнобуржоазните политикани, нейни съставители. Тези обяснения ясно изтъкват реакционните им цели: чрез политиката на „примиряване и съгласуване“ на „крайностите“ на „социалните борби“, на господарските и работническите интереси да парализират класовата борба на българския пролетариат, която засяга милата за тях „производяща демокрация“ от работнически потосмукачи и заплашва нейното дребнобуржоазно съществуване, и по такъв начин да запазят и затвърдят последното. И за да скрие от „работническото“ тази своя реакционна и противоработническа политика, общоделската котерия, в бр. 59 на своя вестник, в уводната статия, се обръща към него със следния съвет:

„Работническото завършва кръга на своето синдикално движение от професия в професия, възможното за достигане с професионалните борби е достигнато, днешното състояние на производството не допуска по-нататъшни синдикални борби, и така най-чувствителният днес работен слой — работническото — посяга към политическата борба, т. е. посяга към политическата власт, за да може с нейна помощ да допълни, затвърди и закръгли достигнатото.“

Този съвет на общоделската котерия към „работническото“ цял е пропит с реакционерство и е противоработнически. Обърнете внимание на подчертаното от мене. Тази реакционна котерия съветва „работническото“ вече да не води „професионални борби“, защото *възможното за достигане* било *достигнато*. Така че, „работническото“ нямамо какво повече да достига. Напразно то би водило „професионални борби“, защото *днешното състояние на производството* не допускало „по-нататъшни синдикални борби“. Обаче, интересно е защо тази котерия не казва на „работническото“ защо производството не било допускало „по-нататъшни синдикални борби“. Да е имало в него някаква криза — не; напротив, в производството от пет години насам и до днес има непрекъснато повдигане, разцъфтяване*. Защо тогава производството не допускало по-нататъшни синдикални борби“ и защо било достигнато „възможното“ да се достигне от работниците чрез борба? Ясно е, че общоделската котерия вижда

* В един от последните броеве на общоделския вестник прочетох между другите шарлатани, с които общоделската котерия заблуждава „работническото“ след провалянето на „патриотиче-

опасност за дребнобуржоазното производство от борбата на работниците. Тя се стреми да го отклони от тази борба, защото не е съгласна с интересите на работническите потосмукачи от милата за нея „производяща демокрация“, от „средните съсловия“. Работниците трябва да се грижат да не би да пропаднат техните господари, защото така изисквали „нуждите на модерното социално развитие“! И за да убеди „работническото“ в тази опасност за „социалното развитие“, общоделската котерия го кани да „посегне към политическата власт“. Разбира се, тя го кани към това, не с цел да тури своята „диктатура над господарите“ — от което нещастие България била, според същата котерия, много далеч — и не за да иска нещо повече от производството, а само „да допълни, затвърди и закръгли достигнатото“. С други думи, това ще рече, „работническото“ се кани да „посегне към политическата власт“, за да затвърди днешното положение на господарите му, на „производящата демокрация“, на „средните съсловия“, на дребнобуржоазните форми на съществуване. А тъй като „работническото“ според нея както и според всички буржоазни оръдия, *само* не можело да „посегне към политическата власт“, тогава то трябвало да влезе в „общо дело“, в „патриотически блок“ с буржоазните котерии.

ския блок“ и следната. Общоделската котерия е чула от „социалистите-доктринери“, че при икономическа криза професионалната борба отслабва и се усилва интересът у работническите организации към политическата борба и че господарите в такива случаи се стремят да отнемат придобитите от работниците завоевания. Това наистина е факт „особено в социалистическата наука“ обаче *само при икономическа криза, при икономически застои*. Но когато общоделската котерия съветваше „работническото“ — да не води вече „професионални борби“, а да „посегне към политическата власт“, никаква икономическа криза, никакъв икономически застои нямаше в производството. Следователно нейната цел беше не „да констатира“ един *несъществуващ факт*, а чисто и просто изказва своето желание да отклони „работническото“ от професионалната борба с господарите, защото задачата на буржоазните оръдия от тази котерия е да „примирява и съгласува крайностите“, „социалните борби“ чрез „общо дело“ между работници и господари. Сега обаче ѝ трябва да шарлатанствува пред „работническото“ с „констатиране“ уж един „известен факт“.

Всъщност работата е „работничеството“ да се мъкне след общоделската котерия, за да може *тя* „някак“, чрез „общо дело“, чрез „патриотически блокове“, да „посегне към политическа власт“, да пипне *тя* властта, и по такъв начин, чрез „работничеството“ да закрепят господството на господарите му, на дребнобуржоазните форми на производство и съществуване. Доколко общоделската котерия, като „посегне към политическата власт“ — ако някога я огрее това щастие“, — ще „допълни, затвърди и закръгли достигнатото“, т. е. „днешното състояние на производството“ и съществуването на неговите господари, това е друг въпрос. Но от това „работничеството“ може да види, какъв реакционен дух вее в първата точка от „платформата“, в която общоделската котерия му обещава „*грижи за подрастващото работничество*“, и в какво се състоят тия „*грижи*“. Ясно е, че те ще бъдат „*грижи*“, шото „подрастващото работничество“ със своите „синдикални борби“ да не отива по-нататък от „достигнатото“. Много е характерно за тази котерия и това, че с тия „*грижи за подрастващото работничество*“ *тя* щяла да проникне и *буржоазията*, чрез вмъкването на „работничеството“ в „общо дело“ с нейните котерии, в техния „патриотически блок“! А пък това щяло, както видяхме, да „повдигне цялото българско общество“ на едно стъпало по-високо и щяло да задоволи „нуждите на модерното социално развитие. Обаче, ние виждаме, че всичко това не означава абсолютно нищо друго, освен борба против капиталистическото развитие на страната, следователно против социалното ѝ развитие. И на това досущ реакционно „общо дело“ се кани „работничеството“ да съдействува, което означава, „работничеството“ само да затвърдява своето средновековно робско положение и да отдалечава създаването на условия за излизането му от това положение и най-сетне за окончателното му освобождение от наемничеството.

От казаното става много ясно, че понятията на общоделската котерия за социалното развитие са такива, каквито са и на всички дребнобуржоазни политикани, и че съдържанието им е крайно реакционно. Естествено е, че *тя* и в думите на Кауцки влага същото реакционно съдържание. Впрочем, *тя* повтаря думите на Кауцки с единствената цел да заблуждава „работничеството“, за да ѝ

вярва, че тя е една „социалдемокрация“, която разбира социалното развитие тъкмо както Кауцки; следователно, да не може „работничеството“ да види, че зад тази „социална демокрация“ се крие обикновена филистерска, еснафска реакционна котерия. От друга страна, от казаното става много ясно, че социалдемократията в България прави твърде голяма разлика между „буржоазните течения“ и че от гледна точка на социалното развитие в България не всички те съставляват „една черна коалирана реакция“. В същото време обаче *опитът, практиката в България, българската действителност* ни учи, че спрямо класовата борба на пролетариата в България „всички класи и съсловия“ и всички техни представители, котерии и партии, съставляват *една действителна реакционна маса*. Най-сетне, тя ни учи, че българската буржоазия няма никакви други „революционни“ стремежи, освен да затвърдява своето господство и затова тя търси не борба с монархизма, с „личните режими“ и „военно-монархическия режим“, а тъкмо обратно — съюза с монархизма. И колкото повече напредва капиталистическото развитие в България, а с него колкото повече се изостря класовата борба, толкова повече съюзът ѝ с монархизма ще става по-тесен. Но тука ние сме на другия въпрос, с който общоделската котерия се стреми да обори социалдемократията. Да видим сега защо последната е права и в този въпрос.

Възгледите на социалдемократията нямат нищо общо с ония на общоделската котерия, които са и възгледи на всички буржоазни оръдия. Поради това общоделската котерия не само не може да разбере възгледите на социалдемократията, но и обикновено приписва на нея собствените си възгледи. Така например тя винаги представлява режима, управлението в България такова, каквото е в Прусия; тя другояче не гледа на България, освен като на една Прусия. „Личния режим“, „военно-монархическия и бюрократическия режим“ в Прусия общоделската котерия го пренася в България. За социалдемократията има грамадна разлика между „личния режим“ в Германия и този в България. Както казва др. Г. К. в партийния орган „Работнически вестник“, в статията: „*Да използваме или да бъдем използвани*“, в България няма класата, на която се опира монархизмът в Германия, няма феодална класа,

а монархизмът в България може да се опре само на буржоазията и на учрежденията, които са необходими за затвърдяване господството на нейните интереси. Значи други са условията за „личния режим“ в Германия, други са те и в България. Обаче, общоделската котерия, като представлява „личния режим“ в България такъв също като оня в Прусия, в същото време приписва на социалдемократията своето собствено невежество, т. е. че социалдемократията уж пренасяла „на българска почва пруския абсолютизъм“ и че уж тя рисувала „особеното развитие на пруската държава за типично развитие на държавите“. Но независимо от това според общоделската котерия „същността“ на „личния режим“ била в това, че той не допуснал обществените класи до управлението. В 51 бр. на своя вестник, стр. 2, колона 2, тя казва: *„но той не допуска обществените класи до управлението — това е неговата същност“*. Обаче това е общоделска измислица. Защото тази „същност“ е на абсолютизма, а не на това, що наричат „личен режим“. Основата на „личния режим“ е в конституционното право на монарха да назначава и уволнява министрите, независимо от парламента (народното събрание). Но това никак не означава недопускане на „обществените класи до управлението“, защото те в лицето на своите представители, на своите партии взимат участие в парламента, както и в другите учреждения, и чрез тях участвуват в управлението и все упражняват известно влияние върху него. Пълното упражнение на своето конституционно право от монарха и формата, в която го упражнява, зависи от това, дали то съвпада с интересите на някоя класа, и от положението на буржоазната класа. В страни, в които още съществува феодална класа, а буржоазията или е слаба, поради слабото капиталистическо развитие, или от страх пред успехите на социалдемократията клони към монархизма — в такива страни монархът упражнява напълно своето право, като се опира на феодалната класа, интересите на която никак не страдат от това, а, напротив, тъкмо намират своето удовлетворение. Такъв е случаят в Германия, Австрия и някои други страни. В страни пък, в които буржоазията е достатъчно силна, но и феодалната класа още съществува, там монархът не упражнява своето право пряко. Там той упражнява косвено

своето право чрез феодалната палата (събранието на лордовете, на големите земевладелци). Такъв е случаят с много разхваляваната от общоделската котерия, както и от всички буржоазни оръдия, Англия, дето представителят на правата на монарха, палатата на лордовете, постоянно е налагала своето *вето*, не позволява реформи, налага желателното за монарха управление. В страни, в които феодалната класа в класовата борба е била унищожена и в които пълна господарка се явява буржоазията, каквито са Франция и Съединените щати на Северна Америка, в които, следователно, е унищожена и монархическата власт — там имаме случая на това, което ний нарекохме „личен режим на буржоазията“. И наистина, макар тия страни наглед да са напълно демократически, обаче там буржоазията чрез такива монархически учреждения като сената, налагат своето лично управление. Нещо повече: и в едната, и в другата републики всяка от буржоазните партии установява свое *лично* управление, като на власт най-важните служби в управлението разпределя между своите партизани. Страни, обаче, в които феодализъм съвсем няма, буржоазната класа току-що се оформява, а останалата маса съставлява дребна буржоазия и селска класа, такива страни представляват най-удобна почва за абсолютизма. В такива страни при конституционно управление монархът упражнява своето право напълно. Обаче и там той се стреми да се опре на представителите на класите, каквито съществуват там, които в даден момент той намира най-влиятелни или най-дейтелни или необходими. Такъв е случаят с България например.

Кауцки казва в статията: „*Партийната тактика в странство и в Германия*, че окачествяването на режима в Германия с думата „личен режим“ не е правилно, защото, очевидно, днешният режим там е режим, основан не просто на личната воля на кайзера (царя), а на волята на *юнкерите* (феодалите) и на нежеланието на либералната буржоазия да се бори за демократически реформи. Оттука произхожда конституционното право на кайзера да назначава и уволнява министрите, без да се допитва до парламента. Това ще рече, че в Германия няма парламентарно управление, а не, че режимът е личен, т. е. че

кайзерът само по лични свои съображения, без оглед към интересите на юнкерите, назначава министри и ги уволнява. В този смисъл Кауцки намира окачествяването на режима в Германия с думата „личен режим“ за неправилно. Но в този смисъл не може да се окачествява и режимът в България с думите „личен режим“. В България няма парламентарно управление, а има конституционно-монархическо, при което монархът пряко упражнява своето конституционно право с оглед обаче на интересите, стремежите и идеалите на буржоазията. Поради това, когато ние употребяваме думата *личен режим*, я туряме в кавички, за да покажем, че режимите в България ние ги схващаме по-другояче, отколкото буржоазните оръдия от дребнобуржоазни политикани и изобщо недоволните български котерии, и че въпросът е да обясним явленията, а не само да ги окачествяваме с грозни уж фрази.

Но общоделската котерия, като смесва същността на абсолютизма с оная на „личния режим“ и като пренася Прусия в България, в същото време тя не е в състояние да разбере и същността на режимите в разните страни. За нея „личният режим“ съществува само в Прусия и България, а навсякъде другаде „личен режим“ няма. Обаче най-важното е, че „грешките“ на своя дребнобуржоазен ум, своето *невежество* тя приписва на социалдемократията в България.

В статията: „*Историческият материализъм*“ в едно общоделско произведение ние видяхме, че *господарят* на общоделската котерия, Сакъзов, твърди, какво „на еднаква степен на икономическо развитие“ и при „еднакви икономически и исторически условия“ народите дохождали до еднакви форми на управление. Там ние видяхме защо този възглед е погрешен. Обаче общоделската котерия, в лицето на Сакъзовия „престолонаследник“, в бр. 51 на „Р. Б.“ и таз „грешка“ на своя дребнобуржоазен ум приписва на социалдемократията. Там тя своето „вулгарно заключение“, че „на еднакви стопански режими отговарят еднакви политически управления“, приписва на социалдемократията, когато тя никога не е правила такива „вулгарни заключения“. Също така и другите „грешки“ на своя дребнобуржоазен ум общоделската котерия приписва на социалдемократията. На-

пример, общоделската котерия винаги разглежда живота през очилата на своите желания, метафизически, или, както високо се изразява „престолонаследникът“ „in abstracto“, т. е. отвлечено, без всяка свързка с действителността, с *обективните условия* на живота. Поради това тя не вижда в живота, че „подразделенията“ на буржоазията образуват „една реакционна маса“ спрямо пролетариата, колкото повече той расте по организация и съзнание, когато *животът*, действителността, „in concreto“, т. е. *конкретната действителност, практиката, опитът*, и на социалдемократията в другите страни, както и в България пред нашите очи ни учат, че това е факт. Общоделската котерия приказва, че в една Англия или една Франция един министър, който би предложил „изключително законодателство“ против работническата класа, би бил сметнат „за луд“. И тази котерия пише това тъкмо тогава, когато във Франция радикалдемократстващите и радикалсоциалистващите партии начело с „енергичния“ Клемансо и „социалиста“ Бриян предлагаха „изключително законодателство“³⁸ за една голяма част от работническата класа, а в една „крайно демократическа“ Швейцария избиваха работниците, защото бяха си позволили да защитят своите интереси чрез стачка. Разбира се, че нито буржоазният парламент бламира министрите Клемансо и Бриана, нито „демократията“ в Швейцария прогони своите, нито някой ги е сметнал „за луди“. Напротив, те получиха одобрението, ръкоплясканията и на парламента, и на „демократията“. При всичко това обаче своето *невежество* общоделската котерия приписва на социалдемократията, защото последната „разглежда живота“ не „in abstracto“, а „in concreto“, такъв какъвто си е, без да го съчинява според „грешките“ на дребнобуржоазния ум на общоделската котерия.

По-горе видяхме, че целта на общоделската котерия е чрез „общо дело“ във вид на „патриотически блокове“ да „примирява и съгласува“ *крайностите, социалните борби*, работническите с господарските интереси. Очевидно е, обаче, че при такава цел не може и дума да става за *използуване* от пролетариата борбите между класите, съсловията, „подразделенията“ на буржоазията. Тъкмо напротив, с влизането на пролетариата в „общо дело“ с последните губи и най-малката възможност да

използува борбите им, защото — ако наистина е възможно при „общо дело“ да има борби, което е абсурд — той ще трябва да ги използва, т. е. всъщност той, пролетариатът, ще бъде използван за прокарването на реакционните стремежи на българските котерии, каквато е и общоделската. Но последната своите стремежи, чрез „общо дело“ да отвлече „работничеството“ от необходимостта да използва „социалните борби“ на „подразделенията“ на буржоазията за българския пролетариат, приписва на социалдемократията, която тъкмо и се стреми да му изтъкне, че „общото дело“, което тъй настоятелно му препоръчват буржоазните оръдия, значи не използване на „социалните борби“ за работническата класа, а използване на „работничеството“ за закрепване на нейното робство в буржоазното общество. Социалдемократията е именно едничката в България, която се е стремилла, се стреми и ще се стреми да използва „социалните борби“ между „подразделенията“ на буржоазията за пролетариата. За нея друг начин за използване „социалните борби“ няма, освен самостоятелната, непримиримата класова борба на пролетариата. По тоя начин тя използва всички конфликти между труда и капитала, между буржоазията и пролетариата у нас през последните години, дори и „борбите“ на котериите, съединени в „патриотически блок“ или не, като се е вмесвала и се вмесва в тях самостоятелно, за издигане класовото съзнание и организирането на пролетариата в самостоятелни класови организации, проникнати и ръководени от духа на неговата класова философия — на социализма. Разбира се, че тъкмо тази тактика на социалдемократията е омразна на буржоазните оръдия, защото тя е, която откъсва пролетариата от тяхното влияние, обединява го, прави го самостоятелна сила, която служи само на себе си и на социалното развитие на страната. И за да отблъсне „работничеството“ от тактиката на социалдемократията, общоделската котерия употребява всички средства, за да му я представи смешна, опасна за интересите на пролетариата, противна на тактиката на международната социалдемократия и дори на Марксовата теория. В същото време и със същата цел тя употребява всички средства, за да представи на „работничеството“ в най-привлекателна форма „общото дело“ с буржоазните котерии и с „под-

разделенията“ на буржоазията, като при това тя му представява тези „подразделения“ за „демократични“ или които все повече уж се *приспособявали* към „демократията“, а буржоазията за противомонархична и „революционна“ или която имала още да изиграе някаква революционна роля. Със същата цел тя употребява по-нататък всички средства, за да представи абсурдна идеята на „една единна реакционна маса“ спрямо пролетариата и положението на „социалистите-доктринери“, на социалдемократията в България, че българската буржоазия не е и не може да бъде противомонархична, а, напротив, колкото повече се изостря класовата борба на българския пролетариат, колкото повече расте силата на социалдемократията, толкова по-тесен ще става съюзът между буржоазията и монархизма в България.

Това положение на социалдемократията в България се основава на българската действителност. Българската буржоазия е млада и има нужда от един постоянен и силен съюзник. А такъв за нея е монархизмът, монархическата власт и „военно-монархическият режим“. Българската буржоазия не може да си представи своето съществуване и съществуването на България и техния напредък без монархическа власт и без „военно-монархическия режим“. Нещо повече: самата българска „демократия“ каквато е тази, която представляват демократи, прогресивни либерали, радикалдемократи и общоделци, не може да си представи себе си и България без монарх и без „военно-монархически режим“. Достатъчно е да си спомним факта, че резолюциите, които поднасяха на народа блокираните „борци“ против монархизма и за „демократия“ и които той приемаше, бяха „молби“ към „Н. Ц. Височество“ да свали правителството, за да няма нужда да доказваме специално колко е антимонархична и против „военно-монархическия режим“ българската буржоазия и българската „демократия“. След скоропостижната и безславна смърт на „патриотическия блок“³⁹ става излишно и да се спираме на въпроса, доколко българската действителност оправдава положението на социалдемократията у нас. Стигаше да блесне откъм двореца и най-малката надежда за повикването на „демократията“ на власт, за да зарече веднага „борбата“ на „патриотическия блок“ против „личния режим“, против

монархизма. А колкото до бъдещите отношения на буржоазията и нейните „подразделения“ към монархизма, ние можем да съдим от отношенията им и днес. Ако днес те съставляват една реакционна маса спрямо класовата борба на пролетариата, то очевидно е, че тенденцията ще се усилва в същата посока, колкото повече расте силата на пролетариата в България. В това ни убеждава *опитът* и на другите страни.

Както видяхме в миналата част на тази статия, Кауцки казва, че *колкото пролетариатът става по-силен и самостоятел, толкова по-ясно изпъква тенденцията за съединение на целия буржоазен свят в една единна реакционна маса и толкова последната е по-склонна да затвърдява мощта на държавата*. Хенриета Роланд Холстно в своето многопрепоръчвано от Кауцки произведение: „*Всеобщата стачка и социалдемократията*“ на стр. 175 (руски превод), казва:

Демокрациите могат само там да се развърнат, парламентските учреждения само там да пуснат дълбоки корени в националното съществуване и да разцъвят богато, дето борбата на съвременната буржоазия с абсолютизма и феодално-аграрните класи ставаше тогава, когато пролетариатът беше още недостатъчно развит и не достатъчно самостоятелен. След свалянето на своите врагове, буржоазията в такива случаи можеше да прокара последователно политическите учреждения, които отговарят на същността на нейното класово господство, без да се страхува, че пролетариатът ще се възползува от тези учреждения като средство да махне буржоазното господство.

Но дето, както в Германия, революционната борба на буржоазията съвпадна със заченките на самостоятелната пролетарска организация и с освободителната пролетарска борба, там парламентаризмът и демокрацията не можаха да прерастат жалкото зачатъчно състояние.

Да скъса окончателно с абсолютизма и феодално-аграрните класи не посмя, тъй като в политическата сила на тези класи, в техните възгледи и нрави тя намираще защита от настъпващия пролетариат. Буржоазията се задоволява и с полуреволюцията, и с полупарламентски институти. Тя охотно купува срамното презрително отношение на трона към себе си, стига само да се ползува и занаяд от неговата защита.“

От приведеното става ясно, че буржоазията бива „революционна“ и „демократична“ само там, дето няма пред себе си *самостоятелна пролетарска организация и освободителна борба*: Обаче има ли такова нещо, тя предпочита съюза с „личния режим“. Дори достатъчно е да има *само наченки* от самостоятелна пролетарска организация и

борба, за да се откаже завинаги и от парламентаризъм, и от демокрацията и да търси защита у трона, у монархизма. И така е не само за Германия, а изобщо за всякъде, дето има борещ се пролетариат. На стр. 197 Роланд Холст, като говори за правата и свободите, с които се ползува пролетариатът в буржоазното общество, казва следното:

„По-нататък изпъква колко малко в действителността са защитени тези „жалки права и свободи“ на пролетариата и преди всичко правото на съюзяване и на стачки, щом тяхното прилагане може да създаде сериозни усложнения за управляващите класи и да поклатят тяхното политическо-социално могъщество. Недостатъчността на политически-парламентското оръжие вече не един път даваше повод на работниците да прибягват до политическата стачка не за това, че те очакваха, като прибягват до нея, ще направят ненужни парламентаризма и избирателната агитация, а, обратно, за да преобърнат парламента от арена на управляващите котерии на едно обществено малцинство във форма на борба между буржоазията и работническата класа. Не може да се съмняваме, че в бъдеще управляващите класи и техните правителства наново ще смажат демокрацията, ако почнат да се страхуват, че борещият се пролетариат преди всичко ще почне с помощта на законодателството да приготвя погубването на самата буржоазна държава.

Напротив, това, напълно вероятно е, че управляващите класи не ще се забавят да нарушат формите на законността, щом тези форми станат за тях опасни. Буржоазията е вярна на законността, т. е. на насилието, което се кристализира в задължителни норми, доколкото те съставляват и ще съставляват средства за нейното господство. Но че тя не счита законността за муска, която трябва да бъде запазена в пълна чистота при всички опасности, ясно се вижда от събитията в последно време. И щом би настъпил сериозен страх, че парламентаризмът, благодарение на революцията отдоле, може да се преобърне от средство за измама в оръжие за освобождение, тогава революцията отгоре не би се забавила да изхвърли от него тъкмо толкова, колкото поискат интересите на по-нататъшното съществуване на буржоазната държава. „Хората на делото“ без всякакви размишления ще махнат оная законност, която заплашва да убие капитализма, и ще създадат нова, която ще го усилва.

Който мисли другояче, той съвсем не разбира хода на съвременното развитие. Защото няма никакво съмнение, че ръстът на обществената сила на пролетарската организация и увеличението числото на привържениците на социалдемократията среща все увеличаващото се недоволство на управляващите класи, която от своя страна предизвиква стремеж към задържане по-нататъшното разширяване правата и свободите на работническата класа.“

Както виждаме, според видни социалистически теоретици, буржоазията още при самите *заченки* на самостоятелна пролетарска организация и самостоятелна освободителна про-

летарска борба търси съюз с монархизма и с феодално-земледелческите партии, а колкото повече расте силата на борещия се пролетариат, силата на социалдемокрацията, толкова повече буржоазията посяга на собствените си закони и учреждения, посяга на правата и свободите на пролетариата, връща се назад към монархизма, към абсолютизма, към „военно-монархическия режим“, към всички реакционни политически форми на управление. И щом е такъв ходът на съвременното развитие; щом той изтъква ялната тенденция към съединяване на *целия буржоазен* свят в „една единна реакционна маса“, според Кауцки; щом у нас в България още от първите *заценки* на класовата борба на пролетариата *целият буржоазен свят* се съедини в „една реакционна маса“ спрямо нея начело с монархическата власт и с „военно-монархическия режим“; щом всичко това е така, тогава е много ясно, че колкото повече расте пролетарската организация, социалдемокрацията в България и освободителната ѝ пролетарска борба, толкова повече буржоазията и „буржоазните течения“ ще търсят защитата на своя днешен съюзник, толкова повече съюзът между буржоазията и монарха ще става по-наложителен, следователно и по-тесен. Следователно, и това положение на „социалистите-доктринери“, на социалдемокрацията в България намира своята подкрепа в българската действителност, в *практиката, в опита*, който тя ѝ дава, и в *опита*, който дава на „социалисти-доктринери“, на *видни социалистически теоретици* на запад *ходът на съвременното развитие*. Този *ход* по никой начин не могат да го разберат дребнобуржоазните умове от общоделската котерия, както и ония на всички демократстващи и социалистстващи в България. Поради това те взимат своето реакционерство за същност на социалното развитие и виждат „демократически“ и „революционни“ стремежи в българската буржоазия и нейните „течения“, когато те ги нямат и не могат да ги имат. Такива стремежи може да създаде само една силна самостойна пролетарска организация, една силна социалдемокрация, и то само в изпадащите части на дребната буржоазия и селската класа. Но такава силна самостойна пролетарска организация се създава не чрез вършене от пролетариата „общо дело“ с „буржоазните течения“, а чрез самостойната класова борба. Защото „общото дело“ не само разпокъсва

и ослабва пролетариатските сили, но то се явява пречка и за възприемането от изпадащите „средни съсловия“, от „демокрацията“, пролетарското гледище, а това от своя страна осъжда последните да се явяват във вид на една безсмислена тълпа, която се използва от буржоазните демагози за лични домогвания и за борба против борещия се пролетариат, против неговото съзнателно движение — социалдемокрацията.

С казаното свършваме статията. Тя стана доста дълга. Общоделската котерия натрупа толкова много измислици по адрес на социалдемокрацията, толкова много превратни представления за тактиката ѝ изказа, толкова много фалшификации извърши над социализма, над мислите на видни социалистически теоретици, над историческите факти и българската действителност, щото само с една къса статия не можеше да се мине. Ние свършваме статията, когато „патриотическият блок“ вече не съществува. В уводната статия на тази книжка читателите ще прочетат за причините, от които умря той. Но „патриотическият блок“ беше най-чистият вид на онова „общо дело“, към което общоделската котерия отдавна с всичката си душа се стремеше, тикана от страстното желание да стане „управляваща партия“, да „посегне към политическата власт“. Тъй бързото, може да се каже, „катастрофалното“ проваляне на „общото дело“, в лицето на умрелия „патриотически блок“, даде отговора на въпроса — *класова борба или „общо дело“ трябва да върши българският пролетариат?* — преди нас и по един най-бляскав начин. Разбира се, че общоделската котерия и след провалянето на нейното „общо дело“, и след смъртта на „патриотическия блок“ шарлатанствува и ще шарлатанствува около него, за да заблуждава „работничеството“, с надежда да запази своето влияние върху него. Обаче „работничеството“ на общоделската котерия, колкото и да било заблудявано, развратявано и насъсквано против социалдемокрацията, сигурно все е почувствувало всичкото унижение на достойнството на своята класа от участието му в едно „общо дело“ със своите маскирани и открити врагове, все е почувствувало всичкото негово реакционерство и явния му противоработнически характер. Сигурно то е все разбрало вече, че само класовата пролетарска борба под знамето на „тесния социализъм“,

на социалдемократията, само непримиримата класова борба на пролетариата води към трайни придобивки, към бляскави и доблестни победи, към все по-мощно повдигане на пролетарските сили и към крайната цел на пролетарската борба — към освобождението на работническата класа от наемното робство и към освобождението на човешкото общество от всички видове робство. Да помогнем, прочее, на това „работничество“ да се отърве окончателно от реакционерното и пакостно влияние на буржоазните оръдия, за да може да намери то своето естествено място под знамето на „социалистите-доктринери“, на социалдемократията в България.

сп. „Ново време“ кн. VII, 1907 г.

ДРЕБНАТА БУРЖОАЗИЯ, БУРЖОАЗИЯТА И СОЦИАЛДЕМОКРАЦИЯТА

I

В страни, каквато е нашата, останали назад в икономическото развитие и в които, поради това, господстващата форма на производство се явява още дребнобуржоазната, в такива страни капитализмът, или едрата индустрия играе *революционна* роля. Тя се състои в това, че разрушава старите, дребнобуржоазни начини на производство и ги замества с по-високи, с капиталистическия начин, който усъвършенствува производителността на труда и внася по-усъвършенствувани средства за производство и така приготвя почвата за социалистическото общество. По такъв начин капитализмът революционизира икономическия живот, а с това заедно той извършва цяла революция в обществения, политическия и духовния живот на страната.

Обаче със старите начини на производството е свързано съществуването на голямо множество дребни производители — занаятчии и земледелци, които у нас засега съставляват мнозинството на българския народ. Очевидно е, че разрушаването на старите начини на производството означава отделяне на самостоятелните производители от средствата за производство, означава тяхно съсипване, тяхно пролетаризиране. Поради това дребната буржоазия като класа е против развитието на едрата индустрия и ако би могла, тя би го спряла. Но тя не само не може да спре това развитие, а обикновено се намира под неговата пълна власт и, поради това, то парализира проявата на нейното недоволство от положението, което то ѝ създава.

Колкото по-бърже се развива едрата индустрия в страната, толкова по-бърже пропада класата на самостоятелните дребни производители. Обаче пропадането не ѝ

е тъй болестно, както при отсъствието на такова развитие, при периода на *първоначалното натрупване на капиталите*. Бързото развитие на едрата индустрия въвлеча пролетаризираните в производството и в новите области на труда, свързани с развитието на едрата индустрия. Поради това при бързото развитие на капитализма дребната буржоазия като класа не може да прояви организирано масово недоволство и действие. От една страна, разпокъсана, неподвижна и крайно индивидуалистична, неспособна за организирана и планомерна общокласова дейност; от друга — капиталистическото развитие все повече я разпокъсва като класа, като една голяма част от нея хвърля в редовете на пролетариата, а другата я туря във все по-голяма зависимост от буржоазията.

Обаче дребната буржоазия има свои идеолози, които се групират в разни политически групи и които се явяват представители на нейните стремежи и идеали и изразители на нейното недоволство. Такива идеолози на дребната буржоазия у нас днес се явяват така наречените „*прогресивни либерали*“ или *цанковисти, демократи, радикалдемократи, общоделци* и тяхната разновидност *анархо-либерали*. Тези са, както знаем, които оплакват съсипването на „народа“, на дребната буржоазия; те са, които са настроени бунтовнически против буржоазното правителство, против неговата „реакционна политика“; те са, които дигат олелия чак до небето от ред години насам, която олелия толкова по-бунтовнически вид приема, колкото повече се развива едрата индустрия, капитализмът у нас и колкото, поради това, дребната буржоазия става по-неспособна за политическа самост дейност.

Очевидно е, че споменатите политически групи се борят против развитието на едрата индустрия. Такъв е смисълът на тяхната борба против политиката, която води управляващата днес буржоазна партия, политика на насаждане едрата индустрия.

Разбира се, че дребнобуржоазните идеолози, както казва Маркс, се явяват представители на интересите и идеалите на дребната буржоазия, без да съзнават това. Те обикновено се явяват много *радикални и революцио-*

нерни, в смисъл на бунтовнически настроени, и горещи привърженици на разни анархистически акции. Изобщо, дребнобуржоазните политически групи обикновено гърмят с радикалски и революционерни кухи фрази.

Всъщност, споменатите дребнобуржоазни групи са *реакционни* и в икономическо отношение — защото се явяват носители на стремежите и идеалите на дребната буржоазия, а именно на желанието ѝ да спрат икономическото развитие и да задържат дребнобуржоазните форми на производство, — и в политическо отношение — защото се борят за задържането на дребнобуржоазното социално-политическо състояние — почвата на „личните режими“ и политическото безсилие — и защото със своята мнима революционност постоянно дават поводи на буржоазната власт да усилива политическата реакция.

От казаното става ясно, че за българския пролетариат борбата на дребнобуржоазните политически групи не само не представлява нищо революционно, в смисъл на прогресивно, но тя е крайно реакционна. Напротив, за българския пролетариат при днешното икономическо състояние на нашата страна жизнен интерес съставлява развитието на едрата индустрия. Защото само с бързото развитие на едрата индустрия той ще порасте като класа, а чрез организация и съзнание ще порасте и до мощна обществена сила, която ще бъде способна не само да придобие по-добри условия на своя труд и да извоюва ред демократически реформи, но и ще изиграе оная революционна роля, която му определя историята след буржоазната класа.

Но в нашата страна едрата индустрия захвана да се развива по-бърже едвам напоследък. До преди четири години нашата страна прекарваше главно периода на така нареченото *първоначално натрупване на капиталите*, който период още не е свършен. Но несъмнен факт е, че от четири години насам натрупаните капитали у нас бърже се пренасят в производството и се почна едно по-бързо развитие на едрата индустрия. Това се дължи между другото и на по-широкото насърчаване, което държавата дава от четири години насам на едрата индустрия и търговия.

В статията: „*Класова борба или „общо дело“?*“ — като полемизирахме с общоделските дребнобуржоазни поли-

тикани, ние нарекохме политиката на властващата партия прогресивна от *гледна точка на социалното развитие* на нашата страна. Всъщност, в нея статия ние повече характеризирахме *политиката* на властващата буржоазна партия от гледището на капиталистическото развитие *в преживявания исторически момент у нас*, без да се спираме пространно върху последния. Тука искаме да се спрем специално върху този момент и да разгледаме в свръзка с него политиката, която води управляващата днес буржоазна партия.

За всеки социалдемократ е ясно вече от казаното дотук какъв е преживяваният днес момент. Ясно е, че нашата страна от няколко години насам преживява *оня революционен исторически момент*, които преживяха другите страни, но в по-друга форма и при по-други обстоятелства. Този исторически момент е времето, когато заедно с развитието на едрата индустрия се оформява класата — носителка на тази индустрия, и когато нейните политически представители, *буржоазните партии*, водят борба за придобиване господство на икономическите, политическите и духовните интереси на тяхната класа, на търговско-индустриалната класа, на буржоазията. Тъкмо този именно исторически момент, момент пълен с революционен смисъл, преживява от четири години насам нашата страна.

И наистина. Както много пъти и при различни случаи сме обяснявали, истинският смисъл на политиката, която прокарва властващата буржоазна партия от четири години насам, се състои в съзнателното ѝ стремление да извоюва господството на икономическите, политическите и духовните интереси на възмогващата се буржоазна класа. Това ще рече, тия интереси да станат общонародни, държавата, всички нейни сили и средства, всички нейни органи и учреждения да служат на нейните стремежи и идеали, да бъдат оръдие на класовото ѝ господство. До преди 4 години не съществуваше буржоазна партия с такова ясно съзнание за задачата ѝ като представителка на буржоазната класа. Обяснява се това с обстоятелството, че едвам към 1903 година буржоазната класа достатъчно се оформи, а новият тласък, който даде властващата буржоазна партия на едрата индустрия и

търговия, внесе още по-голямо оформяване на тази класа. От друга страна, от падането на народняците до 1903 година се редиха в управлението представителите на „българската демокрация“, на дребната буржоазия, които провъзгласяваха за общонародни интереси интересите на последната, нейните стремежи и идеали.

Едрата индустрия, както казахме, революционизира икономическия живот, разрушава основата на дребнобуржоазното състояние. Заедно с това тя разрушава старите понятия и възгледи върху живота и отношенията между хората, видоизменя стария еснафски морал и го замества с определения буржоазен морал. А буржоазният морал се състои в това, да живееш на чужд гръб, да трупаш богатства чрез ограбването на чуждия труд и имот, чрез турянето крак на всеки, който те конкурира, в стремежа да живееш и трупаш богатства по такъв начин.

За да може да установи своето господство, за нашата възмогваща се буржоазна класа е необходимо да бъде възприет от народните маси този морал като естествен закон, без който обществото не може да съществува. Обаче тя не може да достигне това без борба с представителите на старите понятия и възгледи, на стария дребнобуржоазен морал. Нашата буржоазия, макар и млада, но има вече това съзнание, че ѝ е необходимо, щото всички средства и сили, всички органи и учреждения на държавата да служат за насаждането на нейния морал в обществото, в неговите израстващи поколения. И най-верен, и най-пълен изразител на това нейно съзнание се явява днес управляващата нейна партия; тя и поведе борбата против стария морал и за утвърдяване господството на своята класа.

Борбата между буржоазията и дребната буржоазия, очевидно, се изразява в следното. В България в продължение на 30 години се създаде главно в интелигенцията, върху почвата, от една страна, на дребнобуржоазното състояние, една сума от морални понятия и възгледи, които съставляват основата на дребнобуржоазната ѝ психология; от друга страна, разрушаването на дребнобуржоазното състояние под влиянието на капитализма

внося една голяма бърканица и смут в тази психология, които главно и създават това анархистическо настроение у нея против буржоазната политика на правителството, което ние виждаме днес.

Обаче за буржоазната класа, която се бори за господство в обществото, необходимо ѝ е преди всичко да унищожи този хаос в понятията и идеите на дребнобуржоазната интелигенция, да тури в нейната забъркана и смутена психология буржоазен порядък. Това за нея означава да подчини под своето пълно влияние и под своята пълна власт дребната буржоазия като класа.

Независимо от казаното, властващата партия има да се бори и с друга една буржоазна партия, която по тенденциите си е повече една партия на *аграрците*, т. е. на едрите земевладелци и скотовъдци, отколкото на индустриалната класа. Това е така *наречената народняшка партия*, която използва недоволството на дребнобуржоазните политически групи за свои цели и поради това тя се явява пречка за утвърдяването господството на буржоазната класа.

Тъй че историческият момент, който преживява страната, наистина ни напомня оня революционен исторически момент, когато възмогващата се буржоазия се е борила за класово господство. Разликата е тази, че буржоазията в другите страни се е борила едновременно и с феодалите, и с дребната буржоазия; у нас се бори главно с дребната буржоазия.

От казаното става ясно, че политиката на властващата буржоазна партия, като ръководителка на буржоазната класа, доколкото тя е насочена против дребната буржоазия и аграрските тенденции на народняшката партия, е една *революционна политика*, една политика, която *очиства пътя на социалното развитие*, която *очиства и полето на класовата борба* между буржоазията и пролетариата в нашата страна. Следователно, дотолкова тази политика е *прогресивна*.

Социалдемократията в България в преживявания исторически момент, *като партия не само на пролетариата, но и на социалното развитие*, и като изхожда, следователно, от добре разбраните интереси на пролетарската класа, се бори и ще се бори против *стремежите и идеа-*

лите на дребната буржоазия, като класа, като „средно съсловие“ в лицето на нейните идеолози, и против ония аграрски тенденции, представителка на които се явява днес народняшката партия. Очевидно е, поради това, че социалдемокрацията се бори и ще се бори против дребната буржоазия и аграрските тенденции съвършено *самостоятелно*, но *редом* с буржоазията и *доколкото* нейната борба е революционна спрямо стремежите и идеалите на дребната буржоазия и аграрските стремежи на други буржоазни фракции, но като нито за минута не престава да изработва в ума на пролетариата съзнанието за растящата непримирима противоположност между интересите на неговата класа и ония на буржоазията и на дребната буржоазия.

Обаче очевидно е, че борбата на социалдемокрацията и борбата на властващата буржоазна партия са борби на две непримирими класи, са борби, които се водят съвсем самостоятелно, съвсем с различни средства и имат съвсем различни крайни цели, въодушевяват се от съвсем различни обществени идеали. Че в известни точки и в даден исторически момент тези две борби съвпадат, това е тъй неизбежно, както е неизбежно историческото движение напред. Затова, че борбата и в известни точки и в дадения исторически момент се съпада с оная на управляващата буржоазна партия, социалдемокрацията у нас да се откаже да се бори против дребнобуржоазните стремежи и идеали и изобщо против всички реакционни тенденции, произтичащи от дребнобуржоазното състояние на нашата страна, би значило да измени на интересите на пролетариата, би значило да престане да бъде социалдемокрация.

Първо време политиката на властващата буржоазна партия беше насочена към това, щото чрез известни отстъпки на дребната буржоазия и на нейните идеолози и чрез морално въздействие върху тях да ги подчини под своята власт и влияние. И както знаем, тя успяваше в това. В това отношение на нейната борба твърде много спомогнаха и плодородните години, и тласъкът, който тя даде на развитието на едрата индустрия.

Но тъкмо тогава, когато властващата буржоазна партия се готвеше да тържествува своята победа, случи се едно събитие от много голямо социално значение, кое-

то само по себе си говори за големия социален прогрес, извършен у нас през последните години.

Самостоятелната борба на социалдемократията против дребната буржоазия, от една страна, и за защита общите интереси, права и свободи на работническата класа, от друга страна, издигна на политическата сцена новия велик социален фактор — *класовата борба*, в нашия живот между издигащия се заедно с капиталистическото развитие български пролетариат и буржоазията. Това е борбата между два принципиално непримирими врага, между две непримирими обществени класи, между два несъвместими обществени идеала, на единия от които принадлежи настоящето, на другия бъдещето. Но именно поради това тука ролята на буржоазията от революционна спрямо старото се преобръща в грубо реакционна към новото. Така е било навсякъде.

Буржоазията в Англия, Франция, Германия и т. н. тъкмо когато утвърдяваше своето класово господство и с помощта на пролетариата, тъкмо тогава тя си постави за първа своя задача и постави за задача на своите управляващи партии да задушават самостоятелната понататъшна борба на работническата класа, да задушават самостоятелното работническо движение още при първите му стъпки в борбата за по-добро бъдеще на своята класа. Същото ние виждаме и у нас в България. От революционна спрямо дребната буржоазия и изобщо спрямо остарели социално-икономически тенденции, политиката на управляващата днес буржоазна партия се преобръща в грубо реакционна спрямо борбата на съзнателния и организиран пролетариат, на социалдемократията.

По такъв начин социалдемократията в България още от първите крачки на своята борба се явява изолирана, усамотена, обиколена от *една единна реакционна маса*. От една страна, една дребнобуржоазна и аграрска, реакционна по същността си маса, от друга — една буржоазна, грубо реакционна спрямо пролетариата класа с всичките ѝ платени и неплатени крепители. Социалдемократията и да може, и да иска да влиза в *съюзи*, няма с кого; влизането ѝ в съюз било с дребнобуржоазните политически групи, било с властващата буржоазна партия еднакво би означавало за нея измяна към себе си и към своята класа. Поради това нейната усамотеност

е неизбежно следствие от нейните задачи и идеали, като представителка на пролетариата. Тя ѝ се налага от условията, при които се бори и развива.

Но казаното показва само това, че, от една страна, за българския пролетариат друг път за борба няма, освен пътя на самостоятелната непримирима борба; от друга — че социалният прогрес в нашата страна ще зависи в голяма степен от тази именно класова борба между издигащия се пролетариат и буржоазията.

При всичко това обаче социалдемократията в България там, *дето и доколкото* буржоазията е *революционна* спрямо дребната буржоазия и остарелите тенденции в нашия живот, там тя ще върви в борбата си *редом* с нея, но *самостоятелно* против същите. Това изискват интересите на пролетариата и на социалното развитие на нашата страна днес.

Такъв е историческият момент, който преживява днес нашата страна. И само като добре разбираме този исторически момент, можем да разберем смисъла на политиката на властващата днес буржоазна партия и смисъла на борбата на дребнобуржоазните политически групи, както и тактиката на социалдемократията в България в този исторически момент.

За всеки социалдемократ е добре известно, че мислите, които тука изказваме върху политиката на буржоазията в България, ги изказваме не за пръв път. Ние в продължение на 15 години писахме много и при най-различни случаи върху развитието на нашата страна с цел да обясним с помощта на историческата теория на Маркса, т. е. с помощта на социалистическата теория, коя *икономическа* и *социална политика* в България е прогресивна и коя реакционна. Ние в продължение на 15 години много писахме и при най-различни режими, за да изтъкнем, че прогресивна икономическа и социална политика в България е тази на развитието на едната индустрия, която тласка страната към това развитие. Ние социалдемократите бяхме, които при режима на народняшката партия посочихме, че тя беше възприела една индустриална политика, началото на която беше турено при Стамбуловия режим, който, поради изключителните обстоятелства, не можеше да я реализира. Обаче също тъй ние бяхме, които посочихме, че народнящите

не съзнаваха добре необходимостта от развитието на едрата индустрия, като условие за социалното развитие на нашата страна.

Също тъй ние, социалдемократите, „сектантите“, „тесняците“ и „консерваторите“, бяхме, които посочихме на усилията на „прогресивните либерали“, на цанковистите, да възприемат идеята за едно буржоазно прогресивно социално развитие. Обаче, тъй също ние социалдемократите бяхме и ония, които посочихме, че те, като дребнобуржоазна по състав и дух партия, и затова русофилска, и следователно реакционна, не са способни да прокарат една политика на социалното развитие, ще пречат на това развитие. И както знаем, повикани на власт, първен с демократите, т. е. с каравелистите — също една дребнобуржоазна по състав и дух, русофилска и реакционна партия — сетне и сами, те изтъкнаха само своята дребнобуржоазна природа и своята реакционност спрямо социалното развитие на страната, при всичките им гръмки демократически и прогресивно-либералски фрази за прогрес и демократизъм, за „народен суверенитет“, за парламентаризъм, права и свободи, за реализирането на които нищо не можаха да направят и не направиха.

Разбира се, че в продължение на 15 години ние пирахме върху въпроса за прогресивната икономическа и социална политика на държавата в България с единствената цел да обосновем тактиката на социалдемократията върху почвата на българската действителност и на нейното неизбежно развитие. Но нека и тука още еднаж изтъкнем, че с това заедно ние принесохме голяма услуга на социалното развитие на нашата страна, като запазихме бъдещето на самостоятелното работническо движение, необходимо условие за по-нататъшно социално развитие, и като уясняваме и главите на идеолозите на буржоазията. Теоретическата ни борба с дребнобуржоазните идеолози вътре в социалистическото движение и вън от него и с аграрските тенденции в някои буржоазни течения имаше същото значение. Но това пак ще рече, че социалдемократията в най-важната си борба — в теоретическата борба — против дребнобуржоазното състояние на нашата страна и господството на дребнобуржоазните утопични стремежи и идеали, не само по историческа неизбежност,

върви *редом* с буржоазните идеолози, но дълго е вървяла и пред тях, като е спомагала за обистрюването на главите им.

Тъй че изказаните тука мисли за всеки социалдемократ не са нови. Новото тука е само това, че изказваме тези мисли в свързка с едно съвсем ново положение на работите в нашата страна. Новото тука е само това, че ние днес заедно с нашата страна преживяваме исторически момент, когато една *буржоазна партия* с пълно съзнание води оная икономическа и социална политика, която ние в продължение на 15 години при най-различни случаи я обосновавахме като *буржоазна прогресивна политика* и за възтържествуването на която водихме теоретическа борба против идеолозите на дребната буржоазия и буржоазните аграрски тенденции.

Разбира се, след това, че дребнобуржоазните идеолози не могат да не бъдат проникнати с голяма злоба против социалдемократията. Те злоствуват против нея в продължение на 15 години. Те в продължение на 15 години я преследват и оборват с всевъзможни клевети, инсинуации и просташки резонерствувания, които ги считат за съкрушителни научни аргументи против нейната теория и практика. Днес разликата е само тази, че преди ни преследваха и оборваха разни демократстващи, радикалдемократстващи и широкосоциалистващи Прокопиевци, Баламезовци, Пасманиковци и Велчовци, а днес разни, също демократстващи, радикалдемократстващи, широкосоциалистващи и анархосоциалистващи Влайковци, Сакъзовци, Пастуховци и Бакаловци, и че злобата на последните против социалдемократията, против нас, „тесняците“, „сектантите“ и „консерваторите“ достига най-големи размери.

Растящата злоба на дребнобуржоазните идеолози против социалдемократията днес се обяснява много лесно. В своята безплодна и по същността си реакционна борба те поискаха да въвлекат и работниците. Но тук се изпречва социалдемократията и разкрива реакционната природа на дребната буржоазия и на нейните представители. Много естествено е следователно, че дребнобуржоазните политически групи стават все по-злобно настроени против нея и че те се силят с всички буржоазни

средства да я компрометират главно пред несъзнателните работници, като се силят да компрометират пред тях нейната теория и практика — социализма. Тука дребнобуржоазните идеолози, *във формален съюз, в интимно споразумение с народняците, се борят*, вече от своя страна, *редом* с властващата буржоазна партия против социалдемокрацията. В този пункт тяхната борба съвпада с оная на властващата буржоазна партия.

В тази блокарска борба на дребнобуржоазните политически групи и *редом* с борбата на властващата буржоазна партия против социалдемокрацията първи *застрелници* се явяват, както знаем, *общоделците* и тяхната разновидност *анархолибералите*. Тези дребнобуржоазни политикански групи от всякакви интелегентски индивидуалисти, авантюристи, търговци с всякакъв вид социализъм, и от лумпени и еснафски глави, които преди няколко години се бореха против социалдемокрацията вътре в нея, днес, под маската на „широк социализъм“ и „висша фаза социализъм“, на „работническа социалдемократическа партия“ и „пролетарски съюз“, на „свободен синдикализъм“ и всякакъв вид „неутралитет“, се силят да разпокъсат работническото движение, да отслабят по такъв начин социалдемокрацията и да завлекат несъзнателното работничество в „общото дело“ на общата и единна реакционна маса спрямо нея.

Разбира се, че те са сега, които по повод възгледите ни, нахвърлени в статията ни „*Класова борба или „общо дело“?*“ — и развивани сега в тази статия, се стремят да заблуждават работниците, като се силят да представят нашите възгледи за неверни, погрешни и дори несоциалистически. След статията на нашия другар П., която поместихме в миналата книжка, и едните и другите, и общоделци и анархо-либерали, с известен ужас разправят на „работничеството“ и на „пролетарците“ за някакво наше „теоретическо грехопадение“, защото характеризираме *политиката* на днешното правителство като *прогресивна* политика от гледището на капиталистическото развитие и в дадения исторически момент.

Обаче тъкмо това още веднаж иде да покаже, че анархо-общоделците са едни дребнобуржоазни политикани и оръдия на буржоазната реакция. Но за да изтък-

нем още веднаж тяхната дребнобуржоазна природа и тяхното качество на оръдия на буржоазната реакция, ние ще разгледаме това, което те писаха в своите вестници по повод на нашите възгледи върху политиката на буржоазията в днешния исторически момент, който преживява нашата страна. Но предвид на това, че статията става много дълга, другата ѝ част оставяме за следващата книжка.

сл. „Ново време“, кн. X, 1907 г.

ДРЕБНАТА БУРЖОАЗИЯ, БУРЖОАЗИЯТА И СОЦИАЛДЕМОКРАЦИЯТА

II

Неведнаж сме изтъквали, че идеолозите на дребната буржоазия не са в състояние да разберат нашите възгледи, теорията на социалдемократията. Нас по-лесно разбират идеолозите на буржоазията, отколкото тия на дребната буржоазия, каквито и социалистически маски да си турят. Ние много пъти и при най-различни случаи сме изтъквали досега, че общоделците и тяхната разновидност анархолибералите, като дребнобуржоазни идеолози, не са в състояние да разберат това, което става наоколо им, както не могат да го разберат и другите дребнобуржоазни групи у нас. И това е най-доброто доказателство, че те не са и не могат да бъдат никакви социалисти и че те си турят социалистическа маска, за да се борят против социалдемократията, като заблуждават работниците.

В първата част на тая статия ние видяхме, какъв е историческият момент, преживяван от нашата страна, и *защо, де и доколко* политиката на властващата буржоазна партия е *революционна*, в смисъл на прогресивна и към *кого*, и *защо* тя става *реакционна*. Това наше разбиране преживявания от нашата страна исторически момент произтича от теорията на социалдемократията, която е Маркс-Енгелсовата теория. Това, което става днес в нашата страна и около ни, може да бъде разбрано, да стане ясно само от гледна точка на теорията на социалдемократията, на Маркс-Енгелсовата теория. Другояче българската действителност би била тъй тъмна, тъй разбъркана, тъй глупава, ако щете, каквато тя се явява в главите на всички политически представители на дребната буржоазия. А за растящия български пролетариат е най-необходимо да му бъде ясно всичко

това, което става около него. Няма ли той тази ясност в разбирането на събитията, които стават наоколо му, той ще бъде проста играчка в ръцете на буржоазията и нейните подразделения, които ги има и в бъдеще ще се явят, и в ръцете на шумливите дребнобуржоазни политикани. А тази ясност в разбирането българската действителност му дава само теорията на социалдемократията, само Маркс-Енгелсовата теория.

Маркс след революцията в 1848 год. във Франция и събитията след нея до 1851 год. в своето изследване „Класовата борба във Франция“ между другото казва:

„Изобщо развитието на индустриалния пролетариат зависи от развитието на индустриалната буржоазия. Само под нейното господство той израства в национална сила, способна да придале на неговата революция национални размери, само под нейното господство той създава съвременните средства за производство, които служат в същото време за средства на неговото революционно освобождение. Само нейното господство изтръгва от корен остатъците на феодалния строй и подготвя почвата, на която единствено е възможна работническата революция.“

Маркс казва това на международния пролетариат тогава, когато според него Франция представляваше най-индустриална страна на континента, и след варварското избиване на парижкия пролетариат от буржоазията през юни 1848 год.⁴¹, същия пролетариат, който през февруари същата година се бореше *„рамо до рамо с буржоазните интереси“*, както Маркс казва, за да *„брани своите си интереси“*. Френската индустриална буржоазия, която през февруари заедно с пролетариата беше *революционна*, през юни спрямо самостоятелната борба на пролетариата става *крайно реакционна*. При всичко това, обаче, Маркс, както виждаме, и след зверските изстъпления на буржоазната реакция през юни 1848 година спрямо борбата на френския пролетариат, говори на последния, а чрез него и на международния пролетариат, че развитието на индустриалната буржоазия и в най-индустриалната тогава в континента страна, каквато беше Франция, е *революционно*, в смисъл на *прогресивно*, че *„само нейното господство изтръгва от корен остатъците на феодалния строй и подготвя почвата, на която единствено е възможна работническата революция“*.

В това отношение Енгелс е още по-категоричен. Енгелс, 45 години след като Маркс писа горните редове, в

1895 год., в известния предговор към споменатото Марксово изследване, като признава, че историята не е оправдала очакванията им от революционните събития през 1848 и следните години, казва:

„Тя показва, че икономическото развитие на континента далеч още не е назряло за премахването на капиталистическото производство. От 1848 год. целият континент преживя икономическата революция: във Франция, Австрия, Унгария и Полша, а подире и в Русия, едрата индустрия само оттогава наистина получи право на гражданство, а Германия стана чисто индустриална страна — и всичко това се извърши върху почвата на капитализма. *Дето ще рече, в 1848 год. капитализмът притежаваше още голяма способност към развитие. Но именно тази индустриална революция навсякъде спомагаше за изясняването на класовите отношения, премахна множество преходни степени, наследени от манифактурния период, а в Източна Европа — и от еснафската наредба, създаде действителна буржоазия и действителен индустриален пролетариат и ги издигна на първо място в обществения живот.*“

Както виждаме, особено от подчертаните от мене редове, за Енгелса развитието на едрата индустрия означава *икономическа революция*, следователно, икономически прогрес; за него капитализмът и в 1848 година, и в най-индустриалната страна, във Франция, имаше още голяма способност да се развива; за него развитието на капитализма след 1848 год. означава *индустриална революция*, индустриален прогрес, защото носи изясняване на класовите отношения, премахва не само феодалните остатъци, но и „*преходните степени*“, дребнобуржоазните форми на производство и съществуване, дребнобуржоазното състояние, създава действителна буржоазия и действителен индустриален пролетариат и ги прави първостепенни фактори в обществения живот.

Ясно е, че за Маркса и Енгелса капиталистическото развитие в даден исторически момент е прогресивно развитие, без което не е възможно социалното развитие, защото то носи индустриалната революция, която помита всичко старо и очиства полето на класовата борба между буржоазията и пролетариата. Нещо повече: за тях господството на буржоазията над пролетариата в даден исторически момент не само е неизбежно, но и необходимо за пролетариата, защото „само под нейното господство той израства в национална сила, способна да придаде на неговата революция национални размери“.

защото „само под нейното господство той създава съвременните средства за производство, които служат в същото време за средства на неговото революционно освобождение“ и т. н. А от това пък става ясно, че, според Маркса и Енгелса, там, дето въпросът е за борба на буржоазията с всичко старо, там пролетариатът, като се бори за своите класови интереси, е принуден да се бори *рамо до рамо* с буржоазията, против старото, което му пречи да стане сила.

Но ако за Маркса и Енгелса развитието на едрата индустрия, капиталистическото развитие играе *революционна роля* в 1848 год. и след нея и в най-индустриалната страна на континента, като Франция, и пролетариатът, или по-точно, социалдемократията, става първостепенна сила само под господството на буржоазията, като там, дето се касае до борбата със старите форми на производство и съществуване, той върви *редом* с буржоазията, като защитава собствените си класови интереси — ако за Маркса и Енгелса всичко това е така за най-индустриалната страна в 1848 година и за всички други страни, които са встъпили в пътя на капиталистическото развитие след тази година, то за социалдемократията в България, страна, която токущо е встъпила, в началото на 20-то столетие, в пътя на индустриалната революция, всичко казано е хиляди пъти по-вярно.

Обаче цялата тази социалистическа концепция, Маркс-Енгелсовата теория за развитието на човешкото общество, разбирането на социалдемократията за дребнобуржоазните идеолози е китайско азбуке, нещо, което те никак не са в състояние да разберат. Най-добро доказателство за това ни дават маскираните със социалистическа маска анархо-общоделски дребнобуржоазни политикани. За тях социалистическата концепция, теорията на социалдемократията се състои от парадокси, от безсмислици и несъвместими понятия.

И наистина, по повод писаното от нас най-напред писа общоделецът К. Пастухов една статия, която цяла характеризира дребнобуржоазния ум на този господин. Тя е поместена в общоделския орган и носи заглавието: „*Прогресивна политика, реакция или провокация*“. Ние оставяме настрана всичката оная злъч, която той изсипва върху главите на „сектантите“ и която е плод на дребнобуржоаз-

ното безсилие на общоделската котерия. Нас интересува мисълта на тази котерия, израз на която се явява и споменатата статия. А в нея, във втората ѝ част, четем преди всичко следното:

„Нека свършим с „прогресивната“ властующа партия, за да отбележим друг парадокс. В същото време, когато ний получаваме уверения за „прогресивната“ политика, тесният социализъм ни говори и за реакция; така щото един и същ режим за нас се явява обикновен, прогресивен и реакционен, или обикновено-прогресивно-реакционен режим. Че прогресът изключва реакцията, че едното понятие не търпи другото, доктринерът не го е грижа. Той си съчинява „теоретическите“ обяснения по желание, тъй както и самия живот. За неговата теза е потребно да докаже на първо място, че правителството служи на капиталистическото развитие, за да омаловажи недоволството на опозиционната маса и да оправдае „замкнутостта“ на партията; затова властующата партия е прогресивна. Но от друга страна, той не е в положение да заблуди, че няма стеснителни законоположения — оттук тържество на реакцията при тържество на прогреса. Дочул е доктринерът Марксовата катастрофална теория — за изостряване на класовите противоречия все по-силно в края на капиталистическия режим, за сплотяването на цялата буржоазия все повече в една реакционна маса, колкото повече пролетариатът се приближава до своето тържество — и ето ти той чертае капиталистическа България пред прага на социалната революция; „прогресивната“ буржоазия вече е превърната в една реакционна маса, за да се бори с възходящата социалдемократия.“

Както виждаме, тук е изобразен цял целеничък умът на дребния буржоа. Той се чуди и мае, как така буржоазията да бъде и прогресивна, и същевременно реакционна! За анархо-общоделския дребнобуржоазен ум това наистина е чудно, невъзможно; то за него е просто *дяволска работа, парадокс*. Той с ужас се пита: „как така — хем прогресивно, хем реакционно!“ И се провиква: „не може да бъде! — безсмислие на тесния социализъм!“ Много естествено: дребнобуржоазният ум е много прост; той не може да схваща явленията в тяхната връзка, в тяхното диалектическо развитие; той гледа и вижда явленията само от едната им страна и по никой начин той не може да види и разбере какво има зад нея. За социалдемократа, напротив, е много ясно, че това, което при едни условия и в едно отношение е прогресивно, в други условия и в друго отношение е реакционно. В статията „Отговор на „една самокритика““, и в първата част на тази статия ние видяхме при какви условия и в какво отношение буржоазията е прогресивна и при какви условия и в какво

отношение тя е същевременно реакционна. Тука сега ние потвърждаваме същото с думите на нашите учители. Повече тука няма да прибавяме към казаното. Нашата цел тука е да изтъкнем още веднаж, че това, което е ясно за социалдемократията, не може да бъде никак разбрано от дребнобуржоазните умове, каквито са общоделците и тяхната разновидност анархо-либералите. Последните повтарят, като „Плехановия папагал“, това, което общоделските политикани приказват. Ние това ще видим по-доле. Но ето какво пишат те в 4 бр. на техния вестник.

„А работническата класа е притисната о стената; тя търси изход; и хората на буржоазната демокрация протягат вече към нея ръка! И за срам на българския социализъм, една от неговите фракции съзнателно работи за успехите на буржоазната демокрация, а другата нехае; нещо повече — тя проповядва, че реакцията е прогресивна, че тя е нужна за социалното развитие!⁴² . . .“

Статията, от която вземаме тези редове и която носи заглавието: „*Защо останаха?*“ и подписа Ц. Б.⁴² е също извънредно характерна. Тя е една чисто дребнобуржоазна галиматия, бърканица от несвързани мисли. В нея авторът ѝ повече пледира за тържеството на „буржоазната демокрация“, хората на която вече протягали ръце към работническата класа. Обаче, според този дребнобуржоазен ум, при все това, било срам за „българския социализъм“, дето една „от неговите фракции“ съзнателно била работила за успехите на „буржоазната демокрация“. Изобщо галиматия! Но главното е, че и анархо-общоделските дребнобуржоазни глави дохождат в ужас от „проповедта“ на социалдемократията, че „реакцията е прогресивна, че тя е нужна за социалното развитие“. Този анархо-либералски ужас е същият дребнобуржоазен общоделски ужас, но изказан по-другояче.

Същото дребнобуржоазно недомислие ние виждаме у анархо-общоделците и при оценката на историческите събития в другите страни. В статията — „*Класова борба или „общо дело“?*“ — ние видяхме докъде достига тяхното дребнобуржоазно недомислие в това отношение. Сега същият общоделец, в същата статия и в същата ѝ част, в повръщането на Франция към монархическата власт, към „империалистическата реакция“, според Енгелса, вижда само злата воля на „цезаризма“, на Луи-Бонапарта⁴³

или Наполеона. За социалдемократа вярно е, че Франция, след революцията в 1848 и особено след юнското въстание на парижкия пролетариат, се повърна към монархизма, настъпи реакция в нея. Обаче, тази реакция беше плод не на злата воля на един такъв смешен господин, както се изразява Маркс, какъвто беше Луи-Бонапарт, а на желанието на съединената в *партия на реда*⁴⁴ буржоазия, която пред страха от „червената революция“ искаше монархическо управление. При това, преди Наполеон III да стане император, Националното събрание на съединената буржоазия унищожи всеобщото изборно право пак пред страха от пролетариата. Тъй че наполеоновият „цезаризъм“ беше режим на буржоазията, форма за господството ѝ. При тогавашните условия друга форма за своето господство тя не можеше да намери. По повод на това Маркс казва: „В основата на конституцията лежи *всеобщото изборно право*. Унищожаването на *всеобщото изборно право* — това е последната дума на партията на реда, последната дума на буржоазната диктатура.“ Такава е историческата истина. Обаче, дребнобуржоазният ум на анархо-общоделеца не може да разбере тази истина и затова той обяснява историческите събития с „цезаризма“. Той вижда само последния и, естествено, само реакция.

От гореприведените думи на Маркса и Енгелса ние видяхме, че *индустриалната революция* и във Франция, и в другите страни настъпва след 1848 година. В тази индустриална революция, която винаги се придружава и с реакция на господстващата класа против пролетариата, нашите учители виждат прогреса на обществото. Поради това Енгелс в 1895 година вижда в Наполеоновия режим не само „цезаризъм“, не само реакция, но и *революционната* му страна. Той казва следното:

„Импералистическата реакция от 1851 година беше ново доказателство за незрялостта на пролетарските стремежи в онова време. Но същата създаде условия за техния успешен ръст. Вътрешният мир спомагаше за бляскавото повдигане на индустрията; необходимостта да се занимае армията с каквото и да било и да се насочат революционните стремежи зад границите на страната предизвика войните, в които Бонапарт под предлог на „национален принцип“ се мъчеше да изтръгне за Франция териториални придобивки. Неговият подражател Бисмарк⁴⁵ усвои същата политика за Прусия: — той направи свой държавен преврат, своя революция отгоре в 1866 година — не само против Германския съюз и Австрия,

но също и против влязлата с него в конфликт камара. Но Европа се оказва твърде малка за двама Бонапартовци, и пруският крал Вилхелм възстанови заедно с орязаната немска империя и френската република. В общ пък резултат, в Европа всички големи нации с изключение на Полша, придобиха самостоятелност и вътрешно съединение. Истина е, че това стана в сравнително скромни граници, но все пак дотолкова широко, че процесът на развитието на пролетарската класа повече не срещаше съществени пречки в националните усложнения. Гробарите на революцията в 1848 година станаха изпълнители на нейното завещание. А наред с тях грозно се подигаше вече наследникът на 1848 година, пролетариатът, организиран в *Интернационал*.“⁴⁶

Както виждаме, Енгелс в „цезаризма“ на Бонапарта не вижда само реакция, но и голям социален прогрес. *Същата реакция*, казва той, *създаде условия за ръста на пролетарските стремежи, на пролетарската класа и нейното съзнание, на издигането ѝ до важен социален фактор*. С други думи, Енгелс в горните редове изтъква, че при господството на империалистическата реакция, която намери израз и в Германия и която във Франция означаваше господство на буржоазията, следователно, буржоазна реакция, се получи грамаден социален прогрес на европейския континент. Сигурно нашият славен учител е бил *червен империалист* или *бонапартист*, *червен реакционер* или, според терминологията на българските дребнобуржоазни политикани, *червен стамболовист*. И сигурно Енгелс говори „тесняшки парадокси“, защото и той едновременно в реакционното намира и нещо прогресивно! Според анархо-общоделските дребнобуржоазни глави, сигурно, Енгелс говори глупости, изпаднал в „теоретическо грехопадение“! Но фактът си е факт: *реакционното при известни условия при даден исторически момент бива и революционно, прогресивно*. Обаче анархо-общоделските дребнобуржоазни умове по никой начин не могат да разберат този „парадокс“. Него може да разбере само един социалист, един „сектант“ и „консерватор“. За анархо-общоделците това е един парадокс, безсмислица социалистическа, или на „тесния социализъм“. Но това в същото време им снема социалистическата гугла, която си турят, когато е въпрос да замъкнат несъзнателни работници в услуга на буржоазията и дребната буржоазия.

След казаното, то се разбира, че дребнобуржоазните идеолози у нас не могат по никой начин да разберат инду-

стриалната революция, която се извършва в нашата страна през последните години; те виждат само едната ѝ страна, задната ѝ страна; те виждат само, че насаждането и развитието на едрата индустрия съсипва дребната буржоазия, отделя я от средствата за производство, води към експроприация на „народните имоти“ и концентрацията им в ръцете на буржоазията; с една реч, те виждат само ограбването и съсипването на дребната буржоазия. Само това те виждат. Нищо друго не виждат в икономическия живот на нашата страна. Поради това, те навсякъде и във всичко виждат само реакция, само разрушение и катастрофален край, провала на страната, убийство на „жизнеспособността на нацията и населението“, най-опустошителни кризи. За тях „капиталистическото разцъфтяване“ не само е „изкуствено“, но и „временно“; за тях няма капиталистическо развитие, а имало само „капиталистически примамки“ и „разхищническа политика“ и затова те се борили и щели да се борят „с всичката си сила“. И естествено, че за тях най-голяма „разхищническа политика“ е тази на днешното правителство и затова тя за тях е само реакционна, защото в нея виждат само „пладнешките грабежи“.

„Що го е грижа доктринерът — пише същият общоделец в същата статия, — че подобни капиталистически пионери, като нашите управници, със своите явни грабежи, със своята изкуствена строителна политика, със своите ежегодни заеми за превъоръжаване на армията, със своята изтощителна и непоносима данъчна и митническа политика, спъват нормалния развой на страната и приготвят във от бедняването и масовото разорение, от замиране на търговията и спиране на производството, пропаст за самата държава. Такова, за жалост, е било капиталистическото пионерство на нашите управници, такова и развито в най-голямата си степен е пионерството и на стамболовистката прогресивна партия. Затова и ний—в противоположност на тесняшкото безсмислие — подобен род пионерство наричаме реакционно, а не прогресивно служение; затова ние сме се борили и ще се борим против цялата политика на подобни правителства, а най-вече на днешното, далеч от да виждаме в пладнешките грабежи прогресивни пионери на социалното развитие.“

И тука ние виждаме излян целеничък дребния буржоа, еснафа, който искрено се възмущава от увеличаването на разноските, който гледа само от гледна точка на кесията, който на всичко гледа подозрително, за когото прогресът, културата, прилагането на техниката и науката към живота означават пропадане на света, съсипия, раз-

точителност, поквара, за когото строителната политика, финансовата политика, митническата политика и т. н. съставляват „изкуствено и временно капиталистическо разцъфтяване“, „капиталистически примамки“ за „пладнешки грабежи“. Друго той не иска да знае, не вижда и не може да разбере. И прави са дребнобуржоазните идеолози, когато във всичко виждат само „капиталистически примамки“. Защото истина е, че капиталистическото развитие съсипва *тяхната класа*, дребната буржоазия. Те не биха били верни изразители на своята класа, ако те виждаха в съсипването на класата, на която те са изразители, нещо прогресивно, ако те не виждаха зад него само реакционно и ако те не се бореха „с всичката си сила“ против всяка политика, която съсипва *тяхната класа*.

Дребнобуржоазните идеолози най-много се възмушават от строителната и от милитаристическата политика на буржоазията. И те са в правото си. И едната, и другата служат за закрепването на буржоазията и на нейното господство; и едната, и другата; следователно, най-много спомагат за съсипването на *тяхната класа*, на дребната буржоазия. Ние оставяме тука настрана милитаристическата политика, против която социалдемократията се бори по съвсем други причини от ония, по които дребнобуржоазните идеолози се възмушават от нея. Спираме се тука главно на строителната политика.

За дребнобуржоазните идеолози тя е „изкуствена строителна политика“. Разбира се, че железниците, телефоните, шосетата и т. н. не никнат сами, като гъби след дъжд, или не растат сами като трева из земята. Те са плод на човешкото изкуство, на успехите на човешката техника и на капитала. С други думи, те са изкуствени постройки. Но очевидно е, че цитираният общоделски дребен буржоа под думите: „изкуствена строителна политика“, разбира, че нашата страна няма такава нужда от железници, шосета и т. н., че предприетите постройки на толкова железни пътища, кейове, пристанища и т. н., но главно железници, се предприемали не защото нуждите на развитието изискват, а просто за „пладнешки грабежи“, които и водели страната към неизбежна катастрофа, към провала, към страшна криза. Тези дребнобуржоазни страхотии най-добре са изтъкнати във вестника на

другата общоделска дребнобуржоазна разновидност, на анархо-либералите. В брой 5, в статията: „Кризата“, която носи пак подпис Ц. Б., очевидно, най-големият им теоретик, четем между другото:

„Що се отнася до строителната политика на стамболовистите, то тя е не по-малко съдействувала за довеждане на страната до днешното критическо положение. В тази политика ръководен елемент не е бивал интересът на предприятията, а интересите на тоя или оня предприемач. Чрез огромните кражби, по 2, по 4 и по 7 милиона на едно перо, стойността на тия предприятия се е издигала изкуствено до такива размери, щото и при най-благоприятни доходи предприятията не могат да покрият своите разходи. А икономическите закони на капитализма са тъй неумолими, щото не търпят безнаказано никакви нарушения. И днес, когато държавата с труд ще покрива своите необходими разходи и ще изплаща огромните си дългове, тя ще се види принудена да спре маса предприятия, да ги остави недовършени, за да пропаднат безследно милиони и милиони и за да плати още толкоз милиони обезщетения на предприемачи! Такъв е краят на всяка безразсъдна строителна политика, която е по-скоро един претекст за кражби и обири.“

Както виждаме, анархо-либералските дребнобуржоазни идеолози са си lika-прилика с общоделските. И за едните, и за другите властващата буржоазна партия строи железници не защото има някаква належаща нужда, а просто и нарочно за „кражби и обири“. Ние никак не се съмняваме, че около държавните постройки се вършат големи гешефти, „кражби и обири“ — явление обикновено в буржоазното общество, което ще съществува, додето съществува последното, и което служи и ще служи за много добър материал на социалдемократията за пропаганда и агитация против самото буржоазно общество, за изтъкване неговата природа и произхода на неговата „света собственост“, придобита „с труд и пестеливост“, според уверенията на нейните идеолози. Но нашите анархо-общоделски дребнобуржоазни идеолози въстават против „кражбите и обирите“ с цел да противопоставят класата, на която те се явяват изразители, дребната буржоазия, и главно селската маса, против самата строителна политика, т. е. против капиталистическото развитие на страната. Поради това те представляват работата така, че нашата страна нямала нужда от железници, или най-много, че железниците са полезни, но не трябва да се бърза със строенето им, че трябвало да се строят полека-лека, от бюджетни излишъци

и така нататък чисто еснафски, дребнобуржоазни утопии, смисълът на които е да се запази дребнобуржоазното състояние колкото е възможно по-дълго време. Но това именно и означава *най-реакционната политика*, политика на най-мрачната социална и политическа реакция, повръщане на страната към мрачното минало.

Развитието на индустрията в една страна е тясно свързано с развитието на съобщенията ѝ, и преди всичко на железопътното дело до *насищането* ѝ, както казва Парвус.⁴⁷ Развитието на съобщенията създава същевременно и развитието на индустрията. Нашата страна служи за най-добро доказателство в това отношение. В Стамбулово и народняшко време ние виждаме, че заедно с развитието на съобщенията, колкото и „изкуствено“ да ни се вижда, както и днес, се развива и индустрията. Днес ние виждаме още по-добре това: новият тласък, даден на „строителното дело“, дава и нов тласък на индустриалното развитие. Изобщо нашата страна не би могла да направи нито крачка напред в индустриалното развитие на съобщенията. А това развитие е твърде и твърде далеч от *насищане* на страната с железници и други съобщителни средства, поради което и индустриалното ѝ развитие е още в началото си. Казаното важи за всяка страна като нашата. А че то е така, за социалиста не може да има съмнение.

Вярно е, че когато една страна е *наситена* вече с железнопътна мрежа, тогава настъпва в нея известна търговска криза, обаче не за това, че са построени железници, а защото страната е *наситена* с железнопътна мрежа и повече в нея не е възможно да се строят железници. Тогава само външните капитали, като не намират печалби в такива страни и в железнопътното дело се отдръпват, Парвус в последното си произведение: „Die Kohlenpolitik und der zusammenbruch“ 1907 год., като говори по какъв начин става капиталистическото развитие в страни, останали назад, по въпроса, който тука ни интересува, казва следното:

„Най-бляскав пример в това отношение представлява железнопътното дело. Додето се изгради железнопътната мрежа, капиталистическият излишък намира в нея богато приложение, тъй като във всяка страна за развитието на железнопътната мрежа капиталът се взима отвън. При това с построяването на

железници се развиват всички индустриални клонове. Но щом страната е наситена с железници, тогава настъпва обикновено в нея една търговска криза, защото капиталистическият излишък не намира никакво повече употребяване.”

Ясно е, че в една страна като нашата, в която още няма построени най-необходимите железнопътни съобщения, не може да се говори за някаква опустошителна криза поради строителната политика. В нашата страна могат да намерят още богато употребяване външни капитали. Но дребнобуржоазните идеолози тъкмо против тази именно политика са. Понеже с развитието на железнопътната мрежа се развиват всички индустриални клонове, индустриалната революция върви бърже, а тя опустошава класата, на интересите на която те се явяват идеолози, дребната буржоазия, поради това те искат да се спре това именно развитие. Затова те тъй отчаяно викат за настъпваща опустошителна „криза“. Ето какъв отчаян вик издават анархо-либералските дребнобуржоазни идеолози в цитирания по-горе 5 бр. на вестника:

„Ето я вече, най-сетне, *гладната година*. Не с вероятност, а със сигурност тя вече настъпва. Кризата, която едновременно обхваща всичките области на промишлеността у нас — и земледелието, и индустрията, и търговията — е тъй ясна, че не може вече да се скрива.“

Както виждаме, дребните буржоа с анархистически наклонности и похвати с облскчена въздишка викат: „най-сетне, *гладната година* настъпва вече със сигурност!“ Те вече виждат всеобща „криза“, „като ураган тя настъпва“ и всичко поваля, съсипва. Всъщност никакъв „ураган“ няма. Горните редове са писани преди 5 октомври тази година и днес сме в края на втората половина на ноември, а опустошителната „криза“ не иде. Напротив, ние сме свидетели на едно небивало явление в нашата страна: грамадни и бързи бюджетни постъпления, тъй че в ноември месец вече почти целият приходен бюджет, повече от 100 милиона вече са постъпили; от друга страна, пълни каси на държавната и земеделческа банка, никакво поколебаване в процентите им и кредита им и в същото време ново прииждане на чужди строителни капитали. При такива обстоятелства за „урагани“ и опустошителни „кризи“ не може да се говори. Дали паричната криза в

Северна Америка ще се отрази в бъдеще и в Европа, и в България частно, тука няма да говорим. Но в този момент никаква такава „криза“, за каквата говорят анархо-общоделските дребнобуржоазни идеолози, не съществува.

Впрочем, една действителна и постоянна криза съществува, но тя е кризата на дребната буржоазия, причината на която е индустриалната революция, която се извършва у нас през последните години. Следователно, смисълът на отчаяния вик на анархо-общоделските политикани е този, че искат всички да се „борят с всичката си сила“ против тази „криза“, против политиката на буржоазията, която е нейна причина. И който не се отзовава на техния вик, той за тях е *реакционер*, той *бездействува*, *нехае*, *стои със скръстени ръце*, *осъжда се на „замкнутост“*. Такава е за тях и социалдемократията. И ние сме убедени, че анархо-общоделските дребнобуржоазни идеолози искрено вярват в правотата на своите възгледи. Защото другояче те не би били дребнобуржоазни идеолози.

В първата част на тази статия ние видяхме, че дребнобуржоазните идеолози най-голяма омраза хранят към социалдемократията и че тяхната омраза към нея систематически расте. И много е естествена тази омраза към тях. Социалдемократията разкрива тяхната в истински смисъл на думата *реакционна природа*. Ние виждаме, че те викат всичко на борба против индустриалното развитие, против капиталистическото развитие, което за тях е „изкуствено и временно капиталистическо разцъфтяване“, „капиталистически примамки“, които трябва да се унищожат. Смисълът на тяхната „борба“ е ясен: запазването „жизнеспособността на нацията и населението“, т. е. на дребната буржоазия, на дребнобуржоазното състояние, против индустриалната революция, която ги съсипва. Ние изтъкваме, че тяхната „борба“ е безплодна, защото по никой начин тя не може да спре индустриалната революция, против която тъй отчаяно се напъват. Ние изтъкваме нещо повече: а именно, че тяхната „борба“ е провокаторска, анархистическа и че тя не може да бъде друга у тях.

Дребнобуржоазните идеолози съставляват политически групи от професионални политикани, които постоянно гърмят с радикалски и мнимо революционерни кухи фрази, постоянно заплашват с кървави революции, с „народни дви-

жения“, с „генерални стачки“, „политически сътресения“ и т. н., когато те нямат абсолютно никаква реална сила, за да осъществят поне едно от тях. Но когато наистина нямаш никаква реална сила, за да се противопоставиш на силата, и постоянно дигаш мнимо революционерски шум и постоянно заплашваш с въобразими големи акции — тогава всичко това, всичкият този празен шум не означава нищо друго освен анархистическа провокация към буржоазната реакция. А такава е борбата на нашите дребнобуржоазни идеолози изобщо и на анархо-общоделците особено. Но, повтаряме, това не е борба, а именно провокация към реакцията, която води към нейното засилване. Такава е борбата на дребнобуржоазните демократстващи, радикал-демократстващи и социалистващи политически групи винаги и навсякъде. И в тази дребнобуржоазна анархистическа провокаторска борба те се стремят да увлекат и работниците, като им я представяват за борба на тяхната класа, на пролетариата, на социалдемократията. Но очевидно е, че по такъв начин анархо-общоделските дребнобуржоазни политикани играят ролята на агенти-провокатори на буржоазната реакция, ролята на буржоазни оръдия спрямо пролетарската класа и особено спрямо нейната съзнателна и организирана част — спрямо социалдемократията. Такава е била ролята на дребнобуржоазните идеолози винаги и навсякъде в този исторически момент от социалното развитие, който днес преживява нашата страна.

Разбира се, че дребнобуржоазните идеолози може да не съзнават реакционната роля, която те играят. Те винаги се мислят за най-големи революционери, за борци за народовластие, за „тържеството на демокрацията“, за „народния суверенитет“ и т. н. Не е никак чудно, че те могат да се мислят и за социалисти. Тука ние след статията на Roth: *„Тържеството на демокрацията“*, поместена в миналата книжка, няма да се спираме върху безсмислието на тия думи у дребнобуржоазните идеолози. Но съзнателно или несъзнателно, обаче, факт е, че те играят реакционна роля и друга не могат да играят. Обяснява се това с обстоятелството, че те се явяват представителите на стремежите и идеалите на една упадваща класа, на дребнобуржоазната. Естествената и растящата неспособност на тяхната

класа да се бори с буржоазията постоянно ги тласка към анархическата и провокаторска роля на буржоазията.

Но да турим точка. И така, социалдемократията в България в оценката на преживявания от нашата страна исторически момент и на тактиката ѝ в тоя момент е напълно съгласна с теорията на своите учители, с Маркс-Енгелсовата теория. Анархо-общоделците, както виждаме, нямат и не могат да имат нищо общо с нея. Като идеолози на дребната буржоазия те играят ролята на оръдия на буржоазната реакция. Като такива те се стремят да се промъкват в работническото движение. Но поради това ние сме длъжни толкова по-енергично да им смъкваме маската. Няма съмнение, че това все повече озлобява дребнобуржоазните врагове на пролетариата, но това именно и показва, че ние изпълняваме най-добре нашия дълг към него, към неговата освободителна борба и че ние най-сполучливо вършим задачата си като социалдемократи.

сп. „Ново време“, кн. XI и XII, 1907 г.

ОСНОВНИТЕ ВЪПРОСИ НА МАРКСИЗМА

Под горното заглавие миналата година излезе на руски най-новото произведение на Плеханов. Както знаят нашите четци, това произведение получи на български два превода, единият от които е издание на партийната книжарница. В страниците на партийното списание още на времето си биде отбелязано това издание и препоръчано като ново оръжие за нас против буржоазните заблуждения, под булото на „съвременна философия“, върху марксизма. И ние не мислехме да разглеждаме подробно произведението на Плеханов, защото смятахме, смятаме и сега, че такива произведения трябва да се проучат най-сериозно от всеки, който иска да си обясни същността на марксизма. Обаче едно обстоятелство ни накара да изменим решението си.

Недавна ми се падна да прочета в списанието на нашите радикали една рецензия върху произведението на Плеханов от някой си пази-боже „философ“, който се крие зад подписа *Мих. Нин.*, зад който пък се крие, както изглежда, някой от познатите ни марксистоедци, с които се разправихме преди 6—7 години. Само по себе си тази рецензия е една много долна работа; тя е просто едно фалшифициране съдържанието на книгата. И наистина, независимо от това, че *Мих. Нин.* извежда оттук-оттам отделни предложения из произведението на Плеханов, за да ги представи безсмислени, но г. *Мих. Нин.* и съждения на други автори, цитирани и предавани в него, ги приписва на Плеханов. За пример ще приведем следните места из тази рецензия. На стр. 839 на „Демократически преглед“, кн. VII, г. *Мих. Нин.* пише:

„Плеханов признава философския материализъм за теоретическо основание на историческия, но той не познава този философски материализъм. На едно място казва, че материалното битие „определя“ мисленето, а на друго — „действителното материално същество (!) изли-

за субект, а мисленето — предикат“. Това е каша от каузален и атрибутивен материализъм. На стр. 13 в едно и също изречение е направил същата непростима за философа грешка. Той казва: „Мисленето не е причина на битието, а негово *следствие*, или, казано по-точно, негово *свойство*“. Да е следствие, (продукт) е едно, а да е свойство (атрибут) е друго.“

Така пише г. *Мих. Нин*. Обаче у Плеханов съвсем не така стои работата. От 7 стр. до 30 Плеханов излага възгледите на Фойербаха с цел да определи каква част от Фойербаховата философия влезе в основата на марксизма. Така че цитираните от нашия голям „философ“ *Мих. Нин*. отделни изречения са на Фойербаха, а не на Плеханова. На стр. 13 (оригинала на руски) Плеханов пише:

„По-нататък. Мисленето не е *причина* на битието, а негово *следствие*, или по-точно, негово *свойство* (Фойербах казва: *Folge und Eigenschaft*)“. И като излага след това мислите на Фойербаха върху това положение, Плеханов казва: „Така говореше Фойербах“. Очевидно е, че току-що цитираната мисъл принадлежи на Фойербаха, а не на Плеханов. Същото се отнася и до другите цитирани от рецензента отделни места из Плеханова. Обаче нашият велик „философ“ *Мих. Нин*. не е, както изглежда, толкова прост: наместо да разгледа мисълта на Фойербаха дали тя е вярна или не, т. е. наместо да „критикува“ Фойербаховата философия, той се нахвърля върху Плеханов. Същото прави нашият „философ“ малко по-долу на същата страница 839. Той пише:

„Не малко усилия е употребил Плеханов, за да отождестви спинозизма с материализма, след като освободи първия от теологизма, който е бил единствената разлика между Спиноза и Маркс—Енгелса. Подобни опити са правени и от други марксиста, обаче тези опити почиват върху неразбирането на спинозизма. От същото страда и Плеханов. На 12 стр. той казва: „Бог се представлява (в спинозизма) като субект, природата — предикат“. Това е вулгаризация на пантеистическото учение на Спиноза.“

Обаче и тук това, що цитира *Мих. Нин*. за спинозизма, не е на Плеханов. Последният излага мислите на Фойербаха. На стр. 11 и 12 (руския оригинал) Плеханов излага именно мислите на Фойербаха (от *Werke*, II, 350), така че не Плеханов „отъждестви спинозизма с материа-

лизма, след като освободи първия от теологизма“, и не Плеханов измисли положението: „Бог се представлява като субект, а природата — предикат“, а Фойербах го намира у Спиноза. Според Плеханов, стр. 11, Фойербах във *Werke*, II, 291, нарича Спиноза: „Мойсей на най-новите свободни мислители и материалисти“. Според същия, стр. 12, Фойербах свършва своята критика върху противоречията в Спинозовата философия с думите: „Долу това противоречие! — вика Фойербах. Не *Deus sise Natura*, но *aut Natura, aut Natura* е паролата на истината“. Ясно е, следователно, че не Плеханов измисли да „отождестви спинозизма с материализма“ и да го „освободи от теологизма“, а Фойербах. Но нашият „философ“ *Мих. Нин.* приписва това на Плеханов с цел очевидно да представи това не като мисли на някой виден философ, а на един Плеханов, който „не познава философския материализъм“. По такъв начин нашият „философ“ *Мих. Нин.*, който няма куража да излезе със същинския си или с целия си подпис, иска да убеди четците на радикалдемократическото списание в това, че марксизмът не само няма философски, теоретични основи, но и няма нищо общо с философията. С други думи, интимната цел на всички така наречени „съвременни философи“ и „критицисти“ е да представят марксизма като нещо, което няма никаква научна цена, защото няма философски основи. Тази е интимната цел и на нашия „философ“ *Мих. Нин.* и затова той, както е очевидно, фалшифицира съдържанието на Плехановото произведение.

Цялата рецензия на *Мих. Нин.* е построена върху такива фалшифицирания съдържанието на Плехановото произведение, затова и я нарекохме *долна работа*, която не заслужава и да се занимава човек. Но като я четохме, тя ни напомни произведението на друг един наш, т. е. български новоизпечен „философ“. Думата ни е за произведението на някой си *д-р Ал. Недялков*, под громкото заглавие: „*Основните проблеми на социологията. Марксизъм или неокантианство? Методологическа студия върху принципите на критическата социология.*“ Върху тази студия ние ще се спрем друг път. От друга страна, си спомнихме и това, че у нас в България се фалшифицира марксизмът не само от явни марксистоедци, от „философи“

и „критицисти“, но и от хора, които се продават за най-големи марксисти. Ако първите се стремят да компрометират научността на марксизма, като компрометират основния принцип на материализма, а именно принципа, че *битието определя мисленето, а не мисленето — битието*, вторите правят същото, като по друг начин компрометират същия принцип. Откато се появи Плехановото произведение наречените най-големи „марксисти“, по-право, известни анархо-социалисти, върху принципа: *битието определя мисленето*, построиха една анархо-социалистическа теория, която е и на общоделците, и според която, на работниците нямало нужда да се проповядва социализъм: *в процеса на борбите работниците ще станат „социалисти“*, защото, както гласи най-последната дума на тази теория, „битието определя мисленето“. По този начин главният основен принцип на Марксовия социализъм се обърна от нашите анархо-социалисти във философски принцип на старата анархо-общоделска теория против марксизма, против научния социализъм. Но това е същото, което преследват „критицистите“, т. е. всички буржоазни идеолози, с компрометирането на основния принцип на материализма, следователно, и на научния социализъм, на марксизма. Това главно ни напомни рецензента ни г. *Мих. Нин*, и това именно ни накара да се спрем върху произведението на Плеханов.

Но преди да пристъпим към главния предмет на тази статия, за да не се повръщаме към рецензията на г. *Мих. Нин*., считаме за нужно да се спрем малко върху някои места в цитираните от нас фалшификации на този господин рецензент. Много е смешно, разбира се, да чуваш от господин, който се крие зад псевдоним, че Плеханов не познавал философския материализъм. Но много по-смешно би било да седне човек да доказва на подобни субекти противното. То е съвсем безполезно. По-полезно е да изтъкнем тука съвсем мимоходом неговото дебело „философско“ невежество.

В първото цитирано тука от неговата рецензия място в думите на Плеханов, или по-вярно, на Фойербаха, че *материалното битие определя мисленето* и че *действителното материално съществуване излиза субект, а мисленето — предикат*, нашият „философ“ вижда „каша от каузален и атрибутивен материализъм“. От друга страна на съ-

щото място той намира „непростима за философа грешка“, защото казва, че „мисленето не е *причина* на битието, а негово *следствие*, или, по-точно, негово свойство“. Всъщност тука няма нито грешка, нито „каша“; има само дебело невежество на нашия „философ“. Това място от рецензията на последния твърде много ни напомня за философската драндабулщина, с която преди 6 години се яви да оборва марксизма в страниците на блажено починалото сп. „Мисъл“ г. Михалчев и която ние разгледахме на страниците на „Ново време“ тогава в ред статии под името: „*Диалектическият материализъм и теорията на познанието*“. Нашите четци могат да видят в тази статия какво значи и „кашата от каузален и атрибутивен материализъм“ на г. *Мих. Нин*. Тука ще се ограничим с няколко бележки, с които, се надяваме, ще изтъкнем невежеството на този нов български „философ“.

Какво е това „каузален“ и „атрибутивен“ материализъм? — На този въпрос нашият „философ“ *Мих. Нин*. надали може да отговори. Защото материализмът, като философска система, е един, и само по методата, или да се изразим високо, философски, само методологически той може да се раздели на *метафизически* и *диалектически* материализъм. Обаче и на единия, и на другия материализъм са свойствени каузалността и атрибутивността. Или с други думи казано, търсенето причинната връзка между явленията, както и разглеждането на известни явления като *свойство* на битието или на мисленето, това съставлява една част от същността на материализма. Но нашият философ *Мих. Нин*. е от ония „философи“, които, като прочетат думата „причина“ и „свойство“ веднага ви забъркват една действителна „каша“ от „каузален и атрибутивен материализъм“. Тази „каша“ у нашия философ се получава освен поради това, че той не разбира повърхно уловените фрази — „каузално“ и „атрибутивно“, но и поради това, че за него и битието не е нещо реално, а нещо отвлечено. Поради това той дохожда във „философски“ ужас и вика: „непростима за философа грешка“! — щом чуе, че мисленето е *свойство* на битието. Погледнато обаче на въпроса без „философските“ превземки на нашия *Мих. Нин*. нищо ужасно не може да се намери в това, ако кажем, че „мисленето е *свойство* на битието“. И наистина, мисленето обикновено се свързва

с човека. Но човекът е част от битието, или, да се изразим така, той сам е едно битие, което при това представлява една така организирана материя и само материя — която *мисли*. Но в такъв случай, очевидно е, че за никаква „непростима за философа грешка“ не може да се говори, когато кажем, че „мисленето е свойство“ на битието — човек, и изобщо на битието, на реалното битие, а не на абстрактното или метафизическото битие. А Фойербах, когато казва, че мисленето е *следствие* и *свойство* на битието, казва само това. Плеханов на стр. 13 (оригинала) ни предава разсъжденията на Фойербаха. Там четем следното:

„Аз усещам и мисля съвсем не като субект, който противности на обекта, а като *субект-обект*, като действително, материално същество. И обектът за мене е не само сетивен предмет, но също и основание, необходимо условие на моето усещане. Обективният свят се намира не само вън от мен; той е и в мен самия, в моята собствена кожа. Човекът е само част от природата, част от битието; затова няма място за противоречие между неговото мислене и битието. Пространството и времето съществуват не само за мисленето. Те са форми и на битието. Те са форми и на моето съзерцание. Но те са толкова единствено затова, защото аз — сам — съм същество, което живее във времето и пространството, и защото аз усещам и чувствавам само като такова същество. Изобщо законите на битието заедно с това са и законите на мисленето.“

Така говореше Фойербах — прибавя Плеханов. Следователно, в положението на Фойербах, че *мисленето е и свойство на битието*, не само няма абсолютно никаква „непростима за философа грешка“, но то е несъмнено. Мисленето е наистина и свойство на битието-човек. Но нашите „философи“ от рода на *Мих. Нин.*, които повече се интересуват от това, как да станат приятни на представителите на официалната наука и да добият благоволенieto им, като се явяват като „борци“ против страшния призрак на съвременния материализъм, отколкото от научните истини, такава очевидна истина, като тази, която се съдържа в приведеното положение на Фойербаха, не могат да разберат.

Но да оставим засега нашите „философи“ и „критицисти“ и да се обърнем към *основните въпроси на марк-*

сизма. Плеханов, разбира се, не за пръв път говори върху основните въпроси на марксизма. Сега обаче той ни дава едно произведение, в което *новото* е това, че основните въпроси на марксизма ги осветлява с ред нови факти из съвременните естественонаучни и исторически издирвания, в свързка с най-новите „критики“ на разните видове новокантианци върху Маркс-Енгелсовото учение. Но за нашите четци най-важното в новото произведение на Плеханов е това, че то ни дава да разберем основните въпроси на марксизма. Кой са тия въпроси? На стр. 81 Плеханов ни дава една формула от 5 точки, в които той формулира възгледите на Маркс—Енгелса за отношението на „основата“ към „надстройката“. Тази формула е следната:

- 1) *„Състоянието на производителните сили;*
- 2) *Обусловените от него икономически отношения;*
- 3) *Социално-политическият строй, израснал върху дадената икономическа „основа“;*

4) *Психиката на обществения човек, определяна до известна степен от икономиката, а до известна степен от целия, израснал върху нея социално-политически строй;*

5) *Различните идеологии, които отразяват в себе си свойствата на тази психика.“*

В тази формула се съдържат всички основания на *историческия материализъм*, или на материалистическото разглеждане на историята. Обаче, очевидно е, че тази формула има една обща основа, която дава на *историческия материализъм* научно или теоретично значение. За тази формула Плеханов казва:

„Тя е монистическа формула. И тази монистическа формула цяла е пропита с материализъм.“

Философска основа на Маркс-Енгелсовия материализъм съставлява материалистическата теория на *познанието*, или материалистическата *гносеология*. Според тази теория, *съзнанието*, или *мисленето* се определя от *битието*, или от *условията*, сред които живеят човеците. Но последните, откакто излязоха от стадното животинско състояние, винаги живеят в известни обществени отношения, които Маркс нарича *отношения на производството*, съвкупността на които съставлява *икономическата структура на обществото*. Тази икономическа структура на обществото съставлява *реалната основа*, върху която се

издигат юридическата и политическата надстройка, т. е. съответният *социално-политически строй*. Следователно, *битие*то, в сред което живеят хората и което определя съзнанието, или мисленето им, е икономическата организация на обществото и израсналият върху нея социално-политически строй. Очевидно е, че заедно с измененията на това *битие*, изменява се и съзнанието, или мисленето. Щом старото *обществено битие*, т. е. старата икономическа организация и социално-политическият строй, израснал върху нея, отстъпи място на новото битие, т. е. на новата икономическа организация, или на новата съвкупност от отношения на производството и на новия социално-политически строй, тогава и старото съзнание, или мислене, отстъпва мястото на новото. В първобитното общество, когато общественото битие се определяше от първобитния комунизъм и израсналите върху него обществени отношения, съзнанието, или мисленето в него беше право противоположно на съзнанието на античното общество, когато общественото битие се определяше от класовото разделение и робството и израсналите върху тях правни и политически отношения. Също така, съзнанието в средните векове, когато общественото битие се определяше от крепостничеството и израсналият върху него социално-политически строй, а именно феодализма, беше право противоположно на това на новото време, когато наместо крепостничеството и феодализма се явиха капитализмът и наемничеството и израсналите върху тях правни и политически отношения. С други думи, при различните форми на общественото битие израстват различни чувства, желания и възгледи. Маркс казва: „Върху различните форми на обществеността, върху обществените условия на съществуването се издига цяла надстройка от различни своеобразни чувства и илюзии, възгледи и понятия“. Това ще рече, казано другояче, че върху различните форми на общественото битие се издига една съответна на тях *психология*, която Плеханов нарича *психика на обществения човек*.

Само по себе се разбира, че изменяването на общественото битие, следователно и на цялата надстройка, която израства върху него, е един дълъг исторически процес. В тоя процес новата икономическа организация и нейните

надстройки се явяват и развиват в рамките на старите форми на обществеността. И според това, доколкото новата икономическа организация замества старата и издига нови обществени и политически отношения, дотолкова израства и новата психика на обществения човек. Но дотдето продължават да съществуват старата икономическа организация и израсналите върху нея обществени отношения, те продължават да поддържат старата психология, старото съзнание или мислене. С това именно се обяснява този факт, че новата обществена психология, която израства върху новата икономическа организация и съответните ѝ обществени и политически надстройки, бавно обгръща обществения човек, или по-точно обществените класи, които се раждат от тях. Само когато новото обществено битие окончателно надвие старото, новата психика на обществения човек окончателно побеждава старата.

Такава е в най-общи черти Маркс-Енгелсовата теория на познанието или материалистическата гносеология. Късо изразена, тя казва: *битието определя мисленето*. Това значи, че един от основните въпроси на марксизма съставлява именно въпросът за верността на тази теория, която създадоха Маркс и Енгелс. Нашите четци имат на български ред книги, от които могат да почерпят обширно за познаване с въпроса, особено имат сега на български най-новите издания като *Анти-Дюринг* на първо място, *Лудвиг Фойербах със старите и нови бележки на Плеханов*, *Произход на семейството, частната собственост и държавата*, всички от Фр. Енгелс. Сега те имат на български и производението на Плеханов: *Основните въпроси на марксизма*, в което той с ред най-нови научни факти и аргументи потвърждава верността на Маркс-Енгелсовата теория на познанието, т. е., че *битието определя мисленето*. Но и от казаното тука в горните редове става ясно, че Маркс-Енгелсовото учение съвсем не отрича значението и на мисленето, или съзнанието, или, както казват неговите противници, на другите „фактори“: на политическите отношения, на идейния фактор и т. н. Напротив, Маркс и Енгелс придават голямо значение на тия „фактори“, щом те са създадени. Плеханов привежда ред извадки из споменатите по-горе произведения, от които ясно се вижда това. В края на гл. IX Плеханов напомня последната глава от прочутото тяхно произведение: *„Комунистически мани-*

фест“, дето изрично се казва, че техните единомисленици се стремят да изработят в умовете на работниците колкото е възможно по-ясно съзнание за враждебната противоположност между интересите на буржоазията и пролетариата. И съвсем вярно забелязва Плеханов след това: „Всеки разбира, че който не придава значение на идейния „фактор“, той няма никакъв логически повод да се стреми към изработване в умовете на която и да било обществена група каквото и да е съзнание“. В същата глава, на стр. 60, Плеханов привсжда една извадка от „Комунистическия манифест“, от която ясно се вижда, че Маркс и Енгелс придават голямо значение на политическите отношения, израснали върху дадена икономическа организация. Изобщо във всички произведения на Маркса и Енгелса, както и в най-голямото произведение на Маркса — „Капиталът“, ние срещаме потвърждение, че те никак не игнорират значението и влиянието на съзнанието, или мисленето, върху хода на общественото развитие. В третия тезис за Фойербаховата философия (гл. „Лудвиг Фойербах“ от Енгелса) Маркс казва: „Материалистическото учение за това, че хората са продукт на обстоятелствата и възпитанието. . . забравят, че обстоятелствата се изменават именно от хората и че възпитателят сам трябва да бъде възпитан“. Очевидно е, че в дейността на хората, с която изменават обстоятелствата, участвува и съзнанието, и мисленето.

Тъй че от казаното става ясно колко е нелепо твърдението, че Маркс-Енгелсовото учение било „едностранчиво“, защото уж не признавало значението на другите „фактори“. Маркс и Енгелс, разбира се, знаяха прекрасно, че съзнанието, или мисленето, или идеите, и изобщо всички други „фактори“, израстващи върху икономическата организация, имат голямо значение. Тяхна научна задача обаче съставляваше да дадат научен отговор на въпроса за произхода на съзнанието. Отговорът, който те дават по този въпрос е толкова ясен и научен, че той днес се явява изходна точка на множество научни издирвания от най-ново време и от изследователи, които инак и не подозират, че стоят на Маркс-Енгелсовата изходна точка и че неговата научна стойност се потвърждава и от естествонаучните факти в днешно време. Обаче Маркс-Енгелсовото учение засяга не

само съществуващата икономическа организация, но и цялата надстройка, израснала върху нея, и особено ония теории, които се създават, за да ги подкрепят. Поради това, обикновено представителите на официалната наука, заинтересована жизнено в съществуването на днешния икономически и социално-политически строй, както и всички ония които попадат под влиянието на тази наука и изобщо идеологията на буржоазното общество, се стремят, едни напълно съзнателно, други несъзнателно, да представят Маркс-Енгелсовото учение за лишено от всяка научна стойност. Но на тях, както се изразява Плеханов, и бог ще им прости. Обаче има и „марксисти“ уж, които по друг начин представляват Маркс-Енгелсовото учение в същия вид, като тълкуват основния въпрос на марксизма наистина едностранчиво, т. е. като механично, или по-вярно, като едно фаталистично учение.

Ние видяхме, че психиката на обществения човек, израснала върху дадено обществено битие, продължава да влияе и върху новите класи, които се пораждат от дадена икономическа организация. Например пролетарската класа дълго време се намира под влиянието на буржоазната идеология, при всичко, че новото съзнание, което израства на почвата на новите обществени условия, е налице. То е социалистическото съзнание. Това съзнание трябва да измести старото съзнание в главите на пролетариата. Маркс и Енгелс в „Комунистическия манифест“ казват, както видяхме, че *техните единомисленници се стремят да изработят в главите на работниците колкото е възможно по-ясно това съзнание*. А това достигат със социалистическа пропаганда и агитация. Обаче има у нас, както споменахме в началото на статията, „социалисти“, които от Маркс-Енгелсовото учение — *битието определя мисленето*, — като го повтарят като „Плехановия папагал“, строят известната противосоциалистическа теория, която гласи, че на работниците за социализъм не трябва да се говори, че социализмът ще се роди в техните глави сам, защото *„битието определя мисленето“*. Интересното е, че между тия „марксисти“ се намират и такива, които при всеки случай повтарят: *„битието определя мисленето“*, и които именно строят казаната противосоциалистическа теория на него, са и най-ревностни издатели на

всякакви социалистически книжки. Какъв смисъл има от социалистическа литература, ако наистина социалистическото съзнание ще се роди в главите на работниците само по себе, от „битието“? — Сигурно смисълът може да се намери само в търгашеската им природа. Независимо от това, но, очевидно, построяването на противосоциалистическа теория върху марксизма показва, че тези „маркxисти“ схващат марксизма както и всички негови противници, т. е. чисто механически; у тях марксизмът излиза фатализъм.

Но от какво се определя икономическата структура или икономическата организация на обществото? — Този е друг един от основните въпроси на марксизма. В известния предговор към неговото произведение „Zur Kritik der politischen Oekonomie“ преведено на български под името: „Критика на политическата икономия“, Маркс отговаря на въпроса със следните думи: „В общественото производство на своя живот хората попадат в известни необходими, от тяхната воля независещи отношения — отношения на производството, които съответствуват на определена степен от развитието на техните материални производителни сили“. А на друго място той казва: „В зависимост от характера на производителните сили се изменят и обществените отношения на производителите едни към други, изменяват се и условията на тяхната съвместна дейност и тяхното участие в целия ход на производството“. Ясно е, следователно, че икономическата структура има *съвкупността на обществените отношения на производството*, се определя от *характера и състоянието на производителните сили*, с които разполага обществото. Според това, при известни производителни сили на обществото и при определена степен от тяхното развитие в дадено време, се явява и определена съвкупност от обществени отношения, в които влизат хората в процеса на производството, т. е. се явява и определена икономическа организация на обществото, върху която се издигат и съответните надстройки. Измени ли се характерът и състоянието на производителните сили на обществото, изменява се и неговата основа, т. е. икономическата му организация, а с нея и надстройките ѝ. Такава е същността на този от основните въпроси на марксизма. Ние тук се

ограничаваме с казаното. В Плехановото произведение и този въпрос се разглежда обширно. Върху едно нещо обаче ние тука трябва да се поспрем.

Първо, развитието на производителните сили се извършва не във въздуха, а на земята, в определена *географическа среда*. Обаче географическата среда определя само характера на производителните сили, които обществото може да разполага при нея за целите на производството, но формата на икономическата организация на обществото, или на съвкупността от обществените отношения на производството, се определя от състоянието на производителните сили, или от тяхната степен на развитие. Така че географическата среда сама по себе си не може да се вземе като първоизточник на обществените отношения. Човеците влизат в обществени отношения на производството и по такъв начин въздействуват върху природата, върху географическата среда, за да използват нейните сили. Но формата на тия обществени отношения зависи само от характера и състоянието на тия производителни сили. Второ, върху състоянието на производителните сили, следователно и върху икономическата организация на обществото влияе дейността на човеците. Обаче състоянието на производителните сили влияе върху съзнанието на човеците. Но това влияние на състоянието на производителните сили се изказва чрез икономическите отношения и израсналите върху тях надстройки. По такъв начин съществува едно ненарушимо *единство между битието и мисленето*, между обекта и субекта, или *монистическия* характер на Маркс-Енгелсовата теория на познанието. Този монизъм също тъй съставлява един от основните въпроси на марксизма, срещу който са насочени днес стрелите на всички противници на Маркс-Енгелсовия материализъм, някои от които, предимно „критицистите марксисти“ искат да го „поправят“ и „допълнят“ с дуалистическата теория на познанието на германския философ Канта.

Друг основен въпрос на марксизма съставлява въпросът за методата му. Тя е *диалектическата метода*, която коренно различава съвременния материализъм, Маркс-Енгелсовият материализъм, от предишния и от Фойерба-

ховия. Но за него ще говорим в друга статия, когато ще разгледаме мъдруванията на другия „философ“ и марксистоедец, а именно на д-р А. Недялков. Толкова повече, че този радикалдемократически „философ“ се занимава специално с оборването на Маркс-Енгелсовата диалектическа метода.

сп. „Ново време“, кн. XII, 1909 г.

КЪМ ОБОРВАНИЯТА НА МАРКСИЗМА

Тъкмо преди една година поместихме в страниците на това същото списание статията: „Основните въпроси на марксизма“. В тази статия между другото погледнахме и в рецензията на някой си Мих. Нин., поместена в „Демократически преглед“, върху труда на Плеханов под същото название. В нея статия ние изтъкнахме, че той г. рецензент нищо не разбира от въпросите, които разисква Плеханов, че той фалшифицира това, що излага последният, че той наместо да говори верни ли са или не мислите на Фойербаха, които излага Плеханов, той хлапашки се нахвърля върху последния.

За тия наши съвсем справедливи изобличения, г. рецензентът тъй много ни се разсърди, че трябва твърде много да е бяхтил своята бедна глава, додето намери една най-люта дума, с която да ни удави. И слава на боговете! — той я намери в думата: „благоевщина“, и под такова заглавие в кн. IV на същото списание — „Демократически преглед“ от т. г. ни обсипа с най-люти думи. Но най-интересното е това, че и „благоевщината“ и всички лютини на г. рецензента се свеждат към обвинението, че само сме „резали“ своите любезни противници. Ех, кам да беше то така! Например явява се някой си Мих. Нин., сега вече Мих. Нинов, едно човече, абсолютно никому неизвестно дори в България, което надали е прочело една и половина книга по „философския материализъм“ и с апломб ви заявява, че Плеханов, човек с голяма ерудиция и с европейска известност „не познава философския материализъм“. А г. Мих. Нинов го познава! Такива нищожества и фарфари, очевидно, не заслужават абсолютно нищо друго освен човек да ги „нареже“ просто и да ги остави. Ние обаче не постъпихме така просто, а седнахме да им доказваме, в какво се състои тяхното дебело невежество във въпросите за „философския материализъм“ и де и как фалшифицират мислите

на марксистите. Сигурно, този е моят най-голям грях, това е „благоевщината“. Обаче тя е неизбежна при казаните условия, а главно тя е много полезна дори за такива фарфари, какъвто се явява г. Мих. Нинов.

И наистина, този господин не посмея вече да говори за кашата от „каузален и атрибутивен материализъм“. Нашата мисъл, че битието-човек има свойството да мисли, че, следователно, мисленето е атрибут на битието-човек, той минава мълчишката. Но затова пък той се залови да твърди, че имало много видове материализъм, а не само два, както се изказах, които методологически се разделят на метафизически и диалектически. Вярно е, че някои като Волтман напр. наброяват до десет почти вида материализъм. Обаче всички видове, на които делят материализъм, всъщност се свеждат към двата главни — метафизическия и диалектическия. Но г. Мих. Нин., като обвинява Плеханов в непознаване на „философския материализъм“, сам не знае най-елементарните неща от философията.

От друга страна, г. Мих. Нинов ме улавя в противоречие със самия себе си и с Плеханова. Като говорих за значението на географическата среда, казах, че тя определя характера на производителните сили и във връзка с това казах, че икономическата организация, или структура на обществото се определя от характера и състоянието на производителните сили. Но г. Мих. Нинов видял, че по-надолу съм казал, че само състоянието на производителните сили определя обществените отношения и обявява, че съм си противоречил и намери, че съм бил и в противоречие дори със същността на марксизма и с Плеханова. Но това още веднаж показва, че имаме работа с едно човече, което се залавя да говори за същността на марксизма, за която е чуло нещо, но не е разбрало нищо. Затова той се провиква, че „характер и състояние на производителните сили имат голямо значение за марксистическата социология“.

Вярно е, че те имат голямо значение за марксизма. Обаче де е противоречието? В статията приведох думите на Маркса за изменението на обществените отношения в зависимост от характера на производителните сили. Те са цитирани из онова място на неговия „Капитал“, в което той говори как разливанията на река Нил в Еги-

пет приведе към особения характер на производителните сили и в зависимост от това към съответни обществени отношения. Особеният характер на производителните сили в западното полукълбо на земята създава по-други обществени отношения и по-друга съвкупност на тия отношения там, когато по-другият характер на производителните сили в източното полукълбо на земята приведе към по-други обществени отношения. Но и в единия и в другия случай развитието на обществените отношения, изменяванията и съвкупността на тия отношения ставаше в зависимост от степента в развитието на производителните сили. Когато Маркс говори за характера на производителните сили и за изменяванията на обществените отношения има предвид специално тия случаи. Общозвестна е марксистическата мисъл, че развитието на обществените отношения зависи от развитието на производителните сили, или другояче казано, състоянието на производителните сили определя обществените отношения.

От казаното става ясно, че ние нямаме никакво противоречие със същността на марксизма. В единия случай ние изказвахме марксистическата мисъл в зависимост от географическата среда, а в другия — независимо от нея. В това може да види противоречие само един пълен профан в марксизма и в същото време един тъй превзет господин, какъвто се явява някой си Мих. Нинов. Само от себе се разбира, че няма противоречие между мене и Плеханов по географическата среда. Изобщо, нито Маркс, нито никой от марксистите не е никога отричал значението на географическата среда. Обаче марксистите не взимат последната за първоизточник на обществените отношения, защото хората, като влизат в обществени отношения на производството, въздействуват върху самата природа, върху географическата среда, за да използват нейните сили, и я изменяват. Плеханов казва само, че свойствата на географическата среда *обуславят* развитието на производителните сили, т. е. зависят от последното. Това е същото, което казва Маркс и което ние изложихме. И същият смисъл то има. Че това е така, се вижда от там, че сам Плеханов, като резюмира основите на марксизма в 5-те точки, които привеждаме в миналата статия, нищо не споменава за географическата среда.

Така че, никакво противоречие няма нито между Плеханова и Маркса, нито в това, което казах и което казва Плеханов. Но нашите противници от рода на такива като Мих. Ниновци, турени натясно, се залавят да изопачават мислите на марксистите и да търсят аргументи в начина на полемизирането им. Вярно е, че на нашите противници нашият начин на полемизиране не може да се харесва, толкова повече, че ние защитаваме една твърде неприятна за буржоазните оръдия „догма“, обриването на която за тях съставлява средство за докопване поне до приватдоцентството, т. е. до официалното, добре плащано „научно“ брътвене против философията на пролетариата. Но нашият начин на полемизиране с такива господа като Мих. Ниновци не може да бъде друг. Ние не можем да не наричаме нещата със същинските им имена. Особено, когато имаме работа с хора без всякакви скрупули, просто с фарфари.

*

В свръзка с горната полемика обещах в миналата статия да се занимавам и със студията на г. д-р Ал. Недялков, *„Върху принципите на критическата социология“*, или *„Марксизъм или неокантианство“*, под общото заглавие: *„Основните проблеми на социологията“*. Сега ида да изпълня обещанието си. Трябва обаче да предупредя четците си, че нашата цел не е да разгледаме подробно труда на г. д-р Ал. Недялков. Нас главно в него интересува това, що се отнася до марксизма. Толкова повече казаното не може да бъде другояче, че всъщност г. Недялков не дава нещо свое, а излага възгледите на немския професор Шамлер. Значи да разгледаме подробно труда на г. Недялкова, ще рече да разгледаме Шамлера. А това тука не можем сега да направим. По тази причина ние тука ще разгледаме някои само възгледи на Шамлера, тъй както ни ги предава г. Ал. Недялков, и в свръзка с марксизма.

Преди всичко трябва да кажем, че г. д-р Ал. Недялков се намира под пълното влияние на Шамлера. То отива дори дотам, че г. д-р Ал. Недялков е възприел и Шамлеровия немски тежък, дори надут, начин на писане, което прави четенето на Шамлеровото произведение из-

вънредно мъчно, както и студията на г. Недялков. Характерното при това е там, че сам последният страда от същото нещо, в което Щамлер, според него, обвинява марксизма. Така, според г. д-р Недялков, марксизмът страдал от това, че той не обяснявал какво са това производителни сили, обществени отношения, стопанство и т. н. Но ние бихме попитали, какво е това „критическа социология“ или „критическа философия“? На този въпрос ние не намираме един поне задоволителен отговор. Оттука, разбира се, не следва, че ние ще побързаме да обявим „критическата философия“ за такава, която не издържа критика, както това правят критиците на марксизма, а в тяхно число и г. д-р Ал. Недялков, който съвсем не се скъпи в това отношение спрямо марксизма. От това обаче, което четем в студията на г. д-р Ал. Недялков излиза, че „критическа социология“ или „критическа философия“ е оная, която е построена на „логическо-ноетични“ основи, или която анализира и обособява всички понятия „логически-ноетично“. А „логическо-ноетично“ ще рече: построено на логиката и на разсъдъка или на разсъждаването. От всичко, което ни разправя г. д-рът се разбира, че само такава „критическа социология“ има научна стойност, а всяка друга социология или е „наивна“, или погрешно построена. Марксистическата познавателна теория например не издържала критика, следователно, нямала научна стойност, защото според г. д-рът е построена не на „логическо-ноетични“ основи, а на естественонаучни. Малко по-долу ще видим какво значи последното. Но тука още ще забележим, че марксизмът наистина не е построен на простото логическо разсъждаване, а е опитно учение, учение, основано на историческия опит, извлечено от историческите факти.

Цялото Щамлерово учение е основано именно на „логическо-ноетични“ построения, а не на опита, а не е извлечено от историческите факти. А на такива основи може човек да напише много нещо и много остроумни съждения. Обаче на такива основи не може да се съгради социология, която да има научна стойност. Ние, разбира се, няма да се спираме на многото и много остроумни анализи, които прави Щамлер и част от които привежда г. д-р Ал. Недялков. За нас е важно да се спрем върху онава, което се отнася до марксизма и което всъщност

помами някои марксисти, за да се обърнат в „критицисти“ или „ревизионисти“.

Щамлер всъщност изпита както се вижда и от това, що излага нашият автор, влиянието на Марксовата историческа теория и някои страни от нея възприема. Обаче като професор немски той не се задоволява от тази теория, намира в нея „много недостатъци“. Последните всъщност не са недостатъци на Марксовата теория, а недостатъци на нейното невярно разбиране от професор Щамлер. Например, последният намира един от главните недостатъци на Марксовата теория в това, че тя не обяснявала какво са това производителни сили, производствени отношения и т. н. Изобщо, Маркс не считаше за нужно да занимава хората с анализа на понятията, съдържанието на които е известно за всеки, който е запознат с политико-икономическите понятия. За него беше важно да обясни научно социално-икономическите явления.

Разбира се, че Маркс специално не е правил такива „логическо-ноетични“ изследвания, или „критически“ анализи. Но в съчиненията му по икономическите въпроси всеки може да намери какво се разбира под думите производителни сили, производствени отношения и т. н.

Но професор Щамлер, като изхожда от своите „логично-ноетични“ построения и от „критическата социология“, намира друг недостатък на марксизма в това, че той счита правото за надстройка на икономическата структура. Щамлер счита правото и стопанството два самостоятелни обекта, които самостоятелно се изменявали. С това той иска да каже, че правото не се явява следствие на социалното стопанство като причина. От друга страна, това не му пречи на друго място да говори за „взаимодействието“ на „социалните явления“ върху „социалния порядък“ и обратно. Историята, разбира се, не е на страната на професор Щамлер. Тя ни учи, че правото или „нормираните обществени отношения“, както той се изразява, са именно следствие на икономическите причини, или на „социалното стопанство“ като причина, като основа на правните норми или правила, които от своя страна при по-нататъшно развитие на „социалното стопанство“ стават причина за изменяване на обществените отношения. Днес историческият опит, натрупаните исторически факти тъй са кате-

горични в това отношение, че не остава никакво съмнение върху верността на Марксовата теория.

Трябва тука да се забележи че в областта на правото и ступанството проф. Шамлер дохожда до такива „логично-ноетични“ разсъждения, че с право даде основания на всички почти да видят в тях една теория, която е напълно в угода и в подкрепа на реакционните течения в Германия. Професор Шамлер говори за *справедливото право* и така говори за него, че реакционерите намират за справедливо всяко принудително право, което нормира съвместната дейност на членовете в обществото най-добре при дадените социално-икономически условия и додето това право не бъде заместено от друго, което да отговаря на други, на новите социално-икономически условия. Изобщо, проф. Шамлер за *справедливото право* нищо определено не знае. Какво е това *справедливо право* и кога, при какви условия е възможно? На тия въпроси Шамлер не дава ясен отговор или, с други думи, впада в оная безизходна метафизика, в която изпада и по въпроса за „крайната цел на обществения живот“. Право казва г. д-р Недялков, че в *телеологията*, т. е. в поставянето „крайна цел на обществения живот“, проф. Шамлер се повръща към Кантовия трансцендентален идеализъм. Обаче Шамлер не остава напълно в тази Кантова област, а сменя идеализма от облаците и във вид на „социален идеализъм“ го пренася долу на земята. За Шамлера „крайната цел на обществения живот“ е обществото на „свободните хора“. Няма нужда да казваме, че такова общество е само един непостижим „социален идеал“, една непостижима „крайна цел на обществения живот“. Защото обществото от абсолютно „свободни хора“ е невъзможно, щом е думата за общество. Но една „критическа социология“, основана на такива „логично-ноетични“ построения, очевидно, нищо научно не представлява. Друг по-остроумен професор може пак на „логично-ноетични“ основания да построи друго по-идеално общество или да тури друга още по-примамлива „крайна цел на обществения живот“.

По такъв начин учението на проф. Шамлер, насочено против основите на марксизма, абсолютно не го засяга, колкото то и да обявява последното пълно с недостатъци. Тия недостатъци са недостатъците на Шамлеровото раз-

биране на марксизма. Най-добре това се вижда от следното.

Професор Щамлер намира за най-съществен недостатък на Марксовата теория това, че тя признава естествено-необходимия вървеж на общественото развитие, а, от друга страна, признава, че може да съдействува на него. Според Щамлера, това било въпиющо противоречие. Ако едно събитие има да стане по естествено-необходим начин, тогава било безсмислено да му се съдействува да стане, а ако му се съдействува, това означавало, че събитието не било познато като обществено-необходимо.

Това именно „противоречие“, открито от професор Щамлер у Маркса, обърка някои марксисти, които се обърнаха в „критицисти“ или „ревизионисти“ на Марксовата теория и окончателно се объркаха в метафизически „логично-ноетични“ построения. Съвсем не е мъчно да се види, че Щамлер не е разбрал обективността на Марксовата теория. Професор Щамлер е разбрал Маркса така, като че той, Маркс, мисли, какво обществените форми се създават от само себе си, без всякакво съдействие на хората. Тъкмо напротив: Маркс подчертава, че създатели на новите обществени форми са *хората*, тикани към това от икономическото развитие. Според Щамлера, хората правили историята по своя воля, свободно. Маркс, напротив, казва: „Хората правят своята собствена история, но те не я правят *самопроизволно*; те са принудени да действуват не при обстоятелства, избрани от тях, а при обстоятелства, които не зависят от техния избор, които пряко ги заобикалят и получени от тях в наследство“.

Такава е точната и вярна мисъл на Маркса, която Щамлер не е разбрал. Та изобщо, последният стои на съвсем невярна почва, когато твърди, че естествена научната метода е съвсем неприменима към историята на обществения живот; че тя била применима само към природата, към която хората се отнасяли пасивно, а не и към историята на обществото, която се създавала самопроизволно от хората. Известно е, че човек съвсем не се отнася пасивно към природата; напротив той се бори с нея, като се стреми едни от силите ѝ да ги победи или да ги комбинира, така щото да обезвреди опасните за него. В тази борба естествено значи природата действа върху човека и го кара да я

изучава, да изучава нейните закони и чрез това познаване да я използва, да я подчини, да я победи. А ония действия на хората, които имат за свой резултат победата над природата, подчиняването на нейните сили на човешкото въздействие, се казват целесъобразни действия. Но това показва, че в борбата на човека с природата има участие целесъобразността, както има и в борбата му с историческата среда. Обаче проф. Шамлер не намира никакво противоречие между каузалното познание на природата и целесъобразното въздействие от човека върху нея. А историческото минало за днешните поколения представлява също такъв обективен фактор, както и външната природа. Но щом това е така, тогава очевидно е, че както към познанието на природата, тъй и към познанието на историята може да се приложи една и съща метода. А тя е Марксовата метода, диалектическата метода, или методата на диалектическия материализъм.

Така че съвсем е погрешно твърдението на професор Шамлер, че в Марксовата историческа или социологическа теория съставлявало непримиримо противоречие признаването от нея на обективната историческа необходимост и целесъобразната дейност на хората. Както видяхме, такова противоречие в нея не съществува. Проф. Шамлер го откри обаче поради неразбиране на Марксовата теория, поради кривото ѝ схващане от него. Затова Шамлеровият труд: „Правото и ступанството според материалистическото разбиране на историята“, в началото направи достатъчно шум обаче към никаква плодотворна работа не можа да потикне. Днес само доброто разбиране на Марксовата теория може да даде на човешкия ум плодотворен тласък. Но тя трябва да се разбере добре преди всичко и само по такъв начин Марксовата теория може и да бъде „допълнена“, в смисъл на подкрепянето ѝ с нови данни, каквито се групат от историческото движение и от естествените науки.

Съвсем не е случайно, разбира се, че г. д-р Ал. Недялков е избрал предмет за своята студия Шамлеровите идеи. Доколкото ни е известно, той принадлежи към радикалдемократите у нас. А Шамлеровите идеалистични, смесени с малко „философски материализъм“, идеи трябваше твърде много да допаднат на неговите политически убеждения. И

наистина, това можем да видим и от следните заключителни думи на автора на студията:

„Най-накрая ние сме наклонни да мислим, че читателят ще ни отправи следните запитвания: кое социално движение, кся политическа партия може да използва тука прегледаната в критическа светлина социологична теория? Не всяко ли социално движение може да апелира към тая теория и да оправдава своя антисоциален характер от гледна точка на критическата социология? Не всяка ли политическа инициатива от реакционно естество може да търси оправдание в тая теория? Постулатът и неговите последствия не дават ли оръжие на абсолютистите да провъзгласяват самата социална воля, по силата на която се насочват законодателните мерки в демократическите страни, за съвсем негоден елемент при държавното управление? С отговора на тия питання трябва да се занимае самият политик. Но за избягване на възможните криви тълкувания на теорията, ние отговаряме:

Онова социално движение може да използва теорията, което се стреми да обективира самата социална воля. А това е възможно само тогава, когато ръководителите на движението организират масите, полагат грижи за тяхната просвета и ги правят годни за истинското изражение на колективната воля. Само тогава социалните класи, които представляват обект на дадено обществено движение, могат да бъдат елемент на социалния прогрес и да издействуват истински свободи за себе си. А това ще е възможно само тогава, когато индивидуалните желания и стремежи на ръководителите станат такива и на възпитаните маси. Последните не биха допуснали никакъв произвол на индивидуалната воля и биха могли да изкажат порицание към управляващите фактори, щом като те проявят стремеж към дисхармония на обществените интереси. В такъв случай социалният конфликт ще е изключен. Той настъпва с пълна сила, щом като управляващите фактори и ръководителите изобщо злоупотребяват с обективната и справедлива воля на социалните класи, чиито средства поддържат обществения организъм. Ако тая колективна воля е разумна и обективна, конфликтът ще бъде в полза на масите, които ще прекратят и създадения произвол.

Социалното движение, за което е тук думата, може да бъде представяно само от истинските демократически и прогресивни групировки в дадена страна. Оная „демокрация“, която прави апел към масата, към „народа“, само когато има нужда да заеме властта в ръцете си, не може да обективира и възпитава социалната воля. За тая „демокрация“ социалните класи представляват тълпа, която не е годна да „разбере“ теорията и практиката на управителния механизъм. Затова тя централизира цялата практика в ръцете на своите ръководители. Може ли следователно да стане дума, че тая политическа групировка ще създава справедливо право и ще насочва цялата деятелност в обективизация на колективната воля и в следване на регулативния принцип на тая последната? Отговорът на това питане не може да бъде друг освен отрицателен, защото тая „демокрация“ е разновидност на канцеларския бюрократизъм, за когото обективитетът на социалната воля е празна дума.

Ясно е, че теорията на критическата социология, която схваща крайния идеал в социалното му значение, може да бъде използвана само от ония социални движения, които единствено се грижат за възпитанието на социалните класи. Постепенното издигане и образование на тия последните прави възможно и постепенното усъвършенствуване на социалната воля. А тъкмо такова изискване предявява постулатът на социалния идеал. Само прогресивните обществени групи могат да говорят за идеализиране на социалните стремежи и желаниа. Бавен е пътят за обективирането на социалната воля. Обаче оня политик, който милее за усъвършенствуване на масите във всяко отношение, ще трябва да усвои само тоя път, ако той се въодушевява от истинския идеализъм. Той трябва да направи своята мисъл такава и на масата, като се старее да ѝ помага в облекчение на социалните рани. И нищо по-справедливо и по-характеристично в ръководните стремежи на идеалиста-политик, освен позивът на критикувания мислител Маркс: „Съюз между мислящите и страдащите“!

Нека ме извиняват нашите четци за тази дълга цитата. Ние я приведохме, за да покажем, че г. д-р Ал. Недялков съвсем не е случайно избрал за тема на своята студия Щамлера. Очевидно е, че учението на проф. Щамлера г. д-р Недялков го препоръчва като философско учение на оная „демокрация“, която апелира към „народа“ не само във време на избори, а се стреми да издигне неговата „социална воля“. А несъмнено, че такава „демокрация“ не може да бъде друга освен *радикалдемократията*, т. е. партията на нашите радикалдемократи. Но ако г. д-р Недялков най-накрая свършва с позива на пролетарския учител — Маркса: „Съюз между мислящите и страдащите“!, — това показва само, че той, г. д-р Недялков, не е разбрал за какъв съюз и между кои мислящи и страдащи говори Маркс. Във всеки случай съюз между мислящи в духа на Щамлера и ония в духа на Маркса не може и дума да става.

Преди да турим точка на бележките ни върху студията на г. д-р Ал. Недялков, длъжен съм да видим с него и една лична сметка. На стр. 144 от своята студия, като цитира думите на Маркса от предговора му към известния му труд: „*Към критиката на политическата икономия*“, на едно място туря следната бележка: „Твоя пасаж Благоев е превел съвсем превратно“. Моят превод на същия Марксов предговор е направен от френския превод на същото Марксово съчинение. Сравнен с превода на г. д-ра, не се оказва никакво превратно превеждане на посочения от него пасаж, ако г. д-рът не смята за такова една печатна погрешка,

която се състои в това, че наместо „съзнание“, стои „конфликт“. Предвид на това обръщам се към г. д-р Ал. Недялков да ми посочи в какво моят превод е превратен. А в услуга на това, ще си позволя още сега да посоча на г. д-ра неговите неверни превеждания в същия пасаж. Така, напр., той превежда думите „производствени отношения“ с думите „производителни отношения“. На едно място в същия пасаж, поради смесването на понятията, се получава безсмислица, а именно: „На известна степен от своето развитие материалните производителни сили на обществото влизат в противоречие със съществуващите производителни сили“ и т. н., което е безсмислица. След това, за тази ни услуга, надяваме се, че г. д-р Ал. Недялков не ще ни остави без да узнаем в какво превратно съм превел казания пасаж.

При всичко казано за неговата студия, но г. д-р Ал. Недялков се е потрудил много върху нея. Като труд и като постоянство в него, за да предаде Щамлеровото обемисто съчинение, заслужава похвала и особено от лагера на нашите буржоазни „философи“. Но доколкото ни е известно, той не обърна толкова голямо внимание на последните, защото, вижда се, г. д-р Ал. Недялков като радикалдемократ, не прилича на безпартийните „философи“, които преди всичко гледат да са в добри отношения с всички представители на буржоазната „философска мисъл“ у нас, без да се свързват с партиите им. Това е една грешка от страна на г. д-ра, затова и го замълчават. Ние обаче му отдадохме дължимото и дори втори път. От нас да мине!

сп. „Ново време“, кн. XI, 1910 г.

ЕДНА ЕПОПЕЯ НА БУРЖОАЗНИЯ НАЦИОНАЛИЗЪМ

Известният буржоазен публицист — и нека признаем, един от най-бляскавите буржоазни публицисти у нас, — г-н Симеон Радев⁴⁸, пише едно голямо съчинение, първият том от което е отдавна пред нас, под гръмкото заглавие: „*Строителите на съвременна България*“. Първият том е посветен на събитията от началото на освобождението на България до детронизирането на Батемберга включително.

Книгата на г. С. Радев не е история на съвременна България. В нея събитията са изложени без всякаква връзка с икономическото и културно състояние на страната. В нея събитията са изложени последователно, както са вървели, и хронологично, поради това книгата на г. С. Радев представлява една *историко-политическа хроника* на съвременна България.

Това, че книгата на г. С. Радев не представлява история на съвременна България, признава и сам той. В предговора си той казва следното:

„Обнародването на настоящата книга ще се види на мнозина преждевременно. Една история на съвременна България ще бъде наистина възможна, след като се появят: мемоари, които да открият интимната и психологическа страна на събитията; монография върху развитието на ступанския ни живот и на държавните ни учреждения; обширно изследване на епохата на Възраждането, в която се крият новите извори на българския национален дух и зачатъците на свободното ни политическо съществуване, и най-сетне, истински разоблачения за политиката на великите сили, които са упражнявали тъй често решающе влияние върху съдбините на България. При отсъствието на тия данни може да се говори за едно систематическо изложение на събитията подир Освобождението, но не и за история, която да отговаря на една научна метода.“

Ясно е, че г. С. Радев нямал е намерение да пише история на съвременна България и че книгата му не е такава, а само „едно систематическо изложение на събитията“, т. е. една *историко-политическа хроника*. Обаче ние не можем никак да се съгласим върху мотивите, по които г. С. Радев не е можал да напише една история на съвременна България. Той казва, че нямало ония данни, за които говори в предговора си, и затова не можало да се говори за една история на съвременна България. Това не е сериозен мотив. За една история е необходимо, преди всичко, икономическото и културното състояние на съвременна България. Дори да приемем, че няма никакви мемоари и монографи върху това състояние, пак това не значи, че е невъзможна една история на съвременна България. Икономическото и културното състояние на последната след Освобождението е толкова близко до нас, че ние можем да говорим за него без да чакаме специалните монографии. Същото почти можем да кажем и за очакването на „обширни изследвания на епохата на Възраждането“. За една история на съвременна България биха били достатъчни и тия данни, които ги има вече. От друга страна от самата книга на г. С. Радев се вижда ясно, че има много данни, които откриват „интимната и психологическа страна на събитията“ и разобличават „политиката на великите сили, които са упражнявали тъй често решающе влияние върху съдбините на България“. Изобщо събитията в книгата на г. С. Радев са налице и документирани добре. Оставаше следователно да се обяснят в свръзка със ступанското и културно състояние на съвременна България от началото след Освобождението до изпъждането на Батемберга, до 9-и август 1886 година. Обаче нищо такова ние не намираме в първия том от съчинението на г. С. Радев.

Това, че нашият автор се отказа да пише история на съвременна България, а се ограничава само с „едно систематическо изложение на събитията“, е съвсем не случайно. Мотивите за това не са тия, които ни привежда в предговора си, а съвсем по-други. Всъщност г. С. Радев си е турил за цел да възпее главно българския буржоазен национализъм, да напише *една епопея на този национализъм*, за да не остави „новото поколение да учи политическото ни минало в книгите на чужденци, писани

повърхностно и пристрастно“. Това се вижда и от първия том на неговото съчинение, макар и не тъй изпъкнало, както това трябва да очакваме във втория му том, дето, сигурно, ще четем за така наречената *Стамболова епоха*, когато буржоазният национализъм получи най-интензивния свой израз. С чувствата на този национализъм именно е пропита книгата на г. С. Радев. И съвсем вярно той търси корените на този национализъм в епохата на Възражданието.

Само от себе се разбира, че г. С. Радев не назовава този национализъм със собственото му име. За него той е общонационалният дух. В увода си към книгата той пише на стр. VIII-ма:

„Под името национализъм ние не разбираме народното съзнание и любовта към отечеството: тия качества са твърде общи, за да могат да послужат като характеристика на едно поколение и като релеф на една епоха. Това, което ние наричаме национализъм на нашето Възраждане, това е самонадеяността на националния дух, това е устремът към големи исторически съдбини, това е вярата, че българският народ е призван да владее над Балканския полуостров. Всички силни умове на Възражданието: Раковски, д-р Чомаков,⁴⁹ Любен Каравелов бяха националисти в този смисъл. На тия, които мечтаеха за една мънинка България между Дунава и Балкана, д-р Чомаков казваше в Цариград: „На българския народ са нужни три морета!“ Любен проектираше една югославска конфедерация, в която на българите предстоеше господствующа роля, а Раковски подчиняваше на своята фантазия и историята, и филологията, за да окрили своето поколение с патриотическата амбиция, която поражда спомена на едно велико минало.“

Както виждаме, национализмът на г. С. Радев не е „народното съзнание и любовта към отечеството“, а „това е самонадеяността на националния дух, това е устремът към големи исторически съдбини, това е вярата, че българският народ е призван да владее над Балканския полуостров“. Но това е тъкмо национализмът на една въздигаща се буржоазна класа. Той не е национализъм на един цял народ.

Нашите четци трябва да си припомнят писаното в нашия „Принос към историята на социализма“ за така наре-

чената епоха на Възраждането, т. е. за епохата на черковната и революционната борба преди Освобождението. Там ние видяхме, че националният дух на тази епоха беше духът на една издигаща се буржоазна класа, която се стремеше към освобождението си и политическо господство, и че наистина „всички силни политически умове“ от тази епоха, за които споменава г. С. Радев, бяха най-типичните представители на този национален дух. От друга страна, на същото място ние видяхме, че нашата буржоазия, поради особените географически и политически условия, в които се намираше българската нация на Балканския полуостров, не можеше другояче да постигне своята мисия освен при условието да проникне със своя дух дребнобуржоазните маси, да се яви представител на общонационалния дух, на общобългарския стремеж към освобождение от чуждото иго. Затова именно тя, преди да дойде до своята политическа революция, се залови да революционизира българския народ духовно, т. е. в националния дух на своята класа. И наистина, тя по такъв начин успя да подчини дребнобуржоазните маси, както и техните идеолози на своя национален дух, да ги революционизира с тоя дух. В този смисъл нашата буржоазия в епохата на Възраждането се явяваше една революционна класа, която стоеше начело на политическата борба и я ръководеше.

Много естествено е, че г. С. Радев се явява горещ почитател и проповедник именно на този буржоазен национализъм. Както е известно, той принадлежи към ста̀мболовистката, или народно-либералната партия. Тя от една дребнобуржоазна партия се оформи в една чисто буржоазна партия, с всички ония традиции на буржоазията от революционната епоха, от епохата на Възраждането. Национализъмът на тази буржоазна партия е именно този, който разбира г. С. Радев. За нея „съзнанието на народа и любовта към отечеството“ са само едни абстракции, към които може да се апелира или само за украшение на словото, или когато липсват по-силни аргументи в борбата против външните и вътрешните врагове на „отечеството“. За нея като партия на капиталистическата буржоазия, както и за последната, „съзнанието на народа и любовта към отечеството“ не само са празни абстракции, към които може да се прибягва само в посочените случаи, но и се явяват опасни за „патриотическата ѝ амбиция“ да владее над Балканския

полуостров и над „три морета“. С други думи, „съзнанието на народа и любовта към отечеството“, ако не са съзнание на буржоазния национализъм и любовта към него, към неговата „патриотическа амбиция“ не съставляват „национализъмът на нашето Възраждане“. А г. С. Радев, като типичен идеолог на нашата капиталистическа буржоазия, иска, щото новото поколение в България да се възпитава именно в духа на тоя национализъм. Тази е главната побудителна причина да напише своята книга не във вид на история, а на една историко-политическа хроника, или във вид на една епопея на буржоазния национализъм.

Своята книга г. С. Радев озаглави: „*Строителите на съвременна България*“. Самото това заглавие издава тенденцията, която влага авторът в книгата си. Очевидно, „строителите на съвременна България“ са всички ония, които след освобождението водят България в пътя „на самонадеяността на националния дух“, които се въодушевяват от „устрема към големи исторически съдбини и които са проникувани с вярата, че българският народ е призван да владее над Балканския полуостров“. Всички ония обаче, които нямат тези добродетели на буржоазния национализъм, те, очевидно, не са „строители“; те са или разрушители, или предатели. Последното г. С. Радев не го казва, но то в цялата му книга на първия том навсякъде проглежда. Още по-ясно ще изпъкне то сигурно във втория том.

Всъщност в първия том ролите на строителите и разрушителите или предателите на съвременна България са тъй приплетени, че строителите се явяват във вид на разрушители и предатели, и обратно. Напр., първо време всички буржоазни идеолози бяха едно в борбата им против решението на Берлинския конгрес за раздялата на Южна и Северна България. Обаче след това те се разделят на две главно партии: консервативна и либерална. При това тези партии в двете части на България се различаваха: додето консервативната партия в Южна България и либералната в Северна България зяпаха в устата на агентите на руското правителство, консервативната партия в Северна България и либералите в Южна, напротив, тласкаха Батемберга към извършването на едно „национално дело“, което да привърже „българския народ“ към него, и

изобщо не се поддаваха лесно на агентите на руското правителство. Първо време консервативната партия в Северна България се явяваше носителка на освобождението ѝ от опеката на Русия и за националната ѝ независимост. Обаче в същото време тя, в борбата си против либералната партия, сама разрушаваше делото на националната независимост. Тя прибягваше до помощта на Русия, за да унищожи либералната партия; тя пращаше Батемберга да търси руски генерали за министри, с помощта на които да събори либералната партия и по такъв начин тя приготви почвата за близкото детрониране на Батемберга.

Либералната партия в Северна България първо време посрещна Батемберг с възторг, главно като роднина на руския цар. Обаче със своята буйна борба против консерваторите, тя наплаши младия, не особено умния и характерен принц, и го тласна в прегръдките на консерваторите и към суспендирането на конституцията и пълномощията⁵⁰, към повикването на руските генерали и преобръщането на България в руска губерния. След възстановяването на конституцията⁵¹ и изпъждането на руските генерали либералната партия се разцепи на две: на Каравелово либерално крило и Цанково либерално крило, между които се почва ожесточена борба. Последното виждаше в Батемберга главното зло за България, понеже той бил предател на Русия и на славянството. Първото крило, напротив, се помири с Батемберга; обаче положението на последния беше основно разклатено. Либералната партия на Каравелова се надяваше да постигне едно примирение на Батемберга с Русия и не мислеше за никакви национални задачи. Либералната партия в Южна България — вече и русофобска, противоруска, — напротив, се залавя за съединяването на двете Българи. Батемберг, тласкан от консерваторите, пригръща делото на съединението, а народно-либералната партия, както се нарече Каравеловото крило, която беше на власт тогава, биде принудена да се присъедини, когато то бе провъзгласено. Обаче след сръбско-българската война и Каравеловото крило на либералната партия в угода на Русия се съгласява за детронирането на Батемберга⁵². По такъв начин на 9-и август 1886 година България се намира тласната в една катастрофа, която малко оставаше да я потопи окон-

чателно в „руското море“. От друга страна, южнобългарската консервативна партия, или, както сетне я нарекоха, „лъжесъединителска“, която в опозиция агитираше за съединението, когато то бе извършено, искаше от Турция да ги повърне на власт чрез окупиране на Южна България с турска войска, както по-сетне, след детронирането на Батемберга, тя, заедно с Цанковото крило на либералната партия, искаше от Русия да окупира България.

Както виждаме, при царуването на княз Батемберг ролите на „строителите на България“ се разбъркват така, че „строителите“ стават разрушители или предатели, а последните — „строители“, и обратно. Поради това, заглавието: *„Строителите на България“* изглежда да не отговаря напълно на съдържанието на първия том. Но в случая не е важно това, дали заглавието отговаря напълно на съдържанието; важна е тенденцията, която се прокарва в него.

В разгледвания том от съчинението на г. С. Радев най-много място е дадено на три момента от историята на съвременна България, а именно на борбата между консерваторите и либералите в Северна България, още от първото Учредително народно събрание, на опитите на Русия да превърне България в своя област и на съединението и свързаната с него сръбско-българска война, в които епопеята на българския буржоазен национализъм, или, както се изразява нашият автор, „епопеята на българската енергия“, се яви епохална. Изложенията на събитията около тия три момента от историята на съвременна България съставлява най-съществената част на първия том от книгата на г. С. Радев.

Нашите четци обаче напразно ще търсят в нея едно научно обяснение на събитията. Например най-важното събитие при царуването на княз Батемберг, което упражни най-решително влияние върху политическия живот на съвременна България, а именно борбата между либерализма и консерватизма, г. С. Радев го обяснява съвсем ненаучно. Той обяснява това събитие с възпитанието на представителите на тия две политически партии: либералите били възпитани в демократически дух на революционната епоха, когато консерваторите били възпитани в духа на господстващия в Западна Европа през 70-тите години

консерватизъм. На стр. 56 и 57, като говори за доклада на комисията, избрана от първото Учредително народно събрание и нарочно само от консерватори, която трябваше да определи върху какви принципи трябваше да се основе конституцията на България, г. С. Радев продължава така:

„Докладът — самите му автори го заявяваха — бе надъхан с консервативни идеи. От где произхождаха те? Дали, както мислят нашите социалистически писатели, от самите условия на икономическото развитие на България? Ний мислим, че консервативното мировъзрение на комисията бе се образувало по-скоро под влиянието на политическите идеи, владеющи тогава в Европа. А Европа бе по това време в пълна реакция.“

Подир това следва едно изложение на политическото състояние в Европа след победата на Германия и Парижката комуна, и продължава:

„В такова време бяха се учили в Европа авторите на доклада: д-р Стоилов, Греков, Помянов, Балабанов; господстващите идеи не можаха да не се отразят върху тях. При това самата организация на западноевропейските държави бе за тях един голям урок на консерватизъм. Навсякъде те виждаха системата на двете камари. Дори и младата френска република бе признала нуждата от един сенат. Колкото за избирателния ценз, той съществуваше също в повечето културни народи в Европа. В 1879 год. недоверието към всеобщото гласоподаване бе наистина още много живо. На учените българи то се виждаше още по-основателно, тъй като се касаеше за една непросветена маса, каквато бе в техните очи българският народ. Те не вярваха в зрелия политически разум на тоя народ, както чорбаджиите не вярваха по-рано в неговата способност за революционна борба.“

Така г. С. Радев обяснява появяването на консервативната партия. А буйната борба на либералите против тази партия обяснява с тяхната вяра в „добродетелите на народа“, придобита от тях в борбата през революционната епоха преди Освобождението. Няма съмнение, че консервативните идеи на Западна Европа се отразяваха и върху нашите консерватори, както либералните и особено революционни идеи на същата Европа, но пречупени през призмата на най-различни условия, като руските и ония на

другите съседни страни, се отразяваха върху нашите либерали. Обаче пита се: защо първите възприеха идеите на западноевропейския консерватизъм, а другите на западноевропейския либерализъм и радикализъм? Нашият автор, г. С. Радев, в отговор на този въпрос казва, че консерваторите не познавали „добродетелите на народа“, когато либералите и радикалите ги познавали, защото са живели с народа. Обаче този отговор не съдържа пълното обяснение на въпроса. Очевидно е, че консерваторите и либералите се явяват идеолози на две различни класи в началото на историята след освобождението на България. Борбата между консервативната и либералната партии при царуването на Батемберга беше борба на старата *чорбаджийска класа* с новообразуваната *дребнобуржоазна класа* тогава. Тя беше една ожесточена *класова борба*, идеолози на която се явяваха консерваторите и либералите. И само от гледна точка на тази класова борба ние можем да разберем събитията от епохата, която засяга г. С. Радев в първия том на своята книга.

Ние не знаем кои социалистически писатели има предвид г. С. Радев, когато казва, че според тях консервативните идеи произхождали от самите условия на икономическото развитие на България. Така изразена социалистическата мисъл е съвсем невярна. Консерваторите у нас се явиха представители на една стара класа. Но оная идеология, в която те се явиха в споменатия от г. С. Радев доклад на конституционната комисия, те можаха да я възприемат от Европа. Същото трябва да кажем и за либералите. Въпросът, следователно, се състои в обясняването произхода на борбата между двете партии. А произходът на тази борба, както споменахме, се обяснява със съществуването на две класи с противоположни интереси и социални стремежи, от които едната пропадваща, а другата в най-цветущото си състояние, което обяснява и безсилието на консервативната партия, и мощта, „вярата в добродетелите на народа“ и буйността на либералната партия. Съществуването и силата на тия класи обаче зависят очевидно, от условията на икономическото развитие на България! Такава е мисълта на социалистическите писатели, и, очевидно, тя съвсем не прилича на оная мисъл, която ни приписва г. С. Радев.

Ние тука не можем да се впускаме в подробни обяснения на събитията, които излага г. С. Радев в първия том на своята книга. Нашите четци могат за това да се обърнат към нашия „Принос към историята на социализма в България“. Ние тука не се спираме тъй също да разгледаме всичкия смисъл на оная теория на буржоазния национализъм, която ни развива г. С. Радев и която партията, към която той принадлежи, стамболовистката или народно-либералната партия, обича да я противопоставя на социализма. Върху това ние ще се спрем, когато имаме на ръце втория том от съчинението на г. Симеон Радев. Нашата цел тука беше да изтъкнем какво представлява неговият труд. Ние видяхме, че той не дава научно обяснение на събитията, а там, дето дава такова, то е съвсем непълно и ненаучно. Между другото, г. С. Радев съвсем невярно обяснява причините за разцеплението на либералната партия на две крила: каравелисти и цанковисти. Той обяснява това разцепление с различните характери на Каравелова и Цанкова и особено *с ината на последния*. Съвсем несъстоятелно обяснение! Ние тука и върху тоя въпрос няма да се спираме. И върху него нашите четци ще намерят обяснението в същия „Принос към историята на социализма в България“. Тука ще забележим само, че разцеплението в либералната партия се яви следствие на разчленяването, което се извърши всред дребнобуржоазната класа. Отдели се от последната една лихварско-търговско-занаятчийска класа, интересите на която вече се отделят от ония на масата от дребната буржоазия, а поради това, и политическите ѝ, и социални възгледи не съвпадаха с ония, които представляваше дотогава либералната партия; тези последните за нея вече бяха много радикални и недостатъчно русофилски. Политически израз на интересите и социалните стремежи на тази нова класа, по-нататъшното развитие и разчленяване на която приведе към нови разцепления в либералната партия и образуването на нови партии, се яви партията на Цанкова. Така че не с различните характери на личностите, които характери играят подчинена роля, а с материалните условия на живота се обяснява първото разцепление на либералната партия. И тука, само от гледна точка на класовата борба могат да се обяснят събитията, свързани и с разцеплението на либералната партия, и

които приведоха към турянето край на царуването на Батемберга.

Обаче г. С. Радев е далеч от тази гледна точка и не толкова от неразбиране, колкото съзнателно. Той и в това отношение се явява един от най-типичните идеолози на буржоазния национализъм. Нашата буржоазия няма насреща си една феодална класа или старата чорбаджийска класа, която да я кара да апелира към класовата борба, както това правеха идеолозите напр. на френската буржоазия в революционния ѝ период. Наистина, нашата буржоазия има да се бори с представителите на дребната буржоазия и с ония на аграрно-лихварско-предприемаческата част, която се обособява от буржоазната класа. При всичко това обаче идеолозите на капиталистическата буржоазия у нас не искат да признаят класовата борба като фактор, като пружина на историческото движение. Да признаят класовата борба, значи да признаят, че тяхното господство и тяхната държава, техните стремежи и техният, най-сетне, национализъм са класови, а не общонародни, или общонационални, както те се изразяват. И г. С. Радев, като верен представител на идеологията на буржоазията, не може да признае класовата борба дори и там, както в революционната епоха, дето тя е очевидна. В увода си г. С. Радев представлява чорбаджиите в тази епоха като една класа, която страшно потиска народната маса и с потисничеството на която обяснява нейната борба против тази класа. Но и в този случай той ни говори не за класовата борба на буржоазията против чорбаджийската класа, а за борба на две политически течения, на „младото“ със „старото“, на „народа с чорбаджиите“. Но тъкмо за това пък буржоазните идеолози не могат да дадат нито едно ценно от научна гледна точка обяснение на историческите събития. Впрочем, за тях последното е съвсем излишно и дори пакостно от гледна точка на тяхната теория за национализма. За тях не е важно „съзнанието на народа и любовта към отечеството“. Ако биха рекли да обяснят събитията научно, биха дошли до теорията за класовата борба. А днес поне за нашата буржоазия е ясно, че теорията на класовата борба означава „съзнание на народа“, дори тя означава „любов към отечеството“, което съвсем не е съгласно с теорията на буржоазния национализъм. Нашият автор г. С. Радев това най-добре от всички буржоазни идеолози разбира и затова

той не пише история на съвременна България, а истинска епопея на буржоазния национализъм.

При всичко казано обаче книгата на г. С. Радев е несъмнено един много ценен принос за нашата буржоазия. Синовете на последната в книгата на г. С. Радев, наистина, могат да намерят чист извор за черпене националистическо въодушевление и „патриотическа амбиция“. С това може да се обясни и голямото разпространение, което се даде на доста големия първи том (850 стр., голяма осмина) от официалните учреждения у нас.

Впрочем книгата на г. С. Радев е интересна и за всеки, който не е запознат със събитията от началото на съвременна България. Като се имат предвид всички недостатъци, които изтъкнахме тука, и особено като прочетат предварително *„Принос към историята на социализма в България“*, нашите четци, които не са запознати с историята от началото на освобождението, ще прочетат том първи от книгата на г. С. Радев с интерес. Особено е интересна оная част от него, в която се изтъкват домогванията на Русия да подчини България под своята власт. Тя е добре документирана. И изобщо, фактичката страна на събитията, които излага г. С. Радев, е много добре документирана и изложена. При това г. С. Радев е голям майстор в характеристиката на отделните дейци, на политическите личности. Който познава отблизо или отдалече нашите „строители“, т. е. държавници и политици, в книгата на г. С. Радев ще намери чудно верни характеристики върху тях. Особено чудесна е характеристиката на известния П. Каравелов, типичен представител на дребната буржоазия — консерватор като нея, колеблив и малодушен, нерешителен пред сериозни обстоятелства, но дързък самохвалец пред слабите или безхарактерните — както дребната буржоазия. Впрочем, такива са всички идеолози на дребната буржоазия. Такава е и днес партията на Каравелова, която е на власт, под името „демократическа партия“, кръстена, прочее, така от самия Каравелов, след окончателното му политическо проваляне с детронирането на Батемберга.

сп. „Ново време“, кн. XII, 1910 г.

Д. БЛАГОЕВЪ.

КЪМЪ МАРКСИЗМА!

УПЪТВАНЕ ЗА ИЗУЧВАНЕ НА МАРКСОВОТО УЧЕНИЕ

СОФИЯ

ПАРТИЙНА СОЦИАЛИСТИЧЕСКА КНИЖАРНИЦА И ПЕЧАТНИЦА

1911.

ПРЕДГОВОР

От ред години съм молен с писма и устно от млади другари и другарки да им дам една програма за систематично социалистическо самообразование. При всичкото ми желание обаче не можах по-рано да пристъпя към съставянето на такава програма. Две главно обстоятелства ме спъваха.

Първо, социалдемократическата литература на български език, пригодна за целта, до последно време беше много бедна. При това преводите на някои книги от тази литература, пригодни за целта, бяха не само лоши, но и социалистическата мисъл в тях беше направо изопачена. Трябваше да се почака да се явят преводи на други, на нови марксистически произведения и нови преводи на преведените такива по-рано.

Второ, колчим помислях да се заловя за съставянето на програма, винаги се явяваше съмнението дали с една програма само ще може да бъде постигната целта. Това съмнение трябваше да се преодолее. А можеше то да се преодолее само чрез един опит.

Миналата година един случай ми помогна да направя такъв опит. Другарката студентка И. М., на която дължа голяма благодарност за голямата ѝ услуга по коригирането на „Капитала“, ме помоли също да ѝ дам една програма за по-системно изучаване на Марксовото учение. Възползувах се от тоя случай, за да направя нужния опит. Съставих тука предлаганата програма и предложих на другарката И. М. да чете наред по тази програма. Обаче оказа се, че само с програмата, без упътване, мъчно ще бъде постигната целта. Опитът ми даде идеята да напиша към програмата и *Упътването*, което предлагам.

Едни от главите на това *Упътване* са извод из някои от книгите на програмата, но без да се придържам напълно о тяхното съдържание, като си служих и с при-

мери въвн от тях. В другите глави, главно в ония на *втория отдел*, съвсем не се придържах о съдържанието на книгите от програмата. Тук привеждам съвсем нови примери. Това направих, главно, ръководен от съображението, че не би било толкова полезно да повтарям това, което четците ще го намерят в самите книги от програмата. Моята задача беше — да дам главно упътвания как по-лесно да се ориентират четците в съдържанието на произведенията и какви изводи трябва да търсят в тях. Поради това, от само себе си се разбира, че моето *Упътване* не може да замени нито самата програма, нито нейното сериозно изучване. По никой начин! То е само едно *упътване*, след прочитането на което трябва най-сериозно да се проучи програмата, а след това да се премине към по-специално и по-широко изучване на Марксовото учение чрез прилагането му както към обясняването на обществено-икономическите и политически явления и събития в нашата страна, тъй и към обясняването същите явления и събития в другите страни.

Доколко сполучливо изпълних задачата, която имах предвид при съставянето на програмата и *Упътването*, и доколко можах да задоволя желанието на другарите и другарките, остава те да се произнесат. Ще ми бъде най-приятно, ако съм сполучил да им бъде полезен в усилията им да усвоят Марксовото учение и по такъв начин да станат добри социалдемократи и социалдемократки, за да бъдат най-полезни на великото освободително дело на пролетариата, на което Марксовото учение е философията и най-мощното оръжие за победата му.

София, февруари 1911 г.

Д. Благоев

ПРОГРАМА
ЗА
ПЪРВОНАЧАЛНО ЗАПОЗНАВАНЕ
С
МАРКСОВОТО УЧЕНИЕ

ПРОГРАМА ЗА ПЪРВОНАЧАЛНО ЗАПОЗНАВАНЕ С МАРКСОВОТО УЧЕНИЕ

Отдел I

МАРКСИЧЕСКАТА ИДЕЯ ЗА ПРОГРЕСА.

1. *К. Кауцки.* — Основите на социалдемокрацията. (Първата част от коментар към програмата на социалдемокрацията.)

2. *К. Маркс* и *Фр. Енгелс.* — Манифест на Комунистическата партия.

3. *Фр. Енгелс.* — Произход на семейството, частната собственост и държавата.

4. *А. Богданов.* — Кратък курс на икономическата наука (историческата му част).

5. *К. Кауцки.* — Икономическите учения на Карла Маркс (първият отдел).

Отдел II

ФИЛОСОФСКИТЕ ОСНОВИ НА МАРКСИЗМА.

1. *Фр. Енгелс.* — Развитие на научния социализъм.

2. *Фр. Енгелс.* — Людвиг Фоербах.

3. *Гортер.* — Историческият материализъм.

4. *Фр. Меринг.* — Исторически материализъм.

5. *Белтов.* — Философските учения на Маркса.

6. *Плеханов.* — Основните въпроси на Марксизма.

7. *Фр. Енгелс.* — Анти-Дюринг.

Отдел III

ОБЯСНЯВАНЕ ОСНОВИТЕ И ДИАЛЕКТИКАТА НА МАРКСИЗМА ЧРЕЗ ПРИЛАГАНЕТО ИМ

1. *Крижевицки.* — Произход и разпространяване на идеите.

2. *П. Лафарг.* — Икономическият детерминизъм на Маркса.

3. *К. Кауцки.* — Произход на морала.
4. *К. Кауцки.* — Етиката и материалистическото разбиране на историята.
5. *Хенр. Рол. Холст.* — Мистицизмът в съвременната литература.
6. *Хенр. Рол. Холст.* — Ибсен.
7. *Г. Плеханов.* — Искуство и критика.
8. *Г. Плеханов.* — Новото направление в историята.
9. *К. Шелявин.* — Свобода и необходимост.
10. *К. Кауцки.* — В защита на марксизма.

Отдел IV

ОБЯСНЯВАНЕ МАРКСИЗМА ЧРЕЗ ПРИЛАГАНЕТО МУ КЪМ ИСТОРИЯТА

1. *К. Кауцки.* — Класовите противоречия във френската революция.
2. *К. Маркс.* — Класовата борба във Франция.
3. *К. Маркс.* — 18-и Брюмер на Луи Бонапарта.
4. *К. Маркс.* — Революцията и контрареволюцията в Германия.
5. *К. Маркс.* — Гражданската война във Франция.
6. *К. Кауцки.* — Републиката във Франция и социалдемократията.

УПЪТВАНЕ
за
ИЗУЧВАНЕ НА МАРКСОВОТО УЧЕНИЕ

УВОД

Най-обичната дума на буржоазните писатели, философи и учени е думата *прогрес*. В учебниците, в студентските ръководства по история и особно по философия на историята, в уводите към философията и историята на човешкото общество — навсякъде ще срещнете думата *прогрес*. Постоянно чуваме да казват, че еди кой си народ направил голям *прогрес*, че човешкото общество от две хиляди години насам е вървяло от *прогрес* към *прогрес*. Но какво нещо е *прогрес*?

Думата *прогрес* е произведение на буржоазната философска мисъл. С нея тя прибулваше същността на буржоазните отношения, с нея дълго време омайваше умовете на недоволните от господството на буржоазията. Но какво нещо е *прогрес*? — този въпрос не можеше най-сетне да не се яви.

Самото буржоазно общество, днешното общество, е изпълнено с най-големи противоречия, с кървави борби и войни, в които жестокостта и подлостта на силните, на господстващите класи най-рязко противоречат на обичната формула на буржоазните писатели за прогреса в човешкото общество. Тъй също и историята на това последното представлява история на непрестанни борби и изстребителни войни, в които жестокостта и подлостта на силните, на господстващите класи заемат тъй също най-видно място. Но именно предвид на това не можеше да не се яви въпросът: *Какво нещо е прогрес*? Той се постави, и буржоазните писатели трябваше да дадат отговор на него.

Отговорът, който дават на въпроса буржоазните писатели, е най-различен, и, поради това, наместо обяснение същността на *прогреса*, се получава гъста мъгла в главите на тях, които искат да узнаят тази същност от тях. А обикновено нашите млади другари и другарки,

които искат да бъдат полезни на освободителното дело на пролетариата, но които са минали през буржоазните училища, пристъпват към запознаване с учението на пролетарската класа, с *Марксизма*, именно с буржоазната мъгла в главите за същността на *прогреса*. Естествено, това е една голяма пречка за умственото им развитие.

Да помогнем на нашите млади другари и другарки, които мислят да свържат своя живот с великото славно освободително дело на пролетариата, да се избавят от буржоазната мъгла за същността на *прогреса* в човешкото общество и по такъв начин да улесним пътя им към по-пълното усвояване учението, философията на това велико дело — такава е главната задача на това. *Упътване за изучаване на Марксизма*. Затова *първият* отдел от него е посветен на Марксихеската идея за *прогреса*.

Според марксизма, моторна сила на историческото движение е *класовата борба*, която е последица от развитието на производителните сили на обществото. Буржоазната наука, напротив, обяснява историческото движение с *прогреса* на идеите. Според нея, явяват се личности с прогресивни идеи, почват да ги проповядват и, най-сетне, извършват преврат в обществото. Обаче отде и как се явяват тези *прогресивни идеи*, защо те се явяват днес, а не преди сто години, и защо идеи, които вчера се считаха за прогресивни, днес, напротив, се считат за реакционни? На всички тези и такива въпроси буржоазната мисъл не можа да даде научен отговор или дава съвсем мъгляви, ненаучни отговори. Само Марксовото учение днес дава научен отговор на тия въпроси.

Марксизмът не отрича значението на идеите в общественния живот. Напротив, той признава тяхната сила. Обаче неговата задача — и неговата най-голяма научна заслуга — е в обясняването, защо и как в дадено време се явяват тези или онези идеи и кога те могат да тържествуват в живота. Също тъй той, марксизмът, не отрича и ролята на личностите в историята. Обаче и тука въпросът, на който трябваше да се отговори научно, беше: защо в дадено време изпъкват дадени личности, които играят важна роля в историческите събития? Марксизмът именно обяснява и този въпрос научно, без да отрича ролята на личностите в историята, когато буржоазната наука го обяснява или с простата случайност, или само

с личната силна воля, или пък с божията воля, с пръста на провидението.

Вторият отдел на това *Упътване* е посветен именно на произхода на идеите, или на *идеологиите*, и върху причините на историческите събития от гледна точка на Марксовото учение. Обаче четците на *Упътването* трябва да имат предвид тези ни бележки главно върху втория отдел понеже там не се засяга въпросът за значението на идеите и ролята на личностите в историята. Впрочем, с въпросите, които засягаме в тоя увод, те ще се запознаят от книгите, които посочвам в програмата.

ОТДЕЛ ПЪРВИ

Глава първа

МАРКСИЧЕСКАТА ИДЕЯ ЗА ПРОГРЕСА

(Към отдел I на програмата)

Идеята за прогреса се отнася предимно до човешкото общество. Нейната същност може да се изрази накъсо така: постоянна смяна на обществената организация; една стара обществена организация се измества и замества от нова.

Всяка дадена обществена организация има своя особена основа, върху която се крепи. Тази основа е *икономическата основа*, която се определя от *начина на производството*.

Първата обществена организация е *първобитната комунистическа организация*. Нейна основа съставляваше комунистическото ступанство, т. е. общото владение на най-важните средства за производство, като земята, лодките, домашните постройките и т. н., и общото потребяване на продуктите според имотното положение и потребностите на обществото. По това общество представляваше едно затворено и отделно от другия свят ступанство, което само си произвеждаше всичко потребно. Това ступанство е производство за *лично потребяване* на цялото общество, а не за размяна. Тоя именно начин на производството определя икономическата основа на комунистическата обществена организация.

Обаче, комунистическият начин на производството в по-нататъшното си развитие преминава в друг, в *стоковия*. Комунистическото ступанство постепенно се разделя на различни области, и всеки работник работи само в известна област. С други думи, вътре в комунистическото общество все повече се разширява разделението на труда, което увеличава производителността на последния. Поради това, комунистическото ступанство се разпада на отделни сту-

панства, всяко от които вече произвежда не всичко необходимо за обществото, а само някои видове продукти, но в количество много по-голямо, отколкото му беше необходимо. По такъв начин, яви се в него излишък от продукти, които почва да разменява.

Когато е думата за първобитното комунистическо общество, трябва да се разбира, че то се състои от отделни комунистически общини, всяка от които представлява едно малко затворено комунистическо ступанство, независимо от другите, и което си произвежда всичко необходимо. Ясно е, че в едни, комунистически ступанства се е извършил по-рано процесът на разпадането му в отделни професии, следователно, по-рано се разви разделението на труда, а от тука и по-голямата производителност на труда и появяването на излишъка от продукти — а в други комунистически ступанства този процес се извърши по-късно. Освен това, в комунистическите общини на първобитното комунистическо общество, в които се извършваше казаният процес, се създадоха различни видове излишъци от продукти. Това именно стана причина да се развие размяната им между различните общини.

Първо време размяната на продуктите, беше случайна, необичайна. Но колкото повече се развиваше разделението на труда вътре в комунистическото общество, следователно, колкото повече растеше производителността на труда, толкова по-голямо ставаше количеството на продуктите. Поради това, размяната на последните става все по-обичайна. Отделните професии, на които се разпада комунистическото ступанство, постепенно се превръщат в отделни ступански предприятия, които произвеждат продукти специално за размяна, за продажба, а не за лично потребление.

Но произвеждането за размяна постепенно все повече индивидуализираше отделните ступански предприятия и приведе към окончателното разпокъсване на комунистическото общество в отделни самостоятелни едно от друго ступанства. Комунистическата обществена организация се разпадна и отстъпи мястото на нова обществена организация. Индивидуалното ступанство се основава вече върху правото на частното владение, на частната собственост върху средствата на производството. Продуктите тука от

потребителни ценности, от продукти за потребление на цялото общество, стават разменни ценности, т. е. стоки.

С други думи, яви се новият начин на производството, *стоковият, или начинът на стоковото производство* — производството на стоки. Изменява се икономическата основа на обществото.

При стоковото производство обществото не е вече едно затворено ступанство. То се разделя на много различни предприятия, всяко от които самостоятелно произвежда и върху правото на частната собственост владее оръдията на производството. Колкото повече се развива стоковото производство, толкова повече производството за лично потребление заема последно място. Всеки произвежда почти само продукти, които той не консумира, а ги продава, а нужните нему ги купува. Така че всеки стокопроизводител работи не за себе си, а за другите, а последните работят за него. Всеки стокопроизводител изисква от другите същото количество труд, което им дава. Това ще рече, че *разменната ценност на всяка стока, или отношението (пропорцията), в което се разменява една стока с другите, или купувателната сила на една стока се определя от необходимото за нейното произвеждане работно време.* Последното е *средното обществено-необходимо работно време*, защото ценността на стоката не се определя от особените качества на отделния стокопроизводител, а от общите условия, в които се намира обществото.

Първо време стоковото дребно производство даде тласък за развитието на производителността на труда. Работникът, като самостоятелен стокопроизводител, беше лично заинтересован в по-доброто изработване на стоката и развиваше своите индивидуални способности, като усъвършенствуваше и оръдията на труда. Поради това, дребното производство първо време можеше да задоволява нуждите на пазара, толкова повече, че последният беше ограничен, твърде малък (града, околията). Но колкото повече се разширяваше пазарът, колкото по-голяма ставаше размяната, т. е. *търговията*, заедно с разширяването на средствата за съобщения между различните части на обществото, толкова повече дребното производство ставаше неспособно да задоволява нуждите на разширения пазар, на разширената търговия. При това с откриването нови пъ-

тища за съобщение, толкова повече и суровият материал се увеличаваше, който дребното производство не можеше бързо да преработва. При дребното производство количеството на оръдията на труда няма голямо значение, но и качеството им също не играе такава голяма роля, както личните качества на стокопроизводителя—неговото изкуство, похватност, сръчност и т. н. Усъвършенствуването на оръдията зависи от тези лични качества на стокопроизводителя, които изчезват заедно с неговата смърт. И понеже те бяха ограничени от самия начин на произвеждането, затова те не можеха да бъдат големи, следователно, не бяха достатъчни, за да задоволяват нуждите на развиващата се размяна.

Преди всичко, на това стъпало от стоковото производство между стокопроизводителя и пазара, или потребителите, се явява особен *посредник* за задоволяване на нуждите на размяната. Това е *търговецът*. Но той можеше да стане такъв, само като купуваше стоките от стокопроизводителите и ги продаваше на потребителите (консуматорите) с печалба за себе си. Колкото повече се разширяваше пазарът, толкова повече търговецът ставаше необходим и толкова повече той използваше своето положение, за да експлоатира и стокопроизводителите, и потребителите, и да трупа за себе си стоки и *общата стока* — *парите*.

От друга страна, колкото повече се разширява търговията и колкото по-малко може дребното производство да конкурира в пазара, толкова повече дребните собственици изпадаха в стеснено положение. Тука се явява *лихваринът*, който експлоатира стесненото положение на дребните собственици и чрез лихварство трупа стоки и пари за себе си.

Търговията и лихварството дават възможност да се употребят трупаните стоки и пари така, че собствениците им — търговецът и лихваринът — да получават печалба. Затова парите, или стоките, които се употребяват за извличане печалби, се наричат *капитал*, а ония, които ги притежават, се наричат *капиталисти*. Нуждата от *масово производство* на стоките на пазара за търговия можеше да бъде задоволена само от друг, нов начин на производството. Такъв нов начин се яви едрото производство. То се явява от самото начало равнозначно на *капиталистическо про-*

изводство, защото едрото производство можеше да се организира само от ония, които владееха нужните за неговото организиране средства, т. е. от *капиталистите*.

Едрото производство става основа на нова обществена организация — на *буржоазната*, която измества старата, основана върху дребното производство. Последното, в конкуренцията с едрото, пропада, самостоятелните стокопроизводители стават *пролетарии*, работници, лишени от средства за производство. В същото време едрите землевладелци в селата заграбват земите и с всевъзможни потисничества пропъждат селяните, които бягат в градовете. Този процес на съсипване дребните самостоятелни производители и преобръщането им в пролетарии създаде и другото необходимо условие за едрото производство — свободни от средствата на производството работници. Последните (средствата на производството) се събират в едрите предприятия, в едрите работилници, във фабриките и т. н., и са частна собственост на господарите на едрите предприятия. По такъв начин, явяват се две нови класи: *капиталистическата и пролетарската*. Първата, като притежателка на средствата на производството, следователно, силна икономически, става господстваща, която нагодява обществената организация към своите интереси и стремежи. Но този процес коренно измества старата обществена организация след въвеждането на машината в едрото производство, т. е. когато последното става *едра капиталистическа машинна индустрия*. Историческа задача на капиталистическия начин на производството става окончателното съсипване на всички стари начини на производството. Капиталистическият начин на производството във всички културни страни става господстващ и окончателно изтиква производството за лично потребяване на заден план. Обществото напълно се подчинява на неговите закони; държавата, която се появи с появяването на стоковото производство, на частната собственост върху средствата на производството, става обществена организация, която се намира в ръцете на капиталистическата класа и се управлява от нейните партии.

Но и капиталистическата обществена организация вече е на път да бъде заместена с друга. Капиталистическото производство има свойството да се разширява все

повече и много повече, отколкото се разширява пазарът. Благодарение на машините, които все повече се усъвършенствуват, производителността на труда достига такива размери, че частната собственост върху средствата на производството вече става пречка за по-нататъшното развитие на производителността на труда. Постоянното грамадно разширяване на едрото производство препълва пазара със стоки, което причинява през определени периоди време, които се повтарят редовно, прекъсване на производството и изхвърляне на големи маси работници на улицата и внася общо забъркване в живота на цялото общество. Това са *търговско-индустриалните кризи*, които, колкото повече се развива капиталистическото производство, толкова стават по-опустошителни за обществото. Те съсипват масово дребните и средните стокопроизводители, а така също и мнозинството от капиталистите, освен неколцина, които се намират в най-благоприятни условия.

От само себе се разбира, че от капиталистическия начин на производството и от неговите последици най-големи страдания изпитва работническата класа. Тя става все по-многобройна, цял народ, който при капиталистическия начин не може да бъде целия погълнат от производството. Образува се вън от производството една многобройна армия, наричана *резервна армия на труда*, винаги готова да навлезе в производството с намалена работна заплата и за по-голямо работно време. По такъв начин, капиталистите намаляват работната заплата и увеличават работното време. Положението на работническата класа става все по-тежко. Изходът от това положение, което създава капиталистическият начин на производството за цялото общество и особено за работническата класа, е в *премахването на неговата главна причина — частната собственост върху средствата на производството и превръщането им в обществено владение*.

Самото икономическо развитие създава условия за този коренен обществен преврат, за тази *социална революция*. От една страна, то събира средствата на производството във все по-малко ръце, в ръцете на една шепа най-едри капиталисти и земевладелци; създава частния капиталистически монопол върху средствата на производството на няколко капиталисти, които само прибират

печалбите и без които производството може да съществува. От друга страна, същото икономическо развитие създава държавните монополи: държавата все повече става едро капиталистическо ступанство; най-едрите капиталистически предприятия, като железниците, пощите и телеграфите, рудниците и т. н., ги прави държавни предприятия, държавен монопол. Обаче, и единият, и другият вид монопол правят положението на обществото още по-тежко, още по-несигурно. Недоволството засяга не само работниците-производители, но и широките потребителни маси. В същото време те, монополите, най-ясно изтъкват безполезността на капиталистическата класа за производството, необходимостта от премахването на частната собственост върху средствата на производството и неизбежността на превръщането им в обществено владение и използване за цялото общество.

Това ще бъде новата основа за новата обществена организация.

Но най-много заинтересувана в този преврат се явява работническата, пролетарската класа, като класа, която най-много страда от тежките последици на капиталистическото производство. Тя само може да извърши социалната революция. Но за да я извърши, трябва да стане обществена класа, да се бори като класа против господстващата класа, за изтръгването политическата власт от ръцете на капиталистическата класа, за завладяването на властта. Пролетарнатът днес все повече става такава класа, класа освободителна, следователно, едничка *революционна* класа в днешното общество. Нейните усилия днес са насочени към завладяването на политическата власт и към създаването на всички условия, които ѝ спомагат за завземането политическата власт в ръцете си, като средство за заместването на старата обществена организация с новата, основана върху общото владение средствата на производството за обща полза на цялото общество.

Такава е марксовата идея за това, което наричат *прогрес*, или, другояче казано, *идеята за общественото развитие, за развитието на човешкото общество, или за неговото социално развитие.*

Тази идея съставлява същността на *Марксовия социализъм*. Така че, Марксовият социализъм е *наука за общественото развитие*. В същото време той е научният или

теоретичният израз на движението на пролетариата, защото той научно обяснява появяването на пролетарската класа, нейното положение в капиталистическото (буржоазното) общество, нейното значение в производството, нейната историческа задача и неизбежността на революцията, която има тя да извърши. Затова Марксовият социализъм се нарича: *научен социализъм, работнически или пролетарски социализъм и освободителен или революционен социализъм*. Той е философията на пролетарската класа. И колкото повече пролетариатът се прониква от социализма, толкова повече той става обществена класа, класа освободителна, следователно *революционна класа*, способна да извърши обществената, социалната революция, условията за която подготви и подготвя икономическото развитие — да изпълни своята историческа задача.

Г л а в а в т о р а

КАК СЕ ИЗВЪРШВА ПРОГРЕСЪТ ИЛИ ОБЩЕСТВЕННОТО РАЗВИТИЕ?

Дадена обществена организация, т. е. политическата, юридическата (правната), религиозната и просветната организация на обществото, не се установява сама от себе си, а от хората. След разпадането на първобитната комунистическа обществена организация, следователно с появяването на частната собственост върху средствата на производството обществото се разделя на *класи*, на имотни и безимотни, на господари и подчинени. Оттогава всяка една икономическа основа, или всеки нов начин на производството, издига и нова класа, която се явява негов носител и представител на новата обществена организация.

Така например, в *античното общество* (в Стара Гърция и Рим) се явиха класата на земевладелците (евпатриди, патриции) и класата от земеделци и занаятчии (геомории и демиурги, плебеи). Понеже земята съставляваше най-важното средство на производството и понеже беше вече частна собственост, затова в силата на икономическото развитие, тя, земята, все повече се концентрира в

ръцете на едри земевладелци; класата на дребните земеделци все повече губеше това средство на производството, и голяма част от нея постепенно се превръща в роби, увеличава робската класа. Но с развитието на градовете в античното общество и с развитието на занаятчийското производство и търговията в тях образува се една нова класа от заможни занаятчии, които водят производството, основано на робския труд, и от заможни търговци. С други думи, изникна една градска средна занаятчийско-търговска класа, предвестница на бъдещата *буржоазна класа*.

Изпървен земевладелската класа, като владетелка на средствата на производството, се явява господстваща класа. Тя нагодява общественно-политическата организация съгласно със своите интереси. Политическата и обществена власт се съсредоточава в *съвета на старейшините*, в ръцете на *сената*. Класата на земеделците и занаятчиите все повече губеше средствата на производството и подпадаше в зависимост от земевладелската класа. Почва се борба между тях на живот и смърт. Тази борба навсякъде, дето от занаятчийската класа не се издигна една средна заможна занаятчийско-търговска класа, се свърши с пълното господство на земевладелската класа. Но дето в градовете разцъфтя занаятчийството и търговията и се образува по-заможна занаятчийско-търговска класа, там начело на борбата на земеделците със земевладелците се туря тази нова класа.

Тази борба на класите или тази *класова борба* в античното общество, съставлява историята му, т. е. историята на старата Гърция и Рим. С други думи, всички политически и обществени събития, всички промени, всички умствени, философски, литературни борби, които ставаха в античното общество, се дължат на класовата борба в него.

Или: моторна сила на общественото развитие, на историческото движение в античното общество се явява класовата борба.

Като изключим един период от около 70 години, в който в старата Гърция занаятчийско-търговската класа господаруваше, класовата борба в античното общество се свърши с победата на земевладелската класа. Обаче, тя се свърши с унищожаването на робството и превръща-

нето на селската и занаятчийската класа в *крепостници*. С пропадането на робството, занаятчийството в градовете, основано на робския труд, се превръща в занаятчийство, основано на личния труд. Земевладелската класа, след падането на римската империя, *с което минаваме в средните векове*, се организира на *феодални начала*. Римската империя се раздели на отделни области, провинции, всяка от които владееше един земевладелец, като всички земевладелци се свързваха с известни взаимни задължения за защита общите интереси на класата.

Класата на земеделците и занаятчиите трябваше да работи и доставя на земевладелската класа, на *феодалната класа* всичко нейно нужно *безплатно, ангария*. Потисничеството на феодалната класа над подчинената беше най-тежко, особено над селските крепостници. Поради това, естествено, класовата борба, почната в античното общество се продължава в средновековното общество. През средните векове крепостната селска класа често прибягваше до въстания против феодалите. Тази борба между двете класи използва занаятчийско-търговската класа против феодалите за своето освобождение от ангарията и за самоуправление. По такъв начин градовете стават самостоятелни центрове, в които бягат селяните, увеличават населението им, следователно, и градските пазари.

Това дава потик за разширяването на търговията и за превръщането на еснафското, на занаятчийското производство в *мануфактурно*, в едро производство. Издига се новата класа, буржоазната, която се явява носителка на новия начин на производство и която ту сама, ту в съюз с царската власт, с монархизма се бори против феодалната класа за своето освобождение и господство. Така че и в средните векове двигател на прогреса, на историческото движение се явява пак класовата борба. Благодарение на нея се освобождават първо градовете от феодалната власт, стават самостоятелни центрове, благодарение на нея се разшириха градските пазари и се разви едрото производство.

Но буржоазията особено започна да се издига с откриването на Америка и морския път около Африка. Откриването на източноиндийските и китайските пазари, преселването, т. е. основаването колонии в Америка, търговията с колониите, увеличаването средствата на размяната

и изобщо на стоките — всичко това даде нечуван дотогава тласък на търговията, на мореплаването, на индустрията и ускори развитието на революцията, извършена в индустриалното производство от парата и машините, направи от буржоазията най-силна класа, която изтика на заден план всички класи, останали от средните векове. Най-сетне, в новите векове, де по-рано, де по-късно, тя чрез класовата борба завладя политическата власт, стана господстваща класа. Днешната държавна власт е просто един комитет, който управлява общите дела на цялата буржоазна класа. Модерната (съвременната) конституционна монархия е типичният израз на политическото господство на буржоазната класа.

От казаното дотука става ясно че и новата история моторна сила на историческото движение е пак класовата борба. Както ще видим по-после, двигател на историята и в най-ново време пак е класовата борба.

Поради това, като изключим първобитното общество, *цялата история на човешкото общество не е нищо друго освен история на класовата борба.* Класовата борба тика историческото движение; класовата борба тласка на напред човешкото общество; чрез класовата борба се извършва прогресът.

От всички класи, които се бореха в историята, буржоазията изигра една най-висока революционна роля. Тя измени всичко в човешкото общество по свой образ и подобие. Чрез едрото индустриално производство буржоазията премахна разпокъсаността и раздробеността на средствата на производството, на имотите и населението. Тя централизира средствата на производството и концентрира имотите (собствеността). Заедно с това и като последица от това тя създаде своя политическа наредба, основана на *политическата централизация*. На разпокъсаните в дребни производства средства на производството в средните векове отговаряше политическата разпокъсаност, *политическата децентрализация* на феодалната наредба: на независими провинции или само съюзени помежду си провинции, всяка със свои различни интереси, закони, управление и мита. Буржоазията замести тази средновековна политическа наредба със своя централистична: тя съедини отделните, независимите провинции в една *нация*, с едно прави-

телство, с едни закони, с един национален класов интерес, с една митнишка линия.

Навсякъде, дето буржоазният начин на производството, т. е. начинът на едрокапиталистическото производство, стана господстващ, а с него заедно и буржоазията достигна господство, навсякъде тя събори всички стари, патриархални отношения, всички стари връзки между хората, всички стари понятия, възгледи, чувства и ги замести със свои.

В средните векове господствуваше идеята за божествения авторитет на властта на феодала във владенията му, на дребния буржоа или майстора-еснафин в семейството и работилницата. Оттук в средните векове господствуваше обща набожна мечтателност, рицарско въодушевление в името на бога и светиите да защищават слабите, особено жената, и покланянето пред нейната хубост, в която виждаха въплотяване на божествеността. Дребната буржоазия от самостоятелни майстори беше проникната със сантименталност и с известно лично достойнство, както и феодалните рицари. По такъв начин, експлоатацията на феодалите над крепостната селска маса и на майсторите над калфите и чираците се прикриваше с религиозни и политически илюзии.

В средните векове гледаха на лекаря, юриста, свещеника, поета, учения като на дарени с божествен дар, като на свърхчовеци и се отнасяха към тях с благоговейно почитание. На брака гледаха като на тайнство и семейните отношения се покриваха с особена сантименталност. Образованието, учението, науката в средните векове се състоеше в изучаването и разрешаването на разни религиозни догми (правила) и въпроси, в схоластичните сухи препирни. Цялото това *идеологическо състояние* в средните векове тъкмо отговаряше на средновековния начин на стоковото производство. На ограничеността на тази средновековна икономическа основа съответствува ограничеността и неподвижността във всичко.

Буржоазията срина цялото това средновековно здание. Наместо божествения авторитет на властта, или „божественото право“, тя тури авторитета на *разума*, или „естественото право“ на човека; вместо набожната мечтателност, рицарското въодушевление и еснафската (дребнобуржоазната) сантименталност, тя тури голия ин-

терес; личното достойнство на човека тя обвърна в *ризмнна ценност* и наместо изтръгнатите у феодалната класа права и свободи тя тури правото на буржоазната собственост, „свободата на труда“, свободата на търговията, свободата на конкуренцията; тя съдра средновековното було на еснафско-сантименталните семейни отношения и ги превърна в парични, като направи от брака проста продажба и покупка, която създаде общността на законните жени у буржоазията и проституцията. Изобщо буржоазията измени всички предишни отношения, учреждения, възгледи, понятия, идеи и чувства.

Заклучението от всичко казано е следното:

Първо. Над икономическата основа на дадена историческа епоха се издигат съответни *надстройки*, като политическата, юридическата (правната), духовната, или умствената, които *надстройки* заедно съставляват *обществената организация*, или *наредбата, строя* на обществото в дадена епоха. С други думи, наредбата, или строят на обществото, неговият *материален и духовен или умствен живот*, се определят от неговата *икономическа основа*, или *икономическа организация*, която се определя от неговия начин на производство.

Второ. Условищата на новата икономическа основа се развиват вътре в старата обществена организация, в нейните недра. Така например, с откриването на Америка и на морския път около Африка, се увеличи суровият материал, пренасян от Америка в Европа, увеличиха се средствата на производството и съобщенията, разшири се търговията. Всичко това даде голям тласък за развитието на индустрията. Обаче, на известна степен от това развитие, на последното вече пречи старата обществена организация, средновековната. Новите средства на производството и размяната не могат да се развиват по-нататък при средновековния начин на производството. Той дойде в противоречие с развитието, също и основните на него феодални и еснафски средновековни политически и юридически, или имотни отношения. По-нататъшното обществено развитие стана възможно с разрешаването на това противоречие. И то се разреши чрез класовата борба на буржоазията. Днес става същото и в буржоазното общество.

Както видяхме от първата глава, капиталистическото производство има свойството да се разширява в много по-големи размери, отколкото пазарът. То разви производителните сили, средствата на производството и съобщенията до нечувани досега колосални размери. Буржоазията обгръща целия свят, най-затънтените му кътове и навсякъде разнася и налага своята *цивилизация*, т. е. своите отношения, интереси, закони, възгледи, идеи. Но в същото време капиталистическото развитие създава грамадни противоречия, които пречат на по-нататъшното социално, обществено развитие. От една страна, *свръхпроизводството*, препълването на пазарите със стоки, създава *индустриалните кризи*, които не само спират производството и хвърлят цялото общество в сътресения и страдания, но и унищожават създадените производителни сили на обществото. От друга страна, производството вече е колективно, обществено, капиталът се туря в работа от общата дейност на множеството членове от обществото. Обаче, капиталът (средствата на производството и съобщенията) е частна лична собственост на отделния капиталист, а продуктите от това обществено производство се присвояват лично от капиталиста, който и не взема участие в производството, а грамадното мнозинство, което произвежда колосалните днес богатства, тъне в мизерия. По такъв начин, буржоазната обществена наредба, буржоазните политически и имотни, или юридически отношения се явяват вече пречка за по-нататъшното развитие на обществото. Те дохождат в пълно противоречие с натрупаните вече производителни сили, с развитите в неговите недра средства на производството и съобщенията.

Разрешението на това противоречие е възможно само с махването на частната собственост върху средствата на производството и съобщенията, като се превърнат в обществена собственост. Към това днес е насочена класовата борба на пролетариата. Пролетариатът още от самото начало на своето появяване се бори против буржоазията. Най-напред той се бори поотделно, разпокъсан, с отделните господари. Но с развитието на капитализма, а заедно с него и на бързите средства за съобщение, и с проникването на буржоазията по целия свят борбата на пролетариата бърже се превръща в обща борба на класата: от частична, отделна, разпокъсана, насочена само

против експлоатацията и потисничеството на отделните капиталисти, става *класова борба*, насочена против господството на буржоазната класа, за премахването на това господство, т. е. за изтръгването на политическата власт от ръцете на буржоазията. Затова *класовата борба е политическа борба*.

Тя се води от политическата организация на класата, в случая от *социалдемократическата партия*, във всяка страна, а в целия свят — от *комунистическата партия*, както се наричаше през 19 век, от *Интернационала*, от *Международните Социалистически Конгреси* и от *Международното Социалистическо Бюро*.

И тъй буржоазният начин на производството създаде в недрата на буржоазното общество условията за заместването му с нова обществена организация, с ново общество, като създаде и класата, неговия гробар и носител на новия начин на производството, на *обществения*, т. е. на *социалистическия*. Тази класа е пролетариатът. Неговата класова борба тласка неизбежно човешкото общество към *социалната революция*, към новата обществена организация — *социалистическата*.

Но коя е причината за постоянното сменяване икономическата основа на обществото? Или, какви сили изменяват икономическата организация на обществото, която се явява основа на целия му живот?

— Отговорът на този въпрос ще допълни и още по-добре ще изясни социалистическата, марксистическа идея за прогреса, за общественото развитие, за неговата същност и пружини или двигателни сили.

Глава трета

ПРИЧИНАТА ЗА ИЗМЕНЯВАНЕТО ИКОНОМИЧЕСКАТА ОСНОВА НА ОБЩЕСТВОТО

В първата глава видяхме, че икономическата основа на обществото семенява от една епоха в друга. Причината на това е развитието на *производителните сили* на обществото.

Под *производителни сили* се разбира *трудът* и всичко, що увеличава неговата производителност, като оръдията на труда (инструментите, машините, с които се работи), материалите (над които се прилага трудът), средствата за съобщение и т. н.

Състоянието или *степенята* от развитието на производителните сили на обществото обуславя неговата икономическа основа. Когато производителността на труда нарасне дотолкова, че икономическата основа, в рамките на която се развива, не може вече да ги побере, става пречка за по-нататъшното ѝ развитие, тогава тя, икономическата основа, се разпада, отстъпва мястото на друга.

Така например икономическата основа на първобитното комунистическо общество се разшири, щом производителността на труда в него порасна дотолкова, че започна да създава излишъци от продукти, което разви размяната им и частната собственост върху средствата на производството. Додето производителността на труда не беше достигнала до такава степен на развитие, икономическата основа на комунистическото общество продължаваше да съществува. Но в рамките на тази основа именно се развиваха производителните му сили. Изнамирането на лъка и стрелата, което увеличи производителността на ловджийския труд; произвеждането от камък оръдия на труда, като чукове, копачки, брадви; изнамирането изкуството на плетенето от лика облекло и покъщнина и свързаното с него грънчарство; строенето на лодки (салове) и оттука развитието на средствата за съобщение; строенето на колиби и къщи от дърво и глина — цялото това развитие на производителните сили става в рамките на комунистическата икономическа основа. В същите рамки върви по-нататъшното развитие на производителните сили до развитието на земеделието и скотовъдството, свързани с откриването изкуството на топене желязото. Но с това развитието на производителните сили в първобитното комунистическо общество достига оная степен, при която се явява първото *обществено разделяне на труда* (разделянето на производството на клонове, или отделни занаяти). Производството се разделя на два обществени клона: *земеделие* и *скотовъдство*, във връзка с които и в които, предимно в първия, се развива по-нататък и друг клон — *занаятчийството, индустрията*. Това

обществено разделение на труда приведе към създаването на излишъци от продукти и към изникването на размяната им. От друга страна, *общественото разделение на труда* още повече увеличи производителността на труда, а заедно с това увеличи още повече излишъците от продукти и разви размяната им. По такъв начин настъпи разпадането на икономическата основа на комунистическото общество и се замести от оная на *стоковото производство*.

Първо време новата икономическа основа на обществото даде нов гласък за развитието на производителните му сили. В античното общество, в старата Гърция и Рим първо време оръдията на труда и изкуството в обработването на материалите, занаятчийството достигат едно сравнително голямо разцъфтяване. Увеличават се и средствата за съобщение, мореплаването, разширява се размяната, търговията. Стоковото производство се закрепява. Обаче развитието на стоковото производство приведе, от една страна, към концентриране на земята и пропадането на дребните земеделци; от друга страна, към известна концентрация на занаятчийството, което се развива в градовете и се отделя от земеделието, и към пропадане, поради конкуренцията, на слабите занаятчии. Това пропадане на стокопроизводителите в античното общество приведе към организирането на производството върху робския труд.

Така че макар в античното общество, в старата Гърция и Рим, производството да се концентрира в по-едри ступанства и занаятчийски работилници, които концентрираха повече производителни сили, обаче организирането му върху робския труд се яви пречка за по-нататъшното развитие на производителните сили на обществото, което и стана причина за пропадането на Гърция, а по-сетне и на Рим, и за изменяването икономическата основа на обществото.

В Рим, който покори Гърция, господствуваше земеделската класа. Тази класа чрез постоянни войни разшири римската държава до най-големи размери. Постоянните войни обаче пречеха на развитието на производителните сили: занаятите не можеха да се развиват, занаятчиите пропадаха и ставаха *пролетарии*, които не намираха да да приложат своя труд и поради това се преобърнаха в една продажна тълпа — *лумпенпролетариат*. Но по пази при-

чина робите в градовете се освободиха и увеличиха пролетариите. От друга страна, земята в стара Италия (Рим) се концентрира в грамадни земевладения — *латифундии*. Но именно затова робският труд, на който те се основаваха, тука се оказва съвсем не износен за големите земевладелци, той не им донасяше нужните доходи за разпуснатия им живот. Поради това, едни от земевладелците превърнаха своите *латифундии* в пасбища и ливади за скотовъдство, при което голямото число роби стана излишно; други разделиха латифундиите на участъци, които дават на освободените вече роби и на своите роби под наем, под *аренда*. По такъв начин и в земеделието робството падна още преди да се яви християнството.

Първо време освободените роби в земеделието бяха свободни и полусвободни — *колони*. Обаче къде края на Римската империя те насилствено се прикрепяват към земята; те трябваше да работят земята ангария и за земевладелците и без тяхно позволение не можеха да я напускат. По такъв начин към края на античното общество робската икономическа основа пропада и се замества с *крепостническата*. Явява се средновековното общество.

В средните векове най-решително влияние върху производството има развитието на производителните сили в занаятчийството, което, основано върху свободния труд на стокопроизводителите, се развива в градовете. Производителността на труда се увеличава, усъвършенствуват се оръдията на труда, става едно техническо разделение на труда във всеки занаят, явяват се нови занаяти и нови занаятчийски изкуства. Но занаятчийското производство е дребно стоково производство. С ръстта на производителните сили се разширява размяната, търговията. Но същевременно се усилва конкуренцията между стокопроизводителите, поради което едни от тях се издигаха, а други пропадаха. По тази причина занаятчийската класа, за да намали конкуренцията между стокопроизводителите, даде на производството еснафска, или *цехова, наредба*. Събранието и уставите на еснафите, или цехите, определяха какви и колко стоки може да произвежда всеки майстор, за каква цена може да ги продава, каква работническа заплата да дава на калфите и чираците, колко калфи и чираци всеки майстор може да държи и т. н. Тази еснаф-

ска наредба на занаятчийското производство първо време не пречеше на производителните сили; обаче по-сетне тя става голяма пречка за по-нататъшното развитие, както се яви пречка за развитието на производителността на земеделския труд и крепостничеството на селската маса.

Но колкото и да се ограждаше дребното занаятчийско производство, то не можеше да спре развитието на производителните сили. Откритието на Америка и морския път около Африка откриха нови пазари, разшириха съобщенията, доставиха нови материали за производство, увеличили търговията, които не могат да се развиват по-нататък в рамките на средновековната крепостно-цехова икономическа основа. Тя биде разрушена и наместо нея се яви едрото мануфактурно производство. Става едно ново *обществено разделение на труда*: от занаятчийството се отделя едрото производство, което може да се развива, като съединява голямо количество работни сили и концентрира оръдията на труда в едно място. А това стана възможно с унищожението на еснафската организация и крепостничеството. Колко повече напредваше едрото производство, толкова повече то разрушаваше и еснафската организация, и селското крепостничество. По такъв начин се създаде наемният труд на свободните работници, на пролетариите, работните сили на които и оръдията на труда се концентрираха във фабриките, в едрото производство.

Наместо разпокъсаните в дребното производство работни сили и оръдия се яви *кооперацията*, или сътрудничеството. Това даде нов силен тласък за развитието производителността на труда. От друга страна, вътре в мануфактурите, във фабриките се развива техническото разделение на труда (обработването отделна част от стоката от един работник), което също даде голям тласък за развитието производителността на труда. Очевидно е, че при такъв ръст на производителността на труда, дребното занаятчийско производство не може да издържи конкуренцията на едрото, пропада и заедно с него пропада цеховата му организация и се свърши с разрушаването на икономическата основа на средновековното общество. Нейното място зае капиталистическата или буржоазната с наемния труд.

Окончателното изместване на старата икономическа основа се извършва, впрочем, когато се приложиха в про-

изводството пара̀та и машината — нови производителни сили, които се развиха именно благодарение на едрото стоково производство и свързаното с него развитие на търговията и мореплаването и изобщо средствата на съобщенията.

Но днес и капиталистическата икономическа основа подлежи на изместване. Производителните сили в капиталистическото общество днес достигат такива колосални размери на развитие, каквито човечеството не е достигвало през всичките епохи, заедно взети. В неговите недра се развиха всесветски бързи съобщения (железниците, телеграфите, телефоните, бързопечатането и т. н.), развиха се нови производителни сили и се приложиха в производството нови природни сили, като електричеството, парните и електрическите мотори, разви се металургията до построяването на колосални парни и електрически машини и на гигантски мостове, развиха се техниката и химията и се приложиха в производството, търговията стана всесветска и поради това производството на стоките се разшири до колосални размери. Изобщо, производителните сили на обществото днес достигат такива грамадни размери, че те не могат да се побират в неговите рамки, не могат повече да се развиват и затова те все по-често въстават против неговата икономическа основа.

Търговско-индустриалните кризи, които стават все по-чести, са израз именно на възмущението на производителните сили, които надраснаха рамките на капиталистическата икономическа основа. Настава моментът за изместването ѝ от новата икономическа основа, условията за която са създадени от капиталистическото производство — за изместването ѝ от *социалистическата*. Как и кой ще извърши тази революция в днешното общество видяхме в II-та глава.

И така, от всичко казано в тази глава става ясно, че причината за изменяването на икономическата основа на обществото е развитието на производителните му сили. Когато тези сили достигат до известна степен от развитието, те вече не могат по-нататък да се развиват в рамките на старата икономическа основа, те създават нова. Състоянието, или степента от развитието на производителните сили, обуславя икономическата основа на обществото.

Изменят ли се те, изменява се и икономическата основа на обществото, а заедно с нея изменяват се и надстройките — политически, правни, или имотни, религиозни, просветни, или умствени, философски, идейни и т. н. От друга страна, от казаното в трите глави следва и друго.

А именно: *икономическа основа, икономическа организация*, или, другояче, *икономическа структура* на обществото се казва целокупността на връзките или *отношенията*, в които хората влизат неволно в производството. Тия отношения от своя страна се казват *отношения на производството*, или *производствени отношения*. Откакто излязоха от първото стъпало на дивачеството, хората винаги живеят в *общество* на подобните си, т. е. винаги се намират в известни *необходими* отношения за произвеждане на средствата за живот. Тия отношения се налагат на хората без тяхната воля. Развитието на производителните сили именно им ги налага. Защото то става въвн от волята на хората, по необходимост, без да съзнават това развитие и последиците от него. Така например в първобитното общество хората се съединяват в общество за съвместна защита и търсене на средства за съществуване. Това ги натъква на разни открития и изнамирения, които внасят в техния обществен живот ред изменения, каквито не са ги очаквали и желали, като, най-сетне, достигат до частната собственост върху средствата на производството и до разпадането на *икономическата структура* на първобитното общество, а заедно с нея и до разпадането на цялото комунистическо здание, което се замества с класовото общество, с неговите класови отношения, с отношенията на господари и роби, на експлоататори и експлоатирани. Същото виждаме и в античното, средновековното и модерното общество.

Но щом *отношенията на производството*, целокупността на които съставлява *икономическата структура* на обществото, се създават по мимо волята, по мимо съзнанието на хората, тогава става ясно, че *съзнанието* или *мисленето* у хората се определя от отношенията на производството или от тяхната целокупност, или от икономическата структура на обществото и от нейните надстройки. Това прочее ще развием по-нататък. Тука ще забележим следното. Изложеното в тия три глави, заедно взето, се казва *материалистическо обясняване или разбиране на*

прогреса, или на общественото развитие, или, късо казано, на историята. То е марксистическото, или социалистическото разбиране на прогреса, на историята. Остава да видим *методата* на това учение. Това ще направим в следната глава, в свръзка с програмата, втори отдел, с което влизаме в изучаването философските основания на марксизма.

Глава четвърта

ФИЛОСОФСКИТЕ ОСНОВИ НА МАРКСИЗМА. ТЕОРИЯТА НА ПОЗНАНИЕТО И ДИАЛЕКТИЧЕСКАТА МЕТОДА

(Към отдел II на програмата)

Вън от природата и човека няма абсолютно нищо друго. Но природата, следователно и човекът, не представляват нищо друго освен материя. Човекът се състои само от материя — от кости, мускули, нерви, но материя, организирана в един най-висок организъм. Благодарение на това, човекът не само може да възприема впечатления от външния свят, но може и *да съзнава, да мисли.*

Понятията на човека, или неговите *идеи*, не са нищо друго освен отрази на предметите или явленията от външния свят в главата, в мозъка на човека. Те са *умствени образи* на нещата, отразени в главата на човека. Додето човек не получи *отпечатък, впечатление* в главата от едно нещо, той не може да има понятие или идея за това нещо. От това следва, че човек не може да съзнава, да мисли за нещо, което не е минало през главата му, не се е отразило в мозъка му. Мисленето, следователно, се определя от външния свят, от който човек получава впечатления. Понятието, или идеята за движението, за неговите закони, за времето и пространството, в които то се извършва, са прости отрази в главата на човека на движението на нещата във външния свят, които стават във време и пространство. Така че законите на движението, които на пръв поглед се струват като продиктувани на външния свят, на природата от човешкия ум, са всъщност законите на движението във външния свят, отпечатани в главата, в мозъка на човека.

Външният свят другояче се нарича *битие*. Следователно природата и човекът като част от нея са *битие*. И затова гореказаното ние го изразяваме така: *битието определя мисленето*.

Обаче под *външен свят* се разбира не само природата, но и човешкото общество. Последното е, тъй да се каже, продължение от природата. Откато хората излязоха от животинското състояние, от първото стъпало на дивачеството, живеят винаги в общества, т. е. влизат във връзки, във взаимни отношения, в *отношения на производството*. Оттогава природата, нещата и явленията, които я съставляват, минават през главата на човека чрез човешкото общество, късо казано. Затова, когато казваме битие, подразбираме главно *общественото битие*. Но общественото битие, както видяхме в миналите глави, се определя от икономическата основа, от *икономическата структура* на обществото, или, другояче казано, от неговия начин на производството.

Следователно на всяка дадена икономическа структура на обществото отговаря съответно съзнание, съответно мислене на неговите членове. С други думи: общественото битие, или просто битието определя мисленето.

Тука под мислене се разбира целокупността от понятия, възгледи, идея и чувства, които израстват върху икономическата структура на обществото, като умствени образи на битието, в главите на хората. Целокупността на политическите, юридическите, религиозните, моралните, изобщо философските възгледи, идеи, които господствуват в обществото в дадена епоха, съставляват неговата *идеология*. Чувствата, желанията, стремежите, настроенията, които израстват върху дадена икономическа структура на обществото, съставляват неговата *психология*, или обществена психика. И така *битието определя мисленето, определя идеологията и психологията, които господствуват в обществото*. Да поясним това с някои примери.

Битието в първобитното комунистическо общество се отличава със слабото развитие на производителните сили, а оттук със слабите отношения на производството, със слабите обществени отношения или връзки. Колкото лесно се съединяваха родовете в племена и съюзи, толкова лесно те и се разединяваха, се разпадаха.

Освен това слабото развитие на производителните сили в първобитното комунистическо общество означаваше слабо познаване на природните сили, на предметите и свойствата им, и слабо подчиняване на тях сили и предмети на човешката дейност. Поради това понятията, възгледите, идеите и чувствата в първобитното комунистическо общество са много ограничени. Те се въртят в кръга на ония предмети и природни сили, с които непосредствено имаха работа всеки ден, с животното и растителното царство, главно с животното. Производителните отношения, или обществените връзки в това общество се развиваха във връзка със завладяването в областта на тях царства — от лова до развъждането на животните и изкуственото обработване на зърнените произведения и плодове, до скотовъдството и земеделието. Затова цялата идеология на първобитното общество се върти около предметите, свързани с лова, скотовъдството и земеделието.

Колкото малко хората от първобитното комунистическо общество да познаваха предметите и силите природни, но в главите им се отразяваха те. Впечатленията, които получаваха тогава хората, бяха толкова по-силни, колкото по-малко познаваха природата и нейните сили. Тия впечатления хората ги преживяваха насъне и понеже не можеха да си обяснят това преживяване, т. е. сънищата, ги обясняваха със съществуването у човека на душа, която при заспиване на човека или след смъртта му се отделя от тялото му и скита по пространството или се пренася на предметите. По такъв начин, за първобитните хора всички предмети се явяват одушевени, във всеки предмет те виждат душа, или дух. Това беше първото самосъзнание на хората спрямо себе си и спрямо природата, първата идеология на комунистическото общество, зачатъкът на религията. Тази идеология тъкмо отговаряше на битието на комунистическото общество при първото стъпало от развитието на производителните му сили. При по-горното стъпало от това развитие тази първа идеология се изменява и се явява идеята за един „велик дух“, който е причина на всичко и в чест на когото устройват празненства и принасят жертви.

Колкото повече се развиват производителните сили, толкова по-разнообразно става битието, толкова по-голямо става съдържанието на мисленето, или толкова по-разно-

образна бива идеологията. Върху производствените отношения при ловджийството и земеделието изниква именно една по-разнообразна идеология. Цялата митология, приказките, басните, е свързана с животното царство. Самите родове и племена носят името на някоя птица или животно, с които свързват произхода си и с които оприличават себе си. Най-важното изкуство в първобитното общество се явява танцуването. Обаче то не е нищо друго освен възпроизвеждане на производствения процес -- начина на събирането корени и плодове, сеене зърна и събирането им, борбата на животните и т. н.

Пеенето в първобитното общество е възпроизвеждане движенията на тялото при работа, придружавани със звукове, съответни на тия движения.

Така че от приведените факти става ясно, че битието на първобитното общество определя мисленето му. Но когато производителните сили на това общество достигат до това развитие, че се яви частната собственост и разделянето му на класи, тогава старото битие съвсем се измени, създава се съвсем ново обществено битие, а следователно и ново мислене. Така например хората преди нямаха понятие за частна собственост и лично право на отделния човек върху предметите; сега вече не само имат това понятие, но и се добиват ред нови понятия, защото заедно с изникването на частната собственост изникнаха съвсем нови обществени връзки, нови отношения между хората. В комунистическото първобитно общество не познаваха други връзки между хората, освен връзките на рода и на общото владение оръдията на труда и на продуктите от общия труд. След появяването на частната собственост, след пропадането на комунистическото първобитно общество връзките между хората, обществените отношения се изразяват чрез стоките, чрез отношенията на стоките, или чрез отношенията на стоковото производство. В първобитното комунистическо общество нямаше класи, нямаше господари и подчинени, нямаше робство, сега вече робството става необходимо. Наместо свободните брачни отношения в комунистическото общество с господството на *майчиното право*, след неговото изместване се явяват несвободните брачни връзки с господството на *бащинското право, на патриархата*, с неограниченото право на патриарха, господар на имотите и на семейството. Рели-

гията, от одухотворяване на природата, на всички предмети се замести от религията на полубоговете и боговете, прилични на патриарха. Родовата организация на комунистическото общество се замести с класовата политическа организация — държавата, със своите особени органи, учреждения, закони, власт. Изобщо, цялата идеология и психология на комунистическото общество, след изместването му от класовото общество, претърпя коренно изменение. Всички понятия, възгледи, идеи, морал, религия чувства след изместването на комунистическото общество, се определят от новото обществено битие, което замести старото.

В античното общество битието се определя от класовата борба и производствените отношения, основани на робския труд. Това битие определя цялото мислене в античното общество. Най-великите умове на стара Гърция не можаха да си представят човешкото общество без робство. Политиката, правото, религията, философията и т. н. в античното общество се определяха и заменяваха напълно от робските му отношения на производството и от класовата борба в него.

Какво беше *идеологическото състояние*, обществената психика в средновековното общество, ние видяхме в миналите глави. Тя напълно съответствува на средновековното битие, на икономическата структура на средновековното общество. Но видяхме тъй също как буржоазната икономическа структура и издигнатата от нея буржоазна класа събори цялата средновековна идеология и я замести със своя.

Обаче днес, когато капиталистическият начин разви производителните сили до размери, които вече не се побират в рамките на буржоазното общество, и когато класовата борба на пролетариата против буржоазията достига до най-висока степен, днес вече се издига общественото битие, което определя мисленето в днешното общество. Днес на буржоазното мислене: на буржоазната политика, право, морал, философия и т. н., се противопоставя *пролетарското мислене*.

И тъй, *битието определя мисленето*, а не обратно, не мисленето определя битието.

Това, разбира се, не ще рече, че мисленето няма влияние върху битието. Еднаж появило се дадено мислене, то

има влияние върху битието. Тука философският въпрос е в това, как се поражда мисленето, за неговия произход и развитие. Основното философско положение на Маркс-Енгелсовия материализъм е това: битието определя мисленето на хората.

Но това, което придава висока научна ценност на Маркс-Енгелсовия материализъм, следователно, на научния социализъм, то е неговата *метода*.

Тя е диалектичката метода.

Диалектичката метода е противоположна на *метафизическата*, която господствува в буржоазното мислене, в буржоазната наука. Метафизическата метода разглежда предметите и техните отрази в главите на хората, т. е. понятията, откъснати едни от други и един подир други, като веднаж завинаги дадени, постоянни, неизменни. С тази метода могат да бъдат изучени отделните предмети и техните свойства в даден момент и при дадено състояние. Обаче такова изучаване никога не дава пълно познаване на предметите и понятията.

Диалектичката метода, напротив, разглежда нещата и техните отрази в главата на човека, техните умствени образи, или понятията, в тяхната взаимна връзка, в общото им взаимодействие, в движението им, в пораждането и изчезването им, т. е. в тяхното развитие, като продукти на цял процес от развитието. Според диалектичката метода всяко природно явление или обществено събитие е продукт от процеса на развитието, който от дълго време преди него се е продължавал. Така например целият днешен органически свят, растенията и животните, а следователно и човекът са продукти от процеса на развитието, който е продължавал милиони години. Също такъв продукт е и земята, каквато е днес. Също така и днешното обществено състояние, днешното буржоазно общество е продукт от процеса на развитието, който се е продължавал милиони години. И само тогава, когато ние разглеждаме вселената и човешкото общество като процес на развитието, като общо взаимодействие между пораждането и изчезването на нещата, на явленията и техните умствени образи, само тогава ние можем да си съставим точна представа за тях, за тяхното развитие, за развитието на нещата, както и за умствените образи на нещата, за отразите им в главите на хората.

Да поясним казаното с примери. Ако разгледваме например античното общество отделно, откъснато от процеса на развитието преди него, вън от връзката му с миналото, т. е. ако го разгледваме *метафизически*, ние не ще можем да разберем откъде и как се яви античното общество с неговата робска организация. Ние ще можем в такъв случай да узнаем само какво е било античното общество, какви събития са се случили в неговия живот и т. н. Обаче ние не ще узнаем нищо върху това, защо развитието на това общество се е почнало така, какво е дало тласък на това негово развитие и т. н. Същото се отнася за средновековното и днешното общество. Ако ги разгледваме откъснато, не ще можем да имаме точно познаване за тях, защото ги разгледваме вън от взаимната връзка с миналото, вън от процеса на развитието, вън от пораждането и изчезването им. Разгледвани историческите явления не като продукти от процеса на развитието, те ще могат да се обяснят мигар само с особени свръхприродни и свръхчовешки причини, с пръста на провидението и на случайността. Но таква обясняване на явленията не дава точното им познаване.

Да вземем и един по-близък пример.

Ако разгледваме освобождението на България откъснато от руската политика и от политиката на другите капиталистически държави, съперници на Русия, т. е. ако разгледваме освобождението на България *метафизически*, в такъв случай ще трябва да го обясним с доброто сърце на руския цар. Но таква обясняване на казаното събитие е съвсем невярно. Напротив, ако свържем Освобождението на България с политиката на Русия да завладее Цариград и да стане господарка на черноморските проходи, и с политиката на другите европейски държави, които се борят против тази завоевателна политика на Русия, ние тогава ще видим, че Освобождението на България е просто продукт на развитието на тази противоречлива политика на Русия и на Европа. Това ще рече да обясним даденото историческо събитие *диалектически*.

Като разгледваме вселената и човешкото общество диалектически, става ясно, че природата и човешкото общество, което съставлява продължение на природата, имат своя история на развитието, че в природата и човешкото общество всичко е в движение, всичко семенява, се развива, изниква и в същото време изчезва. Например в пър-

вобитното общество се заражда античното, а в рамките на последното изниква средновековното, а в това — буржоазното, и в него социалистическото. Когато първобитното общество расте, в същото време то се разлага, т. е. в неговите недра се пораждат условията за античното общество. Същото става и в последното, както и в средновековното и буржоазното. Това, което в средновековното общество стана причина за неговото развитие, то даде за следствие появяването на едрото производство, което стана причина за пропадането на средновековното общество и за заместването му от буржоазното. Така че в процеса на развитието причината и следствието постоянно си менят местата: което тука е причина, там се явява следствие, и обратно. От друга страна, в процеса на развитието няма място за *свободната воля*; в диалектичното развитие господствува *необходимостта*. Както в процеса на развитието стана *необходимо* буржоазното общество, така става *необходимо* и изместването му от социалистическото.

Такава е същността на диалектичната метода, която лежи в основата на Маркс-Енгелсовия материализъм. Затова последният се нарича *диалектически материализъм*. Следователно диалектическият материализъм съставлява философската основа на научния социализъм, на Маркс-Енгелсовото учение за общественото развитие, за прогреса, за познанието.

Диалектичната метода е диалектичното развитие на природата и човешкото общество, което се отразява в главата на човека при изучаването на материала, натрупан от естествознанието и историята на човешкото общество. Маркс и Енгелс именно в изучаването на този материал откриха само процеса на развитието в природата и човешкото общество, откриха диалектичното развитие. Но затова именно материалистическото разбиране на природата и историята днес е единственото най-научно разбиране и най-надеждното средство на пролетариата в борбата му за освобождение.

ОТДЕЛ ВТОРИ

Глава първа

ОБЯСНЯВАНЕ ОСНОВИТЕ И МЕТОДАТА НА МАРКСИЗМА ЧРЕЗ ПРИЛАГАНЕТО МУ

(Към отдел III на програмата)

Основното положение на марксизма е — *общественото битие определя мисленето*. В миналите глави разгледахме това положение само изобщо. Сега да обясним основите и методата на марксизма чрез прилагането им. Най-първо ще направим това спрямо понятията или идеите, или изобщо спрямо *идеологията*, която изглежда най-далечна от материалния живот на обществото. Тука, разбира се, ще се спрем на най-важните в общественения живот идеи.

В четвъртата глава казахме, че понятията или идеите са умствени образи на предметите и явленията във външния свят и че понятията, идеите или идеологиите, които в дадено време господствуват в обществото, се определят от общественото битие. Но последното семенява с развитието на производителните сили на обществото. Додето последните не бяха развити, човешките имаха много ограничени понятия или идеи. В комунистическото първобитно общество човешките съвсем не познаваха идеите, които съставляват основата на цялата идеология на историческите народи — на правото, политиката, философията и морала.

В първобитното комунистическо общество не съществуваха идеята за *правото*, защото не съществуваха идеята за *справедливостта*. А последната не съществуваха, защото не съществуваха противоположна на нея идея — *несправедливостта*, която означава посягане върху някое лично право на нещо. В първобитното комунистическо об-

щество господствуваше общото владение на средствата за производство и потребяване на продуктите. Поради това не можеше да се породи идеята за правото. Как се породи тази идея?

От казаното е ясно, че идеята за *правото* можеше да се роди, когато се яви частното владение върху средствата на производството и на продуктите от отделните членове на комунистическото общество. С други думи, идеята за правото се породи, когато се яви частната *собственост* върху средствата на производството. Притежаването на частната собственост съставлява *правото* на притежателите и да се разпореждат с нея, а посягането върху нея съставлява нарушаване на правото, следователно несправедливост, противоположното на което е справедливост.

Обаче частната собственост е продукт, както видяхме, на един дълъг процес от развитието на производителните сили в комунистическото общество. Следователно идеята за *правото*, а заедно с нея и идеята за *справедливостта*, се породи, когато развитието на производителните сили достигна степен, при която се измени и общественото битие.

В свързка с идеята за правото се породиха и реди други идеи, които заедно съставляват основата на морала на човешкото общество, откато се яви частната собственост и до днес. В първобитното комунистическо общество не знаяха това, що се казва кражба. Всеки член на комунистическото общество взимаше каквото му трябваше, дето го намереше, без да питаше някого. Обаче с появяването на частната собственост взимането каквато и да е част от нея без съгласието на притежателя и се счита за посягане върху чуждото право, за най-тежко нарушаване на правото и се нарича *кражба*, която се наказва по-строга дори от убийството на човека.

Също така в комунистическото общество не е известно и *семеиното право*. Тогава господствуваше многобрачието: жената си избираше толкова мъже, колкото искаше, а мъжът — колкото можеше. Тия отношения между половете в първобитното комунистическо общество се считаха напълно естествени, следователно и морални. Но появяването на частната собственост върху средствата на производството направи коренна промяна в отношенията на половете. Господар на средствата за производство стана

изключително мъжът. Жената изгуби предишната самостоятелност и равноправност. Тя стана само средство за произвеждане наследници на частната собственост и като такава тя стана напълно подчинена на господаря на средствата за производство изобщо, на мъжа. По такъв начин с появяването отношенията на частната собственост, т. е. с изменяването на производствените отношения, на отношенията на производството или на общественото битие изменяват се и отношенията на половете, явява се идеята за *правото на мъжа* да бъде глава на семейството.

Така че основните идеи, около които се върти моралът, правото, дори политиката и философията в буржоазното общество, се породиха в главата на човека като отраз на новото обществено битие, което замести първобитното комунистическо битие, поради развитието на производителните му сили и владението им отделно от всеки член на обществото.

Но да вземем друга идея, която е имала значение в обществения живот. Да вземем например *идеята за робството*. Как се роди тази идея?

Додето производителните сили бяха слабо развити, както в първобитното комунистическо общество, средствата за съществуване на членовете му бяха много ограничени. Поради това в първите стъпала на комунистическото общество, при взаимните сблъсквания на племената, което беше пак плод на слабото развитие на производителните му сили, пленените се убиваха и изядаха от победителите. Обаче при по-горня степен от развитието на производителните сили в първобитното комунистическо общество, когато се яви идеята за „великия дух“ като създател на всичко — тогава пленените се пренасяха в жертва на този дух. Очевидно е, че производителните сили на комунистическото общество бяха толкова още слабо развити, че то не можеше да изкарва достатъчно средства за своето съществуване. Очевидно е, че то не можеше да поддържа и пленените. Поради това то ги убиваше и изядаше или ги принасяше в жертва.

Обаче по-нататъшното развитие на производителните сили — опитумяването и домашното развъждане на животните и развитието на земледелието — създават вече големи и по-сигурни източници на средствата за съществу-

ване. При това развъждането на стада, изкореняването на горите и преобръщането им в пасбища и ниви, изобщо порасналите производителни сили породиха нуждата от повече труд, от повече работни сили. На това именно стъпало от социалното развитие, което стои на прага между първобитното комунистическо общество и историческото, изчезва людоядството и принасянето на пленените в жертва, явява се идеята наместо да ги убиват, да ги употребят като производително средство в полза на победителите. С други думи, поражда се идеята за робството.

Първоначално в комунистическото общество и дори в началото на историческото общество, робството носеше мека форма. Робът тогава се приемаше като член на рода или на семейството, отнасяха се към него като към полезна производителна сила, каквито бяха и другите членове на рода. Но с развитието на размяната и на стокопроизводството, следователно със закрепването отношенията на собствеността, изменяват се коренно и отношенията между господарите и робите. Додето робският труд преди беше едно допълнение към труда на другите членове от рода или семейството, в първото общество от стокопроизводители, в античното общество робският труд се явява основата на неговото съществуване, на неговото битие. Тука развитието на размяната и на стоковото производство създаде по-сложни от ония в комунистическото общество производствени отношения. За уреждането и поддържането на последните появяват се ред учреждения, ред служби. С други думи, явява се нуждата от едно съответно *управление*, от една нова обществена наредба, предимно политическа, от *държава*. Предишните комунистически събрания на старейшините и навсички членове на комунистическото общество, които управляваха, се превръщат в *сенатни народни събрания*, които уреждат управлението, които решават, които създават закони. И понеже размяната и стоковото производство все повече противоречия и сблъсквания създават вътре в обществото и вън от него, затова функциите на новото управление все повече растат. Очевидно е при това, че начело на управлението се явява класата на собствениците, на господарите на средствата за производство. Но именно това караше последните все повече да стоварват труда върху робите и по такъв начин се дойде

до идеята да се организира цялото производство изключително върху робския труд. Така идеята за робството се разви напълно и се затвърди тъй дълбоко в античното общество, че и неговите най-големи философски умове, като Платон и Аристотел, не можаха да си представят човешкото общество без роби.

От казаното обаче става ясно, че и идеята за робството се поражда от измененото обществено битие, което се яви поради развитието на производителните сили на обществото. И с по-нататъшното изменяване на общественото битие се явяват нови идеи. Така например, въпреки дълбокото убеждение на античното общество, че без робството е невъзможно, към края на неговото съществуване се поражда идеята за освобождението на робите и за *крепостничеството*.

Как се породи тази нова идея?

Първо време робският труд спомагаше за развитието на производителните сили. По-нататък обаче той става пречка на това развитие: той става все по-непроизводителен, когато размяната все повече расте. Почва се концентрация на производството, особено в земледелието, което приема вид на грамадни земевладения, на *латифундши*. Тази концентрация обаче изтъкна, че робският труд не само е непроизводителен, но и излишен. Но когато по такъв начин робският труд стана неизносен за собствениците, или, с други думи, когато производствените отношения се измениха, роди се идеята за освобождението на робите. Тогава робовладелците почват да отстъпват средствата на производството на ползуване от самите освобождени роби, както и на бивши свободни, но пролетаризирани граждани, с условие обаче да доставят необходимите за тях средства за съществуване. По такъв начин латифундиите и фабриките, основани на робския труд, се разпадат на дребни селски ступанства и отделни занаятчийски работилници, полусвободни от господарите или свързани с тях само с определени задължения. Тия производствени отношения, които се развиха след падането на римската империя и в началото на средните векове, породиха идеята за крепостничеството.

Римската империя, която включваше в своите граници почти всички исторически народи тогава, биде завладяна

от германските варварски племена. Те се намираха на прага на комунистическото общество и на новото, основано на частната собственост и на стоковото производство. Завладяната от тях римска империя разделиха на множество отделни части, които разпределиха между князете на племената и техните родове. По такъв начин от земите на римската империя се създадоха ред отделни княжества, начело на които стоят князе, а с тях са свързани със задължения и права техните военначалници, а с последните главатарите на родовите дружини.

От друга страна, в завладените римски земи германските племена намериха известни готови и нови отношения на собствеността. Те намериха едно полузависимо селско и занаятчийско население. То биде турено в зависимост от новите господари на земите. По такъв начин в завладяната римска империя изниква една нова обществена система, наредба от взаимни връзки, задължения и права между завоевателите, и между тях и завоеваното население, известна под името *феодална*. При нея се роди идеята за крепостничеството.

Завладяването на римската империя от германските племена предизвиква едно голямо разместване на всички варварски племена. Все повече племена се стремяха към завладените римски земи. От друга страна, между самите завоеватели, между феодалите се явяваха постоянни сблъсквания и войни. Това създаваше за селското и градското производително и полузависимо население, особено за първото, постоянна несигурност и множество опасности. Това именно караше населението само да търси покровителство на самите феодали. Това покровителство обаче се получаваше с обвързването, със закрепването му под властта на феодалите и със задължение да доставя всичко нужно за съществуването им. По такъв начин, селяните бяха обвързани, закрепени към земите, които се считаха за собственост на феодалите, от които не можеха да се местят и да хранят господарите. Занаятчиите също трябваше да им доставят нужните за съществуването им продукти. Феодалите от своя страна се задължаваха да ги защищават и изобщо да им дадат сигурност. От тия тъй установени отношения в земите на завладяната римска империя се роди идеята не само за правото на феодалите

върху земите, но и за правото им за разпореждане със съдбините на покореното производително население. С други думи, установените обществени отношения, отношения на производството, родиха идеята за *закрепостяването* на производителното население.

Така че и идеята за *крепостничеството*, за новото робство в човешкото общество, която характеризира средните векове главно, се поражда от установилото се в началото на средните векове обществено битие.

Да видим сега как се яви след това новата идея, идеята за „свободата на труда“ и „свободата на търговията“?

От казаното по-горе се разбира, че и крепостничеството първо време спомагаше за развитието на производителните сили, макар и много бавно. Обаче по-нататък то се явява голяма пречка за развитието им. Феодалите и изобщо господарската класа все повече се предаваха на ограбване труда на селската и градската класа. Експлоатацията на труда и потисничествата взимат все по-сурови форми. А там, дето и те не даваха достатъчно средства за разпуснатия живот, феодалите се нападаха едни други с цел на грабежи. Всичко това съсипваше селското население и пречеше на развиващата се в градовете търговия.

Това положение в средните векове стана причина, от една страна, за ред селски въстания против феодалите, които въстания последните потушаваха с най-голяма жестокост и положението на закрепостеното селско население ставаше още по-тежко. От друга страна, то стана причина на систематическо бягане на селените в градовете, което все повече увеличаваше градското население, а с него заедно и нуждата от по-голяма размяна, която от своя страна предизвика едно голямо разцъфтяване на занаятите. Тогава градовете стават по-силни и почват да се стремят към освобождаване от властта на феодалите, ту с откупуване от тях разни права за себе си, ту с оръжие в ръка.

Градовете, придобили по такъв начин права и самостоятелност, стават центрове на развитието на производителните сили и изобщо на живота в средните векове. Тука дребнобуржоазният начин на стоковото производство достига най-високото си развитие. Обаче това по-високо

развитие на производителните сили в градовете и ограниченият пазар предизвикаха голяма конкуренция между отделните занаятчии. За да се ограничи тази конкуренция, явява се идеята за *еснафската*, или за така наречената *цехова* организация на производството, която има за цел да ограничи конкуренцията с всевъзможни пречки за разширяването на производството. Додето търговията беше ограничена между стените на градовете или между околиците им, стесняванията на производството, които създаде цеховата организация, не се чувствуваха силно. Но откриването на Америка и морския път около Африка разшири търговията. Тука именно еснафската наредба се оказва не само неспособна да задоволи нуждите на новите пазари, но и се явява голяма пречка за развитието на производителните сили. Тогава изникна въвн от цеховете и въвн от старите градове новият начин на производството, мануфактурният начин, който по характера си беше *капиталистически*. Обаче за развитието на тоя нов начин на производството необходимо условие съставляваше разполагането със свободни от каквито и да било връзки работни ръце. Но крепостничеството на селското население, от една страна, крепостничеството на занаятчийските работници от еснафската наредба, от друга страна, правеше невъзможно свободното разполагане от новия начин на производство с работните сили. От друга страна, еснафската или цеховата наредба ограничаваше размяната, търговията, с всевъзможни пречки, които тъй също спъваха размяната на продуктите от мануфактурното производство, следователно, спъваха развитието на последното. Стана необходимо да се освободи трудът и размяната от крепостничеството. Роди се идеята за „свободата на труда“ и „свободата на търговията“. Не само се роди в главите на хората, но тя стана революционен лозунг на буржоазната класа. Последната вложи в нея широко съдържание. *Laissez faire, laissez passer — оставете всичко свободно да става, никакви пречки, долу робството, да живее свободата, равенството и братството!* — Такова широко революционно съдържание вложи буржоазията в идеята за „свободата на труда“ и „свободата на търговията“.

Но от казаното става ясно, че и новата идея за „свободата на труда“ и за „свободата на търговията“ се по-

ражда от новото обществено битие, от буржоазното, от капиталистическото обществено битие, което замести средновековното.

Да вземем още една идея, която днес все повече удря своя печат върху целия обществен живот, а именно *социалистическата идея, социализма*. Как се породи тази идея?

Както видяхме, капиталистическият начин на производството даде голям тласък на едно ново и бързо развитие на производителните сили на обществото. Днес това развитие достига такива колосални размери, че не могат вече да се побират в рамките на буржоазното общество. Последното става вече пречка за развитието на производителните сили. Капиталистическият начин концентрира средствата на производството в ръцете на една класа — капиталистическата, която става все по-малка, и по такъв начин пролетаризира големи народни маси, освобождава ги от средствата за производство. Капиталистическата класа обаче вмъква пролетаризирани маси в производството, заставя ги срещу една нищожна работна заплата да произвеждат колосални богатства и по такъв начин създава се от тях една класа — работническата, пролетарската класа. Без тази класа капиталистическият начин на производство не може да съществува, не може следователно да съществува и капиталистическата класа, а и днешното буржоазно общество, или неговата държава. Само чрез експлоатация, чрез ограбването труда на работническата класа те трупат колосалните богатства в своите ръце, владеят ги, ядат ги и ги пилеят. Самата експлоатирана, ограбвана класа, пролетарската — производителката на днешните колосални богатства и средства на производството, изпада все в по-тежко положение, в мъки и неволи, търпи тежки страдания, лишения и унижения. С други думи, капиталистическият начин на производство създаде особени обществени отношения, едно особено обществено битие.

Работническата класа никога не е понасяла последиците от тия обществени отношения без протест, без борба. Още от самото начало на тия обществени отношения работническата класа започва да се бори против положението, в което те я поставят. И колкото повече капитали-

стическият начин на производството се развива, толкова повече се изостря борбата на работническата класа. Само че дълго време нейната борба беше разпокъсана, а главно тя се водеше без съзнаване истинските причини на нейното експлоатиране и потиснато положение. Но колкото повече се развиват капиталистическите обществени отношения и колкото повече се изостря борбата на класите, изникнали и съществуващи при тия отношения, толкова повече расте и съзнанието, че действителните причини за положението на работническата класа лежат в самите обществени отношения и че усилията ѝ трябва да бъдат насочени към премахването на капиталистическите отношения и към заместването им с нови, при които няма класи, няма експлоататори и експлоатирани, господари и потиснати — отношения, основани върху общественото владение средствата на производство. С други думи, роди се *социалистическата идея, социализмът*.

Тъй че и социалистическата идея, както виждаме, се поражда от новите производствени отношения, от новото обществено битие, което създава капиталистическия начин на производството в самите недра на буржоазното общество.

Ясно е прочее от всичко казано дотук, че идеите, които са господствували и удряли печат върху цялата идеология на обществото в дадена епоха, се пораждаат от общественото битие, от производствените отношения — които господствуват в него в тая епоха. Но производствените отношения, както видяхме, са и отношения на класите, които издигат те в обществения живот, са отношения на класовата им борба. Очевидно е, че както развитието на производствените отношения и на изникващите от тях класови отношения, така и пораждането на съответните тем идеи в главите на хората, съставляват цял процес, който се извършва диалектически. Ние виждаме едно постоянно изникване на обществени отношения и идеи и в същото време постоянно изчезване и заместване с нови.

Дотук ние се спряхме само върху някои от идеите, които имаха и имат значение в общественото-историческия живот. Обаче казаното върху тях се отнася и до всички други идеи, които имат същото значение. При всичко това

нека се спрем още върху някои, които се виждат да произхождат не в зависимост от общественото битие, а само от човешкия ум, независимо от последното.

Да вземем например религиозните идеи. Начело на религиозните идеи беше одухотворяването на всички предмети, което по-нататък се преобръща в идея за „великия дух“ като творец на всичко. Как се породи тази идея?

Преди всичко одухотворяването на предметите и идеята за „великия дух“ господствуват в първобитното комунистическо общество. В първите стъпала на това общество, както видяхме, развитието на производителните му сили беше много слабо, което значи много слабо познаване на природните сили и явления и свойствата на предметите. При това състояние на първобитното комунистическо общество всяко явление в природата, всяко особено свойство на предметите правеше на хората толкова силно впечатление, че ги преживяваха във вид на сънища, които другояче не можеха да си ги обяснят, освен със съществуването у самия човек и у всички предмети и явления особено същество, прилично на човека — със съществуването на душа. Обаче в комунистическото общество постепенно напредва развитието на производителните му сили. Следователно, хората се запознават по-отблизо с природните явления и свойствата на предметите и виждат, че в тях няма душа, няма духове. От друга страна, в комунистическото общество господства общото владение на средствата на производството и протребяването на продуктите от него. Но именно поради това в комунистическото общество господства духът на равенството и братството на членовете му. И като идеален израз на това състояние на обществото се явява идеята за „великия дух“. Той е творец на всичко. Той създава всичко за всички хора. Никой няма право да се ползува само за себе си от това, що той е създал. С други думи „великият дух“ е дух на равенството и братството, което съществува в първобитното комунистическо общество.

Такава е първата религиозна идея в човешкото общество. Очевидно е обаче, че тя произхожда от общественото битие на първобитните хора, се определя от него, е умствен образ, или идеален израз в човешките глави на това битие на първобитното комунистическо общество.

Но по-нататък в човешкото общество се явява идеята за човекоподобното многобожие. Как се породи тази идея?

Комунистическото общество биде заместено от обществото, основано на частната собственост върху средствата на производството и върху бащинското право, или патриархата. Бащата на рода или на семейството е господар на собствеността, който се разпорежда с нея. Той е господар на членовете на рода или семейството. Той е патриарх. Той вече е „великият дух“. По такъв начин, додето още слабо бяха развити стоковото производство и размяната, всеки род или семейство си има свой „велик дух“, прилича на патриарха изобщо. Тази е религията на човекоподобното многобожие, което господства в цялото антично общество, но която се видоизменява заедно с развитието на стоковото производство и размяната.

С развитието на стоковото производство и размяната се установява нова организация на обществото. Както видяхме по-горе, явява се едно управление с различни служби, с различни функции и учреждения. С други думи, явява се *държавата*. Заедно с това се явява и едно ограничаване на човекоподобното многобожие: наместо човекоподобното многобожие на всеки род или на всяко семейство явява се човекоподобното многобожие на цяла държава, общо за всички.

Заклучението от казаното е ясно. Новите религиозни идеи произхождат от повото обществено битие, което замести старото, комунистическото, и с видоизменението на общественото битие се пораждат нови религиозни идеи.

В края на античното общество, в Гърция и Рим, вярата в старите богове окончателно изчезва, т. е. многобожието се замества или от безверието, или с нова религиозна идея, с идеята за една свърхестествена сила, за една божествена сила, или за един бог, който управлява света по своята воля. Как се породи тази идея?

По-горе видяхме, че с развитието на стоковото производство и на размяната човекоподобното многобожие се ограничава с няколко човекоподобни богове и полубогове, общи за цяла държава. С по-нататъшното развитие на стоковото производство и на размяната това ограничаване на многобожието отива по-нататък. Развитието на стоковото производство и на разликата все по-рязко раз-

деля обществото на класи с противоположни интереси: на имотни и безимотни, на господари и подчинени, на роби и робовладелци. Установяването и закрепването на тия обществени отношения привелоха към изникването на една духовна власт, на един *авторитет*, който да стои отгоре над тия отношения. Тази върховна власт, този авторитет беше държавата. Очевидно е при това, че тази върховна власт, държавата, се явява върховна власт на имотните, на господарските класи. Но цялото това развитие, от една страна, ставаше зад гърба на човеците, т. е. без да го съзнават и следователно без да могат да си го обяснят тогава; от друга страна, стоковото производство и размяната ставаха по известна закономерност, според известни общи закони, които не можеха да не правят впечатление на човешкия ум, но които човеците тогава не можеха да си ги обяснят правилно. Поради това както установяването и закрепването на тия отношения породиха идеята за върховната власт на държавата, тъй и цялото това развитие породиха идеята за една върховна власт, за едно висше същество, което установява и управлява всичко в света, следователно и тия обществени отношения. И там, дето виждаме това развитие, там ние виждаме и стремежа да се ограничава многобожието и най-сетне да се налага *еднобожието*, т. е. религиозната идея за единия бог, който има същите свойства, каквито носеха класите, които господстваха в дадената епоха. Той е повелител неограничен, жесток отмъстител за непокорните на неговата воля; е робовладелец, който се разпорежда с робите на земята и на небето според волята си. С други думи, той е образ и подобие на земните повелители, на земните господари и робовладелци, на класата на собствениците и господарите, т. е. бог на неравенството.

Така че идеята за единия бог, каквато я срещаме в античното общество, се поражда от общественото битие, което се създава от развитието на стоковото производство и размяната. Разбира се, че с изменяването на общественото битие по-нататък се изменява и тази, тъй наречена, вехтозаветна идея за единия бог. Явява се новозаветната идея за този бог, известна под името *християнство*.

Да видим сега как стана това видоизменение и как се породиха идеята за новия бог — християнството?

В края на античното общество, както видяхме, средствата на производството се концентрираха в ръцете на едно нищожно малцинство свободни граждани. Останалата грамадна маса граждани станаха пролетарии. От друга страна, голямата концентрация на средствата на производството направи неизносно и излишно робството. То падна и по такъв начин в края на античното общество, в края на римската империя грамадната маса от гражданите се намираха при равни, еднакви условия на съществуване, в положението на едно общо равенство на пролетарии и изпаднали докрай производители. При такива обществени отношения, очевидно е, вярата в старите богове изчезна еднакво и в шепата господари на средствата за производство, и в пролетаризираните народни маси. Вехтозаветната идея за един бог еднакво не подхождаше нито към положението на първите, нито към онова на вторите. Но главното, тя не подхождаше към положението на вторите. Вехтозаветният бог беше умствен образ на неравенството, беше бог на господстващите, на робовладелците. А в края на римската империя народите се намираха в положението на равенство и дори на братство, наложено от завоеванията на тази империя. На това положение на народите можеше да се яви израз само една нова идея за бога, която да отговаря на създаденото равенство и братство, която да съдържа този елемент. И наистина, тази идея се яви. Тя е новозаветната идея за бога; тя е идеята за християнския бог. Този бог съвсем се различава от вехтозаветния. Той е всемилостив, пред него всички хора без разлика на народност са равни. Нещо повече: за него по-приятни са бедните, пролетариите, за тях е „царството небесно“, когато богатите толкова лесно могат да попаднат в царството небесно, колкото лесно може гемиджийско въже да мине през иглени уши.

Следователно, и новата религиозна идея, идеята за новозаветния бог, се явява умствен образ на общественото битие, което господства в края на античното общество, и нейният произход се определя от общественото битие.

Обаче със заместването античното обществено битие от средновековното, християнският бог се замества със съвсем нова религиозна идея за този бог. Той вече не е единен, а в три лица, тясно свързани помежду си и зависими

един от други и от които зависят, и на които са подчинени ред други богове или духове. По такъв начин идеята за божие царство в небесата от царство за пролетариите се обърна тука на земята в едно царство, наречено *църква*, на върха на което стои бог-отец, след него — бог-син, след него бог-дух, а на тях са подчинени и служат ангели и архангели, серафими и херувими, и най-долу стоят падналите ангели, недоволните от царската власт ангели — дяволите. Тази религиозна идея за бога, очевидно, съвсем не прилича на идеята за бога в края на римската империя като бог на равенството и братството. На какво се дължи произходът на тази нова религиозна идея в средните векове?

Очевидно е, че тя е най-типичен идеален образ в главите на средновековните човечи на общественото битие, което господствуваше в средните векове. И наистина, общественото битие в средните векове се характеризира с обществените отношения на феодализма и крепостничеството. Така че средновековното обществено битие представлява една организация, на върха на която стоят най-големите феодали: князете и папите, с тях са тясно свързани разни васали и подвасали, а на тях са подчинени и служат разни барони и графове, и най-долу е подчинен и служи на всички крепостният, поробенният народ. Ясно е следователно, че религиозната идея, която господствува в средните векове, е тъкмо такава, каквото е самото обществено битие тогава. С други думи, тя произхожда от самото това обществено битие.

Но, както знаем, капиталистическият начин на производство измести средновековното обществено битие и го замести с буржоазното. Очевидно е, че средновековната християнска идея трябваше да изчезне и да се замести с нови религиозни, съответни на буржоазното обществено битие. Тези нови религиозни идеи, които се породиха от последното, съставляват *протестантството* в най-различните му видове.

И тъй, от всичко казано за религиозните идеи ние виждаме, че те се пораждат от общественото битие във всяка дадена епоха, че и те са умствени или идеални образи в главите на човеците на общественото битие в дадена епоха. И тука, разбира се, ние виждаме един дълъг исторически процес на изникване и изчезване, на по-

стоянна смяна на общественото битие и поражданите от него идеи — един процес, който се извършва диалектически.

Но да вземем още едни идеи, произходът на които изглежда още по-малко да зависи от общественото битие. Да вземем философските идеи. Но понеже философските идеи на стара Гърция се срещат при входа на всяка по-подирня философия, следователно и при входа на днешната, да вземем философските идеи на стара Гърция и да видим какъв е произходът им.

Първи философски идеи в стара Гърция са ония на йонийските философи, т. е. на философите на Йония, гръцки колонии в Мала Азия, а именно на Талеса, Анаксимандра и Анаксимена, от една страна, и, от друга страна, на Питагора.

Философските идеи на първите се свеждат към следното: всичко в природата и в човешкото общество е плод на случая; светът случайно е произлязъл от водата или от огъня, или от нещо друго; в създаването му не е участвувала никаква свръхестествена сила, не е участвувало никакво божество. Питагоровите философски идеи се свеждат, напротив, към *числото*. В основата на природата и на нещата лежи числото. То е идея за мярката и хармонията, която съществува в природата и нещата, а което излиза въвн от тях, то не е съгласно със законите на природата, е противно на естествените закони.

Какъв е произходът на тия философски идеи?

За да си обясним произхода им, трябва да видим какво представляваха Йонийските колонии на Гърция. В тия именно колонии най-първо разцъфтяха размяната, търговията и стоковото производство. Поради това в тия колонии се натрупаха големи богатства, които създадоха една богата класа, а наред с нея бедна, пролетаризирана маса. По такъв начин в Йонийските колонии най-първо се развиха ония противоречия в обществените отношения, които с по-нататъшното развитие на стоковото производство и размяната придружават социалното развитие на човешкото общество. Натрупването на големи богатства разви у класата, която ги владееше, един неудържим стремеж към наслаждения, като че предстоеше свършек на света. Умствен или идеален израз тия обществени отношения в казаните гръцки колонии намериха именно във

философските идеи на първите философи в старата Гърция.

И наистина, философските идеи на Талеса, Анаксимандра и Анаксимена не са нищо друго освен едно оправдание на съществуването на богатата класа. Понеже всичко е плод на случая и светът случайно е произлязъл от нещо, затова и натрупването на богатствата в ръцете на една част от гражданите е плод на случая, на случайността. От друга страна, щом светът е произлязъл случайно, то животът няма никакъв друг смисъл освен наслаждението, освен пълното използване на случая, който създаде притежателите на богатствата.

Философските идеи на Питагора, напротив, са протест против лудия стремеж на богатата класа към трупане на богатства и към наслаждения. Той внася в обществото дисхармония, несъгласия, борби, сътресения. Понеже числото е идея за мярката и хармонията във всичко, затова разделянето на богати и бедни и животът на първите влиза в противоречие с хармонията, която лежи в основата на природата и нещата, част от която съставлява и човекът.

От казаното е ясно, че първите философски идеи в старата Гърция са умствен, или идеален, израз на обществените отношения, които изникват в гръцките колонии; те се определят от общественото битие в тия колонии.

Да вземем първите философски идеи, които господствуват първо време в самата Гърция. Те са ония на Хераклита и Ксенофана.

Философските идеи на Хераклита се свеждат към това, че в света господствува противоречието, всичко вечно се движи, всичко постоянно се изменява, борбата на противоречията — това съставлява същността на битието, от нея произлиза всичко. Ксенофановите философски идеи, напротив, се свеждат към това, че в природата и нещата лежи единството.

За да разберем произхода и смисъла на тия противоположни философски идеи, трябва да се обърнем към обществените отношения, които господствуват в старата Гърция във времето на тия философи.

Когато в Йонийските колонии стоковото производство и търговията бяха разцъфтяли, в това време в самата Гърция бърже се извършваше процесът на изместването старото натурално ступанство от паричното, от сто-

ковото производство. Той предизвика една бърза концентрация на средствата на производството, особено на земята. Земеделската маса все повече пропадеше. От друга страна, образува се една нова класа — търговско-занаятчийска, лишена от правото да участва в управлението. Тия обществени отношения предизвикаха една ожесточена класова борба, пълна с кървави сблъсъци и сътресения. Тия обществени отношения в самата Гърция в началото на историята не можеха да не се отразят в главите на членовете ѝ. И се отразиха те във вид на философските идеи на Хераклита и Ксенофана.

И наистина, Хераклитовите философски идеи не са нищо друго освен умствен или идеален израз на противоречията в самото общество, на неравенството, на борбата между класите, която се извършва пред очите. Хераклитовата философия оправдава дори общественото неравенство и борбата на противоречията като вечна същност на битието. Изобщо, тя е философията на господстващата, на богатата класа. Философията на Ксенофана, напротив, е философията на равенството, на братството, защото според нея в природата на нещата не лежи неравенството. Тя е философията изобщо на изпадащите и безправните граждани в гръцкото общество в негово време. Тя е израз на стремежите на тези граждани.

Така че и философските идеи на Хераклита и Ксенофана произхождат от общественото битие на Гърция в началото на нейната история. Те са, другояче казано, умствени или идеални образи на общественото битие в Гърция в епохата на Хераклита и Ксенофана. Същото е, разбира се, и с по-сетнешните философски идеи.

Да вземем философските идеи в Гърция в епохата на нейното най-високо развитие. А такива са философските идеи на Анаксагора, Демокрита и *софистите*.

Същността на философските идеи на Анаксагора се състои в това, че *разумът* господства в света и той го управлява. Според философските идеи на Демокрита, материалният свят се състои от безброй малки частици — *атоми*, движението, съединяването и разединяването на които съставлява същността на природата и нещата. Тези философски идеи на Демокрита са известни и под името *атомистическа теория*. Философските идеи на софистите (Зенон и учениците му) се свеждат към това: не същест-

вува никакъв, нито небесен, нито земен авторитет; няма абсолютно никаква отговорност пред никого освен пред самия себе си.

Произходът и смисълът на тия философски идеи можем да разберем само в свръзка с ония обществени отношения, които господствуваха в епохата, в която са живели споменатите философи.

След персийските войни, т. е. след войните между Персия и Гърция, в които победи последната, център на стоковото производство и размяната, център на индустриалното развитие изобщо в стара Гърция, а заедно с това и на целия гръцки политически, обществен и умствен живот стана Атина. При Перикла атинската държава достигна най-високото си развитие. Тука класовата борба на дребната изпаднала буржоазия и търговско-индустриалната класа против класата на *евпатридите*, на *аристократите*, се увенчава с пълната победа на първите. По такъв начин старите обществени отношения се замениха с нови, които при това тъкмо бяха благоприятни за появяването властта на една личност, на един цезар, на една личност като Перикъл. На това именно обществено битие идеален израз се явиха философските идеи на Анаксагора. На разума на Перикла отговаря разумът в света. Както разумът на Перикла управлява атинската държава, тъй разцъфтяла при него, тъй и разумът изобщо управлява целия свят.

Обаче разцъфтяването на индустрията и търговията и победата на буржоазната демокрация разкъса всички стари обществени връзки. Паричният и стоков характер на производството издига на първо място наместо цялото — личността, индивидуума, в лицето на индустриалеца и на търговеца, и изобщо на всеки собственик на средствата за производство. А на това ново обществено битие умствен или идеален израз се явяват философските идеи на Демокрита и софистите.

Тъй че и в тази епоха на стара Гърция философските идеи, които господствуват в нея, се определят от общественото битие, са умствен или идеален образ на общественото битие в главите на философите от тази епоха.

Разбира се, че казаното за философските идеи в Гърция се отнася и до философските идеи, които се явя-

ват след тях. И тези последните са умствен израз на общественото битие, което измества предишното.

Епохата на разцъфтяването на атинската държава се простира от персийските войни до *пелопонезката война*, т. е. до войната между Атина и Спарта. Но след пелопонезката война Атинската държава върви бърже към упадък. Класовата борба пламна още по-ожесточено и свърши с покоряването на Гърция от Филипа Македонски, а по-сетне от Рим. По такъв начин, след пелопонезката война настъпи в Гърция едно положение, при което авторитетът на държавата и на цялото, както и на отделните класи, губи обществения смисъл и настъпва осамотяването на личността, която търси щастието или в скептицизма, в съмняването във всичко, или в предаването на задоволяване своите прищевки и издигането им до поклонение.

Идеален израз на общественото битие първо време след пелопонезката война се явява философията на скептиците, стоиците и епикурейците. Обект на тази философия става щастието не на цялото, не на обществото или класата, а на личността. Обаче упадъкът на Гърция след пелопонезката война върви тъй бърже, че и индивидуумът, и личността изгубва всякакво значение.

На прага на миналото цветуще състояние на Атина и на нейния упадък стои Сократ. Неговата философия, която късо се изказва в положението — *познай себе си*, — е идеален израз на преходното състояние от разцъфтяването към упадъка; тя се явява идеален израз на индивидуализма, който господствуваше в тази епоха, и на желанието да се примири той с цялото, с щастието на обществото. Но пламналата след пелопонезката война класова борба, на която Сократ стана жертва, не можеше да даде надмощие на Сократовите философски идеи.

Идеален израз на класовата борба след пелопонезката война се явяват философските идеи на *киринейците*, от една страна, а от друга — философските идеи на *циниците*. Първите се явяват идеален израз на битието на богатата класа, философия на наслажденията и удоволствията. Философските идеи на циниците, напротив, се явяват идеален израз на безпомощното битие на класата от изпаднали, от пролетаризирани граждани, фило-

софия на пълното въздържане и равнодушие към живота, към мизерията.

Но най-типичен идеален израз на битието на Гърция при нейния упадък и в края на нейното съществуване се явяват философските идеи на Платона и Аристотеля. Платоновата философия прокарва идеята, че човек трябва да търси блаженство не на земята, а на небето. От друга страна, в своето произведение „Републиката“ той създава едно общество с комунистични тенденции, но в което господствува аристокрацията, и основата на което съставлява робството. Аристотел, напротив, стои само върху реалните отношения в Гърция в негово време. В своето произведение „Политика“ той обосновава философски робството като естествено неравенство между хората, неравенство създадено от божеството. Неговата философия поставя за най-висока цел на живота „естественото“ и „божественото“, към които хората трябва да се стремят и на които трябва всичко да се подчинява.

Очевидно е, че философските идеи на Платона и Аристотеля са умствен или идеален израз на изгубената сила на личността, на индивидуума, и на изгубения авторитет на държавата, на безизходното положение, в което се намери Гърция в тяхно време. Изгубената сила на индивидуума и изгубения авторитет на държавата философията на Платона и Аристотеля ги замества с *божествената сила*, с идеята за едно божество, волята на което управлява света. С други думи, и тука философските идеи се явяват умствен, идеален израз на общественото битие в главите на философите в Гърция при упадъка ѝ и в края на нейното съществуване. Те се определят от това общественостановитие.

Изобщо, от всичко казано тука за философските идеи виждаме, че те се явяват в главите на философите умствен, идеален образ на общественостановитие във всяка дадена епоха, че те се определят от него. А това, което се отнася до философията в стара Гърция, същото това се отнася и до философските идеи след нея и в днешно време.

Общото заключение от изложеното в тази глава е ясно. Идеите, които имат значение в общественостановитие, се определят от общественостановитие във всяка дадена епоха, явяват се умствен, идеален отраз на това битие в главите на личностите. И това, което казваме за идеите, разгледа-

ни в тази глава, същото това се отнася и до другите идеи, които не засегнахме тука, но които нашите четци ще намерят в програмата (отдел III). Но от всичко изложено става ясно, че основите и методата на марксизма напълно се потвърждават чрез прилагането им към обясняване пораждането в главите на човеците на идеите, на идеологията изобщо, която господствува или се поражда в дадена епоха от развитието на човешкото общество.

Глава втора

ОБЯСНЯВАНЕ НА МАРКСОВАТА ТЕОРИЯ ЧРЕЗ ПРИЛАГАНЕТО И КЪМ ИСТОРИЯТА (Към отдел IV на програмата)

Марксовата теория гласи, че *историята на човешкото общество*, като изключим първобитното общество, е *история на класовата борба*, че класовата борба следователно е пружина на историческото движение. Да обясним Марксовата теория чрез прилагането ѝ към историята. За тази цел ще вземем само някои от историческите събития.

Краят на 15 и началото на 16 век се ознаменуваха с така наречените *Италиански войни*. Те се водеха за завладяването на Италия от Франция, на което се противопостави Хабсбургската монархия (днешна Австрия и Германия), и най-сетне се обърна във война между тези две държави, в която се намесва и Англия. До това време такива войни от общоевропейско значение не се водеха. Обяснява се това с обстоятелството, че до 15 и 16 век нямаше още обединени нации и държави като израз на тях. До 15 век феодалната наредба и разпокъсаността на народите господствуваха още навсякъде. Ако имаше войни дотогава, това бяха войни между феодалите или между тях и най-големите феодални — кралете.

Но след откриването на Америка и морския път около Африка производителните сили все повече се развиват, търговията се увеличава, новият начин на производството — капиталистическият — се разпространява. Този нов начин на производството издига новата класа —

буржоазната, която се стреми да освободи развитието на производителните сили от пречките, които феодалната наредба поставяше на него, и измени положението на другите класи в обществото. Понеже новият начин на производството се развиваше или в старите градове, или в новоосновените от издигащата се буржоазия, поради това почва се борба между градовете и феодалите. Буржоазията обаче беше още много слаба, за да се справи сама с феодалната наредба. Поради това от нейната борба се възползуваха кралете, за да сломят феодалите и ги подчинят на своята власт. По такъв начин феодалите бяха победени, кралската власт се засили и създаде от една част от феодалната класа нова класа — *придворната аристокрация*, оръдие на монархическата власт. Градовете бяха освободени от феодалната власт и буржоазията придоби разни права, които преди нямаше. Обаче монархическата власт, засилена и подкрепена от придворната аристокрация, все повече се стреми да тури в своя услуга всички други класи, което докарва до нови по-изострени класови борби, които достигат до *революции* против монархическата власт и аристокрацията.

От само себе си се разбира, че този процес се извършва в различните страни в различно време, според степента от развитието на производителните им сили. В края на 15 и в началото на 16 век този процес във Франция и Англия беше свършен, феодалната класа беше победена, нациите обединени под абсолютната власт на монархията като олицетворение на нацията.

Дето монархическата власт победи и се закрепни, там тя се явява, от една страна, феодална, която поддържа феодалната наредба; от друга страна, ръководена от интересите на своето съществуване, и доколкото ѝ диктуваха тия интереси, тя покровителствуваше търговията и индустрията, стремеше се да разшири пазарите и да ги защитава. Така че монархическата власт след закрепването си действа в две посоки — да разширява своята власт като феодална, и да я разширява като покровителка на „националната“ индустрия и търговия, на националните интереси.

Казаното и обяснява именно причините на така наречените *Италиански войни*.

След като Франция биде обединена в една нация, монархическата власт, тласкана от двата споменати стремежи, се впусна да завладява Италия. Последната беше разпокъсана на отделни княжества, кралства и републики, които постоянно воюваха помежду си, и вътре в които се водеше много ожесточена класова борба. Това положение на Италия се обяснява с различното развитие на производителните сили в разните ѝ части, следователно, с различните отношения на класите. Дето производителните сили бяха по-развити и се яви буржоазната класа, кралската власт в съюз с последната се стреми да подчини феодалната класа и да разшири своята власт върху другите области. Дето развитието на производителните сили е слабо, там господствува феодалната класа, която в борбата си с кралската власт установява републики, в които с явяването на буржоазната класа се изострюва класовата им борба до изстребителни граждански войни.

Това именно положение на Италия правеше я плячка на засилената монархическа власт у съседите ѝ. Първа Франция се опита за завладеене Италия. Завладяването на Италия от Франция би увеличило владенията на нейната монархическа власт и ония на дворянската класа, на която се опираше френската абсолютна монархия, което още повече би я усилило. От друга страна, със завладяването на Италия Франция би станала господарка на Средиземно море, и тогава най-важното в Европа море. От третя страна, монархическата власт се стремеше да подчини на себе си и духовната власт, тя се стремеше да добие правото да се разпорежда с черквата и духовенството в своята държава и по такъв начин да постави своите поданици и под пълната нейна духовна власт. Този стремеж на монархическата власт съвпадаше и със стремежите на новите класи, на буржоазията и дворянската, аристократическа класа. Буржоазната класа имаше интерес да се освободи от властта на духовенството, което винаги се явява поддръжка на господстващите класи и на монархическата власт. Дворянската класа имаше съвсем друг интерес. Подчиняването на черквата и духовната власт под монархическата винаги се придружаваше с така наречената *секуларизация*, с отнемането на черковните и манастирските имоти и ограбването им от кралската власт и дворянската класа. Обаче тия стремежи

на френската абсолютна монархия бяха против интересите на най-големия духовен феодал — папата, властта на когото се смяташе по-горна от кралската власт, господар на всички феодални страни. Поради това, много естествено, папата в съюз с феодалните княжества и републики се противопоставиха на Франция.

Така че *Италианските войни*, с които се започва 16 век, се явяват последица от засилването на монархическата власт, на нейната победа над феодалната класа. Но тази победа стана възможна само тогава и там, когато и дето, поради развитието на производителните сили, се яви буржоазната класа в градовете, която се бори за своето освобождение от феодалната класа. В тази борба се намесва кралската власт против феодалите и по такъв начин тя се засилва за сметка на двете борещи се класи и като създава нова придворна или дворянска класа. С други думи, класовата борба се явява тайната пружина на историческите събития през 16 век.

В свързка с *Италианските войни* и като тяхно продължение се явяват войните между Франция и Хабсбургската монархия. Тези войни са известни под името: „*Съперничество между Франция и Хабсбургите*“. Хабсбургският крал Карл V в началото на 16 век простря своите права и върху Испания и Нидерландия (Белгия и Холандия), и дори върху Италия. Поради това Франция се намери между съседи, които заприщяха сухопътните ѝ съобщения и я стесняваха и откъм Средиземно море. Това поставяше търговията на Франция в голяма опасност. Същата опасност заплашваше и Англия, особено откъм Нидерландия.

Карл V носеше титлата „император на Германия“ и се стремеше към императорството над цялата така наречена тогава „Свещена римска империя“. Обаче той беше ограничен от феодалната класа навсякъде и трябваше да разделя властта с нея, най-важна част на която съставляваха духовните феодали. Поради това той се явяваше и защитник на католичеството, всъщност на папските феодални права, изобщо на правата на духовните феодали. Във Франция и Англия, както видяхме, напротив, кралската власт се стремеше да ограничи папската власт и да подчини в своите монархии духовната власт на себе си. Но именно затова войните между Франция и

Хабсбургите, в някои от които вземаше участие и Англия, бяха упорити и с прекъсвания се продължаваха от 1525 до 1559 год.

От казаното става ясно, че класовата борба, на която даде нов тласък развитието на производителните сили през 16 век, минава националните граници, дето се преобръща в изстребителни войни на монархическата власт с феодалните князе и крале и с папската власт, за разширяване държавните граници, за завладяване нови земи и отваряне сухопътни, морски и търговски пътища.

Да вземем сега една от най-големите войни през 17 век.

Началото на 17 век се ознаменува с така наречената *Тридесетгодишна война*. От война в началото между князете и между тях и императора в Германия, сетне тя се преобръща в общоевропейски войни. На глед тия войни бяха религиозни войни, борба на католичеството с протестантството. Всъщност обаче под религиозната външност се криеше борбата на класите.

Германия в началото на 17 век се състоеше от отделни самостоятелни княжества и кралства. Но князете и кралете зависяха от решенията на *ландтазите*, т. е. на съсловните народни събрания, в които господстваха главно феодалите. Обаче в началото на 17 век се почва, от една страна, борбата на крепостните селени против феодалите, от друга — развитието на търговията и индустрията, главно в градовете на Северна Германия и в Чехия, дето се издигна и буржоазната класа, която почна борба против феодалните пречки и за самостоятелност. Тази именно борба на класите използваша князете и кралете за засилване на своята власт, за унищожаването или омаломощаването на *ландтазите*.

Обаче кралската власт можа да победи феодалите само там, дето търговията и индустрията бяха достатъчно се развили и, следователно, дето борбата на буржоазната класа беше добила известно значение. Но там, дето буржоазната класа особено се издигна и доби влияние върху изпадащата дребна буржоазия и пролетариите, както това беше в така наричаните *имперски градове*, там се установи напълно самостоятелно от князете и кралете управление. В тия градове, както и в княжествата, в които победи кралската власт, *реформацията*, т. е. отделянето от

католическата черква и основаването на протестантската, получи пълно господство. Напротив, в княжествата, в които производителните сили още слабо бяха развити и, следователно, класовата борба на буржоазията и другите класи беше без значение, напротив, се запази католичеството и силата на феодалната класа. По такъв начин Германия, или Хабсбургската монархия, се разделя на две воюващи части: на протестантска и католишка.

В продължение на 15 години войната се водеше главно между протестантските и католишките княжества. Тя окончателно беше омаломощила Германия. Тогава във войната се намесиха и другите европейски държави: Англия, Дания, Нидерландия, особено Франция и Швеция. Тука всъщност борбата се водеше вече, от една страна, за надмощие над Балтийското море, от друга страна, за откъсване територия от Германия и присъединяване към своята и от третя — за освобождаването Дания и Нидерландия от властта на Хабсбургите и, следователно, за окончателното омаломощаване на Германия. По такъв начин, тридесетгодишната война се свърши в 1648 г. със сключването на така наречения *Вестфалски мир*, който разпокъса Германия, и за сметка на нея се засилиха особено Франция и Швеция, призна самостоятелността на Дания и Нидерландия, установи взаимните отношения между европейските държави и легна в основата на всички международни договори до *Великата френска революция*.

Това, което се каза за двете големи войни през 16 столетие, същото се отнася и до другите войни през същото столетие, както и през 17-то. Няма съмнение, че във всички тия войни са играели роля и *династическите интереси*, и *честолюбията* на монархическата власт. Обаче последната все повече беше принуждавана да се застъпва и за интересите на растящата буржоазна класа, или по-точно, за интересите на новия начин на производството и на размяната, носителка на които се явяваше тази класа. Монархическата власт за поддържане на своето съществуване и на династическите интереси все повече чувствуваше нужда от пари и поради това все повече се туряше в зависимост от богатствата на буржоазията, която от своя страна се интересуваше от развитието на търговията. Последната все повече изискваше разширяване на пазарите, изход на моретата и господство над тях. По такъв начин, войните

през 16 и особено през 17 век се водеха и в името на новия начин на производството. В този смисъл именно войните през тези векове, а още повече, разбира се, през по-подирните векове, се явяват прескачане на борбата между интересите на класите на класовата борба зад националните граници. А това ще рече, че през 16 и 17 столетия тайна пружина на историческите събития се явява класовата борба. Това обаче още по-ясно се вижда, ако се обърнем към ония големи исторически събития, които са известни под името *революции*.

Да вземем например революцията в Англия през 17 век (1642—1649 год.).

Капиталистическият начин на производството в Англия получи голямо развитие през 16 век. Издигна се капиталистическото мануфактурно производство, изникнаха нови индустриални градове и окръзи. В земеделието това развитие и особено развитието на текстилната индустрия предизвика преобръщане на земевладенията в пасбища за овце. Земевладелците насила изгонваха селяните от земите им и ги присъединяваха към своите владения. Създаде се една голяма маса от пролетаризиран народ, хвърлен на пътя и на улицата. От друга страна, занаятчийската класа в градовете пропадеше и се пролетаризираше. С други думи, създадоха се нови обществени отношения и нови класи.

Най-първо от старата замевладелска класа, от феодалната, се отдели класата на новите лордове земевладелци, която влезе в борба с първата. Последният се състоеше главно от духовни феодали, които преди господствуваха в парламента, а по-сетне се съединиха с кралската власт, което и отслаби силата на парламента. Тази борба между духовните феодали и светските лордове се почна още през 15 век. В борбата и в съюз с последните взимаха участие и средното, и долното съсловие от земеделската класа в Англия, както и издигащата се буржоазна класа. В парламента през 15 век светските лордове се явяваха малцинство, а буржоазията и другите съсловия съвсем малко проникваха в него. Борбата на класите, а най-главно борбата между духовната и светска аристокрация, която през 15 век достигна най-остра форма, съвсем отслаби парламента и засили кралската власт. Оттогава последният или съвсем не свикваше парламента, или го

свикваше, когато трябваше да го употреби като оръдие за прокарване на свои цели. Тя го свикваше, когато ѝ трябваше да се освободи от духовната власт на папите и да стане глава на черквата. В такъв случай кралската власт прокарваше *реформация* отгоре, която противопоставяше на *реформацията* отдолу. Или пък го свикваше, когато трябваше да получи големи парични суми, които другояче не можеше да ги достави.

Тази политика на кралската власт предизвикваше, разбира се, недоволство у всички класи, особено у класата на светските лордове, които бяха изгубили старите привилегии на аристокрацията, и у класата на растящата буржоазия. Обаче тяхното недоволство се съдържаше през 16 век от силната кралска власт. Буржоазната класа не беше още се издигнала дотам, щото да поведе решителна борба, в която да повлече и другите потиснати класи, особено изпадащите селени, занаятчии и пролетариата. На тази степен от развитието на класовите отношения в Англия борбата се водеше върху почвата на религиозните форми: за реформиране на черквата, за унищожаване на католичеството, което се явяваше главна опора на кралската власт. Потиснатите класи прегърнаха *калвинизма*, когато монархистите, за да се противопоставят на *народната реформация*, пригърнаха *монархическата реформация*, наречена *англиканска*, нещо средно между католицизма и протестанството. На тази религиозна почва се водеха класовите борби през 16 век и до началото на 17 век в Англия.

В началото на 17 век, поради бързото развитие на капитализма в Англия, новите класи особено класата на светските лордове и буржоазията добиха голяма сила. Но и кралската власт, опряна на придворната аристокрация и на високото католическо и протестантско духовенство, стана още по-безогледна със злоупотребяването с властта: още по-безогледно тъпчеше законите, облагаше съвсем произволно с данъци, най-безцеремонно се отнасяше към парламента, като го свикваше, когато му е дотрябал и го разгонваше най-грубо, когато не се е съгласявал с нейните искания. Изобщо, вилненията на монархическата власт достигнаха до най-крайни размери. Но и недоволството у всички класи, с изключение на придворната крал-

ска тайфа, достигна до крайни размери. Трябваше само повод, за да се изрази то в *революция*.

Повод за революцията даде въстанието в Шотландия. Кралът нямаше пари, за да потуши това въстание. От друга страна, войската беше съвсем ненадеждна, тъй като тя се състоеше в голямата си част от революционно настроени елементи. Поради това, кралят беше принуден да свика парламента. На 13 април 1640 г. парламентът се събра обаче отказа да му даде нужните пари. Той биде разгонен. Това обаче предизвика силен кипеж в цялата страна. Уплашен, кралят биде принуден да свика през есента същата 1640 г. нов парламент. Но в тоя парламент опозицията се яви в грамадно мнозинство и обяви на краля, че той не смее да го разпуска без неговото съгласие. Той е известен в английската история под името „*дългия парламент*“, който всъщност се обърна в учредителен, в един вид „*конвент*“.

Първо време в „дългия парламент“ имаше единодушие между партиите. Всички единодушно поискаха ограничаване на кралската власт и предаването на смърт главните ѝ оръдия Страфорда и Лауда. Обаче това единодушие беше не за дълго време. Скоро избухна класовата борба в парламента в рязка форма. Духовните и светски лордове поддържаха в парламента само тия ограничения на кралската власт, като в същото време осъдиха на смърт Страфорда. Буржоазните депутати, напротив, искаха разширяване привилегиите на парламента, министерска отговорност пред него и църковни преобразования в пуритански дух. Мнозинството от депутатите бяха от буржоазията и борбата между нея и духовните и светски лордове все повече се изострюваше, като от парламента се пренесе на улицата, по цялата страна.

Кралската власт се опита да използва тази борба на класите за контрареволуция. В 1642 год. на 14 февруари той се явява с войска в парламента, с цел да арестува главните водители на мнозинството от депутатите. Но този опит възбуди голямо възмущение в парламента и в Лондон. Почна се въоръжено сблъскване между гражданите и войската. Кралят избяга заедно с лордовете в Йорк. Почна се война между контрареволуцията и революцията. Първо време побеждаваше първата. Скоро обаче начело на революцията се тури народната маса. Буржоазията в

лицето на енергичния свой представител Оливер Кромвел организира от тази маса от фермери, занаятчии, дребни търговци и пролетарии една революционна армия. Тя под предводителството на Кромвел разби контрареволуционната кралска войска, кралят избяга в Шотландия, която го предаде на Кромвел.

Обаче след победата на революционната войска над кралската класовата борба в парламента изпъкна с нова сила. Сега в парламента господствуваше буржоазията, но въвн от парламента господствуваше революционната войска, пред която и сам Кромвел се чувствуваше безсилен. Парламентът влезе в преговори с пленения крал, като му правеше отстъпки с условие той да признае за държавна църква в Англия *презвитерианството*. Обаче войската се обяви против тия отстъпки и искаше пълна свобода на съвестта и пълна независимост на всяка религиозна община. Буржоазията се опита да се отърве от войската, като искаше да я прати в Ирландия, дето контрареволуцията още продължаваше да вилнее. От друга страна, буржоазията възбуди в Лондон и в южните графства движение против войската и за защита на парламента. Обаче войската потуши това движение и изгони от парламента най-влиятелната част от буржоазните депутати. По такъв начин в парламента мнозинството се яви на страната на войската. Тогава той предаде краля на особен съд за „измена и възбуждане на междуособици“, който го осъди на смърт и в 1649 Англия биде провъзгласена за *република*.

Начело на републиката застана всъщност Кромвел като военен предводител на *индепендентите*, на революционните войски, които защитаваха пълна религиозна свобода и независимост на религиозните общини. Той успя да смаже контрареволуцията в Ирландия и Шотландия, в която кралската власт беше се настанила и почнала да напада Англия. В съюз с Франция Кромвел нанесе удар на Испания като гръбнак на реакцията тогава. Той се готвеше да създаде протестантски съюз за борба против другото гнездо на реакцията — хабсбургската монархия (Австрия). Кромвел избягваше да приеме титлата „глава на държавата“ и водеше външна политика, която достави бляскави победи на републиката. Обаче тази бляскава външна политика на Кромвел

създаде между самите привърженици на революционната войска недоволство от него и подозрения в честолюбиви планове. От тях се образува нова партия, наречена *партията на левелерите*, т. е. на *управителите*, с комунистически тенденции. Нея съставляваха предимно пролетарии, фермери и изпаднали занаятчии и селени. Тя се опита да завземе властта и да осъществи пълното равенство между гражданите в Англия. Обаче биде смазана от Кромвела.

От друга страна, борбата на долните класи за власт, която тъй рязко се прояви през време на републиката, наплаши всички други класи. Поради това те бяха против републиката и искаха повръщането на конституционната монархия. След победата над *левелерите* сам Кромвел почна да се стреми към самовластие. В 1653 год. той разгони революционния парламент, свика нов парламент от нему предани партизани, измени конституцията, като на парламента остави законодателната власт, а изпълнителната възложи на себе си, като получи титлата *протектор*. След това той разпусна и този парламент, като почна да управлява самостоятелно, опрян на войската. Това предизвика общо негодуване дори и в собствената му войска, и Кромвел биде принуден да свика парламента. Последният реши да се възвърне конституционната монархия, като предложи на протектора кралската корона. Кромвел не прие короната и само след смъртта му, в 1658 година, когато в самата войска се яви борба, парламентът повика пак Стюартите и в 1660 г. реши, щото Англия да се управлява според старите закони, от краля, горната камара (лордовете) и долната камара на общините (народното събрание).

Реставрираните, възстановените Стюарти обаче скоро измениха на обещанията си, дадени на парламента и английския народ и почнаха отново да се стремят към абсолютизма и възстановяването на католичеството в Англия. Първо време, поддържани от светските и духовни лордове, Стюартите можаха да се противопоставят на опозицията, начело на която стоеше буржоазията. Но когато Яков II, последният Стюарт, погази така наречения *клетвен акт* и почна да назначава католици на военни, граждански и държавни длъжности, тогава се яви общо въстание на *вигите*, опозицията, към които се присъединиха

и *торите*, които поддържаха кралската власт. Те обявиха Якова II за свален и повикаха Вилхелма Орански. Последният веднага се яви в Англия с войската си от Холандия и навсякъде биде посрещнат с акламации. Към него се присъедини и кралската войска. Яков II избяга във Франция (1688 г.). Вилхелм свика парламента, подписа *билъ и декларация за правата*, с които окончателно се утвърдяваха правата и свободите на народа и парламента, а последният го провъзгласи за крал на Англия. По такъв начин в края на 17 век (1689 г.) в Англия биде окончателно победен абсолютизма на кралската власт и утвърдено господството на парламента.

От казаното е ясно, че революцията в Англия през 17 век е последица от класовата борба и че на всички исторически събития, свързани с нея, които я придружават, пружина се явява борбата на класите в английското общество за завладяване на властта и прокарване на своите класови интереси, желаниа и стремежи. Същото виждаме и във всички революции в историята на човешкото общество след английската, през подирните векове, в така наречената *велика френски революция* през 18 век, в революциите във Франция и другите страни в Европа през 19 век. Но за тия революции ние имаме прекрасно изражение в произведенията на Маркса и Кауцки, които съставляват IV отдел на програмата и които дават най-доброто обясняване на Марксовата теория чрез прилагането ѝ към казаните големи исторически събития — революциите през 18 и 19 векове.

Напечатано за пръв път в
отделна брошура — 1911 г.

ДИКТАТУРА ИЛИ ДЕМОКРАЦИЯ

Завладяването на властта от руския пролетариат през ноември 1917 година се посрещна враждебно не само от контрареволуционерите в Русия и от целия капиталистически свят, но и от най-видните теоретици и водачи на II Интернационал на „социалдемокрацията“ начело с Карл Кауцки. Че контрареволуционна Русия и целият капиталистически свят посрещнаха болшевишката революция враждебно, това лесно се разбира. Засегнати са грамадни капиталистически интереси, посегнато е върху привилегиите на малцинствата в капиталистическото общество, заплашено е съществуването на целия буржоазен строй в света. Естествено е, че срещу завладяването на властта от руския пролетариат, срещу болшевишката революция се опълчват всички контрареволуционни сили в Русия и на целия капиталистически свят. Примерът на руския пролетариат за завладяването на властта и за унищожението на буржоазния строй е заразителен, защото условията, създадени от общоевропейската империалистическа война, създадоха почва за това. Този пример намери своето продължение в Германия и Унгария, и вълните на болшевишката революция заплашват да залее светът. А това означава край на капитализма, край на привилегиите на малцинствата в капиталистическото общество, край на тяхното господство и потисничество над грамадните мнозинства от народите и тържество на комунизма. Затова малцинствата от капиталистическото общество днес се борят и ще се борят с всички средства против опасността, с която го заплашва комунистическата революция. Това е понятно.

Но как да се обясни фактът, че видни теоретици и водачи на II Интернационал като Кауцки и други посрещнаха завладяването на властта от руския пролетариат, болшевишката революция, враждебно и оста-

наха враждебни на нея, както и на болшевизма в Германия и Унгария?

За да си обясним този факт, трябва да си спомним известните полемики между Кауцки и Бернщайн⁵³, а по-сетне между Кауцки и Панекук, от една страна, и между същия и Роза Люксембург, от друга, по тактиката и практиката на „социалдемокрацията“ и по въпроса за пролетарската революция, които се водеха в навечерието на войната и бяха прекъснати от нея. От друга страна, трябва да си спомним и това, което вършеха същите теоретици и водачи на пролетариата в международните конгреси, как те там все повече правеха отстъпки на буржоазните и дребнобуржоазните идеолози, наречени опортюнисти, „широки социалисти“. Като си спомним всичко това, дохождаме до заключението, че враждебното отношение на теоретиците и водачите на II Интернационал към завладяването на властта от руския пролетариат може да се обясни главно с недостатъчното дълбоко проникване в революционната страна на Маркс-Енгелсовата теория за задачите на пролетариата като класа.

И наистина. Понеже руският пролетариат с оръжие в ръка, т. е. с насилие, завладя властта и установи своята диктатура, за да прокара комунистическия строй и унищожи контрареволуцията, теоретиците и водачите на II Интернационал се обявяват против насилието, против диктатурата на пролетариата, за *демокрацията*. Кауцки в *Socialistische Auslandspolitik Korrespondenz* от 22 август 1918 година, в статията: „*Демокрация или диктатура*“ пише: „За нас пролетарската освободителна борба е така също света, както и за другарите, които искат да ни пречат в нашите изследвания. Освобождението на всички потиснати и експлоатирани съставлява нашата най-висока цел, *демокрацията е за нас неразривно свързана с нея*“. Веднага преди това, той сравнява защитниците на диктатурата на пролетариата с деспотизма на Людовик XIV, който беше казал: „Държавата съм аз“. Според Кауцки, революционерите правили същото и обявявали: „*Революцията съм аз — който ме критикува, прави престъпление спрямо революцията*“.

От цитираните редове, особено от подчертаните от мене, става ясно, че Кауцки — а с него и всички изменници на пролетарското освобождение, всички социалпатриоти, или „широки социалисти“, и изобщо всички контрареволуционери — първо, поставя *демокрацията* над диктатурата на пролетариата, която всъщност той отхвърля; второ, той е против пролетарската диктатура, защото, според него, тя приличала на деспотизма на Людовик XIV, тя не давала *свобода, свобода на критика* против революцията. Тука Кауцки има предвид главно руската болшевишка революция, която, според него, била революция не на всички руски социалистически партии и не на целия руски пролетариат; следователно, диктатурата в Русия не била на всички социалистически партии и целия пролетариат, а само на една партия и на една част от пролетариата. Той казва в същата статия: „Въстанието на болшевиките, напротив, беше въстание на една социалистическа партия против другите социалистически партии. То водеше към унищожаването на демокрацията, към обезправянето на другите социалисти, дори на големи слоеве от пролетариата“. Кауцки, за да представи колкото е възможно в по-черни краски болшевишката революция, сравнява я с революцията на Парижката комуна, която била „дело на целокупния парижки пролетариат, дори на голямото мнозинство от парижкото население“, и прибавя: „Най-широката демокрация, която почиваше на всеобщото изборно право, съставляваше нейна основа, в нея бяха застъпени всички социалистически течения и работеха единодушно“.

По-долу ще видим, че Кауцки е съвсем неправ спрямо руската пролетарска революция и диктатура, а спрямо Парижката комуна напълно пренебрегва това, което писаха Маркс и Енгелс за нея. Но за да бъде пълна мисълта на Кауцки ще приведем още една цитата от неговата статия. Понеже в същото списание, в което е поместена тя, се явиха статии в защита на руската пролетарска революция и диктатура, а в *Leipziger Volkzeitung* статии против демокрацията във време на пролетарската революция, Кауцки признава, че полемиката вече става не полемика просто на руския социализъм, но полемика и на немския социализъм. След това

той продължава: „Досега демокрацията у нас се считаше като безспорно основно положение, като форма на управление, в която „Диктатурата на пролетариата“ се осъществява. Чрез извоюването на тази форма ние се стремяхме да създадем политическата основа за икономическия преврат в обществото. Нито една дума от досегашната наша програма, нито една дума от досегашната наша пропаганда не даваше да се предполага, че ние искахме общо, равно, тайно, пряко гласоподавателно право, за да го унищожим в деня на нашата победа.“

Както виждаме от тази извадка, Кауцки туря в кавички *диктатурата на пролетариата*. А това означава едно от двете: или той не признава никаква диктатура на пролетариата, или тя за него е второстепенно нещо, а главното за него съставлява демокрацията. Под „демокрация“, Кауцки разбира, очевидно, такава „форма на управление“, която почива на общото, равно, тайно, пряко гласоподавателно право и в „която диктатурата на пролетариата“ се осъществява. С други думи, Кауцки мисли, че основната задача била да извоюваме преди всичко „политическата основа за икономическия преврат в обществото“, т. е. да извоюваме „демокрацията“, чрез която „форма на управление“ ще извършим социалистическия преврат, т. е. ще осъществим „диктатурата на пролетариата“. Другояче казано, това ще рече, че трябва социалистите да вземат политическата власт чрез широка демокрация, а не чрез диктатурата на пролетариата, чрез извоюването на общо, равно, тайно, пряко гласоподавателно право. По такъв начин, Кауцки представлява нещата така, както те никога в действителност не са ставали и не могат да стават. Той представлява работата така: пролетариатът най-напред извоюва „демокрация“, т. е. общо, равно, тайно, пряко гласоподавателно право, чрез него той изпраща в райхстага и в другите изборни учреждения свое болшинство, което поема политическата власт и произвежда „икономическия преврат в обществото“, очевидно, според него, без насилие, без предварителна диктатура на пролетариата, без граждански войни и т. н. Кауцки още преди войната, в полемиката си с Панекук и Роза Люксембург по въпроса за общата политическа стачка и за революцията, се опълчи против революционните акции и всичките надежди за освобож-

дението на пролетариата от капитализма възложи на извоюването „демокрация“ чрез изпращането от пролетариата болшинство в райхстага.

Обаче пита се, кога и де великите социални преврати са ставали по формулата на Кауцки, без насилие, без диктатура? Кога и де господстващите класи са се отказвали от своето господство доброволно? В историята подобно нещо не е известно. Изпращането на едно болшинство от социалисти в райхстага, в парламента, още не означава завземане на политическата власт от пролетариата. Такъв парламент може и да не бъде свикан от господстващите, да бъде разтурен, преди да бъде свикан, както това много пъти е ставало в Германия с буржоазните райхстази например. Или да бъде свикан и при първия удобен момент да бъде разгонен, както това е ставало обикновено с буржоазните парламенти във всички европейски държави пред революциите. А с един парламент със социалистическо болшинство още по-малко ще се церемонят господстващите класи. Но Кауцки мисли навярно, че такъв парламент господстващите не ще смеят да го разгонят, защото ще избухне революция. Обаче дали последното ще се случи зависи от много условия и преди всичко от положението на господстващите и на пролетариата. Но да допуснем, че то ще се случи, ще избухне революция. В такъв случай тя ще означава гражданска война, насилие, диктатура, чрез които само ще може пролетариатът да завладее политическата власт и да извърши „икономически преврат в обществото“. Другояче не е бивало в историята и не може да бъде. Така че методата на Кауцки за завладяването на политическата власт от пролетариата чрез „демокрация“ може само да забави катурването на капиталистическото общество и тържеството на комунистическата революция. Затова именно тя се и допада тъй много на всички социалпатриоти, на всички „широки социалисти“ в света, и затова с удоволствие се повтаря от всички идеолози и оръдия на буржоазията.

Както видяхме, Кауцки счита, че руската пролетарска революция, болшевишката революция, не била дело на всички социалистически партии в Русия, а само на една социалистическа партия, именно на болшевишката против

другите, и че тя унищожила „демокрацията“ и обезправила другите социалисти, „дори големи слоеве от пролетариата“. Тия твърдения на Кауцки са просто неверни, фактически са неверни. Другите социалистически партии в Русия, а именно, социалистите-революционери и меншевиките начело с Церетели,⁵⁴ Скобелев⁵⁵ и други, от началото на руската революция до ноември 1917 година се намираха в сътрудничество с буржоазните партии, влизаха в буржоазните министерства и служеха всичкото време за потушаване на растящото сред пролетариата и селската маса недоволство от политиката на правителството. Пролетариатът очакваше от „другите социалисти“ осъществяване на социализма, а те им приказваха за „демокрация“; селската безземна класа очакваше от тях незабавна експроприация на земите на големите земевладелци и снабдяването ѝ със земя, а те ги залъгваха с разрешаване „аграрния въпрос“ от учредителното събрание; пролетариатът и селската класа искаха незабавното свикване на учредителното събрание, а те заедно със своите съюзници от буржоазията постоянно отлагаха свикването му; пролетариатът и селените, изобщо въоръженият народ, очакваха от „другите социалисти“ незабавен мир, а те започнаха отново войната, започнаха офанзива, която свърши най-катастрофално. Първо време от революцията работнишките, селските и войнишките съвети бяха напълно под влиянието на „другите социалисти“, а болшевиките в тях бяха нищожно малцинство. Но колкото повече „другите социалисти“ подпадаха в плен у буржоазните партии и по такъв начин изменяха на очакванията на пролетариата, на селените и войниците, толкова повече те губеха влиянието сред тях и толкова повече печелеха влияние болшевиките. Към средата на 1917 година съветите в Русия брояха 20,000,000 члена и болшевизмът вече бърже взимаше връх в тях. Оттогава се издигна в съветите общият лозунг: *всичката власт на съветите!* Какво направиха тогава „другите социалисти“ и правителството, в което те участваха? — През юни месец 1917 година те побързаха да предизвикат гражданската война, за да смажат болшевизма. Обаче наместо да смажат болшевизма, те го засилиха още повече и след четири месеца

съветите завладяха цялата власт в Русия. Такава е истината!

Но Кауцки обвинява болшевиките, че тяхното въстание било насочено против „другите социалистически партии“, за да унищожи „демокрацията“, да ги обезправи. Това обаче може да е било вярно дотолкова, доколкото „другите социалистически партии“, т. е. меншевиките и социалистите-революционери, служеха на буржоазните партии и се отказваха, дори противодействаха на завладяването на властта от съветите. „Другите социалистически партии“ просто измениха на социализма, захвърлиха заедно с Кауцки клетвата, която дадоха на Базелския извънреден социалистически интернационален конгрес⁵⁶ да използуват войната, за да катурнат капиталистическото общество, да завладеят политическата власт и да осъществят социализма. Никой не ги е насилвал да извършат тази измяна. Когато съветите взеха цялата власт в ръцете си, абсолютно никой не ги е насилвал да се обявят против, никой не е отказвал тяхното съдействие. Прочее една голяма част от „другите социалистически партии“, от меншевиките (интернационалистите)⁵⁷ и социалистите-революционери (левите социалисти-революционери)⁵⁸ се присъединиха към съветите. Само една малка част от тях не само не се присъедини към Съветската република, но те продължаваха заедно с контра-революционерите да се борят против нея, устройваха комплоти против комисарите на Съветската република и ги убиваха. Към такива „социалисти“, които в съюз с контрареволуционерите се стремят да отнемат властта от ръцете на пролетариата, който я завладя с толкова жертви, как трябваше да се отнесе Съветската република — да ги гали и насърчава ли? Да не се защитава ли? Да оплаква човек такива „социалисти“ за това, че били „обезправени“, значи да бъде против завладяването на властта от пролетариата и да бъде с двата крака в редовете на враговете на социализма. Веднаж завладяна властта от пролетариата, дейността на всеки, който е наистина социалист, съставлява да се бори за нейното закрепване. Обяви ли се обаче против това, той е или изменник на социализма, или никога не е бил социалист.

От друга страна, Кауцки се обявява против болшевишката революция и поради това, че тя водила към унищожаването на „демокрацията“. И за да я очерни, той

привежда Парижката комуна, която не само не унищожила „демокрацията“, а, напротив, тя се основавала на общото, равно, тайно и пряко гласоподавателно право. Но, първо, и изборите за съветите в Русия ставаха и стават с общо, равно, тайно и пряко гласоподаване. Истина е, че съветската република отне това право на буржоазията, т. е. на капиталистите, на земевладелците, на ония, които комплотираха и открито се бореха против нея. В това отношение наистина „демокрацията“ в Русия пострада. Второ, Парижката комуна можа да произведе избори само в обсадения Париж. За нея изборите станаха по общото, равно, тайно и пряко гласоподаване. Обаче в тия избори участва целият въстанал парижки народ. Истина е, че Парижката комуна не обяви, че отнема гласоподавателното право на контрареволуционерите, но очевидно тя нямаше нужда да прави това, защото при обстоятелствата, при които избухна революцията на 18 март, грамадното мнозинство на парижкия народ — пролетариатът и дребната буржоазия — беше въстанал за делото ѝ. При всичко това Маркс в рапорта си до Общия съвет на Първия интернационал, издаден под името: *„Гражданската война във Франция“*, казва: „Настойчиво избягвайки гражданската война, обявена от Тиера с неговата нощна експедиция против Монмартър⁵⁹, Централният комитет направи този път съдбоносна грешка: трябваше още тогава незабавно да нападне Версайл — той нямаше в това време достатъчно средства за защита — и още тогава веднаж завинаги да тури край на конспирацията на Тиера и на неговите „селски депутати“⁶⁰. Наместо това, „партията на реда“ биде допусната отново да опита силите си във време на изборите за Комуната на 26 март. В този ден „хората на реда“ просто изливаха в кметствата на окръзите речи на доброжелателство и примирение, като несъмнено си даваха в същото време в душата тържествена клетва кърваво да отмъстят на своите прекалено великодушни победители.“ От тази извадка е ясно, че Маркс счита за грешка на Парижката комуна, дето е допуснала „партията на реда“, враговете на пролетарската революция, да участвуват в изборите. Но Кауцки не допуска, щото руската пролетарска революция да използва опита на Парижката комуна и да избегне нейната грешка спрямо контрареволуционерите, пък били те окичени и с името „социа-

листи“. От друга страна, Парижката комуна не беше още влязла в гражданската война. Само след изборите за Комуната на 26 март тя биде принудена да поеме хвърлената ѝ многократно от контрареволуционната буржоазия ръкавица на гражданската война. Ако Комуната беше успяла да задържи властта и я простре в цялата страна, тя нямаше нищо да остави от „демокрацията“, за която плаче Кауцки, а с него заедно леят крокодилски сълзи всички социалпатриоти, „широки социалисти“ и изобщо всички оръдия на контрареволуционната буржоазия.

Но тук дохождаме до един въпрос, който за нас има грамадно практическо значение, но който Кауцки никога не е разглеждал, дори в най-новите си писания, като за „Социалната революция“ и „Пътя към властта“. Този въпрос е въпросът за *диктатурата на пролетариата*, или другояче казано, за *отношението на пролетарската революция към държавата*. Кауцки избягваше да се спре върху този въпрос. Още в 1890 година, в отговора си на Бернщайновите „Предпосилки на социализма“, той направи това, като писа: „решението на въпроса за проблемата на пролетарската диктатура можем напълно спокойно да го оставим на бъдещето“. Вижда се, че Кауцки никога не е вярвал в близкото тържество на социализма, та за това той остава разрешаването на въпроса „за проблемата на пролетарската диктатура“ на бъдещето. Но ето че това „бъдеще“ дойде още при неговия живот, „въпросът за проблемата на пролетарската диктатура“ получи практическо разрешаване. Обаче за Кауцки това разрешение се оказва съвсем непонятно. Въпросът за пролетарската диктатура прочее беше разрешен, макар и не напълно, още в 1871 год. от парижкия пролетариат. Енгелс свършва увода си към третото немско издание на Марксовата брошура: „Гражданската война във Франция“, писан в 1891 година, със следните думи: „В последно време немският филистер захвана пак да проявява спасителен ужас при думите: *диктатура на пролетариата*. Искате ли да знаете, господа, каква е тази диктатура? Вгледайте се в Парижката комуна. Това бе диктатурата на пролетариата“. А това, което става днес в Русия, в Унгария, в Германия, е *диктатурата на пролетариата* в по-големи размери, отколкото диктатурата на пролетариата само в Париж. И при всичко това Кауцки и днес не разбира тази диктатура. Тя за

него означава унищожаване на „демокрацията“, свободата на критиката, свободата на словото, изобщо свободата. Но по такъв начин Кауцки изпада в пълно противоречие с Маркс-Енгелсовото учение за диктатурата на пролетариата, т. е. за отношението на пролетарската революция към днешната държава, била тя монархическо-конституционна, или демократическо-републиканска.

И наистина, Маркс, като цитира Манифеста на Централния комитет на Парижката комуна от 18 март, в който се оповестява, че парижките пролетарии взеха в ръцете си „правителствената власт“, казва, че работническата класа „не можеше направо да встъпи във владение на готовата вече държавна машина и да я обърне в служителка на неговите собствени цели“ и че първа задача на Парижката комуна беше да разруши държавната машина и да я замени с нова, към която задача тя и пристъпи веднага, щом взе властта. В това се състои същността на пролетарската диктатура. Пролетарската революция разрушава днешната държава и я замества със системата, която във Франция, ако беше успяла, би се нарекла комунална, днес тя се нарича *система на светското управление, на светската република*. Очевидно е, че при тази система не може да има място за „демокрация“, за участие в нея на ония, против класовите интереси на които тя е създадена за събарянето на класовото господство, на които тя служи. Енгелс в писмото си до Бебеля от 12—18 март 1875 година, по повод Готската програма на Германската социалдемократическа партия, казва: „Пролетариатът има нужда от държавата не в интересите на свободата, а в интересите на смазването на своите противници, а когато ще може да се говори за свободата — тогава не ще има държава“. От друга страна, Маркс и Енгелс още в *Манифеста на Комунистическата партия* писаха следното: „Всички досегашни исторически движения бяха движения на малцинствата или за интересите на малцинства. Пролетарското движение е самостоятелно движение на грамадното мнозинство в интереса на грамадното мнозинство. Пролетариатът, последният слой на днешното общество, не може да се подигне и изправи, без да хвърля във въздуха всички по-горни наслоения, които образуват официалното общество.“ На същата страница, малко по-долу, те продължават: „Описвайки

в най-общи черти фазите на развитието на пролетариата, ние проследихме малко или много скритата гражданска война, която се води в недрата на днешното общество, до минутата, когато тая война избухва в явна революция, и пролетариатът *чрез насилственото събаряне на буржоазията поставя основите на своето господство*“.

От подчертаните от мен редове в тия две извадки става ясно, че според Маркс и Енгелс пролетарската революция, за да успее да прокара своите собствени цели, да осъществи комунизма, разрушава днешната държава заедно с „демокрацията“, доколкото тя съществува в нея, заедно със „свободата на критиката“ и т. н.; и я замества със системата на управление, което отговаря на интересите на трудещите се класи, със системата на съветите, със съветската република, въз основа на общото, равно, тайно и пряко гласоподавателно право на всички нейни борци и защитници.

Обаче Кауцки се обявява против диктатурата на пролетариата, както я обосноваха Маркс и Енгелс, и с това той застава в пряко противоречие с тях. По такъв начин Кауцки и всички „други социалисти“, които днес се обявяват против диктатурата на пролетариата под булото на защитници на „демокрацията“, отиват волно и неволно на помощ на контрареволуционерите, като се стремят да турят пръчки в краката на борещия се пролетариат и трудещите се селски маси за своето освобождение от капиталистическото иго и за освобождението на всички потиснати и поробени класи и народи от същото иго.

сп. „Ново време“, кн. I, 1919 г.

КОМУНИЗМЪТ И ДЪРЖАВАТА

Провалянето на II Интернационал и измяната на видни теоретици на марксизма през войната, която измяна застави едни от тях да захвърлят настрана Маркс-Енгелсовото революционно учение, други да го замълчават или изопачават, ни карат да се вдълбочаваме в изучаването на Маркс-Енгелсовите научни трудове. Още през времето на войната при няколко случая обърнах вниманието на нашите четци, че Маркс и Енгелс предпочитаха названието „комунист“, отколкото названието „социалист“. Енгелс обясни това предпочитание, както знаем, с обстоятелството, че през времето, когато писаха „Манифеста на комунистическата партия“, под названието „социализъм“ са се разбирали всякакви утопии и социални шарлатанства. Но от думите на Енгелса, че тогава съзнателните работници наричали себе си комунисти и че никога той и Маркс оттогава насам не са помислювали да изменят названието на „Манифеста“, става ясно, че Маркс и Енгелс предпочитаха названието „комунист“ пред названието „социалист“ не само от практическото съображение рязко да отделят от себе си и работниците от тогавашните утописти и социалшарлатани, които се криеха зад названието „социалисти“, но те изхождаха и от теоретически съображения.

Енгелс в предговора към „Манифеста на комунистическата партия“, между другото, казва: „И понеже ние още тогава поддържахме решително, че „освобождението на работниците трябва да бъде дело на самата работническа класа“, то ние не можехме нито за миг да се поколебаем кое от двете имена да изберем“. Защото в 1847 година „комунизъм“ значеше работническо движение“. Но, независимо от това, има и друго по-важно теоретическо съображение. Всъщност крайната цел на борбата на пролетариата не е социализмът. Названието „социализъм“ произтича от икономическото понятие *социализация, обобществяване,*

както руските икономисти я превеждат, т. е. преобръщане средствата на производството от частно в *обществено владение*. Обаче с преобръщане средствата на производството — фабриките, машините, земята и пр. — в обществени, не се постига крайната цел на работническата борба.

Според Марксовата теория за развитието, база, основа, на човешкото общество в дадена епоха съставлява *икономическата му структура*, на която се издига правната и политическа *надстройка* и на която отговарят определени форми на общественото съзнание. Икономическата структура на дадено общество образува сборът от отношенията, в които влизат членовете му чрез производството, т. е. *сборът от производствените им отношения*. Основата, икономическата структура на днешното буржоазно общество съставляват *капиталистическите отношения*, но днес тя се руши и е дошло времето за заместване на днешното общество с ново, икономическата структура на което може да бъде само социализацията на средствата за производството, само общественото владение на тия средства. Обаче какво е това ново общество, което ще се изгради върху новата икономическа структура. Досега наричахме тази икономическа структура *социализъм* и поради това наричахме и новото общество, изградено върху нея, *социалистическо*. Съгласно с това, до днес за крайна цел на пролетариата се поставяше социализацията, преобръщането средствата на производството в обществено владение. Обаче днес трябва да разширим нашите разбирания, съгласно Марксовото учение за развитието.

Маркс обикновено не говори за социализъм и социалистическо общество, а за *комунизъм* и *комунистическо общество*. Това, което наричаме социалистическо общество Маркс нарича **първа фаза** на комунистическото общество, при по-нататъшното развитие на което настъпва втората фаза, *пълният комунизъм*. Основата, базата, икономическата структура на това именно общество и в двете му фази ще бъде социализацията, общественото владение на средствата за производство, и затова именно, че новото общество ще почива върху общественото владение на средствата за производство, Маркс го нарича комунистическо. Но в първата фаза от неговото развитие комунистическото об-

шество ще носи недостатъци, които произтичат от това, че то произлиза от капиталистическото общество. Пръв път Маркс дава своите забележителни разяснения по въпроса за комунизма в „Критика на Готската програма“ на германската социалдемокрация. Тази критика е писана през 1875 година, обаче тя се яви в печата за пръв път в 1891 година. В тази критика Маркс, за да разясни разликата между социализма и комунизма или между комунизма в първата фаза на развитието и комунизма във втората му фаза, спира се преди всичко върху погрешния възглед на Ласаля, че работниците при социализма ще получават „пълния продукт на труда“. Маркс, напротив, доказва, че и в комунистическото общество работниците не ще получават „пълния продукт на труда“, защото от целокупния обществен труд на цялото общество ще се отделя и за резервния фонд, и за фонда за разширяване на производството, за заместване на изхабените машини и т. н.; а също така от предметите за потребяване ще се отделя фонд за издръжка на управлението, на училищата, болниците, престарелите и т. н. По-нататък, като разглежда програмата на работническата партия, Маркс казва:

„Ние тука имаме работа не с такова комунистическо общество, което се е развивало на своя собствена основа, а с такова, което току-що е излязло именно от капиталистическото, което, поради това, във всяко отношение — в икономическо, морално и умствено — носи още отпечатъка на старото общество, из недрата на което е излязло.“

Това именно комунистическо общество, което току-що е излязло из капиталистическото общество, Маркс нарича *първа* или *низша фаза* на комунистическото общество. Защото тука има само това, че средствата на производството от частни станаха принадлежност на цялото общество. Обаче разпределението на продуктите между членовете му в тази фаза на капиталистическото общество се извършва, както казва Маркс, според „буржоазното право“. Всеки член на обществото, който извършва определен обществен-необходим труд, получава удостоверение от обществото за това. С това удостоверение той получава от обществените складове за потребителни предмети съответното количество продукти. Така че всеки

работник получава от обществото толкова, колкото му е дал, като се спадне онова количество труд, което отива в обществения фонд. Ласал считаше това разпределение за „справедливо разпределение“ и за „равно право на всекиго върху равен продукт на труда“.

Маркс обаче казва, че тук наистина има „равно право“, но това е още „буржоазно право“, което, както и всяко право, предполага неравенство. Защото всяко право означава прилагане на еднакъв мащаб, еднаква мярка към различни хора, които всъщност не са равни един на друг: един е по-силен, друг — по-слаб; един е женен, друг — не; един има повече деца, друг по-малко и т. н. Така че „равното право“ означава нарушаване на равенството и несправедливост. Предвид на това, Маркс заключава така: „При равен труд, следователно, при равно участие в обществения потребителен фонд, един ще получи наистина повече отколкото друг, един ще се окаже по-богат от другия и т. н.; за да се избегне всичко това, правото наместо да бъде равно, трябва да бъде неравно“. Очевидно първата фаза на комунизма още не дава равенство и справедливост. При тази фаза комунизмът премахва само несправедливостта, която се състои в частното владение на средствата за производство от отделни хора. Обаче с премахването на тази несправедливост не се премахват всички производителни отношения, които господствуват в буржоазното общество. Комунистическото общество в първата фаза от развитието си, каквото то излиза от капиталистическото общество, носи много негови недостатъци, които ще се премахнат по-нататък, когато напълно се установи неговата икономическа основа.

„Но тези недостатъци — казва Маркс — са неизбежни в първата фаза на комунистическото общество, в оня вид, в какъвто то излиза след дълги родилни мъки от капиталистическото общество. Правото никога не може да бъде по-съвършено от икономическия строй и от условията от него културно развитие на обществото“.

Така че при излизането си от капиталистическото общество, комунистическото общество ще носи не само буржоазното право на разпределение на труда и разпределение на продуктите от него между членовете, но и остатъци от икономическия строй на старото общество, от което е

излязло. То не ще може изведнаж да установи напълно своята икономическа база. В първата фаза на комунистическото общество ще бъде премахната експлоатацията на човек от човека, експлоатацията на труда, ще бъде премахнат наемният труд; но разделението на труда и разликата между умствения и физически труд, които господствуват в капиталистическото общество и се явяват една от многото причини за невъзможността на пълното развитие на производителните сили на обществото, си остават в първата фаза на комунистическото общество. Но Маркс показва само пътя на развитието на комунистическото общество. По-нататък той казва:

... „Във висшата фаза на комунистическото общество, след като изчезне гибелното за човека подчиняване на разделението на труда; когато изчезне заедно с това противоположността на умствения и физически труд; когато трудът ще престане да бъде само средство за живот, а ще стане първа жизнена потребност; когато, заедно с всестранното развитие на индивида ще пораснат и производителните сили и от всички източници на обществените богатства ще се лееят пълни потоци — само тогава ще може да се преодолее тесният хоризонт на буржоазното право и обществото ще може да напише на своето знаме: „всеки според способността си, на всекиго според нуждите му“.

Така че комунистическото общество само при своята висша фаза ще се изгради напълно върху своята собствена икономическа основа. Но от казаното е ясна научната разлика между социализма и комунизма. Очевидно е, че научното обосноваване на обществото, което ще замести капиталистическото, не ще бъде пълно, ако само се ограничим със социализацията, т. е. с преобръщането средствата на производството в обществено владение. Последното, както видяхме, съставлява икономическата основа на новото общество. Но това общество и по своята икономическа основа, и по своето развитие, не може да бъде друго освен комунистическо. Маркс и тука прилага последователно материалистическата диалектика, учението за развитието. Маркс разглежда комунистическото общество като общество, което излиза от капитализма, което се развива до пълен комунизъм, заедно с развитието

на неговата икономическа основа. Истина е, че в първата фаза на неговото развитие в комунистическото общество ще има разни остатъци от старото. Но в кое ново общество е нямало остатъци от старото? Например капиталистическото общество, което се разви из недрата на феодалното, дълго време носеше в себе си остатъци от него, пък и до днес тия остатъци могат да се намерят в някои капиталистически страни. Но тия остатъци от старото общество в капиталистическото никак не му бъркат да бъде капиталистическо общество и по икономическата си основа, и по развитието. Но излязлото от феодализма общество не можеше да бъде друго освен капиталистическото, което по-нататък с развитието му отърсва се от остатъците на феодализма. Същото е и с новото общество, което се развива из капитализма. То е комунистическото общество, което в своето развитие по-нататък се освобождава от остатъците на капитализма и се развива до пълен комунизъм. Това са научните съображения, поради които Маркс употребява името комунизъм вместо социализъм. Но тъкмо поради това партиите, които остават верни на научното революционно съдържание на марксизма, приемат днес названието *комунистически*, а не социалистически, а още по-малко социалдемократически.

Сега да видим какво е отношението на комунизма към държавата. Но преди всичко какво представлява държавата, или каква е днес *„държавната идея“*, която българските фалирали буржоазни партии, „леви“ и десни, а особено царската демокрация, издигат за свое знаме?

Държавата не всякога е съществувала. Имало е общества, които са съществували хиляди години без нея, нямали са понятие за държавна власт. Само от времето, когато обществото се разпадна на класи с противоречиви интереси, се явява държавата. Когато средствата на производството, главно земята и оръдията на труда, се намериха в ръцете на една класа, а другите класи се намериха без средства за производство, тогава класата, която завладя тия средства, се организира в *държавна класа*, в *държава* за потискане и експлоатация на лишените от средства за производство класи. С други думи *държава* се казва *силата*, която се наложи на обществото от самото му развитие, но която все повече се отчуждава от него и се

преобръща в оръдие на господстващите класи за експлоатация и потискане. Държавата е организираната *диктатура* на класата, която господства в дадено време, над другите класи. Но с изчезването на класите, ще изчезне и държавата, ще изчезне и диктатурата на една класа над другите. В „*Произход на семейството, частната собственост и държавата*“ Фридрих Енгелс казва за държавата:

„И тъй, държавата съществува не всякога. Имаше общества, които минаваха без нея, които нямаха понятие за държавата и за държавната власт. На определена степен на икономическото развитие, която по необходимост беше свързана с разцепването на обществото на класи, държавата в силата на това разцепване стана необходима. Сега ние с бързи крачки се приближаваме към степенята от развитието на производството, при която съществуването на тези класи не само престана да бъде необходимо, но става вече пречка на производството. Класите ще изчезнат тъй също неизбежно, както неизбежно те в миналото изникнаха. С изчезването на класите ще изчезне неизбежно и държавата. Обществото, което по нов начин организира производството въз основа на свободна и равна асоциация (сдружение) на производителите, ще отпрати цялата държавна машина там, дето ще ѝ бъде тогава същинското място: в музея на древностите наред с хурката и с бронзовата брадва.“

Така че държавата е плод на разделението на обществото на класи. „Държавата — казва Енгелс — не е тъй също и „действителност на нравствената идея“, „образ и действителност на разума“, както твърди Хегел.“ Но унищожението на класите е възможно само в комунистическото общество, когато пролетариатът взема властта в ръцете си, експроприира народните експроприатори, социализира средствата за производството. Но това не е достатъчно. Господстващите класи не само ще се противопоставят на тази революция, но и ще употребят всички средства, за да попречат на нейната победа, додето окончателно не бъдат смазани тия класи. Поради това пролетариатът, след като вземе властта, експроприира експроприаторите и социализира средствата на производството, същевременно е необходимо да организира *силата*, с

която ще потъпчи всеки опит на контрареволуционните класи да повърнат своето господство. Очевидно е, че тази *организирана сила* на пролетариата, като класа, която *вече е господстваща*, ще е необходима главно при преходния период от капитализма към комунизма и че тая сила ще бъде държавата, с тази разлика, че тя ще представлява не диктатурата на буржоазията, а *диктатурата на пролетариата*. За отношенията на комунизма и държавата Маркс в „Критика на Готската програма“ казва:

„Между капиталистическото и комунистическото общество лежи периодът на революционното превръщане на първото във второто. На тоя период отговаря и политическият преходен период, и държавата в тоя период не може да бъде нищо друго освен революционната диктатура на пролетариата.“

Очевидно е, че според Маркса в преходния период от капитализма към комунизма, т. е. при първата фаза на комунистическото общество, държавата е още необходима за пролетариата, защото е още необходимо *потъпкването*. Но това потъпкване е вече потъпкване на малцинството експлоататори от мнозинството експлоатирани. Но когато съпротивата на капиталистите бъде окончателно сломена, когато няма вече класи и няма какво да се потъпква, само тогава ще стане ненужна диктатурата на пролетариата, ще стане ненужна държавата. Това състояние на обществото ще дойде само при по-нататъшното развитие на комунистическото общество. Но колкото повече развитието на комунистическото общество напредва, толкова повече държавата ще измира, докато тя окончателно ще измре, когато обществото осъществи принципа: „всеки според способностите си, на всекиго според потребностите му“, т. е. „когато хората дотолкова привикнат да спазват основните правила на общежитието и когато техният труд ще бъде дотолкова производителен, че те доброволно ще се трудят *според способностите си*“. С други думи държавата окончателно ще *измре* при висшата фаза на комунистическото общество. Дотогава държавата, като организирана сила на класата, като диктатура на пролетарската класа, на мнозинството от народа над малцинството експлоататори, остава необходима.

И така, отношението на комунизма към държавата е ясно. * В първата фаза на комунистическото общество държавата е необходима за пролетариата. Тая държава обаче е *революционната диктатура на пролетариата*. Но и тази държава *ще измре, ще изчезне* окончателно при висшата фаза на комунистическото общество, т. е. при *пълния комунизъм*. В този именно пункт ние, комунистите, коренно се различаваме от анархистите-комунисти. Но върху тази разлика ще се спрем в друга статия.

сп. „Ново време“, кн. 4, 1919 г.

АНАРХИСТИТЕ-КОМУНИСТИ

В статията: *Комунизмът и държавата*, споменах, че по въпроса за отношението към държавата комунистите коренно се различават от така наречените *анархисти-комунисти*, и обещах да посветя специална статия върху този въпрос. Сега ида да изпълня обещанието си. Но преди всичко пита се: кои са анархистите-комунисти? Какво те представляват?

Анархическият комунизъм се явява най-последната дума на анархизма изобщо. Обаче родоначалник на анархическия комунизъм се явява Бакунин, с тази разлика, че той, софистициран от Марксовата материалистическа теория, както казва Г. В. Плеханов, наричаше себе си *анархист-колективист*, и най-енергично протестираше, когато го нарекоха *комунист*. Но всъщност Бакунин се явява родоначалник на анархическия комунизъм и само по недоразумение, свойствено на всички анархически теоретици, той отхвърляше названието *комунист*. Само неговият последовател и съотечественик княз Кропоткин преодоля това недоразумение и нарече Бакуниновия анархизъм с името *анархизъм-комунизъм*.

По такъв начин анархистите днес се делят на *анархисти-индивидуалисти* и *анархисти-комунисти*. Първите защищават теорията на неограничения суверенитет на личността, на личното „аз“, на неговата воля, на неговата абсолютна свобода. Според тяхната теория, индивидите, личностите имат естественото, природното им право да правят *каквото искат*. В основата на тази теория лежи правото на силния. Анархистите-комунисти, напротив, са принудени да признават известни ограничения на „суверенната личност“ чрез *асоциацията* (чрез сдружаването) на „суверенните личности“, *основана на доброволното съглашение или договора* между тях. П. Кропоткин в своята брошура: *Анархия, ея философия — ея идеал*,

превежда като пример за асоциации на „суверенните личности“ в бъдещето анархическо общество, буржоазните „доброволни съюзи“ в днешна Европа и Америка с научни и други всякакви цели. Поради това анархистите-комунисти наричат анархистите-индивидуалисти *буржоа* и *утописти*. Обаче от примера, който привежда Кропоткин от днешното буржоазно общество за бъдещите анархически „доброволни съюзи“, както и от цялата негова анархическа „философия“, е много ясно, че и анархическият комунизъм съдържа много буржоазно и утопическо. Изобщо анархическият комунизъм представлява една смесица от много анархически недомислия и утопии, от дребнобуржоазен икономически и политически индивидуализъм и утопизъм.

Общото между всички видове анархисти е това прочее, че те са *безвластници*, че те са против всякаква власт, а главно против държавата, като олицетворение на тая власт. Анархия ще рече именно безвластие, но значи още и безредие, бърканица. Анархистите наричат нас, марксистите, комунистите, *властници*, *авантюристи*, защото ние поддържаме, че пролетариатът трябва да завладее политическата власт и да я употреби за смазването съпротивата на господстващите класи, а за това е необходимо организираната сила на пролетариата, диктатурата на работниците и малоимотните, държавата. Очевидно е, че пролетариатът и малоимотните не могат да използват за своята цел готовата машина на днешната държава със създадените от нея органи, и затова първа негова задача, щом вземе политическата власт в ръцете си, съставлява да премахне днешната буржоазна държава, нейните органи и да установи своя държава със съответните органи, властта на съветите на работниците и малоимотните. Анархистите също са за унищожението на днешната държава, но само толкова. След разрушението на днешната държава те не признават никаква друга държава, никаква власт. Според тях след падането на днешната държава веднага настъпва царството на Анархията, на Безвластието. Те си представляват работата така, като че ли революцията ще бъде дело на един момент, само на един удар, че господстващите класи ще сложат оръжието, ще отстъпят властта без никаква съпротива, без борба, и поради това на другия

ден след революцията ще настъпи според тях царството на „доброволните съюзи“ на *абсолютно суверенните личности, на абсолютно свободните личности*; царството на Анархията, на Безвластието. Но тази представа на анархистите за революцията и държавата е най-жалка утопия; анархистите са *декаденти-утописти*, както казваше Г. В. Плеханов, т. е. най-жалки утописти в сравнение с великите утописти-комунисти. Това именно рязко дели нас, комунистите, от анархистите изобщо, и от анархистите-комунисти, частно.

Анархистите-комунисти най-голяма вражда хранят към нас марксистите-комунисти. Тази им вражда към последните е стара, още от Първия интернационал. Известна е борбата, която водеха бакунистите против марксистите в началото на 70-те години на миналия век в Интернационала. Теоретически борбата се свеждаше към следното. Едно от положенията, установени от Маркса, и възприето от Интернационала, гласи, че политическото движение на пролетариата е подчинено на икономическото му движение. Това положение означава, че политическото движение на пролетариата има за задача да постигне икономическото му освобождение или, другояче казано, то означава, че политическата борба на пролетариата е насочена към освобождението му от икономическото робство. За марксистите е ясно, че пролетариатът не може да постигне своето освобождение, без да завладее политическата власт и я употреби за своите цели. Бакунин и неговите последователи, включително и днешните му последователи, анархистите-комунисти, изтъкваха казаното марксистическо положение тъкмо в обратния смисъл. А именно, че на пролетариата не била потребна никаква политическа борба, а само икономическа, а завладяването на политическата власт от него не само не е необходимо, но и пакостно за него, тъй като тя щяла да го разврати и доведе не до освобождение, а до издигането на нови *властници, които* щели да го заробят отново. Според Бакунина и неговите последователи, пролетариатът трябвало да води *само икономическа борба* и *само пропаганда чрез дело*, т. е. чрез устройване на бунтове и *преки дела*, т. е. нанасяне всякакви пакости на днешната държава и нейните органи, всъщност на нейните служители. Тази анархистическа теория, насочена

против марксизма — главно, и много полезна за господстващите класи, се явява извънредно пакостна за освободителното дело на пролетариата. Поради това, естествено, Маркс и Енгелс веднага и с всичката си енергия се противопоставиха на нея.

Полемиката между марксистите и анархистите се отнася към 1873 година. Маркс и Енгелс излязоха с редица статии против анархистите в италианския Социалистически сборник, които статии едвам в 1913 г. се преведоха в сп. *Die Neue Zeit*. Маркс в една от тия статии, като иронизира анархистите за отрицателното им отношение към политиката, казва:

„Ако политическата борба на работническата класа вземе революционни форми, ако работниците на мястото на буржоазната диктатура поставят своята революционна диктатура, то те вършат ужасно престъпление, като оскърбяват принципите, защото за удовлетворение на своите жалки и груби непосредствени нужди, за сломяване съпротивата на буржоазията, работниците придават на държавата революционна и преходна форма, вместо да сложат оръжието и унищожат държавата.“

Маркс, най-големият „властник“ или „авторитарист“, счита държавата за необходима на пролетариата, като *„революционна и преходна форма“* за сломяването съпротивата на буржоазията. Той иронизира и отхвърля нелепото схващане на анархистите за революцията и държавата, според които вместо да завладеят политическата власт и „придадат на държавата революционна и преходна форма“ работниците слагат оръжието и по такъв начин унищожават държавата!

Енгелс излага по-подробно и по-популярно мислите, изказани от Маркса. Като осмива, най-първо, бърканицата, анархията в мислите на анархистите, които се наричат „антиавторитаристи“, които отричат всякакъв авторитет, всяко подчиняване, всяка власт, Енгелс казва:

„Ако вземем една фабрика, железница, параход, нима не е ясно, че без известно подчинение, следователно, без известен авторитет или власт, не е възможно функционирането нито на едно от тия сложни технически предприятия, основано на приложението на машините и планомерното сътрудничество на много хора?“ И по-нататък Енгелс прибавя:

„Ако аз противопоставя тия аргументи на най-върлите антиавторитаристи, те биха могли да ми дадат само следния отговор: „А! това е истина, но въпросът тука не е за авторитета, който ние ще надделеем с нашите делегати, а за известен мандат“. Тия хора, мислят, че ние можем да изменим известна вещ, като ѝ изменим името.“

Въпросът всъщност е там, че анархистите си представяват бъдещото общество, както си го представляваха първите християни-комунисти, като общество само на консуматори. Поради това, те обичат да приказват за организация на потребяването, като „организация“, прочее, се свежда към това: взимай от общия куп предмети, каквито ти се ще и колкото ти се ще. Но за да има какво да се консумира, да се потребява, трябва производство. А производство без организация, следователно без известен авторитет или власт, без известно подчинение на „автономните“ личности или групи от личности на известни ограничения, е невъзможно. Обаче анархистите тъкмо върху тоя въпрос много малко му мислят. По повод на това Енгелс пише:

„Ако автономистите искат да кажат само, че социалната организация на бъдещето ще допуска авторитета само в тия граници, които неизбежно се налагат от условията на производството, тогава е възможно с тях да се спори. Но те са слепи по отношение на всички факти, които правят необходим авторитета, и се борят страстно против думите.

Защо антиавторитаристите не се ограничават с това да говорят против политическия авторитет, против държавата? Всички социалисти са съгласни в това, че държавата, а заедно с нея и политическият авторитет, ще изчезне под напора на бъдещата социална революция, т. е., че обществените функции ще изгубят своя политически характер и ще се превърнат в прости административни функции, които ще служат на социалните интереси. Но антиавторитаристите искат, шото политическата държава да бъде унищожена с един удар, много по-рано преди унищожаването на ония социални отношения, които са я породили. Те искат, шото първият акт на социалната революция да бъде унищожението на авторитета.

Видели ли са тия господа някога някаква революция? Революцията е, без съмнение, най-авторитетната вещ, каквато изобщо е възможна. Революцията е акт, в който част от населението налага своята воля на друга част от същото чрез пушки, щикове, топове, т. е. чрез средства, извънредно авторитетни. И победилата партия бива по необходимост принудена да задържи своето господство, благодарение на този страх, който нейното оръжие внушава на реакционерите. Ако Парижката комуна не се опираше върху авторитета на въоръжения народ против буржоазията, то нима тя можеше да се държи повече от един ден? Напротив, не сме ли ние в правото си да осъдим Комуната, че тя твърде малко се е ползвала от този авторитет? И така: или антиавторитаристите не знаят сами, що говорят, и в такъв случай сеят само бърканица, или те знаят, и в такъв случай те изменят на делото на пролетариата. И в двата случая те служат само на реакцията.“

Така че от приведените думи на Маркса и Енгелса е ясно, че за тях анархистическите схващания за унищожението на държавата „*е забъркано и нереволуционно*, че анархистите не искат да видят именно революцията в нейното възникване и развитие, в нейните специфични задачи по отношение на насилието, авторитета, властта и държавата“. И тъкмо поради това анархистите служат обикновено само на реакцията.

От 1873 година до днес се изминаха 46 години. През този период забърканите и съвсем нереволуционните схващания на анархистите не можаха да увлекат пролетариата. Напротив, през този период пролетариатът все повече се групираше около Втория интернационал, под знамето, във всеки случай, на Маркс-Енгелсовите възгледи, макар и замъглявани от теоретиците и водачите на този Интернационал, повлиян от буржоазните социалисти, от опортюнизма, от социалпатриотизма. През това време забърканите, анархистическите схващания на анархистите можаха да повлияят мигар на отделни личности, проникнати и без това от дребнобуржоазен и буржоазен индивидуализъм. Изобщо, анархистите през този период и до днес предъвкваха и предъвкват против марксистите старите обвинения във „властничество“, в „авторитарство“, в стремеж към установяването след революцията

на днешната държава с всичките ѝ органи на потисничеството на личността и на „народа“. Ние видяхме от приведените цитати из статиите на Маркс и Енгелс против анархистите,¹ както из казаното в статията ни: *Комунизмът и държавата*, че твърденията на анархистите съставляват явна лъжа.

Трябва обаче да признаем, че анархистите-комунисти приемат комунизма като „идеал на човечеството“. Но техните разбирания за тоя „идеал“, за комунизма, са несъстоятелни, утопични. Комунизмът за тях, като „идеал на човечеството“ е в същото време *анархически комунизъм*, т. е. една бърканица на понятията.

И наистина: какво е комунизъм и какво е анархически комунизъм? Комунизъм, очевидно, значи общо, или, по-точно, общественото владение преди всичко на средствата за производство и произтичащото от него общественото разпределение на продуктите. Очевидно е, така също, че за общественото владение средствата на производството и за самото това производство, както и за общественото разпределение на продуктите от него ще бъде необходима и една обществена организация, която ще произтича от самите производители, ще бъде необходимо, следователно, и едно управление, и една обществена власт. Каква ще бъде тя, днес няма нужда да се простираме; достатъчно е да напомним великия урок, който ни дава руското съветско управление. Но какво е анархически комунизъм? — Очевидно, една голяма безсмислица. Анархизмът и комунизмът са две понятия, които се изключват едно от друго. Анархизъм значи пълно безвластие, безредие и бърканица във всичко, и в производството, и в разпределението на продуктите от него, когато комунизъм значи тъкмо обратното. Анархическият комунизъм не е никакъв комунизъм, той е същият анархически индивидуализъм, който господствува и в днешното буржоазно общество, докаран до своята логическа крайност.

Майстор на анархическия „идеал“, т. е. на анархическия комунизъм, и учител на днешните анархисти-комунисти е, без съмнение, „ученият“ княз П. Кропоткин. В споменатата по-горе негова брошура четем следното: „Само сега идеалът на такова общество (анархическото общество. Д. Б.), дето *всеки се управлява изключително*

от своята собствена воля (която е, без съмнение, резултат от изпитваните от всеки индивидум обществени влияния), само сега този идеал се явява едновременно в своята икономическа, политическа и нравствена форма, като се опира на необходимостта от комунизма, който в силата на чисто обществения характер на нашето производство става неизбежен за съвременното общество.“

От подчертаните от мене думи е ясно, че анархическият комунизъм е чисто анархически индивидуализъм, тъй като неговият „идеал“ съставлява общество, в което всеки се управлява *изключително*, т. е. *само* от своята собствена воля. Разбира се, че анархическият комунизъм има и своя „философия“. Такава е и „философията“ на Анархията от П. Кропоткин, която всъщност се явява като свод на всички анархически премъдрости. Ние няма да разглеждаме тази „философия“, ще кажем само, че тя представлява цялата една безподобна метафизика и едно дебело невежество по икономическите въпроси. Тука ще се спрем на въпроса, кой, според анархистите-комунисти, и как ще осъществи анархо-комунистическия идеал? Ще го осъществи, според тях, „великото неизвестно“, „народът“. На друго място, а именно в брошурата *La Conquête du Pain*, Кропоткин казва: „Самият народ ще извърши всичко“. Или „говорете за организаторския дух на великото неизвестно, народа, на тия, които са го видели на парижките барикади“, които Кропоткин никога не е видял. Изобщо във „философията“ на Анархията всичко народът извършва, нито дума за класовата борба и историческата задача на пролетариата, което е много естествено у анархистите изобщо, защото класовата борба на пролетариата е *политическа борба*, а политическата борба за анархистите е най-омразното нещо на света. Но стига само току-що казаното, за да се види каква безсмислена метафизика царува в цялата „философия“ на учителя на анархистите-комунисти. И ако у учителя царува тя, можем да си представим каква анархия господства в главите на неговите последователи, анархистите-комунисти!

Няма съмнение, че анархистите-комунисти са за революцията, която щял да извърши „великото неизвестно“, „народът“. Ние видяхме по-горе какви са представите

им за революцията. Но как, според тях, „народът“ ще дойде до революцията?

Първем с „личен протест против капитала и държавата“, т. е. с „пропаганда чрез дела“, с „личното действие“, сетне с бунтове. „И единият, и другият вид протест подготвят, както в умовете, тъй и в живота, масовото въстание, т. е. революцията.“ Анархистите-комунисти вършиха и вършат до днес едното и другото; обаче тяхната „народна революция“ не дойде. Делото им *донесе* голямо разочарование от бунтовете и се изроди само в „лично дело“, в „пропаганда чрез дела“. След атентата, извършен от анархиста Вайн, анархистката Луиза Мишел била запитана от един кореспондент на в. „Матен“, за смисъла на тоя анархистически атентат. Тя отговорила следното: „Ние вече видяхме много бунтове на народа, който искаше да получи настоятелни реформи. Какво излезе от тях? Избиваха народа. Е добре! Ние мислим, че стига вече да се пролива кръвта на народа; по-добре е, щото тия хора, които имат сърце, да се пожертвуват и на свой риск да прибегнат до насилствени действия, целта на които е да тероризират правителството и буржоазията.“ (Виж Анархизъм и социализъм от Г. В. Плеханов). Така именно се заражда „идеалът“ на анархистите-комунисти в идеала „личното действие“, на „пропагандата чрез дело“. На същото учи анархистите-комунисти и техният учител П. Кропоткин, само че във „философска“ форма. В неговата анархическа „философия“ той казва: „Нашата работа е да открием, преди всичко чрез изучаване на съвременния обществен строй, неговите стремежи, неговата насока, свойствени му в дадения момент на развитието, и да се посочат тия стремежи. Сетне — да осъществим тия стремежи в нашите сношения с нашите единомишленици; и най-сетне — да се заловим, още сега, и особено с настъпването на революционния период, с разрушаването на учрежденията и предразсъдъците, които стесняват развитието на тия стремежи.

„Това е всичкото, което ние можем да направим, както по мирен, тъй и по революционен начин. Но ние знаем, че като спомагаме за проявата на тия стремежи, ние спомагаме на прогреса, и че всичко, което отива *против* тях, може само да задържи прогреса.“

Както виждаме, учителят на анархистическия комунизъм казва същото почти, което изказа и Луиза Мишел. Обаче да прощава учителят княз Кропоткин, че „тия стремежи“ на анархическия комунизъм служели на прогреса. Тъкмо обратното е вярно. Буржоазните правителства винаги с радост потриваха ръце от „проявата на тия стремежи“ на анархистите-комунисти, защото те, правителствата, винаги взимаха повод от нея, за да засилят реакцията, и особено да преследват марксистите-комунисти, под булото, че спасяват обществото, - държавата от „вътрешните“ врагове на буржоазията. Вземете например какво става у нас, в България. Анархистите-комунисти „проявяват своите стремежи“, хвърлят бомби, дето могат, а агентите на правителството взимат повод от тия анархически „стремежи“, за да се нахвърлят върху марксистите-комунисти и да искат усилването на реакционните мерки. Очевидно, това значи, според „философа“ на анархическия комунизъм, да служиш на *прогреса!*

Но анархистите-комунисти вършат в „проявата на тия стремежи“ и нещо друго. Те се явяват на помощ на контрареволуционерите. Понеже революцията се явява най-авторитетното нещо, каквото може да бъде, както казва Енгелс, затова анархистите още на другия ден се обявяват против нея и по такъв начин, дори и несъзнателно спомагат на буржоазните контрареволуционери. Например, без да отиваме много надалеч в историята, взимаме руската революция, анархистите в Русия от всички видове се обявиха против съветската република, която биде принудена с авторитета на революцията да ги смаже, защото, очевидно, с „проявата на тия стремежи“ анархистите помагаша на контрареволуционерите, против революцията. Само учителят им княз Кропоткин се оказа „философ“-контрареволуционер. В България анархистите-комунисти са също такива, какъвто и учителят им. В България няма, разбира се, революция, но тъй като марксистите-комунисти се обявяват за революцията, анархистите-комунисти считат за своя главна задача да вършат делото на буржоазията против комунистите, собствено против комунистическата партия и със същите средства, с които си служат всички агенти на буржоазията и нейните правителства. Затова буржоазията им ръкопляска, устройва им публични събрания специал-

но, за да „унищожават“ комунистическата партия. Очевидно е, че тази контрареволуционна роля на българските анархисти-комунисти служи на прогреса!

Това поведение на анархистите-комунисти към революцията нас никак не ни учудва. Но има нещо друго много чудно, а именно, че се намериха наши партийни другари и дори организации, които им спомагат, им устройват събрания, за да псуват най-вулгарно собствената им партия. Обясняваме си това с непознаване от тия другари „философията“ на анархическия комунизъм и природата на неговите последователи. Предвид на това и написахме горните редове.

сл. „Ново време“, кн. 8, 1919 г.

ФРИДРИХ ЕНГЕЛС

София, 25. XI. 1920.

Едно знаменателно съвпадение! Стогодишнината от рождението на Фр. Енгелс, на 28 ноември 1920 година, съвпада тъкмо с началото на епохата, за която Маркс и Енгелс през най-голямата част от своя живот работиха, за подготвянето на която вложиха всичките си сили, таланти и гения, в настъпването на която те бяха дълбоко убедени и дори я очакваха като неизбежна. Това беше епохата на великото въстание на пролетариата, на пролетарската революция. Те не бяха честити да я видят със собствените си очи. Но днес техният дух се радва, тържествува. Спомнюването и празнуването стогодишнината от рождението на Фр. Енгелса, това е спомнуване и празнуване великите заслуги към пролетарската революция на одного от великите основатели на революционния социализъм, на *научния комунизъм*. И тъкмо днес това спомнуване и празнуване има своето особено значение.

Фридрих Енгелс не само през живота на Маркса, но и след неговата смърт постоянно твърдеше, че в делото на изграждането теорията на научния комунизъм, всичко се дължело на Маркса. Той често казваше, че без Маркса, „те“, т. е. той, Фр. Енгелс, нищо не би направили. Фактите обаче говореха и говорят съвсем друго. Преди всичко, този факт, че още през живота им, макар Енгелс да повтаряше своето, в социалистическата литература, в делото на изграждането теорията на научния социализъм, на научния комунизъм, винаги наред с Маркса вървеше и Енгелс, винаги казваха Маркс-Енгелсовото учение — този факт говори истината, а именно, че Енгелс, наравно с Маркса е заслужил името основател на комунистическата теория и велик учител на пролетариата. Прочее, Енгелс сам трябваше да направи една отстъпка от първоначалното си твърдение. По-сетне той в едно писмо казва: „Маркс е гений, а ние сме само таланти“.

Няма съмнение, че Маркс е един гений. Това признаха и негови противници след излизането на първия том от неговия труд — „Капиталът“. И наистина, само един гений можеше да направи критиката на буржоазната политическа икономия и да разкрие тайната на капиталистическото производство чрез теорията на ценността⁶², тъй както това направи Маркс в своя труд — „Капиталът“. Теорията за ценността и в свързка с нея *теорията за принадлежната ценност* като източник на капиталистическото натрупване и концентрацията и централизацията на капиталистическото производство; от друга страна, теорията на *първоначалното натрупване на капиталите*, която обяснява произхода на първоначалния капитал като просто ограбване на народите чрез насието и мошеничеството — тези теории са наистина гениални открития на Маркса в областта на политическата икономия; те дадоха на борещия се пролетариат научни оръжия за борба против капитализма и неговите апологети, възхвалители и защитници. Маркс при това показва и вътрешните противоречия на капиталистическото производство, които го водят към неизбежна катастрофа, към *експроприация на експроприаторите*, което днес и се извършва.

Очевидно е, че Фридрих Енгелс не можеше да не се прекланя пред гения на Маркс. Маркс за него, както и за всички, които познават неговите съчинения и дейност, беше и си оставаше един гениален ум, и той, Фридрих Енгелс, пред тоя гений можеше да си позволи да се издигне само до един талант. Обаче за нас Фридрих Енгелс е такъв един голям талант, че можем смело да го наречем в известни области гений на пролетарската революция. Като оставим настрана фактът, че преди да станат *марксисти* Карл Маркс и Фридрих Енгелс *заедно* изработваха новите си възгледи—както в неиздадената им критика на следхегелевската философия, с която „очистиха съвестта си“ от предишните си възгледи, както и в издадената по-сетне книга „Светото семейство“ против Бруно Бауера и К-ния, в която за пръв път Маркс и Енгелс изложиха новите си възгледи и особено знаменитото им задружно произведение „*Манифест на Комунистическата Партия*“, в основата на който легна Енгелсовият проект на въпроси и отговори — като оставим това настрана, което само по себе си говори за най-близко умствено сходство между двамата

основатели на научния комунизъм, ние имаме ред самостоятелни *гениални* произведения на Енгелса.

Едно от първите самостоятелни произведения на Енгелса е това, писано от него в 1844 г. под името *„Очерки на една критика на политическата икономия“*. Маркс нарича тия очерки „гениални очерки“ и ги цитира в *„Капиталът“*. В тези очерки Енгелс пръв прокарва зачатъците на научния социализъм. В тях Енгелс като изтъква противоречията в буржоазната политическа икономия, без обаче да може да ги разреши, извлича ги из същинския им източник, из частната собственост. С това Енгелс пръв открива пътя на политическата икономия към социализма. Разбира се, Енгелс тогава не можеше да прокара този път. Обаче той още тогава в своите очерки отбелязва най-важните точки, които го посочваха. Върху това Франц Меринг прибавя: „Неговите разсъждения относно обезчовечаващото действие на капиталистическата конкуренция, теорията на народонаселението на Малтуса, все повече възрастващата треска на капиталистическото производство, търговските кризи, законът за работната плата, успехите на знанията, които при господството на частната собственост от средствата за освобождение на човечеството, стават средство за всезасилващото се поробване на работническата класа — във всички тези разсъждения се заключават плодовитите зачатъци на съвременния научен социализъм, откъм страна на икономическото му съдържание, и тези зачатъци бяха пръв път положени от Енгелса“.

В 1845 г. Фридрих Енгелс издаде другото си самостоятелно и знаменито произведение: *„Положението на работническата класа в Англия“*. Това произведение на Енгелса се явява първо по научния комунизъм. В него Енгелс изтъква, че никоя друга класа, освен работническата класа, не може да освободи човечеството от мизерията, която създаде капитализма. Енгелс описва положението на работническата класа в Англия, най-развитата тогава капиталистическа страна, не от филантропически съображения, а за да изтъкне характера на капиталистическия начин на производството и на великата историческа роля на работническата класа. Тук Енгелс изтъква, че научният комунизъм е израз на борбата на пролетариата за своето и на човечеството освобождение, и по такъв начин Енгелс се обявява против утопическия социализъм и комунизъм и

против тяхната метода на изложение положението на работническата класа. Маркс често цитира и това произведение на Енгелса. В „Капиталът“ Маркс казва за него: „Колко дълбоко схвана Енгелс духа на капиталистическия начин на производството, показват *Factory Reports, Reports on Mines* и т. н., които се появиха от 1845 година насам и колко сполучливо рисува положението в неговите подробности, показва едно повърхно сравнение на неговата книга с публикуваните 18—20 години по-късно официални работи на *Children Employment Comunistion*.“

Когато Енгелс писа горните две произведения, беше още много млад: на 24—25-годишна възраст. Но Маркс в тоя талантлив младеж намери още тогава своя съмишленик, с когото заедно изработиха своята теория на научния комунизъм и за развитието и прокарването в живота установиха едно забележително разделение на труда, което трая до гроб. Додето Маркс се занимаваше с главния си труд — „Капиталът“ и приложението на тяхното учение към обясняването на историческите събития, Енгелс трябваше да защитава тяхното комунистическо учение от нападките на противниците, които се нахвърляха върху него с всичката си злоба. Енгелс беше един превъзходен полемик с широки познания по философията, историята, естествознанието и математиката, той използваше полемиката не само да отбива нападките, но главно научно-популярно да развива комунистическото учение и неговите философски основания. В това отношение Енгелс ни даде две философски произведения от най-висока стойност. Думата ми е за „*Лудвиг Фойербах*“ и „*Анти-Дюринг*“, в които Енгелс развива основите на *диалектическия материализъм* — научната метода на комунизма за изследване. Тука Енгелс изпъква като първостепенен познавач на философията. Ако в първото Енгелс в една ясна форма излага едни от основите на научния комунизъм — *битието определя мисленето*, а не мисленето битието, отношението на духа и материята и същността на диалектическия материализъм и метафизиката — извънредно важни за разбирането и на човешката история; във второто произведение — *Анти-Дюринг*, или *Превратът, извършен от г. Дюринга в науката* — Енгелс се спира на диалектичкото развитие в природата и човешката история и доказва нагледно, че то се извърши със скокове, с революции. По

такъв начин Енгелс доказва неизбежността и на пролетарската революция, и съкруши в основата крайно повърхностните философски метафизически построения на приват-доцента Дюринг, който при това минаваше в Германия, между младото поколение главно, за социалист, и даде на пролетариата нови остри оръжия, за борба с буржоазните заблудители.

В защита на Маркс-Енгелсовото комунистическо учение Енгелс даде много ценни статии, разхвърлени в разни вестници и списания, някои от които по-сетне излязоха в отделни брошури. Ще споменем между другите брошурата му: *Жилищният въпрос*, която и днес представлява единственото научно произведение по тоя въпрос в капиталистическото общество. Но в днешно време най-голям интерес за нас представляват полемическите статии на Енгелса с анархистите тогава, в които Енгелс изтъква несъстоятелните им възгледи върху революцията, държавата и властничеството на комунистите от Маркс-Енгелсовия лагер. Върху тия въпроси нашите четци ще намерят указания в книжката на Н. Ленин: „Държавата и революцията“, и в нашето списание „Ново време“ от миналата година. Тези статии, както и Марксовите по същия въпрос, които бяха съвсем забравени от теоретиците на социализма, или по-вярно на социалопортюнизма до войната, днес потвърдяват напълно всичко това, което издигна пролетарската революция в Русия и което се явява лозунг на целия събуден пролетариат в света.

Фридрих Енгелс към края на живота си ни даде и други нови научни оръжия в забележителното си произведение: *„Произход на семейството, частната собственост и държавата“*. Повод да напише тази книга даде на Енгелса произведението на американския социолог Морган: *„Първобитното общество“*. В това произведение Морган съвсем самостоятелно и едновременно дохожда до същите изводи, до които бяха дошли Маркс и Енгелс от изследването на капиталистическото общество. Енгелс използва изследването на Моргана, за да изтъкне нагледно, че държавата не е съществувала винаги, че тя се явява заедно с появяването на частната собственост и създадените от това човешки отношения, но която заедно с изчезването на последните ще умре. По такъв начин Енгелс, с данните от изследването на Моргана, даде още едно съкрушително

опровержение на буржоазните твърдения, че държавата и собствеността са вечни основи на човешкото общество, и на анархистическите твърдения, че комунистите били властници, защото били за държавата, като вечен институт в човешкото общество.

Ние ще свършим тия редове, като припомним други две брошури на Фридриха Енгелса, които за днешното време са извънредно ценни по заключението, което се прави в тях. Думата ни е за брошурата му: „*Sociales aus Russland*“, която се явява и един отговор на руските анархисти, които поддържаха, че комунистическата революция в Русия е невъзможна. Енгелс, както и Маркс, по повод излизането на I том от „Капитала“ на руски език, като изхождаше от това, че в Русия беше запазено на много места *комуналното* общовладение, на земята, и задругите, наричани *артели*, считаше за възможна една комунистическа революция. Нещо повече: той, като се осланяше на революционните движения тогава в Русия, очакваше тази революция и предсказваше, че тя може да се яви авангарда на общоевропейската революция. И, както сме свидетели, днес това напълно се сбъдна. В Русия не само стана възможна пролетарската революция, но днес тя наистина се явява авангардата на всесветската революция, която идва, която не може да не дойде. От друга страна, думата ми е за брошурата: „Външната политика на руското царство“, писана в 1890 год., в която Енгелс с предвидливостта на гения най-точно предвидя общоевропейската война и социалната революция в Русия.

Дали Енгелс е един гений или само един талант, както той сам скромно се изразяваше за себе си, не е важно толкова. Но че Енгелс е дал много *гениални* работи, е казал много *гениални* мисли и упътвания за борещия се пролетариат и за тържеството на комунистическата революция, в това не може да има никакво съмнение. Затова казахме в началото на тази статия, че е знаменателно съвпадението на празнуването стогодишнината от неговото рождение. Енгелсовата памет, наред с Марксовата, заслужава нашите най-искрени, най-признателни сърдечни почитания и увековечаване. Днес, когато като бесни от всички страни контрареволуционерите се нахвърлят върху комунистическата революция, поддържани от вчерашни почитатели на Енгелса и Маркса, техни последователи уж, днес социалпре-

датели — днес толкова по-голям е избликът на комунистическите борци в целия свят в своята признателност към великите учители, сами неуклонни и смели борци през целия си живот за тържеството на комунизма. В техните научни трудове и в тяхната практическа революционна дейност днес ние имаме необходимите оръжия за победоносна борба против всички врагове на тяхното велико дело, на комунизма. Прочее, най-добре ще изразим почитта си към тяхната памет, ако ние неуклонно и предано работим в техния дух.

сп. „Ново време“, кн. 6, 1920 г.

ЧАСТ II

ПОЛИТИЧЕСКИ СТАТИИ

ЛИКВИДАЦИЯ

В работническата социалдемократическа партия рано или късно трябваше да се извърши една ликвидация: рано или късно тя трябваше да ликвидира сметките си с опортюнизма, който беше свил гнездо в нейните редове и пречеше на нейното развитие. Обаче никой не очакваше да настъпи тази ликвидация тъй рано и по такъв начин както тя стана. Ние всички мислехме, че ликвидацията с опортюнистите в партията ще се извърши в идущия конгрес, докогато, се надявахме, още по-добре ще се уясни в партията отстъпничеството на г-да опортюнистите от социализма, от принципите и тактиката на работническата социалдемократическа партия. Обаче събитията в партията се стекоха едно подир друго тъй бърже, че ликвидацията с опортюнизма в нея настъпи по-рано, преди да дочакаме общ конгрес с опортюнистите.

Както е известно, от търновския партиен конгрес насам се почна една по-усилена системна критика и самокритика в партията. Търновският конгрес ни учи, че за голяма част от партийните членове не е ясен теоретическият смисъл на принципите, легнали в сновата на партията и на тактиката ѝ, произтичаща от тях, и че, по тази причина, опортюнизмът в нея се търпи не само във вид на „теория“, чужда на Марксовата теория, но и на практика във вид на систематическо отстъпничество от партийните принципи и тактика от страна на цели организации и на отделни членове; той ни научи, че партията, тръгнала по един погрешен път, създава вътре в себе си най-опасния враг — опортюнизма, под името „общо дело“ на „производещите слоеве“, борбата с които трябваше да се усили по всички линии; той ни научи, че само с конгресни резолюции за подчертаване на пролетарския характер на партията практически не се постига нищо, че в партията има организации и елементи, които гласуват „най-тесни“ резолюции, говорят против отстъпниче-

ствата от тях, а на практика те именно тласкат партията в „широкия“ път на опортюнизма; той ни научи още, че тези именно организации и елементи съставляват най-голямата пречка за утвърдяването на партията в принципите ѝ, в тактиката ѝ и в дисциплината и за очистването ѝ от чужди за нея елементи; той, най-сетне, ни научи, че за партията е необходимо преди всичко постоянното ѝ теоретическо повдигане, систематическо социалистическо просвещение на членовете ѝ и критика сама на себе си. И тази поука от търновския конгрес не остана безрезултатна за партията.

След търновския конгрес партийните органи и преда-ните на социалдемократията другари усилиха социалистическото просветително дело, самокритиката в партията и очистването ѝ от чужди идеи и елементи в нея. Партийният орган „Р. В.“ още от самото начало на новата партийна година, след конгреса, почна ред статии по партийните организации въз основа отчетите им за тяхната деятелност и техния състав, с които статии изваждаше наяве вътрешното гнило състояние на дтия организации, по състава напълно дребнобуржоазни; в същото време, той почна ред статии против дребнобуржоазните „теории“ на „общоделеца“ Я. С., с които много ясно изтъкваше пред партийните членове отстъпничествата на последния от социализма и измяната му към работническата социалдемократическа партия. „Ново време“ продължи почнатата по-рано съща работа още по-системно и по-обстоятелствено. Др. Г. Бакалов⁶³, след конгреса, издаде ред ценни брошури и книги, насочени към уяснение принципите на революционния социализъм, основните принципи на работническата социалдемократическа партия, в широкия кръг на партията и на работническата класа, почна и списанието „Работнишко дело“, предназначено специално за пропаганда на партийните идеи и на необходими за социалистическо образование познания сред широката маса на работническата класа. Цялата тази литературна деятелност беше и е насочена към това, да се повдигне теоретическото равнище на масата партийни членове и, по такъв начин, да станат за всекики по-ясни отстъпничествата, проповядвани от „ОД“ и поддържани на практика от отделни членове и цели организации. От друга страна, ЦК, в болшинството си,

след търновския конгрес, сериозно се замисли върху състоянието на партията. Най-голямата негова грижа, още от самото начало на партийната година беше, ръководен от директивите на двата последни партийни конгреса, плевенския и търновския, да вземе ред мерки против безразборното приемане в партията на хора, негодни за нейното дело, неразбиращи задачите ѝ, учението ѝ и тактиката ѝ дребнобуржоазни елементи, не само по положение, но по възгледи и по дух, както и да препоръча на организациите ред средства, които по негово мнение могат да послужат за повдигането на теоретичното равнище на членовете им. С тия мерки Ц. комитет се надяваше да очисти партията от нахлулите в нея дребнобуржоазни негодни за нея и спъващи я елементи, да я огради от едно пълно израждане, да я отдръпне от опасния път, в който беше тръгнала, тласкана и от вътрешни врагове, и да стане способна да претопява в себе си последните и имащи случайно да попаднат такива в нейните редове в бъдеще. В същото време, веднага след търновския конгрес, много от организациите почнаха и очистването си от тия елементи, почнаха по-строго да се отнасят към приемането на нови членове и да устрояват беседи, вечерни училища, сказки и т. н. с цел да повдигнат членовете си по-високо в умствено отношение. Със същата цел отделни техни членове, като др. Г. Бакалов от Варна и В. Коларов от Шумен, предприеха на свои средства обиколка по ближните до тях и по-далечни от тях организации.

Предвид на тази деятелност в партията Ц. комитет, в неговото болшинство, се надяваше, че до конгреса за партията ще станат още по-ясни нейните принципи и задачи, отстъпничествата, проповядвани от „Общо дело“, от г. Я. Сакъзов и изобщо от „широките социалисти“, и долните им игри с партията, вършени от тях без всякаква свян ред години; той се надяваше, че партията чрез тазгодишния си конгрес категорично и ясно щеше да тури край на клатушканията, подкопаванията под нейните основи и дезорганизацията, внасяни в нейните редове от опортюнистите, да очисти себе си от елементи и идеи, деморализиращи я, и окончателно да встъпи в своя революционен социалистически път на действие и развитие. Но тази именно деятелност на Ц. комитет, на партийния

орган, на организациите и на отделни техни членове, предписвана тям от конгресните директиви, не се харесваше на „широките социалисти“; тя все повече ги разтревожаваше, ги безпокоеше, ги смущаваше и възмущаваше. Особено смущаваше „общоделците“, а главно г. Я. Сакъзова, уясненията, които почна да прави партийният орган „Р. вестник“ по дребнобуржоазното широко недомислие на последния, развивано в „Общо дело“ под булото на „широко разбиране социализма“ и „дълбоко изследване българската действителност“. За това оттогава те обърнаха тъпите си стрели главно към партийния орган и към неговите редактори, почнаха да подкопават доверието на партийните другари и на читателите към него и редакторите му, почнаха да насъскват организациите да вземат резолюции, с които да осъждат тяхното участие в полемиката и в самокритиката на партията. Нашите опортюнисти, „широките социалисти“, имаха основания да се смущават от деятелността на партийния орган. Него четат три хиляди души най-малко, той се чете от цялата партия; това значи, че отстъпничеството и широкото недомислие на „широките социалисти“ става известно не само на партията, но и на голяма част от масата съчувствующи на нея. Естествено е, че тях смущаваше партийният орган. Безпомощни със своето недомислие, те се впуснаха с явни и тайни инсинуации против него да подкопават доверието на читателите към него и неговите редактори. Не помалко смущаваше „широките социалисти“ и литературната деятелност на др. Бакалов, особено развита от него след търновския конгрес, за уяснение принципите и тактиката на партията сред широките маси на работниците, и изобличението на отстъпничествата, проповядвани в партията от тях, „широките социалисти“, „общоделците“. Не ще и дума, че последните не малко тъпи стрели пушнаха и на негов адрес; те и спрямо него с инсинуации се опитаха да подкопаят доверието на партийните членове към неговите издания и особено онова на работниците. Изобщо, нашите опортюнисти виждаха, че след търновския конгрес маската им от лицето се смъква все повече и че близък е денят, когато всеки ще види истинския им образ, когато всеки ще се убеди и в тяхното дребнобуржоазно широко недомислие, което ги превръща в жалки опортюнисти, и в техните „честни“ игри с парти-

ята. Те почнаха да дирят път, по който да се спасят от този неизбежен удар за тях. Те виждаха, че на почвата на принципиалната полемика те изтъкваха само своето дребнобуржоазно широко недомислие и изобщо своето нечестно мислене; че на тази почва те могат само да се крият зад чужди имена и да фалшифицират техните мисли, което не можеше накрая да ги спаси от ударите. Трябваше да заловят пътя на дезорганизацията в управителния и представителния ѝ органи, в самата партия, в организациите ѝ и да намерят формален повод, за да завладеят по неусетен начин управлението на партията. След като „широките социалисти“ се опитаха да омаловажат *критиката и самокритиката* в партията, почната тъй последователно особено след търновския конгрес, към която критика и самокритика те толкова често лицемерно апелираха и лицемерно се продаваха за нейни горещи привърженици, и след като не сполучиха да я омаловажат и да я задушат с глупави закачки и подмятания и с разни фалшификации, те се впуснаха без оглед в анархическия път на завладяване партията.

Известно е какво те направиха. Няма и аз тука да разправам за начина, по който те дезорганизираха парламентарната група, Ц. комитет, софийската организация и ускориха ликвидацията на партията с тях и с техния опортюнизъм. Те са разказани вече и в окръжните на Ц. комитет, и в партийния орган „Работнически вестник“, и на страниците на „Ново време“. Нашите опортюнисти, „широките социалисти“, се впуснаха с всички средства да действуват за окончателната дезорганизация на партията в две посоки: да пречат с всички средства на Ц. комитет, за да не може да реадизира конгресните директиви, да приложи предписанията на устава и правилника към нередовните, престаналите да съществуват и отклонилите се от назначението им организации, като партийни организации, да стегне редовете на партията, да я очисти от негодни елементи и да спре нахлуването на такива в нея, да посочи на ред практически мерки за тази цел, както и за повдигането на теоретичното равнище на членовете ѝ и да усили дисциплината; от друга страна, да дезорганизируют всичко чрез внасяне на систематическа деморализация в партийните учреждения и в самите организации.

Още от самото начало на партийната година Ц. комитет поиска да издаде окръжно до организациите, с което да обърне вниманието им върху конгресните директиви и въз основа на тях да им подчертае как трябва да гледат на работническата социалдемократическа партия и да им изтъкне опасността за партията от прибързаното, безразборното и придружено само с изпълнение на външните формалности, приемане на членове. Това окръжно, благодарение, от една страна, на некадърността на секретаря, от друга, на опортюнизма му и на опортюнизма на Я. Сакъзов, отне няколко заседания и два пъти се преправя, без да бъдат изтъкнати с всичката ясност мислите на Ц. комитет. Между болшинството на Ц. комитет и меншеството му се оказа грамадна разлика по въпроса, как да гледаме на работническата социалдемократическа партия. Болшинството поддържеше, че работническата социалдемократическа партия е и трябва да бъде *бойно тяло, едномисляще* по основните партийни принципи и *единодействующе*. От това следва, че членове на работническата социалдемократическа партия могат да бъдат само убедени социалдемократи и, като е така, Ц. комитет в окръжното си искаше да обърне вниманието на организациите да приемат за нови членове само добре познати тям като социалдемократи. Но понеже в организациите има навлезли членове, които не са осветлени по основните принципи на партията и нейните задачи, Ц. комитет искаше, щото организациите сериозно да се заловят за повдигане на своето умствено равнище, а от неспособните да се развиват и да се издигнат до разбирането на партийните принципи и задачи и, следователно, неспособни да бъдат активни членове, организациите да се чистят. Обаче меншеството като същи опортюнисти се противопостави на това разбиране на болшинството, а главно г. Я. Сакъзов. Той намери горното разбиране на партията и условията за приемане членове в нея за „ново нещо“, че то не било съгласно с устава, който гласи, че член на партията можел да бъде всеки, който признавал „програмата“ ѝ. Това е, както виждате, отдавна изказаното опортюнистическо отношение към задачите на нашата партия. То се основава само на буквата на устава. Първият член на

устава наистина казва, че всеки, „който признава програмата на партията“, може да бъде неин член. Такава е буквата на тоя член. Обаче какво ще рече да признаваш програмата на партията? Ако под „програма“ не се разбира само *минималната програма* на партията, то програмата на работн. соц.-демократическа партия *съдържа основните принципи на научния социализъм, цяло соц. разбиране, учението за класовата борба и свързаната с него тактика на партията.* Но в такъв случай, очевидно е, че е недостатъчна само декларацията на човек, че признава програмата на партията и двама души поръчителски за това, за да се приеме той за член. Условието е да разбира съдържанието ѝ и да има доказателства, че се придържа о него, че се ръководи от него. Тука може да се възрази, както и се възразява от опортюнистите, че при такова условие на приемане членове партията щяла да се състои от много малцина души и че то означавало да искаме всички членове да бъдат „теоретици“. Но, първо, въпросът не е в това, щото всички партийни членове да бъдат „теоретици“, а въпросът е *да разбират* основните принципи и тактика на партията, *та да могат да правят разлика* между тях и ония на буржоазните партии, дори и догава, когато тези се явяват под булото на „широк социализъм“ и на „широко разбиране“ обществения живот. Второ, силата на работническата социалдемократическа партия не зависи от количеството на членовете ѝ, а от това, дали тя има силно в разбирането принципите и тактиката ѝ ядро, което да асимилира, да претопи в себе си, в своите идеи приидващите в нея и стремежите се към нея елементи; с други думи силата на социалдемократическата партия зависи от това, дали има достатъчно приготвени сили, които да просвещават в нейните идеи ония, които се стремят да застанат под нейното знаме. И ако от няколко години насам в такава силна и дисциплинирана партия, каквато е германската социалдемократическа партия, се чуват гласове, и такива авторитетни гласове като Кауцки, против опасността от голямото нахлуване в нея на неподготвени елементи, опасност, произтичаща от недостига на партийните сили, които да просвещават тия приидващи елементи, то колко по-голяма е тази опасност за работническата социалдемократическа

партия в България! Ако в Германия, гдето партията разполага с грамаден пролетариат, с едно работническо движение, стоящо на първо място по „теоретически смисъл“ в международното работническо движение и с организирани, калени в полувековни борби сили, ако там безразборното приемане на членове съставлява опасност за партията, то можем да си представим колко е по-голяма тази опасност за партията в такива страни като нашата, гдето работническото движение е тъй още младо и, следователно, стои тъй ниско в социалистическото разбиране и гдето силите на партията за просвещението му са малки! Да, опитът на най-силната работническа партия като германската ни учи, че най-главна задача на партията, особено в такива страни като нашата с току-що начинаеще работническо движение, съставлява систематичното, непрестанното му социалистическо просвещение в принципите ѝ. Но за да изпълни тази своя най-главна задача, партията, очевидно, трябва сама да бъде проникната с „теоретически смисъл“, т. е. нейните членове да *разбират* основните ѝ принципи и постоянно да се издигат в умствено отношение. Обаче тя може да бъде такава само тогава, когато приема за членове *разбиращи* основните ѝ принципи и действащи в духа им. Количеството на членовете за нея важи дотолкова, доколкото е и качествено и доколкото то постоянно минава в качествено. Десетгодишният опит на нашата партия ни показва, че въвн от най-главната ѝ задача горчива илюзия е да си мислим, че бързото количествено нарастване ще направи работническата соц.-демократическа партия „вершителъ судеб“ в България, т. е. която решава съдбата ѝ. Найсетне, нека забележим и това, че причината на тъй наречените „кризи“ в социалдемократията не е някоя друга, а нахлуването в нея на елементи, неразбиращи нейните принципи и задачи, и невъзможността изведнаж да се асимилират от силите на партията. Тогава тези елементи заплашват я със завличание в „широки“, чужди за нея задачи и пътища. В такива случаи „кризата“ в нея става целебно средство; само чрез отделяние на партията от чуждите елементи тя продължава да върви напред.

Тъй че зад буквата на устава се крие по-дълбок смисъл, по-друго съдържание. Когато буквата на устава

казва, че член на партията може да бъде всеки, който признава програмата, по който начин не може да се разбира, че думата е за признаване само на точките от минималната програма — както се е разбирало от опортюнистите в партията, — а думата е за признаване в смисъл на *разбиране* основните ѝ принципи и произтичащата от тях тактика и ръководението от тях в дейността. Такъв е смисълът, такъв е духът на устава, що се касае до приемане членове на партията. Простото признаване на минималната програма по който начин не може да съставлява условие за приемане на членове. Точките на партийната ни минимална програма се срещат и в програмите на буржоазните партии, особено в ония на „младодемократите“. Обаче съдържанието, което влага нашата партия в точките на минималната си програма, е свършено друго от онова, което влагат в тях буржоазните партии. Но за да разбере човек това особено съдържание на партийната минимална програма, трябва да разбира цялата програма, основните принципи, които я съставляват, трябва да бъде социалдемократ. У нас обаче стигаше човек да хареса точките на минималната програма и да ги агитираше, за да бъде приет член на партията. Очевидно е, че за харесването на минималната програма и агитирането ѝ не се изисква никакво разбиране нито на цялата програма, нито смисъла на минималната; с други думи, не трябва човек да бъде никакъв социалист. И действително, за такава „социалистическа“ деятелност не е потребен никакъв социализъм. Очевидно е, че ако се ръководим само от буквата на устава, трябва, наистина, широко да отворим вратите на партията за всекиго. Така и ставаше досега. Но за това тя и скоро се намери пред опасността да бъде „широко“ изродена. На такова положение на работите в партията трябваше да се тури край.

Но нашите „широки социалисти“ тъкмо това положение на работите и искаха да се продължава. Опортюнистите в Ц. комитет при разглеждането на окръжното се противопоставиха на възгледите, поддържани от болшинството и толкова пъти подчертавани от конгресите. Те се държаха о буквата на устава. А както видяхме, да се придържаме о буквата на устава, без да вникваме в духа ѝ, значи да тласкаме партията в пътя на пълното ѝ израж-

дание. Обратно, да вникваме в духа на устава, значи смърт за „широкия социализъм“, за опортюнизма в партията. Разбира се, че за опортюнистите важи буквата, а не духът, формалността, а не съдържанието. Но след дълги разpravии, най-сетне, меншенството прие предложеното от болшинството решение, като прие и предложението му да се разисква още веднаж в следующите заседания. Въпросът, какво трябва да разбираме под работническа социалдемократическа партия. Обаче. оказа се, че съгласието на опортюнистите в Ц. комитет с предложенията му е само игра. Оказа се, че те приеха възгледите на Ц. комитет, за да се противопоставят на практическото им приложение и да направят по-нататък невъзможни разискванията по въпроса, както и по всички други въпроси, отнасящи се до поставянето на партията на нужната височина. След излизането на окръжното меншенството от Ц. комитет почна да държи спрямо болшинството систематически предизвикателно поведение в заседанията на комитета и чрез груби предизвикателни писма от местния комитет на бившата софийска организация с цел да не дава на Ц. комитет да се занимава с насъщните за партията въпроси. И действително, горният въпрос, както и написването второ окръжно с указание на ред практически мерки, с които да се засили партията качествено, въпросът за поведението на търновската, хасковската, врачанската и други организации⁶⁴, въпросът за поведението на опортюнистите в парламентарната група⁶⁵ и за директивата ѝ, както и др. ред въпроси, тъй също не можеха да бъдат разгледани, без да говорим за маса други важни въпроси от чисто партийен и обществен характер, върху които Ц. комитет трябваше да се спре. Обаче болшинството му, при всички тия пречки от страна на меншенството, мислеше криво-ляво да кара работите до конгреса, пред който да изложи работата и да му препоръча настоятелно да избави партията от глупавото, безизходно положение, създавано ред години с избирането за членове на Ц. комитет хора, които не се разбират по най-елементарните партийни въпроси. То беше уверено, че тоя път конгресът щеше да се проникне от твърде сериозното положение на работите в партията и щеше да вземе всички съответни строги мерки за поправянето му. Но опортюнистите предсещаха вече, че тази-

годишният конгрес може да бъде гробница за тяхното дело, та затова те търсиха спасение в дезорганизацията на партията. И скоро те се опитаха да я дезорганизируют, та сетне да се явят нейни „спасители“ в името на „единството“.

Когато в бившата софийска организация се прочело окръжното на Ц. комитет, някои от членовете ѝ поискаха да се разисква по него и след това да се вземе от организацията резолюция. Една от организациите, които най-безразборно са приемали членове, които не искаха да знаят за конгресни решения и които устава и правилника разбираха буквално, без да искат да знаят за духа им, беше бившата софийска организация. Затова окръжното на Ц. комитет даде добър повод на разбраните партийни членове и убедени социалдемократи на тази организация да подигнат ред принципиални въпроси за уяснение основните принципи на партията пред членовете ѝ и за отдръпването ѝ от пагубния път, по който тя беше тръгнала и който все повече я отклоняваше от назначението ѝ като партийна организация. Какво беше поведението на двамата „широки“ от Ц. комитет, Дабев и Сакъзов, и изобщо на опортюнистите през всичкото време в тази организация, е разказано подробно в окръжното на Ц. комитет под № 399⁶⁶, в окръжното на новосъставената софийска организация, в колоните на партийния орган „Р. В.“ и на стр. на „Н. Вр.“. Тука няма да се занимавам с тоя въпрос. Но те при разискванията по повод окръжното на Ц. комитет в бившата софийска организация употребиха всички усилия и средства да противодействуват на стремлението на соц.-демократите в нея да внесат ясност в главите на болшинството ѝ за задачите на работническата соц.-демократическа партия и за нейните принципи. Когато др. Г. Георгиев след дълги дебати в ред заседания предложи резолюция в духа на окръжното, поддържано от членовете на Ц. комитет и членове на организацията др. Г. Кирков и Н. Харлаков, както и от другите членове на същата организация, те, опортюнистите, „широките“, главно Я. Сакъзов и Ев. Дабев, употребиха всички демагогски усилия да не бъде приета. И действително тя пропадна, а биде приета една резолюция на Дабева, с която се санкционираше само старото положение на работите в бившата софийска

организация. А резолюцията на малцинството социалдемократи в нея предлага ред мерки, от които само полза за партийното дело в София можеше да се получи, и направо водеха към целта, която гонеше Ц. комитет с окръжното и съгласно конгресните директиви. И действително резолюцията гласи следующето:

Софийската социалдемократическа организация, като взима бележка от разискванията в последните четири заседания, станали по повод на тримесечния отчет на местния комитет и окръжното №. . . на централния комитет — поканва своите членове да имат винаги предвид следното:

I. В работническата социалдемократическа партия могат да се приемат за членове само лица, които познават и разбират основните начала и задачите на партията, и са готови, според силите си, да работят за осъществяването на нашата крайна цел.

II. Другарите могат да препоръчват за членове само лица, за които имат достатъчно сведения, че са запознати и са усвоили принципите на научния социализъм.

III. Като предварително условие, което трябва да има предвид всеки партиен член, когато препоръчва лице за член, е това: всеки работник, желаещ да влезе в партията, трябва да е бил член поне една година на своя синдикат и да е посещавал една година вечерното при организацията работническо училище. Работници, които нямат свой синдикат, както и занаятчиите, които искат да станат членове на партията, трябва също да са посещавали поне една година работническото училище.

Както виждаме, резолюцията предлагаше за софийската организация ред практически мерки в духа на окръжното на Ц. комитет, които действително можеха да отклонят бившата софийска организация от опасния път, в който вървеше тя. Но опортюнистите, „широките социалисти“, се отличават по туй, че те, турени в положение да покажат възгледите си открито, захващат в „теория“ с всичко да се съгласяват, да одобряват, но дойде ли работата до практиката, до практическите действия, те съвсем друго вършат. Това е отличително свойство на всички опортюнисти в света. В случая опортюнистите в бившата софийска организация, главно Я. Сакъзов и Ев. Дабеv, пред доводите, приведени от защитниците на резолюцията, не посмяха направо да я отхвърлят като такава, която е насочена против опортюнизма или която противоречи на духа на окръжното или на конгресните решения, а отхвърлиха я, защото била непълна. И наместо да я допълнят, те я отхвърлят съвсем, като я заместят с

една резолюция, която само препоръчва на местния комитет да имал предвид окръжното! Чисто по опортюнистически!

Бившата софийска организация в същото време беше една от ония организации, които се отличаваха с отсъствието на най-елементарно социалистическо образование у болшинството от членовете ѝ и на всякакво желание да се повдигне то в туй отношение. Представляваше един най-пъстър конгломерат от случайно попаднали и вмъкнати хора, без всякакъв социалистически смисъл, деморализирано ред години от „широките“ демагози, насъсквано против всичко интелигентно в организацията, настроено крайно враждебно към членовете на Ц. комитет, разбира се, към болшинството и към редакцията на вестника, то не беше способно към никакво развитие и издигане до разбирането на социалистическите принципи. При всичко това меншенството соц.-демократи в нея, в това число и членовете на Централния комитет Г. Кирков и Н. Харлаков, както и др. редактор на вестника Г. Георгиев, гърпяха дивото, но предизвикателно поведение на болшинството, като се надяваха със систематическа просветителна деятелност в организацията да повлияят върху него или върху една част от него, да да се повдигне цялата организация по-високо в разбирането. Стакава надежда меншенството постави на дневен ред в едно от заседанията ѝ след първия тримесечен отчет да се разисква въпросът за нейната предстояща деятелност. Било решено при това първото заседание да се открие с два реферата по въпроса — единият от Я. Сакъзов, другият от др. Г. Георгиев. Обаче още на първото заседание първият се отказал да държи реферат, като искал пръв да говорел др. Георгиев, но главното защото било безполезно да занимавали организацията с диспути и че трябвало да се състави план за практическа деятелност. Изработването на този план да се оставел на местния комитет и когато последният го приготвел, тогава да свикал заседание. Това беше, разбира се, игра от страна на Сакъзова и опортюнистите, за да не може да се върши каквато и да била деятелност, която може да подрови почвата за демагогствата на „широките“ в организацията. В следующето заседание, наистина, се представил един план, който говорил само за „широка“ деятелност, а за вътрешна

деятелност на организацията нищо не съдържал. Тогава нашите другари предложили да се тури първо в плана: „самообразование на членовете“. Тази точка обаче предизвика дълги разисквания, продължени в няколко заседания. Но тука именно бившата софийска организация с нейното болшинство показва каква деморализирана организация е тя и до каква степен тя вече се отклони от назначението си като партийна организация. Демагогията в нея тука се показва във всичката си голота. Посипаха се най-отвратителни хули по адрес на члена от Централния комитет др. Г. Кирков и Харлаков и на редакторите на партийния вестник: „храненици на партията“, „социалисти за пари“ и т. н. От друга страна, инспираторите на тия хули, Сакъзов, Дабев, Джидров демагогствуват: „работниците нямат време да четат“, „губение време е за тях да ги занимаваме тука с философия“; на тях повтаряха от болшинството: „на работниците не трябва философии“, „те са по положение социалисти“ и т. н. и т. н. Но при всички тия оскръбления, против които двамата бивши членове на Ц. комитет, Я. Сакъзов и Дабев, не само не издигнаха нито веднаж гласа си, но, напротив, с цялото си поведение, открито и тайно насърчаваха неразбраното болшинство в тоя път на изродяване — нашите другари в бившата софийска организация продължаваха да хранят надежда, че ще повлияят със своето постоянство. Предвид на това, след дълги тежки за тях „разисквания“, предложиха следующата резолюция:

„Софийската социалдемократическа организация, като изслуша разискванията, станали в заседанията ѝ на . . . декември и на 5 януари, по въпроса за нейната предстояща деятелност, *реши*: занаяпред да съсредоточи своята деятелност върху самообразованието на своите членове, като за тая цел устройва беседи за членовете, свиква ги по-често, по възможност всяка неделя, на партийни събрания за разследване на разни въпроси и за уяснение принципите на социализма като устройва и диспути по разногласията в партията. Засега организацията няма нужда да разширява своята публична деятелност.“

Разбира се, че и тая резолюция постигна участта на първата. Тя биде отхвърлена от болшинството и приета предложената от „широките“ социалисти, която изказвала положения всякой член отделно да си чете. Естествено, работите в бившата софийска организация останали в старото положение: безразборното приемане членове продъл-

жаваше, никакви грижи за умственото социалистическо развитие на членовете ѝ не се предприемаха. Всичко това и беше желанието на „широките“ социалисти, чл. на Ц. комитет, Сакъзов и Дабеv, както и на всички около тях. Най-опасното нещо за делото на опортюнистите е светлината, просвещението на работниците, развитието на класовото им съзнание. Тъмнината, напротив, е най-удобната атмосфера за тях; тогава работниците могат да се хранят с пръсканите между тях в изобилие от „широките“ социалисти интриги, клюки, клевети против партийните членове. Но по такъв начин бившата софийска организация все повече се деморализираше, все повече тя ставаше за нищо негодна като партийна организация. Ц. комитет няколко пъти се занима с работите в тази организация и с поведението на двамата му членове в нея, даже осъди тяхното поведение, но те не искаха да знаят, продължаваха същото поведение. Най-сетне, дойде денят, в който се даде отчет за второто тримесечие. Разискванията по него разкриха цяла анархия в книгата на местния комитет, съществуваща от ред години, но старателно прикривана и пред организацията, и пред Ц. комитет. По настояването на нашите другари организацията се съгласила да избере една комисия, която да издири по книгата на местния комитет от колко члена тя се състои. От доклада ѝ излезе, че от около 300 души записани членове повече от половината не съществували: едни били умрели, други отдавна напуснали София, трети отдавна са престанали да внасят вноски и да посещават събранията ѝ. При това в разни книжа на местния комитет различно било числото на членовете. Най-сетне, след дълги разисквания за мерките, които трябваше да се вземат против това положение на работите в организацията, нашите другари предложиха да се вземе резолюцията, каквато по-преди предложиха. Но болшинството и тука обсипа тези наши другари с най-отвратителни псувни и прие резолюция, с която одобрява „деятелността“ на местния комитет. Тогава около 50 души наши другари им обявиха, че те напускат организацията, като се опитали и да обосноват своето напускане. Обаче болшинството дигна такъв рев, че нашите другари трябваше веднага да напуснат заседанието. Преди това Ц. комитет беше решил да де-

легира др. Г. Кирков да присъствува на заседанията по отчета, да прегледа сам още веднаж книгата на местния комитет и да му докладва. Но г. Сакъзов побърза остро да протестира против това решение на Централния комитет, и додето последният да разгледа този протест, нашите другари напуснаха организацията и се организираха в самостоятелна соц.-демократическа организация.

Както се вижда от изложеното, Сакъзов и Дабев, като членове на Ц. комитет и като членове на бившата софийска организация, държаха през всичкото време след търновския конгрес поведение, което явно беше насочено да доведат работите в Ц. комитет и в софийската организация до пълна невъзможност да се прави нещо полезно, до пълна дезорганизация. Като доведоха бившата софийска организация до пълна дезорганизация, както в парламентарната група, опитаха се същото да направят в Ц. комитет. Те се отказаха да се подчиняват на решенията му, а Дабев като секретар-каснер да ги изпълни. Ц. комитет, в болшинството си, реши да изложи вече поведението им пред организациите, но преди това още един път се опита да ги вразуми и накара да почитат устава и правилника, да изпълняват своите длъжности, а в случай на неподчинение да се състави протокол и опис на имуществата му и на касата. Обаче, додето това да стане, те с „тайни“ окръжни и писъмца успяха да внесат дезорганизация в самата партия. Няколко организации, в които опортюнистите имаха влияние, без да чакат или поискат обяснения от Ц. комитет, обърнаха се *покрай него* с окръжни до местните организации, като по косвен начин се канеха да бламират Ц. комитет. Последният, предвид на това, трябваше да действа, за да предупреди анархическия удар на опортюнистите. Но додето да се обърне към организациите, опортюнистите пак с „тайни“ окръжни обявиха Ц. комитет за „дезорганизиран“, провъзгласиха себе си за такъв и изискаха от организациите не само да ги признаят за такъв, но и да побързат да го допълнят с други членове. Предвид на този нечуван и анархически опит на завладяване на една социалистическа партия от опортюнистите болшинството на Ц. комитет биде принудено не да се задоволи само с обяснения пред организациите, но и да предложи на партията да се самоопредели, като счете за

свършен факт отцепването от нея на опортюнистите. И партията се произнесе, се самоопредели.

Известно е, че от 57 организации, съществуващи по регистрите на Ц. комитет до момента на очистването ѝ от опортюнистите, 30 организации вече най-категорично са се изказали за това очистване на партията. Освен тези 30 организации, прибавиха се още 3—4 организации от наши другари, които напуснаха организациите, солидаризирали себе си с опортюнистите.

Така че партията в лицето на болшинството си, в лицето на най-добрите и редовни организации произнесе присъдата си над опортюнистите, очисти ги от редовете си, самоопредели се още веднаж и не чрез конгрес, а сама, чрез своите си членове. Кой са тия организации, читателите вече знаят от партийния орган. С опортюнистите останаха само няколко организации, които отдавна са били по своята деятелност опортюнистически. Относително тези последните организации писах в партийния орган „Р. В.“, бр. 32—33. Като моля читателите да прочетат писаното там за тия организации, въз основа на фактите, тук няма да се спирам на тях. Във всеки случай те са ония организации, които най-много въвеждаха управителния орган на партията, Ц. комитет и отделни партийни членове в заблуждение по много работи, както и се явяваха главна пречка да се самоопредели партията.

Но и след очистването на партията, опортюнистите не кандисват. Те, които сега толкоз плачат за дисциплина, за устав и правилник, които никога не са ги зачитали, почнаха да издават в „Единство“, и то с „единствената“ цел да заблуждават света с разни интриги, клюки и клевети по адрес на ония, които защищават партията от опортюнизма, и с лицемерен плач за някакво „единство“ в партията, което толкова години наред се стараеха да го подкопаят. Откъм две страни те се мъчат да заблудят света. *Първо*, от формална страна; *второ*, откъм принципална. От формална страна те обвиняват болшинството на Ц. комитет, защото той признал за разпадната бившата софийска организация и за партийна организация новосъставената в София соц.-демократическа организация и защото заличил 7 организации⁶⁷, които в продължение на 6 месеца не се обадили, друго, защото бил провъзгласил „разцеплението“ в партията! И в двата случая болшин-

ството на ЦК било нарушило устава и правилника. Обаче, както не еднаж се обясни в колоните на вестника и в страниците на „Н. Вр.“, в първия случай никакво нарушение на устав и правилник не се е извършило. Напротив, уставът и правилникът дават право и налагат длъжност на ЦК да взема *мерки, каквито той, разбира се, намери за нужни*, против организации, които не изпълняват задълженията си 6 месеца или които се отклоняват от принципите и конгресните решения на партията. Според духа на организационния устав на партията, а също и според духа на правилника, основата на нашата партия е отделната личност. Само за по-ефикасна практическа деятелност, личностите се съединяват по местността в организации. Според устава и правилника, партийен член, който в продължение на 6 месеца не изпълнява предписанията им, който хули и клевети партийните членове, който се отклонява от принципите и конгресните решения, се изключва от партията. Но ако това е вярно за отделен партийен член, то е вярно и за една група от такива членове, и за една цяла организация. Изключването на отделни членове става със съгласието на ЦК, а отделна организация може да я обяви изключена ЦК. И в единия, и в другия случай последния дума има конгресът. Такъв е духът и буквата на устава и правилника. Че това е така, показва и досегашната практика на партията. С протоколно решение № 5 от 25. IX. 1898 г., ЦК заличава 14 организации⁶⁸, които не са се обадили три месеца след конгреса и които са се обадили, но престанали да изпълняват задълженията си като партийни организации. Тя, практиката, ни показва, че ЦК може не само да счита за разтурена една организация, както е случаят с бившата софийска, но може да изключи от партията една организация редовна, в която няма разногласия, а защото не иска да се подчини на едно негово решение. Такъв случай е бил с бившата поповска организация, която не искаше да се съгласи с ЦК да изхвърли кандидатурата на Стоян Русев⁶⁹ за депутатските избори през 1900 г. Ц. комитет тогава обяви въвн от партията тази организация и Плевенският конгрес призна неговото решение, както и предидущите конгреси признаваха заличените от ЦК организации за несъществуващи. И никой при това не се намери, който да обвини ЦК в нарушение устава и правилника или прерогативите на конгреса.

Нека се забележи, че и решението на ЦК за изключването на поповската организация не е било единодушно. Имаше членове, които не бяха за изключването, но болшинството реши да се изключи и конгресът одобри единодушно неговото решение. Обаче, сега „широките“ социалисти обвиняват болшинството от ЦК за това, че той призна за разтурена една такава деморализирана организация, каквато беше бившата софийска, отклонила се окончателно от предназначението си като партийна организация, и затова, че той призна за несъществуващи, по доклад на секретаря, седем организации, което съставлява негово право и длъжност, налагани от устава и правилника и осветени от практиката на конгресите. Очевидно е, че обвиненията на опортюнистите на нищо не са основани. Ц. комитет всичко е вършил тъкмо според устава и правилника и според конгресните решения.

Във втория случай Ц. комитет никакво нарушение буквата и духа на устава и правилника не е извършил. Наистина, в тях се говори за извънреден конгрес, но в какви случаи той се свиква не е определено. Но независимо от това, в случай, какъвто е този с ликвидацията сметките на партията с опортюнизма, с един вътрешен враг, който не избира средства, има една инстанция по-горна от конгреса; тя е самата партия, организациите ѝ, нейните членове. Толкова по-вярно е това, когато ликвидацията се наложи на партията от опортюнистите неочаквано, по един начин чисто харамийски, анархически, зад гърба на Ц. комитет и на партията и когато „широките“ всичко вършеха, за да внесат такава дезорганизация и деморализация в партията, при която никой нищо да не разбере и да се развият само страстите. При такива обстоятелства върховното право да се произнесе принадлежеше на самата партия, на членовете ѝ, на организацията ѝ. Това и направи Ц. комитет. Има ли тук някакво нарушение на устав и правилник, на дисциплина? Абсолютно никакво! И да се свикаше извънреден конгрес при такива обстоятелства, той нищо положително сам не би свършил, освен да се изгуби и време, и енергия напразно. Окончателното разчистване на партията с опортюнизма пак щеше да се поиска от членовете и организациите. А относително общ конгрес на партията с опортюнистите сега, подир всичко станало, е съвсем безсмислено. То би значило да повторим

станалото и да повторим миналото безсмислено. Впрочем, след самоопределението на партията няма защо и да се говори за общ конгрес с опортюнистите. Партията им даде „широк“ път да се самоопределят и те. Сметките с тях са свършени и на партията остава с опреснени сили да си върши своето дело.

Да се обърнем сега към заблужденията, които широките опортюнисти се мъчат да пръскат със своето „Единство“ от принципиална страна.

Нашите „широки социалисти“, както сега е ясно, държаха и продължават да държат към работническата социалдемократическа партия едно поведение, което по който начин не може да се нарече честно. Но те не са честни и в мислението си. След като не сполучиха да завладеят партията по начина, който е известен вече; след като не сполучиха да заблудят най-добрите, най-преданите на партията и редовните организации, болшинството от партията на формална почва; след като се озоваха вън от нея и след като се убедиха, че лицемерният им плач за „единството“ и „цялостта на партията“ не повлия, нашите широки опортюнисти почнаха да се кълнат, че те всичко признавали — и крайната цел на партията, и класовата борба, и конгресни решения, че те не отстъпвали никога от принципите и тактиката на партията, че ако Я. Сакъзов е говорил за „общо дело“ на „произведещите слоеве“, за „сътрудничество на класите“, то е било само за момента, при който е писал *едно време*. Днес той категорически бил заявил, в конгреса и в „Общо дело“, че бил само за „временното сътрудничество“ на класите. Но всички тези клетви верни ли са? Вярно ли е, че проповедите на Я. С. за отстъпничеството от социализма са биле само „временни“, за „момента“? Абсолютно никак! В майския брой на партийния орган „Работнически вестник“, в статията „Около единството“⁷⁰, показах накъсо, че тия твърдения на опортюнистите сега са фалшиви; в двойния 32 и 33 бр. на същия вестник, в статията „Из недавното минало на партията“, показах как ред организации, които, по незнание, се смятаха за „образцови“ „партийни“ организации, отдавна са се изродили на практика в чисто опортюнистически, в „широки“ организации и до тази минута си са такива: в „Ново време“, в статията „Рскапитулация“⁷¹, показах, че проповедите на Я. С. за отстъпничеството не са

биле „временни“, „само за момента“, а са биле проповеди на една много вулгарна дребнобуржоазна „теория“, която той противопостави на Марксовата теория, на революционния социализъм, на класовата борба и на работническата социалдемократическа партия, като практика на Марксовия революционен социализъм, която „теория“ той продължаваше да проповядва и след падането на Радославовия режим⁷², проповядва я и до днес чрез „О. Д.“ и на практика открито и прикрито. Но понеже сега опортюнистите главно на това бият, и на тази почва се стараят да заблуждават, нека ликвидираме сметките си с тях и на тази почва.

Понеже писаното и вършеното до търновския конгрес, казват, че било *едно време, за момента, предвид Радославовия режим* — което абсолютно не е вярно, както много пъти е доказано, — но понеже отстъпничеството на Я. Сакъзов и, изобщо, на „широките социалисти“ отнасят *към едно време*, да видим дали не същото проповядват те и в търновския конгрес и след него. Подчертавам още веднаж, че Я. С. проповядваше *„общо дело“* на *„производящите слоеве“* и след падането на Радославовия режим, проповядваше *„широкото разбиране“* на социализма в смисъл на *„крайното бернщайнско учение“*. Но това преди конгреса. В конгреса ние виждаме „широките социалисти“ да говорят същото. Истина е, че под влиянието на критиката, която чуха на конгреса, те се мъчиха да се приспособят към партийните възгледи, да уверят слушателите, че те биле зле разбрани, а не че отстъпвали от нещо. Така се приспособяват опортюнистите винаги, когато нямат идейния кураж открито да кажат това, що искат. Обаче, опортюнистът си остава опортюнист и когато се мъчи да се приспособи към възгледи, които не отговарят на неговата природа. Колкото нашите широки опортюнисти и да се приспособяваха към конгреса, обаче в речите си те издаваха своята опортюнистическа природа. Такава е речта, напр., на г. Сакъзов в търновския конгрес. Той се мъчеше да увери конгреса, че не е бил разбран от своите критици и че той не бил отстъпил от принципите и тактиката на партията. Но по-нататък в речта си проповядва чист опортюнизъм. Съжалявам, че тя не е отпечатана, за да можем да я разгледаме цяла; тя е много характерна като образец на опортюнистическа реч. Най-

напред ще забележа, че г. Я. С. излъга пред конгреса, какво той в „О. Д.“ не бил никак намисал в „общото дело“ на „производещите слоеве“ работническата социал-демократическа партия, а че неговите проповеди за „общото дело“ се отнасяли само до съединението на „производещите слоеве“. Вярно е, че г. Я. Сакъзов съвсем игнорираше работническата социалдемократическа партия; тя и нейните задачи за него не съществуваха; той искаше *организирането* на нова „сила“, на нова партия от „демократически“ и „прогресивни“ елементи от *всички* „производещи слоеве“. Обаче към тази „нова сила“ той канеше и *работниците*. Към неговите „производещи слоеве“, които канеше да съставят новата партия, той причисляваше и *работниците, и пролетариите*. Но веднаж вмъкнати последните в новата партия, какво оставаше тогава от работническата социалдемократическа партия? Очевидно нищо! Така че, Сакъзов просто пожертвува последната зарад „общото дело“ на „производещите слоеве“, зарад новата партия, към организирането на която призовава „демократическите“ и „прогресивните“ елементи от всички „производещи слоеве“, в това число и от работническия „слой“. Да, г. Сакъзов с тия глупави проповеди вършеше едно голямо престъпление спрямо партията, но благодарение на шашармите, които повдигна около своята „докачена“ персона, не можа изведнаж да се схване престъплението му от партията. Друго. В същата реч казва, че Бернщайн бил съден от германската соц.-демократическа партия само за това, че той критикувал само партията, без да критикува и буржоазията, с което ѝ давал оръжие против социалистите, но че той, Сакъзов, такова нещо не правил. А пък е известно на всички, че г. Сакъзов със своите нападки, преди конгреса и подир конгреса, против „тесните“, „шаблонните“ и т. н. социалисти даде, и до днес дава, на нашите противници добро оръжие против нас: него и неговото „О. Д.“ възхваляват, галят го, а нас наричат, по негов пример, „тесни“, „догматици“, „фанатици“ и пр. Но да оставим това настрана. Ще цитирам сега няколко места от същата реч, стенографирана, прегледана и поправена от него, от които се вижда ясно, че Я. С. и на конгреса говори същото, както и преди него, както и подир него. Ще цитирам, както е произнесена речта, а в скоби ще турям поправките му. Като говори за земедел-

ческото движение при Радославовия режим, „което иска съсипване на този реакционен режим“, а като се обръща към делегатите, казва:

„Забележете, че аз принадлежа към тези, които смятат, че на нашето дребнозанаятчийско и селско население трябва да се даде възможност, икономически и политически, да дъха. Нему му трябва това и не само нему, но за нашата цяла страна. Ако ние не дадем възможност на нашето занаятчийско и селско население да дъха, ние задушаваме цялата наша страна: 70%—75% у нас са занаятчи и селяни; не дъхат ли, нашата страна е престанала да живее. А какво значи да дъха, да живее това занаятчийско и селско население? То значи да може да съществува с колко годе желание да съществува; не да съществува като един роб, който да си оплаква само своите черни дни, да си оплаква веригите, в които е окован, а да има желание да съществува. Не радост говоря, защото има разпо съществуване; има съществуване с радост да съществуваш. Но с желание, казвам, да съществуваш. (С желание.) Едно занаятчийско и селско население може да (желае да) съществува само тогаз, когато ти снемеш юка от неговите плещи, особено на селското население. Не снемеш ли, казвах аз в своите речи и в „Общо дело“ го казвам, юка, данъка от селското население, ние съсипваме нашата страна. Защо? Защото, като се съсипе това селско население, ще се съсипе цялата онази класа, която живее от него, която живее от селското население“ (стр. 397).

По-нататък г. Сакъзов говори на тази тема, а именно, че от селското население живеело занаятчийското и „голяма част от нашето дребно търговско съсловие“, че селското население трябвало да направите „добър потребител“, инак „вие опустошавате нашата страна“, защото я лишавате от потребители. Според него щом няма селско население, което да потреблява, не щели да се натрупат капитали, не щяла да се развие индустрия. Ако селското и занаятчийското население се съсипело, то не щяло да има пазар за развитието на едрата индустрия. А Радославовият режим най-много съсипвал селското и занаятчийското население. Изобщо, нашето селско и занаятчийско население било съсипвано, трудът му ограбван и пилеян „от държавната машина“.

Ето каква „теория“ ни развива Сакъзов в търновския конгрес, преди няколко месеца. Тази „теория“, както всеки вижда, няма абсолютно нищо общо със социалистическото учение; тя е концепция на всеки дребнобуржоазен политикан. Преди всичко тя взима държавата независимо от материалните условия, при които тя се развива, въвн от икономическите условия, в които тя се движи, и затова съсипването на селското и занаятчийското население при-

писва само на нея. Съсипването на селените и занаятчиите преди всичко е следствие на икономически причини. Селското и занаятчийското население пропада и в Америка, и в Англия, и в Швейцария, и във Франция, и в България при всички „черкезки“ и „меки“ режими. При това само един дребнобуржоазен ум може да счита днес, че развитието на едрата индустрия зависи от вътрешния пазар на селска и занаятчийска маса, които систематически отслабват като консуматори, защото отслабват като производители. А пък да се издигнат те като производители, това е цяла утопия. Но г. Сакъзов в търновския конгрес именно такава дребнобуржоазна утопия проповядва. За да видят читателите, че проповедите на „широките социалисти“ в туй отношение са утопия, ще приведа думите на Кауцки, който уж е и техен „учител“, изказани в „Ерфуртската програма“ и цитирани от самия него в статията, поместена в превод в 32 и 33 бр. на „Работнически вестник“. Той казва:

„Аз посочих на това, че „покровителствуването селенина“, което уж щяло да помогне на селенина като продуцент, е утопия, и то съвсем не такава, за осъществяването на която човек би могъл да ламти: да се дава надежда на селените и занаятчиите, че с известни мероприятия техните дребни производства щели да станат жизнеспособни, в никой случай не ще да каже да се защищават интересите им, а, напротив, ще каже да се възбуждат у тях илюзии, които никога не могат да се осъществяват и които ги отклоняват от правия път към най-доброто застъпване на техните интереси“ („Ерфуртска програма“, стр. 354).

Но ако издигането на селското и занаятчийско население като производител е утопия, то, очевидно е, че такива речи, каквато е тази на г. Сакъзова, за издигането им като консуматори, могат да възбуждат у тях само илюзии. Особено това е вярно за такива страни като нашата. Индустрията сама си създава нов вътрешен пазар, основан на по-други консуматори отколкото селените и занаятчиите. Обаче г. Сакъзов не така мисли. Като чете човек горесцитираното из речта му в търновския конгрес, при всичкото си желание да намери, не намира абсолютно никаква разлика между него и един декламатор-демократ, който държи реч в селска кръчма пред избори. Във всеки случай такива „мисли“ и „обяснения“ на българската действителност може да ги притежава един „широк социалист“, който няма социалистическа мисъл.

Естествено е, че един социалист става „широк“ представител на дребнобуржоазни утопии, щом схваща тъй механически, тъй утопично социалното развитие, както г. Сакъзов. Той например не вярва, че у нас ще се развива буржоазията, т. е. че ще се развива едрата индустрия, а се храни с такава утопия, че социалистическата партия *ще води социалното развитие*. Ето собствените му думи в стенографическата му реч, стр. 436:

„По особени едни съображения, по особени мои възгледи, които не съм достатъчно развил за себе си, не съм достатъчно проучил, аз смятам, че оттук натъй буржоазията, може би, няма да се развие у нас силно, но социалистическата партия ще расте и тя е, която ще да води културното, социалното развитие на нашата страна. Това аз мисля по закъснялост на нашата страна, по хиляди други съображения, които сега няма защо да казвам.“

Вникнете сега в тия редове и вижте какво излиза, какво казва г. Сакъзов. Той „смята“, че „оттук натъй буржоазията“ не щяла да се развива „тъй силно“. Но това значи да се не развива изобщо нашата страна, защото развитието на буржоазията е свързано с икономическото развитие на страната. А не се ли „развива буржоазията“, не може да расте пролетариата. Пита се тогава: отде ще расте „социалистическата партия“, та „да води социалното развитие на нашата страна“? Очевидно е, че тя може да расте, като привлече селените и занаятчиите. Ето какво иска да каже Сакъзов. Без да влизам в подробности, но това именно значи да проповядваш „селски и еснафски социализъм“, „широк социализъм“, дребнобуржоазни утопии; това значи да отстъпваш от принципите на партията, от нейното разбиране, от революционния социализъм, от социалистическото учение изобщо. А всичко това се проповядва не *едно време, не за момента*, а преди няколко месеца.

Независимо от казаното, но г. Сакъзов проповядва „сътрудничество на класите“, „общото дело“ на „производителните слоеве“ в същия конгрес и в същата реч. Истина, като всеки опортюнист той говори на конгреса за „задружно работене“ на класите, на „производителните слоеве“ в „крайни моменти“. Но веднага своите крайно повърхностни възгледи за „задружното работене“ на класите ги въвежда в „диалектика (съдба) на историята“, т. е. че историята е история на „задружното работене“ на класите.

За да убеди конгреса в това, му привежда два примера: борбата при Стамболова и борбата в Китай за свалянето на китайските династии. Ето собствените му думи, на стр. 405—407 от речта му:

„Когато в една страна управлението доде до черкезко, тогава всички слоеве и партии стават и строшават този режим: това е било винаги и това ще бъде винаги. В Китай, тази най-неподатлива страна, там винаги и когато един цар и мандарините му в своето управление се забравят дотолкова, че забравят народните интереси, народът се повдига, сваля една династия и туря друга. Там несъмнено борбата се явява между династиите, като едни се турят начело на народа, а други начело на управлението. — Така беше в Стамболово време . . . Движението беше толкова голямо, че беше сплотило всички в едно — не в еднородно цяло, но *в една сила против режима*, която се разпада винаги, щом се достигне целта. Това общо събиране на тия съсловия и партии дохожда да събори пречката и после да се събори само. Това е диалектиката (това е съдбата) на историята, (така) е вървяла (тя) и ще върви (занапред).“

Моля сега, кажете, не е ли това пълно отстъпничество от социализма. Социалистическото учение ни казва, че *историята на човеческото общество е история на класовата борба, на борбата на класите*. А г. Сакъзов ни казва, и то *не едно време*, а преди няколко месеца, в търновския конгрес, че историята на човешкото общество е история на „*задружното работене*“ на класите! И че това било „*диалектика на историята*“! Няма да се впускам в анализ на цялото дребнобуржоазно колосално недомислие, което се съдържа в горната цитата. Читателите сами виждат, че в нея няма нито сянка от социалистическо обяснение на борбите у нас, пък и в Китай, ако щете.

Но по-нататък. На стр. 413 и 414 от речта се говори за „*сътрудничеството на класите*“ вече в народно събрание. Тука той се обявява вече и против Кауцки, който в брошурата си „*Парламентаризмът*“ и т. н. казва, че „в парламента социалистът има същата задача да разяснява класовите отношения и с това да агитира на народа, да агитира на класата на населението“. Г-н Сакъзов намира Кауцки за „теоретик“, който не познавал добре парламентарния живот. Той предпочитал да се държи о неизвестното мнение на Бебеля. Затова той, г. Сакъзов, е за „*сътрудничеството*“ в парламента.

„Аз смятам, казва Сакъзов, че ние в парламента сме нещо особено; че парламентът не прилича на живота. Това, което в живота трябва да се разкритикува и да се отделя като класови противоречия,

това в парламента се явява на втори план . . . В парламента, пък особено у нас, има възможност за сътрудничество.“

За „сътрудничеството“ в парламента Сакъзов говори по-нататък такива нелепости, каквито може да говори само един отчаян опортюнист. Според тия негови нелепости парламентарната деятелност на социалиста е „пазарлък“. Искаш 50, дават едно и на това ще си доволен. За законопроекта за покровителство и защита на женския и детския труд⁷³, внесен в Народното събрание още миналата година в извънредната сесия от социалдемократическата парламентарна група, щели да гласуват и Петков, и Каравелов, и Т. Тодоров и Гешев⁷⁴, защото законопроектът бил „хубаво нещо“! Така проповядва широкият опортюнист Сакъзов в търновския конгрес! Съжалявам, че мястото ми не позволява да цитирам целите страници от неговата реч за „сътрудничеството в парламента“, за да видят читателите до какви галиматии може да се договори един дребнобуржоазен опортюнист като Я. Сакъзов и изобщо каквито са нашите „широки социалисти“. Впрочем, не ми е и целта там. Искях само да покажа, че не *едно време*, както сега се кълнят те, а преди няколко месеца г. Сакъзов проповядва „общо дело“, „сътрудничеството на класите“. И от цитираните места от неговата реч на търновския конгрес това е ясно. И това, което проповядва Сакъзов на конгреса, се мъчиха да го поддържат другите широки опортюнисти, като К. Пастухов, с фалшиви цитати из Кауцки, с изопачаване фактите из живота на германската социалдемократическа партия и с всевъзможни глупави софизми, с които доказваха своя широк опортюнизъм.

Но ще кажете, може би, че това така е било на търновския конгрес, а подир него „широките“ се отказаха от своите отстъпничества. Обаче, фактите говорят друго, тъкмо противното. И действително. Два или три месеца след конгреса излиза първият брой от III година на „Общо дело“. Както трябва да помнят нашите читатели, още от първата уводна статия, от първите страници на тая статия, г. Сакъзов започва своите проповеди за „сътрудничество“ вече с „прогресивно-либералите“, като беше забравил, разбира се, атестата, който беше дал за тях при идването им на власт като „безжизнени трупове“, в жилите на които течело не кръв, а „руски квас“. Проповете на г. Сакъзов

за „сътрудничеството на класите“ се състояха във възхваляването на прогресивно-либералния режим, който бил имал „много външни признаци на свобода и законност“, който създавал „мека политическа атмосфера“, благоприятстваща за развитието на „граждански добродетели“ и в канението на всички „свободолюбиви“ елементи и на „производещата демокрация“ (последния термин г. Сакъзов го заел от „Дем. преглед“ на младемокраците⁷⁵) да ценят този режим и с „общии сили“ да го усъвършенствуват. Затова, както трябва да помнят читателите ни, г. Сакъзов още в първата страница в същата първа уводна статия от I бр. на III година се нахвърля със стръв на всички, които погледнаха на прогресивно-либералния режим не тъй, както „Общо дело“, и които с това отказваха да сътрудничат с този режим. Особено стръвно той се нахвърли там върху нас, „тесните“, върху редакц. на „Работнически вестник“ и „Ново време“, за това, че в първия предложението на шефа на прогресивно-либералите Цанков по училищното дело⁷⁶ се нарече реакционно и че във второто същият режим се нарече „съща реакция“.

Senex още тогава в хрониката си показва какво колосално дребнобуржоазно недомислие се съдържа в цялата тази статия на г. Сакъзов, какъв широк опортюнизъм вее в колоните на III година на „Об. дело“. Тука е излишно да привеждам цитати от него. Но може ли да бъде по-голямо отстъпничество от социализма, от принципите и тактиката на партията, от нейното дело и от работническото дело изобщо, отколкото това, което се съдържа във въпросната статия на г. Сакъзов?

По-нататък г. Сакъзов чрез „О.Д.“ III година не само продължава своето поведение до конгреса спрямо партията, спрямо нейните органи и спрямо защитниците разбиранието и тактиката ѝ, с което косвено поддържа илюзиите за „общото дело“ на „производещите слоеве“, но и прямо проповядва последното. Така някой си А. Ц. Ц. в 4 или 5 брой на „О. Д.“, в унисон с буржоазните хроникъори в странство и у нас, като хроникира Мюнхенския конгрес на Германската соц.-демократическа партия твърди, че „широките“, т. е. „бернщайнианците“, победили „догматиците“ начело с Бебеля и Кауцки. От друга страна, „О. Д.“ продължава да пише съчувствени статии за френ-

ските опортюнисти, особено за Жореса⁷⁷, и за сътруднич. на италианските социалисти с либералното правителство. А всичко това не значи ли да проповядваш „общото дело“ на „производещите слоеве“, „сътрудничество на класите“, разбирането и тактиката на „бернщайншанството“, на широките опортюнисти и фактически да отхвърляш *класовата борба*? И то не едно време, не за момента, не на конгреса само, а и подир него, днес, тази минута?

Но независимо от това. В „О. Д.“, г. III, г. Сакъзов написа 8—9 уводни статии, с които той неуклонно продължава да проповядва „общо дело“ на „производещите слоеве“, да игнорира задачите на работническата соц.-демократическа партия и да доказва, че у него отсъства каквато и да било социалистическа мисъл. За някои от тях е писано в „Н. Вр.“. Тук ще цитирам от останалите уводни статии някои места, от които читателят ще се увери, че г. Сакъзов и до днес си остава отстъпник, какъвто е бил и преди. Напр., в бр. 5 „О. Д.“, год. III, през втората половина на декември 1902 г., в статията „*Завесата се дига*“, г. Сакъзов се занимава с „постоянния извор“ на *най-големи опасности за народните правдини у нас*, с княза. Достатъчно е човек да се взре в главната точка, от която изхожда г. Сакъзов, за да се убеди, че неговата гледна точка няма абсолютно нищо общо със социалистическата гледна точка. За г. Сакъзов „постоянен извор на най-големи опасности за народните правдини у нас“ е самата личност на княза, а не самият институт на княжеската власт и не материалните условия на живота, в които тя се движи. Князът като личност е лош, затова *у нас* има постоянна опасност за народните правдини. Друго било в Англия, защото кралете там са други, „коректни конституционни“ крале. Но нека приведем собствените му думи. Като говори, че „според нашата конституция“ според „конституционната теория“, князът е „представител на целия народ“, е „избран негов пълномощник“, продължава така:

„Но всичко това е според писаната конституция и според теорията. В действителност ролята на конституционните монарси стои в зависимост не от теорията, а от политическото развитие на народите, и тази роля се различава от страна в страна и от епоха в епоха. В Англия напр., властта на краля в последно време е достигнала до степента на една демокрация — дотолкова английският народ е възмъжал в своето национално самоопределение. Белгия още преди 30

години се радваше на едно образцово конституционно управление, при което може би *най-славната част се падаше на нейния коректен конституционен крал.*“

В България съвсем е друго. Князът в България всичко прави, за да компрометира „българските държавници“, „всички партии“ и „учрежденията“.

„Целта е ясна: да се компрометират партиите и хората, да се компрометират и учрежденията. Най-главно — учрежденията. Хората са меки като восък, то тези учреждения — издържали проба цели 25, четвърт век! Ето целта, обаче само едното нейно лице. Другото е да се покаже пред света, че аз мога и без хората и учрежденията да изпълнявам изискванията на външните отношения и да задоволявам нуждите и потребите на вътрешните сили. И що не се прави, за да се постигне това!“

Следва по-нататък изброението на всички игри на княза с партиите, държавните мъже и учреждения с цел да ги компрометира и „да посегне на народоуправлението и да игнорира петия акт на българската новейша история“. Ясно е, че според г. Сакъзов всичко това можело да се върши у нас, защото князът не е „коректен конституционен“ княз, че ако Белгия се радвала още преди 30 години на едно „образцово конституционно управление“, се дължело най-много „на нейния коректен конституционен крал“ и че ако в Англия „властта на краля в последно време е достигнала до степента на една демокрация“, се дължело на разумността на краля и на възмъжалостта на английския народ, изразена в неговото „национално самоопределение“. Пита се: има ли в това „разбиране“ явленията на „политическия и обществения живот“ у нас и в странство сянка от социалистическа мисъл, от социалистическа метода на изследване? Абсолютно не! Такива обяснения на политико-обществените явления: „в Англия властта на краля е достигнала до степента на една демокрация, защото английският народ е възмъжал в своето национално самоопределение“; „Белгия се радва на образцово конституционно управление, защото имала коректен и конституционен крал“; „в България князът си играе с партиите, държавниците и учрежденията и посяга на народоуправлението, защото не е коректен конституционен княз и защото народът е мек като восък, не е възмъжал в своето национално самоопределение“ — такива обяснения са обяснения, които ние чуваме от най-вулгарните буржоазни

писатели. Такива са обясненията на явленията из „политико-обществения живот“ у нас и в странство от г. Сакъзов. Но те нямат абсолютно нищо общо с обясненията от гледна точка на научния социализъм; те са най-вулгарна буржоазна концепция и затова тъмна, нищо всъщност не обясняваща. От какво зависи „възмъжалостта“ на един народ? С какво се измерва тя? Какво е това „национално самоопределение“ и в какво се изразява то? Върху тия въпроси вулгарната буржоазна мисъл абсолютно не е в състояние да ни даде ясен отговор. А пък в тоя отговор е и възелът, научното обяснение на историчните явления. От гледна точка на научния социализъм последните са явления на определени изпъкнали класови борби. Обаче за вулгарната буржоазна мисъл, о която се държи здраво и Сакъзов, не класовата борба е определяющий фактор в историята, а „класовото сътрудничество“, „общото дело“ на „производещи слоеве“, сиреч „политическата възмъжалост на целия народ“, „националното самоопределение“. Не е ли ясно, че тука, шест месеца след търновския конгрес и преди два-три месеца, г. Сакъзов отстъпва от социализма, проповядва „общо дело“, измяна към основните принципи и тактика на партията? Същото виждаме и в другите му уводни. Вникнете в тях и ще видите все същото отсъствие на социалистическа мисъл, все същото „теоретизиране“ на отстъпничествата от партийните принципи и тактика. Няма да цитирам и тях, защото и тъй статията ни става твърде голяма. Ще мина по-нататък.

Ако от уводните статии на Сакъзова минем към неговите „отговори“ на полемиката, ще видим още по-ясно проповедите му за отстъпничеството. Така например г. Сакъзов в бр. 6 на „Общо дело“, в статията *„Тесен и широк социализъм“*, пише следното:

„Всяко участие в борбите на всекидневния живот е работа дребна и „вулгарна“. От гледището на един историк тази работа е дори повърхностна. Но ние, живите хора, живеем и работим всред живия живот, а не седим в облачния дим и не пишем историята на минали векове, а създаваме по малко и на дребно живата история на съвременния наш живот. *По мое разбиране хиляди пъти е повече разумно да се работи всекидневно и във всички области на живота за усиляването на демокрацията и отслабването на реакцията, отколкото да се дрънка едно и също и да се тъпче на едно и също място.*“

Съдържанието на дия редове и особено подчертаните от мене е все същото с онова, което едно време, преди ня-

колко години, ние четохме в „Народен лист“ на видинските демократи и което сега често четем в стр. на „Демокр. преглед“. Демократите ни казваха и ни казват и днес: „вие, социалистите, сте най-голямата пречка за възтържествуването на демокрацията и за отслабването на реакцията, защото вие увличате „непокътнатите жизнени сили“ в една борба с облаците, защото вие проповядвате омраза в народа, някаква си борба между съсловията и идеи, които не са за България“. Така ни отговаряха и отговарят демократите. Но не същото ли това пише днес г. Сакъзов? Не същото ли това се съдържа в цитираните и подчертаните от мене думи. Очевидно е, че за г. Сакъзова нашата всекидневна пропаганда и агитация партийните принципи и свързаната с тях тактика означава „да се дрънка едно и също“ и „да се тъпче на едно и също място“. Тази наша „всекидневна работа“, според г. Сакъзова, се явява пречка „за усиляването на демокрацията и отслабването на реакцията“. С други думи, тактиката на нашата партия е негодна, според г. Сакъзов, защото тя означавала „да се тъпче на едно и също място“. А понеже тактиката е негодна, то очевидно е, че и принципите, от които тя произтича, са негодни, означават „да се дрънка едно и също“. Във всеки случай, принципите и тактиката на партията се явяват пречка „за усиляването на демокрацията и отслабването на реакцията“. Всеки един социалдемократ разбира, че подобни „оборвания“ на нас, социалистите, са същите „оборвания“ на всички наши противници. Помнят читателите, че и Деборов—Пасманик⁷⁸ същото ни възражаваше. За социалдемократа обаче е ясно като бял ден, че „демокрацията“ днес е фикция, ако няма организиран, класосъзнателен борещ се пролетариат, че днес основа на „демокрацията“, неин вожд и представител е социалдемокрацията, че дето няма силна социалдемократическа революционна организация не може да се говори „за усиляване на демокрацията и отслабване на реакцията“. А щом е така, то очевидно е, че само „дрънкането едно и също“ и „тъпченето на едно и също място“, „дребнавата всекидневна работа“ между пролетариата, за организирането съединителната част от работниците може да „усили демокрацията“ и да „отслаби реакцията“. Но г. Сакъзов не вярва в силата на нашия пролетариат, за него, както и за демократите, той е незначителна част, а понеже

не вярва, че нашата страна ще се развие по-нататък, подобно на другите страни, то той тъй и ще си остане „незначителна част“; следователно, „усилването на демокрацията“ и „отслабването на реакцията“ може да се очаква у нас от „общо дело“ на „производителите слоеве“, а не от класовата борба на пролетариата, която е основата на тактиката на работническата социалдемократическа партия.

Но независимо от това, разни Джидровци и Димкерровци⁷⁹ и до тази минута продължават в „О. Д.“ да фалшифицират писаното от Кауцки по въпроса за отношението на социалдемократията към частната собственост, за да обосноват своя „широк“ социализъм. И онзи ден, дето се казва, тъкмо когато широките опортюнисти, вече чрез в. „Единство“, се кълнат, че в нищо не отстъпвали, че признали всичко, г. Сакъзов чрез „О. Д.“ се провикна: „Джидровци и Димкерровци вече доказаха, че Кауцки мисли като нас“. Така че г-н Сакъзов заявява гръмогласно своята солидарност с фалшификациите на Джидровци и Димкерровци. От статията на нашия др. Т. П.⁸⁰ в тази книга на „Н. Вр.“, както и от статията на др. Еню Марковски в следующата, читателите ще видят още веднаж какви безсъвестни фалшификатори са нашите г-да опортюнисти. Няма да повтарям тука казаното ми по тоя въпрос в статията „*Рекапитулация*“. Ще обърна вниманието на друга страна на въпроса. Опортюнистите в целия свят, като желаят да обърнат соц.-демократията от революционна пролетарска класова партия в „общоделска“, в социал-реформаторска, в „широка“ демократическа, в „производителска демокрация“ проповядват, че социалистите не биле против частната дребна собственост върху средствата за производство; напротив, социалистическото преобразование щяло да запази тази собственост. Тези проповеди на опортюнистите се вършат с цел да „скепцат“, както казва Кауцки, дребните собственици, особено селените-собственици, да ги привлекат в партията, като за това прикриват революционния ѝ характер и крайната ѝ цел. Представена в такъв превратен вид самата партия и самият социализъм, дребните собственици по-лесно ще нахлуват в партията. Тогава тя фактически става „общоделска“ на „производителите слоеве“ и практически се

преобръща от революционна в „широка“, в „социал-реформаторска“. Очевидно е, че в една „широка социалистическа партия“, в една социал-„реформаторска партия“ няма място за разбирането и тактиката на революционната соц.-демократия, няма място за класовата борба, за марксовото учение, а социализирането средствата за производството, като крайна цел, може или никак да не важи, или се обръща в „безжизнена формула“, в куха фраза. Така че, опортюнистите и тука проповядват пълно отстъпничество от социализма, от разбирането и тактиката на соц.-демократията. Нашите широки опортюнисти, както и германските в 1894 г., за да прикриват своите отстъпничества и по въпроса за отношенията на партията към частната дребна собственост, се позовават на авторитета на Кауцки и като го цитират фалшиво, изкарват го, че мисли както тях. Обаче, сега ние знаем, от една негова статия в *Neue Zeit* от 1894 г., поместена в превод на български в двойния брой 32 и 33 на „Р. В.“ под името: *„Ерфуртската програма и социалистическата агитация в селата“*, че сам Кауцки ги изобличава във фалшиво цитиране неговите мисли. И наистина, като цитира из *„Ерфуртската програма“* мястото, на което се позовават и нашите и германските „широки“, казва:

„Това е мястото, на което приятелите на новата тактика се позовават с особна любов. Ала само той, който не умее да прави разлика между едни определени форми на собственост и един определен начин за произвеждане и който откъсва това място от реда на мислите ми, може да заключава по това, че аз съм се обявил за запазването на дребното стопанство в социалистическото общество, защото съм заявил, че насилственото отмахване на дребната собственост не е било необходимо нужно.“

Както виждате, сам Кауцки изобличава опортюнистите във фалшиво цитиране мислите му и твърдението им, че той бил *„се обявил за запазването на дребното производство в социалистическото общество“*. По-нататък Кауцки, като привежда съвършено категоричното си заявление, че *„социалистическото едро производство“* ще се разправи с дребното много по-скоро, *„отколкото се е удало досега на капиталистическото едро производство“*, казва:

„Както и да мисли човек върху той род мисли, за мен е непостижимо как може да се конструира из него една подкрепа за новата, нам препоръчвана тактика. Ала още по-непостижимо ми се

вижда позоваването на привържениците на тази тактика не само на едно откъснато от хода на мислите място, но изобщо на съчинението, от което е взет цитатът.“

За да изобличи „широките“ още по-добре привежда им ред цитати из „Ерфуртската програма“ и из „Основи и искания на соц. демокрация“, преведена, чини ми се, от Сакъзова под името: „На къде ни води животът?“, с които им доказва, че никаква „подкрепа“ на „широката“ им тактика не може да се извади от съчиненията му. Ще приведа още едно място от статията на Кауцки. Като говори за социалистическата агитация в селата къде трябва да бъде насочена (по кой начин на селените да не „поднасяме социализма в хонеопатични дози“) и какви мъчности среща тя, казва така:

„Който иска само минутни успехи, може, поради това, да намира крайно непрактичен чисто пролетаристкия вид на нашата агитация в селото; във всеки случай, по-удобно е да пхнем в джоба си нашата програма, наемните работници на средните и големи селени да изоставим на произвола на съдбата, а за последните, „данъкоплатци, длъжници и селски ступани“ да изискваме „покровителство на селенина и държавна помощ“. А за туй е нужно, без съмнение, едно основно преобразование на нашата програма и на нашата тактика. Но бихме ли останали тогава партия на пролетарската класова борба?“

Там е въпросът! Широките опортюнисти именно това искат — „едно основно преобразование“ на програмата и тактиката, или по-вярно, едно основно отстъпничество от революционния Марксов социализъм. Затова те и проповядват, че социалистите не били против частната собственост и че се обявявали за запазването на дребното производство в социалистическото общество. С това те проповядват „общото дело“ на „произведещите слоеве“, „сътрудничеството на класите“, следователно захвърлянето на пролетарската класова борба и преобръщането на партията от революционно-пролетарска в „общоделска“, в партия на „произведещата демокрация“.

И така, „широките социалисти“ начело с г. Сакъзов, проповядваха „общо дело“, „сътрудничество на класите“, отстъпничество от принципите и тактиката на партията, от социализма, и не само отстъпничество, а чисто измяна към партията, към работническото дело, не само *едно време*, а и на търновския конгрес и след него, до тази минута и днес. Техните клетви подир изхвърлянето им из

партията, че те само *едно време, за един момент* правили това, че те не отричали никога нито принципите на партията, нито тактиката ѝ, нито класовата борба и т. н. са лицемерни клетви, които са разчитани на желанието да измамат лековерните и дано пак се промъкнат някак в партията, а сетне да продължават да я деморализират. Но партията ги позна вече добре. Ето ги и в минутата, когато те се кълнат, че не биле отстъпници, проповядват „общо дело“ на „произведещите слоеве“, проповядват отстъпничеството от програмата на партията, от революционния пролетарски социализъм.

С отстъпничествата от теорията вървят и отстъпничествата в практическата дейтелност. В статията: *„Из не-давното минало на партията“*, в „Работнически вестник“, бр. 32 и 33 посочих как цели организации и техните ръководители систематически отстъпваха и от програмата на партията и от конгресните решения, и от устав и правилник, и от дисциплина и все повече хлътваха в „широкия социализъм“, в опортюнизма. Същото вършиха и представителите ѝ в Народното събрание. В статията *„Реквизитация“* и в една от миналите хроники на Senex-a е показано каква е била дейтелността на широките опортюнисти в камарата. Характерно е, че те смятаха себе си отговорни за делата си в камарата преди всичко пред избирателите си а сетне пред партията. Очевидно, те смятаха себе си за представители на избирателите си, а не на партията. А като се постави човек на такава почва, то очевидно става, че не от някакви партийни принципи и тактика ще се ръководи в своята дейтелност като депутат, а от настроението на избирателите или по-вярно, от настроението на влиятелните селски избиратели. Особено това е така за ония места, в които избирателните околии са чисто селски, отделни от градските, какъвто е случаят с Павликенската и Сухиндолската. Естествено е, че за избраните от такива околии не може да важи нещо партийният контрол и даже гледат да го избягнат; за тях най-много важат влиятелните селски избиратели и техният контрол, но с последните те лесно се справят. Характерно е още и туй, че „теоретиците“ на „широкия социализъм“ у нас, г. Сакъзов и г. Габровски⁸¹, систематически избягваха да говорят в камарата, дори и тогава, когато те се ангажир-

Ваха пред групата да говорят. Но най-характерна е „деятелността“ на г. Сакъзов. В статията: „Рекапитулация“ посочих, как той, когато групата гласува против един законопроект, той се провиква, че е *за* и *против* и как той ангажира групата да гласува за обезмитяване на предметите за духовната семинария в София. С това той демонстрираше открито своя опортюнизъм и желанието си да „сътрудничи“ с буржоазните партии и особено с прогресивно-либералната. Той впрочем и сътрудничеше. Във финансовата комисия например той учил как по-добре да мотивира правителството предложението си за отпускане на наследниците на Васил Кънчев 4,300 лева за изплащане някакви негови лични дългове. Но най-добре може да се види неговото желание да сътрудничи с прогресивно-либералите и неговия опортюнизъм изобщо, от избягването да взема дума и даже да се интересува по финансовите и законодателни мероприятия на правителството; той дори избягва да говори и когато сам се ангажира пред групата да говори. Доколкото помня сега, г. Сакъзов на два пъти говори по-дълго: по една интерпелация върху действията на полицията в един Ямболски митинг и по въпроса за разтурянето на македоно-одринските комитети. Те са образец на опортюнистически речи. Особено в туй отношение е интересна последната му реч. В нея г. Сакъзов много ясно се старае и там, дето напада правителството, да го извини. Ето един откъслек от стенографическите дневници на Народното събрание, от които може да съди читателят какво ще рече опортюнистическа реч и такъв отговор на въпроси:

„Н. Цанов⁸². И аз бих желал един въпрос да задам, защото ние не сме послушно болшинство и не ме смущава неговата реч. Искам да ми отговори на един въпрос. Ето какво. Г-н Сакъзов твърди, че македонската организация трябва да има културно значение в Македония, както и ние твърдим и сме го писали. Г-н Сакъзов казва, че македонската организация се е превърнала на едно друго правителство в България. Какви мерки трябва да се вземат срещу тая организация, която, като е имала културно назначение, се е превърнала в друго правителство в България?

Я. Сакъзов: Първо, правителството не трябваше да остави, щото тази организация да се развива така; второ, като я е оставило, да ѝ тегли консеквенциите.

Да ѝ тегли консеквенциите е следующето нещо: да направи това, което е направило. Турция заплашва, Австрия и Русия сумират

българското правителство и нашето правителство нямаше какво друго да направи освен туй, което направи.

Г. Пасаров: Одобрявате ли му мярката?

Янко Сакъзов: Едно бъдеще Народно събрание ще ви пита: на какво основание вие го направихте това? Едно бъдеще Народно събрание, може би, казвам, няма да ви даде под съд, като му докажете, че обществените интереси са били заплашвани.“

Чисто опортюнистически отговори, както виждате, правителството е нарушило чл. 83 от конституцията; направило е престъпление. Но предвид на политическите условия, г. Сакъзов веднага го оправдава. Такава е цялата му реч. Според него, ако едно бъдеще Народно събрание поиска сметка от днешното правителство за престъплението, ако г. Сакъзов бъде член на това Народно събрание и ако правителството му изложи „работите така, както се изложиха от днескашното правителство, че положението било такова и диктувало да се направи туй престъпление“, то г. Сакъзов тогава „може би няма“ да вдигне ръка „за даването под съд на това правителство“. Така може да говори само един човек, който е пропит до мозъка на костите си от опортюнизъм, от „теориите“ за „общо дело“ и „сътрудничество на класите“. Няма нужда да говоря, че г. Сакъзов в речите си в парламента нито с една дума не е встъпил на почвата на класовите противоречия, нито с една дума не е посочил на класовия характер на държавата и че той представлява интересите на работническата класа и идеите на работническата социалдемократическа партия.

И туй, и на почвата на практическата деятелност, не *едно време*, и след конгреса, преди няколко недели, г. Сакъзов и изобщо „широките социалисти“ вършиха систематически отстъпничества от принципалната почва, на която стои работническата соц.-демократическа партия, от принципите и тактиката ѝ, от революционния социализъм и от конгресни решения.

От всичко казано, заключението е ясно. Проповедите на нашите „широки социалисти“ за отстъпничеството от знамето на партията, от социализма и за „общото дело“ на „произведещите слоеве“, за „класовото сътрудничество“ не се отнасят за *едно време*, само за *един момент*, а те се вършат и днес, и тази минута. Проповедите на „широкия социализъм“ привелоха и към ред

широки отстъпничества и на практика. Това съставляваше опасност за партията и затова най-главна задача на всеки убеден соц.-демократ съставляваше отстранението на тази опасност, непримира борба с опортюнизма и за очистването на партията от него. Рано или късно трябваше тя да ликвидира сметките си с него. Тя извърши ликвидацията си много по-рано, отколкото очакваше. Толкоз по-добре!

Нека приведа още няколко факти из дейността на г. Сакъзова, за да се види още един излишен път, че той проповядва и преди два месеца отстъпничество от принципите и тактиката на партията. Това същото той прави и до последно време, и до днес. На всяка статия, на всяка страница от статиите на г. Сакъзова, поместена в III г. на „О. Д.“ се среща тази негова проповед. Няма възможност да цитира човек всичко. Но за да видим, че той и в тази минута проповядва същото, което е проповядвал и *едно време*, ще цитирам още една негова статия. В 10 брой на „О. Д.“ през месец март тази година Сакъзов пише статията: *„По-дълбоките причини на спора“*. В тази статия, между другото, което представлява само сакъзовска надува безсъдържателна фразеология, зад която се крие голямото негово недомислие, на стр. 317 казва:

„Оттука произтича и третата по-дълбока причина за разногласията в партията, която се състои в оценяването на българското икономично, социално и политично развитие, от което оценяване произхожда и тактиката, която ние препоръчваме на българските социалисти.“

От подчертаното от мене в тази цитата е ясно, че г. Сакъзов препоръчва нова тактика на „българските социалисти“. Тази „нова тактика“ произхожда от особеното оценяване на „българското икономично, социално и политическо развитие“ от Сакъзова. Какво е Сакъзовото „оценяване“, ние знаем; знаем, че то няма абсолютно нищо общо със социалистическото оценяване на „българското икон., соц. и политично развитие“, че то е дълбоко дребнобуржоазно недомислие. Според него пролетариатът съставлява незначителна част, нищожна в сравнение със 70—75% от селското и занаятчийско население; буржоазията „оттук натъй“ не ще се развива „силно“, следователно, тя не може да се тури начело на „икономичното, социалното и политично развитие“ на нашата страна;

едрата индустрия ще се развива не по „калъпа“, по който тя се разви и се развива в другите страни, а по „калъпа“ на Сакъзова, т. е. като запазим 75 % селско и занаятчийско население като консумативна сила, следователно, като го запазим и като „производещи слой“, като собственици на средствата за производство и оръдията на труда. Но за да запазим тези 75% от българския народ трябва да се „игнорира“, да се провъзгласи и да се прокара особена „финансова и политическа програма“, а именно: да снемем „юка“, данъка, от плещите на селското население и да се стовари неизвестно върху чии плещи, да се демократизират всички учреждения, в тяхно число и „княжеската власт“. Обаче за изпълнението на тази „програма“ няма една „обществена сила“, една класа, която да го наложи: пролетарската класа е твърде незначителна, че от нея по никой начин не може да се създаде „сила“; буржоазната класа и тя „оттук натъй“ не ще се развива „силно“, а досега тя е доказала само своята неспособност сама да направи нещо за „финансовата и политическа програма“, която съставлява „велика национална задача“; селското и занаятчийското население също сами не са способни да поемат тази „велика задача“. Такова е „оценяването на българското икономично, социално и политическо развитие“ на г. Сакъзова. От това „оценяване“ естествено произтича и съответна тактика, „нова тактика“, която г. Сакъзов препоръчва на „социалистите“. Каква е тази „нова тактика“? Очевидно, че тя е тактиката на „общото дело“ на „производещите слоеве“. Тази „нова тактика“ очевидно изисква непременно *отхвърляне на класовата борба*. Ясно е, че щом пролетариатската класа съставлява незначителна част и щом няма да расте нито пък е необходимо да расте според Сакъзовото „оценяване“, то е безсмислено да се говори за самостоятелна работнич. соц.-демократическа партия. Пролетарската класа, от която черпи силите си тази партия, е твърде незначителна за г. Сакъзова — при туй няма да расте „оттук натъй“, защото „оттук натъй“ няма да се развива „силно“ и буржоазията, — щото желанието от нея, от пролетарската класа, да се състави онази „обществена сила“ на г. Сакъзова, която ще наложи „великата национална задача“, е абсурд. Следователно, абсурд е, безсмислено е, „тясно“ и „шаблонно“ е „да се дрънка постоянно за орга-

низирането на пролетариата в самостоятелна класова партия, за класова борба на тоя пролетариат и за особни някакви задачи на неговата партия, на работ. соц.-демократическа партия. А понеже и буржоазията и селското и занаятчийското население са неспособни поотделно да направят нещо за „великата национална задача“, то от тука следва с „железна необходимост“ да се състави от „демократичните“ и „прогресивните“ елементи на всички тези „производещи слоеве“ една „нова сила“, „нова партия“, която да поеме събдването на „великата национална задача“. Естествено е, че в такъв случай е съвсем безсмислено да се говори за някакъв принцип на класовата борба. Тук е необходимо да се проповядва „принципът“ на „класового сътрудничество“, „общото дело“ на „производещите слоеве“. Защото, щом „новата сила“, която ще замести липсващата у нас „обществена сила“, се състои от „елементи“ из всички „производещи слоеве“, за каква ти класова борба може да става дума. Такава е „новата тактика“, която Я. С. препоръчва на „българските социалисти“ не вече *едно време, за момента* или на конгреса, а в 10 бр. на „О. Д.“ през март месец тази година, преди месец-два. Истина е, че той преди пишеше, че тази „нова сила“ щяла да трае, додето не се яви „обществената сила“, една обществена силна класа. Но тази последната според „оценяването на българското икономично, социално и политично развитие“ на г. Сакъзова никога няма да се яви, не може и да се яви. Защото за г. Сакъзов „оттук натъй“ буржоазията няма да се развива „силно“, а заедно с туй очевидно „оттук натъй“ няма да се развива и пролетариатът. Значи нашата страна ще остане при днешното „икономично и социално“ положение, следователно, и в днешното политическо развитие. Отгдетогава ще се яви „обществената сила“ на г. Сакъзова? Мисля, че тя няма да падне от небето, нито от нищо ще може да се създаде. Ясно е, че г. Сакъзов препоръчва своята „тактика“ на „българските социалисти“ завинаги, или поне за едно неопределено време, за един период, крайт на който нито г. Сакъзов, нито най-големият мъдрец може да види. Тъй че г. Сакъзов в 10 брой на „О. Д.“, год. III, препоръчва на „българските социалисти“ да свият знамето на работ. соц.-демократическа партия, да напуснат класовата борба, да пригърнат „общото дело“ на

„производещите слоеве“, да захвърлят социализма, „тесния“, „шаблонния“, „окостенелия“ социализъм; с други думи, препоръчва в 10 брой на „О. Д.“ год. III, пълно отстъпничество. За г. Сакъзова пропагандата на социалистическите принципи между работниците, организирането им в отделна самостоятелна социалистическа партия, почиваща на принципа на класовата борба, означава да се движиш „в един тясно ограничен кръг“, в който „да се душиш“ и в който „няма живот“, а да напуснеш този „душлив и безжизнен кръг“, тази черна работа сред пролетариата, означава да се издигнеш „високо и с широк поглед“ да обгърнеш „разтлалия се“ пред теб „с хиляди шарки блестящ лъчезарен свят“! И той кани работ. соц. демократическа партия да напусне своите прями социалистически задачи, да пригърне „новата тактика“ на г. Сакъзова, другояче — о, ужас! — „ще загине в одушливата атмосфера на откъснатите от външния мир калугерски килии“ (бр. 10, год. III, „О. Д.“, стр. 317). Има ли измяна тука или няма? И едно ли време, само за момента ли се проповядваше тази вероломна измяна, или и до днес тя още с неподобно нахалство се проповядва? Отговорът е ясен.

За да бъде пълна ликвидацията, ще прибавя и следующето. Във в. „Единство“, бр. 4 и 5, в една, втора вече, резолюция по разцеплението на „търновската организация“⁸³ г. Н. Габровски — тя, няма съмнение, е писана от него — се мъчи да представи себе си както и в търновския конгрес, че той най-вярно оценявал работите и да изкара еднакво неправи и „широки“, и „тесни“. Той дори намира в моето минало и в онова на др. Кирков много „неблагодарен опортюнизъм“. Моят „неблагодарен опортюнизъм“ се състоял в туй, че преди 10 години бил съм писал какво в Поповско щял „да запее галският петел“, т. е. най-напред там щял да „възтържествува социализмът“ и че бил съм писал в „Н. Вр.“ през 1899 г. за Казанлъшко, какво вече там щял най-първо да „възтържествува социализмът“. А „неблагодарният опортюнизъм“ на др. Кирков се състоял в туй, че той бил казал в търновския конгрес, какво насмалко останало да бъде избран в Хасковско за депутат и че той приел да се кандидатира там! Ето де г. Габровски намерил, че и у нас има „опортюнизъм“, и при туй „най-неблагодарен“! На такава

откритие на г. Габровски можало би да се отговори: бай ми, бабо, да не ме срещне мечка! Но понеже тактиката на опортюнистите е такава, да оправдават себе си като изкарат и своите противници такива и по такъв начин да заблуждават незапознатите добре с работата, то ще кажа няколко думи и за откритието на г. Габровски.

При всичко, че не помня сега какво съм писал преди 10 години за Поповско във в. „Работник“ (сигурно там съм писал — нямам сега възможност да проверя), но не ща да отрека, че съм писал. Доколкото помня, писах пред изборите в 1894 г. в смисъл да не си правим илюзии, че ще спечелим нещо в тия избори освен, може би, в някои места, в които сме по-силни в смисъл на организация и вътрешна социалистическа агитация. Към тия места на първо място турях Попово. Но да съм писал, че там най-първо щял да „запее галският петел“, подобно нещо не съм писал, поне не помня. За Казанлъшката организация писах след изборите в 1889 година, че той може да стане „социалистическа крепост“, но при известни условия, и дори писах, че там стоим най-добре. Каквото и да съм писал обаче, писал съм го да насърча партийните членове и организации в борбата им за „социалистическото дело“, да популяризирам между народа работническата социалдемократическа партия и нейната борба, да привлече вниманието на работниците и изобщо на „работния народ“ към нейната борба. Също насърчително писах и по случай на новопазарските избори през 1896 г. както за новопазарските „другари“, тъй и за новопазарските избиратели. Но каквото и да съм писал нито един път не съм изпуснал изпредвид работнич. социалдемократическа партия, от името на нея пишех, нея винаги сочех на работниците, на народа, на избирателите, на „другарите“. Питам: има ли сянка от опортюнизъм във всичко това? Да насърчаваш другарите във вършенето на „социалистическо дело“, да сочиш на избирателите работническата социалдемократическа партия, това опортюнизъм ли е? Значи ли това да бъдеш за „широкия социализъм“? Нека ми се посочи една поне статия, в която да съм забравил партията, да съм проповядвал свиване на знамето, вършене на „общо дело“, „сътрудничество на класите“, организиране на нова „сила“, нова партия от „демократиче-

ски“ и „прогресивни“ елементи от всички „производещи слоеве“! Няма, нали? Там е въпросът!

Впрочем, сега признавам, че в писаното, на което сега „широките“ се позовават, правил съм една грешка. Признавам сега, че е грешка да се пръскат насърчения и там, гдето няма място за тях. А това го правих. Признавам го. Обаче тази грешка от какво произлизаше? Отговарям категорично: произлизаше грешката от заблужденията, които пръскаха в партията такива нейни членове, като г. Габровски, г. Сакъзов, г. Бозвелиев и други, и от доверието, което имаше към тях партията. Никога не съм ходил в Попово и в Поповска околия, както не съм ходил никога в Нови Пазар. В Поповско често е ходил Габровски и той винаги е представлявал работите в тази околия в такъв вид, че в Попово и в околните му села било вършено истинско „социалистическо дело“ и че там имало чудо добри „социалистически организации“. Избира се г. Сакъзов в Новопазарско. Питаш го, как се е сполучило, и той ти представлява работата така, че там „социалистическото дело“ толкоз било напреднало, щото и Тоне Радев, с когото той беше избран, един отчаян радославист, и изобщо селски демагог, бил станал социалист, и Митю Войников, с когото г. Сакъзов бе сетне се кандидатира, бивш учител и отчаян радославист, също бил станал социалист и дори се бил вдавал в „дълбоко изучаване на марксизма“. Главното, че същото пишеха и във вестниците, особено в местните. В тях и г. Бозвелиев представляваше работите в Казанлъшко също, като че там се вършело същинско „социалистическо дело“, а като секретар-касиер пък все така представляваше работите, като че действително навсякъде „социалистическото дело“ е направило големи успехи. Всичко се оказва заблуждения; в действителност или никакво „социалистическо дело“ не се е вършило, както в Търновско и Поповско, или такова повърхностно, че скоро се преобърна в нищо. Такива заблуждения мъчно се схващат. Как например ще знаеш, че всичко, каквото ти говорят и пишат, са заблуждения и доверяваш на хора, които не се свениха да представляват фалшиви отчети на Ц. комитет, както това правеше например търновската „организация“, сиреч г. Габровски, или врачанската „организа-

ция“, сиреч г. К. Пастухов? Трябваше човек да дойде в близко съприкосновение с това, що се вършеше, за да види действителността. Пръв път взех да не доверявам на „социалистическото дело“ на г. Габровски в Търново, когато той под булото на „свобода на печата“ дигна във в. „Освобождение“ знамето на опортюнизма, на „широкия социализъм“ на един своего рода „селски и еснафски социализъм“. Когато пръв път изказах в „Н. Вр.“ недоверието си към тоя социализъм, и изгъкнах, че ние и в практическия си живот трябва да се придържаме о научния социализъм, тогава г. Н. Габровски ми отговори чрез в. „Освобождение“, както той и други, днес „широки“, ми казваха, при разговори с тях и на конгресите, че съм гледал на работите „кабинетно“, т. е. че съм гледал на работите от кабинета си, от писалищната си маса и чрез теорията и че не съм познавал живота. Обаче от 1899 г., откато ходих по избори в Ямболско, Хасковско и Казанлъшко все повече се убеждавах, че в едни места никакво социалистическо дело не се върши, а в други съвсем повърхностно, че социализмът в много места у нас се заключава в една крайно повърхностна агитация в името на минималните искания от програмата, и то не на всички, и че работ. соц.-демократическа партия тръгна в крив път, че е необходимо постепенно да се отдръпва от тоя път чрез ред мерки от конгресите, чрез постоянното рязко потвърдяване на революционния и пролетарски характер и чрез постоянното социалистическо засилване на организациите. Но една година след това и две години след ямболския конгрес, на който се осъди „широкият социализъм“ на г. Габровски и от днешните „широки“, явява се г. Сакъзов със своето „О. Д.“, в което не само подема „широкия социализъм“ на г. Габровски, но под влиянието на „широкия социализъм“ в странство, на „крайното Бернщайнско учение“, отива до там, че проповядва „общо дело“ на „производителните слоеве“, пълна измяна към работ. соц.-демократическа партия. И това е в едно време, когато, благодарение на развитието, пролетарският елемент се увеличи и беше се почнало едно работническо движение! Тука вече трябваше да стане ясно за всекиго, че партията се тласка в пътя на пълното ѝ израждане и че само общият рязък

вик: „назад към принципите на революционния, на пролетарския социализъм“ — може да я отдръпне от този път. Тука вече съзнах напълно, че трябва да се напуснат насърченията и да се обърнем към критиката на самата партия, на организациите ѝ, на работата им и на поведението на отделните ѝ членове.

В търновския конгрес „широките социалисти“ искаха да оправдават своите отстъпничества, пък и след него, и сега те се мъчат да ги оправдават с това, че „всички сме правили грешки“. Да! Никой не отрича, че сме правили грешки. Но, преди всичко, „грешка“ ли е да проповядваш, щото партията да забрави своето дело, да свие своето знаме и да върши „общо дело“? Не, това не е грешка, а е чисто и просто отстъпничество, измяна на социализма. Грешка е да насърчаваш, макар и ръководен от принципите на партията и в тяхно име, една деятелност, която си я мислил за социалистическа, когато тя е била повърхностна политическа агитация; грешка е да насърчаваш усиляването на партията, което си мислил за усиляване в социалистическите принципи, когато то е било илюзорно засилване. Но тези грешки, както казах, произтичаха от заблужденията, които се пръскаха в партията от „широки социалисти“ и чрез дописки до партийния орган, и чрез непълни и неверни отчети в конгресите и пред Ц. комитет. Обаче всички тези грешки означаваха ли отстъпничество, измяна на партията? Означаваха ли те проповед на „общо дело“, на свиване партийното знаме и организирането „общоделска партия“? Очевидно, не! Най-сетне, когато ние съзнахме тия грешки, „широките“ поискаха, щото създаденото от тях, от „широките“, положение на работите в партията, да го провъзгласят за най-нормално, да го възведат в принцип, в нова партийна тактика. В същия конгрес „широките“ се помъчиха да оправдаят своите отстъпничества, мъчат се и сега да ги оправдават с туй, че и ние, „тесните“, сме ходили да правим избори в селски околии. То е вярно! Ходихме! Но какво от това? Трябваше да отидем по тия околии, за да узнаем „социалистическото дело“ там, какво върши на практика партията. И много узнахме, и което узнахме не скрихме от партията, не го провъзгласихме за нормално партийно дело и ние го въведохме в принцип и в нова тактика на партията, както това напра-

виха „широките социалисти“. И всъщност въпросът не е в това, дали нашата партия трябва да ходи в селата или не. Въпросът е, първо, като ходим какво трябва да търсим там, какво трябва да вършим в селата, на кого да действуваме и как — дали „широк социализъм“, т. е. повърхностна демократическа агитация да вършим или истинско социалистическо дело? Дали да проповядваме „общо дело“ и да замълчаваме класовите противоречия, или да проповядваме социалистическата теория и принципа на класовата борба? Второ, въпросът е, че партията трябва най-главно да насочва силите си към просвещението и организацията в пролетарската среда, сред работниците в градовете. Ето де е въпросът. И ние винаги и в теория, и на практика, това сме поддържали и сега поддържаме и сме се старали да го вършим. Които бяха на габровския конгрес, те трябва да помнят моите настоятелни твърдения, че ще бъде илюзия да очакваме социалистически успехи в селата, додето нямаме силни градски социалистически организации, и само когато създадем такива организации в градовете, тогава само ще можем да развием пропаганда в селата, а във време на избори и да увлечеме една част от селското и занаятчийското население в борбите на нашата партия. Така че, отстъпничествата на „широките социалисти“ от социализма по никой начин не могат да се оправдаят с нашето ходене по избори и с избирането ни в селски околии. Тия ни успехи по изборите нас никога не ни заслепяваха и ние винаги обръщаме вниманието на партията да не си прави илюзии от тия временни и случайни успехи, а да усили своята социалистическа деятелност. Тъкмо обратното правеха опортюнистите; те с тия успехи поискаха да заслепят партията и като ги експлоатираха, поискаха да изменят нейните основи, да я преобърнат в дребнобуржоазна демократическа партия. И г. Сакъзов се яви „теоретикът“ на тази измяна. Това ни раздели.

Подир всичко казано оставам на читателите да съдят, доколко в нашето минало има „неблагодарен опортюнизъм“ и до колко могат „широките“ да оправдаят своите отстъпничества с тоя наш „опортюнизъм“. Във всеки случай, ако дори допуснем, че в нашето минало имало някакъв „опортюнизъм“, то пак ние имаме

куража да ликвидираме и с него. Обаче нашите широки опортюнисти останаха със своето нечестно мислене и тогава, когато партията ги покани да я напуснат.

Още няколко думи. Когато „широките“ се усетиха въвн от партията, почнаха изобилно да апелират към чувствата на партийните членове. Те сега чрез в. „Единство“ горчиво се оплакват от нас, че сме „покрусвали стари партийни дейци“. А г. Сакъзов се оплаква с такива думи приблизително „аз съм бил член на тази партия 12 години, заровил съм за нея сили, труд, средства и младост“. Е добре! Какво искат да кажат с туй? Значи ли всичко това, че не са вършили отстъпничества? Или като са ги вършили, трябваше ли партията да се остави да бъде въввлечена в техните отстъпничества, да мълчи, да ги гали? Три години партията прави отстъпки на г. Сакъзова, два конгреса го щадиха и му даваха време да се опомни, предупреждаваха го, че не одобряват неговото поведение. Но той винаги туряше своята персона и своите на нищо неосновани амбиции по-горе от партията. Познавам г. Сакъзов като партиен член от 12 години. Познавам го от най-близо. В статията: „Рекапитулация“ казах, че той в партията винаги е играл ролята на чорбаджия, който всъщност не върши нищо, а само дава заповеди, планове и проекти, за да излиза сетне да се пъчи с чужди пера пред незнаещите историята на партията, че той тъй малко е допринесъл на партията, щото то не му дава право да се перчи и да се облича с ореола на „мъченик“ в партията. Да, г. Сакъзов е „заровил и сили, и труд, и средства, и младост“. Но позволявам си открито засега само да подчертая, че той ги е заровил“ не толкова за партията, колкото за да задоволява своите широки амбиции чрез партията. А каквито средства е „заровил“ за нея, той си ги е взел от нея до стотинка и дори с лихвите заедно. При все туй пак има смелостта да се перчи, да изтъква своята персона като „мъченик“ на партията и затова, види се, неприкосновен за критиката. Самият факт, че той постоянно изтъква своите „заслуги“ и своето „мъченичество“ в партията, говори, че те са повечето сапунени мехури, пущани с демагогски цели. Защото човек с истински заслуги никога не би ги въввирал постоянно в очите на хората, никога не би хвалил сам себе си. Трябва накрай да споменем, че г. Са-

къзов си приписва за голяма заслуга към партията и статиите си против Минцеса⁸⁴. От какво научно достойнство са тези статии на г. Сакъзов оставям читателите сами да съдят. Едно само ще забележа, че тия статии бяха най-слабият отговор на Минцеса, и че това, на което отговори г. Сакъзов, не съставляваше отговор на същността на Минцесовите статии по онова в тях, което съставляваше актуелно, навременно за партията и социализма в България. А това се вижда и от отговорите на Минцеса, и от отговорите, които се направиха на него подире в социалистическата литература. Така че, и тука „заслугата“ на г. Сакъзов поне не е такава голяма, щото и с нея да се перчи. Трябваше да се каже всичко, за да бъде ликвидацията ни пълна. Надявам се, че тя излезе пълна.

Общото заключение от всичко казано в тази статия е следующето. Партията неочаквано бързо ликвидира сметките си с опортюнизма, който я заплашваше с израждане. Трябва тя да ликвидира с всички минали грешки и увлечения от илюзорни успехи, да стои здраво на своята почва, почвата на революционния, на пролетарския социализъм и да върви напред. Нека тя не се поддава на клетвите и плачовете на опортюнистите, нека ги остави да се самоопределят в широкия път на „широкия социализъм“, а тя да си върши неуклонно своето социалистическо дело. Миналото нека ни бъде добър урок занаяпред. Повече, прочее, самокритика, постоянно теоретическо повдигане на партията, непрекъсвано пръскане социалистическо класово съзнание среди работническата класа!

сп. „Ново време“, кн. IV и V, 1903 г.

СЪЩНОСТТА НА ВЪПРОСА ЗА ПАРТИЙНИЯ ПЕЧАТ

Същността на въпроса за партийния печат състои: *трябва ли партията да остави на всеки свой член свободата да издава списания, или това трябва да става с разрешаване на конгреса или на Централния комитет, и от какъв печат има необходимост партията днес, при днешното ѝ състояние и развитие на работническото движение у нас?* Др. Ш. тъй именно и тури въпроса и, очевидно е, че въпросът трябва да се реши в тази свързка, както е поставен. През последните години ние сме свидетели на едно надпреварване на партийните членове от интелигенцията да издават списания, а някои дотам са се забравили, че почват да издават и вестници, въпреки конгресните решения. Някои от партийните членове се опитаха да обяснят това явление в нашата партия с това, че партийните органи не биле се приспособявали към нуждите на работническото движение, че не задоволявали тези нужди и, следователно, партийните членове, които се надпреварват да издават списания, са се ръководили от партийните интереси, искали са „да запълнят една празнина“ в нашия периодичен печат. Но този довод е съвсем несъстоятелен. Ако допуснем, че те наистина са изхождали от интересите на партията, тогава най-естественото стремление, което трябваше веднага да се яви у тях, щеше да бъде да помогнат на главните партийни органи със средствата, които те харчат за свои списания. Списанието „Ново време“ например, не можеше да излиза редовно по липса на средства затова, че партийни организации и членове завлякоха средствата му и затова, че със своите издания те отнемаха средствата на партията, с които би могла да закрепни своите главни органи, но ако тези партийни другари биха му се притекли на помощ със своите средства, то щеше да бъде поставено по-добре. Но наместо да дадат на партията тези средства, те почнаха да издават всеки свое списание. Очевидно е, прочее, че те никак не са изхождали от съображения за

интересите на партията и от съображения да задоволяват нуждите на работническото движение, „да запълнят празнина“ някаква в партийния периодичен печат. Но щом това е тъй, тогава е ясно, че стремлението на тия партийни другари, всеки да си има *свое* отделно списание, своя лична трибуна, е плод на друго. Това стремление другояче по никой начин не може да се обясни освен чисто и просто с дребнобуржоазния интелегентски индивидуализъм, който живее дълбоко в тяхната душа. Този индивидуализъм е причината, дето те гледат на партията като на една дребнобуржоазна демократическа държава, в която господствува конкуренцията на производителите на стоки, в случая на издателите на списания, и дето не могат да разберат, че една брещца се партия не е държава и че, следователно, в такава партия е необходимо всичко да се върши *планомерно*, обмислено, съзнателно и според силите и средствата на партията. Обаче това, което става в нашата партия в последните години, не само не е планомерно, обмислено, съзнателно и съгласно средствата и силите на партията, но и пречи за установяването планомерна дейност. Освен това, както показах в миналата си статия, при това положение на работите партията може всяка минута да бъде изненадана с все по-нови прояви на дребнобуржоазния интелегентски индивидуализъм. Ако днес той отива дотам, че въпреки конгресните решения партийни членове от интелегентската среда се решат да издават вестници, както това се случи в Пещера⁸⁵, то партията няма никаква гаранция, че те не ще продължават да увеличават нейния печат в бъдеще с все по-нови списания. Но поради всичко това именно партията е в правото си да ограда себе си от проявите на дребнобуржоазния интелегентски индивидуализъм, от изненадите, които той може да ѝ прави, и вредите, които принася. Затова предстоящият партиен конгрес трябва да реши: *никой партиен член не може да предприеме каквото и да било периодично списание без предварително разрешаване от конгреса, поискване чрез Ц. комитет, а от съществуващите такива, всички ония, които не бъдат разрешени от конгреса, спират съществуването си, след като привършат годината, ако се намират в почната година.*

Това решение на конгреса наглед може да е много строго, а любителите на „демократическите принципи“

ще го нарекат, навярно, драконовско и ще дойдат в ужас от него. Обаче, от гледна точка на партийните интереси то ще бъде и справедливо, и целесъобразно. Не трябва да се забравя, че в състава на нашата партия влизат много елементи от така наричаната интелигенция, които, макар и предани на партията, като живеят в една неразвита индустриална среда, пропита с дребнобуржоазен дух, страдат още от буржоазни понятия и не са се проникнали добре от пролетарския дух на нашата партия. Истина е, че последните години в състава на нашата партия все повече надделява работническият елемент, но и той също тъй страда от понятията, които е наследил от дребнобуржоазната среда, из която се явява, твърде малко още е засегнат от фабричното производство, което да го откъсне от дребнобуржоазните отношения и понятия, и поради това много мъчно се издига интелигенция из работническата среда, която да ръководи делата на партията в нейните организации и която да се явява противовес на дребнобуржоазния интелигентски индивидуализъм, който проявяват някои интелигентни партийни членове, и която да противопоставя на него пролетарския си дух и да му налага възгледите и разбиранията на пролетарския социализъм, които лежат дълбоко в основите на нашата партия. Предвид именно на това положение на партията горепредлаганата резолюция се явява необходима. С приемането на такава резолюция конгресът ще тури ръста на периодичния партийен печат в зависимост от добре проучените нужди на партията от такъв печат. Тогава, за да се разреши на един партийен член да издава списание, Ц. комитет предварително изучава каква нужда на партията има да се удовлетвори с него, дали членовете, които искат да го издават, представляват достатъчна гаранция, че ще могат издържано да го списват, дали изданието е гарантирано материално, в каква област главно то ще борави и на какви литературни сили разчита, и след това докладва на конгреса за разрешаване или не на ново списание. По такъв начин ще се тури край на днешната анархия в партийния печат, на днешното люто разпиляване средствата и силите на партията, и периодичният ни печат ще се увеличава според ръста на партийните нужди и на нуждите на работническото движение. Само тогава ние ще имаме партийен печат,

който достойно ще изпълнява партийните задачи и ще служи за задоволяването на реалните, истинските интереси на партията.

Обаче всички, които до тази минута писаха по партийния печат, не обърнаха внимание или казаха нещо съвсем между другото върху тази част от въпроса. Всичкото им внимание се съсредоточи на другата част на въпроса, а именно: какъв периодичен печат е необходим на партията? Всички са съгласни, че на партията са необходими вестникът и сп. „Ново време“. Всички са съгласни, че партията трябва да употреби най-големи грижи за закрепването и все по-голямото подобрене на тези два органа. Обаче, какви са задачите на тези два необходими партийни органи и как да се усъвършенствуват те, по тези въпроси се изказват различни, обикновено неустановени възгледи. Едни казват, че партийният вестник бил *боев орган* и затова имал някакви „специални“ „боеви“ задачи. Какво искат да кажат тези партийни членове с такива общи определения задачите на вестника, мъчно може да се каже. Навярно, те искат да кажат, че неговата задача съставлява да *воюва* с нашите противници, да отблъсква нападките им, да ги напада и разбива. Ако под тази *война* на нашия вестник с нашите противници не се разбира вулгарното, простото прехвърляне на остри думи — както наистина някои разбират „боевия“ характер, — а оборване на противниците чрез социалистическа критика на техните дела и чрез обясняване явленията из обществения и политически живот от социалистическа гледна точка, тогава в този смисъл *боев* характер трябва да носят всички партийни органи, и такива са те в действителност. Други пък казват, че партийният вестник нямал за задача да *популяризира* и не можел да *популяризира* социализма, защото, очевидно, и според тях той е *боев орган* и нямал за задача да разглежда само текущи ежедневни въпроси. Но това разбиране задачите на партийния вестник е чисто утопично разбиране и утопично схващане на социализма като „общочовешко учение“, както едно време се изразяваше бившият „широк социалист“ и спиритист, днес „млад демократ“ Гидиков. И наистина, известно е, че *социализмът е теоретичен, научен израз на работническото движение, на борбите, задачите и крайната цел на пролетарската класа*. Е, добре,

когато говорим за работническото движение, когато обясняваме неговия произход и развитие, неговите борби и задачи, неговата крайна цел, ние не правим нищо друго, а популяризираме социализма. Когато ние обясняваме в свързка с този социализъм и от гледна точка на него явленията из обществения и политически живот, борбите в него, за да изтъкнем класовия характер на тези борби, ние не правим нищо друго, а популяризираме социалистическото учение, социалистическите възгледи и разбирания. Но не това ли прави нашият партийен вестник? Достатъчно е да го прелистим, откато той се редактира от днешните му редактори, за да се убедим, че той именно само това и само това е вършил. Той, освен дето чрез постоянното обясняване на текущите явления из обществения и политически живот у нас и в странство е пръскал в широката работническа маса социалистическите възгледи и социалистическото разбиране на тези явления, освен дето с примери от работническото движение у нас и в странство е изяснявал същността на класовата борба в днешното общество, задачите и крайната цел на борбата на пролетарската класа, но е давал и цял ред статии, в подлистници и в текста, в които се разгледват ред отделни принципиални теоретични социалистически въпроси, с които се популяризира социалистическото учение. Но щом е така, тогава е ясно, че да се говори, какво партийният вестник не можел и не било негова задача да популяризира социализма, значи да се изказва едно чисто утопическо разбиране на социализма и за задачите на един социалистически орган. Не, партийният вестник е главният орган на партията, който върши *масовата популяризация* на социализма, на социалистическите идеи и разбирания и който чрез това приготвя работническата маса за възприемането ѝ на една по-широка социалистическа просвета. Затова партията трябва с всички възможни сили и средства да му дава възможно най-голямо разпространение и да привлече към него максимума абонати, който може да даде развитието на работническото движение днес у нас и ръстът на партията, като осигури редовното му излизане, съществуване и развитие. Както сега стои вестникът, нито е осигурено съществуването му, нито е достатъчно разпространен, нито е придобил едно определено, постоянно, най-голямо число абонати.

нати. Възложено издаването му върху редакцията му, последната трябваше да очаква средства за поддържането му от несигурни за през цялата година абонаменти. Числото на абонатите достигна до 3,000 абонати, обаче това число не представлява едни постоянни за през цялата година изплатили се абонати. Числото на постоянни, платили през годината цял абонамент, едвам достига 2.500 души. Това число абонати е съвсем недостатъчно. Максимум, най-голямото число абонати, което може и трябва да достигне нашият вестник при днешното развитие на работническото движение и партията, е 3,500 постоянни четци. Те трябва да се привлекат и да се задържат.

Но как? Няма съмнение, че това ще стане чрез постоянна ежедневна агитация от страна на всички местни партийни и синдикални дейци за неговото разпространяване. Обаче, това е недостатъчно. Необходимо става да се направи вестникът по-разнообразен по съдържание. Необходимо е да се отвори един отдел във вестника, който ще даде по-голямо разнообразие и ще привлича и задържа абонатите му. Към вестника трябва да има едно *седмично* или *двуседмично приложение*, което да съдържа разкази, стихотворения, всякакви къси научни, технически, медицински и т. н. сведения. Истина е, че тогава ще трябва да се покачи малко цената на вестника, но ако се съкрати това пилеене на партийните средства по поддържане на разни ненужни „популярни“ списания, което до днес съществува, тогава покачването цената на вестника ще бъде нечувствително. А пък такъв един отдел във вестника сигурно ще му привлече повече абонати и главното ще ги задържи за през цялата година. Няма да говоря тука за другите практически мерки, както по въпроса за предплащането на вестника, за мерките по разпространяването, за допълването на редакцията му с един помощник, за което говорим в статиите си във вестника под названието: „Дневният ред за предстоящия партиен конгрес“. Едно считам за необходимо и тука да подчертая, а именно: необходимо е издаването на вестника да се поеме от партийната книжарница. Така че по отношение към партийния вестник конгресът трябва да вземе решение, което би могло да се изкаже в такава резолюция: *издателството на партийния орган „Раб. вестник“ поема партий-*

ната книжарница, той излиза два пъти в седмицата с едно двуседмично (или едноседмично) приложение, което съдържа разкази, стихотворения, научни, технични, медицински и др. къси сведения; към сегашната му редакция се прибавя един помощник, изборът на който остава върху нея.

Друг необходим за партията орган е сп. „Ново време“. По него също тъй няма две мнения. Всички признават, че то е необходимо на партията като орган, който дава по-широки познания и по-пространно обясняване на явленията из обществения и политически живот у нас и в странство и който създава все повече оръдия за борба на партията против нейните неприятели. Тази е деветата година, като сп. „Ново време“ се старееше и се стареае да бъде такъв орган за партията, без тя осем години да е поемала някакви тегоби по издържаннето му, като остави всичкия товар по издаването му и сега всички дългове, произлезли от завличането средствата му от партийни членове и организации, върху един партиен член. Главен недостатък на сп. „Ново време“ през последно време беше нередовното му излизане поради липса на средства за издаването. То не че не можеше да покрива разходите си; никога то не е оставало с толкова малко абонати, щото от абонамента му да не може да си покрие разходите. Липсата на готови средства у редакцията, а тук в София и на кредит, караха я да отпускат списанието по доверие на партийните членове, на партийни настоятели и организации, някои от които и завлякоха средствата и я поставиха в невъзможност да издава редовно списанието. С приемането, обаче, на издателството от партийната книжарница, списанието, както виждаме, излиза редовно; значи, този недостатък, който го спъваше напоследък, се махна. И ако ние наистина сме убедени, че за партията е необходимо сп. „Ново време“ и искаме неговото все по-голямо усъвършенствуване, то конгресът не само трябва да одобри поемането на издателството му от партийната книжарница, но и да помисли за всички ония мерки, които трябва да се употребяват за закрепването му и разпространяването му, както и да му даде всички нужни средства, за да може все повече да се подобрява. При това, необходимо е да се употребят известни усилия

за махването на ония заблуждения, които напоследък някои пръскат в партията спрямо „Ново време“, а именно, че то било „научен“ орган, имал „специални задачи“, не било „популярно“ списание, т. е. не за всякого било достъпен. А всъщност неговите задачи са същите, както и на вестника, само в много по-широки размери, в по-голям мащаб. Негова задача, без съмнение, е да популяризира социалистическото учение, да изработва у четците му, чрез неговото прилагане към обясняване явленията из обществения и политически живот, социалистически възгледи и социалистическо разбиране, с една дума социалистически светоглед. Истина е, че в списанието са бивали помещавани и статии, написани на потезък стил, но това вече е недостатък на неопитни писатели. Стремлението ни, обаче, трябва да бъде, щото списанието да се списва на език, доколкото допуска научността на социалистическата теория, достъпен, ясен, разбран, т. е., както казват, на „популярен“ език. По-нататък, с развитието на работническото движение и ръста на партията стремлението ни трябва да бъде, щото партийното списание да излиза наместо еднаж в месеца, два пъти в месеца, а още по-нататък, може би, и повече пъти. Както за партийния вестник стремлението ни трябва да бъде с ръста на работническото движение и неговото съзнание и силата на партията да го направим всекидневен, така и за партийното списание стремлението ни трябва да бъде, щото да излиза и по-често. Последното ще зависи и от литературните сили, с които разполага партията. Защото друг недостатък на партийното списание съставлява малкото му сътрудници. Казват някои, че партията разполагала с достатъчно литературни сили не само за списанието на партийния вестник и партийното списание, но и за други „популярни“ органи. Но това е едно твърдение само. Наистина, нашата партия има няколко много добри литературни сили, но всичките са претрупани с партийна работа и със занятия, от които си изкарват прехраната. Едни от тях при най-голямото им желание да взимат участие в списването на списанието не са могли, други се оплакват, че не им остава „почти никакво свободно време“ за такава литературна работа, трети, че освен нямаме свободно време живеят в такива

провинциални градове и при такава оскъдна обстановка, която не спомага за литературна работа, четвърти, както обясних във вестника, амбицирани от най-дребнави работи, не искат да пишат в „Ново време“ и т. н. Така че, фактически литературните сили са още твърде малко. Думата, разбира се, е не за ония „литературни сили“, които, като напишат по една слаба „популярна“ статия се въобразяват за такива, а за ония литературни сили, които със своите познания, със своите способности да пишат могат да издигнат партийното списание. Но за голямо съжаление тези именно литературни сили са турени в условия, които не им позволяват да бъдат полезни на партийното списание, толкова повече, когато те са принудени да пръскат своите сили по разни „популярни“ списания. Необходимо е тези малко литературни сили да се концентрират около партийния вестник и партийното списание. За тази цел предстоящият партиен конгрес трябва да предвиди една възможно по-голяма сума за хонорари на сътрудниците на списанието. Няма съмнение, че ние не трябва да се мамим. Партийното списание не може изведнаж да се постави на такава височина, на каквата бихме искали да го видим. То ще се подобрява заедно с увеличаването силите и средствата на партията, с развитието на работническото движение, с организирането и все по-голямото му издигане в класовото му съзнание. Обаче сега засега, като се простираме според средствата и размерите на работническото движение, необходимо е да се направи всичко, за да се концентрират литературните сили около двата главни партийни органа.

От всичко казано дотука е ясно вече, че другият партиен орган, а именно „Раб. дело“, трябва да спре като излишно за партията. И наистина, то повтаря, от една страна, партийния вестник, а, от друга, партийното списание. Едни от статиите му, които имат социалистическо значение, биха могли да се поместят в „Раб. вестник“, а други в „Ново време“. Казват, че то било „популярно“, но защо то е „популярно“, никой не обясни. Излиза така, като че ли популярността се състои в късите статии, които е помещавало „Раб. дело“. Без да говорим, че късите статии най-малко могат да служат за популяризация на нещо, но доколкото такива статии имат някакво

социалистическо значение, те прекрасно биха могли да се поместват във вестника преди всичко, а пък къси статии, които изчерпват даден въпрос, прекрасно могат и трябва да намират място в „Ново време“. Не, „Раб. дело“ не е нито популярно, нито запълва някаква „празнина“. Че „Раб. дело“, не е „популярно“ признават сега и такива партийни членове, които инак не биха желали да спира „Раб. дело“, защото в неговото съществуване намират възможност где да задоволят своите интелегентски амбиции, когато те не намират достъп в „Ново време“. В статията си по партийния печат, поместена в „Раб. вестник“, др. Хр. Николов⁸⁶, след дълги лутания в разни противоречия, дойде до съзнание, че „Раб. дело“ не е било „популярно“, но че трябвало да стане такова.* А пък то и не може да стане друго, освен да повтаря вестника и „Ново време“. Но тогава какъв смисъл има съществуването на „Работнишко дело“ за партията? Освен да се явява една пречка за закрепването на двата главни партийни органа, като отвлича и тъй малкото литературни сили и абонати от тях и като отнема и една част от средствата на партийните другари, които биха могли да ги дават за поддръжката и подобрието на вестника и списанието, никакъв друг смисъл няма съществуването на „Раб. дело“, с нищо буквално не може да се оправдае то. Характерно нещо представлява това, че почти всички, които защитават запазването на „Раб. дело“, спадат към ония, които са написали нещо за сп. „Ново време“ и не им е било поместено, а са намерили удовлетворение на своя интелегентски индивидуализъм в страниците на „Раб. дело“, или спадат към ония, които не са доволни от партийния вестник по същите причини. За всички тези спирането на „Раб. дело“ се явява във вид на цяло нещастие за партията. И наистина, ако спре „Раб. дело“ и ако техните статии по разни техни лични съображения или по независещи от тях причини не намерят място в партийните органи, где тогава ще удовлетворяват своя

* Др. Хр. Николов в статията си, в забележка, твърди, че в Германия имало социалистическо популярно списание за юноши. Германската партия такъв орган няма. Ако да имаше такова списание, то „Vorwärts“, който дава обяснения за излизането на партийните органи и съдържанието им, щеше поне еднаж да го отбележи. А такова нещо няма.

интелигентски индивидуализъм? Обаче стремежите на този индивидуализъм нямат нищо общо с партийните интереси. Последните ни говорят много ясно, че „Раб. дело“, като повтаря „Раб. вестник“ и „Ново време“, се явява един лукс, един разкош, който е нищо не се оправдава. При всичко това, обаче, др. Г. Бакалов предлага партията да поеме издаването му и да измени „програмата“ му както намери за добре, като в същото време предлага и себе си за редактор. При това, за да убеди партията в полезността на своето предложение, той казва и, че „Раб. дело“ било вече закрепнало, че неговите абонати последната година пораснали едва ли не до 1,200 души и че щяло да дава приходи на партията и т. н. Не считам за нужно да се свирам лука нито върху твърдението му, че „Раб. дело“ било закрепнало, нито върху това, че са се увеличили абонатите му и как са се увеличили, нито върху това, дали до си покрива разходите. Ще обърна внимание на друго нещо. Ако приемем предложението на др. Г. Б., разбира се, че „програмата“ на „Раб. дело“ ще се измени и преди всичко така, щото да не повтаря „Раб. вестник“ и „Ново време“ и да не ги конкурира с „премии“ от брошури, книги и разни картини. Но в такъв случай пита се: ще може ли „Раб. дело“ като отделно издание да има поне половина от сега предполагаемите абонати? По никой начин! Но като поеме партията издаването му, ще трябва да се натовари и с нов дефицит, понеже др. Г. Б. предвижда още отсега дефицит за „Ново време“ като „научен“ орган, който не можел да не свършва с дефицити. Но ако това е така, пита се: какъв смисъл има партията да поддържа три издания с дефицити, или две списания, за които трябва да дава субсидии? Истинско безумие би било да се приеме предложението на др. Г. Б. Тия, които защитават мнението да не се спира „Раб. дело“, щяха да бъдат по-последователни, ако предложеха на партията да спре двата други партийни органа, понеже „Раб. дело“, като ги повтаря, като толкова се разпространявало и харесвало, като толкова било и полезно, и „популярно“ и като давало толкова приход, може в такъв случай да изпълнява задачите и на двата органа. В такъв случай те трябваше при това да не предлагат издаването му да поеме партията, а да го предоста-

вят на редактора му да го издава, с условие, обаче, една част от приходите да дава на партията. Но те това не предлагат, а предлагат на партията, съвсем без всякаква нужда и смисъл за нея, да се натовари с неговото издаване и да харчи средствата си за поддържането му. Това от тяхна страна е непоследователно и не съгласно с партийните интереси. Не, всички съображения, теоретически и практически, днешното развитие на работническото движение у нас и състоянието на партията, както и нейните реални нужди, ни убеждават, че за партията са необходими само два органа: „Работнически вестник“ и „Ново време“, и следователно „Работн. дело“ е излишен товар за партията, съществена пречка за преуспяването на необходимите ѝ органи, и затова то трябва да спре.

Няколко думи за *брошурната литература*. Едно от най-пригодните средства за масова пропаганда на социализма и агитация, за масова популяризация на социалистическото учение, социалистическите възгледи и разбирания в работническата маса и, следователно, едно от най-добрите средства, което не може да се замени с никакви „популярни“ списания като „Раб. дело“, за разбиване на еснафските възгледи и понятия у нашите работници, е без съмнение брошурната литература. Тя заедно с партийния вестник са единствените, които могат да подготвят от работническата маса четци за социалистическия печат изобщо. Поради това предстоящият конгрес трябва да обърне най-сериозно внимание върху въпроса за брошурната литература. Преди всичко трябва да се обърне внимание върху съществуващата такава. Голяма част от нея днес е съвсем непригодна за целите на нашата партия. Едни от брошурите, като тези например „книжки за народа“, които преди, при дребнобуржоазния дух в нашата партия, имаха някакъв смисъл, днес те са съвсем негодни. Други пък съвсем лошо и не съгласно оригиналите им са преведени. Конгресът трябва да задължи Ц. комитет той сам или чрез избрана от него комисия да прегледа съществуващия списък на социалистическата брошурна литература, да го допълни, като остави в него само ония брошури, които отговарят на целта на пропагандата и агитацията на нашата партия и които да се препоръчат за масово разпространяване среди работниците. От друга страна, необходимо е да се създава нова

брошурна литература, която да отговаря на днешните нужди на социалистическата пропаганда и агитация. Тука партийната книжарница трябва да влезе в същинската си роля. С доставянето на партийна печатница работата в това отношение твърде много се улеснява и навременното издаване на брошурната литература се осигурява. Обаче и тука се явява същата пречка, която се явява и пред подобрието на необходимите партийни органи. Тя е липсата от достатъчно свободни литературни сили. Но ако те, наместо да се пръскат по разни „популярни“ списания, се концентрират, то все ще може да се направи доста нещо. Във всеки случай на брошурната литература трябва да обърнем най-сериозно внимание. Необходимо е да се издава тя по строго определена система и с подбрано съдържание.

С въпроса за партийния печат се свързаха и други въпроси, а именно за реорганизацията в редакцията на партийните органи. Но по тези въпроси говорих в партийния вестник в свързка с дневния ред за предстоящия конгрес. Тука нямам какво повече да кажа или да изменя в казаното. Тука подчертавам казаното ми във вестника, което да послужи и като възражение на предлагания от др. Цоню Бръшлянов⁸⁷ „Редакционен комитет“ за партийните органи. Предлаганата от него „реформа“ може само да създаде сума пречки за правилното редактиране на органите и да стане източник на безбройни недоразумения. „Реформата“ не се оправдава нито от практиката на нашата партия в България или в странство, нито от някаква нужда, специално наложителна за партията у нас. Повече върху това ще говорим в конгреса.

сп. „Ново време“, кн. 7, 1905 г.

ЕДИН НЕСЪЩЕСТВУЮЩ ЗА НАС ВЪПРОС

Въпросът, който не съществува за работническата социалдемократическа партия, е така нареченият въпрос за „обединението“. По този въпрос в свръзка с Амстердамската резолюция за „единство“ на партията още преди две години нашата партия взе едно ясно положение, на което тя си остава и днес. Положението, което тя взе тогава, гласи, че работ. социалдемократ. партия в България е *единна* и, следователно, няма с кого да се „обединява“, няма кого да „обединява“, за да се занимава с въпроса за някакво „обединение“. Това положение за нея и днес е тъй вярно, както и преди две години. Но поради това тя не само не подига въпрос за някакво „обединение“, но и не се интересува от него. Ако днес ида да занимаем читателите на „Ново време“ с този въпрос, то причината е тази, че той днес е единственият въпрос за някои от противниците на нашата партия, с издигането на който до „знаме“ искат да се препоръчат, главно на „пролетариата“, не само за социалисти, но и за *истински социалисти*, и за *предани негови приятели и спасители от всяко зло*.

Преди всичко, когато е думата за „обединение“, трябва да се постави ясно въпросът: *обединение между кои?* Амстердамската резолюция⁸⁸ за *единството на партията* има предвид *социалистически фракции*, които делят организирания пролетариат. С други думи, когато е думата за „обединение“, трябва да се разбира съединението на две работнически политически организации, които представляват или равни, или почти равни сили, та разделението им става пречка за решителното влияние на социалната демокрация, като общественополитическа сила на организирания пролетариат, върху общественополитическия живот на страната.

Пита се: социалната демокрация в България разделена ли е на такива социалдемократически организа-

ции, за съединението на които да може да става дума? Колкото и да бъде чудно за някои стари наивни „обединители“ и на новия „знаменосец“ на „обединението“ у нас Ц. Бръшлянов, на поставения въпрос отговарям отрицателно. У нас в България социалната демокрация е *единна* и работническата социалдемократическа партия няма с кого и защо да се съединява. И наистина, коя е тази друга социалдемократическа организация, която да представлява такава равна на работническата социалдемократическа партия, следователно, която разделя организиращия пролетариат и пречи за решителните му акции? Ние положително не виждаме такава организация. Да, „обединителите“ ще ни посочат общоделската партия, която при това също се нарича „работническа социалдемократическа партия“. Обаче независимо от това, че тя не е една работническа социалдемократическа организация, а просто една буржоазна радикал-демократическа фракция с известна социалистическа фразеология, общоделската партия не се явява и работническа организация, която разделя силите на социалната демокрация у нас, на организираното в нея работничество. И наистина, като изключим София, дето общоделците имат една местна организация, в която влизат и работници и която има известно влияние върху известна част от софийското работничество, другаде общоделската фракция няма никакви политически и професионални организации, които да представляват интерес за социалната демокрация по тяхното значение и влияние върху работничеството, което, впрочем, изцяло е под влиянието на работническата социалдемократическа партия в нейните политически и професионални организации. Но щом е така работата, щом общоделската фракция представлява една политическа организация без значение от гледна точка на социалната демокрация и като работническа организация, в такъв случай, очевидно е, че за работническата социалдемократическа партия у нас не може да съществува въпрос за някакво „обединение“ с нея, като със социалдемократическа работническа организация. За нашата партия може да има и има въпрос за привличането на работниците, които влизат в софийската общоделска партийна организация, в редовете на работническата социалдемократическа партия. Нищо повече.

Но да погледнем на въпроса от друга страна. Да предположим, че общоделската „партия“ представлява една политическа организация, която има в редовете си една доста голяма част от работничеството и която поради това има влияние върху него. Може ли и тогава да се говори за „обединение“ между работническата социалдемократическа партия и общоделците? И тука отговорът може да бъде само един: по никакъв начин! Защото ние можем лесно да си представим такова положение, дето известна доста голяма част от работниците в една страна да се намират под влиянието на някоя буржоазна фракция, напр. на радикал-демократите, и да се влекат подир тях. Може ли и в такъв случай да се говори за „обединение“ между такова фракция и работническата социалдемократическа партия? — Очевидно, не може. Но такъв е случаят и с общоделската фракция.

Да, тази буржоазна фракция представлява себе си за „работническа социалдемократическа партия“, за фракция на *истински социалисти*. Но какво от това? Днес за *истински социалисти у нас*, за *най-големи приятели на нашето работничество* се представяват и сподвижниците за „духовна пробуда“⁸⁹, представяват *и католическия, на християнския социализъм*, които се явяват една фракция **на буржоазията**, целта на която е да отвлече работничеството от влиянието на социалната демокрация, от работническия революционен социализъм, със същата демагогия и с препоръчване същата тактика, каквато употребява общоделската фракция. Така че, въпросът не е в названието, а какво представлява тя в действителност. А общоделската фракция в действителност представлява една най-много „радикало-демократическа“ буржоазна група, която се отличава от другата радикало-демократическа група без социалистически фрази само по това, че има под влиянието си няколко работнически дружества в София и е принудена от нашата критика да употребява социалистическа фразология, за да запази своето буржоазно влияние, което се все повече изплъзва от ръцете ѝ. Изтъкнатите в продължение на три години чрез „Работвестник“ и сп. „Ново време“ факти из тактиката и из буржоазната теория на общоделската „партия“ напълно показват нейната буржоазна природа. Най-пресните факти из едната и другата ни показват, че общоделската фрак-

ция е такава и днес, каквато се обяви тя преди три години. Достатъчно е да припомним тука публичните заявления, които направи преди две-три седмици един от първите ѝ представители и секретар на централния ѝ комитет Я. Сакъзов, достатъчно е да припомним тактиката ѝ спрямо тазгодишните работнически стачки, които тя ръководеше, която тактика е същата като на всяка буржоазна партия, тактика предателска; достатъчно е да погледнем на това, което нейните представители пишат в нейните органи; достатъчно е, най-сетне, да си припомним все по-тесния ѝ съюз с буржоазния партиен и жълт печат и растящите връзки на нескривани симпатии между нейните духовни представители и ония на целия останал буржоазен свят — достатъчно е да си припомним всички тези и подобни факти из сферата на практиката и теорията ѝ, за да се убедим, че общоделската фракция по нищо не се отличава от радикал-демократическата партия например, че тя е една буржоазна фракция. Но щом тя е такава — а че тя е такава може да се съмнява само оня, който е или заслепен партизанин на личностите, или нищо сериозно не е мислил в живота си — щом тя е такава, то за съединение между нея и работническата социалдемократическа партия не може да става и дума. Тука не може да има въпрос за съединяване, а има *само* въпрос за оная същата непримирима борба, която води работническата социалдемократическа партия с буржоазното влияние, а в случая с онова на една буржоазна фракция, каквато е общоделската, над българската работническа класа, за изтръгването от него на ония работници и работнически организации, които са попаднали под това влияние.

И тъй, въпросът за съединение на работническата социалдемократическа партия с общоделците не съществува. Да се говори за такова съединение, значи все същото да се говори за съединение с радикал-демократите или с нашите „християнски социалисти“ от „духовна пробуда“. Да се мисли за такова съединение е абсурд. Допускам, че в общоделската организация има социалисти, които осъждат нейния „социализъм“ и особено нейната буржоазна тактика, с която те мълчаливо я признават за една буржоазна организация със социалистическа маска. Вярвам, че те искрено говорят за „обединение“, но стоенето им в

нейните редове компрометира както искреността на осъжданията им, тъй и ролята им като „обединители“. И додето те стоят в нейните редове, те не само са изгубени за социалдемократическото движение, но и неусетно все повече се поглъщат от общоделството, особено ония от тях, които живеят в места, дето няма никакво работническо движение. Очевидно е, че само за тези единици социалисти в общоделската организация не може да става дума за съединение. Изобщо взета тази организация, тя не представлява нещо от значение или което да разделя организираното работничество така, щото да пречи за проявяването на неговата сила.

Но ако не може да става въпрос за съединение с общоделската „партия“, то за какво друго „обединение“ може да се говори. Мигар с анархо-либералите⁹⁰? Много смешно ще бъде да говорим сериозно в свръзка с техния интелегентски авантюризъм за някакво „обединение“. Работническата социалдемократическа партия никога не ще почувствува нужда от никакво съединение с няколко интелегентски накърнени честолюбци, които своите „свърхчовешки“ персони и лични желания турят по-високо от всичко и които поради това не са годни за никаква работническа социалдемократическа организация.

Но у нас под „обединение“ не се разбира съединението на две социалдемократически фракции; под „обединение“ разбират „обединение“ на пролетариата. Искат да кажат, че нашият пролетариат бил разединен: една част от него се намирала в организациите при общоделците, а друга в организациите при работническата социалдемократическа партия. Обаче това е съвсем невярно. Колкото пролетариат има в България и се е издигнал до съзнанието за организация, в голямото си множество е в организациите при социалдемократическата партия. Какво има при общоделците, видяхме вече. А че една част от пролетариата подпада под влиянието на буржоазните фракции, това го навсякъде има.

В другите страни една по-голяма или по-малка част от организирания пролетариат се намира под влиянието на буржоазните фракции. Това означава, че тази част още не е съзнателна и че социалната демокрация трябва да я откъсне от буржоазното влияние и да я присъедини към своите организации. Но то никак не означава там,

че за привличането на тази част под свое влияние социал-демократическата партия трябва да издигне „обединително“ знаме за „обединението“ ѝ с буржоазните фракции под предлог да „обедини“ пролетариата. Нейна всекидневна задача съставлява именно чрез систематична, планомерна и непрекъсната социалистическа агитация и пропаганда да откъсва пролетариата от буржоазното влияние, а не да мисли за невъзможно „обединение“. Не е чудно, ако у нас една по-голяма част работници, отколкото днес, се намери под влиянието на някоя буржоазна фракция. Това ще означава не нужда от някакво „обединение“, а нужда от по-енергична, по-планомерна социалистическа агитация и пропаганда от страна на нашата партия, за да парализира възможното по-голямо буржоазно влияние. Само тази наша дейност ще „обединява“ нашия пролетариат. Влиянието, което днес има буржоазията над нашето работничество чрез общоделците, тези твърде „симпатични социалисти“ за нея, е нищожно, и ние сме твърдо убедени, че при неуклонна и енергична социал-демократическа работа не само не ще се увеличи то, но и ще парализираме окончателно и това, което днес тя има. Несъкрушимата сила на социалната демокрация навсякъде се състои в това, че на нейна страна е логиката на развитието и че тя владее една здрава теория. Това ще рече, че самите борби, към които капиталистическото развитие тласка работническата класа, осветлявани от социализма, все повече ще съединяват пролетариата под знамето на неговата политическа организация, под знамето на социалдемократическата партия. *Това е единственият верен, социалистически път за „обединението“ на пролетариата.* А борбите на работническата класа у нас сега се засилват, и колкото повече те се засилват, толкова по-голямо ще става влиянието на нашата партия върху нея, толкова по-бърже и по-лесно ще се съединява нашият пролетариат под нейното знаме и ще парализира влиянието на буржоазните фракции. *Така че, за нашата партия има само един въпрос, за постоянно засилване на своята дейност.*

И тъй, за нашата партия въпрос за „обединение“ на социалдемократията не съществува. Също тъй за нея не съществува и отделен въпрос за „обединение“ на „пролетариата“. *За нея има само един едничък всякогашен*

въпрос, той е въпросът за изпълнение на главната ѝ задача като политическа организация на пролетариата, а именно непрестанно да насочва борбите му към крайната цел. С други думи, той е въпросът за нейната дейност. А едно „обединение“, за каквото говорят някои „обединители“, не само няма да засили социалдемократическата дейност и влиянието на соц. демокрация върху нашия обществено-политически живот, но може само да ги парализира на всяка крачка. Прочее, нашите партийни другари всичко казано много добре разбират и затова не обръщат никакво внимание на проповедите на разни „обединители“ на „пролетариата“. Но затова пък е необходима толкова по-енергична, по-систематична и непрекъснатата планомерна дейност от наша страна. Тя само може да запази и усилн единството на пролетариата и в България. И затова именно друг въпрос от този за тях не съществува и не трябва да съществува. Всичкото ни внимание и всичката ни енергия трябва да бъдат всецяло съсредоточени на него, като оставим да се провикват за „обединение“ тия, на които им то трябва и им прави удоволствие да се кичат с привидни велики роли на „свръхчовеци“, призвани само за такива роли, но не и за черна социалдемократическа работа.

сп. „Ново време“, кн. V, 1906 г.

ПАРТИЯТА И СИНДИКАТИТЕ (Щутгартската резолюция)

Една от точките на дневния ред на международния социалистически конгрес в Щутгарт⁹¹, който стана тази година през август месец, беше: *Отношенията между партията и синдикатите*. Решението на конгреса по този въпрос можеше да се предвиди какво ще бъде. То се предопределяше от две обстоятелства:

Преди всичко в най-голямата част от европейските страни партията и синдикатите вървят заедно във всички важни класови акции. Например в борбата за извоюване и защита на коалиционното и изборно право на пролетариата, в борбата за извоюване общо работническо законодателство или за неговото разширяване, в изборната борба, в борбата за извоюване, разширяване и защита политическите права и свободи на пролетариата и т. н. синдикатите вървят с партията, подкрепят я, вземат участие под нейното ръководство. От друга страна, партията при всеки по-голям конфликт между труда и капитала *винаги* е давала своята подкрепа на борещите се синдикални съюзи не само чрез печата и енергично застъпване в парламента, в народното събрание, но и като им дава най-добрите си сили на помощ, а при нужда и материални средства.

Тъй че между партията и синдикатите в най-голямата част от европейските страни се установиха *тесни връзки*, задружно вървене и взаимно поддържане. При това, задружното вървене и взаимно поддържане в повечето европейски страни съвсем естествено приведоха партията и синдикатите към израза на тесните им връзки в известни *организационни форми*. Така например, в Белгия синдикатите влизат в състава на партията, без, разбира се, да губят от това своето социално назначение като професионални организации, без, разбира се, да губят своята *автономия*. В Австрия и Дания тесните връзки

между партията и синдикатите намериха израз в *персоналната уния*, в *личното им обединение*, т. е. във взаимното им участие в управлението на едната и на другите. В общия съвет на професионалните съюзи, на синдикатите, участвуват представители на партията. И обратно: в общия съвет, или в Централния комитет на партията участвуват представители на синдикатите. В такава *персонална* форма се изразяват тесните връзки между партията и синдикатите в Австрия. Нещо прилично на това се установи и във връзките между партията и синдикатите в Германия. Във важни общи класови акции Централният комитет и общата комисия на професионалните съюзи решават заедно. Това е един вид *персонална уния*, но която, *поради политически причини*, произтичащи от специалните германски закони за работническите организации, тесните връзки между партията и синдикатите там не са могли да получат по-определена организационна форма. В Унгария пък, по същите причини, синдикатите са и партия.

От друга страна, напредъкът на капиталистическото развитие, все по-голямата концентрация на средствата за производство, все по-голямото съединение на господарите в съюзи за борба против работническата класа и растящата зависимост на производството от всесветския пазар правят все по-мъчна професионалната борба на пролетариата и, *поради това*, тя все повече става *обща класова борба*, борба на целия съзнателен и организиран пролетариат. Но това именно и налага все *по-тесни* връзки между партията и синдикатите. Обаче, очевидно е, това пък означава, че синдикатите стават *социалистически* и че там се налага да бъдат *социалистически*, като все повече се проникват от *социалистическия дух*. Оттука съвсем естествено следва, че тесните връзки между партията и синдикатите неизбежно водят към *организационни връзки*. Самата им задружна дейност, самото им взаимно подкрепяне в класовата борба им налага *организационни връзки*, и те ги създават въпреки желанието на отделни личности и даже на отделни организации.

И тъй, от една страна, фактическото съществуване на задружни действия на партията и синдикатите, на тесни връзки помежду им; от друга страна, растящото развитие на капиталистическия начин на производство и

мъчнотиите, създавани от това за професионалната борба, правят връзките между партията и синдикатите все по-тесни, т. е. *организационни*. Последните, *организационните връзки*, в разните страни са различни, според разните условия, при които те са създадени. Но фактическото съществуване на тесни и организационни връзки между партията и синдикатите в най-голямата част от европейските страни създаде онова лесно разрешение на въпроса, което прие конгресът почти единодушно.

Поставянето на дневен ред на Шутгартския конгрес въпроса за отношенията между партията и синдикатите се диктуваше от нуждата да се затвърди единството на работническото движение. В едни страни партията е слаба, за да влияе върху работническото движение, защото тя се явява по-късно, когато последното дълго време е било под влиянието на буржоазията или под влиянието на дребнобуржоазния утопизъм и анархизъм. Такива страни са Америка, Англия, Франция и до известна степен Русия, Испания, Италия. Поради това, в партията на тези страни се явяват членове, които се опитват да създават в нея и в синдикатите общоделски и анархистически течения под булото на теория за *неутралитет* и за отричане крайна цел на синдикатите. В други страни пък, вън от партията се явяват личности, които под булото на *автономност* на синдикатите и на „работническа партия без политика“ или с „чисто работническа политика“ и дори под булото на „не сектантски социализъм“, на „широк социализъм“ и на „висша фаза социализъм“, се стремят да скъсат единството в работническото движение, както и да пречат на неговото затвърдяване. Тези личности са известни под името *опортюнисти, общоделци, анархолиберали, чисти синдикалисти*⁹² и *революционни синдикалисти*⁹³. Ние ги наричаме с една дума — *анархообщоделци* и техните възгледи — *анархообщоделство*.

До 1904 год., или до VI международен социалистически конгрес в Амстердам, анархообщоделците се опитваха да създадат в партията течение против тактиката, основана върху *теорията за класовата борба*, и с цел да я заместят с тактиката на „общото дело“, на „класовото сътрудничество“ и на анархообщоделските авантюри. Предвид на това конгресът в Амстердам тури на дневен ред въпроса за *тактиката на партията* и както е известно с

грамадно мнозинство прие познатата резолюция, с която той решително отхвърли анархообщоделските опитвания да отклонят партията от нейната вярна и изпитана *социалистическа тактика*. Обаче, бити в партията, те насочиха всичките си усилия в синдикатите, за да скъсат връзките между тях и партията и по такъв начин чрез тях да достигнат своите цели. Тука те разчитаха на едно по-слабо съзнание в масите на работническото движение и затова те тука почнаха да агитират в смисъл че синдикатите нямат крайна цел, че те трябва да бъдат „неутрални“ от социалдемократията и „свободни“ от социализъм, че те не могат да бъдат социалистически, защото социализмът щял да пропъди работническото от синдикатите, че партията искала да ги подчини на себе си и т. н. Това вече ставаше не само в споменатите по-горе страни, но и в страни, дето партията се ползува с голямо влияние и дето между партията и синдикатите съществуваха тесни и организационни връзки, като в Белгия, Германия и другаде. Очевидно е, че анархообщоделството, пренесено в синдикатите, се стремеше да скъса постигнатото единство в работническото движение и да попречи на неговото понататъшно затвърдяване.

Съвсем естествено е, че при такива обстоятелства на Щутгартския международен социалистически конгрес се наложи да се занимае с въпроса за отношенията между партията и синдикатите и да вземе едно решение върху него. Това той и направи, като даде решение на въпроса с *резолюцията за отношенията между партията и синдикатите*, която нашите четци сигурно са я прочели в партийния орган „Работнически вестник“ бр. 3.

Разбира се, че задачата на международните социалистически конгреси не се състои толкова в това, да вразумяват анархообщоделците, които се промъкват в тях с *простото признаване* условията за допускането им, колкото в това, да улесняват пролетариата в правилното разбиране социалистическите принципи и тактика, от които трябва да се ръководи той в борбата си, и по такъв начин да го откъснат от влиянието на буржоазните оръдия, явяващи се всред него под булото на разни „социалисти“ и работнически приятели. С други думи, задачата на днешния Интернационал е същата, каквато имаше старият Интернационал под ръководството на Карл

Маркс и Фр. Енгелс. Разликата тук е тази, че старият Интернационал трябваше да се бори за единството на работническото движение против анархообщоделството в него във времена, когато пролетариатът беше много слаб като класа и още по-слаб по съзнание; новият — напротив, при едно несравнено по-високо негово развитие. Но задачата и там, и тук е една: *чрез общи решения, чрез директиви да помага да се издига съзнанието на пролетариата, по такъв начин да го откъсва от пагубното влияние на анархообщоделството и да го обединява върху почвата на социалистическите принципи и тактика.* Както старият Интернационал⁹⁴ приемаше в своята среда разни анархообщоделски групи, които обявяваха, че признават устава му и конгресните му решения, с цел да изтъкне буржоазната природа на ръководителите им пред пролетариата и противоречието им на практика, в живота, в дейността им, със социалистическите принципи и тактика, и по такъв начин да го откъсва от тяхното пагубно влияние — така също и днешният Интернационал⁹⁵ достига тази цел много по-успешно, защото неговите решения намират много по-благоприятна почва за възприемането им от международния пролетариат.

Щутгартската резолюция за отношенията между партията и синдикатите е пълно поражение за анархообщоделците в областта на синдикализма, дето се надяваха да свият здраво гнездо, от което да атакуват партията и по такъв начин да разкъсват единството в работническото движение и да пречат на неговото затвърдяване. Те в Щутгартския конгрес се престориха, разбира се, че не до тях се отнася ударът и почти всички гласуваха за резолюцията. Но това няма да им побърка в своите страни пак да се опитват да заблуждават работниците и да се преструват пред тях, че резолюцията оборвала тъкмо социалдемократите, „социалистите-доктринери“, „сектантите“, „тесняците“, „консерваторите“. Обаче, Щутгартската резолюция се явява ново мощно оръжие за социалдемократите против анархообщоделците в областта на синдикализма и за постигане и затвърдяване единството в целокупното работническо движение, между партията и синдикатите. Тя особено е такова оръжие за партията и синдикатите в страни, в които

сега се засилва работническото движение, каквато е и нашата страна.

Резолюцията е много ясна. *Синдикатите имат същата крайна цел, както и партията, а именно: пълното освобождение на пролетариата от веригите на духовното, политическото и икономическо робство.* В резолюцията това е изразено така, че за тази цел политическата и икономическа борба на работническата класа е *еднакво необходима* и че партията и синдикатите имат да изпълняват в *освободителната борба* на пролетариата *еднакво важни задачи.* С това Щутгартската резолюция подчертава, че политическата и икономическата борба на пролетариата е *неразделна*, съставлява една и съща борба. Задачата на партията лежи *повече в областта на политическата борба*, когато задачата на синдиката лежи *предимно в областта на икономическата борба.* Това „повече“ и „предимно“ посочва на всяка от двете организации, на партията и синдиката, свойствената на всяка от тях, определена от нейното естество област, в която всяка определя своите действия съвършено самостоятелно. Партията води *общата* политическа и икономическа борба на пролетариата чрез политически средства. Това е специалната, свойствена на партията област. Напротив, специалната, свойствена на синдиката област е *професионалната борба*, която също е необходима за достигане крайната цел на работническото движение, но във воденето на която синдикатът е съвършено самостоятелен, както и партията е самостоятелна в своята област.

Обаче казаното никак не означава, че партията няма нищо общо с професионалната борба на синдикатите. Напротив, понеже професионалната борба съставлява *много важна част от областта на икономическата борба*, затова партията има за длъжност да насърчава морално и да *подкрепя* синдикатите в тяхната борба, в техните стремежи към повдигане и подобряване социалното положение на работниците както чрез печата и чрез други морални и материални средства, тъй и чрез парламентарната дейност. Също така казаното никак не означава, че синдикатите не взимат и не трябва да взимат участие в политическата борба на партията. Напротив, те взимат и трябва да взимат участие в нея, защото без тази борба и само с професионална борба на синдикатите

трайни икономически и политически завоевания за класата са невъзможни. Толкова повече това е така, че с растящата концентрация на производствените средства и растящото съединение на капиталистите в съюзи за борба против работническата класа професионалната борба става все по-мъчна, и поради това именно *областта на класовата борба на пролетариата постоянно расте; тя все повече се налага и на синдикатите.*

Но в тази борба могат да се постигнат успехи само тогава, когато между партията и синдикатите съществува *единодушно общодействие.* Без такова общодействие очевидно нито партията би могла да упражни необходимия натиск върху буржоазията, за да защити общите политически и икономически интереси на работническата класа и да достигне крайната цел на тази борба, нито синдикатите биха достигнали успехи в специалната си област на икономическата борба, в синдикалната си борба, а нищо не биха направили за освободителната борба на класата. Но щом между партията и синдикатите е необходимо да има *единодушно общодействие* в борбата, то очевидно е, че *тя ще бъде толкова по-успешна и по-благоприятна, колкото са по-тесни връзките между партията и синдикатите.* А от това следва, че в интереса на пролетариата е не само да има *тесни връзки* между партията и синдикатите, *но и постоянно да поддържа* тесните връзки. *Обаче постоянно да поддържат тесни връзки,* ще рече да има помежду им известни *организационни връзки.*

От казаното е ясно, че *неутралитет* и *свободният синдикализъм* са явно противни на интересите на пролетариата. Защото *неутралитет* на синдикатите и *свободен синдикализъм* означава преди всичко разпокъсване единството в работническото движение, единството между политическото и синдикалното движение на пролетариата. *Неутралитет* на синдикатите и *свободен синдикализъм*, това значи преобръщане синдикатите от средство за спомагане освободителната борба на пролетариата в организации, почиващи *изключително върху грижата за интересите на професията, върху почвата на еснафския егоизъм и върху теорията за хармонията между интересите на капитала и труда.* А такива синдикати днес са осъдени на безплодно съществуване за себе си и за класата си, за нейната освободителна борба. Не само това,

но такива синдикати много лесно стават оръдия в ръцете на враговете на пролетариата, които ги противопоставят на освободителната борба. Поради това именно неговите врагове и техните оръдия толкова усилия употребяват, за да му възхваляват „неутралитета“ и „свободния синдикализъм“.

Синдикатите, прочее, могат толкова по-успешно да водят своята синдикална борба и да изпълнят своите задачи в освободителната борба само тогава, когато те *в своите действия се ръководят от социалистическия дух, когато за крайна цел имат социалистическия идеал.* Защото само тогава синдикатите освен другите необходими качества, които трябва да притежават — стегната организация, уредена подкрепа, силен фонд, необходим за водене синдикалната борба, и дълбоко разбиране от техните членове условията на икономическия живот — *се проникват и все с по-висока готовност към пожертвувателност и все по-голямо въодушевление.*

Но за жалост във всички страни има синдикати, макар и слаби в повечето от тях, които нямат нищо общо с партията, *неутрални* спрямо нея и съвсем *свободни* от социалистическия дух и социалистическия идеал, намиращи се под влиянието на буржоазията и ръководени от нейните оръдия. В някои страни те дори са мнозинство, както в Англия, Америка, Франция и донякъде в Русия. Причините на това обясняваме по-горе. Но в тези страни създаването на тесни връзки между партията и синдикатите е възможно само чрез упорита социалистическа пропаганда и агитация. Обаче за успехите на последното важно условие съставлява, щото партията и социалистическите синдикати в тези страни *винаги да имат предвид единството на синдикалното действие.* Това ще рече, че при обявяването на стачка, например от работниците на една професия, социалистическите синдикати трябва да се стремят да убеждават работниците от „неутралните“ и „свободните“ синдикати да водят борбата заедно с тях, по предварително споразумение върху исканията и начините на воденето ѝ, в общия интерес на работниците от професията. При такова общо синдикално действие социалистическите синдикати се сближават с „неутралните“ или „свободните“ синдикати, по-лесно въздействуват върху съзнанието на техните членове и ги привличат в

своите редове, а чрез това ги турят във връзки с партията. От друга страна, със спазването по такъв начин *единството в синдикалното действие* социалистическите синдикати действуват върху съзнанието на неорганизираните пролетарски маси и ги привличат в своите редове. Разбира се, че тъкмо поради това враговете на партията и на нейните синдикати винаги с всички средства се стремят да пречат на достигването това необходимо единство в синдикалното действие, като дори се стремят да насочват борбата на „неутралните“ и „свободните“ синдикати против това единство. Но това показва само, че социалистическите синдикати трябва толкова по-енергично и по-непрестанно да разкриват голямата пакост на „неутралитета“ и „свободния синдикализъм“ за успехите на пролетарската борба, като винаги търсят случаи, щото по братски начин да се разберат с работниците членове на „неутралните“ и „свободните“ синдикати. Това ни казва и международният социалистически конгрес в Шутгарт.

И тъй, според Шутгартската резолюция, *синдикатите имат крайна цел; те трябва да почиват върху почвата на класовата борба; те трябва да се проникват със социалистически дух; те трябва да се намират в тесни връзки с партията; тези връзки трябва постоянно да се поддържат чрез определени организационни връзки.* Изобщо, международният социалистически конгрес в Шутгарт най-решително отхвърли „неутралитета“ на синдикатите и „свободния синдикализъм“ и изрично ги осъди, като противни на интересите на пролетариата.

Резолюцията, приета от международния социалистически конгрес в Шутгарт, е съставена от две предложени на комисията резолюции и от няколко допълнения, внесени от представителите на партиите в разните страни. Едната от резолюциите беше на австрийския делегат Бер, а другата на белгийския делегат Л. Де-Брукер. Първата представляваше само няколко положения, които не бяха достатъчни. Затова в основата на резолюцията легна втората, допълнена от комисията.

Съвсем естествено е, че Шутгартската резолюция нищо не казва върху въпроса: *в какви организационни форми трябва да се изразяват тесните връзки между партията и синдикатите.* Кауцки намира белгийската форма

на тесните връзки за най-правилна, която, се надява, ще възприемат в бъдеще синдикатите и партията. Обаче един международен социалистически конгрес не може да наложи тази или онази от съществуващите организационни форми на тесните връзки между партията и синдикатите. Това би било едно насилие, както казва Л. Брукер в речта си в конгреса, когато отношенията между партията и синдикатите трябва да бъдат *брачни*, т. е. установени във всяка страна върху доброволното взаимно съгласие и разбиране между тях.

Както виждаме, международният социалистически конгрес с резолюцията за отношенията между партията и синдикатите напълно потвърждава ония възгледи, които ние „сектантите“, ние „тесняците“ и „консерваторите“, т. е., ние социалдемократите поддържахме и по въпроса за отношенията между партията и синдикатите; тя напълно потвърждава политиката на социалдемократията в България спрямо синдикалното движение. И обратно: той решително отхвърля, *като не социалистически и противни на интересите на пролетариата*, възгледите и тактиката на анархообщоделците. Но именно поради това те посрещнаха Шутгартската резолюция чисто по анархообщоделски.

Анархообщоделците, т. е. анархо-либералите и общоделците в България, до Шутгартския конгрес, заедно с всички други буржоазни оръдия, препоръчваха на българския пролетариат „неутралитета“ на синдикатите, разбира се, спрямо социалдемократията, и „свободния“ синдикализъм, спрямо социализма и социалистическия идеал, т. е. спрямо крайната цел на пролетарската освободителна борба. До този международен социалистически конгрес те, заедно с всички други буржоазни оръдия, проповядваха на пролетариата, че на синдикатите не трябвала никаква крайна цел, че те нямали крайна цел, че класовата борба за синдикатите била „тесняшка глупост“, че единствена тяхна задача била най-близките интереси на членовете им, на тяхната професия, че синдикатите могат да достигнат подобрения в положението на членовете си чрез „примирияване и съгласяване“ с господарите, че икономическата и политическата борба биле

две разделни борби, че синдикатите можели да водят икономическа борба отделно и самостоятелно, а политическата отделно, но не самостоятелно, а в съюз, в „блок“ с „прогресивното гражданство“, т. е. като правят „общо дело“ с прогресивно-либералстващите, демократстващи, радикалдемократстващи и социалстващи буржоазни оръдия, че социализмът за синдикатите не бил потребен, той бил пакостен за тях, че не бивало да стават огнище за пръскане социалистическа просвета, между работниците, защото тя щяла била да ги разслаби, да ги разруши, че между тях и партията, и социалдемократията не бивало да има тесни връзки и организационни връзки, защото това означавало подчиненост, опекуство над тях, а главното, че те се заразявали от „сектантски“, т. е. от социалистически дух, стават социалистически. Това проповядваха нашите анархообщоделци на българския пролетариат до Щутгартския конгрес в своите вестници, в своите публични речи, във време на стачки. И всичко това те проповядваха, за да оборват нашите възгледи, възгледите на социалдемократията и нейната тактика спрямо синдикалното движение в България.

От друга страна, анархообщоделците в България до Щутгартския конгрес, както е известно, употребяваха „неутралните“ и „свободните“ синдикати за оръдие, чрез което предприемаха „синдикални борби“ с главната цел да пъдат от работа и да лишават от хляб работниците, организирани при партийните синдикални организации, *да бойкотират* тези работници или да достигнат поне пълното им отлъчване от работниците на „неутралните“ и „свободните“ синдикати, за да могат да се срещат и разберат за предприемане общи синдикални действия. До същата противоработническа тактика прибегваха нашите анархообщоделци и при общата борба на партията и общия работнически синдикален съюз. Както е известно, в борбата на последните против еснафския закон, за прилагането и разширението на закона за женския и детския труд и за коалиционното право на работниците при държавната мина „Перник“, т. е. на работниците при държавните предприятия, нашите анархообщоделци употребиха всички буржоазно-анархистически

средства, за да отклонят работниците на „неутралните“ и „свободните“ синдикати от участието им в общата, в класовата борба на българския пролетариат. С тази цел те, както е известно, устройваха в публичните работнически събрания на партията и нейните синдикати скандали и шайкаджийски нападения. По такъв начин анархообщоделските буржоазни оръдия чрез „неутралните“ и „свободните“ синдикати систематически се стремяха да осуетят всеки опит да се достигне необходимото *единство в синдикалното действие* и онова на работническото движение, в освободителната пролетарска борба в България. Опитите, направени от партийните синдикати в споменатите случаи, за да достигнат едно споразумение за общо действие с „неутралните“ и „свободните“ синдикати, както и протестите и позивите им към последните по повод противната им на работническите интереси егостична „синдикална борба“, анархообщоделците експлоатираха ги като признак на слабост и за насъскването им против партийните синдикални организации, като в същото време ги клеветяха в мнимо стачконарушителство.

Това бяха възгледите и тактиката на анархообщоделците в България до Шутгартския конгрес. Но ето дойде неговата резолюция върху отношенията между партията и синдикатите, която казва и на българския пролетариат, че анархообщоделските възгледи и тактика са противни на неговите интереси, че те нямат нищо общо със социалистическите, че те са възгледи и тактика на враговете на пролетариата и на техните оръдия. Шутгартската резолюция се яви така неочаквано за анархообщоделците и им нанесе такъв поразителен удар, че те и до днес ходят зашеметени и говорят несвестни работи. Когато се появи резолюцията в социалистическия печат, един анархолиберал извикал, че тя била работа на Г. Кирков, а общоделците забравиха да я напечатат във вестника си, като само смънкаха за нея няколко несвестни думи. Днес обаче те се заловиха и по повод на Шутгартската резолюция за известната анархообщоделска политика на извъртанията, на фалшификациите, с цел да заблуждават работниците.

И наистина, анархообщоделците най-първо се заловиха да фалшифицират думите в резолюцията. Напри-

мер, омразните за тях думи: „тесни връзки“, ги заместват с думите: „близки отношения“. В немския текст на резолюцията стои: „innige Beziehungen“, което на български ще рече именно „тесни връзки“. Немската дума „innige“ значи не „близки“, а именно „тесни“. Че това е така се вижда и от френския текст на резолюцията, в който „innige“ се превежда „étroites“, което значи буквално „тесни“. Във френския текст четем: „qui les relations entre les syndicats et le parti selon plus étroites“. Немската дума Beziehungen значи „отношения“, но значи и „връзки“. Също и френската дума relation значи „отношения“, но значи и „връзки“. В резолюцията тази дума на немски, френски и английски има значението именно на „връзки“, а не на „отношения“. Така че в нея е казано именно „тесни връзки“, а не „близки отношения“ и „интимни отношения“, както един общоделец превел думите „innige Beziehungen“ и „relations étroites“ в едно публично събрание. Обаче за анархообщоделците е необходимо да фалшифицират резолюцията.

След тази фалшификация анархообщоделците можеха да извъртят цялата резолюция. Така анархо-либералите днес викат, че тя била нито „общоделска“, нито „консерваторска“; общоделците викат, че тя била нито „либералска“, нито „тесняшка“. Те викат дори, че тя потвърдявала тъкмо техните възгледи и тактика спрямо синдикалното движение. Макар общоделците да проповядват на работниците „свободния синдикализъм“, но вярно е, че „свободните синдикати“ се намират във връзки с тях, под тяхното влияние. Но това значи само, че „свободните синдикати“ в България се намират във връзки с една буржоазна група от дребнобуржоазни политикани и политиканчета и еснафи. А Шутгартската резолюция казва и на работниците от „свободните“ и „неутрални синдикати“, че те вършат престъпление спрямо своите интереси и спрямо интересите на своята класа и нейната освободителна борба, защото те се намират във връзки с буржоазни оръдия и стават техни оръдия за борба против организациите и интересите на своята класа. Така потвърждава Шутгартската резолюция възгледите и тактиката на анархообщоделците спрямо синдикалното движение в България!

Но доколкото тази резолюция наистина потвърждава общоделците, може да се види и от заявленията на главния теоретик на общоделството в България, на Я. Сакъзов, в отчетната му за Шутгартския конгрес публична реч в София. Той казал на „свободните синдикати“, че те трябвало вече да станат, *ако не съвсем червени, поне пембени*, защото другояче не щели да ги приемат в Международното социалистическо бюро. Очевидно е, че с това заявление главният общоделец опроверга преди всичко себе си, а и твърденията на общоделците — негови „момчета“, че Шутгартската резолюция потвърждавала техните възгледи и тактика. Едно пък негово „момче“ в едно друго публично събрание казало на „свободните синдикати“, че ако те възприемели Шутгартската резолюция като „тесняшка“, то щяло да ги напусне! Ужас! Но това „момчешко“ и „ужасно“ заявление пак опровергава твърдението на общоделските буржоазни оръдия, че Шутгартската резолюция потвърждавала тяхното общоделство. Да, тя потвърждава, но само това, че общоделските възгледи и тактика са чисто буржоазни, следователно, противни на интересите на българския пролетариат.

Анархо-либералите от своя страна не обявяват Шутгартската резолюция направо за „либералска“, но, очевидно, искат да кажат на „пролетарците“, че тя е „либералска“, защото е „пролетарска“. Поради това, види се, те я фалшифицират, за да изглежда „пролетарска“. Дори те отиват по-нататък: те високо заявяват, че в България няма социалистическа партия. Ах, какъв ужас! То се разбира, че откато интеллигентските „пролетарци“ избягаха от „диктатурата“ и „котерийността“ на партията, социалистическата партия пропадна! Може ли, наистина, да се говори за социалистическа партия в България, щом в нея няма славните „пролетарци“ като Г. Б. и прочее компания от интеллигентски индивидуалисти и авантюристи? — По никой начин! Толкова повече, че в България синдикатите били подчинени на партията. . . не, не, на една „котерия“! И за да убеди своите славни „пролетарци“, че това анархо-либералско безсъвременно дърдорене съдържа голяма премъдрост, „пролетарецът“ Г. Б. фалшифицира и речта на др. де Брукера.

По-горе споменах какво каза Л. де Брукер в своята реч в пленума на конгреса. Той говори върху резолюциите на френската делегация, която се представляваше от малцинство и мнозинство, всяко от които предложи своя резолюция. Л. де Брукер, като оборва и двете, свършва речта си със следните думи: „Коя от двете резолюции за Франция е по-права аз няма да решавам. Обаче вярно е, че ние няма да учим френските другари, не можем да им налагаме една чужда метода. Отношенията (die Verhältnisse) между партията и синдикатите трябва да бъдат ония на един брак, но синдикатите не трябва да се изнасилват“ (Vorwärts № 197 от 24 август).

Както виждаме, думата у де Брукера е за резолюциите на френските другари, от които едната иска насилствено да се наложат връзки между партията и синдикатите, между които досега няма нищо общо, а другата — да ги остави съвсем „свободни (eine Art Waffenstillstand zwischen Partei und Gewerkschaften — един вид примирие между партията и синдикатите). Думата по-нататък е за това, че конгресът не може да наложи на френските синдикати една чужда форма на връзки с партията във Франция. Обаче, славният „пролетарец“ Г. Б. откъсва последните думи на де Брукера от свързката им и повода, към който се отнасят, и ги поднася на своите още по-славни „пролетарци“ като думи тъкмо отнасеци се към „консерваторите“, които уж изнасилвали синдикатите в България. Чисто анархо-либералска „пролетарска“ метода на убеждаване „пролетарци“!

Прочее, всичкият ужас на нашите анархообщоделци от Щутгартската резолюция се заключава в това, че тя много ясно говори и на българския пролетариат, а именно: че в България има една социалдемократическа работническа партия, която и в теорията, и в практиката се намира в пълно съгласие със социалдемократическата теория и практика, които препоръчват на пролетариата резолюциите на всички международни социалистически конгреси, а сега и резолюцията на Щутгартския международен конгрес; че тази социалдемократическа работническа партия в България е омразната за всички буржоазни оръдия „тесняшка“ и „консерваторска котерия“; че син-

дикатите трябва да се намират в тесни връзки с тази своя партия; че единството в синдикалното движение и изобщо обединението на пролетарските сили в България се постига само под нейното знаме; че анархообщоделците са такива също агенти на буржоазията против работническата класа, каквито са и другите, както например радикалдемократите, и че българският пролетариат трябва да бяга от тях и да се обединява под знамето на социалдемократията. В това се състои всичкият ужас на анархо-общоделците в България от Щутгартската резолюция. Този ужас още повече се увеличава у тях, че тя рязко ги изобличава като агенти на буржоазията и след конгреса.

Ние видяхме как анархо-общоделците извъртат и фалшифицират съдържанието на резолюцията и нейния смисъл. Те същото правят и с речите на делегатите, които защитаваха резолюцията в пленума на конгреса. Например анархо-либералът, т. е. „пролетарецът“ Г. Б., превежда верните мисли на австрийския делегат Бера и на белгийския Л. де Брукера за единството на синдикалното движение и за това, че установяването на тесни връзки между партията и синдикатите не трябва да се използва за разцепление на синдикалното движение. Обаче той обявява на „пролетарците“, че в България няма социалистическа партия; следователно, той им вика: „цепете синдикалното движение, цепете работническите сили, за да създадете на мене „пролетареца“ Г. Б. „социалистическа партия“, тъй необходима за мене, т. е. за щастието на българския пролетариат!“ Значи, анархо-общоделците използват установените между партията и синдикатите в България връзки, като ги представя за насилие над синдикатите, подчинение и опека на партията над тях, за да цепят синдикалното движение и да пречат на обединението на пролетариата с партията. Но това е все същото, което те правеха преди конгреса, което правеха и правят всички агенти на буржоазията у нас. Например, те правят буквално същото, което правят спрямо синдикалното движение и изобщо спрямо социализма в България нашите радикалдемократи. Разликата помежду им е само тази, последните не намират достойно за себе си да излъстяват и изнасилват синди-

катите със социалистически и „пролетарски“ фрази и с фалшификации. Прочетете статията им: *„Новата фаза на социалистическата синдикална политика“* в бр. 82 на в. „Демократ“, и ще видите, че радикалдемократите по същия начин, както и анархообщоделците, се стремят да компрометират пред българските работници както социализма на партията в България, тъй и Щутгартската резолюция. Те, както и анархообщоделците, казват на българския пролетариат, че социализмът на партията бил „сектантски“, „догматичен“, „консерваторски“, „тесняшки“, че тесните връзки, които съществуват между партията и синдикатите у нас и които Щутгартската резолюция препоръчва да стават все по-тесни и във всички страни, считат ги за подчинение, за опекунство на социалистическата партия над синдикатите и, следователно, пакостно за синдикалното движение. Целта на радикалдемократите очевидно е същата оная, която гонят и анархообщоделците — скъсване единството на синдикалното и работническото изобщо движение, пречене на обединението на пролетарските сили в България, насъскване и противопоставяне „неутралните“ и „свободните“ синдикати на социалистическите и на работническата партия. Ясно е, значи, че когато анархообщоделците цитират думите на др. Бера и Брукера се стремят да фалшифицират собствените си мисли и стремежи, за да заблуждават работниците и достигнат същите цели, които гонят по този начин и всички агенти на буржоазията.

Разбира се, че агентите на буржоазията не могат нито другояче да мислят, нито другояче да постъпват спрямо работническото движение. И, както казахме, Щутгартският международен социалистически конгрес, с резолюцията за отношенията между партията и синдикатите, не е имал предвид от анархообщоделци да прави с нея социалисти. Неговата цел беше да посочи на пролетариата, организиран и г'зорганизиран, това, което той трябва да прави, и да даде в ръцете на социалдемократите още едно могъщо оръжие, с което да улесняват откъсването на пролетариата от пакостните за него връзки с буржоазията и от пакостното за борбата му влияние на буржоазните оръдия, и по такъв начин да се обединява под знамето на социализма. Наша длъж-

ност е сега, длъжност на партията и синдикатите е, най-енергично да използват това могъщо оръжие за класо-съзнаването и организирането на нашия растящ пролетариат, с дълбокото убеждение, че с помощта на нашата социалистическа теория и тактика, осветена и от международните социалистически конгреси, ние служим на обединението на нашия пролетариат и създаването от него голямата обществена революционна сила в България, която само може да помогне на нашата страна да върви към по-високи политически и социални форми на съществуване.

сп. „Ново време“, кн. IX, 1907 г.

МОНАРХИЗМЪТ И ДЕМОКРАЦИЯТА

София, април 1908 г.

В една от миналите статии обяснихме каква „социална необходимост“ накара княза да замести бившата на власт буржоазна партия с една дребнобуржоазна котерия, каквато е „демократическата партия“. От друга страна, в същата статия ние видяхме как едни (самите демократи и една част от анархообщоделската дребнобуржоазна котерия) в повикването „отгоре“ демократическата котерия на власт видяха „тържество на демокрацията“ над монархизма, или над „личния режим“, а други (радикалдемократите и другата част от анархообщоделците) видяха в него крачка напред и условие към „тържеството на демокрацията“ над монархическата власт. Всичко това, разбира се, показва само какво голямо дребнобуржоазно тъпоумие вее в главите на „крайните леви“ от „българската демокрация“. Във всеки случай, обаче, откато биде повикана „демократическата партия“ на власт „отгоре“, от княза, политическите вестници всички се въртят около въпроса за „демократията“ и тържеството ѝ над монархизма, над „личния режим“. И докато едни виждат във властващата котерия „тържество на демокрацията“ или крачка напред и условие към него, другите, напротив, правят горещи позиви за борба против монархизма и за „тържеството на демокрацията“. Нещо повече: днес всички буржоазни и дребнобуржоазни партии и котерии бързат да налузят на себе си *демократически* гугла и се обявят борци за „тържеството на демокрацията“ над монархизма, или над „личното управление“. Тъй че днес, погледнато изобщо на това, що пишат вестниците и що говорят агитаторите на различните български буржоазни и дребнобуржоазни котерии, може да се помисли, че тези последните всички, с изключение, разбира се, на народно-либералите, са решени да се борят за „търже-

ството на демокрацията“ над монархизма и че, следователно, в днешния момент между тях няма разлика, господствува едно общо стремление, въодушевява ги един общ лозунг: победа над „личния режим!“, горе „демокрацията“! Обаче, това е така само наглед, а всъщност тъкмо противното се получава и се гони.

Преди всичко, какво се разбира под думата *демокрация*? — Обикновено под тази дума разбират едно управление, основано върху *общото пряко и тайно изборно право* на всички граждани, без разлика на класи, съсловия, народност или вяра. Според основния закон, т. е. според конституцията, управлението в България е основано върху това изборно право. С други думи, според конституцията, България е страна, управлението на която се основава върху господството на *демокрацията*. Но ако това е така, то очевидно е, че въпросът на България не е за извоюването на общото пряко и тайно изборно право — това необходимо условие за господството на демокрацията. При всичко това, обаче, у нас постоянно приказват за борба на „демокрацията“, за „тържество на демокрацията“. Каква е тогава работата? Какво се разбира под „демокрация“ и „тържество на демокрацията“?

Според конституцията, князът, т. е. монархическата власт, назначава и уволнява министрите. Прекият смисъл на това постановление на конституцията е този, че князът, като върховен контролор на управлението, според същата конституция, може да уволнява министри, които, според неговите разбирания, не управляват добре, и да повиква за министри такива, които, според него, са годни за целта. Очевидно е, че това постановление на конституцията е един компромис между монархическата власт и *демокрацията*, основанията на който лежат в обстоятелството, че в даден исторически момент монархизмът е по-силен от демокрацията фактор или че той е необходим съюзник за една част от демокрацията, която обикновено е буржоазната класа, в борбата ѝ или против феодализма, или против новата революционна класа, каквато се явява пролетариатът. Поради това постановлението, че князът назначава и уволнява министрите, съществува не само в конституцията на България, но то съществува или изрично, или произтича от самия дух на конституцията, от самото съще-

ствуване на монархическата власт, в конституциите на всички страни. Англия, например, минава и днес за една страна, в която господства *демокрацията*. Обаче, нейната конституция изрично постановява, че кралят уволнява и назначава министрите. Но в Англия, както и в другите страни, дето буржоазната класа е още фактическата сила, кралят не упражнява пряко и напълно това право, което конституцията му дава. Там това негово право се свежда към простата формалност да подписва указите за промяната в управниците. Там силните, влиятелните в парламента (народното събрание) или в масата от гражданите фракции на буржоазията посочват на краля лицата за министри, макар че и в такива страни никак не се минава и без влиянието на монархическата власт върху състава на министерствата. Във всеки случай, в такива страни правото на монархическата власт да назначава и уволнява министрите днес е ограничено от буржоазната класа, която съставлява още фактическата сила в държавното управление. Разбира се, че днес буржоазната класа сама по себе си нийде не съставлява сила. Тя дотолкова се явява фактически силна спрямо монархизма, доколкото тя държи под своето влияние другите класи, пролетариата и дребната буржоазия и ги мъкне след себе си.

Обаче ако днес в страни като Англия например монархизмът е ограничен в упражняването на своето право да уволнява и назначава министрите, то преди години и там той дълго време напълно е използвал това си право. Обяснението на тази промяна в положението на монархизма посочихме по-горе. Преди буржоазната класа не съставляваше фактическа сила, монархизмът се явяваше по-силен от нея фактор, към помощта на когото тя често е прибегвала в борбата си с феодалната класа, за придобиване права и свободи. Изобщо, в страни с конституционно-монархическо управление, в които буржоазната класа е слаба и поради това ѝ е необходим съюзът с монархическата власт, или за своето издигане или за борба против пролетарската класа, монархизмът се ползува неограничено от конституционните си права, налага своята воля. Такова е положението на монархическата власт у нас днес, с тая обаче разлика, че в България условията са много по-други отколкото другаде.

Несъмнен факт е, че князът в България използва напълно и в най-пряк смисъл правото, което му дава конституцията, да назначава и уволнява министрите, без обаче да посяга върху общото пряко и тайно изборно право, т. е. върху необходимото условие за господството на демокрацията. Но именно този факт, че монархическата власт у нас използва своето конституционно право, при запазването на изборното право наричат неконституционно управление, „личен режим“. Всъщност не може да става и дума за неконституционно управление в България поради това, че монархическата власт упражнява едно свое право, което му дава самата конституция. Управлението у нас не е неконституционно, а е *непарламентарно* в този смисъл, както го разбира теорията, съчинена от буржоазната класа, когато тя се бореше за господство в управлението и когато олицетворяваше в себе си „народа“, демокрацията; т. е. в смисъл, че тя трябва да бъде господар в управлението, а монархическата власт пълно нейно оръдие за поддържане нейното господство над другите класи. Но еднаж конституцията дава право на монархическата власт да се меси в управлението и щом буржоазията не може или няма интерес фактически да ограничи правото на монархизма, тогава не може да се говори за неконституционно управление. Желанието на монархическата власт да упражнява напълно своето конституционно право е толкова неконституционно, колкото и желанието на гражданите да упражняват своето изборно право.

Обаче, в България у буржоазните, особено у дребнобуржоазните идеолози върху този въпрос господства гъста мъгла, една невъобразима бърканица на понятията. От една страна, изглежда като че въпросът у тях е за една борба с монархизма за отнемане правото му да се меси в управлението и предаване последното напълно в ръцете на „народа“, на „демокрацията“. От друга страна, като че въпросът у тях, и предимно у дребнобуржоазните идеолози, се свежда към господството, икономическо и политическо, на дребната буржоазия, на селската маса и градските дребни собственици, под което и разбират „демокрация“ и „тържеството на демокрацията“. Всъщност, обаче, нито буржоазията у нас има желание да се бори с монархизма, нито нашата дребна буржоазия е спо-

собна за такава борба. Нашата буржоазия, напротив, в съюза с монархическата власт вижда необходимото условие за своето възмогане, и нея никак не безпокои обстоятелството, че нейният съюзник — монархизмът, се ползува от правото, което му дава конституцията, да се намесва в управлението, толкова повече, че то става в нейна полза, за задоволяване нейните домогвания. И понеже със засилването на буржоазната класа се засилва и нейният антипод — пролетарската класа, класовата борба между които все повече се изострюва, то нашата буржоазия все повече ще чувства нуждата от съюза с монархизма. Тъй че, за нашата буржоазия не съществува и надали някога ще съществува въпрос за борба с монархизма. Няма да говорим тука и за особеното международно положение на България, което също прави наложителен все потесен съюз на буржоазията с монархическата власт. Но поради казаното, идеолозите на нашата буржоазия, особено по-определените от тях, каквито се явяват народно-либералите, не само нямат желание да се борят с монархизма за фактическото ограничение на неговите права, но и не допускат такава борба като пагубна за „отечеството“ и за неговото бъдеще. Само идеолозите на една част от нашата буржоазия, главно на селската буржоазия — от лихвари и по-едри земевладелци и на разни градски гешефтери-предприемачи и лихвари, а именно народняците, си дават вид, че се борят против монархизма, за отнемането правата, които му дава конституцията. Обаче достатъчно е да знаем каква е тази част от буржоазията, на която народняците се явяват представители, за да видим изведнаж, колко са фалшиви те, когато си налузват демократическа гугла, си дават вид, че те се борят против монархическата власт и за „демокрация“. Тя, заедно с представителите ѝ, минава за консервативна, когато тя е не само консервативна, защото няма какво да консервира, да пази, а е една *реакционна* по дух и домогвания фракция. А такава една фракция никога не ще се бори против монархизма и за „демокрация“; напротив, тя е фракция, която в душата си мрази всякакъв демократизъм и е за най-грубия монархизъм. Достатъчно е да си припомним пълзението на представителите на тази буржоазна фракция пред княза с разни нископоклонни писъмца до него; стига да си припомним недавнашното им нископоклонство

в двореца⁹⁶, дето се явиха въпреки това, че шефът им не бил поканен на вечеря — стига да си припомним тия факти. Без да говорим за ония от миналото им, за да разберем веднага всичката фалшивост на техния демократизъм и на тяхната борба против монархическата власт и за „тържеството на демокрацията“. Тъй че за някаква борба против монархизма, за ограничаване на неговите права от страна на фракциите на нашата буржоазия не може и да се говори. Ако някои от тях понякога си дават вид на такива борци, то е просто демагогия, която винаги се е свършвала и свършва с най-голямо нископоклонство пред монархическата власт. Всичката „борба“ у такива буржоазни фракции против правата на монархизма се свършва с повикването им на власт от същия и със засилването му.

Но ако буржоазията, следователно, и нейните политически фракции не се въодушевяват от някаква борба за ограничение правата на монархизма, то идеолозите на дребната буржоазия не само се въодушевяват от такава борба, но и отиват по-нататък: като възприемат конституционната теория на революционната едно време буржоазия, разширяват борбата до изпразване на монархическата власт в смисъл на заместването ѝ с една дребнобуржоазна република. Обаче, тази борба днес пък и за в бъдеще не само е съвсем безнадеждна, но тъкмо и води към засилването, към подхранването на монархизма. Така поставен въпросът, както го поставят дребнобуржоазните идеолози, очевидно е, че имаме работа с класова борба между буржоазията и дребната буржоазия. Но понеже по същността си това е така, то ясно е, че победата в тази борба може да бъде само на страната на буржоазията, следователно и на монархизма, толкова повече, че една голяма част от дребната буржоазия, от селската маса и градските дребни собственици, се намира под влиянието на първата. Но независимо от това, върху почвата на такава голяма маса от дребни собственици, особено селски, се явява, от една страна, голямото раздробяване на нейната интелигенция в различни, пропити с дребнобуржоазния индивидуализъм на същата маса, дребнобуржоазни политически групи, политически котерии, неспособни за никаква творческа работа; от друга страна, голямата маса на тази класа от дребни собственици, дребната бур-

жоазия, а особено селската маса, консервативна, неподвижна, неспособна към политическа инициатива съставлява най-добра основа за монархизма и за поддържането на буржоазните стремежи и с това тя още повече увеличава безсилието и безплодието на политическите котерии, които се явяват изразители на нейните смътни стремежи. Най-сетне, под влиянието на капиталистическото развитие дребнобуржоазната класа незабелязано за нея и постепенно се разнищва, се разчленява, отслабва и губи икономическото и политическо значение. Това тъй също все повече прави безсилни и политическите котерии, които застъпват интересите на тази опадваща класа, като същевременно ги прави, като управнически групи, безсмислени, безплодни, неспособни за творческа политическа работа. Ясно е, следователно, че дребнобуржоазните политически котерии, били те либерали или прогресивни либерали, демократи и радикалдемократи, или тяхната разновидност от анархообщоделци, от „широки социалисти“ и интелегентски „пролетарци“, никога не ще бъдат в състояние да „превият врата“ на монархизма и да дадат „тържество на демокрацията“. Те не са в състояние да направят това нито по-отделно, нито в една коалиция на всички, било в опозиция, било на власт. Нещо повече: в днешния исторически момент дребнобуржоазните, гърмящи с кухи фрази против монархизма, политически котерии тъкмо идат да засилят позициите на монархизма и да докажат, че условия за „тържество на демокрацията“ липсват. Без да отиваме надалеч, в недавна миналото, най-добро доказателство ни дава днес властващата дребнобуржоазна котерия, наричана „демократическа партия“.

В миналата статия споменахме, че демократическата котерия, щом пое властта, почна с погазването на една от първите точки на своята програма, а именно, въвеждането на „истинско конституционно управление“, като извърши от гледна точка на буржоазната конституционна държава ред беззакония. Независимо от това, но, в стремежа си да изнасили волята на избирателите, за да добие „доверието народно“, тя чисто по либералски, по радослависки начин посегна и посяга, чрез „морално влияние“ и чист полицейски терор, върху общинското самоуправление. Изобщо, в продължение на два месеца демократическата котерия, за да се приготви за предстоящите за-

конодателни избори, - извърши всичко, което вършеха досега всички буржоазни и дребнобуржоазни котерии на власт. Не, тя направи нещо повече. С известното окръжно на министъра на полицията демократическата котерия, под булото да преследва подкупите през време на изборите, посяга върху свободата на агитацията, като дава право на полицията да арестува всеки неприятен за нея агитатор. От друга страна, софийският демократически градоначалник тъкмо пред изборния период издава полицейско разпореждане, под булото на преследване „безделници“, да се интернират работници, които в продължение на 10 деня не си намерят работа. Като имаме предвид, че тъкмо в очаквания период на изборите в някои производства настъпва безработица, то ясно става какъв е истинският смисъл на това полицейско разпореждане. В същото време в провинцията демократическата полиция се туря в услуга на господарите за преследване на борещите се за живот работници, като ги заплашва с интернирания. Всичко това показва много ясно, че демократическата котерия ще даде такава свобода на изборите, каквато всички буржоазни и дребнобуржоазни котерии са подарявали на българските избиратели досега. Обаче всичко това служи за засилване позициите на монархизма, на „личния режим“. И наистина, властващата „демокрация“ върши всичко, което тъкмо може да радва монархизма. Тя в опозиция викаше до бога против тъпченето законите от „личния режим“, против неговите „прахосничества“, канеше всичко „идеално“, целия „народ“ на борба с „личния режим“, с „прахосничеството“ и за „тържеството на демокрацията“, правеше блокове за тази цел. Днес властващата „демокрация“ прави всичко онова, против което уж се бореше и викаше за борба; днес тя сама е „личен режим“ и служи на него безогледно, като тури на служба на същия и „крайните леви“, т. е. дребнобуржоазните интелегентски групи от радикалдемократи и анархо-общоделци. С други думи, българската „демокрация“ не само е неспособна да „превие врата“ на монархизма“, а тъкмо обратно — тя усилва неговите позиции, подхранва неговата сила, неговото тържествуване. Два месеца на власт, и „демокрацията“ е дотам опозорена, че монархизмът ехидно я подиграва, като окичва гърдите на нейните министри с ордени за заслуга. . . към него!

Но, казват, „демократическата партия“ не е „демократия“, имало и друга, „истинска демокрация“. Сигурно демократическата котерия не е „демократията“. Обаче, коя е тази „истинска демокрация“, която сега противопоставят на властващата „демократия“?

Ние видяхме, че буржоазията у нас нито мисли за някаква „истинска демокрация“, в смисъл на ограничаване конституционните права на монарха; напротив, тя е и ще бъде против посягането върху монархическата власт — не, тя е за засилването ѝ и за ограничаване правата и свободите на другите граждани, особено на работниците. Очевидно е, че за дребнобуржоазните котерии „истинска демокрация“ е дребната буржоазия, главно селската маса, и едно управление, наложено със силата на тази класа от дребнобуржоазните политикани. Но ние видяхме, че тази „истинска демокрация“ е една фантазия, една измислица на безсилни дребнобуржоазни политикани и че с дребната буржоазия никаква „истинска демокрация“ е невъзможна. Дребнобуржоазните идеолози се лъжат, като мислят, че ако те успеят да бъдат избрани за депутати в голямо мнозинство, с това вече е осигурена победата на „истинската демокрация“ над монархизма и буржоазията. Обаче, независимо от казаното в тази статия, за да могат дребнобуржоазните котерии да сполучат да привлекат към себе си една голяма част от дребната буржоазия, предварително те трябва да бъдат на власт. Само властта може да им привлече една част от дребната буржоазия. А това ще рече да поемат властта „отгоре“, от ръцете на самия оня, против когото се борят, и което не би ги завело другаде, освен към същото оскандаляване на „демократията“, което днес виждаме. Но и с идването „отдолу“ с мнозинство депутати не означава осигуряване победата. Не е достатъчно да вземеш властта „отдолу“, а важното е да имаш силата да я задържиш и употребиш според желанията си. А дребнобуржоазните политикани никога няма да имат тази сила, защото дребната буржоазия, на която те се опират, никога не може да представлява такава сила. Предвид именно на това ние сме свидетели на този исторически факт, че не само демократите, но и радикалдемократите или радикалсоциалистите на власт навсякъде се обръщат в добри оръдия на буржоазната държава и крепители на монархическата власт. В

България, дето монархизмът е тъй силен и поради това, че нашата дребна буржоазия съставлява грамадна маса, и поради това, че буржоазията може да крепне в съюз с него, другояче не може и да бъде. Следователно, надеждите за тържеството на една дребнобуржоазна „истинска демокрация“ са лъжливи, са едно голямо дребнобуржоазно недоразумение, усилията за реализирането на което винаги ще свършва със засилване позициите на монархизма.

Тъй че при днешното социално положение в България е просто глупост да се мисли за „тържество на демокрацията“. Днес в България има условия за тържество на монархизма, а не на „демокрацията“. И додето пролетариатът в България не стане народ, т. е. додето *българският народ* не се олицетвори в пролетариата и по количество, и по организация и съзнание, дотогава не може да се мисли даже за каквито и да било сериозни демократически придобивки. Обаче и българският пролетариат може да порасне до такава сила не под господството на дребната буржоазия, макар и в лицето на най-радикалните ѝ представители, а под господството на буржоазията, както ни учат великите учители на международния пролетариат Карл Маркс и Фр. Енгелс. Българският пролетариат ще расте по число заедно с капиталистическото развитие, а по организация и сила — чрез пропагандата и агитацията на социалдемокрацията и чрез самостоятелната класова борба. Но поради това великата задача на социалдемокрацията се състои в това, винаги да върви смело напред срещу капиталистическото развитие, да организира и класово съзнава растящия пролетариат, да го издига до решаваща сила в нашия обществено-политически живот, до *народна сила*. Днешният момент, момент на изборната борба, е един от важните моменти, в които социалдемокрацията трябва да развива всичката си енергия, да използва всички средства, които ѝ дава буржоазното общество при властующата демократическа котерия, за да откъсне пролетарската маса от влиянието на буржоазните и дребнобуржоазни оръдия, от техните заблуждения с фалшиви тържества на „демокрацията“ и да увеличи своята сила, силата на съзнателния и организиран пролетариат. За тази цел тази година особено трябва да се използва великият пролетарски

празник — *Първи май*. Този ден социалдемокрацията трябва да го отпразнува възможно най-бляскаво, за да привлече под своето знаме нови пролетарски маси, да ги сгрее с животворните лъчи на революционния, на пролетарския социализъм и ги направи смели борци за освобождението на своята класа. Нека тазгодишният *празник на труда* бъде ден на бляскава манифестация на растящата сила на социалдемокрацията, на исканията и идеалите ѝ, в името на която води самостоятелната, класовата борба на пролетариата винаги, както и в днешния момент, момента на изборната борба.

сп. „Ново време“, кн. IV, 1908 г.

РЕВОЛЮЦИЯТА В ТУРЦИЯ

София, август—септември 1908 г.

Революцията в Турция изненада всички, толкова повече, че сигналът за нея се яви оттам, отдето най-малко се очакваше. Един военен бунт в Македония, каквито не бяха редки в Турция, този път се свърши с един политически преврат, който се състои във възстановяването на конституцията от 1876 година⁹⁷, дадена, значи, от султана по съветите на Митхад паша преди 32 години, но погребана още тогава от същия султан Абдул Хамид II.

Всъщност този преврат не съставлява още самата революция; той е само началото на революцията; той отвори пътя на революцията в Турция. Защото ако всичката работа се свърши с това, че се възстанови конституцията от 1876 год. чрез военния бунт, в такъв случай въпросът се свежда към едно сподручливо военно пронунциаменто, за едно съзаклятие, което успя да наложи волята си на султана, да вземе властта в ръцете си.

Истина е, че под *революция в Турция* обикновено разбират тъкмо тази промяна в управлението ѝ, когато тази промяна сама по себе си е много повърхна. Очевидно е обаче, че революцията в Турция се състои не в тази повърхна промяна в управлението, а в дълбоката промяна на нещата, в промяната на съотношението на силите, в извикването на политико-обществената сцена на обществени революционни сили, които преди не можаха да се проявят или се проявяваха слабо или по пътища, които не им даваха възможност да обхванат цели класи. И най-характерното тука е в това, че именно тази промяна се извърши въпреки волята на авторите на политическия преврат, провъзгласен от военните на 11 юли тази година. Значи, революцията в Турция се явява въпреки волята на авторите на 11 юли, и историческата заслуга на така наречената младотурска партия⁹⁸ се състои в това, че отвори пътя на революцията в Турция. В този

смисъл именно политическият преврат, провъзгласен в Турция на 11 юли от военните, ние наричаме революция в Турция. И за да можем да говорим за изгледите от тази революция, ние трябва да се вгледаме в причините ѝ и в характера ѝ.

Никак не е случайно, дето начело на революцията се яви младотурската партия, душата и силата на която съставляват военните, предимно беговете, синовете на беговете, пашите и разните султански роднини и принцове, и дето нейното дело се посрещна с такава готовност и без всякакво кръвопролитие, без всякаква съпротива от страна на масите и властващата дотогава султанска клика. В Турция и до днес господствуват феодалните отношения. Управляващата класа беше и днес си остава класата на турските чокои, на турските землевладелци — бегове, паши, принцове и султани. Чиновничеството, високата бюрокрация и главно военното съсловие съставляваха, с малки изключения, предимно синовете на беговете, пашите и принцовете, на землевладелческата класа. Като страна, останала назад в развитието, с феодални отношения, Турция представлява днес страна военно-бюрократическа, пропита с теологическите предразсъдъци на Корана и Шерията (свещен закон).

Истина е, че след Кримската война, особено след парижкия договор⁹⁹, феодализмът в Турция се подрови в корените му. Оттогава европейският капитализъм почна все повече да нахлува в Турция и да руши старите основи на турската държава. Най-първо, неговото влияние се отрази върху земеделското ступанство, което от натурално все повече се преобръща в парично. От друга страна, предимно в Европейска Турция, то предизвика едно процъфтяване на занаятчийството, което минаваше и в едро мануфактурно производство, поради което заедно с нахлуването на европейски стоки се яви обратното действие на икономическото развитие, а именно пропадането на ред стари занаяти. Всичко това водеше към националното събуждане на народностите в Европейска Турция и към стремеж за освобождение, от една страна, и от друга — подравяше старите основи на турската държава и все повече я преобръщаше в чисто военно-бюрократическа държава.

При всичко казано, обаче, господстващата класа в Турция си остана землевладелческата в лицето на беговете, пашите, принцовете и султаните. Султанството се явява представител на тази класа, която, за да запази своето господство и влияние над султанството, лиши го от правото на пряко наследство на султанския престол. Както е известно, султаните в Турция се наследстват не от техни преки наследници, а от по-старите им братя. Това е едно старо родово право, което е прокарано и в конституцията от 1876 година.

Честите руско-турски войни през 19 столетие, постоянното откъсване на ред области от турската империя, въстанията на народностите в Балканския полуостров, откъсването от нея на Румъния, Гърция, Сърбия и България; с една реч, отпадъкът на Турция, нахлуването на европейския капитал в нейните останали области и постоянната намеса на Европа във вътрешните ѝ работи привелоха към създаването на военни партии около султанството, които качваха и сваляха султаните насилствено. Но това именно обстоятелство и тласкаше султаните с техните военни партии да се обръщат в оня грозен ориенталски деспотизъм, образец на който представляваше управлението на Абдул Хамид II. Естествено е, че това управление не можеше да бъде израз на господстващата класа; не можеше то да бъде израз главно на интересите, идеалите и стремежите на цялото високо военно съсловие, събирано предимно от землевладелческата класа; то беше лично управление на султана и на военната партия около него, на една камарила всъщност. При такова управление положението в Турция ставаше все по-безнадеждно. Размириците в нейните области, в Македония и Одринско, в Албания и Мала Азия, в Армения и Арабия, въстанията и четнишките борби и все по-наложителната намеса на Европа в нейните вътрешни работи неизбежно водеха турската империя към окончателно разнищване. И колкото повече това положение отиваше към своя край, толкова повече султанският абсолютизъм ставаше по-свиреп и камарилата около него толкова по-стръвна и безогледна в преследванията към патриотите от господстващата класа в Турция, които се обявяваха за „младотурци“. Изобщо мнозинството от представителите на господ-

ствуващата класа систематически се пропъждаше от управлението, от властта, която се даваше на фаворитите от султанската клика, систематически се преследваше и туряше в най-неприятни условия за съществуване. Очевидно е, че господстващата класа, особено в лицето на нейните най-видни представители в империята, на високото военно съсловие, имаше много причини да бъде извънредно недоволна от положението на работите в Турция.

До недавна беговете — те са и землевладелческата класа — упражняваха неотразимо влияние върху управлението на държавата. Обаче, напоследък, независимо от това, дето те губеха политическото си влияние, но и тяхното социално положение окончателно се подкопаваше. Нахлуването на капитализма, както споменахме, постепенно преобръщаше ступанствата им в парични. Но честите въстания напоследък в разните области, размириците, четническите борби, разбойничествата на разни албански, кюрдски и турски харамии, произволите, насилията и грабежите на султанските административни чиновници — всичко това най-зле влияеше върху доходността на чифлишките ступанства на беговете. Поради това те биваха принудени или да продават своите ступанства, или да ги отдават под аренда и да бягат в градовете, или да увеличават експлоатацията върху самото население — турско и християнство, — с което си навличаха неприятни конфликти, за да могат да изкарат предишната рента. Но имаше и друго нещо, което подкопаваше социалното положение на земевладелческата класа. Тя доставяше на държавата високото офицерство, духовенство и чиновничество, но особено първото. Обаче поради общия упадък на държавата и поради лошото управление във всяко отношение, офицерството по цели месеци не е получавало заплата и, очевидно, трябваше да се издържа от рентите на своите ступанства или от ония на бащите им. Това тъй също водеше към икономическото съсипване на господстващата класа и към окончателно подравяне на нейното социално положение.

От казаното става ясно защо революцията в Турция се започна във вид на пронунциаменто и защо последното напълно успя. Както виждаме, цялата господстваща класа, в лице на най-видните ѝ и най-деятелни

представители, взе участие в революцията. Така нареченото младотурско движение в последното десетилетие обгръщаше все по-голяма част от високото офицерство, от беговете изобщо, и от всички, които имаха близки сношения с тях. Но това именно и показва, че революцията в Турция се яви във вид на революция на землевладелческата класа, на феодалната класа против султана, който похити нейната власт, който престана да бъде израз на нейните интереси, стремежи и идеали, който стана неспособен да запази условията за нейното господство, който, напротив, създаде условия за пропадането на империята, следователно и на господството в нея на класата, която го е поставила с цел да служи на нейното засилване.

Обаче революцията в Турция избухна в началото на 20-ия век, т. е. във време на господството на капитализма, който особено в страни, закъснели в развитието, сам се явява най-големият революционен агент и налага своя печат на всяко революционно движение. Самите инициатори на революцията в Турция, без всяко съмнение, се намират под влиянието на всички ония революционни движения, които капиталистическото развитие създава в напредналите страни. Мнозина от тях са живели в последните, други са получили образованието си във високо развити капиталистически страни, идейните и революционни движения на които, естествено, влияеха върху техните умове и ги настройваха най-малко в буржоазно-либерален дух, а някои от тях, макар и много повърхно, ги настройваха в буржоазно-радикалски и дори радикал-социалистически дух. Поради това феодалната революция приема вид на либерално-буржоазна.

Независимо от казаното, но и други обстоятелства дойдоха да дадат този характер на революцията в Турция. Капитализмът, макар и бавно да се развиваше, но той създаваше една търговско-индустриална класа, предимно от християнските и еврейската народности. Господстващата класа в Турция, и изобщо турският елемент в нея, представлява едно сравнително нищожно малцинство. Поради това търговско-индустриалната класа на тия народности се явява представителка на едно население, несравнено по-многочислено от турския елемент, върху което население тя несъмнено упражнява голямо влияние.

Обаче, тази класа най-много чувствуваше потисничеството на турския абсолютизъм и естествено тя съчувствуваше и помагаше на националистичните революционни движения, долкова повече, когато виждаше, че стои в културно отношение много по-високо от турската маса и че откъснатите от Турция техни части се ползват с много по-благоприятни условия за съществуване и развитие. Тази буржоазна класа в Турция посрещна революцията, както знаем, с радост и с готовност да я поддържа. Всъщност тъкмо нейната поддръжка и нейният стремеж да вземе живо участие в революцията правят последната феодално-буржоазна, и по-нататъшното ѝ развитие ще зависи от това, доколко последният елемент ще вземе връх в нея. Но тук ние идем до въпроса за изгледите от революцията в Турция.

Непосредствен повод за избухването на революцията в Турция послужиха чисто външни обстоятелства. Младотурската партия до обявяването на английския проект за реформи в Македония¹⁰⁰ и до срещата на английския крал с руския цар в Ревел¹⁰¹, мислеше, както изглежда, да спаси турската държава чрез изтребването на четничеството в Македония и по такъв начин чрез отнемането почвата за частичното реформиране на тази област, което би привело към откъсването ѝ от империята. Но срещата в Ревел и изработването на новия руско-английски реформен проект, който, ако наистина се приложеше, заплашваше съществуването на Турция в Европа, тласна младотурската партия към един решителен опит да предотврати новата европейска акция чрез една обща реформа на цялата империя. Много характерна в това отношение се явява изповедта на майор Ниязи ефенди¹⁰², който пръв подигна знамето на революцията в Македония. До срещата на английския крал и руския цар в Ревел той, както и неговите другари от младотурските комитети в Македония, най-фанатично преследвал четите и македоно-одринските революционни организации като врагове на империята. Обаче, срещата в Ревел го накара да пригърне пътя на революцията, да повдигне знамето ѝ. Успехът му, както знаем, беше съвсем неочакван. Почти на другия ден след неговото разбунтуване биде провъзгласена конституцията от 1876 година без всякакви сътресения. Този неочакван успех на военния бунт даде основание на раз-

каза, че бунтът предварително бил уговорен със султана чрез главния инспектор в Македония Хилми паша¹⁰³, секретар при когото беше другият главен герой на бунта — Енвер бей¹⁰⁴. Колкото и невероятен да се вижда този разказ, обаче нищо чудно няма в него. Преди 32 години — при аналогични обстоятелства същият султан, в съгласие с тогавашните младотурци начело с Митхад паша, провъзгласи същата конституция. Във всеки случай, след срещата в Ревел съществуването и на султана, и на турската империя изглеждаше поставено на карта. Изходът от положението, в което ги поставяше англо-руският реформен проект, беше само един: конституционната реформа. Бунтът на младотурското офицерство в Македония означаваше провъзгласяването на тази реформа.

И тъй, казаното дотука напълно обяснява защо революцията в Турция се яви под знамето на младотурската партия, на представителите на една феодална класа и защо тя носи характера на феодално-буржоазна революция. Казаното дотука също дава ни да разберем какви са и изгледите от тази революция.

До избухването на революцията в младотурската партия се различаваха две течения: едното либерално, другото радикално и дори радикалсоциалистическо, начело с Парижкия младотурски комитет. Обаче, след възстановяването на конституцията различията помежду им се изгладиха или по-вярно се оказаха само различия във фразите, а по същността си те са били едно и също, въодушевяват се от един и същи идеал. Идеалът на младотурската партия беше и си остава възродяване на Турция чрез конституционна реформа, която запазва господството на османския елемент, и създаването, чрез *османизиране* или *отоманизиране* другите националности в Турция, на една силна *великоосманска империя*. Затова революционността на младотурската партия не отива по-далече от конституцията на Митхад паша. Тази конституция се явява израз не само на интересите на землевладелческата класа в Турция, но и на великоосманските идеали на младотурската партия. Тя е не само напълно консервативна, в смисъл че запазва пълното господство на землевладелческата класа, но в нейната основа лежи и великоосманският идеал. Обаче, този великоосмански идеал е една чиста утопия. Младотурската партия никога не ще

може да запази и направи силна Турция чрез *османизирането* или *отоманизирането* на националностите в турската империя. Напротив, тя с такава политика ще я отслабва, ще я тласка към същото положение, от което иска да я спаси. Младотурската партия не взима в сметка, или взима в сметка, доколкото се надява да използва за своето великоосманско дело, аспирациите, стремежите, дългогодишните борби, традициите и придобитите права на разните националности в Турция. Тя си прави илюзии, че може да претопи всички тези националности в една отоманска нация, да ги османизира. Тези илюзии тя може да осъществи само с потисничество, с насилия, макар и чрез едно конституционно управление, чрез един отомански парламент. Но именно това значи не да се засили Турция, а да се тласка към същото положение, което я заплашваше с погубване. Както споменахме по-горе, турският или отоманският елемент в Турция, в сравнение с другите национални елементи, които влизат в нейния състав, съставлява едно нищожно малцинство. Досега това малцинство се налагаше на мнозинството от националностите чрез силата, която и тласкаше Турция към пропастта. Желанието на младотурската партия да наложи великоосманския идеал на едно малцинство върху мнозинството значи да се отива против революцията. Впрочем, младотурската партия днес употребява вече всичката си енергия против развитието на революцията, за ограничаването ѝ в рамките на постигнатата конституционна реформа. Тя вече показва не само че е представителка на една класа, на която във всеки случай не принадлежи бъдещето, но и своята реакционна природа. И очевидно е, че за революцията в Турция не само нищо не може да се очаква от тази партия, но че тя все повече ще се обявява против нея. Революцията в Турция ще се развива под знамето на други класи, и нейните по-нататъшни изгледи напълно ще зависят от това, доколко пролетариатът в Турция се издигне до класово съзнание и доколко той се организира върху почвата на класовата борба.

От гледна точка на *освободителното движение на международния пролетариат* революцията в Турция би била от велико историческо значение, ако тя би създала една наистина силна държава. Най-първо, тя би се явила

една преграда на завоевателната политика на европейските капиталистически държави, би заприщила пътя на колониално-империалистическите им предприятия в европейска и азиатска Турция и по такъв начин би дала на борещия се пролетариат в тия капиталистически страни повече оръжия и условия за гурянето до стената буржоазното общество и да приближи края на освободителната си борба. От друга страна, такава държава в най-близко бъдеще би се явила една мощна конкурентка в международния капиталистически пазар, а това би увеличило още повече анархията в днешното капиталистическо производство и би създало също за борещия се пролетариат повече оръжия и условия против днешното общество и би приближило деня на освобождението от капиталистическото робство. Независимо от това, такава държава би създала вътре в себе си условия за една мощна пролетарска класа, която би се явила нов мощен борец в редовете на международната социалдемокрация.

Обаче, Турция може да бъде такава държава само тогава, когато се преобърне в една демократическа държава, основана върху принципа на федерацията на нациите, влизащи в нея, върху правото на свободното самоопределяне за всяка от тях вътре в държавата. Само такава една *отоманска* империя е възможна. Само такава една империя може да стане привлекателна сила и за ония балкански държавици, съществуването на които вън от нея ще стане невъзможно и безсмислено.

Но дали революцията в Турция ще се развие до този край ще зависи от ония революционни сили, ръцете на които провъзгласяването на конституцията развърза, ще зависи от революционната сила на буржоазията и особено от оная на пролетариата в Турция, ще зависи главно от това, доколко революцията приема характера и на пролетарска революция. Социалдемократията в България има всички интерес, щото революцията в Турция да се развие до желания край и да не бъде победена тя от реакцията, която преди всичко иде от страна на самата младотурска партия. Тя трябва да направи всичко, каквото зависи от нея, за развитието, за издигането на оная революционна сила в Турция и предимно в Македония и Одринско, без която революцията днес е предварително

осъдена на поражение, а именно за развитието, за издигането на пролетариата.

Няма съмнение, че нашата гледна точка не може да бъде споделяна от нашите буржоазни и дребнобуржоазни патриоти. За тях революцията в Турция се явява една извънредно неприятна изненада. Тя изглежда да тури край на оная мръсна експлоатация със страданията „на братягата отвъд Рила и Родопите“, със „светите национални идеали“, която толкова години упражняваха нашите патриоти за лични и котерийно-партизански цели и за оправдане на своето реакционерство, на своите посягания върху правата и свободите на работническата класа и на преследванията против „социалното зло“, против съзнателния и организиран български пролетариат — против социалдемократията. Революцията в Турция нанася един съкрушителен удар на една политика, която съставляваше златен източник за патриотстващите буржоазни и дребнобуржоазни националности и за заслепяване на невежествените маси от дребната буржоазия — градска и селска — и от работническата класа. Разбира се, това не значи, че те ще престанат да експлоатират и в бъдеще с „националните идеали“. Обаче, едно е несъмнено, а именно, че революцията в Турция отнема им един от най-важните мотиви, с които те прикриваха истинския смисъл на техния патриотизъм. Естествено е, че нашите буржоазни и дребнобуржоазни патриоти посрещнаха революцията в Турция с голямо огорчение, със смут, забъркване. Естествено е, че те и до днес не са в състояние да определят ясно своите отношения към нея.

Истина е, че в буржоазния печат се изказаха два различни възгледа върху отношенията на България към революцията в Турция. Единият се изказва от правителствените вестници и се споделя от някои вестници на опозицията. Това е възгледът изобщо на дребнобуржоазните политикани. Другият се поддържа от вестниците на буржоазията, а именно от вестниците на народно-либералната партия, на стамболовистите. Обаче и двата възгледа не са ясни.

И наистина, правителствените вестници поддържат възгледа, че България трябвало да държи едно отношение на следене развитието на събитията в Турция, без да

се изказва за или против тях. Защо България трябва да държи такова поведение към революцията в Турция, правителствените вестници не казват. Обаче, смисълът му може да бъде само един. „Демокр. правителство“ очаква едно разбъркване на работите в Турция, една контрареволуция, която, ако наистина се яви, ще разбърка всичко в Турция. То даже желае това, като си мисли, че при една контрареволуция ще може навярно под булото на запазване „своите братя“ да нахлуе в Македония и Одринско и по такъв начин да осъществи „заветния идеал“, „да освободи братята отвъд Рила и Родопите“. С една реч, „демократическото правителство“ играе на една „голяма политика“, навярно, диктувана *отвън*, но реализирането на която може да струва не само строшване главата на „властващата демокрация“, но и на България. При всичко това, обаче, тази „голяма политика“ се одобрява от всички политически котерии, които се явяват предимно дребнобуржоазни, като либерали, прогресивни-либерали, радикалдемократи, общоделци, и от лихварско-земледелческата, народняшката котерия, но с тази само разлика, че, според тях, България още сега трябвало да извърши това, което „властващата демокрация“ отлага. Вестниците на всички тези дребнобуржоазни котерии гърмят днес против „некадърността“ на „демократическото правителство“, против неговата „политика на скръстените ръце“.

Съвсем друг е възгледът на буржоазните вестници. Те, напротив, поддържат, че България веднага и открито трябвало да се обяви за новия режим в Турция, на страната на младотурската партия и да сключи формален съюз с Турция, според който, България се ангажира със своята сила да защитава „млада Турция“ против една контрареволуция, за което последната пък се ангажира да защитава българските национални интереси в Македония и Одринско. Този възглед, разбира се, е много поясен, говори нещо по-определено. Той е възглед наистина на една буржоазия, която гледа по-далече от дребнобуржоазните политикани и от една лихварско-земледелческа котерия. Но в този възглед има нещо, което в основата си се схожда с първия. Очевидно е, че в основата и на този възглед лежат пак великобългарските „национални идеали“, само че пътят за тяхното постигане за буржоазните

патриоти е друг. За последните, очевидно, този път с съюзът с „млада Турция“, който, надяват се, ще създаде в близко бъдеще условия за една целокупна България. Тази политика наглед, наистина, е много практична и разумна. Обаче, тя е основана на предположението, че младотурската партия ще бъде принудена да се откаже от своите великоосмански стремежи. А това е само едно предположение. По-вярно е, че младотурската партия само ще използва съюза или ще приеме тази политика, за да използва България за постигане на своите османски националистично-империалистични идеали. С други думи, съюзът на България с Турция не ще разреши главния въпрос за съществуването на Турция и на България, както и на другите балкански държавици. Друг би бил въпросът, ако България влезе като съставна част на османската империя на федеративни начала и по такъв начин обедини и българския елемент в Македония и Одринско.

Но българският съзнателен и организиран пролетариат — социалдемократията в България, не може да си прави илюзии. Както изтъкнахме, нито от младотурската партия, нито от българската буржоазия може да се очаква една такава революционна, спасителна за Турция и за балканските народности политика. Към такава политика могат да бъдат тласнати те само от развитието на революцията в Турция. Но за това е необходимо класосъзнаването и организирането на пролетариата в Турция. На социалдемократията в България се налага дълг да помага на това, доколкото ѝ позволяват силите. Тя трябва същевременно енергично да изобличава реакционерната политика на „българската демокрация“ — властваща и опозиционна, — като енергично критикува и политиката на буржоазията. Тя трябва да бъде всяка минута готова да подигне глас на енергичен протест против всеки опит на „демократическото правителство“ да направи България оръдие на чужди стремежи против революцията в Турция, както и против опита на буржоазните патриоти да я правят просто оръжие на великоосманските стремежи на младотурската партия. Но за да има нейният протест по-голяма сила, социалдемократията в България трябва всяка минута да работи за своето за-

силване, за все по-голямото сгъстяване на своите редове. Нейната дейност във всяка област от общественно-политическия живот винаги трябва да служи преди всичко за нейното собствено засилване. Само по такъв начин социалдемократията в България ще бъде в състояние да изпълни дълга си и към революцията в Турция, която има толкова голямо историческо значение от гледна точка на освободителното движение на международния пролетариат.

сп. „Ново време“, кн. VIII—IX, 1908 г.

ПО ВЪПРОСА ЗА ДРУГАРСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ В ПАРТИЯТА*

Откато в софийската партийна организация се явиха така наречените „прогресисти“¹⁰⁵, местният ѝ комитет поставя на публично разискване пред организацията ред въпроси. Сега той поставя на разискване въпросът за партийните другарски отношения. Защото „прогресистите“, както правиха и анархо-либералите преди три години, когато решиха да избягат от „диктатурата на партията“, за да оправдаят своето противопартийно поведение, постоянно се оплакват от това, че в нашата организация нямало партийни другарски отношения. Очевидно „прогресистите“, както и анархо-либералите, с това обвиняваха мнозинството от организацията в недругарски отношения към тях, в накърняване партийните другарски отношения спрямо тях. По такъв начин, както анархо-либералите преди искаха, тъй днес и „прогресистите“ искат да оправдават своето противопартийно поведение с това, че мнозинството от организацията постъпвало не другарски към тях, че то накърнявало партийните другарски отношения спрямо тях. Но тъкмо предвид на това необходимо става да се постави открито, публично пред организацията на разискване и този въпрос.

Няма съмнение, другари, че в софийската партийна организация другарските отношения са нарушени. Но пита се: от кого и как са нарушени? Обаче, за да отговорим на този въпрос правилно, трябва предварително да отговорим на общия въпрос: в какво се състоят партийните другарски отношения?

Върху този въпрос досега в организацията никак не е разисквано. Сега обаче ни се налага да се спрем върху

* Тази статия е реферат, държан пред софийската партийна организация на 21. XII. 1908 г. и стенографирана от Б. Стефанов.

него. Преди всичко трябва да забележим, че ония, които се оплакват от недругарски отношения, основават своите оплаквания върху случайни обноси, които съвсем не характеризират партийните другарски отношения. Те основават своите оплаквания върху това, че едни партийни членове не ги поздравявали, или криво ги гледали, други не ги наричали „другари“, трети рязко ги критикували и четвърти право им казвали, че разсъждават като общоделци или анархисти. Това именно те наричат недругарски партийни отношения, нарушение на партийните другарски отношения. Обаче съвсем не в това се състоят партийните другарски отношения и нарушението им.

За да разберем същността на партийните другарски отношения, трябва най-първо да се спрем върху същността на понятието „другар“. Сигурно мнозина мислят, че думата „другар“ е само една дума условна, дума, която случайно е приета в обръщенията си едни към други на партийни членове. Обаче това не е вярно. В думата „другар“ ние влагаме едно понятие от много по-дълбок смисъл. С думата „другар“ ние изразяваме връзките, които съществуват между партийните членове, които ни свързват в една организация, в една партия. Щом някой бъде приет в организацията, следователно, стане член на партията, той доброволно приема и връзките, които определят партийните другарски отношения. Тия връзки между партийните членове са тъй тесни, щото нарушат ли се те, нарушава се и партийното другарство. Но в какво се състоят тия връзки?

Преди всичко трябва да забележим, че тия връзки не се установяват от някого произволно. Те се установяват от ония задачи и цели, които цялото, партията, има да постига, както и от средствата, похватите и начините, с една дума от тактиката, с която партията постига своите задачи и цели. Вие знаете, другари, от програмата, че главна задача на нашата партия е да насочва борбата на работническата класа към крайната ѝ цел. Също така вие знаете, че крайната цел на работническата борба е освобождението на пролетарната и създаване на ново общество, в което няма експлоататори и експлоатирани, господари и роби — социалистическо общество. Но именно за да се постигне тази крайна цел, главна задача на пар-

тията съставлява насочването борбите на работническата класа към нея. А това ще рече, главна задача на партията съставлява да откъсва пролетариата от буржоазията и от нейните дребнобуржоазни оръдия, да го организира в класови пролетарски организации и по такъв начин чрез непримирима класова борба да завоюва политическата власт и осъществи социалистическото общество. Това съставлява тактиката на нашата партия, от която тактика произтичат начините и средствата, чрез които реализира тактиката си, достига своята задача, и които партията във всеки даден момент определя чрез конгресните си резолюции.

Тъй че връзките, които съществуват между партийните членове, които ги свързват в едно цяло, се установяват от задачите и целите на партията, както и от нейната тактика и произтичащите от нея начини и средства, определяни от партийните конгреси. Но от това вече става ясно, че партийните другарски отношения произтичат от задачите и целите на партията, както и от тактиката, която произтича от тях и с която партията достига тия задачи и цели. С други думи, партийните другарски отношения произтичат от общопартийната борба в името на задачите и целите на партията и чрез нейната тактика. Тази именно обща борба свързва всички, които влизат в партията, тя им предава качеството на партийни другари и определя партийните другарски отношения. И затова „другар“ ще рече *съратник, съборец*. Именно защото ние влизаме в партията, за да се борим за достигане задачите и целите на партията чрез нейната тактика и с ония произтичащи от нея средства, които се определят от конгресите с резолюции — именно затова ние сме *партийни съратници, партийни съборци, партийни другари*.

Подир гореказаното лесно е сега да се разбере кои партийни членове, кога и как нарушават партийните и другарски отношения. Очевидно е, че ония партийни членове, които предано служат на общата партийна борба, които влагат в нея всичките си сили — енергия, ум и талант, те не само не нарушават партийните другарски отношения, но, напротив, в тях те добиват най-високоценен израз. Защото такива партийни членове се явяват въплъстен израз на ония тесни партийни връзки, които съставляват основата на партийното другарство. И много есте-

ствено е, че колкото по-предано партийните членове служат на общата партийна борба, колкото повече те влагат в нея енергия, ум и таланти, толкова по-високо те стоят в очите на всички ни, на цялата партия, толкова по-голямо уважение заслужават, толкова по-ценно е партийното другарство у тях. Обратио: партийни членове, които престават да разбират общата партийна борба, задачите, целите, тактиката на партията и средствата, произтичащи от тях, с които се бори тя, такива именно партийни членове нарушават партийните другарски отношения, защото те вече скъсаха с ония тесни партийни връзки, които съставляват основата на партийното другарство. Такива членове могат още да се числят в партията, обаче всъщност те от момента, когато скъсаха партийните връзки, престанаха да бъдат наши партийни другари. Те от тоя момент не само престават да бъдат наши съратници, съборци, но и се обръщат в партийни противници. В такъв случай изключването на такива членове става неизбежно. То се налага на партията по необходимост, ако такива партийни членове сами не напускат партията или ако те не са способни да възстановят скъсаните от тях партийни връзки.

Няма съмнение, че отделни партийни членове могат да имат по някои партийни въпроси различни възгледи. Но ако те изказват възгледи, коренно противоположни на общопартийните, и ако партията в ред конгреси ги отхвърля категорично, в такъв случай те са длъжни да се подчинят на общата воля на цялото, да се откажат от своите противопартийни възгледи, додето животът не убеди партията в погрешността на нейните възгледи, и да продължават да взимат участие в борбата ѝ предано. Но ако такива партийни членове, въпреки това, че партията в своята цялост не иска да чува за техните възгледи, искат да ѝ ги натрапят чрез явни противопартийни начини и средства, в такъв случай те скъсват партийните връзки с партията, очевийно нарушават партийните другарски отношения. В такъв случай изключването им из партията става наложително, защото оставането им в партията означава допускането им да пречат на нейната дейност. Разбира се, че една партийна организация трябва да се опита да привиква такива членове към подчиняване

на общата партийна воля, на партийната дисциплина, като изтъква погрешността на техните противопартийни възгледи и по такъв начин да им помогне да възстановят партийните връзки, които те скъсаха, и партийните другарски отношения, които те нарушиха. Обаче, никога една партийна организация не трябва да допуска, щото тя да се обръща в място за спорове с такива членове. Защото както партията, тъй и отделните ѝ организации не са клубове за диспути, за полемика, а са организации за действие, за борба. Обръщането на партията в един общ клуб за диспути, както и отделните ѝ организации в клубове за полемика с едно малцинство, както това за жалост се допусна да стане в софийската организация от година и половина насам, означава, да престанат те да бъдат организации за действие, за борба. Такова извратяване характера на организациите не само спъва тяхното развитие и дейност, но и ги дезорганизира. А тъкмо това именно дирят ония, които вече скъсаха партийните връзки и нарушиха вече партийните другарски отношения.

За да илюстрирам мислите, изказани дотука, ще ми позволите да се спра върху няколко примера.

Тези, които скъсаха партийните връзки, приказват за някакво „прогресивно течение“ в нашата партия. Но в нашата партия такова течение няма. Имаше в софийската организация няколко амбицирани интелегентски честолюбия, които отдавна бяха скъсали партийните връзки и които успяха да разбъркат главите на няколко работници-партийни членове. Обаче, това, което те вършеха и което кръстиха „прогресизъм“, не съставляваше никакво „прогресивно течение“. Защото за да имаше течение, трябваше да има някаква нова теория, някакви нови възгледи. А „прогресизмът“ на няколкото амбицирани интелегенти не се яви като резултат на нови възгледи в партията, а като резултат на нуждата да се прикрият настъпените честолюбия на интелегентските индивидуалисти, да се прикрият противопартийните им стремежи. „Прогресизмът“ не е нищо друго, освен същото това, що беше *анархо-либерализмът* в началото на появяването му в партията. Произходът на „прогресизма“ е същият оня на *анархо-либерализма*. Затова спра-

ведливо някои другари наричат „прогресизма“ *анархо-прогресизъм*, а носителите му *анархо-прогресисти*, т. е. хора анархисти, които не се съзнават като анархисти, а се мислят за прогресисти.

И наистина, да си припомним какъв беше произходът на *анархо-либерализма* в нашата партия и какъв е този на *анархо-прогресизма*. Няма нужда да отиваме много далеч, за да си припомним произхода на *анархо-либерализма*. Припомнете си това, което недавна авантюристът Харлаков¹⁰⁶ разправи в публично събрание. Този авантюрист разправи, както знаете, че на г. Бакалов трябвало да избяга от партията по *чисто лични цели*. Какви бяха тия Бакаловски *лични цели*, ние всинца ги знаем добре. Те са почти същите, за които разправя днес авантюристът Харлаков и за постигането на които той стана главно оръдие. Късо казано г. Балаков не искаше да бъде стесняван в търговско-социалистическите си предприятия от партията, и когато видя, че партията иска вече да го стесни, веднага потърси начин да избяга от нея. При това той трябваше да избяга от нея, за да избяга и от партийната анкета върху неговото поведение в партията, учредена от партийния конгрес в София. Но да избяга сам, не струваше, не можеше да постигне своите *лични цели*. Трябваше да си отмъсти на партията, като я напусне с шум, с едно сътресение в нея. А тъкмо това търсеше авантюристът Харлаков, който без шум и авантюри не можеше да съществува. Както той сам сега разправя публично, Бакалов му бил обещал 1,000 лева да даде за агитация против партията, а за такъв авантюрист като Харлаков това съставляваше един живот пълен с авантюри, с разнообразие, с шум около него и при това под идеалния предлог — борба против „котерията“ и „интелигентската диктатура“, за спасението на „пролетариата“ от тази „диктатура“. Ето такъв беше произходът на *анархо-либерализма* в нашата партия.

Тъй че *анархо-либерализмът* се яви израз не на някакво партийно идейно течение, а на *чисто лични цели* на интелигентски анархисти. Но за да прикрият тия *лични цели*, трябваше с нещо да теоретизират, да намерят някакво оправдание на своето противопартийно поведение и бягство от партията. Първо време, както знаете, *анархо-либералите* не изтъкваха никакви определени възгледи. В главите на *анархо-либералите* царуваше цяла анархия.

Колкото глави имаше у тях, толкова и различни мнения. Едничкото нещо, което противопоставиха на партийните възгледи, беше — да нарекат партията „котерия“, а управлението ѝ — „интелигентска диктатура“. По-сетне те нарекоха себе си носители на „висшата фаза на социализма“, на „демократическия централизъм“, „пролетарци“ и „обединители“. По такъв начин анархо-либералите можаха да прикрият за известно време своите *лични цели* и да заблудят и завлекат несъзнателни дребнозанаятчийски работници. Но ето сега ние сме свидетели на пълното им разкапване и по същите *чисто лични цели*, които преди три години ги накараха да напуснат „котерията“, а днес бърже да се гурнат с главата надолу в общоделското бласто.

Също такъв произход има и анархо-прогресизмът в софийската организация. Ще ми позволите да се спра върху този произход, защото някои мислят, че „прогресизмът“ си водил началото от 15 октомври, а други — от Плевенския конгрес. Нито едното, нито другото е вярно. Анархо-прогресизмът има своето начало много по-отрано и неговият произход също така, както и произходът на анархо-либерализма, се намира в *чисто личните цели* на интелигентски индивидуалисти. И наистина, известно ви е, че преди Плевенския конгрес госпожа К. Тинева беше нещо като помощница в редакцията на „Работнически вестник“. Обаче предвид на това, че имаше опасност вестникът да свърши с голям дефицит, и предвид на това, че персоналът в редакцията му се оказа излишен сравнително с работата в него, Централният комитет още през април 1907 г. беше решил да се съкрати той, като се уволни К. Тинева като излишна и безполезна за редакцията. Тука считам себе си длъжен да изповядам пред вас един мой грях. Много вярвах в предаността и порядъчността към партията на бившия партийен чл. д-р Илиев — мъжът на К. Тинева. Но все предполагах, че едно неочаквано уволнение на последната от редакцията можеше да го огорчи, и затова счетох за нужно да го предупредя, само като му загатнах, че предвид на такива и такива обстоятелства необходимо става да се направи съкращение на персонала в редакцията. Това беше една моя грешка, защото веднага се оказа, че много съм се лъгал в предаността и порядъчността на тези двама съпрузи

към партията. Разбира се, д-р Илиев не можеше да не се сети, че излишен човек в редакцията не може да бъде друг освен неговата другарка. И какво виждаме след това? — Вие знаете, че тъкмо в това именно време д-р Илиев, като се възползува от известни недостатъци в редактирането на вестника, които недостатъци всички виждахме и признавахме, подигна цял поход лично против редактора на вестника, когото вероятно сметна главен виновник за нуждата от съкращение на персонала в редакцията. Тука, другари, е началото на така наречения „прогресизъм“. Както виждате, той в началото не представляваше никакъв израз на някакъв възглед, той се явява, както и анархо-либерализмът, просто израз на *чисто лични цели* на амбицирани интелегенти в софийската организация. Вие виждате, че произходът на анархо-прогресизма се намира в *чисто личните цели* на д-р Илиев и К. Тинева. И те, както направиха и анархо-либералите, трябваше да прикрият с нещо, с някакъв възглед своите *лични цели*. И те, както направиха и анархо-либералите, първо време се заловиха да компрометират пред слабите още работници партията и учрежденията ѝ. Истина е, че те не излязоха още открито и публично да нарекат партията „котерия“ и управлението ѝ „интелигентска диктатура“. Обаче, тайно те това вече вършат, и бъдете уверени, щом се намерят вън от редовете ни, това ще им бъде първият аргумент против нея и нейните учреждения. Във всеки случай, първо време анархо-прогресистите никакъв възглед не изтъкваха. Само по-сетне, а именно след глупавата им „акция“ на 15 октомври¹⁰⁷, за да прикрият и оправдаят своето противопартийно поведение, усвоиха анархо-либералския възглед за „обединението“. Тогава те се нарекоха „прогресисти“ и заприказваха за „прогресистко течение“. Оттогава те почнаха систематически да късат партийните връзки, връзките с партията, и систематически да нарушават партийните другарски отношения.

Сега, понеже тука в софийската организация става въпрос за това, че нямамо партийни другарски отношения, и главно това се говори от ония, които отдавна скъсаха всички партийни връзки и нарушиха партийното другарство — ще ви моля да имате търпението да ви приведа

няколко факти, от които ще видите кои и как нарушиха партийните и другарски отношения.

За по-доброто уреждане редакцията на „Работнически вестник“ Централният комитет и Контролната комисия на партията внесоха в Плевенския партиен конгрес един проект, който се прие от конгреса почти единодушно. Обаче решението на конгреса никак не отговаряше на *личните цели* на д-р Илиев и неговата госпожа. Затова те и техните приятели останаха извънредно недоволни от конгресното решение на въпроса по уреждането редакцията на „Раб. вестник“. И оттогава те за да отмъстят на конгреса, на партията и на нейните управителни тела, почнаха да късат партийните връзки, да нарушават систематически партийните другарски отношения с всевъзможни интриги, клевети и просто псувни по адрес и на партията, и на конгресите, и на конгресистите, и на решенията им, и на партийните учреждения, и на отделни лица.

Веднага щом се върнахме от Плевенския конгрес, на другия ден се явява в редакцията д-р Илиев и писмено заявява на др. редактор, че преставал да пише във вестника (даваше сведения из чужбина), понеже се считал обиден от др. Г. Кирков, който го бил нарекъл пред конгреса „бърборко“. Намесих се в разговора и му казах, че това е подла интрига, че др. Кирков нито в един случай не е споменал неговото име, а камо ли да го нарече „бърборко“, и за да се увери в това, настоявах да отиде при др. Кирков да му поиска обяснения. Той обеща да отиде уж. Обаче не отиде и престана да пише във вестника, а също и в списанието. По такъв начин, както виждате, д-р Илиев и неговата госпожа веднага след Плевенския конгрес скъсаха партийните връзки, нарушиха партийните другарски отношения. Още оттогава те престанаха да бъдат партийни съборци, партийни другари. Това, обаче, не им пречеше по-сетне да имат безсрамието да искат чрез партийните органи да хулят партийните дейци и учреждения и да пишат в полза на анархо-обшоделството. С това те показаха не само, че скъсаха връзките си с партията, но и че са против нея, стоят в нея, за да я дезорганизират и, по такъв начин, очевидно, да ѝ отмъстят за това, че не служи на техните лични цели.

Но по-нататък, вие другари, бяхте свидетели, как след Плевенския конгрес, когато делегатите даваха отчет, Г. Кръстев се нахвърли върху Плевенския партийен конгрес. Както трябва да помните, той тогава каза, че конгресът се състоял от глупави работници, които нищо не разбирали и че резолюцията по партийния печат била каучукова и т. н. От друга страна, вие помните, че още тогава ви обърнах вниманието, какво тези амбицирани интелегентски господа имаха за цел да създадат настроения в организацията, да я разделят на партизански лагери и, по такъв начин, да нарушат партийните другарски отношения в софийската организация. За жалост организацията тогава не обърна сериозно внимание на моите предупреждения и даде възможност на амбицираните интелегентски фарфари в продължение на година и половина да продължават противопартийната си дейност в софийската организация. Трябваше да дойде 15 октомври, за да отвори очите на всички ни върху противопартийната дейност на така наричаните сега „прогресисти“.

Софийската организация осъди 15 октомври, като го окачества като една грешка. Обаче според моето дълбоко убеждение, той беше един предателски опит на местния комитет тогава, който се вдъхновяваше от д-р Илиев и госпожата му, спрямо партията и с цел да отмъстят на партийното управление. Убеден съм, че 15 октомври беше нагласен от тези озлобени господа в споразумение с анархо-общоделците за подкрепа на „общогражданската акция“. Мерзкото им поведение по този случай ме убеди в тяхното предателство. Въпреки това, че властите изрично забраниха каквато и да било демонстрация на 15 октомври, обаче местният комитет постоянно дигаше шум, че на 15 октомври щял да направи демонстрация. Три дена преди 15 октомври д-р Илиев наричаше най-голяма глупост една демонстрация на 15 октомври. Обаче, три дена след това в партийната организация в публично събрание, пред тайни полицейски агенти и правителствени шпиони, е викал: „каквото и да става, но трябва да се направи демонстрация“. В миналото заседание на организацията др. Г. Кирков окачества поведението на д-р Илиев като поведение на агент-провокатор. И наистина, един чиновник, току-що повишен във

висок чин и който току-що уверяваше, че му правили бележки в министерството за участието му в работите на организацията, да излезе в едно публично събрание и тъй демонстративно да го подканя към демонстрация, дори и в случай че бъде забранена — несъмнено е, че неговата роля прилича на агент-провокаторска. Тази негова роля може да се обясни и с това, че за д-р Илиев беше важно по какъвто и да е начин да противопостави организацията на партията и на нейните учреждения, на Централния комитет главно, и, по такъв начин, да задоволи своята и на своите приятели отмъстителност. Когато едни партийни членове скъсат партийните връзки, нарушат партийните другарски отношения, тогава цялото им поведение е провокаторско.

Предприетият опит на 15 октомври не можеше да не се подхвърли на рязка критика. И тя се упражни както в печата, тъй и тука в организацията. Обаче, наместо да се откажат от противопартийната си дейност, амбицираните интелегенти след това още повече нарушаваха партийните другарски отношения и за оправдаят противопартийното си поведение, почнаха да противопоставят на партийния възглед по въпроса за „обединението“ свой, т. е. анархо-общоделския. Тогава, както знаете, те поставиха пред организацията на разискване въпроса за „обединение“. Много характерно при този случай беше това, че преди да узнаем ние за новото дело на нашите „прогресисти“, няколко седмици преди нас нашите противници вече знаеха, че д-р Илиев пишел статии против партийния възглед по „обединението“ и че той щял да държи пред организацията реферат в същия дух. В това време д-р Илиев със своята госпожа и техните приятели, които дотогава не можеха да чуят имената на Бакаловци, Харлаковци и др. подобни наши противници, и пак по *чисто лични причини*, вече се прегръщаха и комплотираха против „котерията“, против нашата партия. Тука ние имаме не само един превъзходен образец на окончателното нарушение на партийните другарски отношения, но и на едно безчестно, подло отношение към партийното другарство. Да стоиш в редовете на една партия, да се оплакваш, че нямало в нея партийни другарски отношения и в същото време да правиш комплоти против нея и

с нейните противници — такова поведение не може да се окачества другояче, освен с подло, безчестно.

Няма да се спирам върху интригите, които д-р Илиев развиваше пред едни партийни членове против други, и върху оная корупция, която той сееше сред работниците, като най-некултурните и тъпоумни в едни случаи наричаше пред другите работници високо развити, а в други случаи ги наричаше най-некултурни и тъпоумни елементи, лумпащи, нито пък върху това, как той винаги възбуждаше дивата еснафска завист на тези некултурни и тъпоумни работници против всеки наистина издигнат и енергичен работник. Всичко това ви е известно и в миналите събрания подробно е изтъкнато. Обаче на един факт от противопартийната дейност на „прогресистите“ много малко се спряхме. А той беше достатъчен, за да хванете веднага за ухото преди всичко г. д-р Илиев и да го изхвърлите из партията. Думата ми е за партийния съд. Те употребиха всички средства, за да компрометират този партийен институт. Д-р Илиев *напълно съзнателно* се стремеше към това, но и тука той държа не само противопартийно, а и твърде непорядъчно поведение. Тъкмо в деня, когато с негово съгласие трябваше да заседава съдът, той, без да счете за нужно да съобщи на председателя му, замина за странство, като тласна другите двама членове на съда в престъплението — да напуснат съда без всякакви сериозни причини, като мислеше, че по такъв начин ще направи невъзможно изпълнението на задачата му и ще го компрометира. Разбира се, не можаха да успеят да постигнат своята цел, но поведението на д-р Илиев спрямо партийния съд е също един превъзходен образец как и кои нарушават партийните другарски отношения.

Подир това считам за излишно да се спирам върху известните вам скандали, устроени от „прогресистите“ в телеграф. пощ. и телефонен синдикат и в обущарската група в София¹⁰⁸. Вие знаете, че тези скандали, както и ония „отворени писма“ на изключените из учителската социал-демократическа организация членове, разните „позиви“ и „манифести“, всички се въодушевяваха от д-р Илиев и неговата компания. И тези нахалници имаха дързостта да говорят, че в нашата организация нямало партийни

другарски отношения! Истина е, че партийните другарски отношения бяха нарушени. Но крайно нахално е да се оплакват от непартийни другарски отношения ония, които систематически ги нарушаваха. Прочее с такива оплаквания те искаха да прикрият своето противопартийно поведение.

Преди да свърша, другари, трябва да се спра специално и върху поведението на изключената от партията К. Тинева. Трябва да се спрем и върху нейното поведение, защото след изключването ѝ, се намериха членове на организацията, които казват, че против нея не били изтъкнати факти. Истина е, че тия другари, които внесоха предложение за изключването, избягваха да привеждат факти за К. Тинева. Очевидно те считаха неудобно да говорят за нейното поведение в организацията. Обаче аз мисля, че когато е въпрос за изключването на един член, макар и да е една жена, трябва да се изваждат всички факти, които налагат изключването им от партията. Толкова повече, че фактите не са от такова естество, щото изказването им публично да представлява някакви неудобства. Другояче се дава възможност да правят от изключването им мъченици на някаква „диктатура“. Поради това считам за нужно да се спра върху поведението на К. Тинева в тукашната организация, още повече, че то също се явява превъзходен образец на нарушение партийните другарски отношения.

В подробности не ще се впускам; ще бъда кратък. Това, което госпожа К. Тинева вършеше в тукашната организация, ни напомнюва дезорганизаторската ѝ дейност в бившата варненска организация преди няколко години. Тя там беше разделила организацията на два враждебни лагера, които най-сетне я доведоха до пълното ѝ разкапване. Централният комитет на партията беше принуден ред години да се занимава с раздорите в тази организация. Причина на раздорите не бяха никакви различия във възгледите, а чисто лични, недругарските отношения, които развиваше тогава К. Тинева. Тя беше образувала около себеси един кръжок от момичета и младежи партийни членове, който и в организацията, и вън от нея винаги се държеше отделно от другите партийни членове. Вън от организацията този кръжок, повечето от празни хора, се занимаваше с разходки и екскурзии, а вътре в организацията се държеше крайно предизвика-

телно към останалите партийни членове. Бях лично свидетел на това дезорганизаторско поведение на този кръжок, начело на който беше К. Тинева. Централният комитет беше ме пратил да изуча причините за раздорите във варненската организация. Бях поразен от поведението на този кръжок и принуден в заседанието на организацията рязко да нападна на тяхното крайно предизвикателно към другите членове поведение. Вън от организацията говорих на К. Тинева, че при такова поведение от нейна страна не е възможен никакъв мир и никаква партийна работа в организацията и я предупредих, че с подобно поведение тя не ще може дълго да стои в партията. И наистина, додето беше там тя, мирът в организацията не можеше да се възстанови. Партийните другарски отношения в нея окончателно бяха скъсани и всички опити на Централния комитет да ги възстанови отидоха напразно и, най-сетне, бяхме принудени да я обявим за несъществуваща, за разтурена.

Трябва да ви се призная и тука, другари, лъгах се, като се надявах, че след като К. Тинева видя резултатите от своето дезорганизаторско поведение във Варна и след като се ожени и дойде в София, ще си измени поведението. Обаче, за голяма жалост, тя, след като биде уволнена от редакцията, почна същото дезорганизаторско поведение. Тя образува около себе си един кръжок, който вършеше същото, както и във Варна. По такъв начин тя раздели организацията на два лагера, разкъса партийните връзки. С това дезорганизаторско поведение в софийската организация тя успя да деморализира ред добри работници, които от скитосвания по цели нощи и дни станаха неспособни за работа: по цели дни и седмици не ходеха на работа. Между тях беше и бившият управител на книжарницата, който беше съвсем се дензинтересирал от своята длъжност.

Тази дезорганизаторска и деморализаторска дейност на кръжока около К. Т. насмалко остана да се увенчае в Плевен във време на конгреса с една много печална драма, последствията от която дълго време щеше да изпитва цялата партия. В едно нощно скитосване вън от града кръжокът около К. Т., който беше в Плевен, бил нападнат от някого си или някои си и щели да бъдат изстреляни. Тази случка, украсена при това с много украшения, биде много експлоатирана от нашите противници в Плевен, и нашите плевенски другари трябваше да се занимават с

нея и отблъсват интригите на нашите противници. Трябва да бъдем много благодарни, че не се случи някое нещастие с някого от скитнишкия кръжок. Защото ако беше се случило някое нещастие, то щеше да бъде един голям удар за цялата партия.

Тука спирам, другари, да нареждам още факти. Приведените факти са достатъчни, мисля, за да убедят всекиго, че К. Т. трябваше също отдавна да се намери във нашите редове. Вие виждате сега много ясно кои и как нарушаваха партийните другарски отношения и защо ги нарушаваха.

Но преди да свърша, трябва с най-дълбоко възмущение да отхвърлим клеветата, която тука много пъти се е хвърлила на организацията и партийните органи. Наречените „прогресисти“ нахално клеветят, че не им било позволявано да се изказват, да защитават своите „възгледи“, че била задушавана „свободата на мисълта“, че били изключвани не за друго, а за „възгледите“ им. Казвам — нахално клеветят, защото в продължение на година и половина те ви занимаваха със своите глупости, наричани от тях „възгледи“. Вие в продължение на година и половина ги толерирахте, ги търпяхте, ги изслушвахте, мъчихте се да ги отклоните от противопартийната им, дезорганизаторска и деморализаторска дейност, и в края на краищата идват да ви обвинят, че не сте им давали да защитават своите „възгледи“! Партийните органи, и „Работн. вестник“, и „Ново време“, предадоха техните „възгледи“ тъй, както сами собственоръчно ги изложиха, а те идат да ги обвиняват, че не дали място на техните „възгледи“! Разбира се, че ние никога нямаше да позволим, щото партийните органи да се обърнат в органи за защита на общоделството при това от хора, които по *чисто лични цели* се отказаха да сътрудничат в тях. А те, след като за лични амбиции се отказаха да сътрудничат в тях, след като систематически нарушаваха партийните другарски отношения, след като окончателно скъсаха партийните връзки и от съборци, от съратници наши се преобърнаха в съратници на нашите противници — тъкмо искаха да преобърнат партийните органи в органи за защита на нашите противници, на противниците на социалдемократията. Както виждате, наистина големи нахалници са амбицираните господа „прогресисти“. А на това тяхно безмерно нахалство организацията най-сетне трябва да отговори, както им отговори — да ги изхвърли

от редовете си. Разбира се, те ще продължават да клеветят и викат, че сте ги изключили за „възгледите“. Обаче вие, както и всички работници, които в продължение на година и половина са слушали разправията ви с тях, знаят много добре, че са изключени само за систематическо нарушение на партийните другарски отношения, на дисциплината и за нечестните им действия, а не за „възгледите“ им.

Прочее, другари, с изключването на всички ония, които нарушаваха партийните другарски отношения и които държаха такова безчестно поведение спрямо партията, софийската организация махна една голяма пречка за своето развитие. Ония партийни членове, които се солидаризират с изключените, нека по-скоро отидат подире им. Те бяха техни оръдия, нека отидат, ако искат, пак да им служат за маши на техните интелегентски амбиции. Те с това ще докажат и потвърдят, че са били не само безполезни за партията, но и вредни. А на организацията, освободена сега от тия ненужни и вредни за нейното развитие членове, остава с удвоена енергия да навакса изгубеното и да продължи своята социалистическа дейност, която едничка обединява и ще обединява пролетариата в България под знамето на социалдемократията. Онова „обединение“, под което искаха да скрият *личните цели* и анархо-либерали и анархо-прогресисти, то не е обединение на пролетариата; то е обединение на неговите врагове; то е измяна на социалистическите принципи. Обединението на пролетариата става и ще става *само* върху почвата на *революционния*, на *тесния социализъм*. А то толкова по-скоро ще бъде пълна колкото по-енергична бъде нашата социалистическа пропаганда и агитация. Прочее, да работим, другари, винаги в тоя дух!

сп. „Ново време“, кн. III, 1909 г.

БАЛКАНСКАТА СОЦИАЛДЕМОКРАТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ

На 25, 26 и 27 декември миналата година се държа в Белград *първата балканска социалдемократическа конференция*. В нея взеха участие 32 делегати, които представляваха социалдемократическите партии, съюзи и групи от 6 държави, а именно: Сърбия, България, Румъния, Турция, Австрия и Черна гора. Конференцията има неочакван бляскав успех.

Преговори за свикването на една балканска социалдемократическа конференция бяха почнати между българската и сръбската партии още по-миналата година. Обаче събитията, които настъпиха на Балканския полуостров, прекъснаха тези преговори, за да се подновят пак миналата година. През последната година, както е известно, двете партии размениха делегати за годишните си конгреси: българската партия прати делегат на конгреса на сръбската, а последната прати свой делегат на нашите конгреси във Варна. При тоя именно случай се подновиха преговорите за свикването на балканската социалдемократическа конференция. Предвид на това, че централният комитет на нашата партия още от началото намери за най-удобно да бъде свикана първата социалдемократическа балканска конференция в Белград, той предостави на централния комитет на сръбската партия да избере времето кога да се свика тя, както и да покани социалдемократическите партии, съюзи и групи на Балканския полуостров и Югоизточна Европа.

Това, което направи наложително свикването на една балканска социалдемократическа конференция, бяха събитията на балканския полуостров и югоизточна Европа, след преврата в Турция, и отношенията към тях на представителите на една от близките до нас социалдемократически партии, а именно на австрийската.

Окончателното присъединение на Босна и Херцеговина към Австрия и провъзгласяването на независимостта на България бяха две събития най-тясно свързани с капиталистическата политика на европейските държави. Капиталистическото развитие в Европа и Америка през последно време достига такива размери, че капиталистическите държави се чувствуват все по-стеснени вътре и на международния пазар. Расте стремежът им към разширяване на вътрешния пазар чрез присъединяването на нови и чужди съседни страни, а дето това не могат да направят, стремят се към завладяването на далечни страни, към създаването на колонии. По такъв начин капиталистическото развитие днес тласна капиталистическите държави, от една страна, към разширяване и ограждане от конкуренция вътрешните пазари — към империалистическата политика, а от друга — към завладяването на далечни области за капиталистическа експлоатация, колонии, т. е. прави тяхната политика все *по-експанзивна*.

Югоизточна Европа и Балканският полуостров отдавна са предмет на тази експанзивна капиталистическа политика на близките до тях капиталистически държави. Колкото повече капиталистическото развитие в тези държави напредва, толкова повече Югоизточна Европа и Балканският полуостров стават предмет на тяхната експанзивна политика. Несъмнено е, че Австрия отдавна се стреми към Солун. За постигането на това тя трябва да мине през Югоизточна Европа и през част от Балканския полуостров, а именно през Северна Македония и Сърбия. От друга страна, Русия се стреми да стане господарка на Черно море и на проходите в него. Да постигне това тя може само когато стане господарка на Цариград. Обаче, последното тя не може да постигне, ако не бъде господарка на оная част от Балканския полуостров, която пряко води към Цариград, а именно България. Нейните многократни войни с Турция имаха тази цел, щото да отслаби Турция и при благоприятен случай да завладее нужната ѝ част от Балканския полуостров. Ако Русия не сполучи досега в последното, трябва да се благодари на политиката на Англия, която, от своя страна, се стреми да бъде господарка върху всички проходи към нейните колонии в близка и далечна Азия. Англия, поради това,

винаги поддържаше Турция против Русия. Но, от друга страна, след франко-пруската война Германия бърже се издигна до първостепенна капиталистическа държава и най-опасен конкурент на международния пазар. По такъв начин между Англия и Русия в борбата се намеси и Германия, за да я използва за своята капиталистическа експанзивна политика. •

Резултат на тая борба на противоположните капиталистически интереси на големите държави се яви образуването на Балканския полуостров на няколко отделни държави. Макар и слаби, сами по себе, те, обаче, се явяват една пречка за експанзивната политика на близките до тях капиталистически държави. Сега задача на последните беше да обезсилват балканските държавици систематически и ако не за да ги завладеят, то да ги турят под своя икономическа, а, следователно, и политическа зависимост. Самото им положение, като отделни малки държавици, даваше възможност на заинтересованите големи държави да успяват в това. Останали назад икономически, в същото време, те бяха поставени като държави върху началата на капиталистически ступанства, със свои династии, със свои постоянни войски и милитаризъм, със съответните администрации, които неизбежно се развиваха в бюрократизъм, и дори със своя национална политика. Но за поддържането и развитието им, като капиталистически ступанства те имаха нужда от голям подвижен капитал, какъвто не можеха да го намерят у себе си. Заинтересованите големи държави се възползуваха от това положение на балканските държави и предложиха своите услуги да задоволяват тия нужди на балканските държави чрез отваряне широк кредит, чрез заеми. Но по такъв начин, капиталистическите държави не само извличаха за тия услуги грамадни лихви и свръхпечалби, но главно те получиха възможност да наложат на балканските народи икономическа зависимост, да им натрапят тежко опекунство и да се месят във вътрешното им управление. От друга страна, възползувани от националистичните стремежи на балканските държавици, големите държави, чрез всевъзможни дипломатически интриги, подклаждат националните вражди помежду им до самоизтребване. По такъв начин те достигат до политиче-

ското им отслабване и да спънат тяхното икономическо развитие, развитието на техните производителни сили.

От казаното става ясно, че заинтересованите на Балканския полуостров големи държави, особено Австрия и Русия, се стремят да наложат своите експанзивни стремежи чрез икономическата и политическа зависимост на балканските държавици и Турция. Австрия в съюз с Германия, по такъв начин, в продължение на 30 години успеха да парализират Турция, да я доведат до пълно икономическо и политическо омаломощаване. В същото време Австрия успе да парализира и Сърбия така, че мъчно може да живее и се развива. Гърция, от друга страна, под влиянието на капиталистическата политика на Англия главно, а също и на Австрия и Германия, се намира също в най-отчаяно положение. По-добро изглежда засега само положението на България и Румъния. Обаче, има ли нужда да казваме, че с допирането на австрийската граница до българската положението на България и Румъния ще се влоши? Особено България може да изпадне в твърде тежко положение.

Изобщо, експанзивната политика на заинтересованите на Балканския полуостров големи капиталистически държави се стреми да тури балканските държавици в положението на едно Мароко, на една Персия или на един Египет. Главният стремеж на тази политика си остава, разбира се, разширяването на капиталистическите държави в Мала и голяма Азия. Обаче пътят им, особено за австрийския, германския и руския капитализъм, особено след поражението на последния от японците, е Балканският полуостров. Поради това именно Австрия, тласкана от Германия, и Русия се стремят да пречат с всички средства на икономическото и политическо засилване на балканските държавици и Турция. И те, наистина, успяват това, особено Австрия със своята империалистическа експанзивна политика към балканите.

Социалдемократията на Балканския полуостров, като остава вярна на резолюциите на международните конгреси, длъжна е да се бори против казаната политика на капиталистическите държави спрямо балканските държавици. Резолюциите на международните конгреси задължават и социалдемократията на същите капитали-

стически държави да се бори против тяхната политика. Обаче, представителите на австрийската социалдемократическа партия са, както изглежда, на по-друго мнение върху политиката на австрийския империализъм спрямо балканските държавици. При всичко че се изказаха против анексията на Босна и Херцеговина и дори прекараха чрез международното социалистическо бюро една резолюция-протест против нея обаче по случай протестите и военните приготовления на Сърбия против Австрия, те поддържаха в печата мнения, в които проглеждаше едно съгласие с империалистическата политика на Австрия спрямо балканските народи. От друга страна, ние помним, че Адлер¹⁰⁹, в заседанието на международното социалистическо бюро, когато се разглеждаха събитията на Балканския полуостров след преврата в Турция се произнесе за балканските народи като за дивни, като за мароканци. Той тогава каза, че в балканските държавици няма „модерна буржоазия“, че народите им са само селски маси. Пълномощният делегат на нашата партия¹¹⁰ тогава се постара да покаже неверността на такъв възглед спрямо балканските народи и отделно за България. Обаче, смисълът на казаното от Адлера беше този, че балканските народи като останали назад, като некултурни, представляват естествен обект на експанзивната политика на Австрия. Но в такъв случай представителите на австрийската социалдемократия дават по този начин поддръжка на империалистическата експанзивна политика на капиталистическа Австрия и изпадат в противоречие с резолюциите на международните конгреси по този въпрос.

Очевидно е, че балканската социалдемократия не може да споделя възгледите на австрийската за балканските народи. Последните имат *културни условия* за развитие и доколкото не ги спъва политиката на капиталистическите държави, те са се развивали и развиват. Най-добро доказателство за това служи България, която в един къс период направи големи крачки напред в своето развитие. Това се дължи не само на природните ѝ благоприятни условия, но и на това, че тя не е била в непосредствено съседство с големите капиталистически държави, каквато е Австрия. Но ако е вярно, че балканските народи имат културни условия за развитие и могат като са-

мостоятелни народи да се развиват, тогава в интереса на освободителната борба на международния пролетариат е социалдемокрацията в капиталистическите страни, а в дадения случай в Австрия, да се бори против експанзивната политика на австрийския капитализъм и балканите, и, по такъв начин, да съдействува за самостоятелното развитие на балканските народи.

Експанзивната капиталистическа политика днес, в случая на Балканския полуостров, не спомага на социалното развитие на народите; напротив, тя се явява голяма спънка на тяхното развитие. Най-добър пример за това ни дава Австрия. Завладените досега от нея народи, както сърби, хървати, словенци, румъни и т. н., тя ги раздели с изкуствени граници, раздухва вражди помежду им, които ги ствличат от въпросите за тяхното културно развитие и, по такъв начин, икономически ги изтощава, без да им дава възможност да развият своите производителни сили. Очевидно е, че политиката за разширяване на Австрия на Югоизточна Европа и на Балканския полуостров, експанзивната и капиталистическа политика не спомага за развитието на производителните сили на страните, върху които тя се простира. Напротив, тя се стреми да ги преобърне в свои пазари и да изсмучи всичките им жизнени сили. Но очевидно е тъй също че тази капиталистическа политика е пакостна за освободителното дело на международния пролетариат и не може, по никой начин, да бъде поддържана от социалдемокрацията. Тази политика може само да продължава съществуването на днешното общество, дава му възможност да намира изход, като в същото време спъва развитието на производителните сили на балканските народи.

Обаче, макар възгледът, поддържан от представителите на социалдемокрацията в Австрия спрямо балканските народи, да не е съгласен с действителното положение на последните и дори с резолюциите на международните конгреси, но те имат значение, като поддържани от представителите на една голяма партия, най-близка до Балканския полуостров. Но, разбира се, ние, социалдемократите, на балканите и в Югоизточна Европа единички сме криви, заедно другарите от Австрия, а чрез тях и другите външни другари не са бивали от нас осветлявани

върху положението на Балканския полуостров и, изобщо, задето ние досега не се застъпвахме пред международната социална демокрация за правото гледище, прокарано в резолюциите на международните конгреси, а главно, което напълно се отнася до нашите страни. Да се продължаваше, обаче, такова мълчание и бездействие от наша страна не можеше.

Следователно, мотиви от най-високо значение налагаха на социалдемократията на Балканския полуостров да се свика на една *Балканска конференция!* Необходимо стана, щото социалдемократите на Балканския полуостров отблизо да се упознаят, да проверят своите възгледи върху *балканския въпрос* върху отношенията ни към него, да създадат ясност и единство в тях, както и в общата дейност, която те трябва да водят за правилното разрешение на въпроса, и за в полза на освободителното дело на пролетариата. Първата балканска социалдемократическа конференция достигна това напълно. Нейната резолюция, която нашите четци вече знаят от партийния орган „Работнически вестник“, е живо доказателство за това.

Въпросът: кое разрешение на балканската проблема може да бъде единствено полезно за самите народи на Балканския полуостров и, главно, за освободителното дело на пролетариата, както и въпросът за това, че социалдемократията трябва да се бори против експанзивната политика на Австрия, Русия и другите капиталистически държави — тези въпроси бяха ясни за нас. Беше ясно за всички ни, че единствено полезно разрешение на балканския въпрос съставлява обединението на балканските народи в една балканска федеративна република. Обаче възможна ли е тя, и как, с какви средства социалдемократията на Балканския полуостров и Югоизточна Европа може и трябва да се бори против политиката на капиталистическите държави спрямо балканските народи и за обединението им в една демократическа република? Или, другояче казано, може ли социалдемократията на Балканите и Югоизточна Европа може да обедини усилията на балканския пролетариат за тая цел и с какви средства тя разполага, за да тласка балканските народи към нея?

Тези бяха най-съществените въпроси, върху които стана необходимо, щото социалдемокрацията на Балканския полуостров и Югоизточна Европа да се осветли. Тия именно въпроси изискваха едно по-обстойно разясняване и постигане пълно единомислие. Защото в тия въпроси се съдържа и отговорът за нашите, на социалдемокрацията, отношения към националното обединение и демократизирането на управлението, както и за отношенията на буржоазните партии към същите въпроси.

Работата, очевидно, е там, че буржоазията на Балканския полуостров се явява неспособна да извърши националното обединение на неговите народи; в същото време, тя се явява против демократизирането на управлението, защото е монархическа. Разбира се, че буржоазните партии приказват за „национални идеали“, обаче първо, под тях те разбират такива „идеали“, които тъкмо ги правят неспособни да извършат националното обединение, а, второ, последното те се стремят да достигнат не чрез обединението на балканските народи в едно федеративно цяло, а чрез завладяването на по-слабите от по-силните. С други думи, за буржоазията на всеки балкански народ национално обединение ще рече завоюване на част от другия или на цял друг народ. Но тъкмо тази завоевателна политика и отдалечава балканските народи от обединението им, което съставлява необходимо условие за тяхното социално развитие.

И наистина, тази завоевателна политика постоянно подклажда конфликти и национални вражди между балканските народи, поради които те взаимно и систематически се отслабват и, по такъв начин, завоевателната политика на буржоазията на балканите тласка народите във економическата и политическа зависимост от капиталистическите държави, които, естествено, ползват се от всичко това, за да подклаждат още повече враждата между балканските народи. Това особено важи както за руския царизъм, тъй и за австрийския империализъм. Те еднакво ревностно употребяват всички дипломатически интриги да насъскват балканските държавици една против друга и, по тоя начин, осуetyават всяка възможност за споразумение и за какъвто и да било съюз помежду им. Така, завоевателната националистична по-

литика на буржоазните партии на Балканския полуостров, наместо да води към национално обединение, превръща малките и слаби държави в оръдия на експанзивната политика на големите капиталистически държави.

От друга страна, същата националистична политика води неизбежно към засилване на монархизма. Като се чувства слаба да поддържа своето господство балканската буржоазия търси опора в тесния съюз с монархизма, с династиите, които го олицетворяват, и в засилването на неговия блясък и авторитет. Но поради това, балканската буржоазия се явява пропита с монархизъм, следователно, се явява противодемократична. А балканските династии, които представляват монархизма, се ръководят във всичко най-първо от своите интереси и от интересите на монархизма. Естествено е, че балканските династии използват националистичната политика на балканските държавици за своите династически цели и не само поддържат тази политика, но и подклаждат конфликтите между тях. Но, както е ясно, тази монархическо-националистична политика на балканските държави по никой начин не води към споразумение и обединение на балканските народи, а, напротив, към взаимно отслабване. Тя ги води към лудо развиване на един милитаризъм, който изсмуква жизнените им сили и, по такъв начин, той се явява една от най-големите спънки за социалното им развитие.

От казаното става ясно, че балканската буржоазия се явява днес против споразумението и обединението на балканските народи в едно демократическо цяло. Тя води монархическо националистична завоевателна политика, която спъва социалното развитие на балканските народи и дори ги тласка към катастрофи. Следователно, тази нейна монархическо-националистична политика е крайно пакостна за балканските народи и особено за пролетарската класа на Балканския полуостров и за освободителното дело на международния пролетариат. Необходимо е да се отбие балканската буржоазия от този пакостен път. Кой обаче може да направи това? Дали това е възможно чрез апели или заплашвания против „граж-

данството“, т. е. против буржоазията, и против монархизма със „сътресения“ и „революции“ във въздуха?

Очевидно е, че балканската буржоазия може да бъде отбита от пакостния за балканските народи път само от една революционна по съществото си обществена сила. А такава сила може да бъде днес само класата на пролетариата. Колкото капиталистическата експанзивна политика на големите държави и монархическо-националистичната политика на балканската буржоазия да спъват развитието на производителните сили и на капиталистическото производство на Балканския полуостров, последните, обаче, макар и бавно, все се развиват. От една страна, стремежът на балканската буржоазия да живее и да се обогатява; от друга — противоречията на капиталистическите интереси на големите държави, стават причина за развитието на капитализма на Балканския полуостров. И колкото повече тази възможност за тях се отдалечава, се стеснява, толкова повече капитализмът ще се пренася на Балканския полуостров и толкова по-бърже се развива капиталистическото производство. Но заедно с развитието на последното расте и пролетарската класа, която, благодарение на натрупания опит и съзнание у международния пролетариат бърже се издига *до класа за себе си*, до обществена революционна сила, която поема ония исторически задачи за националното обединение и демокрация, които в революционния си период беше поела буржоазната класа, но от които тя днес не само се отказва, но се и обявява против тях, като крайно опасни за „отечеството“ и „короната“.

И наистина, на Балканския полуостров няма друга класа, вън от класата на пролетариата, която може да пригърне единствения верен път към националното обединение и демокрация — балканската федеративна република. Освен буржоазията и пролетариатът, на Балканския полуостров има една голяма маса от дребна буржоазия и селячество. Но тази маса, поради своето разклатено и все повече разклащано икономическо положение, не само се намира под моралното, икономическо и политическо влияние на буржоазната класа, но тя по същите причини е готова да стане оръдие на завоевателната политика на големите държави, както на рус-

кия царизъм, тъй и на австрийския империализъм. Следователно от дребната буржоазия, късо казано, като класа, не може да се очаква абсолютно никаква революционна инициатива в полза на обединяването на балканските народи и на демокрацията. Така че, едничка класата на пролетариата се явява, която остава да се бори против политиката на руския царизъм и австрийския империализъм на Балканския полуостров както и против монархическо-националистичната политика на балканската буржоазия и да тласка балканските народи към обединение и демокрация.

Обаче, с какви средства балканският съзнателен пролетариат, балканската социалдемокрация може да извърши това, както казахме, с апели, с позиви към гражданството, т. е. към буржоазията, нито чрез глупави заплашвания против нея и монархизма със „сътресения“ и „революции“ във въздуха, както това правят анархо-общоделските и радикалските дребнобуржоазни политикани у нас. Това би било от страна на пролетариата колкото безполезно харчене на енергия, толкова и глупаво. Едничкото, най-верното, най-здравото, най-ползотворното средство, с което съзнателният пролетариат може да извърши своето освободително дело, това е неговата *класова борба* неговата *непримирима класова борба*. Като води тази борба за защита на общите класови интереси, на свободите и правата и за разширяването им, против буржоазната данъчна финансова и просветна политика, против монархическо-националистичната и милитаристична политика, против буржоазната обществена наредба социалдемокрацията расте като обществена сила, с това тя засилва *народния отпор* против експанзивната политика на капиталистическите държави на Балканския полуостров, главно против австрийския империализъм и руския царизъм, както и против монархическо-националистическата завоевателна политика на балканската буржоазия. Колкото повече се засилва социалдемокрацията на Балканския полуостров толкова повече тя ще откъсва несъзнателния пролетариат и сласеви от изпадащата дребнобуржоазна класа, от изпадащите градски и селски собственици. По такъв начин, *и само по такъв начин, чрез растящия натиск на пролетариата,*

балканската социалдемокрация ще тласка буржоазното общество към социалното развитие и балканските народи към обединение и демокрация. Друго средство, въвн от класовата борба, с което пролетариатът изобщо да тласка буржоазното общество напред, абсолютно няма. Балканският пролетариат също друго средство въвн от класовата борба, с което да тласне своята буржоазия в пътя на обединението на балканските народи и на демокрация, абсолютно няма.

Резолюцията, която изнесе първата балканска социалдемократическа конференция, съдържа именно токущо изложения отговор на поставените пред нея въпроси. Както казахме, всичкото си време конференцията употреби за разясняване на поставените въпроси и за постигането на единомислие върху правилния отговор на тях. Тридневните разисквания върху тия въпроси бяха дълбоко съдържателни и поучителни. Те приведоха към пълно единодушие върху изработената от комисията резолюция и върху отговора на поставените пред конференцията въпроси. Истина е, че в първо време хърватските другари намираха резолюцията непълна за тях, които принципиално напълно я приемаха. Непълнотата ѝ те намираха в това, че резолюцията не давала отговор на въпроса, който тях специално интересува, а именно, не давала отговор на националния въпрос в Югоизточна Европа.

Въпросът се състои в следното. Австрия разделя едни и същите югославянски народности на различни народи. Така, сръбската народност тя не признава, а я дели на сърби, хървати и бошняци, които не само противопоставя едни срещу други, но и ги огражда едни от други с административни граници. По такъв начин, Австрия изкуствено създава помежду южните славяни в своята империя национални въпроси и вражди, които отвличат вниманието им от въпросите за културното им развитие. Тази политика на Австрия, естествено, много пречи на нашите другари в тяхната дейност. Те искаха, щото конференцията, със своята резолюция да даде отговор и на техния национален въпрос. Обаче първата балканска социалдемократическа конференция с тоя въпрос не можеше да се занимае, едно, защото не беше по-

ставен на дневен ред, а друго, и главно, тя, като *първа конференция*, трябваше преди всичко, да установи общите основни възгледи на социалдемократите върху Балканския въпрос, както и върху същността на политиката на австрийския империализъм и руския царизъм спрямо южните славяни и Балканския полуостров. Конференцията, обаче, се съгласи с хърватските другари да се помести в резолюцията последният пасаж, че във втората конференция ще се постави на дневен ред националният въпрос в Югоизточна Европа. По такъв начин, се постигна и с тях единодушие в гласуването на резолюцията.

Трябваше да споменем за това, защото срещнахме недавна печатана резолюцията в органа на австрийската социалдемократическа партия „*Arbeiter Zeitung*“, с един къс коментар, че резолюцията не разрешава националния въпрос в Югоизточна Европа. Понеже единият от хърватските другари особено настояваше върху това в конференцията, предполагахме за това, че той е направил тоя коментар в „*Arbeiter Zeitung*“. След разискванията, станали в конференцията по този въпрос и след като и хърватските другари гласуваха за нея, този коментар се явява съвсем неуместен. Всъщност съвсем е погрешно мнението на автора на коментара. Разбира се, че резолюцията на първата балканска социалдемократическа конференция не разрешава техния национален въпрос. Обаче тя дава и на другарите в Югоизточна Европа много ясни директиви върху това, как може да бъде разрешен и техния въпрос. Ние мислим, че техният национален въпрос ще се разреши, ако те се борят най-енергично, без всякакви буквално отклонения, против политиката на австрийския империализъм. Ние мислим, че като социалдемократически организации те нямат друго по-ефикасно средство за борба освен класовата борба. А тъкмо това именно им казва резолюцията на първата балканска социалдемократическа конференция. Следователно, не е вярно, че тя не давала на хърватските другари упътвания и за разрешението на техния национален въпрос. Ние прочее, сме напълно убедени, че втората конференция в 1911 година, която ще стане в София, ще изнесе специална резолюция и върху националния въпрос в Югоизточна Европа.

Първата балканска социалдемократическа конференция не беше една проста среща и една проста размяна на мисли между делегатите на социалдемократията на Балканите и Югоизточна Европа. Тя има дълбок смисъл за освободителното дело на пролетариата в тия страни. Този смисъл на първата балканска социалдемократическа конференция ние не можем по-добре да го изразим освен със следните думи из партийния орган „Работнически вестник“.

„Първата балканска социалдемократическа конференция извърши бляскаво своята работа. За пръв път представителите на социалдемократията от балканските и югославянски народи се срещат заедно и балканската конференция беше, преди всичко, една величествена манифестация на братската солидарност на борещия се пролетариат от тия народи. Въпреки различията между народите, от които произхождаха делегатите на конференцията, те се прекрасно разбираха и напълно единодушно установиха едно правилно социалдемократическо разрешение на балканския въпрос, защото те изразяваха общите еднакви интереси на балканския пролетариат и се въодушевяваха от неговия общ исторически идеал — социализма.

За пръв път в историята балканските и югославски народи, които в течение на вековете са били в постоянни вражди и взаимни изстребителни войни, или са били задушавани под общия ярем на турското владичество, за пръв път тия народи в лицето на най-потиснатата и експлоатирана класа — пролетариата, и под могъщото влияние на социализма, манифестират своята братска солидарност, изказват готовност да турят край на своите взаимни борби и да осъществят своето национално обединение в общите граници на една велика балканска федеративна република.

Сложният и заплетен балкански въпрос, в който се кръстосват толкова икономически, политически, расови и др. фактори и в който буржоазните идеолози безуспешно са чупели досега своите глави, биде поставен в първата балканска социалдемократическа конференция с една поразителна ясност и, благодарение на научния социализъм, доби едно вярно принципиално теоретическо разрешение. Първата балканска социалдемократическа конференция не само изтъкна икономическите и политическите причини за постоянните национални конфликти на Балканите, не само разкри националистическата егоистична политика на монархическата балканска буржоазия, която постоянно подклажда националните конфликти, но също тъй, посочи на единствената обществена сила, способна днес да действа за обединението на балканските нации, която е самостоятелната класова борба на пролетариата.

Представителите на социалдемократията от десетте балкански и югославянски народи, след дълго и всестранно обсъждане, единодушно и с акламации приеха резолюцията на конференцията, с която се насочва и осъжда шовинизмът на балканската буржоазия,

като най-близка причина, след общата тенденция на европейския капитализъм, за националните вражди на Балканите и с която на балканския пролетариат се възлага великата задача да съдействува с класовата си борба, като единствен фактор за обединението на балканските нации.

Заедно с това, първата балканска социалдемократическа конференция тури основата на едно тясно сближение между социалдемократическите партии и организации на Балканите, което сближение ще даде мощен тласък на общото освободително движение на балканския пролетариат“.

Към цитирания прекрасен израз на смисъла на балканската социалдемократическа конференция ние можем да прибавим само това, че делото ѝ не ще се ограничи само с извършеното в Белград. Социалдемократията на Балканския полуостров и Югоизточна Европа след конференцията ще се погрижи да одухотвори принципите, легнали в основата на резолюцията, и да им даде практически израз. Първата балканска социалдемократическа конференция извърши най-необходимото и най-мъчното, а именно, тя тури основите за една обща дейност на социалдемократията на Балканите и Югоизточна Европа. Ние сме убедени, че работата няма да се спре само на турянето основите, а ще отидем по-нататък, ще изградим над тия основи една трайна сграда, която ще принесе своята лепта към усилията на борещия се международен пролетариат против капиталистическата реакция и за освобождението. На първата балканска социалдемократическа конференция ние гледаме като на начало и предвестник на близката федерация на усилията на балканската социалдемократия против експанзивната политика на капиталистическите държави и монархическо-националистическата политика на балканската буржоазия. И няма никакво съмнение, че това дело на балканската социалдемократия ще бъде посрещнато с пълна симпатия и морална подкрепа от международната социалдемократия. Толкова повече можем да очакваме това, като имаме предвид, че нейното дело е напълно в духа на резолюциите на международните конгреси. Остава да се надяваме, че нашите очаквания напълно ще се оправдаят както от предстоящата дейност на балканската социалдемократия в духа на взетата резолюция от първата балканска конференция, тъй и от делата на бъдещата втора конференция в София. Прочее да продължа-

баме да работим със свойствената на социалдемократи енергия и вяра, за да посрещнем достойно предстоящата дейност, към която ни задължава взетата резолюция, и особено втората балканска социалдемократическа конференция в нашата среда!

сп. „Ново време“, кн. I, 1910 г.

СТАТИЯТА НА ДР. ТРОЦКИ

Др. Троцки е написал в № 15—16 на централния орган на руската социалдемократическа работническа партия в „Социалдемократ“ една статия под заглавието: *„На Балканите и о Балканите (вместо отчета)*“. В тази статия др. Троцки, наред с вярната оценка общото положение на Балканите и на ролята, която има да играе балканската социалдемократия, говори много неверни работи, даже работи просто чудновати. Напр., според др. Троцки, „разцепленията“ у нас биле станали под влиянието на разцепленията в руската партия! Или твърдението му, че сръбската партия се намирала под влиянието на немската партия, а българската под влиянието на руската и че за българската партия отдавна престанала да излиза „Искра“ била „почти такова живо понятие, както за сърбите — „Neue Zeit“!

Нашите другари знаят прекрасно, че всички тези твърдения на др. Троцки са съвсем неверни. Разцепления в руската партия нямаше, когато се почна борбата на нашата партия с общоделството, а когато стана очистването ѝ от последното, „Искра“ не съществуваше. Бягството на анархо-либералите от партията стана съвсем не под влиянието на руската борба между меншевики и болшевики и т. н. Нашата партия се развиваше и се развива съвсем не под влиянието на руската, а, напротив, под влиянието на германската, и не „Искра“, а именно Neue Zeit и германската социалистическа мисъл съставляваше и съставлява „живо понятие“ за нея. Разбира се, че ние сме се ползували и ще се ползуваме от руската социалдемократическа литература, но дотолкова, доколкото тя се явяваше и се явява марксистическа именно в „немски“ смисъл. Обаче, това по никой начин не може да означава, че нашата партия се е развивала под влиянието и по стъпките на руската.

Вярно е, впрочем, че нашите противници са употребявали против нашата партия аргументите и фразеологията на руската литература, като са ги безсмислено повтаряли като папагали. Но нашата партия в това никак не е крива, и то не дава право и основание да се прави чудноватото заключение, че нашата партия се е развивала под влиянието на руската партия и на нейните вътрешни борби.

Как др. Троцки е достигнал до такова погрешно заключение тука няма да изтъкваме подробно. Но, очевидно, той е жертва на голямо заблуждение. Оказва се, че той в руската партия напоследък играе ролята на „помиренец“, т. е. на „пожарникар“ по български. И „помиренческата“ роля до такава степен го е завладяла, че той всичко жертвува за нея и попада в една наклонна плоскост, която го довежда до партиен съд за неверни съобщения в германския печат по руските работи (такова нещо е станало с него в Копенхаген при конгреса) и дотам, че е предмет на най-остра критика в централния партиен орган (виж статията в същия № 15—16 на „Социалдемократ“ — „Фракция т. Троцкаго и партийное положение“). Тази именно негова роля на „пожарникар“ е станала източник на заблужденията му спрямо нашата партия. Тя го кара да вижда у нас „руски разцепления“, а най-ужасното, да вижда *разцепление на професионалните съюзи*, когато действителността говори съвсем друго; тя го кара да повтаря по адрес на нашата партия буквално това същото, което е чул от анархообшоделците, без да счита за нужно да го провери, а именно за „организационна затвореност“ и „политическо самоограничение“, за „превръщане политическата партия в семинария“ и други такива измислици, които ги чуваме от буржоазните и дребнобуржоазни оръдия.

Но като попадна в такива заблуждения, др. Троцки прави и други съвсем неверни заключения. Напр., той мисли, че нашият пролетариат няма свои депутати в парламента, защото имало „разцепления“ и, следователно, ако станело „обединение“ с буржоазните и дребнобуржоазните оръдия, българският пролетариат непременно щял да има свои депутати! Пълно непознаване условията в нашата страна и голямо заблуждение! Също

така са неверни съжденията на др. Троцки върху Балканската конференция. Според него, последната губила значението си, ако „обединените“ и румъните¹¹ не взимали участие в нея. Ние тука няма да се простираме върху този въпрос. Ще забележим само следното. „Обединените“ са изцяло против делото на Балканската конференция. Идеята за *Балканска федеративна република* за тази „партия“ е фантазия, а класовата борба като средство за постигването ѝ е глупост. С подобна „социалистическа партия“ ние социалдемократите никога няма да отидем на конференция. Колкото до румънската партия ще кажем следното. Ако един Раковски¹² е партията в Румъния, в такъв случай няма защо да съжаляваме, че тя не щяла да участвува в Балканската конференция. Но ние вярваме, че румънската партия не е Раковски и се надяваме, че тя не споделя неговите ултраанархообщоделски лудории и не ще се поддаде на неговите интриги и фалшификации спрямо нашата партия.

в. „Работнически вестник“ бр. 43. 1910 г.

КОНСТИТУЦИЯТА И БУРЖОАЗНАТА ДЕМОКРАЦИЯ

Провъзгласяването на България за независима наложи изменението на конституцията ѝ. Ако се съдеше от грозните атаки, които в опозиция и в блок с всички спозиционни фракции на буржоазната демокрация отправяше властващата демократическа партия против „личния режим“, както и от още по-грозните атаки на „десни“, „леви“ и „най-леви“ фракции, т. е. на народняци, цанковисти, радикалдемократи, земеделци и общоделци, или „обединени“, против същия, можеше да се очаква, че те ще се възползват от случай, за да превият врата на „личния режим“. С други думи, ако се съдеше от тези атаки против последния, можеше да се очаква, че демократическото правителство ще предложи на народното събрание, а другите фракции на буржоазната демокрация напълно ще поддържат едно изменяване на конституцията, което да ограничи правата на „личния режим“, на монархическата власт и да засили „суверенитета на народа“, „народовластието“, изобщо, демокрацията. Обаче, нищо такова те не направиха. Напротив, те направиха тъкмо обратното: те приеха едно изменение, което още повече засилва „личния режим“, монархическата власт, разширява нейните права, като не покътнаха нито едно от ония положения в конституцията, които я правят силна.

От гледна точка на буржоазната демокрация, източник на „личния режим“, юридическа основа на силата на монархизма в управлението съставлява чл. 152 от конституцията, според който министрите се назначават и уволняват от княза, и чл. 150 от нея, според който князът има право да избира и назначава едного от министрите за председател на министерския съвет, за министър-президент. От друга страна, без да говорим за другите права, които дава конституцията на монархическата власт, но

според чл. 10, както и според чл. 45 и 46, князът утвърждава и обнародва приетите от народното събрание закони и додето не бъдат подписани от него, законите не могат да бъдат обнародвани и да влязат в сила. Най-сетне, според чл. 47 князът има право в случай на „вътрешна и външна опасност“ да спира действието на законите и да управлява с укази.

И наистина монархическата власт у нас, в България, винаги напълно е използвала правата, които ѝ дават чл. чл. 150, 152 и 47. Въз основа на тия конституционни права тя е назначавала и уволнявала министрите и министрите-председатели, без да обръща внимание на волята на народните събрания или на отношенията на партиите в тях, както и на самите партии, като вика за власт онамя от последните, която иде на плановете ѝ в дадено време и като управлява, когато му трябва, с укази. А тъкмо това партиите на буржоазната демокрация наричат „личен режим“. Монархическата власт у нас не се е ползвала досега от правата, които ѝ дават чл. 10, 45 и 46 от конституцията. Но очевидно е, че въз основа на тия конституционни права, монархическата власт може да не потвърди закони, приети от народното събрание, но които не са по угодата ѝ. Изобщо правата, които дават на монархическата власт посочените членове от конституцията, са явно такива, които съставляват юридическа основа на така наречения „личен режим“.

Обаче фракциите на буржоазната демокрация без разлика на „десни“, „леви“ и „най-леви“, които постоянно викаха и викат против „личния режим“, нито една абсолютно не подигна въпрос за изхвърлянето на тия членове от конституцията. Абсолютно нито една от тях, нито правителствената, нито ония в опозиция не поискаха да вмъкнат в конституцията гаранции за така наричания „народен суверенитет“ и неговото разширяване. Напротив, като оставиха в конституцията тези основи на „личния режим“, те всички приеха измененията, които засилват монархическата власт, които ѝ дават нови права, а ограничават „народния суверенитет“.

Демократическото правителство внесе в народното събрание законопроект за изменяване на конституцията, в който между другото даваше на монархическата власт

и правото да си назначава един министър *без портфейл*, т. е. без да управлява някое министерство, а един вид *канцлер*, който застъпва в министерския съвет и в нар. събрания волята на монарха. Истина е, че правителството оттегли това изменение, обаче самият факт, че то го предложи в законопроекта, показва много ясно, че партията, от която произхожда демократическото правителство и която в опозиция бясно нападаше „личния режим“, по своята природа е дълбоко реакционна и че борбата ѝ против последния беше само една долна демагогия. И за да прикрие тази своя реакционна природа, проявена по такъв начин, както и за да може да упражнява нова демагогия предвид на предстоящите избори, демократическото правителство побърза, наместо министър без портфейл, да прокара създаването на девето министерство под името: министерство на народното здраве и труда. Като вземем предвид обаче начина, по който се посрещна това изменение в конституцията от цялата буржоазна демокрация вътре и вън от народното събрание, става ясно, че то е прието с общото убеждение, че във Великото народно събрание ще бъде отхвърлено като непотребен за буржоазията салтанат. Очевидно е прочее, че то, както и изменението срока, мандата на народното събрание от 5 на 4 години и срока на годишните му заседания от 2 на 4 месеца, са прокарани от чисто демагогски съображения, а най-главно, за да прикрият ония реакционни изменения и посягания върху правата на народното събрание, върху „народния суверенитет“, които прокара демократическото правителство при *единодушното съгласие* на депутатите от всички фракции на буржоазната демокрация без изключение, от народняци до земеделци и радикалдемократи.

И наистина от измененията, които гласува народното събрание, две от тях са най-съществените и най-реакционните, за прокараването на които депутатите от всички фракции на буржоазната демокрация единодушно гласуваха без всякакви резерви и с прокараването на които се разширява монархическата власт, се посяга на демократическите принципи и се издигат до конституционен принцип династическите и националистичните завоевателни стремежи на монархизма и буржоазията. Такова е изменението на

чл. 17 от конституцията, според което се дава право на монархическата власт да сключва политически съюзи и договори с другите държави, без пълномощие от народното събрание, без неговото знание и съгласие. Очевидно е, че това изменение е крайно реакционно и направо посяга на правата на народното събрание, на така наречения „народен суверенитет“ или на „народовластието“.

Такова също е изменението, което се отнася до чл. 4, 5 и 6 от конституцията. Според това изменение, на Фердинанда и неговите наследници се дава титлата: „цар на българите“. Тенденцията, която се прокарва чрез тази титла, е ясна. Тя гласи: национално обединение, обединение на всички българи под скиптъра на българските царе. А такова „национално обединение“ очевидно е възможно само чрез война, чрез постоянни военни конфликти с всички съседи. Но това значи да се възвежда в конституционен принцип политиката на династическите завоевателни стремежи на монархическата власт и на националистичните лудории на буржоазните партии. Най-малко това ще рече да се възведе в конституционен принцип безкрайното увеличаване на милитаризма и безкрайното изсмукване на жизнените сили на България и за безкрайни въоръжавания. Така че изменението, което се прокарва в конституцията, е не само крайно реакционно, но и извънредно опасно. Веднага щом Фердинанд биде провъзгласен от демократическото правителство за „цар на българите“, всички съседни държави се намръщиха и се туриха в отношения спрямо България явно недоброжелателни. Сега тази титла и с нея буржоазно-монархическата политика на завоевания в името на „националното обединение“ се вмъква в конституцията при единодушното гласуване на депутатите от всички фракции на буржоазната демокрация. Очевидно е, че това е общото им желание.

Изобщо въпросът за изменяването на конституцията дойде да изтъкне много ясно реакционната природа на всички фракции на буржоазната демокрация, както и това, че тяхната „борба“ против „личния режим“ е просто вой пред него за власт и средство да залъгват селската маса, дребната буржоазия и несъзнателните работници, за да ги мъкнат със себе си, като им се представят за „революционери“, за „радикали“ и изобщо за

страшни „борци“ против „най-голямото зло“ в България — „личния режим“. Въпросът за изменяването на конституцията дойде да смъкне маската им и спрямо „най-голямото зло“, силата на което с единодушното им гласуване на казаните изменения в конституцията увеличиха. Но той особено изтъкна реакционната природа на така наречените „крайни леви“ на буржоазната демокрация, на така наречените радикалдемократи и общоделци или „обединени“.

И наистина радикалдемократите не само се обявиха за създаването на втора камара, на един сенат; те отидоха и по-нататък. От една страна, те искат проверяването на изборите за народното събрание да се предаде на Върховния касационен съд, членовете на който да се направят до живот несменяеми. От друга страна, те искат в конституцията да се прокара правото на същия съд да решава кога народното събрание е изгубило доверието на избирателите и кога трябва да се разтури то. Нещо повече радикалдемократите искат да се тури министерският съвет в пълна зависимост от Сметната палата, която трябва да решава, дали са нужни на правителството свърхсметни кредити или не, а на народното събрание да се отнеме правото да сменява членовете ѝ, като се предаде това негово право на един дисциплинарен съвет от съдии. По такъв начин радикалдемократите, както виждаме, отнемат ред най-съществени права на народното събрание, посягат на най-важни демократически принципи, посягат на „народния суверенитет“, на „народовластието“, като предават тия права в ръцете на една шепа несменявани бюрократи, обикновено представители на най-реакционните буржоазни тенденции. Това се казва „радикализъм“ на „крайно лявата“ партия на буржоазната демокрация — на радикалдемократите! Но и това не стига. Радикалдемократите — тия най-върли „борци“ против „личния режим“ — искат, щото правата на монархическата власт, предвидени в чл. 10 и 45, не само да се подчертаят, но изрично да се предвиди в тях правото на монархическата власт да тълкува кои закони са конституционни и кои не са и изобщо да не утвърдява закони и разпоредби, които според нея са противоконституционни и против правата на народното събрание. По такъв начин радикалдемократите свеждат народното събрание до проста „съвещателна

камара“ на монархическата власт и следователно искат засилването на оня режим, против който толкова гърмят в колоните на вестника си, на списанието си и в агитационните си речи — на „личния режим“. Но по такъв начин, в радикализма на радикалдемократите, както виждаме, се крие най-дълбоко реакционна природа. Впрочем, дребно-буржоазният и селски радикализъм не може да бъде друг.

Такава също реакционна природа се крие и в радикализма или, както сега го кръстиха „републиканизма“ на общоделците, които крият своята буржоазна реакционна природа под името „широки“ или „обединени социалисти“. По повод изменяването на конституцията и те искат, както и радикалдемократите, да се даде правото на несменявани съдии да решават кои закони са конституционни и кои не. С други думи и общоделците, както и радикалдемократите, искат, щото конституцията да постави над народното събрание една шепа от несменявани бюрократи. От друга страна, общоделците искат „административни съдилища“, които щели да ориентират правата, свободите и интересите на българските граждани от произвола на „държавната и общинската власт“. А това ще рече, че те искат да гарантират правата, свободите и интересите на гражданите чрез поверяването им в ръцете на полицейските несменявани бюрократи. По такъв начин общоделците отиват по-далече от радикалдемократите. Нещо повече: те искат училищата да се обърнат в разсадници на военщината, на милитаризма. Но най-важното е това, че общоделците искат запазването на чл. 47 от конституцията, който съставлява основата на всички буржоазни правителства да тъпчат законите на страната, като искат само едно ограничаване в него, а именно, тъпченето на законите да става само в случай на „явна външна опасност“. По такъв начин „демократическата република“ на общоделците е една военно-полицейско-бюрократическа държава, която, за да бъде напълно „демократическа“, остава Фердинанд да си даде офертата за неин председател, което общоделците и му предлагат. Но и това не стига. Един случай в организацията на общоделците в София дойде да изтъкне, от друга страна, реакционната природа на общоделската котерия. Я. Сакъзов поискал изключването от котерията на едного от най-типичните камбанари,

защото бил проповядвал война на Балканския полуостров. Но организацията с голямо болшинство оправдала този камбанар, който ѝ доказал, че Турция трябвало да се очисти от Европа, че войната следователно била не само полезна, но и неизбежна. Възгледите на типичния камбанар са същите ония на всички буржоазни националисти-патриоти и те се споделят от общоделската котеория. По такъв начин общоделците се присъединяват към оная монархическо-буржоазна националистична политика, която се вмъква в конституцията с изменяването ѝ, прието от народното събрание. Така че, „демократическата република“ на общоделците в края на краищата се оказва една монархическо-военно-полицейска и бюрократическа държава. Но тази реакционна своя природа те искат да я прикрият под булото на „републиканство“.

Ясно е прочее, че „крайните леви“ на буржоазната демокрация по въпроса за изменяването на конституцията изпъкват във всичката си крайно реакционна природа. Ние, социалдемократите, в предстоящите изборни борби трябва да изтъкваме най-ясно пред работниците тая реакционна природа на „най-левите“ фракции на буржоазната демокрация. Ние трябва да изтъкнем най-ясно, че приетите единодушно от народното събрание изменения на конституцията, както и предлаганите под булото на „радикализъм“ и „републиканизъм“ изменения, са насочени против интересите на работническата класа у нас, и че последните могат да бъдат задоволени само с онова коренно изменяване на конституцията, което е посочено в манифеста на работническата социалдемократическа партия. По такъв начин само ние ще можем да осуетим демагогията на фракциите на буржоазната демокрация с „радикализма“ и „републиканизма“ сред работниците, да ги отскубнем от тях, да ги издигнем в класовото им съзнание и да засилим социалдемокрацията. Защото трябва да се помни, че за да се извоюва една конституция, която да отговаря на интересите на работническата класа, необходимо е, щото нейната партия, социалдемокрацията, да стане тъй силна, че да измени коренно отношението на силите в нашата страна. Днес е силна монархическата власт, след нея силна е буржоазната класа в съюз с нея и с поддръжката на селските собственици и дребната бур-

жоазия, които не са изгубили надеждата да запазят своето положение, затова и конституцията на нашата страна е такава, такива и изменявания стават в нея. Да изменим това отношение на обществените сили, това значи да изменим конституцията. Но изменяването отношението на обществените сили в нашата страна е възможно, когато работническата социалдемократическа партия стане силна, стане народ. И ако днес буржоазната демокрация не се реши да отиде явно докрай в своите реакционни замисли, обяснява се и с това, че социалдемократията и днес представлява нещо. Обаче тя не е още такава сила, която може да наложи други изменявания. Но тя може и трябва да стане такава сила. Да работим прочее систематически, неуклонно и неуморно, за да я направим час по-скоро такава сила — това е нашата задача, нашият социалдемократически дълг.

сп. „Ново време“, кн. IV, 1911 г.

СОЦИАЛИЗМЪТ В СЕЛАТА

Днес в състава на работническата социалдемократическа партия се числят *30 селски партийни групи*. Само през тази партийна година, от юли 1910 год. насам се организираха повече от 20 нови партийни групи в селата. От друга страна, от сведенията, които има централният комитет на партията, селските партийни групи вземат най-дейно участие в изборната борба за съветници на селските общини в местността им *свършено самостоятелно*. Всичко това ни кара да се занимаем със *социализма в селата*.

Най-характерно нещо в появяването на социализма в селата съставлява това, че партийните групи там се организират без всякакво въздействие на централния комитет на партията или на местните градски партийни организации. Така също характерно нещо се явява и това, че в села, в които преди 10 и повече години се приказваше за някакъв социализъм и социалистически организации, за които в продължение на 10 години нищо не се чуваше, днес в тия села, както в Търновско (Дъскот, Михалци, Самоводене и др.), самостоятелно се образуват социалистически групи, които *сами* търсят партията, които *сами* искат да бъдат причислени в нейния състав, под нейното социалистическо революционно знаме.

Как да се обясни това тъй бързо проникване на социализма в селата и какво ни предстои предвид на тоя факт?

Преди всичко днешният социализъм в селата няма нищо общо с оня „социализъм“, който преди 10 години дребната буржоазия и нейните идеолози в партията, в която съставляваха мнозинството ѝ, разнасяха по селата. Също тъй, той няма нищо общо и с тоя „социализъм“, който и днес разнасят радикалдемократи и общоделци под името „радикализъм“ и „широк социализъм“. Както преди 10 години, тъй и днес „социализмът“ на тия дребнобуржоазни идеолози беше и е един *дребнобуржоазен и селски радикализъм*.

Социализмът, който днес прониква в селата, напротив, е *работническият, пролетарският социализъм*. Партийните групи, които напоследък се организират в селата, организират се от селски работници, от селски пролетарии или от такива селски работници, за които земеделието не съставлява вече главен, а само допълнителен поминък. Техният състав се състои от работници, които съставляват според досегашните ни сведения мнозинство, и от полупропаднали селски собственици. Така например в с. Лозица (Никополско) групата при образуването си състояла от 8 земеделски работници; в с. Церово (Софийско) групата е предимно от работниците из кариерите около негс; в с. Кнежа (Оряховско) групата при образуването си състояла от 10 земеделски работници; в с. Дъскот (Търновско) — от 14 земеделски работници; в с. Стралджа (Ямболско) — от 6 занаятчийски работници и 2 държавни служачи; в с. Долна Баня (Самоковско) — от 13 индустриални и занаятчийски работници и 5 собственици; в с. Самоводене (Търновско) — от 9 земеделски и занаятчийски работници и 3 собственици; в с. Босилеград (Кюстендилско) — от 5 работници и 2 учители и т. н.

Очевидно е, че по състав партийните групи в селата се явяват работнически. Техни организатори се явяват очевидно земеделските, занаятчийските и индустриалните работници. Едни от тия села се намират близо до индустриални предприятия, до фабрики, мини и кариери. В други от тях, поради концентрирането на земята в по-едри ступанства и модернизирането на земеделието, се развиват нови занаяти, нови индустрии, като дърводелската и железарската. В трети села пролетаризирането на дребните селски собственици е толкова напреднало, че се отделя един земеделски пролетариат, който отива във фабриките, в строителните индустрии и чифлиците из страната, без обаче да скъсат окончателно връзките си със село, където и се връщат, особено в сезоните на съкратяване производството. Всъщност едни от тия земеделски работници са организирани в секцията на земеделските работници при съюза на фабричните и др. работници; други са организирани в секциите на професионалните съюзи от другите производства — на рудничарския, пристанищния и т. н.; някои от тях пък са и партийни членове на партийните организации в градовете. Изобщо земеделските работници, които влизат в партий-

ните групи в селата при образуването им, са живели с живота на социалистическите организации при индустриалните предприятия и в градовете и са запознати със социалистическия им дух, с духа на работническия социализъм. Няма нужда да говорим, че това е още повече така за индустриалните и занаятчийски работници, които влизат в състава на новообразуваните селски партийни групи. И само с това ние можем да си обясним този факт, че тия партийни групи *сами* търсят работническата социалдемократическа партия, *сами* се присъединяват към нея, а най-важното, че те в извършените вече селско-общински изобри са действували напълно в духа на партийната тактика, със самостоятелна партийна бюлетина.

Няма съмнение, че в партийните групи в селата ще влизат, както и влизат, и собственици-земеделци. Обаче ясно е, че в нашите работнически партийни и селски групи могат да намират интерес да влизат само такива собственици, които са полуизпаднали, на които социалистическата агитация и пропаганда може да действува. От друга страна, сигурно някои от новообразуваните партийни селски групи ще престанат да съществуват, щом работниците напуснат село и отидат в индустриалните предприятия на работа, за да се съживят наново при завръщането на тия работници или на други организирани и съзнателни работници. Но изобщо тъй бързото изникване на ред партийни групи в селата показва, че социализмът ще прониква в селата и можем да очакваме образуването на нови и нови партийни селски социалдемократически групи.

Обяснението на бързото проникване на социализма в селата трябва да търсим в икономическото развитие на нашата страна през последното десетилетие. Ние засега още не знаем какво ще ни даде тазгодишното преброяване на населението. Но ние знаем от преброяването преди 5 години, че селските имоти се концентрират в по-малко ръце и в по-едра собственост и че една голяма част от селските собственици притежават толкова малко земя, щото не могат да живеят само от нея. Този процес в село през последното петилетие сигурно отива по-нататък в същата посока. Сигурно една част от селските собственици вече е пропаднала, вече е пролетаризирана. Това може да се види от факта, че през последното петилетие именно се яви едно голямо нахлуване на селяни във фабриките,

мините и строителните предприятия. Друга част от селските собственици полупропаднала.

Пролетаризирането на селската маса се явява последица на две причини, които действуват върху селския живот със силата на железни закони. Първо, пролетаризирането е неизбежна последица на естествения ръст на селското население. Естественото му бързо размножаване води към раздробяването на селските ступанства, които стават все по-малоземлени, към които никакви подобрения не могат да се приложат и при примитивното им обработване стават все по-малоприходни. Второ, бързото развитие на индустрията в градовете, около тях, около селата, бързото увеличаване населението на градовете и на средствата за съобщение, на железниците и т. н., налагат все повече и индустриализирането на земеделието. Последното обаче покачва цената на земята и по такъв начин изпадащата маса селски собственици не са в състояние да купуват нови земи. Концентрацията на земята, която при тия условия неизбежно става, прави положението на тия собственици още по-безнадеждно, без да говорим вече за причините на пролетаризирането им, които произтичат от държавата, от нейната система на управление, от нейната система на заеми и на постоянно увеличаване данъците и т. н.

Очевидно е следователно, че икономическото развитие на нашата страна през последното десетилетие напреднало дотам, щото една голяма част от селските собственици се пролетаризира. Трябваше да дойде бързото развитие на индустрията, за да даде тласък на тая маса да се прости със своето парче земя и да нахлуе в индустриалното производство, дето постепенно се преобръща в индустриален пролетариат. И колкото повече напредва нашата страна в капиталистическото развитие, толкова повече пролетаризираната селска маса се свързва с капиталистическото производство, толкова повече тя коренно се преобразява в индустриален пролетариат. От друга страна, толкова повече селската маса от пропадащи собственици се явява постоянен източник за нови и нови пролетарии, за ръста на индустриалния и земеделски пролетариат.

Но селският пролетариат, който нахлува в индустриалното производство, среща се в него с градския индустриален пролетариат, една част от който е организиран в социалистически организации, проникнати от духа на *пролетарския социализъм*, на *революционния социализъм*. Тук той, селският пролетариат, неразвратен още от градския живот и буржоазната корупция, попада под благотворното влияние на пропагандата и агитацията на социалдемократията, на нейните организации. Той се организира и се прониква със социалистически дух и като се връща в село, макар и временно, той носи там социализма. И не само го носи, но и действа, работи за неговото закрепване там; той организира социалистически групи. И като имаме предвид, че, заедно с бързото развитие на капиталистическата индустрия и индустриализирането на земеделието, слабите селски собственици се чувствуват все по-лошо и все повече пропадат, става ни ясно защо работническият, пролетарският социализъм, намира прием и в тия пропаднали собственици.

Заклучението от всичко казано до тука е ясно. Проникването на социализма в селата е пряк плод от засилването на работническото социалистическо движение в индустриалните центрове и градове. И колкото повече се засилва работническото социалистическо движение, колкото по-голямо става влиянието на социалдемократията, толкова повече ще прониква социализмът в селата.

Но от това заключение може да се види какъв трябва да бъде отговорът ни на въпроса: какво ни предстои да правим предвид на факта, че проникването на социализма в селата става по такъв естествен начин?

Очевидно е, преди всичко, че там, дето социализмът прониква, трябва да се употребят усилия, за да се помогне да се закрепят той. В това отношение могат да бъдат много полезни нашите другари от учителската социалдемократическа организация със своята помощ в работата на партийните групи в селата. Обаче тук трябва да се помнят много добре и винаги две неща. Първо, ние никога не можем да привлечем селската класа, като класа. Ние можем да привлечем към делото на социалдемократията, към освободителното дело на пролетариата само земеделческият пролетариат и она част от селските собственици,

които отиват към пропадане, които са полупропаднали или изгубили надежда да запазят своето положение на собственици и да се издигат. Но именно това ни налага едно постоянно следене и най-внимателно проучване на развиващите се социални отношения в селата. Второ, в нашата организация и пропаганда в селата ние трябва винаги, абсолютно без всякакви уклонения, без всякакви заобикалки, да бъдем най-категорични, най-неотстъпчиви и ясни в своята социалистическа пропаганда и агитация. Ние трябва винаги на пръв план да изтъкваме крайната цел на социалдемократията — социализмът, като изтъкваме какво ще донесе на селската маса социалистическата наредба. Ние трябва винаги да изтъкваме, че победата на социализма носи освобождението и на селската изпадаща маса, че нейното спасение от днешното ѝ тежко положение е само в победата на социалдемократията и че освободителната борба на работническата класа е освободителна и за селската маса. Ние, най-сетне, трябва в свързка само с тази освободителна борба да водим агитацията за политическите и икономически искания на социалдемократията. Това е, което ние трябва да правим в селата, дето прониква социализмът. И само като вършим това, ние можем да бъдем полезни на социалдемократията.

Но има друго нещо, на което ние трябва да обърнем още по-голямо внимание. Понеже социализмът в селата може да проникне и ще прониква само дотолкова, доколкото социалдемократията, нейните политически и професионални организации в индустриалните центрове и градове растат, затова наша най-главна задача съставлява все по-широка организационна дейност всред масата на индустриалния пролетариат, все по-голямото му привличане в редовете на професионалните организации и подълбокото им проникване със социалистическия дух. От тази наша дейност ще зависи най-главно проникването на пролетарския социализъм в селата, ще зависи неговото закрепване там и здравето му бъдеще.

сп. „Нове време“, кн. IV, 1901 г.

АНАРХО-ЛИБЕРАЛСКИ САМОСИНДИКАЛИЗЪМ

Миналата година партийният вестник отбеляза появяването на една брошурка с тенденция на „самосиндикализъм“, издадена от някаква си „*група работници, организирани в обединения синдикален съюз и бивши членове на обединената социалдемократическа партия*“. Появяването на брошурката, партийният вестник отбеляза като дело на една група работници, отчаяни от общоделството, което считаха и считат за „социализъм“ и „социалистическа фракция“ напуснали я, като остават в така наричания „обединен синдикален съюз“, за да го тласкали към „самосиндикализма“. Партийният вестник с право тогава изтъкна на тази „група работници“, че „самосиндикализъмът“, който тя пригръща от несъзнание и от отчаяние в общоделския „социализъм“, е *анархизъм*, или ги води право към *анархизма*.

Още когато четохме статията на партийния вестник и сетне споменатата от него брошурка, остана ни впечатлението, че ние имаме работа в случая не със *самосиндикализъм* в работническото движение изобщо, а с една нова проява на това, което преди пет години нарекохме *анархо-либерализъм*, а по-сетне *анархопрогресизъм*, т. е. с една нова проява на *анархизма* на известните авантюристи и търговци с работническото движение и социализма — на Харлаковци, Бакаловци, Делирадевци¹¹³, които нарекоха себе си „социалисти-либерали“ и „социалисти-прогресисти“. И наистина, днес не може да има съмнение, че „групата работници, организирани“ и т. н. и „самосиндикализъмът“ ѝ не са нищо друго, освен оная група работници, несъзнателни и неспособни по положение и възпитание да се издигнат до разбирането учението на пролетариата, която преди пет години се повлече подир авантюризма на Харлаковци, Делирадевци и други *анархистуващи* елементи, и оная *анархо-либерализъм*, който последните ѝ поднесоха като „висша фаза социализъм“, а по-сетне като

„прогресивен“ и „обединителен социализъм“. За доказателство на казаното служи и втората брошурка на тази „група работници“.

Преди всичко в тази брошурка се съдържат същите ония клевети и измислици по адрес на нас, социалдемократите, и изобщо по адрес на социалдемократията, които от пет години насам измислюват общоделци и анархо-либерали заедно с всички буржоазни оръдия, които се крият под името „обединени“ и радикали, като прибавят, разбира се, и някои нови. Ние няма да се занимаваме с тях. Считаме за недостойно за социалдемократията да се занимаваме с оборване клевети и измислици от нейните врагове. Едно само ще забележим; а именно, че самото това обстоятелство, дето почти цялата брошурка кипи с жлъч против „консерваторите“, т. е. против социалдемократите и само тук-таме засягат общоделците, или „широките“ — самото това обстоятелство показва, че брошурката и нейният „самосиндикализъм“ са дело на анархо-либерали и анархо-прогресисти. Но още по-добре се вижда това от „принципиалното“ ѝ съдържание.

И наистина като отговор на статиите в нашия партиен вестник върху въпроса за „самосиндикализма“ на „група работници“ в тази брошурка те пишат:

„Там, дето ние казахме, че самосиндикализмът е необходима фаза в развитието на всяко работническо движение, докато то не се почувствува достатъчно организирано, числено силно и сплотено, за да разбере своята борба и на политическа почва; че българските социалисти се страхуват да ни кажат какво самосиндикализмът не е последня фаза от работническото движение, защото с това признание ще рухнат всичките им аргументи за предпазване от увличане в анархизма — това изявление се тълкува от г-да редакторите на „Работнически вестник“ като отрицание на основния социалистически принцип за политическата организация и борба на пролетариата“.

От това място на брошурката, подчертано от самите ѝ автори, става ясно, че ние имаме работа с един анархо-либерало-прогресистки „самосиндикализъм“, с възгледите на анархо-либерало-прогресистите, с техните стремежи да внасят разпокъсване в работническото движение. Трябва нашите четци да си припомнят изтъкнатото от нас мина-

лата година в статията ни „*Между другото*“, за „ефикасното действие“ на „марксиста“ Харлаков, което щяло да събере работниците от всички производства и ги противопостави на общия враг. От друга страна, трябва да си припомним и това, което анархо-либералите отдавна дрънкаха за синдикалното движение. Тогава те ще видят, че съдържанието в горната извадка от брошурката не е нищо друго, освен отдавнашните анархо-либералски възгледи, скривани сега зад самосиндикализма.

Смисълът на подчертаното в брошурката е, както виждаме, тая, че всяко работническо движение, преди да разбере своята политическа борба, трябвало да мине през „самосиндикализма“. Последният бил „необходима фаза на всяко работническо движение“. Най-първо, трябва тука да забележим, че „самосиндикализмът“ на „група работници“ се явява или една проста залъгалка за несъзнателни работници, за работници, надъхани с анархо-либерало-прогресистки глупости, или той е една голяма бърканица на понятията в главите на авторите му. Защото самосиндикализмът в работническото движение, както е известно, не придава никакво значение на политическата борба на пролетариата. За него, за самосиндикализма, само борбата на синдикатите, само синдикатите, или икономическата борба, стачката, бойкотът, саботажът, може да допринесе придобивки за работниците и дори да ги освободи от капиталистическата експлоатация. Ако някои синдикалисти говорят за политическа борба, то те под нея не разбират класовата борба, а „ефикасното действие“, „пряката акция“, т. е. анархистическите авантюри на синдикатите и чрез тях. Но тъкмо затова самосиндикализмът води направо към анархизма и следователно към дезорганизация на пролетариата и на неговите борби, и, разбира се, самосиндикализмът не представлява никаква „необходима фаза на всяко работническо движение“.

Обаче нашите „самосиндикалисти“ ни казват, че „всяко работническо движение преди да разбере своята борба и на политическа почва“, трябвало да мине през „самосиндикализма“. Изглежда, като че ли те под *самосиндикализъм* разбират нещо друго. Какво ли може да бъде? Сигурно това, че работническото движение в някои страни, като в Англия, Америка, поради специални исторически причини, отначало и дълго време се явява само

като синдикално движение, като движение, което няма свой класов, свой политически израз, което води само икономически борби, или, както казват нашите „самосиндикалисти“, което не разбира „своята борба и на политическа почва“. Или под *самосиндикализъм* те, може би, разбират това, че работническото движение винаги и навсякъде се явява най-напред само като синдикално движение и че то само тогава добива политически израз, когато „се почувствува достатъчно организирано, числено силно и сплотено“. Но и в единия, и в другия случай това разбиране на работническото движение не е никакъв *самосиндикализъм*. От друга страна, съвсем не е вярно, че докато работническото движение не се почувствувало достатъчно организирано, числено силно и сплотено, не можело да разбере своята политическа борба. В една страна може работническото движение да е достатъчно организирано, числено силно и сплотено и при всичко това с векове да не разбира класовата, политическата своя борба. В Англия напр. работническото движение от стогодини насам е такова и едвам напоследък започва да разбира своята политическа борба. В Германия, напротив, още от самото начало работническото движение, макар и недостатъчно организирано, макар и числено слабо и несплотено, разбира добре „своята борба и на политическа почва“. А това е така очевидно по тази проста причина, че работническото движение в последнята, в Германия, още от самото начало се намери под влиянието на учението на своята класа — *на пролетарския, на Марксовия социализъм*, когато в Англия работническото движение, макар и достатъчно организирано, числено силно и сплотено отдавна, напротив, се намираше и се намира още до днес под влиянието на буржоазията и е още чуждо на учението на своята класа. Следователно твърдението на нашите „самосиндикалисти“ за „необходимите фази“ на работническото движение е абсурд.

Независимо от казаното, но в ред страни, като в Белгия, Дания, Швеция и Норвегия, Финландия, Австрия, а също и в България, политическото движение на работническата класа се явява едновременно със синдикалното. Поради това те се намират в най-тесни връзки, взаимно се пресникват, взаимно се подпомагат и подкрепят, без да престават всяко да бъде самостоятелно в своята спе-

циална област и да се развива. Очевидно е, че в тия страни, в които работническото движение се явява при изработено учение на пролетарската класа, при ялната теория за нейната класова борба — в тия страни работническото движение не е чакало да се почувствува предварително достатъчно организирано, числено силно и сплотено, та тогава да създаде свое политическо движение и да води своята класова борба. В тия страни, напротив, ние виждаме, едновременно със синдикалното движение се явява и политическото, което от своя страна съдействува за засилването числено и морално на синдикалното движение, и обратно. В тия страни, с други думи, работническото движение не е чакало да мине предварително „необходимите фази“ на нашите „самосиндикалисти“. Така че тия страни още по-добре показват всичката абсурдност на твърдението, че „самосиндикализмът“ бил необходима фаза на всяко работническо движение, докато то не се почувствувало достатъчно организирано, числено силно и сплотено, за да разбере „своята борба и на политическа почва“.

Но предвид на всичко казано анархо-либерало-прогресисткият „самосиндикализъм“ се свежда към старата анархистическа игра на кръстите себе си преди няколко години „либерали-социалисти“ и „прогресисти-социалисти“. Те, както е известно, се опитаха под булото на „либерален социализъм“, и „прогресивен социализъм“, които по-сетне нарекоха „обединителен социализъм“, да разпокъсат работническото движение — работническата социалдемократическа партия и общия работнически синдикален съюз — и да си създадат „партийка“, както те се изразяваха. Обаче след няколкогодишно надуване, че „партийката“ им и „синдикатите“ им ставали грамадни, но всъщност след като се почнаха вътрешните раздори и разкапване на групата им, те побързаха да се скрият зад „обединението“ им с общоделците или „широките социалисти“ и зад неговото име — „обединени“. Всичко това те извършиха при голям шум и с една фалшива надутост и заблуда, че в „обединената“ се намирали „работнически маси“, че вършили обединяването на „социалистическите“ и „пролетарските сили“ в България.

Разбира се, че в „обединената“ те не само не намериха „работнически маси“, които се надяваха да пов-

лекат подире си, като ги направят „социалистически“, но и бяха принудени да се изгубят в „обединеното“ блато. Тука те намериха една буржоазна партия от подобни на себе си интелигентни авантюристи и карьеристи, от която и малкото работници, останали в нея и под нейното влияние, почнаха систематически да бягат. По такъв начин в „обединената партия“ анархо-либералите и анархо-прогресистите не само изгубиха надеждата да си образуват от „работническите маси“ една партийка“, но и трябваше да гледат с ужас как бягат тези „маси“ от тях. Трябваше, от една страна, да спрат бягството на „работническите маси“ от „обединената“, а понеже това не беше възможно, трябваше да спрат бягството им поне от „обединения синдикален съюз“; от друга страна, трябваше да се попречи на бягащите работници да не отиват при социалдемократията, а да се намират под тяхното влияние пак с надежда дано могат да си съставят някаква „партийка“, с която да задоволяват своите авантюристични и карьеристични интелигентски амбиции, незадоволени от работническата социалдемократическа партия и от „обединената“. За тази цел те не могат да намерят други средства, освен старите анархистични средства, прикрити с по-друга анархистична гугла, с един анархо-либерало-прогресистки „самосиндикализъм“.

Всичкият въпрос за „самосиндикализма“ на „група работници“ и т. н. се свежда, значи, към старата анархо-либералска игра — чрез прокарване на „самосиндикализма“ в така наричания „обединен синдикален съюз“ да си образуват авантюристите от рода на Харлаковци и Делирадевци една „партийка“, разбира се, „работническа“, в която да могат да разиграват своите незадоволени амбиции. От приведената извадка из брошурата на „група работници“, както и от това, че тя по-нататък цяла се състои само от жлъч и всевъзможни измислици против социалдемократията и с хвалби по адрес на „неутралните организации“ и „обединения синдикален съюз“, това много ясно се вижда. Ние, социалдемократите обаче сме убедени, че анархо-либералите и анархо-прогресистите, които се кривят зад „група работници“, „организирани“ и т. н., дотолкова ще сполучат да си образуват „партийка“ под булото на техния самосиндикализъм“.

доколкото те сполучиха да постигнат това с либералския и прогресисткия „социализъм“ преди няколко години.

На свършване нека споменем и за фантазиите, с които „групата работници“ залъгва себе си. Например тя си въобразила, че ужас и трепет е обхванал социалдемократите от появяването ѝ и особено от появяването на нейната „Библиотека“, т. е. на нейните псувателни брошурки. Очевидно, логиката на „групата работници“ е много проста. Тя казва „вие пишете дълги статии против моя „самосиндикализъм“, значи уплашихте се, дойдохте в ужас от моя „самосиндикализъм“ и от мене“. Но ако не бяхме писали нищо против нея, нейната проста логика щеше очевидно да ни каже пак: „вие мълчите, следователно, вие се уплашихте, вие дойдохте в такъв ужас, че онемяхте“. На такава опростена логика няма какво да се каже. А всъщност, ако пишем за тази „група работници“ и за нейните анархистични подвизи, правим го с единствената цел да разбулим старата анархо-либерало-прогресивна игра с несъзнателни работници, скрита днес зад „самосиндикализма“, и „група работници“ и да покажем и в тая игра анархическата природа на авторите ѝ, на ония, които се криеха преди и зад „либерализъм“ и „прогресизма“ в работническото движение. Това е просто наш дълг на социалистически журналисти и публицисти.

От друга страна, „групата работници“ си въобразила, че в нашите редове се явили „радикали“ и очакват отделянето на някакво „радикално течение“, следователно, и „разцепление“. Тия очаквания на „групата работници“ показват, че тя е една група, която, най-малко, се вдъхновява от анархо-либерали и анархо-прогресисти, и главна нейна задача, като на всяка анархистическа група, съставлява разпокъсването на работническата класа, на нейните организации и по такъв начин обезсилването на социалдемократията. Няма нужда да подчертаваме, че тия очаквания на анархистите у нас са просто фантазии. За да подхранят обаче тези си фантазии, те разправят за някакви си обушари или шивачи в Пловдив, които били напуснали нашите организации и образували „неутрална“ организация. И тука обаче нашите „самосиндикалисти“ се хранят с фантазии. А най-главното е това, че те и тука, както и във всичко, що се отнася до работни-

ческото движение, абсолютно нищо не са в състояние да разберат. Няма нищо чудно в това, ако няколко души работници от занаятчийското производство, не избавени от индивидуализма, който им е правил това последното, да се почувствуват стеснени в едни организации, които състоят главно от индивидуален пролетариат и които са проникнати от пролетарска дисциплина и солидарност, та да ги напуснат. Но такова явление днес най-малко може да се усети от организациите.

В нашето работническо движение днес гръбнак се явява именно индустриалният пролетариат, а не занаятчийските работници. Преди няколко години беше обратното: най-голямо число организирани работници съставляваха занаятчийските. Поради това, днес социалдемократията чувства много по-здрава почва под краката си, отколкото преди няколко години. От друга страна, тъкмо благодарение на това, че в нашите организации мнозинството съставлява индустриалния пролетариат, и благодарение на социалистическата пропаганда и агитация, мнозинството и от работниците от занаятчийското производство в нашите организации е проникнато с пролетарския социалистически дух, та то днес още по-малко е склонно да се увлича от разни анархистващи „самосиндикалисти“, отколкото преди няколко години. Най-сетне, нашите работнически професионални организации днес представляват много по-сOLIDни организации, отколкото преди няколко години: додето преди 5—6 години те представляваха отделни синдикати и малки синдикални групи, а преди 3—4 години слаби професионални съюзи, днес, напротив, те представляват здрави професионални съюзи, които все повече растат, засилват се и стават привлекателни за работниците. Днес е мъчно, за да не кажем възможно, да късаш по каприза си, по кефа си работници от техните синдикати, както това можеха да направят преди няколко години разни авантюристи и търгаши в работническото движение. Обаче нашите „самосиндикалисти“ абсолютно не са в състояние да разберат всичко казано, затова те и се хранят с фантазиите за „радикалско течение“, за „цепене“, за „трепет и ужас“ в нашите редове и т. н.

Впрочем, нека оставим тия жалки наши „самссиндикалисти“ да се хранят със своите анархо-либерало-прогресистки глупости, илюзии и фантазии, а ние да вървим смело напред по верния път, в който вървим и който досега ни е дал само сигурни успехи — сигурно ни приближава към крайната цел на движението на пролетариата, на социалдемокрацията.

сп. „Ново време“, VII, 1911 г.

БАЛКАНСКАТА КОНФЕРЕНЦИЯ И БАЛКАНСКАТА ФЕДЕРАЦИЯ

Първата балканска социалдемократическа конференция възприе два основни принципа, а именно: *балканската федеративна република и класовата борба на пролетариата*. Те съставляваха, поне за нас, българските социалдемократи, главното условие за участието в балканските социалдемократически конференции.

Както и друг път, а именно в статиите ни за първата балканска социалдемократическа конференция преди две години изтъкнахме, за социалдемократията балканската федеративна република не е нито фраза, нито една утопична идея. За социалдемократията изобщо и за балканската социалдемократия особено балканската федеративна република е въпрос за отношенията ѝ към външната политика на европейските капиталистически държави, и особено на балканската буржоазия.

Късо казано, политиката на европейските капиталистически държави спрямо Балканския полуостров е: разделяй и владей, додето окончателно завладеят балканските народи. На тази политика се дължи създаването на балканските държавици и разпокъсването на балканските народи, на нея се дължи поддържането на това положение на Балканския полуостров.

На политиката на европейските капиталистически държави балканската буржоазия противопоставя политиката на споразумение, на военните съюзи с тия същите държави. Това от една страна. От друга страна, балканската буржоазия противопоставя политиката на споразумения и военни съюзи, на балканските държавици с Турция, насочени против някоя или някои от балканските народи. Най-сетне, балканската буржоазия, особено левите ѝ крила, обикновено дребнобуржоазни по идеология, на политиката на европейските капиталистически

държави противопоставят политиката на *балканската конфедерация*.

В основата на тази политика на балканската буржоазия лежат националното обединение и просто разширяване на териториите. Обаче буржоазията на всяка от балканските държави поотделно е безсилна да реализира тази националистична политика. Споразуменията и съюзите с европейските държави или помежду някои балкански държавици са невъзможни. По такъв начин националистическата политика на балканската буржоазия води към изтощаване силите на балканските народи и към възбуждане взаимното им недоверие, взаимните им подозрения и раздражения. Тази политика е особено гибелна за балканския пролетариат.

На грабителската политика на големите европейски държави и на националистическата политика на балканската буржоазия, социалдемократията на Балканите каква политика може да противопостави? На този въпрос първата балканска социалдемократическа конференция отговори категорично: *тя е политиката на балканската федеративна република и на класовата борба на пролетариата*.

Истина е, че делегатите на балканските социалдемократически партии и групи, както и ония от Югоизточна Европа, възприеха, както казахме в миналите статии, тази политика на социалдемократията след дълги разисквания, но я приеха единодушно. Твърде много спомогна за приемането на тази политика от първата балканска конференция Кауцки, който преди нея беше се изказал в предговора на българския превод на неговото произведение: „Френската република и социалдемократията“, се изказа за балканската федеративна република.

Балканската федеративна република, както казахме и друг път, социалдемократията на Балканите я противопоставя, очевидно, на външната политика на балканската буржоазия. Когато е въпрос каква трябва да бъде политиката на балканските народи, балканската социалдемократия не може да пригърне друга политика освен тая на балканската федерация. Въпросът, очевидно, не е в това, че балканската социалдемократия, като се обявява за политиката на балканската федерация,

пригръща една политика, която би трябвало да влиза в политиката на една революционна буржоазия, или напуска своите задачи, за да осъществява балканската федерация; въпросът е да се тласнат балканските народи по пътя на политиката на балканската федеративна република; въпросът е за натиска, който може и трябва да упражнява социалдемокрацията върху външната политика на буржоазията. Когато международната социалдемократия се обявява против политиката на войната, за политиката на мира, очевидно тя знае много добре, че додето съществува капиталистическото общество, войната е неизбежна и мирът е невъзможен. Обаче социалдемокрацията не може да не противопоставя на буржоазната политика — политиката на мира и на федерацията на европейските народи; тя не може да не упражнява натиск върху буржоазното общество по такъв начин. Но очевидно е така също, че социалдемокрацията няма никакво друго по-ефикасно средство, за да упражнява натиск върху политиката на буржоазията, освен *класовата борба на пролетариата*.

От друга страна, балканската федеративна република е една идея не отвлечена, а практическа, реализирането на която ще се наложи на балканските народи. Колкото повече капитализмът в Европа се туря на тясно, толкова повече той ще се налага на Балканите. С това толкова повече ще се засилва класовата борба на балканския пролетариат. Но капиталистическото развитие и засилването на класовата борба на Балканския полуостров ще туря все по-натясно балканската буржоазия. Така че самото обективно развитие ще наложи един ден на балканските народи балканската федерация. Защото изходът от това стеснено и ненормално положение на балканските народи не може да се намери другаде освен в една балканска федеративна република.

Най-сетне, балканската федерация може, очевидно, да бъде реализирана в рамките на буржоазното общество, и нейното съдържание, т. е. дали тя да бъде повече или по-малко демократична, ще зависи от силата на натиска, който ще упражни социалдемокрацията. Също така то ще зависи от много други условия, при които тя ще бъде реализирана.

Обаче балканската федеративна република и класовата борба на пролетариата, възприети от първата балканска социалдемократическа конференция като основа на нейното дело на Балканите и като условие за участието в балканските конференции, отхвърлят се и в теория, и на практика от партията, за участието на която в балканските конференции ние не можем да се съгласим по никой начин, макар тя и да е присъединена към Международното социалистическо бюро, а именно от общоделската, или така наречената „обединена партия“. Както вече знаем, видните ѝ представители не само тука, в България, теоретически и практически нямат нищо общо с политиката на балканската социалдемократия, възприета от първата балканска социалдемократическа конференция, но те обявиха и пред Интернационала тая политика за утопия. Върху това ние писахме в статиите: *„Общоделско двуличие“*. Независимо от това, но оттогава насам „обединената партия“ при няколко международни случаи рязко противопостави на политиката на балканската социалдемократия, и изобщо на политиката на международната социалдемократия, политиката на войната и на завладяването, т. е. политиката на балканската буржоазия. Ние оставяме всичко друго настрана, което вече неведнаж изтъкнахме в страниците на това място, но, както знаем, местният комитет на софийската организация от „обединената“ излезе с една резолюция напълно в духа на политиката на българската буржоазия — националистична и военнолюбива. От друга страна, речите на видните ѝ представители в публичните ѝ събрания в София, а особено провинциалните ѝ вестници, де прикрито, де съвсем явно поддържаха политиката на българската буржоазия. Те заедно с патриотите и националистите от българската буржоазия викаха: Война против Турция! Автономия на Македония! По такъв начин „обединената“ не само няма нищо общо с политиката на балканската социалдемократия и не само счита политиката ѝ, изразена в резолюцията на първата балканска конференция, за утопия, но тя практически, с всички свои действия се бори против делото на първата балканска социалдемократическа конференция и изобщо против делото на Интернационала.

Истина е, че „обединената“ едно върши тука в България, друго се представлява пред Интернационала. Така тя тука в България взима резолюции за войната, проповядва война, изобщо върши делото на буржоазията, а в Международното бюро и социалистическите вестници праща съвсем други резолюции и статии. Нещо повече: тя се присъединява към международните акции на социалдемократията, като в България и в този случай напълно върви във водите на буржоазната националистична и милитаристична политика, а в Международното социалистическо бюро и социалистическата преса праща лъжливи сведения за големи демонстрации против войната и за мира. Но това е известното „обединено“ двуличие, което е необходимо за нея, за да запази завзетото някога място в Интернационала, с надежда по такъв начин да заблуждава несъзнателните работници и ги мъкне подире си на служба на буржоазната националистична и милитаристична политика.

Но в „обединената“ имало и „ляво“ крило, което начело със станалия смешен д-р Раковски застъпвало друго гледище, „социалистическо“ гледище по въпроса за политиката на балканската социалдемократия. Всъщност, обаче, това „ляво“ крило застъпва същото гледище, което застъпва и „дясното“ ѝ крило, с тази разлика само, че „лявото“ крило по други пътища върши същото. Както изглежда „лявото“ крило на „обединената“ има за свой орган в „Напред“ и възгледите на Раковски върху балканския въпрос са и негови възгледи. Какви са тия възгледи?

Ние намираме тия възгледи в неговите статии върху този въпрос във в. „Напред“. Оставяме настрана зловните му епитети по наш, на „тесните“, адрес, които са плод на специфично душевно състояние на един човек съвсем забъркал пусулата. За нас са интересни възгледите му. Той на политиката на балканската социалдемократия, както я възприе първата балканска социалдемократическа конференция, и по-специално на политиката за балканската федеративна република противопоставя политиката на *балканската конфедерация*.

Преди всичко, прави впечатление, че Раковски, а заедно с него и „левицата“ в „обединената“, но, разбира

се, главно Раковски, се улови за идеята за „балканската конфедерация“ оттогава откато една група от много милите за него „младотурци“ почнаха да приказват за „балканска конфедерация“. Дотогава за него, както и за цялата „левица“ в „обединената“, въпросът за „балканска конфедерация“ поне в страниците на „Напред“, не съществуваше и изобщо не се застъпваше с този жар, с който се застъпва оттогава насам. Дотогава, както знаем, друга идея вълнуваше нашия д-р и неговата „левица“ в „обединената“, а именно идеята за един военен съюз между Турция и България. Очевидно, трябваше да се яви италианотурската война¹¹⁴ и поставянето на любезните за него „младотурци“ в днешното положение, а някои от тях да ги накара да заприказват за „балканска конфедерация“, за да преобърне нашия д-р от проповедник на военния съюз между Турция и България в проповедник на „балканската конфедерация“!

Д-рът намира, че „балканската конфедерация“ била по-практична, следователно, и по-скоро осъществима, отколкото балканската федеративна република, и затова той кани балканския пролетариат да поддържа идеята за „балканска конфедерация“, защото поддържането на идеята за балканската федеративна република било реакционно дело, което отвличало вниманието му от практически полезното за него дело. Обаче д-рът, първо, нищо не казва на своите четци какво е това „балканска конфедерация“; второ, защо била тя по-практична и по-скоро осъществима, и, трето, кой и как ще я осъществи, или по-вярно, каква роля ще играе българският пролетариат в реализирането на „балканската конфедерация“.

Под „балканска конфедерация“ Раковски, както и всички, които се явяват нейни привърженици, доколкото може да се разбере от думите им, се разбира един военен отбранителен съюз на балканските държави помежду им и с Турция. Тази „балканска конфедерация“ изглежда наистина по-практична отколкото идеята за една балканска федеративна република. Тя не е нищо друго освен военния съюз между България и Турция, който по-рано Раковски препоръчваше, но вече разширен в балкански военен съюз, в „балканска конфедерация“. Тя изглежда по-практична затова, сигурно, че буржоазията по-скоро

ще се залови за реализирането ѝ. Нали младотурците, турени на тясно днес, приказват за „балканска конфедерация“? А щом милите на д-ра младотурци говорят за „балканска конфедерация“, тогава това е достатъчна за него гаранция, че и балканската буржоазия ще прегърне тази идея. По такъв начин, според Раковски, няма нужда от класовата борба на пролетариата, буржоазията прегръща „балканската конфедерация“, и на балканския пролетариат остава само да поддържа буржоазията в това ѝ дело. Толкова повече това е така, че „балканската конфедерация“ се явявала, според д-ра, етап, преход към балканската федеративна република. Пролетариатът, според него, трябвало да остави настрана политиката на балканската федерация и да се залови да помага на буржоазията в делото на „балканската конфедерация“, като по-близка и по-практическа задача. В противен случай, ако се борел за балканска федерация, щял да помага на реакцията, понеже щял по такъв начин да отдалечава деня на тържеството на „балканската конфедерация“ — тоя етап към балканската федерация!

Обаче г. д-рът абсолютно с нищо не доказва, че неговата „балканска конфедерация“ наистина е по-практична и по-лесно осъществима. Всъщност, лесно може да се докаже, че тя нито е по-практична, нито лесно осъществима. Но нашата задача тук не е тази. Тука ние се ограничаваме да отбележим само дребнобуржоазната конфузия в главата на бомбастичния д-р. Друг път, може би, ще се спрем върху нея.

Кауцки казва, в „тактическите течения в германската социалдемократия“, че пролетариатът трябва винаги да се бори за най-големите си искания, такава борба само има възпитателно за него значение. А в областта на външната политика на социалдемократията главно на Балканите политиката ѝ не може да бъде друга освен балканската федеративна република. Обаче тъкмо против тази политика се бори „обединената“ изцяло и в „дясното“, и в „лявото“ ѝ крило. Противопоставянето „балканската конфедерация“ на балканската федерация от „лявото“ крило на „обединената“ означава същото, което прави и „дясното“ ѝ крило. Разликата е само в начините, но в същността те абсолютно никак не се различават.

Но щом това е така, какво общо може да има една балканска социалдемократическа конференция с такава една партия? — Само желанието да се измени характерът и задачите на балканските конференции може да обясни осуетяването на втората балканска социалдемократическа конференция, затова само че тази партия не може да участва в нея.

Впрочем, както казахме, между нас и другите партии, които взеха участие в първата конференция, и по тоя въпрос има една голяма разлика в разбиранията. Но затова друг път, когато видим отговора на др. Д. Туцович¹¹⁵ по въпросите, които разгледахме в миналите статии.*

сп. „Ново време“, кн. XXII, год. 1911.

* Др. Д. Туцович в едно частно писмо до мене казва, че не било вярно моето твърдение, какво той в конференцията свърши реферата си с думите, че ако бъде нападната Сърбия, първа социалдемократията ще грабне пушките. Той прибавя, че бил питал сръбските другари делегати, но те не помнели, др. Д. Туцович да е казал тези думи. Възможно е ние да не сме схванали точно неговите изрази, но нашата делегация има впечатлението, че той се е изказал в този смисъл. От друга страна, др. Д. Туцович в последната кн. на „Борба“ прави някои бележки върху моята първа статия, за които ще говоря друг път. Но тука заявявам, че ние не обвиняваме сръбската братска партия в нищо. Ако някого трябва да се обвинява, той е централният ѝ комитет и особено някои негови членове. Но въпросът не е да се обвиняваме, а да се разберем.

ЛИЧНИЯТ РЕЖИМ

София, 26 януари 1912 г.

След като днешната коалиция от народняци и цанковисти биде повикана на власт, вестниците им веднага побързаха да обявят, че „личният режим“ бил победен, че коалицията им и повикването ѝ на власт били наложени на „личния режим“. Истината, разбира се, е тъкмо в обратното. Не само повикването на двете партии не се наложи от някакъв акт, от някакво действие на тези партии, което да не допускаше противното, но и самото съвместно поемане на властта от тези две партии, тяхната коалиция се наложи от Фердинанда като непременно условие за повикването им на власт. Вярно е само едно, а именно, че династическите интереси на Фердинанда диктуваха да повика на власт тъкмо тия две партии заедно, тъкмо най-страшните „борци“ против „личния режим“. Предстояха ред царски тържества: прокарването измененията на конституцията¹¹⁶, прокарването на закона за цивилната листа, пълнолетието на престолонаследника, коронясването на „царя на българите“ и отпускането на милиони за блясъка на короната и изобщо на царския двор. На всички тия царски тържества обаче трябваше да се придаде блясъка на едно общо национално дело, или по-вярно, оня истински характер, който те имат, а именно на едно общо дело на *личния режим*, на съюза между монархизма, буржоазията, или „народа“. Но никоя друга от буржоазните партии не можеше да даде на царското тържество и на блясъка на царската корона този истински характер, както коалицията от народняци и цанковисти. Едни от буржоазните партии са очернени от присъда на Държавния съд, други се намират под съд, а „демокрацията“ беше достатъчно опозорена, за да не може да бъде годна за династическите интереси на Фердинанда и изобщо за интересите на *личния режим*.

Теорията на народняците и цанковистите, когато бяха в опозиция, за „личния режим“ гласеше, че парламентаризмът изисквал при смяната на правителствата короната да поверява властта на оная от партиите, която имала най-голяма парламентарна група след правителството. Противното на тази теория било „личен режим“. В 14 обикновено народно събрание най-силна парламентарна група след демократическата беше оная на „зеделския народен съюз“, и, според теорията на днешната коалиция, короната трябваше да повери властта на парламентарната група на този съюз. Обаче короната, както се знае, не това направи. Тя повери властта на партии, които в парламента бяха застъпени най-слабо — на народняци и цанковисти. От друга страна, когато демократите в последните им общински избори получиха по-малко гласове отколкото опозицията, теорията на днешната коалиция гласеше, че демократите „трябва да си вървят“, в противен случай тяхното държане на власт означавало „личен режим“. Обаче днес коалицията е на друго мнение: при всичко че Фердинанд пререди най-силната в 14 обикновено народно събрание парламентарна група и повери властта на най-слабата парламентарна група в същото събрание. и при всичко че коалицията в изборите за окръжните съвети получи много по-малко гласове отколкото опозицията, обаче тя нито своето повикване на власт смята за „личен режим“, нито мисли „да си върви“ след окръжните избори.

При всичко казано, обаче, за известно време, от Великото народно събрание до внасянето законопроекта за цивилната листа на Фердинанда и неговия двор, за „личния режим“ не се говореше, като че ли наистина *личният режим* вече не съществуваше. Но приемането на законопроекта за цивилната листа от 1,800,000 лева и приблизително още толкова за поддържане на дворците, намерението да дадат един апанаж, годишна заплата, от 500,000 лева на престолонаследника, увеличението на „благотворителния фонд“ на Елеонора на 100,000 лева годишно — всичко това даде повод отново да се заговори за „личен режим“ сега вече, и особено, от левите на буржоазната демокрация, като радикали и „обединени“ общоделци. Толкова повече и по-силно тези заговориха за „личния режим“, че всичко казано се извърши и от техните бивши съдружници по

известния „патриотически блок“, от бившите върли „борци“ против „личния режим“.

Няма съмнение, левите на буржоазната демокрация считат, че десните на тази същата буржоазна демокрация, и особено вчерашните „борци“ против „личния режим“, вършат всичко гореказано само защото са подли от лакейство, от угодничество към „властораздавача“. Наистина, не може да не прави поразително впечатление на идеолозите на дребната буржоазия, макар те и да се наричат „социалисти“, обстоятелството, че едни буржоазни партии, с които вчера бяха в блок за борба против „личния режим“ и които до вчера се явяваха върли „борци“ против него и дори издигнаха републиканско знаме, днес на власт се явяват напълно в услуга на същия „личен режим“. Обаче, това обстоятелство по никой начин не може да се обясни само с това, като наречем тези буржоазни партии подли, лакеи, царегугодници. Обяснението му, очевидно, трябва да се търси съвсем другаде.

Фактът, че всички буржоазни партии в опозиция дигат шум около „личния режим“, а повикани на власт вървят по същия път, по който всички са вървели, служат за закрепването на *личния режим*, това показва, че личният режим се заключава не в оня вулгарен смисъл, какъвто думите получиха и зад които се скрива същността му. От друга страна, фактът, че при дебатите в народното събрание по отговора на тронното слово, както и при дебатите по законопроекта за цивилната листа, всички шефове на буржоазните партии говориха за съществуването на *личния режим*, и че той бил неизбежен, също показва, че под него се разбира съвсем друго от това, което се влага обикновено в думите. Най-сетне, фактът, че по случай пълнолетието на престолонаследника и тържествата всички буржоазни партии се надпреварваха в изброяването на своите заслуги към това „царско щастливо събитие“ и да изразяват своята радост поради него, още по-ясно показва, какво всъщност се разбира под израза „личен режим“. Ние по други поводи на това място сме изтъквали факта, че цялата наша буржоазия, в лицето на своите „културни дружества“, разни корпорации, търговски и индустриални съюзи и т. н., при всеки случай винаги е демонстрирала своята преданост към това, което наричат „личен режим“, към царската власт, към монархизма.

Очевидно е, следователно, че *личният режим* не се състои в това, че короната си налага волята в нашата страна, а в съюза между короната и буржоазията, или нейните партии. Следователно, *личният режим* е в управлението на страната от този съюз. И само когато така разбираме личния режим, можем да си обясним правилно всички горепоменати факти, както изобщо управлението на нашата страна. Нашата буржоазия, въздигаща се, но сама по себе си слаба, за да поддържа господството на своите интереси, намира опора в короната, в царската власт, в монархизма. Тя иска короната да бъде бляскава, нейната власт да има корени в страната. От своя страна, короната не може без буржоазията, без нейните партии. По такъв начин се създава тесен съюз между тях, между короната и буржоазията, който управлява страната според своята воля, според взаимните си интереси. Истина е, че в този съюз надмощие има едната страна, по-силната. А тя е короната. Обаче, както последната действа по своята лична воля в името на своите династически интереси и е свързка с тях в името на интересите на своя съюзник, тъй и буржоазните партии, повикани на власт, действуват по своята лична воля в името на общите интереси на съюза — в името на интересите на короната и ония на буржоазията, без да искат да знаят за закони и за конституция. Това е именно *личният режим* у нас в България.

Но буржоазните и дребнобуржоазните партии се приструват, че не разбират тази същност на личния режим у нас. Когато са в опозиция, те отделят едната страна на *личния режим* и говорят само за нея като „личен режим“. До последно време този „личен режим“ буржоазните партии въздигаха като най-голям лозунг в борбата им за власт. Обаче, изредени една подир друга на власт в името на „борбата“ против „личния режим“, този лозунг вече е окончателно компрометиран и по такъв начин блесна истинското съдържание на *личния режим*. Само у дребнобуржоазните партии „личният режим“ още продължава да се явява лозунг на борбата им и дори като средство за заблуждаване на несъзнателни работници и за залъгване на дребната буржоазия. Но еднаж компрометиран този лозунг у буржоазните партии, той все повече губи и ще губи в устата на дребнобуржоазните идеолози.

Обаче, личният режим, т. е. съюзът между буржоазията и монархизма у нас, не само съществува, но той все повече се засилва. Капиталистическото развитие, ръстът поради това на пролетариата, засилването на социалдемократията, на нейната класова борба, плюс към това недоволството на съсипваната дребна буржоазия и селска маса, са условия, които все повече ще тласкат буржоазните партии към засилването на съюза ѝ с монархизма. Но поради това именно съкрушаването на личния режим у нас може да се очаква само от растящата сила на класовата борба на пролетариата, на социалдемократията. Тя само може, ако само това е възможно, да принуди един ден една част от буржоазните партии да скъсат съюза си с монархизма и да бъдат повлечени в пътя на едно революционно движение против личния режим и за демократическа република не само у нас, но и у другите балкански народи.

Но предвид на казаното, наша главна и всякогашна задача си остава да засилваме позициите на социалдемократията, да използваме всички условия за засилване на класовата ѝ борба. Ето сега сме пред изборите на 12 февруари за общинските градски съвети. Ние трябва да употребим всичките си сили за използването им за нашата главна задача. И тези избори, както и другите избори, са една от формите на класовата борба. В общинските градски съвети, както и в народното събрание, се прокарват класови интереси. Следователно, предстоящите избори и навлизането на социалдемократията в общинските съвети трябва да бъдат за нас само един случай за засилването на позициите на класовата борба на пролетариата, на социалдемократията. Прочее, ние сме дълбоко уверени, че всеки неин член и съчувственик ще изпълни добре дълга си и в предстоящите избори.

сп. „Ново време“, кн. II, 1912 г.

МЕЖДУНАРОДНОТО ПОЛОЖЕНИЕ

София, 11 април 1912 г.

Капитализмът днес с желязна необходимост тласка големите европейски държави към колониална и империалистическа политика. Капиталистическото развитие в големите европейски страни достига такава степен, при която той все повече се чувства стеснен на национална почва и все повече се стреми да излезе вън от националните граници. От една страна, конкуренционната борба вътре във всяка капиталистическа страна все повече се изостря. От друга страна, капиталистическият начин на производство създава толкова неразрешими в буржоазното общество противоречия, че се явява пречка и за понататъшното развитие на самия капитализъм, дори прави невъзможно и изпълня с големи опасности неговото съществуване. Това все по-голямо стесняване на капитализма в границите на национална почва именно тласка големите европейски държави към колониална и все по-широка, все по-експанзивна империалистическа политика.

Но тази капиталистическа политика наместо да отслаби противоречията, напротив, тя сама още повече ги увеличава, като сама носи нови противоречия. Капиталистическият начин на производството не може да изпълни своята задача, ако той все повече не пролетаризира народните маси и заедно с това не концентрира производителните сили и оръдията на труда във вид на най-усъвършенствувани, каквито са възможни в днешното общество, средства на производството. Но капиталистическата политика изисква за своите цели грамадни средства за все по-чудовищни военни въоръжавания и за водене колониални войни. Капиталистическите държави в стремежа да разполагат с такива грамадни средства не намират друг източник освен в системата на косвените данъци, които падат изключително върху гърба на пролетариата и съсипаните народни маси. Но постоянно растящите косвени данъци

водят към все по-голямо поскъпване на живота, а заедно с това, към все по-остро недоволство на пролетариата и изпадащите народни маси, към все по-голямо революционно настроение.

Тези противоречия, които все повече растат в днешното капиталистическо общество, се явяват една от подбудителните причини на капиталистическите държави към колониална и все по-широка империалистическа политика. Капиталистическите държави мислят чрез тази политика да дадат изход на постоянно растящото недоволство вътре в тях, едно разрешение на противоречията, които постоянно се увеличават вътре в тях. При всичко, че изходът, който тя търси, очевидно води към задънена улица и не разрешава противоречията, а, напротив, сама тя ги увеличава, обаче за капиталистическите държави друг изход няма и друго разрешаване на противоречията не съществува.

От ред години насам ние сме свидетели на едно лудешко надпреварване на големите капиталистически държави в безцеремонното разграбване на близки и далечни чужди земи. Но от преврата в Турция насам, т. е. от 1908 год. насам, това надпреварване на капиталистическите държави в грабежа на чужди земи се обърна в просто бандитство. Разграбването на Африка, което преди се прикриваше със защита на европейските интереси и в името на „културата“, от Франция, Германия, Англия и Испания, след преврата в Турция се извършва съвсем по хайдушки начин. Англия и Русия фактически заграбиха Персия, Русия и Япония заграбват в Далечния изток областите на Китай. Австрия заграби окончателно Босна и Херцеговина.

Това разграбване на чуждите земи свърши засега с нахлуването на Италия в последните африкански области, които принадлежат на Турция — в Триполитания. От само себе се разбира, че с това грабителската империалистическа политика на капиталистическите държави не се свършва. Войната на Италия против Турция повдига на ново най-парливия за европейската дипломация въпрос, а именно така наречения източен въпрос, т. е. въпроса за подялбата на Турция, а след нея и на Балканите. Поради това войната на Италия против Турция днес и създава опасното международно положение.

Италия биде тласната във войната против Турция от общата империалистическа политика на капиталистическите държави и насърчена от заинтересовани европейски държави, а именно от Австрия и Германия предимно. Австрия имаше интерес да заплете Италия в такава една тежка за нея война, каквато е тази в Триполитания, за да не ѝ бърка на завоевателните планове в Европейска Турция, особено в Албания и Македония. За Германия войната на Италия за Триполитания освен плановите на своята съюзница Австрия има и друг по-важен интерес. Днес две са капиталистическите държави, които водят най-жестока война за надмощие в международния пазар. Това са Англия и Германия. Последната на всяка крачка в най-важните пунктове на международния пазар се чувствува спъната от първата. Англия се чувствува господарка върху два важни ключа на морските пътища за големите международни пазари. Тя се чувствува господарка върху Гибралтаря и Суецкия канал, а чрез тях в Средиземно море. Установяването на Италия на бреговете на Триполитания, това значи турянето на пътя на Англия от Гибралтар за Суец и малоазийските брегове една от съюзниците на Германия. Същото почти значение има установяването на Италия на Триполитанските брегове и за Франция.

Италия предприе войната против Турция за Триполитания без всякакъв абсолютно повод, със съгласието, очевидно, на всички големи капиталистически държави. Последните, сами предадени на грабителската политика в Африка и други места, заграбили де с мълчаливото съдействие, де с явната подкрепа на Италия чужди области без всякакво право, не можеха да отрекат правото на Италия и тя да направи същото в Африка. Едничкото нещо, което можеха да искат от Италия, това беше да се ограничат нейните действия само в Африка. Заявлението на Италия при започването похода към Триполитания, че тя била за целостта на Турция, беше именно декларация за европейските сили, че нейните действия ще се ограничат с Триполитания. За европейските сили тази декларация беше достатъчна, като бяха уверени предварително, че Италия дълго време има да си бие главата, додето завладее Триполитания. Италия от своя страна си мислеше, както изглежда от всичко, че завладяването на Триполитания ще стане тъй лесно, както лесно се извърши анек-

сията на Босна и Херцеговина от Австрия. Мислеше си, очевидно, че е достатъчно да окупира Триполи и крайбрежието на Триполитания и да декретира присъединяването ѝ към Италия, за да застави Турция да се откаже от своите области в Африка срещу, може би, едно нищожно парично възнаграждение. Обаче, колкото сметките на големите европейски сили, които допуснаха Италия да завладее Триполитания с декларацията ѝ за ограничаване действията ѝ само в Африка, излязоха криви, толкова или още повече криви излязоха сметките на Италия.

На Италия войната против Турция за Триполитания струва извънредно скъпо — 200 милиона лева на месец, значи досега тя е погълнала повече от *един милиард лева*, плюс отгоре големи жертви от хора. При всичко това, на войната крайт ѝ се не вижда. Поради това Италия отдавна почна да протяга ръка за мир. Тя отдавна искаше от великите сили да направят постъпки пред Турция за сключването на мир. Обаче великите сили не бързаха. От своя страна Италия сама направи невъзможно сключването на мир с Турция и по такъв начин създаде едно опасно усложняване на международното положение.

И наистина, Италия не само издаде декрета, с който обяви присъединяването към нейните владения турските области в Африка, но тоя декрет биде с акламации приет и от парламента. По такъв начин Италия окончателно присъедини Триполитания и Киренайка, и за нея няма връщане назад. Да се повърне назад, т. е. да се откаже от акта на присъединяването двете турски области към своите владения, би означавало Италия да се сведе до една второстепенна сила, да бъде поразена. Такъв изход за Италия не само тя самата не ще допусне, но главно, нейните съюзници, а именно Австрия и Германия, особено последната, не ще допуснат. Да допуснат такъв печален изход за Италия ще рече да омаломощат още повече тройния съюз. Германия, предвид на конкуренцията ѝ с Англия, никак не ще допусне да изгуби Италия днешното положение в международния концерт.

От друга страна, обаче, и Турция днес не ще да се съгласи на един мир, сключен при такива условия, каквито създаде Италия. Да признае акта на присъединението на Триполитания и Киренайка към Италия, като се признаят от последната само халифските (духовните)

права на Султана върху арабите и като се задоволи само с едно парично възнаграждение — това ще рече окончателно да се компрометира младотурският режим и партията, която го поддържа. Поради това младотурската партия, която днес управлява Турция и която употреби всички насилия в последните избори за парламента, за да си създаде едно грамадно и послушно мнозинство, ще се противи с всички сили на такъв мир, какъвто предлага Италия. Възможно е, щото Турция пред общия натиск на европейските сили да приеме, най-сетне, италианските условия за мир. Обаче, и в такъв случай международното положение съвсем не се избистрюва и не се опростява. Напротив, тъкмо след приемането от Турция на такъв мир опасностите се увеличават. Младотурският режим и тъй изгуби окончателно обаянието си в масите; той се крепи само на военната диктатура, на насилието. Но сега отвътре черната ръка на реакцията дебне, Албания почва отново да въстава, в Македония съвсем не е спокойно. Гърция е готова да провъзгласи присъединяването на Крит. Приемането от Турция на мира, който предлага Италия, означава развързването на всички тия противомладотурски сили и, следователно, началото на окончателното разпокъсване на Турция. А Италия, както видяхме, е решена, тъй или иначе, да наложи на Турция тези условия на мир.

Както вече е известно, тъкмо в деня на откриването на парламента в Цариград италианската флота се яви пред Дарданелите и бомбардира укрепленията при входа им, след което се оттегли и бомбардира ред острови, някои от които и окупира. Турция, в отговор на тази акция на Италия, затвори Дарданелите, като пусна по тях плаващи мини. Но с това тя предизвика протестите на великите сили, търговските интереси на които могат най-много да пострадат от затварянето на Дарданелите, на прохода за Цариград и изхода от Цариград за Средиземното и Егейското морета. По такъв начин Турция ще бъде принудена да се съгласи да отвори Дарданелите, т. е. да ги очисти от мините.

С бомбардирането на Дарданелите Италия гонеше целта не да сплаши турското правителство, а да накара европейските сили да се намесят и упражнят натиск върху Турция за сключването на мир. Италия с бомбардирането

на Дарданелите искаше именно тяхното затваряне и по такъв начин турянето в опасност търговските и икономически интереси на великите европейски държави. От друга страна, Италия, с морските си акции в Средиземно и Егейско морета, гони целта да спре окончателно превоза на припаси за Триполитания от страна на Турция. Засега бомбардирането на Дарданелите и морските акции в казаните морета дадоха този резултат за Италия, че великите сили наистина натиснаха на турското правителство, което вече не само се е съгласило да отвори Дарданелите, но е дало и отговор върху въпроса за сключването на мир. Обаче какъв е отговорът на Турция засега не се знае точно. От това, което се знае, можем да заключим, че Турция не може да приеме италианската формула за мир. Но каква формула тя предлага, засега е неизвестно. Каквато обаче и да бъде тя, ясно е едно, а именно, че опасното международно положение си остава. Както казахме, тъкмо след като Турция дори приеме условията на Италия, на Балканския полуостров могат да настанат усложнения, които ще направят опасностите, особено за балканските народи, още по-големи.

Предвид на всичко казано, пита се: какви са отношенията на буржоазните партии на Балканите към днешното международно положение и какво има да прави социалдемократията? Тоя въпрос заслужава една специална статия. Засега ще свършим, като кажем, че социалдемократията трябва да бъде нащрек. Ние сме пред великия пролетарски празник Първи май. Социалдемократията в целия свят в тоя ден ще издигне мощния си глас на протест против разбойническата капиталистическа политика и в полза на международния мир. Социалдемократията в България в този велик пролетарски ден ще присъедини и своя протест, ще направи от тоя ден един ден на енергична демонстрация в полза на мира на Балканите, следователно, в полза на федерацията на балканските народи.

сп. „Ново време“, кн. VII, 1912 г.

ЕДНА ГОДИНА

София, 11 септември 1913 г.

Когато нашите четци ще имат на ръка тази книжка, ще бъде тъкмо една година, откато бяхме принудени да спрем списанието¹¹⁷. Тя беше една година, през която разумът беше суспендиран и господствуваше безумието, подлостта, варварството, жестокостта, убийството, изстреблението. Тя беше една година грозна, съсипателна, катастрофална за нашата страна. Тука ние няма да разглеждаме въпроса за причините и за виновниците на тази година. Това ще бъде предмет на нашите изследвания по-нататък. Тука ние ще се спрем върху друго. Годината, за която е думата, е в същото време една година на грамаден исторически опит за балканските народи, е една година на ценни поуки за тях. Дали те ще използват опита и дали ще намерят поуките от събитията през годината, ще зависи твърде много и от социалдемократията. Без друго, нейн дълг и нейна задача съставлява да сочи на историческия опит и ценните поуки, които дават събитията на Балканите в продължение на една година. Днес тоя свой дълг и тая своя задача социалдемократията може да изпълни и ще изпълни с толкова по-голяма смелост и полза, че тя едничката предвидя преди една година събитията на Балканите в тяхната общност и техните катастрофални последици за балканските народи и особено за България, че тя беше едничката, която предупреждаваше ясно и категорично балканските народи от опасността на войната, от пагубните за тях последици от войната, към която ги тласкаха буржоазните и дребнобуржоазните партии преди една година. Да припомним днес тия наши предвиждания и предупреждения трябва да бъде първата наша работа. От там почваме и ние своята работа със списанието, след едногодишно прекъсване на неговото излизане.

Преди една година, когато всички фракции на буржоазната демокрация, от най-десните до най-левите, от стамболовисти и народняци до радикалдемократи, „обединени“ общоделци и „земеделци“, бясно агитираха за война против Турция в името на „автономията на Македония“, за „свободата на роба“ — преди една година едничка работническата социалдемократическа партия се обяви против нея, като предвиждаше, че тя нито „автономия на Македония“, нито „свобода на роба“ ще донесе, а, напротив, като предвиждаше, че тя ще донесе само страшна съсипия, разпокъсване на Македония и разгром за България. За нас, социалдемократите, това беше тъй ясно, че дори се съмнявахме да се намерят партии, които биха се ангажирали с една война, както се съмнявахме и в династическата политика да се ангажира в такава без съгласието на заинтересованите на Балканите големи държави. На 30 юли 1912 год., в кн. XIV на нашето списание, в уводна статия, ние казахме:

„С други думи, България, ако един ден предприеме война с Турция, тя ще бъде оръдие на завоевателната политика на големите европейски държави, от която тя ще излезе не „велика България“, а напротив — окастрена и още повече стеснена от всички страни и от по-опасни съседи. Дали днес е моментът за такава една война на Балканския полуостров? Интересите на големите европейски капиталистически сили на Балканския полуостров са тъй противоречиви, вътрешните им класови противоречия тъй са изострени, че те сигурно ще употребят всички дипломатически средства, за да отложат предприемането една война на Балканския полуостров за очистването му от Турция и за разпокъсването ѝ. Те не ще допуснат на България да обявява война на Турция, додето не настъпи моментът за раздялата на турските владения помежду им. Но, както казахме, такава война не е „освободителна“, не ще доведе до освобождението на Македония, а до нейното разпокъсване.“

И наистина, войната с Турция, както днес е много ясно, не само не освободи Македония и не само доведе до пълното ѝ разпокъсване, но свърши и с окастриването на България, и с такова унижение, каквото рядко се е случвало в историята на народите. Истина е, че големите европейски държави не спряха войната; те след като заплашваха с недопускането да се накърни статуквото на Балканите и, следователно, с безплодността на войната за победителите, се помириха със свършения факт, като най-близко заинтересованите на Балканите държави употребиха усилията си към насочване резултатите от войната в своя полза. Европейските сили се намериха пред факта

на един съюз между четири балкански държави против Турция. Създаден по желанието на Русия, той трябваше да бъде оръдие на руската завоевателна политика на Балканите, както и на политиката на другите държави от тройното съглашение спрямо Турция. Задачата на Русия и на тройното съглашение беше да се нанесе един чувствителен удар на Турция чрез „балканския съюз“, обаче без последният да заплаши нито един от интересите им на Балканите и в Турция. От друга страна, тройният съюз, като не подозираше съществуването на „балканския съюз“, насочен и против неговата политика на Балканите, не счете за нужно да се намеси за спирането на войната, толкова повече, че той вярваше още в силата на Турция и не намираще момента за настъпил за подялбата на Турция и Балканския полуостров. Негова задача съставляваше да упражнява натиск върху събитията на Балканите така, че да ги използва в интереса на своята империалистическа политика. По такъв начин, противоречивите интереси на европейските големи държави на Балканския полуостров обърнаха „балканския съюз“ в тяхно оръдие. Начинът, по който изникна тоя съюз, неговите основи носеха в себе си неговото нещастие и катастрофа. Той не можеше да бъде друго освен оръдие на завоевателната политика на неговите инспиратори и на неговите противници. Но поради това трябваше да се предвиди онова, което ние предвидихме, а именно, че една и победоносна война с Турция ще бъде използвана от други, от големите дележници на Балканите, че балканските държавици, и главно България, ще излезе от нея само окончателно изтощена, окастрена, унижена. Така че макар европейските сили да не можаха да се съгласят, за да спрат войната, обаче в края на краищата резултатите ѝ за България се оказаха същите, които трябваше да бъдат предвидени, и ние, социалдемократите, ги предвидихме.

Едно най-повърхно познаване историята на отношенията на европейските сили към Балканския полуостров и задачите на тяхната политика беше достатъчно, за да се разбере, че „освобождението на Македония“, „обединението на нацията“ и една „велика България“ не може да бъде извоювана, че тя не ще бъде допусната нито от заинтересованите в Балканския въпрос големи дележници, нито от най-близките съседи на България. За нас беше

ясно, че тъкмо когато България се намери пред илюзията за „велика България“, тъкмо тогава ще намери зад гърба си своите съседи, а главно Румъния.

В същата книжка на нашето списание, в същата статия от 30 юли 1912 год., малко по-надолу от цитираното, ние писахме:

„Разбира се, че буржоазните патриоти, особено някои от „левите“ на буржоазната демокрация, като анархо-общоделците или „обединените“, проповядват война против Турция въпреки договорите, с които България е обвързана с големите капиталистически държави, въпреки династическата политика, въпреки всичко, една война самостоятелна, независимо от съображенията на големите и малки държави, за освобождението на Македония. На такава безогледна война обаче никоя от буржоазните и дребнобуржоазните фракции на власт — била „дясна“ или „най-лява“ — не ще се реши. Първо, защото такава война е пълна с опасности за династията; второ, защото такава война е пълна с опасности за самата България, за господството на буржоазията. В такава война, сигурно, Турция не ще бъде сама, сигурно, веднага зад гърба на България ще се нахвърли Румъния, а, може би, и Сърбия. Какви могат да бъдат резултатите от една война с Турция при тия условия, можем лесно да си представим. Във всеки случай тя не ще доведе до освобождението на Македония. Дори да бъде победоносна спрямо Турция, тя за България, а така също и за Македония, но главно за България, ще бъде една крайно съсипателна война, без всякакви други резултати.“

Но напразни бяха нашите предупреждения. Истина е, че Румъния не се нахвърли веднага зад гърба на България. Но тя направи това тъкмо когато България поиска да стане „велика“, да „освободи Македония, т. е. когато поиска да осигури резултатите от войната за себе си. От друга страна, когато писахме горесцитираните редове, не бяхме уверени в слуха за съюз между България и другите балкански държави, главно между България и Сърбия. Обаче за нас беше ясно, че един съюз между тях беше възможен само върху подялбата на Македония помежду им. И наистина, съюзът им се оказа основан върху тази почва. Ние по-нататък ще видим, че тоя съюз носеше в себе си зародиша на последвалата за България катастрофа и показа, че войната с Турция беше безполезна. Сърбия не се яви зад гърба на България; във войната с Турция тя беше нейна съюзница. Обаче в края на краищата България изгуби не само Македония, но и Тракия и Добруджа. С други думи, получиха се от войната с Турция тъкмо тия резултати, които ние предвиждахме и за които

предупреждавахме буржоазните партии, които подклаждаха войната, въпреки балканския им съюз.

Работническата социалдемократическа партия не се ограничи само с предупрежденията си чрез партийните органи — списанието и Работнически вестник — за резултатите от войната за България. Тя употреби всички средства, с които разполага, за да я отклони от пътя на явно пагубната войнствена политика, в която я тикнаха всички буржоазни и дребнобуржоазни партии без изключение— от управляващи до радикали, „обединени“ общоделци и „земенделци“. Работническата социалдемократическа партия всред оглушителния и безумния войнствен вик от всички страни свика ред публични събрания в цялата страна, които се приключиха с една смела тридневна демонстрация в Русе¹¹⁸ през края на август против войната и за мира, против безумната предателска политика на буржоазните и дребнобуржоазни патриоти и за балканската федеративна република. Тогава тя чуваше само укори, обвинения в предателство, присмеха на опиянени глупци от дясно и от ляво. Днес обаче след една година само Работническата социалдемократическа партия има правото смело и енергично да говори и нейното слово ще намери отзвук в душата на изтезаната през една година работническа класа, както и в душата на народните маси. Опитът, който те получиха през тази година на безумни и изстребителни войни, ще им помогне да схванат всичките ценни поуки, които им дава социалдемократията. На Работническата социалдемократическа партия предстои една грамадна работа, предстоят ѝ големи борби. Няма съмнение, че тия същите партии, които тикнаха България в днешното положение, ще се явят утре пред работниците и народните маси и като свалят греховете си едни върху други, ще се опитват да ги заблуждават и завлекат подире си. Работническата социалдемократическа партия, която бе принудена да даде толкова скъпи жетрви за едно дело, за което предварително знаеше, че ще свърши с разгром, е будна и трябва винаги да бъде будна на поста си. Тя стъпка след стъпка ще преследва заблудителите с всички свои средства и сили. Като почва сега своята работа, тя трябва да припомни на своите врагове своята борба преди една година и да върви смело напред и все напред към своята заветна крайна цел.

сп. „Ново време“, кн. I, 1913 г.

ОБЩОЕВРОПЕЙСКАТА ВОЙНА

София, 30 юни 1914

Тя идеше всеки ден. Всеки ден европейските народи се приближаваха към нея. Лудото надпреварване на европейските капиталистически държави във въоръжаванията, в увеличаването на военните сухопътни и морски сили показваше, че денят на общоевропейската война е близък. Искаше се само един достатъчен на глед повод, като тоя със сараевското убийство, за да избухне тя.

Очевидно е, че причината на войната е много по-дълбока отколкото поводът, който я предизвика. Ако не беше убийството в Сараево, бездруго щеше да я предизвика друг повод. Причината на общоевропейската война лежи, прочее, в ония отношения между европейските държави, които създава капиталистическото развитие.

Капиталистическото развитие на Австро-Унгария зависи от разширяването ѝ на юг в Европа и от установяването ѝ на Егейското и Адриатическото морета. Най-близка задача на империалистическата политика на Австро-Унгария съставлява завладяването на днешна Сърбия и излизането ѝ на Солун. Обаче резултатите от балканските войни туриха в опасност империалистическите стремежи на Австро-Унгария. Сърбия, която стои на пътя ѝ, излезе от балканските войни увеличена. Тя завладя Западна Македония, част от Албания и Санджака. По такъв начин, Сърбия достигна до границите на Австро-Унгария откъм Босна и доби общи граници с Черна-Гора, което постави въпроса за една уния между тях.

Истина е, че Австро-Унгария употреби всички средства, за да не даде на Сърбия да излезе на Адриатическо море. От друга страна, Австро-Унгария създаде от Албания княжество, с цел, очевидно, да го употреби против Сърбия. Обаче всички тия комбинации не намаля-

ваха опасностите за австро-унгарския империализъм. Унията, която беше на път да се осъществи тъкмо в навечерието на сараевското убийство между Сърбия и Черна-Гора, от една страна, и, от друга — използването на Солун, завладян от Гърция, за морски излаз туриха Сърбия в по-благоприятни за съществуване и развитие условия, отколкото преди балканските войни. Така увеличена и повече икономически независима от Австро-Унгария, Сърбия заплашваше преди всичко капиталистическите интереси на австро-унгарските аграрни магнати. Поради всичко това, Австро-Унгария се готвеше да тури край на тази сръбска опасност за своите империалистически стремежи. Преди убийството в Сараево Австрия трупаше войски в Босна. Това, от една страна, и от друга — изключителният режим в Босна разпалиха страстите на сръбските шовинисти в самата Сърбия и Босна, които и извършиха убийството, което се яви повод за общоевропейската война.

Обявяването на войната от Австро-Унгария на Сърбия раздуха пожара на общоевропейската война. Всички усилия да се ограничи този пожар останаха напразни. Опасността да бъде смазана Сърбия и Австрия да реализира империалистическите си стремежи на европейския юг съставлява опасност и за руските завоевателни стремежи на Балканския полуостров. Балканският съюз и войната му против Турция, дирижирани от Русия, имаха за цел да отслабят Турция и да противопоставят на австрийските империалистически стремежи един оплот, който да попречи на реализирането им. Балканският съюз, след разгрома на Европейска Турция, падна под ударите на интригите на Русия и Австрия. Ако балканският съюз съставляваше очевидна опасност за завоевателната политика на Австрия в Балканския полуостров, той не по-малка опасност съставляваше за същата политика на Русия. Обаче за Русия беше необходимо да създаде една по-силна, по-сигурна и по-пряка пречка за австрийските завоевателни стремежи на Балканския полуостров. Такава пречка за нея представлява увеличена Сърбия. За Русия смазването на Сърбия от Австро-Унгария означава една сериозна опасност за нейните завоевателни стремежи на Балканския полуостров. Поради това

на обявената война на Сърбия от Австро-Унгария Русия отговори с мобилизация. Но тя беше вече сигналът за общоевропейската война.

Повече от 40 години Европа прекара в мир. Но през този мирен период капиталистическото развитие в Европа достигна колосални размери. Особено това е вярно за Германия. В продължение на 40 години, след победите ѝ над Франция във време на пруско-френската война и след създаването на конфедеративната империя, Германия се издигна до първостепенна капиталистическа сила. Но колкото повече през този 40-годишен период капитализмът в Германия се развиваше, толкова повече той се чувствуваше стеснен. Опитите да разшири областта на неговата дейност чрез една голяма колониална политика, чрез създаването на колонии в Африка не донесоха за германския капитализъм нужните резултати. Англия и Франция, но главно Англия, навсякъде се изпречват на пътя на Германия. Усилията на Германия да проникне в Мала-Азия и да установи своето влияние там също среща съюзния отпор на Англия, Русия и Франция.

От друга страна, Русия до последно време съставляваше за много от стоките на германския капитализъм един голям пазар. При всичко че капиталистическото развитие в Русия да среща грамадни пречки в абсолютическо-бюрократическия режим, поддържан от грамадното невежество на многомилionната маса от руския народ, обаче капитализмът в Русия последните години направи също така големи успехи. Но това развитие също така се явява една опасност за германския капитализъм. Руският пазар за германските произведения все повече се ограничава. Търговският договор, сключен между Германия и Русия, свършва тази година и опитите на Германия да склони Русия на един нов благоприятен за германския капитализъм договор останаха безрезултатни.

По такъв начин, грамадното развитие на капитализма в Германия, от една страна, необходимостта от все по-голямо разширяване областта на неговата експлоатация и сблъскването му с империалистическите интереси на другите капиталистически държави тласкаха Германия към война. Колкото повече капитализмът в Германия се развиваше, толкова повече се чувствуваше той стеснен. Но в същото време толкова повече Герма-

ния се готвеше за една война. В продължение на 40 години наред с ръста на капитализма Германия развиваше един колосален милитаризъм, въоръжен с всички най-модерни технически усъвършенствувания, каквито са възможни само при едно високо капиталистическо развитие. Развитието на милитаристичните сили на Германия напоследък достигна оная кулминационна точка, отдето по-нататък не беше възможно да се върви, без явна опасност да се възбунтуват против собствените им създатели. Германското правителство употреби големи усилия през миналата година, за да изтръгне от германския народ последното увеличение на военните сили и от капиталистическата класа една част от разходите за войската. Тези големи усилия показаха, че по-нататък, без риск, не може да се върви в развитието на милитаризма. Те показаха в същото време, че без един изход за тези колосални милитаристически сили настъпва моментът на бунта им. Германските управляващи търсеха вече тоя изход. А той за тях можеше да се намери само във войната.

Обявяването на война на Сърбия от Австро-Унгария и частичната мобилизация в Русия, насочена против Австро-Унгария, дадоха повод на Германия да отправи ултиматум до Русия и Франция, с който поиска от тях в срок от 48 часа да определят своите отношения към обявената от Австро-Унгария война на Сърбия. Отговорът им на тоя германски ултиматум беше обща мобилизация в Русия и Франция. Предвид на това, германското правителство обяви Германия в опасност от война от страна на Русия и Франция. А това означаваше обща мобилизация и война против последните. По такъв начин се почна общоевропейската война!

Ние още сме в началото на войната. Доде ще се простре тя и де ще спре, още е мъчно да се каже. Но изнасилването неутралността на Белгия от Германия въвлече във войната и Англия. Колкото повече капитализмът в Германия напредваше, толкова повече съперничеството между Германия и Англия ставаше по-голямо. Германия все по-опасна ставаше за Англия. Това именно накара последната да се сближи с Франция и Русия.

Поражението на Франция от Германия би турило в голяма опасност Англия. Затова последната ще упо-

треби всички свои сили, за да не даде на Германия да смаже Франция. От друга страна, смазването на Белгия от Германия би открило пътя ѝ за заплашването на самата Англия откъм морските брегове на Белгия и Холандия. Поради това, щом германските войски навлязоха в Белгия, Англия обяви на Германия война. По такъв начин, войната взема все повече общоевропейски характер.

Засега от големите европейски сили само Италия не се е намесила във войната. Тя и до тоя момент се обявява неутрална, при всичко че тя се намира във формен съюз с Германия и Австро-Унгария. Макар и да влиза в тройния съюз, обаче, интересите на Италия са тъй противоречиви с ония на съюзниците ѝ, особено с тия на Австро-Унгария, че нейният неутралитет лесно се обяснява. Откато биде въввлечена в авантюрата с така наречената триполитанска война, Италия се намери в противоречие с германските интереси, с нейната колониална политика. Германия предпочиташе, щото Италия да насочи своите усилия към Тунис и по такъв начин да се тури в конфликт с Франция в Африка. Обаче Италия предпочете да се настани в Триполитания и по такъв начин да създаде още една пречка на Германия в колониалната ѝ политика.

От друга страна, противоречията между интересите на Италия и Австро-Унгария все повече се изострят. Стремещът на Австро-Унгария към Адриатическо и Егейско морета все повече заплашва интересите на Италия. Германия систематически насърчава тоя стремещ на Австро-Унгария. За Германия последната е авангардът ѝ към господството на Балканския полуостров и Средиземното море. Закрепването господството на Австро-Унгария на Адриатическото и Егейското морета, първото чрез господството над Албания, а второто чрез господството ѝ в днешна Сърбия, означава за Италия отрязване пътя ѝ към разширяване. Поради това борбата между Италия и Австро-Унгария в Албания все повече се изостряше, и това създаде почва за последното въстание на албанците против княз Вида. От друга страна, смазването на Сърбия от Австро-Унгария така също не би било в интереса на

Италия. Всички тия противоречия именно карат Италия да не иска да се намеси във войната.

Обстоятелството, че Италия, при всичките противоречия между нейните интереси и тия на съюзниците ѝ, все се намираше в съюз с тях, който и до днес не е скъсан, може да се обясни с желанието ѝ да го използва само за по-лесно ограждане на своите интереси, без да влиза във въоръжен конфликт с двете опасни свои съперници. И днес нейният неутралитет сигурно означава желанието ѝ да използва обстоятелствата само за себе си. Дали тя не се лъже в своите сметки и дали тя ще устои на натиска от Берлин и Виена, който упражняват над Рим, за да им окаже своята помощ, близкото бъдеще ще ни покаже. Засега е факт, че Италия измени на своите съюзници, което може много да ѝ коштува в бъдеще.

Предвид на всичко казано, днес на всички на устата е един въпрос: кой ще победи? На него може да се отговаря сега само с догадки и предположения, които всъщност не могат да съставляват никакъв отговор. Едно е важното, а именно, че ще победи тоя, който е въоръжен най-добре с техническите средства, който е в състояние да даде едно високо капиталистическо развитие и който владее всички други условия за една модерна голяма война. А несъмнено е, че всички тия условия нито Русия владее, нито дори Франция. Англия, силна по море, не представлява значителна сила по суша. Но въпросът не е там. Въпросът е съвсем другаде. Който и да победи, едно е несъмнено: и победени, и победители ще излязат от войната омаломощени, съсипани, съкрушени във всяко отношение. Грамадни милионни маси ще бъдат хвърлени в мизерия. Но всичко това европейският пролетариат, европейските народи не ще могат да го понесат безропотно. След общата война иде общата революция в Европа. Нещо повече: всред разгара на войната, всред почнатото общо взаимозатреждане можем да очакваме избухването на революцията. Още сме в началото на лудото изтребване на народите, което подготви капитализмът, а ние чуваме вече гърма на революцията, началото на социалната революция, спасителката на човечеството от варварските касапници, към които води днешното

капиталистическо общество. И няма съмнение единственият победител в днешната общоевропейска война ще бъде неизбежната общоевропейска революция. Да живеем и да се готвим за нея, за нейните успехи! Тя ще спаси и балканските народи от робството, като създаде условия за братството, свободата и независимостта им — за свободното им всестранно развитие.

сп. „Ново време“, кн. XV, 1914 г.

MAGISTER DIXIT

София, 14 декември 1914

Magister dixit. Думата е за Г. В. Плеханов, един от първите учители на международния пролетариат, един от първите теоретици на социализма. В днешната книжка, както ще видят четците ѝ, помещаваме отговора на Г. В. Плеханов на писмото на д-р З. П.¹¹⁹, едно време близко познат на Г. В. Плеханов. Възгледите на последния върху войната и отношенията на социалдемократията към нея, достигнали откъслечно и до България, направиха силно впечатление на всички по своята необичайност. Да се узнае истината по възгледите на Г. В. Плеханов върху войната непосредствено от самия него — това беше първата мисъл, която ни дойде, след като прочетохме неговото късо писмо до редакцията на английския социалистически в. „Justise“ върху същия въпрос. Но неувереността, че писмото ни до него ще го намери, караше ни да се колебаем и да отлагаме намерението си. В това време, обаче, д-р З. П. се обърнал с писмо до Г. В. Плеханов, което последният получил и на което отговорил с писмото, което помещаваме днес. Но преди да получим ръкописа му, ние получихме писмо от Г. В. Плеханов, с което ни писа да вземем от д-р З. П. неговия отговор и да го публикуваме, а в случай че не е получен, да му телеграфираме, за да ни прати препис от него. За щастие, последното не стана нужда, ръкописа му получихме и днес даваме възможност на нашите четци сами да прочетат възгледите на Г. В. Плеханов върху войната и отношенията на социалдемократията към нея

Като сме напълно убедени, че всеки от нашите четци ще прочете възгледите на Г. В. Плеханов с най-голям интерес и че, сигурно, те ще предизвикат най-разнообразни коментари в буржоазния печат, особено от русофилския, който ще се опита, навярно, да експлоатира с някои от възгледите му, ние ще си позволим поради това да спрем

вниманието на нашите четци върху тия възгледи на Г. В. Плеханов.

Преди всичко, от писмото на Г. В. Плеханов става ясно, че в социалистическия Интернационал царува днес пълно разногласие. Това разногласие, според Плеханов, произхожда не от различното разбиране принципите на Интернационала, а от измяната към тия принципи. Тая измяна се почна от германската социалдемокрация, наложена на нея от „дясното ѝ крило“, или по-право, от опортюнистическото мнозинство на парламентарната ѝ фракция, поддържано от опортюнистите в цялата социалдемокрация.

Ние, българските социалдемократи, още в началото на войната, щом узнахме за декларацията на германската парламентарна група, се изказахме върху нея. Като изтъкнахме пълното ѝ противоречие с всичкото минало на германската партия, с всички нейни конгресни категорични декларации против войната и военните кредити, ние в същото време приведохме и всички предположения за условията и съображенията, които наложиха на нея опортюнистическата тактика. Плеханов прибавя и друго едно съображение, от което опортюнистите в германската парламентарна група се ръководили и което няма нищо общо с възгледите и тактиката на социалдемократията. Ние оставяме на нашите четци да четат рязката, но изобщо справедливата критика на Г. В. Плеханов върху поведението на германската парламентарна група. Нас тука особено интересуват възгледите на Г. В. Плеханов върху отношенията ни към Русия.

Един от въпросите, на които Г. В. Плеханов посвещава доста място, е въпросът за последиците от една победа или от едно поражение на Русия за самата Русия. Плеханов изхожда при отговора си на тоя въпрос от гледна точка на революцията в Русия. Според него, въпреки общото убеждение, което съществува всред по-голямата част от руските социалдемократи и революционери, едно поражение на Русия, гесп. на тройното съглашение, освен дето ще бъде поражение на демокрацията във Франция, Белгия и дори в Англия, но то ще попречи и на успехите на руското освободително революционно движение. Русия ще попадне в икономическа зависимост от германския империализъм, а това ще пречи на икономическото развитие на Русия, следователно, и на развитието

условията за революцията. Обратно, една победа на Русия, геср. на тройната антанта, щяла да има тъкмо обратния резултат. На възражението, че една победа за Русия ще приведе към закрепване на царизма и черносотенския режим, Плеханов отговаря следното. Възможно е, щото царизмът да се засили след победата, но то щяло да бъде временно, защото след победата Русия ще добие условия, много по-благоприятни за икономическото развитие, което ще усилва темпа на революционното движение. От друга страна, едно поражение за Русия не означава поражение на царизма, а, напротив, то можело да го укрепва. За да подкрепи това си твърдение, Г. В. Плеханов привежда историческия пример как поражението на Прусия сплотило пруския народ около своя крал. Обаче историята ни дава повече противни примери, а именно, че пораженията на големи народи водят и към поражения на „стария ред“, на царизма, и към революции. Така е било след поражението на Франция в 1870 година, дето последва революцията на Комуна, така е било след руско-японската война, след поражението на Русия, дето избухна революцията. Така че без да отиваме по-далече в историята и да привеждаме по-далечни исторически примери, приведените говорят, че след едно поражение за Русия повече може да се очаква избухването на революция, която може да приведе и към революция в другите европейски страни.

Но победата на Русия, следователно, и на тройната антанта, означава поражение на Германия. Обаче ако е верен възгледът на Г. В. Плеханов спрямо Русия, той трябва да е верен и спрямо Германия. И наистина, опортюнистите в германската партия, както това се вижда и от цитираните от Г. В. Плеханов думи на Зюдекум¹²⁰ за убийствата на бойното поле Франк,¹²¹ се въодушевяват от същия възглед спрямо Германия, о който се придържа и Г. В. Плеханов. Според тях, поражението на Германия означава поставянето ѝ в по-неблагоприятни условия за развитие социално и политическо, следователно, и за развитието мощта на революционната социалдемократия в Германия. Вярно е, че опортюнистите, като буржоазни идеолози в социалдемократията, не вярват в класовата борба и в революцията на пролетариата и вярват във възможността да се достигне хармония между класите, от сътрудничеството на които очакват прогрес и разреша-

ване на противоречията в капиталистическото общество. При всичко това, обаче, германските опортюнисти във въпроса за войната изхождат от възгледа, че едно поражение на Германия би било равносилно на поставянето на германския народ в по-неблагоприятни условия за развитие. Когато, впрочем, въпросът е за поражението на Германия от Русия, не само опортюнистите, но и всички социалдемократи споделят тоя възглед. Страхът от една победа на черносотенска Русия над Германия е бил толкова голям сред германския пролетариат, че достатъчно бяха лъжливите сведения, дадени от Бетман-Холвега¹²² пред райхстага за нахлуването на руските войски в Прусия и на френските в Елзас и Лотарингия, за да накара социалдемократическата парламентарна група да гласува първите военни кредити, без всякакъв протест от страна на лявото ѝ крило, на социалдемократите в нея и по такъв начин да възбудят ентузиазма на пролетариата и го въвлекат във войната, без да му мислят за международната пролетарска солидарност, създаването на която съставлява най-главната грижа на международната социалдемократия и която е първото необходимо условие за успехите на нейните революционни, освободителни борби.

Очевидно е, че ако ние приемем гледището на Г. В. Плеханов и на онова на германската социалдемократия в началото на войната — гледище национално, в такъв случай всички, които дават своята поддръжка на войната, ще бъдат прави. В такъв случай всички ще бъдат прави, когато искат победата на своята страна и когато едните и другите искат всички неутрални държави да дадат своята помощ за победата на техните страни. Но ако ние се поставим на гледището на международната пролетарска солидарност и на интересите на революционното, на освободителното пролетарско движение, ние веднага ще видим фаталната погрешност на чисто националното гледище, на което застанаха и застават социалдемократите спрямо днешната война.

Преди всичко, в една война като днешната, в която се борят няколко големи народа за империалистическите интереси на капитализма и в която взимат участие десетици милиони народи, не може да се очаква да има победители и победени. И това ще бъде най-щастливият за ме-

ждународния пролетариат и за неговите борби изход. Той само ще му покаже всичката безсмисленост, до която достигна днешната капиталистическа система. Вярно е, че войната ще погълне много пролетарски жертви и съвсем напразни жертви. Но при всичко това при една обща катастрофа за всички воюващи все ще се намерят още сили в международния пролетариат, за да подемe своята революционна борба, като възстанови международната пролетарска солидарност.

Обаче, Г. В. Плеханов иска непременно Русия да победи, както германската социалдемократия искаше, поне в началото, а, може би, и сега, да победи Германия. Затова той апелира към всички да се присъединят към тройното съглашение, за да победи Русия, защото инак капитализмът в нея не ще може да се развива бърже и, следователно, ще се забави революцията в нея. Но ние мислим, че както в Германия, тъй и в Русия има кой да се грижи за капитализма. В Русия, например, и консервативната, и либералната и демократическата, начело с Милюковци, буржоазия са за победата на руския капитализъм и империализъм и тъй се въодушевяват от нея, че успели да въодушевят целия почти руски народ. При такива условия нашата задача е съвсем друга, и във всеки случай не е да апелираме към целия свят в полза на победата на руския капитализъм и империализъм.

Като апелира към цял свят в полза на руската победа, Г. В. Плеханов апелира, разбира се, и към нас на Балканите, които стоим неутрални. Но руската победа означава слизането на руския капитализъм към Босфора и Дарданелите и следователно към подчиняването на балканските народи под Русия. Да отидат балканските народи да воюват за каузата на руската завоевателна политика, значи да воюват за своето заробване икономическо и политическо, както би било и в противния случай, ако отидат да воюват за в полза на немската победа. После ние, социалдемократите в България, по никой начин не можем да се поставим на такава почва. Нашата задача в България, както и задачата на социалдемократията на Балканите, е да се борим с всичките си сили за запазване *Балканите за балканските народи*, за тяхната независимост, за свободата им и самостоятелното развитие на техните

производителни сили. А това те ще постигнат само чрез образуването от тях на една *Балканска федеративна република*. И не победата на Русия или на Германия ще увенчае нашата борба за Балканската федеративна република и за запазването на *Балканите за балканските народи*, а революцията, която ще избухне като резултат от днешната небивала по своите размери война — в това ние сме убедени, ще помогне на балканската социалдемократия в своята революционна борба. Това, което ни предлага Г. В. Плеханов, то според нас, означава да напуснем своята пряка задача и да отдалечаваме балканските народи от своето освобождение и обединение? И сигурно възгледът на Г. В. Плеханов ще бъде твърде много експлоатиран от русофилствующите на Балканите буржоазни партии и най-много от така наречените и „леви партии“, и особено от така наречените „широки социалисти“, общоделците у нас, които искат да минават за опортюнисти социалисти в социалдемократията, която няма нищо общо с нея. Затова именно ние сметохме за нужно да кажем тия няколко думи по повод писмото на Г. В. Плеханов. Наистина, *Magister Dixit*, но предвид на казаното не можахме да не изкажем мислите, които възбужда неговото писмо.

Колкото до укора, който Г. В. Плеханов отправя до нашите другари от неутралните държави, както и от някои от воюващите, за въздържането им да протестират против военните варварства, извършени в Белгия от германците, той не се отнася до нас. Ние протестирахме и протестираме против всички варварства, които се вършат в днешната война, от която страна и да се вършат те. Ние минаваме мълком и въпроса, коя от воюващите държави първа е предизвикала войната. При всичко, че тоя въпрос не е от първа важност за социалдемократията, върху него може да се говори по-сетне, когато се събират по-подробни доказателства. Днес всяка от тях сваля тази вина на другата. Най-сигурно е, според нас, че и двете страни искаха война, ръководени всяка от свои съображения.

сп. „Ново време“, кн. XXIII и XXIV, 1914 г.

ПЛЕХАНОВ И ПАРВУС

София, 30 януари 1915 г.

В последната книжка от миналата година поместихме писмото на Плеханов до д-р З. П. върху войната. В него се съдържат възгледи, с които нашата партия, социалдемократията в България, не може да се съгласи. Както знаят четците ни, които са чели писмото, Плеханов иска победа за Русия и затова иска, щото всички неутрални държави, следователно и България, да се намесят във войната в полза на тройното съглашение. Тия възгледи на Плеханов, както видяхме в статията, поместена на това същото място в същата книжка, под названието *Magister dixit* са погрешни и съвсем несъгласни с възгледите на социалдемократията в България.

При всичко това, обаче, ние никак не се побояхме да направим достояние на българската социалдемократия и на нейните врагове възгледите на Плеханов. Социалдемократията в България знаеше по съвсем откъслечни сведения, че Плеханов имал съвсем особени възгледи върху войната, противни на нашите, и че неговите симпатии биле на страната на тройното съглашение. Обаче защо той така мисли и как обосновава своите възгледи, не се знаеше, а нашите врагове, особено от русофилския лагер, експлоатираха откъслечните сведения за особените възгледи на Плеханов против социалдемократията в България. Поради това, социалдемократията, съзнателният пролетариат и всички работници под нейно влияние, както и всички, които се интересуваха да узнаят възгледите върху войната на такъв виден теоретик на социализма, искаха да прочетат, да чуят едно по-подробно изложение и обоснование от самия Плеханов неговите възгледи. Ние получихме такова изложение и обоснование от самия Плеханов по един съвсем неочакван за нас начин и дадохме

му гласност по изричното желание на Плеханов. С това ние задоволихме законното желание на нашия съзнателен пролетариат и неговата любознателност. Но ако Плеханов не бе ни дал своето писмо до д-р З. П. и ако той случайно бе дошел в София, в такъв случай Централният комитет на нашата партия, макар и да знаеше откъслечно неговите възгледи, нямаше по никой начин да пропусне случая да му свика едно публично събрание, на което да развие основанията на своите възгледи. И сигурно софийският съзнателен пролетариат и всички съчувственици на социалдемократията щяха да го посрещнат с овации и след като изслушаха неговата реч, да го изпатят с явно неодобряване на неговите възгледи. Нагледен пример за това ни даде случаят с Парвус.

Парвус е един от известните видни германски социалдемократи. На нашите четци той е известен със своята борба против опортюнизма в социалдемократията, със своите научни популярни брошури, преведени на български, както и по ред други произведения на немски език по финансовите въпроси в свързка с развитието на капитализма. На път за Берлин от Цариград Парвус се отби в София. Много естествено, нашите софийски другари искаха да чуят мнението му върху войната и отношенията към нея на германската социалдемократия. Идването на Парвус в София съвпадна тъкмо с излизането писмото на Плеханов до д-р З. П. върху същия въпрос. Поради това именно, мнозина от нашите другари искаха да чуят мнението на Парвус в свързка с появяването на казаното писмо на Плеханов. Централният комитет покани Парвус да изкаже своите възгледи по войната и отношенията на германската социалдемократия към нея в едно публично събрание. Парвус прие тази покана и на 11 януари т. г., в салона „Нова Америка“, пред едно грамадно събрание държа своята реч.

Събранието посрещна Парвуса, тоя 20-годишен деец на германската социалдемократия, с бурни овации. Обаче, речта му то посрещна без всякакъв възторг с пълно спокойствие, което показваше несъгласие с възгледите, прокарани в неговата реч. И наистина, възгледите на Парвуса по въпроса не могат да бъдат споделяни от софийския съзнателен пролетариат, от партията, от

социалдемократията в България. Като изключим възгледите му върху руския царизъм, всички други възгледи в речта му са противоположни на ония на нашата партия и на най-добрата част от социалдемократията в Германия.

Парвус като че ли си бе поставил за задача да оборви възгледите на Плеханова по войната и германската социалдемократия, без това да споменава. Обаче, ако Плеханов отиде в една крайност, Парвус отиде в друга крайност. Плеханов счита победата на Германия опасна за революцията в Русия и за демокрацията в Европа и поради това иска победата на Русия, *гср.* на тройното съглашение. Затова той апелира към всички неутрални държави, следователно и към българската, да се присъединят към тройното съглашение, за да се добие победа на Русия. Парвус напротив, иска тъкмо обратното. В пълна противоположност на Плеханова, той счита, че Германия именно, водела войната против руския царизъм и за демокрацията. Нещо повече. Понеже голяма част от германската армия се състои от социалдемократи и още по-голяма част от нейни съчувственици, от работници, които са били под нейното влияние, затова, според Парвуса, германската армия била *революционна*. Социалдемократията водела войната за поражението на руския царизъм и за разширяването на демокрацията в Европа, последица от която щяла да бъде най-малко образуването на един общоевропейски федеративен съюз, или на общоевропейски съединени щати. Затова Парвус съветва, в противоположност на Плеханова, щото балканските държави да се присъединят към каузата на Германия или, както той идентифицира Германия със социалдемократията, към каузата на последната.

От друга страна, Парвус защитава германската социалдемократия от обвиненията на Плеханова и други. Той казва, че германската социалдемократия е *народна* партия, в смисъл, че тя е една голяма работническа партия, която имаше влияние над работническите и народните широки маси. Щом тя, след като употреби всички усилия, не е можала да предотврати войната, не можала да остави без средства *народа*, който трябвало да отиде да защитава своята страна от руското нахлуване и да

спаси *демокрацията* в Германия, да спаси и социалдемокрацията от опасността да бъде унищожена. Поради това Парвус като взема повод от заявленията на Меринга¹²³, Либкнехта¹²⁴ и други социалдемократи, че болшинството от парламентарната фракция със своето поведение тласна пролетариата в услуга на юнкерския национализъм и империализъм, категорично заявява, че това не било вярно, тъй като не водителите тласкат пролетариата, а последният бил тласкал първите. Масата от пролетариата в Германия иска войната, защото се касаело за отбиване руската опасност за неговото отечество и за неговата култура. Следователно, неговите водители не можели да се противопоставят на масата, която била за войната и трябвало да съгласуват своето поведение с нейните чувства и желания.

Обаче, Парвус, според нас, смесва желанието с действителността. Той като че забравя, че войната бе предприета от Германия не против руския царизъм и не за *демокрация*, а за да наложи на всички народи господството на своя империализъм, и че германският пролетариат, измамен с руската опасност биле хвърлен в нея, пролива кръвта си не за някаква революция, а за господството на германския империализъм в света, който може при сполука да сгази независимостта на много народи, а особено на такива неразвити икономически народи, каквито са и балканските. Така че до днес германската армия съвсем не служи на революционна някоя цел, следователно, тя не е революционна армия. Но желателно е, тя да стане такава, да се преобърне в революционна армия. Ние сме уверени, че въоръженият германски пролетариат, както и тоя в другите воюващи страни, ще употреби най-сетне оръжието най-първо против своите потисници и каспи и по такъв начин ще създаде от германската армия наистина една революционна армия, която ще наложи мира и демокрацията. Но засега тя още е оръдие на германския юнкерско-капиталистически и кайзерски империализъм.

Парвус съветва балканските държави и социалдемокрация в България да се присъединят към каузата на този империализъм, за да победи той. Социалдемокрацията в България по най-категоричен начин отхвърля та-

къв съвет. Тя отхвърля тоя съвет на същите основания, на които отхвърля и съветите на Плеханов да отидат балканските държави на помощ на тройното съглашение, за да победи Русия, изложени както в партийното списание, тъй и в партийния вестник. И ако речта на Парвус се посрещна от събранието съвсем хладно, обяснява се с дълбокото съзнание у нашите другари, които съставляваха грамадното мнозинство на събранието, че и възгледите на Парвус не са верни. С това се обяснява и фактът, че възгледите на Парвус, както и ония на Плеханов, не оказаха никакво влияние върху съзнанието на социалдемократията в България.

Защитата на германската парламентарна фракция от Парвуса също не убеди никого в нейната невинност. Вярно е, че германската социалдемократия е една голяма, една *народна* партия. Но тъкмо това именно трябваше да накара парламентарната ѝ фракция да не гласува военните кредити. Като свали тя всичката отговорност за войната, която обяви с право за империалистическа, можеше да бъде последователна и да се обяви против военните кредити, което не би я лишило от правото да иска отделно гласуване кредит за поддръжката на работническите семейства, останали без поддръжка. Обаче в парламентарната фракция болшинството съставляваха сътрудници на германската буржоазия, така наречените *опортюнисти*, които винаги търсеха случай, когато открито да излязат против социалдемократията и открито да я турят в услуга на империализма. Такъв случай за тях се яви войната. И те открито и твърде нахално използвана момента и положението си като депутати, за да наложат предателската роля, която дотогава играеха скрито в социалдемократията.

Парвус привежда факта, че масата от германския пролетариат в протестационните събрания, свикани от социалдемократията против войната, не била посрещнала речите на ораторите с нужното въодушевление, посрещнали ги дори с равнодушие. Фактът е верен, обаче, не за всички събрания, а само за ония, които са свиквали наречените опортюнисти, които са говорили против войната така двусмислено, че се получавало впечатление у слушателите им, че войната се налагала.

Ние никак не допускаме, че пролетариатът в Германия е искал войната. Само там, дето пролетариатът се е намирал под влиянието на буржоазните оръдия в социалдемократията и биде измамен от тях с фалшивите изявления на канцлера Бетман-Холвег, че руските и френските войски били навлезли в Германия, само там той, може би, да се е въодушевил от войната, и само такава декларация, с каквата се яви парламентарната фракция, в основата си фалшива, можеше да увлече пролетариата в услуга на юнкерско-капиталистическия и кайзерски империализъм. Така, че според нас, Парвус не е прав, когато твърди, че масата била наложила на водителите да пригърнат войната и, следователно, да гласуват за военните кредити. Тъкмо обратното е в случая. Фактът, че в самата парламентарна фракция не е имало единодушие, че малцинството от социалдемократи в нея е било против гласуването на военните кредити и че в част от голямата маса на социалдемократията съществува недоволство, възмущение против декларацията на парламентарната фракция и мнозинството ѝ — тоя факт опровергава твърдението на Парвуса.

Когато Парвус говори на събранието, изложените факти бяха известни на социалдемократията в България. Тогава беше известно от декларацията на Либкнехта в райхстага при гласуването на вторите военни кредити, че в парламентарната фракция съществувало е и съществува разногласие. От друга страна, тъкмо в същото време бяха известни заявленията, печатани в социалистическия печат в Англия, на Меринга, Либкнехта, Роза Люксембург¹²⁵ и Клара Цеткин¹²⁶ против поведението на парламентарната фракция и недоволството от него в социалдемократията. Парвус отхвърля тия заявления като неверни и като противопоставя на тях максимата, че масите налагали това или онова поведение на водителите. Обаче, тъкмо в това същото време социалдемократията в България знаеше от германските социалдемократически органи, че в германската социалдемократия съществува фактическо разцепление, като в организациите на някои градове, като Шутгард и Хамбург, изхвърлили така наречените опортюнисти, които се организирали в отделни организации. Така че, заявленията на казаните социалдемократи не са само

техните лични схващания, но те се явяват израз и на схващанията на масата социалдемократи.

Вярно е, че станалото в германската социалдемократия дойде да покаже, че в нея е имало много нещо нездраво. Истина е, че тя е една няколко милионна организация. Обаче в нея беше свил гнездо *опортюнизмът*, който постоянно я подкопаваше. Дълго време тя търпеше безчинствата на така наречените опортюнисти в нейната среда, като си мислеше, че ще ги погълне и унищожи тяхното злосторно влияние. Известната опортюнистическа теория на Легина, че на пролетариата трябвало най-напред хляб, а че сетне социализъм, която той дойде да проповядва и в България¹²⁷ под булото на „обединение“, доведе една част от германския пролетариат до това — да бъде днес избиван за целите на империалистическата политика на германските юнкери и капиталисти и на династическите интереси на Хохенцолерните. Наместо преди всичко социализъм и революционни традиции у пролетариата, така наречените опортюнисти му проповядваха преди всичко хляб и по такъв начин наистина създаваха се големи професионални организации с милионни каси, обаче, в голямата си част без социалистическо съзнание, без всякакви революционни традиции, оказали се в най-решителния момент не само без хляб, но способни само да бъдат увлечени от империалистическия национализъм и шовинизъм и да станат тяхно оръдие. Ние сме уверени, че горчивият урок, който социалдемократията в Германия получи по случай на войната, ще ѝ покаже, че е необходимо да се очисти от *опортюнизма*. Но най-характерното е в случая, че Парвус, който се бореше така енергично против *опортюнизма* в германската социалдемократия, днес се поставя на неговите позиции. Това съставлява още едно основание за социалдемократията в България да не може да споделя неговите възгледи, изложени в неговата реч.

Ако речта на Парвус не беше в състояние да предизвика никакъв смут в редовете на социалдемократията в България, затова пък тя подигна жлъчката на руските оръдия у нас от народняци до общоделци или наричаните „широки социалисти“ и „обединени социалдемократи“. Те веднага го нарекоха *немски агент* и го ругаха по най-

мръсен начин чрез жълтата русофилска преса, а покрай него и социалдемократията в България. Обаче, съвсем не така посрещаха руските оръдия у нас статията на Плеханов. Ако дивата логика на тия руски оръдия, особено на тия от лагера на широките лъжесоциалисти, беше последователна, трябваше да обявят и Плеханов за *руски агент* и понеже ние напечатахме неговата статия-отговор на д-р З. П., трябваше да обявят, че и с това сме за войната и затова именно я печатахме. Но те не само не направиха това, ами напротив, препечатаха във в. „Мир“ оная част, която се отнася до Русия и до позива на Плеханов към неутралните държави в полза на руската победа. Широките лъжесоциалисти, обаче, не пророниха нито дума в своя вестник върху статията на Плеханов. Техните чапкърски мозъци можаха да измислят само две неща против нас, а именно: 1) че ние биехме сме изнудили Плеханов (намерили човека, когото някой може да изнуди!) и, 2), че ние сме имали връзки с редакцията на „Камбана“¹²⁸, днес русофобски вестник, защото тя била съобщила първа, че имало статия от Плеханов, която щяла да се печати в нашето списание с възражения от редакцията му и, следователно, ние сме били в интимни връзки с нея, следователно, и с правителството и, следователно, с немските агенти и пр. чапкърски клюки. От обстоятелството, че статията-отговор на Плеханов до д-р З. П., който няма нищо общо със социалдемократията и е сътрудник на „Камбана“, се получи от него и че той я разгласи преди да я видим ние, политическите чапкърни от лагера на широките лъжесоциалисти съчиниха чапкърски измислици. Те съдят за другите по себе си и по такъв начин искат да маскират своите продажнически и политически чапкърства. Напразни усилия! Защото малцина са вече ония, които по такъв начин могат да бъдат излъгани от тях. Социалдемократията е на поста си. Тя неуклонно върви в своя път и все повече печели влияние сред пролетариата и всички страдащи от днешния буржоазен режим.

сп. „Ново време“, кн. II, 1915 г.

ИНТЕРНАЦИОНАЛЪТ И ВОЙНАТА

София, 15 февруари 1915 г.

Откато стана известно, че парламентарната фракция на германската социалдемократия гласува военните кредити за империалистическата война на Германия, Интернационалът се разпада. Ако парламентарната фракция на германската социалдемократия не беше гласувала военните кредити, Интернационалът щеше да си остане непокътнат. Защото гласуването на военните кредити от парламентарната фракция на германската социалдемократия означаваше, очевидно, солидаризиране с капиталистическата класа и насърчаване на войната; следователно, означаваше обявяване против международната пролетарска солидарност, за създаването, разширяването и заякчаването на която служеше Интернационалът. Напротив, ако парламентарната фракция беше се обявила против военните кредити, Интернационалът щеше да остане верен на тази своя задача и през времето на войната и нямаше да бъдем свидетели на днешното разцепление.

До войната в Интернационала господстваща роля играеше германската социалдемократическа партия. Тя беше ръководителката и учителката на международния пролетариат. Нейните възгледи, нейните социалистически концепции, нейните конгресни решения и нейната непримирима класова позиция винаги служеха за основа и ръководство на интернационалните конгреси и на международната социалдемократия. Но тъкмо поради това поведението на германската социалдемократия спрямо обявената война, т. е. спрямо исканите от германския империализъм военни кредити беше съдбоносно за Интернационала. Гласуването от нейната парламентарна фракция на тия кредити повали Интернационала, скъса връзките на

пролетарската международна солидарност. То помрачи ума и развърза ръцете на водителите на социалдемократията в нападнатите от Германия страни — Белгия и Франция. Водителите на социалдемократията в тия страни отидоха тъй далече, че дори дадоха министри на буржоазните правителства.

Няма съмнение, че сторената на Интернационала от германската парламентарна фракция пакост биде сторена не от германската партия, нито от цялата парламентарна фракция, а само от едно нейно болшинство, от така наречените опортюнисти в нея. Днес вече е известно, че малцинството от социалдемократи в нея е било против гласуването на военните кредити. Също така днес е известно, че голямата част от партията, с изключение на оная, която се е намирала под влиянието на опортюнизма, се възмущава от болшинството на парламентарната фракция.

Ако германската парламентарна фракция не беше гласувала военните кредити, Интернационалът нямаше, очевидно, да изпадне в днешното положение. В такъв случай, като запазеше позициите, които заемаше до войната, като запазеше пролетарската международна солидарност с решението си да не гласува никакви военни кредити, Интернационалът щеше да повлияе върху по-скорошното прекратяване на войната, като по такъв начин увеличаваше революционната енергия на пролетариата за една обща революционна акция против причината на войната. Но се случи тъкмо противното. Гласуването на военните кредити от германската парламентарна фракция означаваше туряне на Интернационала в услуга на германския империализъм и монархизъм, а за останалите страни означаваше туряне на Интернационала в услуга на руско-френско-английския империализъм. С други думи, то означаваше позив към всички страни за насърчаването на войната.

Но можеше ли германската парламентарна фракция да постъпи другояче? Ние още в началото, като изтъквахме всички съображения, които можеха да оправдаят поведението на германската парламентарна фракция, подчертахме, че те бяха съображения на така наречения *опортюнизъм*, който беше свил гнездо в социалдемократията, че носителите му в парламентарната ѝ фракция съ-

ставляваха болшинство, което намери момента, дебнен от него, да наложи себе си на партията в най-съдбоносния момент за пролетариата и Интернационала. Така че германската парламентарна фракция не можеше друго да постъпи. Съставена в болшинството си от буржоазни оръдия, наречени опортюнисти, които старателно криеха своята буржоазна природа и се приспособяваха в социалдемократията като „социалисти“, тя не можеше да не измени на Интернационала в най-решителния момент за него и да го предаде на буржоазията, на империализма и монархизма и по такъв начин, да го порази.

Вторият интернационал се разруши; обаче социализмът — думата ни е за революционния, за Марксовия социализъм — не е пропаднал, както това твърдят буржоазните политици и идеолози. Напротив, както след разрушването на Първия интернационал, остана жив и доби много по-голям ръст, така и сега, с падането на Втория интернационал революционният социализъм ще добие нова сила. Провалянето на Втория интернационал означава само провалянето на оня „социализъм“, който наричаха *опортюнизъм* в социалдемократията, на така наречения у нас „широк социализъм“.

Вторият интернационал, както и първият представляваха една международна организация, която си поставяше за задача да събира под знамето на революционния социализъм международния борещ се и организиран в национални партии пролетариат, с цел да му даде единство в мислите и действието за тържеството на социализма. Обаче в тази международна организация се промъкнаха и съвсем чужди на нейната задача и тактика елементи. В Първия интернационал бяха се промъкнали анархистите и всевъзможни дребнобуржоазни „социалисти“ и „революционери“, които винаги бяха по-близки до анархистите, отколкото до революционния социализъм. Борбата на Първия интернационал с тия чужди на революционния социализъм елементи свърши с разпадането му. Във Втория интернационал първо време също бяха се промъкнали същите елементи. Обаче Лондонският международен социалистически конгрес изпъди из своята среда, следователно из Интернационала, анархистите, като постанови, щото приемането на партии и работнически ор-

ганизации в Интернационала се допуска само за ония, които декларираха, че стоят върху почвата на класовата борба, признават социализацията на средствата за производството и завладяването на политическата власт от пролетариата. По такъв начин Вторият интернационал отвори вратата за всички политически и професионални организации, които даваха такава писмена декларация, без да обръща внимание на състава им и на действителната им дейност в страните, от които те идваха. По такъв начин във Втория интернационал се промъкнаха същите елементи, които се бяха промъкнали и в първия. Разликата беше само тази, че при изникването на Втория интернационал имаше вече в големите капиталистически страни национални партии от един пролетариат много по-съзнателен, отколкото от Първия интернационал, които съставляваха едно силно марксистическо ядро. Това обстоятелство даваше основание на Втория интернационал да смята, че ще подчини и погълне всички чужди на революционния социализъм елементи, навлезли в него, както смяташе това да направи и Първият интернационал. Обаче тия елементи на Втория интернационал, като се приспособяваха към решенията на интернационалните конгреси в самите тях и ги гласуваха, в своята дейност между своите партии и организации систематически нарушаваха конгресните решения при насърчаването на буржоазията безнаказано, при снизходителното отношение на самите конгреси. Но по такъв начин ония чужди на революционния социализъм елементи в Интернационала, наречени опортюнисти, ставаха все по-нахални и все повече те се опитваха, зад гърба на националните социалдемократически партии, да наложат своите интимни желания — да поведат Интернационала във водите на буржоазията. В това отношение най-голяма опасност представляваше търпеният в германската социалдемократия и, следователно, в Интернационала, *опортюнизъм*. Той подхранваше и насърчаваше опортюнизма в Интернационала. Той и тласна Интернационала към разпадане, щом му се представи сгодният случай, какъвто се яви войната. Обаче последният, вместо да погребее революционния социализъм, ще погребее само него, за да възкръсне новият Интернационал, очистен и мощен, като

организация на международната революционна социал-демокрация.

Днес във всички неутрални страни, както и в някои от воюващите, социалдемократическите партии са заети с грижата да се възстанови Интернационалът. За тази цел свикани бяха няколко частни конференции, правят се опити за свикването на една обща конференция, както и за свикване на заседание старото Международно социалистическото бюро, екзекутивата на което е преместена в Хага и попълнена с другари от холандската партия. Обаче от тия опити досега не се получиха резултати. Напротив, тия опити предизвикаха лондонската конференция от представителите на френските, белгийските и английските социалисти, която рязко отхвърли тия опити, които целяха предприемането общи акции за спирането на войната и за възстановяването на мира. От това става ясно, че додето трае войната, не може да се очаква никакво възстановяване на Интернационала. Една обща конференция от неутралните и воюващите страни е невъзможна днес. Свикването ѝ не би послужило за възстановяване на Интернационала, а за още по-голямо разцепление и по-голяма вражда.

Но независимо от това, възстановяването на Интернационала в стария му вид е абсолютно невъзможно. Преди да се дойде до възстановяването на Интернационала, ще трябва да се реши основният въпрос — върху каква база той може да бъде възобновен. Днес все повече се издигат гласове, че новият Интернационал може да съществува само върху базата на революционния социализъм; новият Интернационал може да бъде международната организация само на революционната социалдемокрация. Следователно новият Интернационал ще трябва да постави нови условия за присъединяването на партии и организации, а не по простата декларация, че признават някои принципи на Интернационала, както е било досега, а фактически да бъдат партии и организации, които нямат нищо общо с революционния социализъм. Такъв е смисълът на агитацията на руската социалдемократическа работническа партия и особено на така наречените болшевики в нея; такъв е смисълът на позивите на Клара Цеткин¹²⁹ и други социалдемократи от германската партия,

които е пропуснала цензурата и които са достигнали до нас.

Вярно е, че днес повечето партии от неутралните страни, както и от някои воюващи страни, които се стремят към възобновяване на Интернационала, не поставят въпроса, на каква база може да бъде възобновен той. Те днес се грижат само да възобновят връзките между партиите, които са влизали във Втория интернационал и да свикат от тях една обща конференция. Както казахме, последното днес е невъзможно. А дори и да допуснем, че такава конференция би била възможна, тя не би дошла до друг резултат, освен да постави основния въпрос за базата, на която е възможен новият Интернационал, който въпрос тя не може да разреши без едно малко или много продължително предварително дискутиране на въпроса в печата и събранията на националните партии и организации, без предварително свършване на сметките им, с така наречения опортюнизъм в тях. А в това отношение очистването на тия сметки в германската социалдемократия ще има твърде голямо значение за възобновяването на Интернационала. Процесът на това очистване там вече е почнат и когато той се свърши там, новият Интернационал ще изникне като феникс из пепелищата на престъпната война, в която биде тласнат пролетариатът, без опит да бъде спряна тя още в самото начало, като не се далеше никаква подкрепа на господстващите класи и монархизъм. Така че ако днес партиите на неутралните държави не поставят въпроса за базата, върху която може да бъде възобновен Интернационалът, а поставят въпроса само за свикването на една обща конференция, утре те ще трябва да го поставят неизбежно и преди всичко за себе си и тогава да помислят за свикването на обща конференция. Защото както казахме, такава конференция днес е невъзможна и защото тя не ще може да реши основния въпрос. Необходимо е, прочее, да се постави още днес основният въпрос на разискване, който ще доведе до изникването на новия Интернационал.

В разрешаването въпроса за новия Интернационал нашата партия, както и братските балкански партии, които останаха непоколебимо верни на принципите и тактиката на революционния социализъм, има да кажат

своята дума и тя трябва да бъде чута. За нас е ясно, че новият Интернационал може да изникне и възобнови своя авторитет и го засили само върху базата на международната пролетарска организация на революционния социализъм. Новият Интернационал не може да бъде това, що е бил Вторият интернационал. Той ще бъде истински социалистически Интернационал, който с истински социалистически средства ще обединява и възпитава пролетариата във всички страни, а не с ония средства, с които Легин и екзекутивата на Международното Соц. Бюро¹³⁰ се опитваха да възпитават и обединяват партии и организации, чужди на социализма.

сл. „Ново време“, кн. III, 1915 г.

ВОЙНАТА И БАЛКАНИТЕ

Намесата на Италия във войната против Австрия и Германия предизвика голяма тревога в правителствените сфери. Лъгани дълго време с надеждата, че Италия няма да се намеси във войната и при това на страната на тройното съглашение, правителствените след девет месеци осъмнаха пред свършен факт. Изненадани горчиво, те се почувствуваха разклатени. Из тяхната среда, из лагера на най-непримиримите русофоби — стамбовистите, или народно-либералите, се чува гласове за *опортюнизъм*, т. е. за възможността на едно доближаване до антантата. Додето преди намесата на Италия правителствените не допускаха нито мисъл за някакви преговори с тройното съглашение, след намесата те вече приеха да преговарят. Тяхната германофилска политика се намери пред прага на фалирането.

За буржоазните и дребнобуржоазните опозиционни партии, от народняци до земеделци и общоделци, или „широки“ — а те всички са русофилски или *антантистки*, — намесата на Италия против Австрия и Германия, напротив, се яви отдавна желано и очаквано събитие. Но то тъй подействува върху тях, като че обезумява. Те, особено народняци и демократи, нададоха лудешки вик: „Настъпи последният момент, минава последният трен, да тичаме да се качим на него, инак България погина!“ Демократите на другия ден викаха обезумели: „Тренът мина първата станция, да тичаме да се качим на автомобил, за да го стигнем на другата станция!“ По такъв начин те канеха България да тръгне, хем незабавно, на война на страната на антантата, за победа на Русия, на антантата, която щяла да ни осигури „националното обединение“.

Тия русофилски и антантистки лудешки викове не са нищо ново. Тях ние чувахме в продължение на цели

месеци от началото на общоевропейската война. Русофилите и антантистите още от началото на войната викаха чрез вестниците, чрез комюникета и манифести, че последният звънец биел, че последният трен заминавал, че България трябвало да се качи на тоя трен и затова било необходимо да се образувал *коалиционен кабинет* и т. н. Но намесата на Италия ги подлудя тъй, че те исторически викат: „Бързайте да тръгнем“! Те и преди намесата на Италия бяха уверени, че антантата ще победи, но сега, след тая намеса, те вече са дълбоко убедени, че тя бездруго ще победи и дори в най-близко време. Предвид на това нашите русофили и антантисти викат България веднага да тръгне с антантата, за да дойде по-скоро победата и като награда за това, по-скоро да получи „националното обединение“.

Очевидно е, че ние имаме работа със старата предателска политика, която веднаж вече наместо национално обединение доведе национален погром, а днес тя може да доведе до национално погубване. И наистина, както да обосновават буржоазните и дребнобуржоазни партии своята националистическа политика, тя си остава пакостна и предателска спрямо бъдещето на нашата страна, на българския народ. И наистина, нека допуснем, че антантата ще победи. Какви могат да бъдат последиците от нейната победа за България и изобщо за балканските държави?

Днес е много ясно, каква голяма лъжа съставлява твърдението на правителствата на големите воюващи страни, че целта на войната била възтържествуването принципа на националността, на свободата, на демокрацията, на цивилизацията и културата над варварството и потисничеството на народите, над милитаризма. Целта е възтържествуването на империалистическите стремежи на големите капиталистически държави. С други думи, целта е завладяването на чужди земи, разширяването областта на капиталистическата експлоатация, създаването на колонии и осигуряването им чрез господството върху пътищата към тях по суша и по море. Вековният стремеж на Русия съставлява завладяването на Цариград и проливите му и пътищата по суша, които осигуряват това завладяване. А последните

минават главно през Балканите и през България. Тоя стремеж на Русия преди намираще най-големи врагове в лицето на Англия, Франция и Австрия. Но откакто Германия се издигна до първостепенна модерна капиталистическа държава, която заплаши капиталистическите интереси на Англия и Франция, оттогава последните се сближават с Русия, на която вече признават законността на руските стремежи на Балканите и към Цариград и проливите му. Въз основа, очевидно, на съглашението, постигнато от тая държава, руският министър на външните работи открито и категорично заяви, че в тази война Русия има да реализира завета на прадедите, завладяването на Цариград и проливите. Следователно победата на антантата ще има за първа последица настаняването на Русия в Цариград и проливите му, настаняването ѝ най-малко на югоизточната част на Балканския полуостров, на Югоизточна Тракия и господството ѝ на черноморските брегове. А всичко това означава, в недалечно бъдеще България да бъде притисната от руския ботуш, означава изгубване на нейната независимост.

От друга страна, победата на антантата означава установяване на Италия в западната част на Балканския полуостров и разширяването ѝ по-нататък в него. Италианската намеса, очевидно, няма за цел „националното обединение“ тя също има империалистически цели. Ако въпросът беше за обединението на италианците, Италия можеше да го достигне и без война. Австрия и Германия за компенсация срещу неутралитета ѝ отстъпваха и австрийските провинции, населени с италианци. Обаче, за Италия не „националното обединение“ съставлява същественото; за нея съществено съставлява господството ѝ над Адриатика, закрепването позициите ѝ на Средиземно море и разширяването ѝ на западната част на Балканския полуостров, в Албания и по-нататък. Победата на антантата означава заместването на Австрия в Адриатическото море и в част от Балканския полуостров от Италия. Так че, империалистическата политика на Италия се явява за България и балканските държави една нова опасност, която прибавена към руската опасност, България особено може да се намери притисната и окончателно смазана.

Такива са, накъсо казано, последиците от победата на антантата за България. Буржоазните и дребнобуржоазните опозиционни партии искат България да тръгне на война на помощ на антантата, за да спечели победата по-скоро, за да вземе Цариград и проливите. Какво обещава антантата и какво тя ще даде на България като компенсация за помощта ѝ при превземането на Цариград и проливите и за победата, не е най-важното. Най-важното е, че победата на антантата води към погубването на независимостта на България, както и на другите балкански държави. И тъкмо затова именно политиката на буржоазните и дребнобуржоазни опозиционни партии, която днес се свежда към тласването на България във война в полза на антантата и на Русия, е политика гибелна, предателска, дори и когато тя се явява безкористна и най-благонамерена. Тя е политика очевидно на чужди интереси. Лудешките викове на буржоазните и дребнобуржоазните опозиционни партии да тръгне България към Цариград или където и диктува антантата не означават нищо друго освен да отиде да пролива кръвта на работническата класа и селската маса за интересите на Русия, Италия, Англия и Франция, за да докарат тези дележници на Балканския полуостров и грабители на чужди земи у нас. Това не е само безумна политика, но политика явно предателска.

Не е по-друга и политиката на правителството. То очаква осъществяване на „националното обединение“ от победата на Германия и Австрия. Обаче, не е мъчно да се види, че победата на последните не само никакво „национално обединение“ на България не ще донесе, а тъкмо обратното — осуетяването му завинаги. Германия и Австрия се впуснаха във войната тъкмо за установяване своето господство на Балканския полуостров, на Цариград и проливите му, на Мала Азия. Ако те победат, първата последица от това не може, очевидно, да бъде друга освен завладяването на цяла днешна Сърбия от Австрия, значи и Македония със Солун. А в такъв случай за какво „национално обединение“ може да става дума? От друга страна, победата на Германия и Австрия ще закрепят Турция, ще я засили дори, което може да доведе

до изтласкването на България от „новите земи“. Най-сетне, ако в България правителството е убедено в победата на Германия и Австрия, в това могат да бъдат убедени и правителствата в Румъния и Гърция и те да очакват тази победа. Но в такъв случай, Германия и Австрия не ще допуснат едно посягане върху днешна Румъния и Гърция. Тогава, какво „национално обединение“ може да се получи от герmano-австрофилската политика на правителството? — Не, не „национално обединение“, а национална зависимост и завладяване може да донесе политиката на правителството. Тя тъй също е пагубна и предателска.

Но — ще ни се каже, може би, — че правителството не отиде и няма да отиде да воюва за интересите на Германия и Австрия, то пази неутралитет и ще го пази докрай. И наистина, от самото начало на войната и до днес правителството постоянно декларира, че ще пази неутралитет. Обаче за нас е много ясно, че правителственият неутралитет, освен дето той е принуден от разни обстоятелства, няма за цел мира на Балканите. Тъкмо обратното е истината. Правителственият неутралитет има за цел да приспива народа и да дебне момента, когато ще го изненада с хвърлянето на страната във военна авантюра. Правителството и неговите партии все очакват този момент, ако не от окончателната победа на немския съюз, то от успехите му и разгромяването на Сърбия, което, надяват се, ще им даде възможност да нахлуят в Македония и я завладеят. Но именно затова политиката на правителството е политика на чужди интереси, защото, както видяхме по-горе, тя може да помогне на Австрия и Германия да осъществят своите завоевателни стремежи на Балканския полуостров и с това тя води не към национално обединение, а към изгубване независимостта на балканските народи.

Нашата партия, Работническата социалдемократическа партия, още от началото на войната и в продължение на десет месеци изтъква чрез печатните си органи, чрез публични събрания, чрез парламентарната си група в Народното събрание, че не стига България да бъде неутрална, че е необходимо коренно да се измени балкан-

ската политика. Тя посочва неведнаж и начините, чрез които може да се направи това. Ако и политиката на русофилските и антантски буржоазни и дребнобуржоазни партии и политиката на германофилските такива е политика на чужди интереси, която не национално обединение, а национална гибел носи, то очевидно е, че коренното изменение на тази тяхна политика не може да бъде друго освен в прегръщането на политиката, която изтъква Работническата социалдемократическа партия. *А тя е политиката на Балканската федеративна република.* Тя само може да спаси Балканите, да запази независимостта на балканските народи и да им даде условия за развитие.

Обаче, буржоазните и дребнобуржоазни партии на тази едничка *реална* спасителна за балканските народи политика противопоставят или злобно зъбене срещу нас, или такива възражения, които издават тяхната класова грубо егоистична психология и дълбоко реакционната природа на котерии, които се въодушевяват под булото на патриотизъм, само от желанието да запазят своето привилегировано положение на грабителите, на скубачите и потисниците на балканските народи. Едно от главните възражения на тия партии, особено на „левите“, на радикали, земеделци и общоделци, съставлява възражението им, че додето не станело „националното обединение“, т. е. додето не вземат от съседите заграбеното, нашето, никакво споразумение с тях не било възможно. Очевидно, това е възражение на националистическата завоевателна политика. Тая политика обаче еднаж се провали и беше довела България до края на пропастта. Тя при най-благоприятни условия преди три години не можа да достигне „националното обединение“. Днес, от друга страна, последното очакват от победата на една от воюващите европейски групи и от тяхното благоволение, при условието България да се намеси във войната, т. е. да стане оръдие на техните завоевателни цели. Както видяхме по-горе, тази политика води не към национално обединение, а към изгубване на националната независимост.

Но тези наши противници възразяват още, че Балканската федерация е желателна, обаче правителствата

на съседните държави не само не искат да чуват за нея, но и дебнат всеки момент да нападнат България и я разпокъсат, поради което Балканската федерация, според тях, се явява *утопия и сантименталност*. Вярно е, без съмнение, че както правителствата на България, тъй и тия на другите балкански държави, както и буржоазните партии, от които те произхождат, не искат да чуват за политиката на Балканската федеративна република. По-горе обяснихме защо те под булото на „национално обединение“ предпочитат да водят политика пагубна и предателска за балканските народи, като постоянно ги насъскват едни срещу други и постоянно ги държат пред опасността от война и затова постоянно ги обременяват с милитаризъм. При такива условия, разбира се, че за балканските правителства и буржоазните партии, от които произхождат, политиката за Балканската федеративна република е утопия и сантиментализъм. *Реална* политика за тях остава политиката, която им създава условия за запазване привилегированото положение на всяко поотделно правителство над свое стадо, наречено народ, да го стриже и дои до кърви, до изтощаване, макар то и да създава същевременно условия за завладяването на народите от воюващите две групи. Те много малко искат да знаят за последното, али искат да знаят за него дотолкова, доколкото привилегированото положение на някое от тях може да бъде засегнато.

Обаче, вън от правителствата и буржоазните, и дребнобуржоазни партии, на които те се опират, на Балканите съществува и работническа социалдемокрация. Каквато съдба и да постигне балканските народи, социалдемокрацията ще расте и ще добива все по-голяма сила и все по-голямо влияние всред балканските народи. Истина е, че на Балканите дребнобуржоазното състояние е още голямо и балканската социалдемокрация среща най-големи противници в своята дейност в лицето на политическите представители на това дребнобуржоазно състояние, в лицето на дребнобуржоазните партии и котерии от земеделци, радикали и общоделци, които все повече се проникват с психологията и идеологията на буржоазните партии, напълно се намират в тяхна услуга и се явяват в борбата им против социалдемократи-

ята пехни оръдия, както изобщо, тъй и по въпроса за външната политика частно. Обаче всички условия на Балканския полуостров се слагат така, че силата и влиянието на работническата социалдемокрация на Балканите расте и ще расте всред народните маси, ще ги изскубва от влиянието на буржоазните и дребнобуржоазни партии, ще ги революционизира и наложи политиката на Балканската федеративна република.

При днешния стадий на капиталистическото развитие въпросът не е за тържеството на принципа за националността, а за тържеството на империализма на големите капиталистически държави. Основната причина на днешната общоевропейска война е именно империалистическата политика на техните правителства. Победата на тази политика води неизбежно към завладяването на малките нации, особено на балканските. Тази опасност именно налага на балканските народи борбата за съюзяването им в Балканска федеративна република. Върху това, обаче, ще се спрем в една следваща статия.

сл. „Ново време“, кн. IX, 1915 г.

КАУЦКИ ЗА ПЛЕХАНОВ

София, 27 юни 1915.

Под това заглавие в руския социалдемократически вестник „Наше слово“, бр. 116, 117, 118, на уводно място срещаме една критика на статията-отговор на Кауцки на Плехановата статия върху войната и двете поместени в нашето списание. В двата броя на „Наше слово“ авторът на статията под горното заглавие предава съдържанието на статията от Кауцки, което знаят нашите четци, и прави към него своите критически бележки. Авторът на статията се спира най-първо на защита, която прави Кауцки на Хаазе по повод обвиненията против последния в свръзка с декларацията от 4 август (н. с.) в райхстага.

„Тази защита — казва авторът, — която е несъстоятелна по същество, се явява особено наивна сега предвид на факта, че Хаазе не само се отказа в последната сесия на райхстага да прочете новата патриотическа декларация на своята фракция, като отстъпи тази малко почтена мисия на Еберта¹³¹, но и води в работническите събрания борба против днешния партиен курс и частно против гласуването на военни кредити, на обосноваването на които служеше прочетената от него декларация на 4 август. Ако днешната политика на Хаазе¹³² нарушава партийното единство, защо това последното изискваше от Хаазе такава жертва — като публичната защита на капиталистически-враждебната нему гледна точка в най-отговорния исторически момент? И обратно: ако днешната позиция на Хаазе заплашва единството, следователно въпросите, поставени на дневен ред, стоят по-високо от формалните задължения на председателя на фракцията и дори от организационните интереси на единството — и тогава поведението на Хаазе на 4 август може да бъде обяснено само с недостатък на мъжество или с недостатък на проникателност. Защитата на Кауцки малко помага на Хаазе, тя само

разкрива в частен един въпрос всичката безформеност и вътрешна противоречивост на позицията, която заема сам Кауцки.“

По-нататък авторът на статията в „Наше слово“ се спира върху защитата на Кауцки против обвинението по адрес на главния партиен орган на германската социал-демокрация *Vorgwärts*. Според Кауцки, както знаем, последният не бил изменил своята позиция след същата трагична дата в историята на немския и международен социализъм — 4 август. Работата била само в цензурата, която не приличала на оная от 1870 година. Като привежда всички оправдания на Кауцки за поведението на *Vorgwärts*, авторът на статията прибавя: „Тука ние имаме пред себе си това, което немците наричат *Schönfärberei*, явно и очевидно размазване на действителността.“ Защото *Vorgwärts* до 4 август решително се бореше против войната, против претенциите да представят войната за прогресивно-освободителна — против руския царизъм, за руската свобода. След 4 август *Vorgwärts* „осинови и разпространяваше“ тези легенди за характера на войната. „И все пак заедно с болшинството от партията *Vorgwärts* развиваше антиреволюционна политическа философия, изтъкана от търгашество и сервилитъм, според която немският пролетариат, трябва и ще бъде възнаграден с демократически и социални реформи за неговата истинска патриотическа ревност в делото за „отбраната на страната“. Ако военното положение може да пречи, за да се каже на работниците цялата истина — а често то пречи, ние това знаем от собствения опит, — обаче то не може да ни застави да лъжем. Дето военното положение изисква от пресата такава „жертва“, там социалистическата преса трябва да има мъжеството да принесе себе си в жертва. И все пак: *Vorgwärts*, както и Хаазе, извършиха напоследък голямо поместване наляво от своята августовска позиция — и затова защитата на Кауцки като че обезценява това поместване и омотава общественото мнение на Интернационала. И свършва авторът I част от статията си така: „Такава е оная изобилна дан на официозната половин-правда, която Кауцки принесе дори на страниците на марксисткия орган, свободен от клещите на германското обсадно положение“.

Във втората част на статията авторът ѝ продължава да излага възгледите на Кауцки върху войната, без да се спира върху тях. Върху тях той се спира специално в третата и последна част на статията, бр. 118. Ние предаваме дословно тази част.

„Възгледите на Кауцки се различават от възгледите на Плеханов в същия смисъл, в какъвто изобщо позицията на днешния център в Интернационала се различава от позицията на социалнационалистическото крило. Възгледите на Плеханов са крайно забъркани и противоречиви, доколкото въпросът е за обосноваването, за философията на действието: най-печална смесица от предразсъдъци на патриотическата улица с откъслечи на марксистическата методология. Но доколкото думата е за политически цели, Плеханов се явява несравнено по-определен: той е за „приемането“ на войната, той е за съюзниците против Германия, той е за победата на Русия, той отлъчва немската социалдемократия, но поддържа Геда¹³³ и Самба. Другояче стои работата у Кауцки. Неговата теоретическа позиция не е тъй жалка, както позицията на Плеханов, но затова пък в областта на политическите задачи стои пред нас като въплътена безпомощност. Може да се каже, че значението и съдържанието на съжденията на Кауцки за войната растат пропорционално на тяхното отдалечаване от най-острите и неотложни въпроси на социалистическата политика.

Народите са поставени, казва Кауцки, от факта на войната пред опасността на поражение на националната армия и на нарушаване неприкосновеността на националната територия. Оттук бурният националистически подем в масите, който не е можала, според Кауцки, да игнорира социалдемократията като партия на масите предимно. Това е всъщност всичко, което дава Кауцки за разбиране поведението на немската социалдемократия: нейните гласувания за военните кредити, политиката на граждански мир и пр. Преди всичко това обяснение, като обяснение, съвсем е недостатъчно, без да говорим вече за това, че не посочва никакви пътища за изход. Ако работническите маси на напредналите страни само затова са стояли в продължение на десетилетия под знамето на интернационализма и социалната революция, за да застанат във време на война, т. е. на най-дяволския бяс на всички

анархически сили на капитализма, на страната на националната реакция — тогава де' изобщо да търсим гаранции за социално-революционното развитие в бъдеще? Кауцки, най-видният теоретик на Втория интернационал, досега нито дума не каза за особения исторически характер на предидната епоха, за ония специфични условия на политическата неподвижност, на националната ограниченост, на органическия посибилизъм, на всестранния легализъм, на пазене въшното и вътрешното *status quo*, с една реч, за оная историко-политическа обстановка, в която се развиваше и израсна Вторият интернационал. Кауцки упорито закрива очи пред това, че войната не създаде условия, които доведоха до разпадане на Интернационала и парализирането на националните партии — „войната е продължение на политиката само с други средства“ — тя само разкри историческата ограниченост и пълната политическа недостатъчност на методите на Втория интернационал в условията на епохата на международните и вътрешни сътресения. Кауцки упорито затваря очите си пред това, че днешното поведение на германската или френската социалдемокрация не просто отразява паническото настроение на масите или голия инстинкт на националното самозапазване, но се явява довеждане до самоубийствен край на ония именно черти на националната ограниченост в поставянето на социалистическите задачи, която характеризира със себе си цялото класово движение на пролетариата в предидната епоха. Само такова конкретно-историческо, а не абстрактно-психологическо обяснение на кризата показва заедно с това обективните точки на спора за неговото революционно превъзможване.

Още по-плачевно, отколкото с обяснението, стои работата с отказа на Кауцки да даде оценка за поведението на социалистическите партии. Разбира се, една работническа партия не може да не взема предвид настроенята на работническите маси. Ако тези последните са обзети от национална паника, която буржоазната държавна и идеологическа машина се стреми с по-голям или по-малък успех да превърне в „патриотически“ подем, в такъв случай при такива условия социалдемократията не може да вика масите към каквито и да било решителни революционни действия. Но от масовия характер на социалдемо-

кращията би било твърде чудовишно да се извлича заповедта на нейното задължително капитулиране пред всяко настроение на масите. Ако социалдемократията не може при дадени условия да повика пролетариата на всеобща стачка, това още съвсем не означава, че тя е длъжна да гласува за военните кредити. Ако тя не може, т. е. не е в състояние да попречи на братоубийството, това не значи, че тя има право да го осветява.

Кауцки сам като че дохожда — макар и в твърде предпазливи изрази — до признаването на това, че работническите маси във всички страни започват да разбират пълната безнадеждност на днешната война, именно от военна гледна точка. При тия условия, колкото повече продължава всесветската касапница, толкова повече предишният патриотически подем у работническите маси ще се обръща против управляващите сили, които предизвикаха войната, ръководят се и стоят за нейното „изкарване докрай“. Социалдемократията само в оная степен може да завладее това движение, в каквата степен тя сама не носи отговорност за воденето на войната и за нейния лозунг „да се държим докрай“. Да ускори мира, както и да наложи отпечатък на неговото съдържание, социалдемократията може само при условието, ако тя не престане да бъде самостоятелна революционна сила през време на войната. За необходимостта от най-бърз мир говори и Кауцки и той се надява да се срещне на тоя път със своя „стар приятел Плеханов“. Но напразно бихме искали да узнаем как си представлява Кауцки при днешните условия интернационалната борба за мира. Някои места от неговата статия — там, дето в неопределени пацифистки обрати говори за условията на бъдещия мир — карат ни да мислим, че за него главен фактор се явява сега отрезвлението на управляващите класи, които трябва да се убедят в пълната невъзможност да се сломят силите на противника. Без съмнение, и от наша гледна точка растящият смут у управляващите класи, които във всички воюващи страни се вкарват от хода на военните операции в задънена улица, има грамадно значение, но именно поради това, че той създава все по-благоприятни условия за революционна мобилизация на пролетариата. Мислима ли е обаче сериозна работа в тази посока без решително скъсване с управляващите класи, вкарани в исторически

мат? Запазване на гражданския мир или решително скъсване с беснуващата буржоазна „нация“? Шайдеман¹³⁴ или Либкнехт? Ето въпросът, на който Кауцки както и преди не дава отговор в своята статия за Плеханов. В другите си статии той обеща да поприказва за тези въпроси — след войната.

Но ние искаме да се борим през времето на войната, за да не се окажем банкрути след войната. И нам се пада да констатираме, че игнорираната от Кауцки историческа ограниченост на епохата наложи твърде тежки обръчи на най-светлата глава на Втория интернационал: в изключителната по драматизъм обстановка, когато работата е за цялата съдба на социализма, Кауцки не дава нито един съвет, нито едно указание, които бихме могли да приемем с благодарност.“

Ние поместихме статията на Кауцки, която му поискахме, върху възгледите на Плеханов за войната, без всякакви коментарии, като мислехме, че Плеханов ще вземе повод от нея да допълни своите възгледи и да поясни известни крайно необичайни за социалдемократите места от неговата статия, на които и ние показахме. Обаче Плеханов не само не се отзова на статията на Кауцки, но издаде своята статия без никакви изменения и бележки в отделна брошура на руски под заглавието „О войне“. А статията на Кауцки наистина даваше повод на критики. Но наместо Плеханов, такива критики се явиха от страна на руските социалдемократи. Една от тях е тази, с която тука запознаваме нашите четци. Изобщо, против Кауцки, като пръв теоретик на социализма след Маркса, и пръв авторитет във Втория интернационал, съществува грамадно недоволство в немската и руската социалдемократическа преса. С цел да запознаем нашите четци с основанията на това недоволство против Кауцки и да ги ориентираме върху проблемите, които от началото на войната са поставени на разрешение в свръзка с възстановяването на интернационализма между всесветския пролетариат, ние даваме горната критика върху Кауцки и Плеханов, както в тази същата книжка на нашето списание редакцията му дава и една статия от централния орган на руската социалдемократическа работническа партия „Социалдемократ“, а в бъдеще ще даде място на други статии със същата цел.

сп. „Ново време“, кн. XI, 1915 г

ВЧЕРА И ДНЕС

София, 20 юни 1919

Преди три години бяхме принудени да спрем нашето списание. Причините бяха няколко. Но главната беше тази, че нашата партия бе опразнена, цялата почти завлечена във войната, та не можеше да намери нито четци, нито сътрудници. Друга една от причините беше тази, че *диктатурата*, която упражняваха и в България нищожните малцинства от буржоазията над мнозинството от българския народ, като се ползуваха от неговото невежество — диктатурата на тия малцинства, която и днес се стремят да крепят, бе приложена в най-кървавата ѝ форма. Всяка мисъл, която не им харесваше, се задушаваше; кървав терор господствуваше на фронта и в тила. При такива условия главната задача на централните учреждения на партията се сведе към запазването и укрепването, на всяка цена и с всички разполагаеми от тях средства, на всекидневния ѝ орган „Работнически вестник“. Такива са главните причини, които ни принудиха да спрем преди три години партийното списание. Но днес, когато започваме 19-годишнината на списанието, светът изглежда съвсем не такъв, какъвто изглеждаше преди войната. През тази война се сгромолясаха трите главни стълба на реакцията в Европа, трите големи империи: руската, германската и австро-унгарската. Мнозина от коронованите глави изгубиха короните, а някои и главите си. Народите, поробени и потиснати от тях, се почувствуваха освободени от тяхното иго и се стремят да се обособят в отделни политически единици. Но всичко това съставлява само външната страна на промяната. Тя е повърхностна промяна на света. Друга, много по-дълбока промяна на света донесе войната. Тази промяна се състои в това, че психологията и съзнанието у широките народни

маси, у пролетариата и малоимотните и, изобщо, у цялото трудещо се население, което съставлява грамадното мнозинство от народите, не са същите днес, каквито бяха вчера, преди пет години. Потресните ужаси на империалистическата война, страшните опустошения, извършени от нея в човешкия живот и в материални блага, създадени с дългогодишен кървав труд на трудещите се класи на народите, не можеха да не създадат у последните психологията на дълбоко възмущение против виновниците на войната, против господстващите класи, които съставляват едно нищожно малцинство, възмущение готово да се излее в революционно избухване.

Истина е, че трудещите се класи на народите дълго време се намираха в невежество, дълго време биваха заблуждавани от господстващите малцинства с всички средства, системно, чрез широка организация на тия средства, чрез училището, черквата, печата (вестници и книги) и чрез всевъзможни други учреждения, пригодени за широко заблуждаване и потисничество на грамадните мнозинства от народите. Само с тая организация на нищожните малцинства от господстващите класи за заблуда и потисничество на грамадните народни мнозинства може да се обясни фактът, че първите можеха досега да играят юдинско хоро на гърба и за сметка на последните. Но войната, но грозните опустошения, които тя донесе за народните мнозинства, избиха из главите им много от тия заблуждения, и лъчите на съзнанието, че те са били жертва на една шепа от империалистически разбойници, прониква у тях. Днес пролетариатът във всички страни, победили и победени, се вълнува, се подига против своите досегашни потисници, а заедно с него се вълнуват и подигат всички потиснати малоимотни и изобщо цялото трудещо се население. Да, днес фалшивите приятели на пролетариата и потиснатите трудещи се народи, които под булото на „социалисти“ бяха сред тях оръдия на господстващите и заблудители, които ги замъкнаха в империалистическата разбойническа война, днес те употребяват всички средства, за да потушат революционния пламък, който избухва в пролетариата и другите потиснати трудещи се маси от народите. Обаче днес има в света нещо друго, което буди съзнанието им и под-

клажда революционния пламък в тях. Това друго нещо е, което именно прави днес светът да не изглежда такъв, какъвто беше преди войната.

В една статия на това същото място преди четири години казахме, че общоевропейската империалистическа война неизбежно ще доведе до социалната революция, която може да избухне и през нейното течение. Тогава от лагера на нашите противници се чува възражения, че през времето на войната революцията е невъзможна. Обаче, тъкмо в най-големия разгар на войната избухна революция в най-голямата от воюващите държави, в Русия. Победила само чрез силата на пролетариата и селените, революцията първо време, благодарение на забърканите глави на така наречените „социалисти-революционери“ и „меншевики“, руските „широки социалисти“ и „земерделци“, попадна в ръцете на буржоазните политици, които и побързаха да обявят, че революцията била свършена. Обаче работнишките, селските и войнишките съвети, които в началото бяха под влиянието на „социалистите-революционери“ и „меншевиките“, скоро съзнаха, че те са излъгани и предадени на буржоазията от водителите им. Още същата година през ноември месец съветите въстанаха, пометоха своите водачи-измамници и установиха в Русия своята съветска власт: *диктатурата на пролетариата и селените*. Тази именно велика революция, която е известна под името *большевишка революция*, туря началото на новия свят, който коренно се различава от буржоазния, от капиталистическия и империалистическия свят, който до вчера господствуваше навсякъде. Тя е, която внася днес в целия стар свят дълбок преврат в психологията и съзнанието, в чувствата и понятията, особено в психологията и съзнанието на грамадните народни, досега заблуждавани и потискани, мнозинства. Тя е, която днес буди съзнанието и подклажда революционния пламък в поробените, експлоатираните и потиснатите от капиталистическото общество пролетарии и трудещите се народи и ги прави съвсем не такива, каквито изглеждаха до вчера. И всички дяволски усилия на буржоазията и на нейните оръдия „широките социалисти“, на социалпатриотите, не са в състояние да унищожат или спрат нейното освободително дело.

Буржоазията и нейните оръдия, под булото на „социалисти“, от самото начало на болшевишката революция в продължение на две години все унищожават болшевизма, все го обявяват за поразен. Обаче в това време болшевизмът се прехвърли в Унгария и Германия. Нещо повече, схото на неговите вълни вече се чува и в страните на победителите. А болшевизмът в Русия днес е много по-силен, отколкото преди две години. Пораженията, които той нанася днес по всички фронтове на съветската социалистическа република, които не могат вече да ги скрият нейните врагове, са доказателство за нейната сила. Няма съмнение, че борбата между новия свят, който създава революцията, и стария свят се води на живот и смърт. Обаче почвата под краката на господстващите малцинства се рони, капиталистическото общество е разклатено в основата му. Мнозинствата на трудещите се народи ги напускат и не желаят, отказват се да проливат кръвта си, да дават живота си за поддържането на господството им, на привилигираното им положение, да отиват против революцията. И колкото повече трудещите се народи, у победили и победени, се запознават със страшните последици за тях от войната, толкова повече те се отвращават от виновниците ѝ и толкова повече се проникват от съзнанието, че спасението им се намира в революцията, в болшевизма, в тържеството на комунизма. В това се състои гаранцията, че руската комунистическа революция не ще бъде поразена. Новият свят ще победи угнилия стар свят.

България не съставлява изключение от света. Мнозинството от българския народ днес е съвсем друго, отколкото беше преди войната. Днес то съзнава много добре, че българската буржоазия, нейните „десни“ и „леви“ партии окончателно банкрутираха, и че освен злосторства от тях нищо друго не може да се очаква, че те доведоха страната до убийствено и тежко безизходно положение и че единственото спасение на българския народ е в болшевизма. И колкото повече става ясно за трудещето се мнозинство от него убийството, което извърши нищожното малцинство от управляващи над България, колкото повече става ясно безизходното положение, в което то я тласна, толкова повече измаменото, ограбеното,

съсипаното мнозинство от трудещия се народ се обхваща от възмущение към виновниците и толкова повече се прониква и ще се прониква от революционния дух на болшевизма, на комунизма. В България войната създаде един нов свят, който съвсем не прилича на оня преди войната.

Че казаното е факт се доказва и от следното. От времето още на възтържествуването на болшевишката революция в Русия, но особено през последно време, оръдията на нашата фалирала буржоазия, „десни“ и „леви“, след като дълго време рисуваха болшевизма с най-черни краски, всеки ден предричаха поражението му и всеки ден го унищожаваша. Очевидно, тази борба против болшевизма те водят с цел да отвратят трудещото се мнозинство от българския народ от болшевишкия дух, който го обзема. Но лъжат се жестоко тия господа. Трудещето се мнозинство от българския народ не се лъже вече лесно. Как се отнася то към агентите на нашата фалирала буржоазия, които плъпнаха по градове и села да го лъжат, показва срещата, която им устрои тук таме то и от която те ревнаха до бога против „шайкаджийството на тесняците“. От друга страна, оръдията на буржоазията, „десни“ и „леви“, поведоха агитация на темата, че в България за болшевизъм няма почва, защото мнозинството от българския народ си имало имот и че това мнозинство било представлявано от тях. Обаче, днес и тази лъжа не върви. Грамадното мнозинство от българския народ съставляват трудещите се класи, *безимотните, пролетарите и малоимотните занаятчии и селени*, и само благодарение на тяхното невежество, на тяхното несъзнание можеше едно нищожно малцинство от имотни — от капиталисти, фабриканти, земевладелци, банкери и бюрокрация — да ограбват и се хрантутят на гърба на трудещето се мнозинство от българския народ и да вършат в името на българския народ лудории и разбойничества. Но войната дойде да отвори очите на това мнозинство от българския народ, а болшевизмът и социалистическото наше слово да развие съзнанието му до толкова, щото да види де е истинската причина на тяхното днешно положение. Ако не беше така, ако в България нямаше почва за болшевизъм, за комунизъм

няма защо господа агентите на нашата фалирала буржоазия да си дават толкова голям зор, за да се занимават с болшевизма, да го чернят и го поразяват в колоните на вестниците си всеки ден. Но очевидно е, че работата не стои така, както я представляват те. Тъкмо обратното на техните твърдения е вярно. Както всички народи днес все повече се проникват от пролетарския революционен дух и виждат спасението си само в комунистическата революция, тъй и мнозинството от българския народ има всички основания да търси своето спасение в нея.

Обаче, никакви илюзии! Новото положение в света и в България частно ни налага нови задачи. След партийния конгрес партията непосредствено продължава бърже да расте с нови и нови партийни групи. Също така расте и Общият работнически синдакален съюз. Но новите задачи, които ни налага новото положение, може тука да се сведат към две неща: *организация и просвета, просвета и организация*. Обаче, в тях трябва да вложим онова съдържание, което изисква днешното положение и днешното съзнание. В този смисъл има още много и енергично да се работи. Редакцията на нашето партийно списание ще употреби всичките си сили, за да бъде полезна именно в тоя смисъл. Това трябва да имат предвид и неговите предишни и бъдещи сътрудници.

сп. „Ново време“, кн. 1, 1919 г.

ПРОЛЕТАРИАТЪТ И ОТЕЧЕСТВОТО

Преди 72 години Карл Маркс и Фридрих Енгелс писаха в *Манифеста на Комунистическата партия*, че пролетариатът няма отечество. При всичко, че тази тяхна мисъл е много ясно изложена в *Манифеста* и не търпи никакви двусмислености, обаче, отдавна време, т. е. от времето, откато в движението на пролетариата се явиха водачи с буржоазни глави, кръстени *опортюнисти*, *общоделци* или „широки социалисти“, оттогава се почват извъртанията на ясните мисли на Маркса и Енгелса. Така стана и с мисълта им, че пролетариатът няма отечество. Преди десетина години френското социалистическо списание „*La vie Socialiste*“ произведе една анкета на мненията върху този въпрос. Пръв се отзова на тази анкета покойният Жан Жорес, който обаче смеси въпроса за отечеството с въпроса за народностите и, по такъв начин, направи заключение, че „отечествата“ ще съществуват и в бъдеще, когато комунизмът ще стане господстващ начин на производството. Разликата ще бъде само тази, че тогава „отечествата“ ще престанат да се явяват „като сила на недоверието, изключителността, взаимното потисничество“. Други, които се отзоваха на поканата от редакцията на сп. „*La vie Socialiste*“ се изказаха по въпроса за отечеството в смисъл, че Маркс и Енгелс, като се изказали, какво пролетариатът няма отечество, изказали са с това само своето възмущение поради тежкото положение на пролетариата в капиталистическото общество. Обаче, то не изказвало техния истински възглед върху отношението на социализма и национализма. По такъв начин, те се стараеха да изкарат Маркс и Енгелс националисти като тях и да оправдаят своя национализъм, т. е. буржоазния национализъм.

Съвсем другояче разглежда въпроса в същото списание покойният Г. В. Плеханов. Плеханов оборваше главно забърканите възгледи на Жореса по въпроса и ги оборваше с исторически данни в ръка. „Повтарям—казва Пле-

ханов, — отечеството е категория историческа, т. е. преходка по своето съществуване. Както идеята за племето се замести от идеята за отечеството, първо време ограничено в пределите на градската община, а сетне разширено до сегашните национални предели, така и идеята за отечеството трябва да отстъпи пред несравнено по-широката идея за човечеството. За това гарантира оная същата сила, благодарение на която се е образувала и видоизменявала патриотическата идея: силата на икономическото развитие.“ Това, разбира се, е много вярно, както, без всякакво съмнение, е много вярно и следното място от неговата статия:

„Капитализмът, който по самия си характер трябва да се стреми да излезе зад границите на всяко дадено „отечество“ и да проникне във всяка страна, която се завладява от международната размяна, служи за могъщ икономически фактор, който разплаща и разлага оная същата идея за отечеството, която — в своя най-нов вид — от него бе повикана някога към живот. Отношенията между експлоататорите — без да се гледа на многобройните и често твърде важните местни различия — по своето съществуване са еднакви във всичките капиталистически страни. Поради това съзнателният пролетарий на всяка дадена капиталистическа страна чувствава себе си несравнено много по-близо към пролетария от всяка друга капиталистическа страна, отколкото към своя съотечественик — капиталиста. И понеже, според условията на съвременното всесветско стопанство, социалистическата революция, която ще тури край на господството на капитала, трябва да бъде международна, затова в умовете на съзнателните работници идеята за отечеството — което съединява в едно солидарно и пълно с „изключителност“ цяло всичките класи на обществото — по необходимост трябва да отстъпи място на безкрайно по-широката идея за солидарност между революционното човечество, т. е. на пролетариите от всички страни“. И колкото по-широка става могъщата река на съвременното работническо движение, толкова повече отстъпва психологията на патриотизма пред психологията на интернационализма.“

Тези извадки от статията на Плеханов обаче се отнасят до произхода на идеята за патриотизма, за отечеството и за интернационализма. Но въпросът, поставен в Манифеста на Комунистическата партия, е друг. В него се казва: „Работниците нямат отечество“. Как разбираше Плеханов това Маркс-Енгелсово положение? Той пишеше тогава: „Думите: „Работниците нямат отечество“, бяха написани в отговор на идеолозите на буржоазията, които обвиниха комунистите, че те искали да „унищожат отечеството“. Ясно е, следователно, че у авторите на Манифеста думата беше за „отечеството“, разбирано в съвсем определен смисъл, т. е. в оня смисъл, който придаваха на

това понятие буржоазните идеолози. Манифестът обявяваше, че, такова отечество работниците нямат“. Доколко авторите на Манифеста наистина влагаха такова съдържание в своята мисъл, каквото им приписва Г. В. Плеханов, ще видим по-сетне. Но той много право отхвърляше и друго едно мнение върху същия въпрос на тогавашните „опортюнисти“, общоделци или „широки социалисти“. Последните още тогава предлагаха една „ревизия“ на това място от „Манифеста“ като такова, което не отговаряло вече на изменилото се положение на пролетариата в буржоазното общество. Според тях, когато Маркс и Енгелс писаха Манифеста, в 1847 г., пролетаритът нямал политически права, а оттогава насам той е придобил такива; следователно, оттогава насам пролетариатът добивал и „отечество“. Предвид на това извъртане на Маркс-Енгелсовата мисъл, Плеханов веднага към току-що направената от нас извадка, прибавя: „Това беше справедливо в онова време; това остава справедливо и сега, когато пролетариатът в напредналите страни се ползува с известни, повече или по-малко трайни политически права; това ще остане справедливо и в бъдеще, колкото и да са велики ония политически завоевания, които още има да направи работническата класа.“

Ако десет години преди войната буржоазните глави в работническото движение тъй изопачаваха ясните мисли на Маркса и Енгелса — през време на войната те отново подеха това изопачаване. Естествено, трябваше да се заблуди окончателно пролетариатът и да се тласне във войната без всякаква съпротива за разбойническото дело на буржоазията. И ако тогава, преди 10 години, те намираха основание за „ревизия“ на Маркс-Енгелсовите думи: „работниците нямат отечество“ в разширените политически права на пролетариата, сега те, освен това основание, намериха и друго. В 245 брой на „Работнически вестник“, от 17 февруари 1917 г., дадох една статия под заглавие: „Кауцки за отечеството“. Повод, за да напиша тази статия тогава, ми даде статията на Кауцки в сп. „Die neue Zeit“, в брой 14 от 5 януари същата година: „Нови социалдемокритически схващания върху войната“. В тази статия Кауцки полемизира всъщност с ония, главно социалимпериалисти, като Перисторфер¹³⁵, които проповядваха напускането на всичко онова в Манифеста на Комунистическата

партия, което е противно на техните буржоазни възгледи, и особено онова място, в което се говори за отечеството, или проповядват ревизирането му, т. е. изопачаването му. Кауцки, както и Плеханов преди, намираще, че няма никаква нужда нито от напущане това място от Манифеста, нито от ревизия. Но тия, които искат това, предлагаха едно *ново разбиране*“. При всичко, че това „ново разбиране“ е старо, както видяхме, само с тази разлика, че към старото е прибавено и това, че пролетариатът днес имал отечеството, защото имал и „дял в богатството на нацията“, когато при появяването на Манифеста такъв дял той е нямал, следователно тогава нямал е и отечество — при всичко това Кауцки го нарича „ново разбиране“. Според него, новото разбиране гласело: „оттогава той получи политически права, подобри чрез използването на тия права своето положение, доби дял в общественото богатство. Сега работниците имат отечество, имат заедно с другите класи на нацията един общ интерес. Независимостта, благосъстоянието и величието на отечеството стават сега за работниците равнозначни с тяхната собствена независимост, с тяхното собствено благосъстояние, с тяхното собствено величие.“

Такова е, според Кауцки, *новото гледище* по въпроса за отечеството на пролетариата. Какво възразява Кауцки на него и как той разбира въпросното място от Манифеста разгледах в поменатата по-горе моя статия в „Работнически вестник“. Предвид обаче на това, че тогава не беше възможно да се спра върху разбирането на самия Кауцки мисълта на Карла Маркса и Фридриха Енгелса в Манифеста, днес считам за нужно да направя това, като повторя и ония места от статията ми, които съдържат възраженията на Кауцки против изопачаването на социалпатриотите, на „широките социалисти“ или общоделци.

Кауцки отричаше, че пролетариатът във времето, когато се яви Манифестът на комунистическата партия, никак не е имал дял в богатствата на нацията. Пролетариатът и тогава е имал известен дял в него и тогава той не е бил равнодушен към съдбата на своята страна. Също така Кауцки не беше съгласен с твърдението на социалпатриотите, че делът на пролетариата в богатството на нацията бил тъй голям, щото бил се създал един общ интерес на класите. Според него противоречията между класите не

само съществуват, но след войната те ще бъдат изострени до най-голяма степен. Предвид на това Кауцки се пита: „Какво се е изменило за нас от времето на Комунистическия манифест? Само това, че ние днес сме на седемдесет години по-близо до социализма, отколкото във времето на Комунистическия манифест“. За това той се противопоставя на искането да се напусне последният или да се ревизира.

Но какво съдържание влага Кауцки в положението на Манифеста: „работниците нямат отечество“? — Почти същото, каквото влагаха и влагат всички социалпатриоти. И наистина, според Кауцки, Маркс е искал да каже само, че пролетариатът няма дял в богатството на нацията, и изказвал същата мисъл, която бил изказал Тиберий Гракх¹³⁶ в своята знаменита реч, в която последният изтъквал, че римските пролетарии са били господари на света, обаче те не са владели нито педя земя като своя собствена. От друга страна, Маркс, като разглеждал пролетария, като изключен от *днешното* богатство на нацията, той виждал при това в него *бъдещия* наследник на това богатство. Тука разликата между него и социалпатриотите е само в следното. Последните искат напускането на онова място от Манифеста, в което се говори за отечеството, понеже то можело да направи пролетариата равнодушен към отечеството и нацията. Кауцки обаче ги утешава с това, че Маркс не е можал да бъде равнодушен към съдбата на нацията. „Поради това — казва Кауцки — напредъкът и самостоятелността на нацията трябваше още във времето на Комунистическия манифест да лежат тъй близко до сърцето му, както и на кой и да било патриот“. Изобщо, според Кауцки, Маркс и Енгелс стояли на чисто национално гледище. То обаче се отличавало от онова на буржоазията по това, че техният интерес към нацията и отечеството се отнасял не само към едно отечество и една нация; то с еднаква обич обхващало и другите отечества и нации.

Като четете човек тия разсъждения на Кауцки върху отношенията на Маркс и Енгелс към отечеството и нацията и като има предвид в кое време те са писани, убеждаваме се, че Кауцки гони същата цел, каквато гонеха и социалпатриотите, с които той уж полемизирал. Той се обявява против напускането или ревизирането на въпросното място в Манифеста и в същото време той върши с него нещо по-

лошо. Той влага в него съдържание, което няма и не може да има. С други думи, Кауцки също изопачава смисъла на това място в Манифеста и по такъв начин заблуждаваше пролетариата в полза на кървавото дело на германския империализъм.

И наистина, нито във въпросното място от Манифеста, нито в целия Манифест може да се намери онова съдържание, което му влага Кауцки. В Манифеста четем:

„По-нататък, комунистите се обвиняват, че искали да унищожат отечеството, националността.

Работниците нямат отечество. Не може да им се отнеме онова, което нямат. Понеже пролетариатът във всяка страна трябва, преди всичко да завоюва политическата власт, да се издигне в класа господарска на нацията, поради това той сам е още национален, макар че съвсем не в буржоазен смисъл.

Вече националните граници и антагонизми между народите изчезват все повече с развитието на буржоазията, със свободата на търговията и всесветския пазар, с еднообразието на индустриалното производство и с нему съответните условия на съществуване.

Господството на пролетариата ще ускори още повече изчезването им. Задружното действие на пролетариата, поне от цивилизованите страни, е едно от първите условия за освобождението му.

Премахнете експлоатацията на едно лице от друго и вие ще премахнете експлоатацията на една нация от друга.

Когато изчезнат класовите противоречия в недрата на нацията, ще изчезне и враждата на една нация против друга“ (вж. Manifest du Parti Communiste par Karl Marx et Friedrich Engels, traduction de Laura Lafargue, revue par Engels, стр. 40).

Това е всичкото, което казва Манифестът по интересувания ни въпрос. Тука, както и в целия манифест, няма нито дума повече за претълкуване, каквото правят социалпатриотите и Кауцки. Маркс и Енгелс казват чисто и просто: „работниците нямат отечество“, независимо от това дали малко или много политически права имат в дадена страна, и дали малък или голям „дял имат в богатството на нацията“. Идеята за отечеството у съзнателните работници отстъпва място „на безкрайно по-широката идея за солидарност между революционното човечество, т. е. на пролетариите от всички страни“, както пишеше покойният Плеханов. Именно, „задружното действие на пролетариата, поне от цивилизованите страни, е едно от първите условия за освобождението му“ — това съставлява пълно отричане на идеята за отечеството у пролетариата, независимо от „дела“ в

политическите права и в богатството на нацията. Идеята за отечеството е идея по същността си за поддържане на постоянна вражда между народите, между нациите, които насаждат господстващите класи в ума на експлоатираните и на потиснатите от тях народи. Тя е една от веригите, която затяга робството на работническата класа и предназначението на която съставлява да пречи, да осуетява „задружното действие“ на пролетариата за своето освобождение от игото на буржоазията. Следователно, положението: „работниците нямат отечество“ не съдържа нито едно отхвърляне на обвиненията против комунистите, че искали да разрушат отечеството, както обяснява Плеханов в цитираната му по-горе статия, нито пък някакво признаване от страна на Маркса и Енгелса, че пролетариатът нямал дял в богатството на нацията. То съдържа, напротив, само отричане на идеята за отечеството, само подчертаване, че пролетариатът няма отечество. Това, което днес става в Русия, в Унгария и Германия, дето пролетариите от най-различни страни се обединяват под знамето на комунистическата революция за обща акция, за задружно действие, за предана борба за тържеството ѝ — това съставлява най-бляскава илюстрация на идеята, която се съдържа в положението: *„работниците нямат отечество“*.

Но един от доводите на социалпатриотите против това място от Манифеста е този, че отхвърлянето идеята за отечеството правела пролетариата равнодушен към съдбата на страната, на нацията, на „отечеството“. Обаче най-добре показва несъстоятелността на този довод Плеханов в горесцитираната статия. Той казва там: „Маркс и Енгелс никога не са говорили на работниците, че те могат да не се интересуват от неща, които се отнасят до „отечеството“. Но да се интересуваш от тези „неща“, не значи да бъдеш патриот. Политическата власт, класовата диктатура, се явява, без съмнение, „нещо“, което има твърде близко отношение към „отечеството“, а пък авторите на Манифеста винаги посочваха на пролетариата необходимостта от нейното завоюване. И напразно Жорес мисли, че отрицателното отнасяне към идеята за отечеството е еднакво с равнодушието към културните придобивки. Именно успехите на културата и привеждат

хората до разбирането теснотата на тази идея.“ И наистина, от съдържанието на цялото приведено от Манифеста място казаното е ясно. Но то става още по-ясно, като вземем предвид и казаното на стр. 30 от същия манифест. Там четем: „Борбата на пролетариата против буржоазията, макар и да не е по същество една национална борба, в началото обаче тя носи такава форма. Естествено, пролетариатът във всяка отделна страна трябва да свърши, преди всичко, със собствената си буржоазия.“ Очевидно е, че пролетариатът, който се бори със собствената си буржоазия, за завладяване на политическата власт, за установяване своята диктатура, не може да не се интересува от всичко онова, което става в страната, в нацията, в „отечеството“.

Обаче, характерно нещо! Плеханов, който десет години преди общоевропейската война разбираше тъй ясно революционния смисъл на отричането идеята за отечеството, десет години след това става руски социалпатриот в най-открита форма. Този преврат у Плеханов обясняваме си го със следните обстоятелства. Плеханов, както се вижда от писмото му до З. П., печатано в нашето списание, е бил силно потресен от измяната на германската социалдемократическа парламентарна група в райхстага, която гласува военните кредити в 1914 година. Той видя в тази измяна желание на социалдемократите да подкрепят стремежа на кайзера, юнкерската и цялата буржоазна класа да поробят неговата „родина“, неговото „отечество“, и в своето възмущение от това той неусетно се плъзна по наклонната плоскост на социалпатриотизма. От друга страна, Плеханов имаше едно своеобразно механическо схващане на социалистическата революция. В Манифеста се казва, „че задружното действие на пролетариата, поне от цивилизованите страни, е едно от първите условия за освобождението му“. Плеханов схващаше това място така, като че ли тя трябва да бъде „международна“, в смисъл че тя едновременно във всички страни, поне цивилизованите, трябва да избухне. Плеханов обаче забрави мнението на Енгелса за ролята, която приписваше на германската социалдемократия във време на една общоевропейска война. Енгелс казваше, че в такъв случай германската социалдемократия имаше за задача

да вземе в ръцете си власт и да обърне войната в революционна, като простре революцията в Русия и оттам в цяла Европа. Но независимо от думите на Енгелса, очевидно е, че социалистическата революция не може да избухне едновременно в целия цивилизован свят. Тя избухва в една държава и се пренася в другите, подпомогната от революционното действие на първата, както тоза и наистина стана и става. Плеханов обаче, считайки Русия за нецивилизована страна, считаше до края на живота си, че пролетариатът в нея не бивало да посяга към завладяването на политическата власт, към диктатурата. По такъв начин Плеханов се намери напълно в лагера на социалпатриотите и контрареволуционерите.

Колкото за Кауцки, в статията: *„Диктатура или демокрация“*, видяхме на какво се дължи неговото изопачаване на Маркс-Енгелсовите революционни възгледи. Кауцки, както видяхме, никога не се е издигал до теоретик на революционната същност на Маркс-Енгелсовите възгледи. Поради това, и по въпроса за „отечеството“, Кауцки достига дотам, че изкарва Маркс и Енгелса еднакви „с който и да било патриот“, и влага в него съдържание, което го закара в лагера на социалпатриотите, на контрареволуционерите.

Съдбата на теоретиците и водачите на II Интернационал е извънредно трагична. Те се провалиха заедно с провалянето на него, на II Интернационал, и никога те не ще могат да се издигнат до положението на нови теоретици и водачи на международното пролетарско движение. Днес то е резолюционно и все повече отива към комунистическата революция, към завладяването на политическата власт и пролетарската диктатура, което за старите водачи и теоретици на II Интернационал е непонятно. То обаче налага пълна преоценка на господстващите в техните теоретизирания и извъртания на Маркс-Енгелсовото учение понятия в пълно и точно съгласие с последното. Тази преоценка ние сме длъжни да я правим.

сп. „Ново време“ кн. 2, 1919 г.

„ТЕСНИ СОЦИАЛИСТИ“ С АНАРХИЧЕСКИ ГЛАВИ

Да напиша следните редове и да им дам горното заглавие ме накара брошурата, която носи подписа: „Слави Зидаров¹³⁷ — тесен социалист“, с дългото название: „Инертност за самосъхранение или чрез смели акции към окончателна победа“. И твърде съжалявам, че тая брошура попадна в ръцете ми случайно и неотдавна.

Кой е тоя „Слави Зидаров“? — Преди всичко, той е един псевдоним. В една забележка към уводната статия от *Прометей* в кн. 8 от списанието казах, че той е един малограмотен човек, който две свестни мисли не може да свърже в едно, а камо ли да напише такава брошура с претенцията на научност. От самото съдържание на брошурата се вижда, че тя е *кърпена* от няколко души, от няколко „Зидаровци“, които се крият зад „Слави Зидаров“. Нашите положителни сведения казват, че зад тоя „Зидаров“ се крият „тесни социалисти“, партийни членове и разни непартийни членове, които нямат и не могат да имат нищо общо с нашата партия, с Българската комунистическа партия. Съдружието на „тесните социалисти“, с други под името „Зидаровци“ може да се обясни само с това, че в Българската комунистическа партия има „тесни социалисти“ с анархически глави. Това показва самата брошура.

Но тази компания от анонимни, от безимени „Зидаровци“, щом излезе брошурата им, обявиха псевдонима „Слави Зидаров“, чрез „Социалистически преглед“, за най-виден член на Българската комунистическа партия. Заявявам тука най-категорично, че тоя „Слави Зидаров“ не само не е никакъв *най-виден*, а не е и просто виден партиен член. Обаче анонимната компания, която се крие зад него, за да предаде на своята „критика“ против Българската комунистическа партия, изобщо, и централния ѝ комитет, частно, важност, прикачва на „Слави Зидаров“, или го наказва да си прикачи качества, *каквито той няма*

и не може да има в Българската комунистическа партия. Тия си заявления подчертавам за сведение на лековерните наши партийни членове.

Тъкмо под дългото название на брошурата четем следната премъдрост на „Зидаровци“: Когато се върши критика в партията, това показва, че тя е необходима, обаче, тя не трябва да бъде „горгорбашийска“, а „другарска“. Интересно! Първо, какво е това „горгорбашийска“ критика? Критиката си е критика, ако тя наистина е критика. Обаче, *самозваният горгорбашия*, т. е. псевдонимът „Слави Зидаров“, в компания, в съдружие с разни партийни и не партийни членове, все като него *непризнати величия*, пише „критика“, разбира се, не „горгорбашийска“, а „другарска“. Доколко това последното е вярно, се вижда от съдържанието на брошурата. Това се вижда още от самото ѝ заглавие, което гласи: „Инертност за самосъхранение или чрез смели акции и пр.“ Самото това заглавие вече показва, че „критиката“ на „Зидаровци“ е съвсем не „горгорбашийска“! И за да убедят лековерните“, че те, „Зидаровци“, вършат „критика в партията“, полезна, „необходима“ за нея, изричат премъдростта: „когато се върши критика в партията, това показва, че тя е необходима“. Но в тази премъдрост на „Зидаровци“ се съдържа една голяма безсмислица. Пред всичко „критиката“ им не е „критика в партията“, а зад гърба ѝ, от аноними, от непознати и скрити зад псевдонима „Слави Зидаров“. Следователно тя не само не е *партийна критика*, а едно нечисто дело, зад което се крият нечестни помисли и намерения. От друга страна, не всяка „критика в партията“ се явява необходима. И наистина. Например, в софийската партийна организация, да кажем, се е промъкнал някой „революционер“ и в заседанията ѝ започва да говори глупости, нелепости, лъжи, инсинуации и клевети по адрес на партията изобщо и на дейността на централния ѝ комитет частно, за която дейност този „революционер“ нищо *не знае*. Пита се: такава „критика в партията“ необходима ли е? Не се съмнявам, че всеки, у когото умът му е на мястото му, ще се съгласи, че такава „критика“ не само не е необходима за партията, но тя не трябва да се допуска в една партийна организация, която уважава себе си. А „Критиката“ на „Зида-

ровци“ в брошурата на псевдонима „Слави Зидаров“ е тъкмо такава. ,

Да почнем от самото начало. Още в първите страници се срещаме с лъжи и клевети по адрес на партията. Нашата партия, според „Зидаровци“, била влюбена в легалната борба, защото „и у нас традициите играят известна роля“, а те се състоят в това, „сляпо да следваме западноевропейските страни в легалната им борба“. И прибавят: „Благодарение на тази ни уседнала черта, създадена повече от безрезервното пренасяне от Западна Европа на всичко онова, което се казва революционно, ние изпаднахме в непоследователности, за които ще говорим по-нататък“. Всичкото това дрънкане на „Зидаровци“ е просто лъжа и клевета спрямо нашата партия. Българската комунистическа партия използва „легалната борба“, не защото „сляпо следва западноевропейските страни“, а защото счита за необходимо да използва, доколкото съществува, за своите цели. Но тука най-характерното у „Зидаровци“ е това, че като обвиняват нашата партия в „сляпо следване западноевропейските страни в легалната им борба“ и в „безрезервното пренасяне от Западна Европа на всичко, което се казва революционно“, препоръчват ѝ да следва вече не „сляпо“, а *най-сляпо и най-безрезервно* „революционната практика“ на руския и унгарския болшеvizъм и на германския спартакизъм, която нашите „Зидаровци“ разбират превратно и най-повърхностно. Ако според „Зидаровци“ не бива нашата партия „сляпо да следва западноевропейските страни в легалната им борба“, тя, според мене, не бива тъй сляпо и безрезервно да се отнася към болшеvizма и спартакизма, както искат нашите „тесни социалисти“ с анархически глави. Във всеки случай последните говорят по адрес на нашата партия невъобразими глупости. Друга клевета съставляват и следните думи на „Зидаровци“ за резолюциите на първия конгрес на Българската комунистическа партия: „Но както тая резолюция (за парламентаризма Д. Б.), тъй и другите, които прие конгресът, *отговарят напълно на отношението на инертните в партията към развиващите се събития*“. Които са изучили съдържанието на конгресните резолюции, те знаят много добре,

че подчертаните от мене думи съставляват голяма лъжа и клевета. Резолюциите бяха приети от грамадното болшинство делегати, за да не кажа единодушно. А според „Зидаровци“, конгресът се е състоял все от *инертните* в партията и *не инертен, не неподвижен физически и умствено* в него е бил само Ил. Ганчев¹³⁸, например. Да, в партията има *инертни*; обаче те са „Зидаровците“, които бягат от *градивната*, „зидарската“ работа в партията, като дребна, ненужна, безполезна в революционната епоха, а обичат да декламираат само революционни фрази и за „революционна практика“ и по такъв начин прикриват своята *инертност*.

Нашите „Зидаровци“ превъзнасят в брошурата си „великия практик на революцията“, т. е. *Ленина. Е, добре!* Партията на тоя „велик практик на революцията“, преди да завладее властта, в продължение на *осем месеци*, използваше *легалната борба* за просвета и организация на пролетариата и на безимотните и малоимотните селяни. Или по-точно, използваше *легалната борба* за просвета, т. е. за издигане съзнанието им и организирането им под своето знаме и за привличането на работническите, войнишките и селските съвети, изникнали още в първия момент на руската революция, но които се намираха под влиянието на буржоазията и нейните оръдия меншевиките и социалистите-революционери. Трябваше, следователно, партията на *Ленина* и нейното влияние да се засилят предварително всред масата от пролетариата и селяните, всред работническите, войнишките и селските съвети така, че те окончателно да се *болшевизират* и чак тогава тя се реши в началото на ноември 1917 година да поеме хвърлената от Керенски ръкавица на *гражданската война*, т. е. да прибегне до въоръжено въстание с цел да завладее властта и установи съветското управление, диктатурата на пролетариата и селените. Но до тоя момент партията на *Ленина*, болшевишката партия, използваше за своите цели всички видове *легална борба* до *изборната борба* и за *учредителното събрание*.

Обаче, нашите „Зидаровци“, нашите „тесни социалисти“ с анархически глави, или не знаят тези исторически факти, или не ги разбират, та ги извъртават. Защото за тях просветата и организацията са празни. дори

вредни работи. Те са чули, че светът днес преживява революционна епоха и оттам вадят нелепото заключение, че днес легалната борба не само трябвало да бъде напусната, но днес тя била престъпление, че в революционната епоха трябвало Българската комунистическа партия да се предаде *само*, както мислят всички анархисти, на потикване народните „маси“ към бунтове, които щели да подготвят „масите“ към „другия път“, т. е. към гражданската война, към въоръженото въстание, с *празни ръце*, или с хвърляне на бомби и т. н. Такъв е смисълът на това, което „Зидаровци“ приказват на 11 стр. от тяхната брошура и изобщо в цялата брошура. Е, добре! Както видяхме по-горе партията на „великия практик на революцията“, партията на Ленина живееше в Русия не само в революционна епоха, но в самата революция. И при всичко това от март 1917 год. до началото на ноември същата година тя се занимаваше с просвета и организация и с организация и просвета и не се отказа да използва легалната борба и изборната борба за тази цел. Нещо повече. Към III Интернационал се присъединиха ред партии със старото название „социалдемократически“ и комунистически. Всички тези партии живеят също в революционна епоха. Обаче, нито Интернационалът, нито някой авторитет от него ги осъжда или ги съветва да напуснат легалната борба, да напуснат парламента и да хванат „друг път“, който нашите „тесни социалисти“ с анархически глави сочат на Българската комунистическа партия. Тъкмо напротив. Ние днес имаме нови факти, които много нагледно показват какви големи глупости пишат „Зидаровци“. Но понеже те, за да придадат важност на своите глупости, се позовават на авторитета на Ленина, нека видим какво е неговото мнение днес в революционната епоха за участието в изборната борба за парламента и другите изборни учреждения. Вестникът „L'Humanité“ от 2 ноември т. г., като говори, че известната смела комунистка *Сомоно* агитирала за взимане участие в изборната борба, казва: „Ние можем прочее да заявим, че гражданката Сомоно, като действа така, действа в изрично съгласие със съветите на шефовете на руската революция и на самия Ленин, чийто вещ пратеник в Смoла на съвещание с делегатите от френската, герман-

ската и швейцарската партии, чисто и просто препоръчал на западните социалисти да не напускат изборното оръжие“*. Другояче не може и да бъде. Един Ленин или който и да бил друг представител на руската революция, който познава положението в другите страни, не може да даде друг съвет, или за „другия път“, който препоръчват нашите „Зидаровци“ на нашата партия.

Прочее, нелепостите, които дрънкат „Зидаровци“, са плод на тяхното схващане на революцията. А то е онова на анархистите, за което говорихме в миналата статия. И нашите „Зидаровци“ мислят да *повдигнат* революцията, „като предизвикваме в масата готовност за жертви“, като тласкаме „масата“, „великото неизвестно“ на анархистите към бунтове, към „инсурекции“, т. е. въоръжени въстания и други „революционни акции“, които щели да предизвикват в масата готовност за жертви. Затова именно те, както и анархистите, не признават друг начин на просвета и организация, освен пропагандата чрез тези техни „революционни действия“. В същото време, затова те, както и всички анархисти, се явяват такива стръвни противници на просветата и организацията, на пропагандата, която върши партията, Българската комунистическа партия, особено, както повтарят те, като папагали в революционна епоха. Обаче, не може да бъде тъкмо в революционна епоха, по-пакостна за революционното възпитание и организиране на пролетариата и малоимотните от тактиката, която препоръчват на нашата партия „тесните социалисти“ с анархически глави, „Зидаровци“. Тя е тактика на безсмислените авантюри и провокации. Българ-

* Беше набрана тази статия, когато в „L'Humanité“ от 7. XII. 1919 г. прочетохме следния съвет на Ленина, даден на италианската партия чрез едно отворено писмо от 29. X. 1919 г. до „Аванти“, от което „L'Humanité“ предава: „Ленин се надява, че взетото решение от италианските социалисти да участвуват в изборите за буржоазния парламент ще допринесе за разрешението на спора, избухнал по тоя въпрос в средата на германските комунисти.

Ленин мисли, че Англия, Франция и италианската буржоазия ще направят възможното от тяхна страна, за да предизвикат едно преждевременно въстание на италианския пролетариат, което би могло по тоя начин лесно да бъде потушено, но той предвижда също, че те не ще успеят в своя опит. Италианските комунисти ще трябва да изберат благоприятния момент от международна гледна точка; победата на италианската пролетарска диктатура тогава ще бъде окончателна (решителна).“

ската комунистическа партия не само *има право*, но е *дължна* да се опълчва с всичката си енергия против тази анархическа тактика. Нейните отговорни органи, преди всичко Централният ѝ комитет, са *дължни* да предупреждават партията да не се доверява на анархисти, скрити под булото на „болшевики“, да я заблуждават, и да ѝ обръща вниманието, че тактиката на анархистите е противореволюционна, че тактиката на Българската комунистическа партия няма нищо общо с тактиката на анархистите и на „тесните социалисти“ с анархически глави. Но последните казват: „Когато извънпартийният човек може да говори за бунтове и за образуване на съвети в сегашния момент, ние нямаме никакво право да го обвиним в провокаторство. Напротив, неговото желание да се работи в това направление, трябва да бъде поощрено от наша страна, за да почувствува той и околните му, че за задачата, прокламирана от нас в днешния момент, вече сериозно е заработено“. А, тъй ли било! Да прощават „Зидаровци“! „Извънпартийният човек“, разбира се, *„може да говори“*, каквито ще анархически глупости. Когато, обаче, „извънпартийният човек“ от „говорене“ минава към „действие“, при това се явява в партията и иска да я тласне в анархически авантюри, тогава имаме *пълно право* да наречем неговото поведение чисто провокаторство, и, следователно, всеки, който поддържа тази анархическа тактика, не само не заслужава никакво „поощрение“, никакво насърчаване, а, напротив, най-безпощадно бичуване.

От казаното става ясно защо на нашите „Зидаровци“ съвсем не се харесва окръжното на Централния комитет на Българската комунистическа партия № 14¹³⁹, а особено онова място от него, в което се казва, че революцията в България ще зависи три четвърти от положението вън и една четвърт от положението вътре, както и от казаното там, че такава велика революция, каквато е комунистическата, представлява дълъг процес, резултати от който могат да се очакват, когато той обхване големите капиталистически страни. За „тесните социалисти“ с анархически глави това е съвсем непонятно. Затова за тях казаното в окръжното означавало да „оперираме още със стари понятия“. Ние, комунистите, обаче, предпочитаме да оперираме със стари, но здрави и верни понятия, отколкото с „нови“, забъркани, анархически понятия. Нашите „тесни социа-

листи“ с анархически глави обичат да цитират Маркса и Енгелса „ни к селу, ни к городу“, ни в клин, ни в ръкав. Маркс и Енгелс обаче казват в Манифеста на Комунистическата партия, че едно от условията за освобождението на пролетариата е задружното му действие поне в цивилизованите страни. С други думи това ще рече, че комунистическата революция зависи от задружното действие на пролетариата, поне в цивилизованите страни, в капиталистическите страни. Когато Ленин, след избухването на революцията в Русия, тръгна за там, се обърна към швейцарския пролетариат с известното писмо, в което между другото той им каза, че успехите на руската революция зависят от поддръжката, която очаква от европейския пролетариат. Ако Маркс и Енгелс, тъкмо в революционна епоха, каквато беше в онова време, когато издадоха Манифеста на Комунистическата партия, туряха комунистическата революция в зависимост от задружното действие на пролетариата в цивилизованите страни, ако, от друга страна, Ленин, който имаше да оперира в Русия с многоброен пролетариат, концентриран от капиталистическото производство в грамадни индустриални центрове и градове, и в същото време с многомилионно пролетаризирано и полупролетаризирано селско население, туряше комунистическата революция също в зависимост от поддръжката на европейския пролетариат — то не е ли ясно, че в България, дето условията *съвсем не приличат* нито на руските, нито на ония в цивилизованите страни, комунистическата революция зависи *три четвърти* от положението вън и *една четвърт* от положението вътре?

Да, за нашите „тесни социалисти“ с анархически глави това е съвсем непонятно. Това щяло да охладя „революционния жар на организациите“, щяло да отчае „масата“ и пр. Обаче, всички факти от конгреса насам показват тъкмо обратното на пророкуванията им. Нито организациите изгубиха своя „революционен жар“, нито „масата“ се отчая. Нека не говорим за организациите, но „масата“ *по едно здраво инстинктивно чувство* много добре схваща, че комунистическата революция в България зависи от задружното действие на пролетариата и полупролетариата в другите страни, и това здраво чувство го кара днес да вярва в революцията и да се радва на всеки ѝ успех.

След всичко гореказано считам за излишно да се спрам на другите, по-маловажни анархически нелепости, наговорени в брошурата. Ще се спра само на някои инсинуации и клевети, пуснати от „Зидаровци“ по адрес на членовете от Централния комитет на Българската комунистическа партия. Изобщо, брошурата на „Зидаровци“ съдържа почти всички инсинуации и клевети, които пускат нашироко и дълбоко българските анархисти и нашите врагове от буржоазния лагер. Преди всичко, нашите „тесни социалисти“ с анархически глави инсинуират и клеветят по адрес на Централния комитет на нашата партия, че той не използвал така наречената „радомирска революция“¹⁴⁰, както не бил използвали военните бунтове през 1912—1913 г., и не защото не можал, а просто „от страх за кожата си“, или „от инертност за самосъхранение“ и т. н. Рано е още да се прави оценка на събитията през септември 1918 г. Обаче, тука може само едно да се каже. А именно, че нашата партия и Централният ѝ комитет не осъдиха това движение, а, напротив, винаги и най-остро осъждаха и осъждат измяната на неговите водители и кръвнишкото изстребване на участниците в него с чужда сила, с германски войски. А това, че нашата партия не можа да помогне на него, разбира се, не е никак случайно. Тя почти цяла беше милитаризирана, се намираще във войската, пръсната по фронтовете. В страната партията беше изпразнена, организациите ѝ представляваха шепа членове. В София беше същото, ако не полошо. Спомням си случаите, когато в Радославово време след един протестационен митинг в двора на Народния дом и предвид усилените слухове, пръскани от детективи и от усърдни ръководители на военно-полицейската секция за готвеща се болшевишка революция, усилено блокираха с войскови отделения Народния дом! Тогава страшните „революционери“ от софийската организация не смееха да се приближат до Народния дом. Другият случай беше, когато сраженията ставаха до Княжево и Владая. В тоя ден също никой от нашите големи „революционери“ не смееше да доближи до Народния дом. В последния се намираха само членове от Централния комитет на нашата партия. Прочее, партията в оня момент нямаше нито хора, нито оръжие, с които да излезе срещу картечниците и топовете на германските войски, въоръжени до петите, за да подпомогне „революцията“. Очевидно е, че при такива

условия Централният комитет нямаше никаква физическа възможност да използва тази „революция“. Но „тесните социалисти“ с анархически глави и в същото време все страшни „революционери“ искат да кажат, очевидно, че Централният комитет от пет души трябваше да намери и нарами пушки и с примера си да увлече „масата“ с празни ръце към „революцията“, т. е. към анархическа авантюра. Смешни хорица!

Нашите „Зидаровци“ правят големи смешни усилия, за да накарат четците си да извадят заключението, че Централният комитет на Българската комунистическа партия не смятал, че днес е революционна епоха. Това, разбира се, е също лъжа и клевета. Също така е една плоска лъжа твърдението им, че Централният комитет бил направил големи отстъпки, като предал „една част от своите права на окръжните комитети“. Конгресът прие измененията в партийните статуты, като задържа окръжните комитети, а премахна околийските и районните, т. е. *централизира* местната партийна дейност. Централният комитет с окръжното си само организира функциите на окръжните комитети, нищо повече. Обаче, нашите смешни „Зидаровци“ търсят навсякъде нещо, с което да хвърлят камък по адрес на Централния комитет. Друга лъжа съставлява твърдението им, че последният не само не предприемал никакви масови акции, но и бил ги задържал, както и твърдението им, че нашата партия стояла пред събитията със „скръстени ръце“, като била казвала, „че не може нищо да предприеме, защото масите не били готови да реагират“, и че имало „много случаи, при които масите по свой почин са се дигали да реагират“, но „нашата партия е отсъствувала със своето ръководство“. Ние предоставяме на партийните другари, на партията сами да окачествят тия твърдения на „тесните социалисти“ с анархически глави. За всекиго, прочее, е ясно, че те са лъжи и клевети по адрес на партията и на нейните ръководни тела.

Но по-нататък. Те пишат: „Нам ни беше повече драго да поддържаме меншевиките отколкото болшевиките“. Това „нам“ значи, очевидно, на ръководните тела „било повече драго и пр.“ Това е една от безподобните клевети, инсинуации, с които си служат „Зидаровци“ против „ръководните тела“ на Българската комунистическа пар-

тия. Но те хвърлят и две инсинуации по адрес на сп. „Ново време“, което било се задоволило „да отбележи само горещата полемика, която в Германия се водеше по въпроса за масовата политическа стачка, обеща, че „ще се повърне, ала не стори това“. Според тях нашето списание „отбягна да вземе становище по тоя въпрос. И защо мислите, читателю, то „отбягна“? — Просто затова, че „нашите първи хора смятаха, че българският пролетариат не беше узрял за изпитанията, на каквито подлага такава грандиозна борба“. А всичко това е една плоска инсинуация и лъжа. Защото, първо, от самата статия, която беше насочена против „новите“ мнения на Кауцки, ясно личи къде са нашите симпатии в спора им; второ, и главно, че писахме тази статия в Радославово време, когато върлуваше безобразна цензура, а списанието скоро спря да излиза и не излизаше до юли тази година. Същото трябва да се каже и за другата им инсинуация и лъжа. Сп. „Ново време“ било обещало да се изкаже за разликата в методите на руските революционни течения, но не било сторило това. Не помня дали списанието е обещавало такова нещо, възможно е; обаче ако то не го е извършило, не го направи по същите причини, за които току-що казах. Но това, което в списанието не можа да стане, то е направено в статиите по повод руската революция през 1917 година, поместени първен в партийния орган „Р. В.“, а по-сетне издадени в отделна брошура. Обаче, за „тесните социалисти“ с анархически глави и тази инсинуация беше необходима, за да клеветят по адрес на партията и „първите хора“. „Прочее — пишат те, — явно беше нежеланието да усвоим една тактика, за прилагането на която имаше всички обективни условия“!

У „Зидаровци“ — „тесни социалисти“ с анархически глави, всичко е забъркано и не революционно. Поради това, те постоянно изпадат в противоречия. Ето едно-две от тях. На стр. 18 те пишат: „ние сме съгласни“, че „трябва да се избягват провокациите и че революцията трябва да се ръководи от нашата партия“. Обаче, на стр. 22 те казват: „От всичко цитирано и казано се вижда, че интимното желание на ръководните тела е, щото революцията да се извърши от *организациите*. На масите вън от организациите те не доверяват“. За какви „маси“ вън от организациите, т. е. вън от партията, приказват „Зидаровци“, на-

дали и те самите знаят. Излиза така, че партията ще ръководи революцията, а революцията ще извършват някакви „маси“ извън нея, които „маси централните ни органи третираат като вещ, с която можем всичко да направим“. А истината е друга. Именно господата „Зидаровци“ третираат „масите“ като вещ, с която искат днес да вършат бунтове, утре „инсурекции“, „въоръжени въстания“ и кой знае какви още „революционни масови акции“. На стр. 4 те казват: „всичко, което се отнася до заемане правилна принципиална позиция, ние го намираме и усвояваме“. Не приемаме само техния „революционен метод“, т. е. метода на анархическите авантюри. Последното е съвсем вярно. Но, да вземе една партия „правилна принципиална позиция“, значи, че се основава на нови сериозни теоретически и практически мотиви. Обаче, въпреки това г-да „Зидаровци“ на стр. 19, както и в други страници, приказват, че партията оперирала „още със стари понятия“. На 37 стр. те декларират: „При това длъжни сме да заявим, че в България няма друга партия, която ще трябва да ръководи революционната борба, освен комунистическата партия — „тесни социалисти“. След като инсинуираха и клеветиха тази партия в цялата си брошура, тази декларация е характерна. Като гузни, г-да „Зидаровци“ правят тази декларация, за да убедят лековерните, че те нямали за цел да компрометират „най-ценното ни в живота, нашата партия“ и че за тях била „скъпа революционната борба“. Всъщност, това са явно фалшиви декларации. Тяхната цел е тъкмо да компрометират партията, като главно я бият по главата с лъжи, инсинуации, клевети и всевъзможни измислици и нелепости. Това е неприкритата истина!

Съдружието „Зидаровци“ се състои от партийни членове, „тесни социалисти“ с анархически глави, и непартийни членове разни чешити. Както казах, само това обстоятелство достатъчно доказва всичката фалшивост на декларациите му. Но има и друго по-нечестно в тяхното дело. Тези „тесни социалисти“ с анархически глави вече се обявиха за отделна от партията организация с громко име¹⁴¹, плод на маймунско подражание, която вече излиза с „акции“ *чисто провокаторски*. А в тази извънпартийна и противопартийна организация влизат „Зидаров-

ци“ „тесни социалисти“, още партийни членове в нашата партия. Това е още едно доказателство, че декларациите им са открай докрай фалшиви. Очевидна лъжа е, че за тях „най-ценно нещо в живота“ им била нашата партия и че за тях била „скъпа революционната борба“. Не! За тях „най-ценно нещо“ съставлява тяхното манячество и „скъпа“ им е не „революционната борба“, а анархията в главата им. Обаче, бива ли партията да търпи в своите редове такива „тесни социалисти“ и с това да поеме каквито и да било отговорности за техните „революционни акции“? Има думата преди всичко Софийската партийна организация.

сп. „Ново време“, кн. X и XI, 1919 г.

ТРИ ГОДИНИ ОТ РЕВОЛЮЦИЯТА

София, 7. XI. 1920

Тъкмо преди три години, на 7 т. м., избухна *пролетарската революция* в Русия, която предаде властта в ръцете на руския пролетариат и седените и по такъв начин създаде *Съветската социалистическа федеративна република, съветската система на управление*. Руската пролетарска революция съставлява едно от най-великите исторически събития, събитие с всесветско, най-дълбоко значение за живота на народите. На 7 т. м. се изпълват тъкмо три години откато съществува Съветска Русия. Всички врагове на пролетарската, на социалистическата, на комунистическата революция, всичките контрареволуционери-паразити народни от самото начало, дори до днес, все очакваха провалянето на революцията, възвръщането им на власт и продължението на господството им над милионните народни маси. Но напразни очаквания! Напразни усилия да сломят руската пролетарска революция, Съветска Русия — огнището на великата всесветска комунистическа революция!

И наистина, една такава дълбока, велика социална революция нищо не е в състояние да я спре, да я сломи и повърне човечеството към старото, гнилото, неспособното да съществува, да живее и твори. Един малък паралел би показал много нагледно, че това е така. Преди *сто години* стана една *прилична* на днешната велика социална пролетарска революция. Това беше *великата буржоазна* революция във Франция. Преди сто години буржоазията във Франция завладя политическата власт, отне я от ръцете на феодалната класа, взе я в своите ръце и наместо феодалните отношения, установи своите, буржоазните отношения на господство над целокупния живот и експлоатация над народните маси. В това се състоеше същността на буржоазната велика революция във Фран-

ция. И понеже Франция беше заобиколена отвсякъде с феодално-абсолютически държави, тези последните видяха във френската революция смъртна опасност за господството на феодално-абсолютистическа класа в Европа, обявиха Франция за огнище на революцията тогава и се нахвърлиха върху нея, подбуждани и подкрепяни от френските предатели контрареволуционери, в борба за живот и смърт. И наистина, тогава Франция представляваше революционно огнище за господстващата феодално-абсолютистическа класа. Самото съществуване на революционна Франция разнасяше революционния бацил по цяла Европа. Но нахвърлянето на феодално-монархическите държави и въстанията на контрареволуционерите вътре, поддържани с чуждо злато и мунции, победоносните отбранителни революционни войни не само приведоха към *червения буржоазен терор* против предателите, но и увеличиха обаянието от революцията, пламъкът на която все повече прехвърляше границите на Франция и повдигаше духа на слабата още буржоазия в другите страни. Но в края на краищата, след 25-годишна борба между революционно-буржоазна Франция и феодално-абсолютическа Европа, буржоазията наложи своя строй на света.

Но ако 30—40-милионна буржоазна Франция преди 100 години беше огнище на революцията, победи европейската контрареволуция и наложи на света буржоазния строй, днес 100 милионна Русия е *огнището* на *всесветската пролетарска революция* и не може да има абсолютно никакво съмнение, че тя ще победи *всесветската контрареволуция* и ще наложи на света *съветския режим*. Самото тригодишно съществуване на Съветска Русия е най-живата агитация, която разпалва сред милионните пролетарски маси в света революционния дух, окриля ги и ги тласка към социалистическата революция. Това, което става днес по целия капиталистически свят с пролетарските и селски обезимотени и малоимотни класи, говори много ясно за нарастващата пролетарска революция и за неизбежността на победата ѝ и налагането от нея на съветската система на управление и на комунизма. И ако за буржоазна Франция бяха потребни 25 години борба с контрареволуцията, за да наложи своята революция в Европа и своята система на управление, на

парламентаризма, на „демокрацията“, за пролетарската революция стигат пет години. Тука, прочее, паралелът свършва.

Преди 100 години буржоазията представляваше съвсем по-друго отколкото днес. Тогава тя представляваше нова, възходяща класа, която застана начело на новите производствени отношения, създадени от икономическото развитие. Тогава тя представляваше една голяма, обществена класа, състояща се от множество малки и големи капиталисти, от дребна буржоазия и от интелгенция, които виждат в буржоазията своя отред и вожда за нов живот, освободен от веригите на феодалната система, от нейните многобройни пречки за новото развитие. Преди сто години работническата класа, като класа, не съществуваше и доколкото имаше работници, пролетарии, буржоазното производство още не ги обединяваше в класа, те още живееха с дребнобуржоазните предразсъдъци и еснафски живот, те се намираха напълно под влиянието на буржоазията. Но днес е съвсем друго. Днес буржоазията като обществена класа не съществува. Капиталистическото развитие, което след победата на буржоазията и окончателното установяване на нейното господство тръгна с бърз ход напред, постоянно разрушаваше самата буржоазия, мнозина от потомците ѝ хвърли в редовете на пролетариите, а някогашните ѝ малки капитали, средствата за производство концентрираше и централизираше във все по-малко ръце, в ръцете на все по-малка шъпа едри капиталисти, в ръцете на няколко банки и едри акционерни капиталистически дружества. Днес буржоазна класа, като обществена класа, вече няма. Наместо нея имаме една шъпа от капиталисти-разбойници, които използват своята материална мощ за корумпиране на всичко около нея и особено за корумпиране на пролетарските маси чрез свои подкупни агенти под булото на социалисти и всевъзможни социалпредатели, за да поддържа своето господство и разбойническо потисничество над трудещите се и страдащи народи.

Но наред с разрушаването на самата буржоазия, като класа каквато беше преди, и с разрушаването на дребната буржоазия, капиталистическото развитие създаде новата обществена класа — гробокопача на неговото гос-

подство, пролетариата. Пролетариатът днес съставлява много милиони народ, който, обединяван от самото капиталистическо производство, сплотяван и проникван от класова солидарност, все повече се съзнава като класа за себе си, все повече съзнава своята историческа задача. Особено петгодишната разбойническа империалистична война отвори неговите очи, издигна неговото съзнание за неговата класова историческа задача. Руската пролетарска революция от 7 ноември 1917 г. насам, нейните тригодишни геройски победоносни борби против контрареволуцията отвътре и отвън все закрепяват събудилото се съзнание на всесветския пролетариат. Днес, на *третята година* от руската пролетарска революция, пролетариатът и всички потиснати народи бърже се нареждат под нейното знаме и активно защитават нейното дело, като все по-съзнателно става и тяхно дело, въпреки всички усилия на капиталистическите подкупни агенти и социалпредатели. Днес пролетарската, социалистическата, комунистическата революция на пролетарската класа е носителят на освобождението на човечеството от веригите на капитализма, които вече спъват икономическото му и културно развитие.

Колкото повече се закрепя руската пролетарска революция и колкото повече главно стана всеотразимо нейното влияние, а безсилна контрареволуцията, толкова повече лъжи се разпространяват по нейния адрес. Днес, при навършването на третата година от нейното съществуване, международната контрареволуция организира една обширна кампания за коване на всевъзможни лъжи по адрес на Руската съветска социалистическа федеративна република. Според тях, дните на руската съветска власт били преброени, *болшевизмът* в Русия издъхвал вече. Обаче в това същото време той издъхващ болшевизъм днес нанася поражения след поражения на главната надежда на международната капиталистическа контрареволуция, на барон Врангел, който дири вече спасение в съглашенската флота. Дотолкова е на издъхване руският болшевизъм! От друга страна, контрареволуционерите продължават приказките за болшевишкия терор и „демокрацията“. Които от нашите четци не са чели статията на Троцки: „За тероризма“, поместена в кн. I, т. г. на нашето списание, препоръчваме им да я прочетат. Няма съмнение, че има болшевишки терор против кон-

трареволуционерите, какъвто етикет и да носят те. Но защо те не поразправят на своите четци нещо за терора и „демокрацията“ на буржоазията през време на нейната велика революция? И кои приказват за болшевишки терор и за „демокрация“? Същите тези разбойници, които при всяко разбойничество, което се готвеха и готвят да извършат над народите, винаги прибегваха и прибегват до всички кървави средства на терора и винаги погребваха и погребват дори *сянката* на „демокрацията“. Да, колкото е по-голяма съпротивата на контрареволуционерите от всякакъв род и вид на пролетарската революция, толкова по-голям бива терорът и толкова е по-невъзможна „демокрацията“, толкова по-наложителна бива *диктатурата на пролетариата*. Така е било прочее при всяка революция, така е било и при всички буржоазни революции.

Но това, на което тука трябва да спрем вниманието, е следното. Войната доведе до революцията преди всичко Русия. Тя, войната, навсякъде се съпровождаше с небивала разруха и корупция, най-главно, сред господстващите класи. Но най-голяма разруха и корупция придружаваше войната в Русия, дето и преди войната те съществуваха. Войната само ги разви до най-висока степен. Тези, които днес оплакват Русия, руските контрареволуционери, които комплотират против болшевишка Русия, бившите нейни мъчители и грабители — те са именно, които разориха Русия още през време на войната. Руската пролетарска революция наследи една Русия напълно разстроена и ограбена от бившите и управляващи класи, от чокоите и буржоазията, които днес леят крокодилски сълзи за „нешастието“, което било постигнало „руския народ“. Руската болшевишка революция наистина извърши едно голямо разрушение в Русия. Но то е само разрушението на монархическо-чокойско-капиталистическото разбойническо гнездо и на органите, и на организацията на това гнездо. Нищо повече! Но руските контрареволуционни разбойници бързат да припишат своите разбойничества на руската пролетарска революция. И това тъкмо тогава, когато при тригодишните геройски кървави борби с вътрешната контрареволуция, подпомагана от международната, тя развива едно небивало по своите размери и съдържание строителство

ВЪВ всяко отношение, за което е неспособно днешното капиталистическо общество.

Вярно е обаче, че една революция, каквато е болшевишката, среща в своето закрепване големи мъчнотии. Преди всичко мъчнотии в продоволствуването. Казват враговете на пролетарската революция, че в болшевишка Русия имало неимоверна скъпотия и глад. Но в коя велика революция в историята е нямало скъпотия и глад? Мигар в буржоазната така наричана велика революция нямаше? И контрареволуционерите преди 100 години употребяваха всички средства, каквито употребяват и днешните, за да направят скъпотията и глада възможно най-големи. Обаче в болшевишка Русия има неимоверна скъпотия и глад само за тия, които не искат да работят. И което е характерно, това е, че контрареволуционерите, които със столетия изгладняваха, уморяваха от глад руския трудещ се народ, говорят за скъпотия и глад в болшевишка Русия! А истината е тази, че третата година от революцията и в това отношение е много по-благоприятна от миналата и от другите години, а главно, много по-благоприятна за пролетариата и целия трудещ се народ, отколкото при всички минали режими в Русия.

Прочее, да не си правим никакви илюзии. Най-мъчният въпрос за великата пролетарска революция е въпросът за организирането на продоволствието за освободеното трудяще се население. Тука пролетариатът, малоимотните и всички бедни ще трябва да понесат големи жертви, да употребят всички усилия, голямо напрегане на силите си. Великият урок на руския пролетариат и бедните руски селени, които понасят всички несгоди, *само* да укрепят своята революция, трябва да бъде винаги пред очите ни. Пролетариите и бедните са понасяли през цели столетия много по-големи несгоди, *насила наложени от техните експлоататори*; днес, каквито и несгоди да понасят, те ги понасят *доброволно и съзнателно*, за да турят край на царството на експлоатацията и потисничеството, за своето и на цялото потиснато човечество освобождение. И нека, като чествуваме тригодишнината от великата пролетарска революция в Русия, да внасяме най-енергично и смело *всрещ* нашите пролетарии, малоимотни и бедни в градове и села съзнанието, което ни дават уроците на ве-

ликата руска пролетарска революция, за това, което ни предстои и за което социалистическата Съветска Русия с толкова скъпи жертви, но славно и победоносно се бори в продължение на три години. Като чествуваме нейната тригодишнина, казваме с дълбока вяра: Каквото и да става, победата е на революцията, на комунизма!

сп. „Ново време“ кн. V, 1920 г.

„ЛЕВИТЕ КОМУНИСТИ“

София, 10 септември 1921 г.

Няколко души, изключени от партията след първия конгрес на Българската комунистическа партия за противопартийна дейност и систематическо нарушаване на партийната дисциплина, начело с бившия сътрудник на „Работнически вестник“ Ив. Ганчев, надуван от фалшивия „представител на Съветска Русия в България“ Зидаров и анархиста, който днес се крие под псевдонима *Бързев*¹⁴², образуваха група под името „спартакисти“. Още преди да бъдат изключени от партията, редакторът на нашето партийно списание на това същото място в статията: „Тесни социалисти с анархически глави“ показва, че те не са нищо друго, освен анархисти, които играяха ролята на провокатори, които систематически саботираха дейността на партийните организации и клеветяха както първи конгрес на партията, така и ръководните ѝ тела, особено Централния комитет. И наистина, тази група от изхвърлени из партията оттогава до днес даде всички доказателства, че тя е една чисто и просто анархистическа.

В Германия има една партия, която носи името: К. А. Р. (Комунистическа Работническа Партия). В тази партия влязоха всъщност местните анархистически групи, които съществуваха в Германия преди войната и във тогавашната обща социалдемократическа партия. Тези групи, чисто работнически и поради това партията напразно се опитваше да ги привлече в своите редове, след войната се организираха в отделна комунистическа партия и членовете ѝ наричаха себе си „леви комунисти“. К. А. Р. всъщност се бореше против Германската комунистическа партия и всякак се стремеше да я компрометира пред работниците, особено след обединението ѝ с левите независими социалисти, начело на която застанаха интелегентски непризнати величия, анархистуващи социалпатриоти и просто анархисти и провокатори. Нейните принципи и ней-

ната тактика, произтичаща от тях, са чисто анархистически: предизвикване на всяка цена полицията към сблъсквания с работниците, проповедване на бунтове. Вторият Конгрес на III Комунистически интернационал¹⁴³ прие тази партия в своя състав със съвещателен глас и с условие, че тя в близко бъдеще ще се слее с О. К. П. (Обед. комунистическа партия). Съображенията му бяха, очевидно, да улесни работниците, които бяха се увлекли подир нея в доста голямо число след войната, да се освободят от влиянието на водителите ѝ и се присъединят към О. К. П. Но тези последните веднага след конгреса се явиха със заявления, че Интернационалът бил принуден от делегацията на К. А. Р. да я признае и приеме и че тя си остава също такава, каквато си е, че тя не била длъжна да се подчинява на неговите решения и т. н. Тази нахалност на водачите на К. А. Р. наистина дойде да покаже на работниците къде ги водят и се започна напускането им и преминаването им към Комунистическата партия. Третият конгрес на Интернационала изхвърли тези „леви комунисти“ из своята среда и по такъв начин даде на заблудените работници още един тласък за напускане на партията на тези „леви комунисти“, на К. А. Р., водачите на която вече открито се обявяват против Комунистическия интернационал и заплашват, че щели да организират свой четвърти интернационал, очевидно анархистически, за борба против Комунистическия. По такъв начин „левите комунисти“ в Германия разкриха себе си като буржоазни оръдия, анархисти-провокатори и контрареволуционери.

Нашите „спартакисти“ взеха за образец германската К. А. Р. и нарекоха себе си „леви комунисти“. Едно само не им достигаше, за да станат напълно достойни на образа, а именно да бъдат приети в Комунистическия интернационал, макар само със съвещателен глас. За да достигнат това, те изпратиха за Третия конгрес на Интернационала специален пратеник, делегат, който, подпомогнат от един пратеник на Харлакова, делегат на несъществуващата „Раб. ком. партия“, които пренесоха похода от лъжи и клевети на „левите комунисти“ против Българската комунистическа партия пред Изпълнителния комитет на интернационала. Те написват един дълъг доклад до Изполкома, пълен със същите лъжи и клевети против Българската комунистическа партия, които те пръскаха в Бълга-

рия против нея. Обаче, обстояният отчет за дейността на нашата партия от началото до днес, направен от делегацията ѝ пред комисията на Изполкома, в състав Радек, Куусинен и Бела Кун, възмути последната и единодушно взе решение, с което отхвърли доклада на „левите комунисти“, като клеветнически. Решението, прочее, гласи следното:

„За да изследва подигнатите против БКП обвинения, назначената Комисия обявява:

Обвиненията бидоха подигнати от две групи, в които не влизат каквито и да било работнически слоеве от значение. Първата от тях, Харлаковата група, която се отцепи от социалпатриотическата партия, е играла ролята на една лява комунистическа организация, но като такава разпространяваше статиите на Кауцки против комунизма, което най-добре доказва доколко нейният радикализъм може да се счита за сериозен. Групата на Ганчев е една незначителна интеллигентска група, която играе на радикализъм. Въпреки това, Комисията счете за необходимо да изследва обвиненията и на двете групи, за да не даде на никого повод да обвинява Екзекутивата на Комунистическия интернационал в котерийност. Тези обвинения се стремят да докажат, че БКП във времето на Радомирския бунт можела да завладее властта, но не го е направила, и че тя не искала достатъчно да използва железничарската стачка, защото тя се уплашила от борбата, Комисията установява напълно, че нито състоянието на БКП през есента 1918 г., нито общото положение даваше възможност на партията да завладее властта. БКП използва всички случаи и спонтанни борби, за да увеличи силата на пролетариата и да отслаби оная на буржоазията. Самият придобит от нея растеж показва, че тя енергично и смело води класовите борби.

Радек, Куусинен, Бела Кун

Москва, юли 1921“.

След това кратко и ясно решение на Комисията на Изполкома не можеше, очевидно, да става дума за приемането в Интернационала на нашите „леви комунисти“. Нещо повече. За тях са задръстени всички пътища и възможности за експлоатиране на Интернационала или органите в Съ-

ветска Русия за своята анархистична дейност в България. Нашите „леви комунисти“, прочее, сега бързат да смъкнат своето комунистическо було и да се разкрият такива, каквито ги знаем ние в България. Веднага след конгреса те по своя германски образец побързаха да се обявят вече против Комунистическия интернационал и да бълнуват за създаване на *четвърти* интернационал, който не може да бъде друг, освен анархистически. Германските „леви комунисти“ от К. А. Р. веднага след конгреса на Комунистическия интернационал побързаха да излязат с позив, в който обявяват война на Интернационала, защото той отхвърли тяхната тактика на „активиране“, т. е. на анархистическата им тактика, на безогледното пилеене на пролетарските сили в авантюри, на липсата на всякакво желание за градивна революционна работа, която събира пролетарските сили под знамето на комунизма, под знамето на масовата революционна акция за завладяването на политическата власт. Германските „леви комунисти“ със своята анархистическа тактика не само не направиха нито крачка напред в своята разрушителна работа сред германския пролетариат, а, напротив, систематически се разкапва К. А. Р. (Работническа комунистическа партия). Българските „леви комунисти“ веднага препечатаха позива на своите германски братя, солидаризираха се с тях напълно, анатемосаха Комунистическия интернационал и подеха черното знаме на образуването на анархистически, четвърти интернационал. Но ако К. А. Р. на германските „леви комунисти“ се разкапва, затова у нашите „леви комунисти“ — дребнобуржоазни анархисти, разкапването се започна с разцеплението им на две групи: на крайни „революционери“, начело с най-бързия „революционер“ Бързев, и умерени „революционери“, начело с Ганчев. И като ирония на съдбата, бързият анархист Бързев нарече своята славна дружина „Червено знаме“, вместо Черно знаме. Тази Бързева група за пръв път прояви себе си по повод акцията на Младежкия съюз в свръзка с помощната за Съветска Русия акция на Българската комунистическа партия на 4 т. м. с един позив толкова провокаторски, като че ли е бил писан в някоя полицейска канцелария. Но този факт показва не само какво представляват по своята природа нашите „леви комунисти“, но и това, че разкапването им, започнало преди още да станат страшна „революционна организация“, е неиз-

бежно. А те се канят да правят четвърти интернационал! *Linken Dummheiten — левичарски глупости!* — да употребим думите на Ленина, казани по повод „левичарството“ изобщо в комунистическото движение. III-я конгрес на Комунистическия интернационал с речите на Ленина и Троцки в пленума му, мислите на които легнаха в основите на тезисите, приети от конгреса, тезисите по тактиката особено, втори път напълно потвърдиха и тактиката на нашата, на Българската комунистическа партия. Ние ще се спрем друг път специално върху тезисите. Но факта, че Изпълнителният комитет на Интернационала отхвърли обвиненията на нашите „леви комунисти“ върху тактиката на нашата партия, като клеветнически. — този факт само показва, че тактиката на Българската комунистическа партия от самото ѝ начало и до днес е в пълно съгласие с тактиката, препоръчвана от Интернационала. Не може да има никакво съмнение, че този факт няма да вразуми нашите „леви комунисти“, все изхвърлени от партията непризнати дребнобуржоазни интелегентски величия. Те така и ще се разкапят в своето озлобление. Но ние дълбоко сме убедени, че след пресичането на пътя им към авторитета на Интернационала, след повторното установяване на пълното съгласие в тактиката на нашата партия с оная на Комунистическия интернационал и след смъкването им от него на комунистическата им маска и след вече откритото им присъединяване към неговите врагове — след всичко това, ние сме убедени, че и тия партийни членове, особено работници, които можеха да се заблуждават от клеветите и лъжите на „левите комунисти“ по адрес на Българската комунистическа партия и се колебаеха, ще им обърнат гръб и ще се предадат всецяло, предано и енергично на партийното комунистическо дело, което върши Българската комунистическа партия за подготвянето необходимите условия за успешна революция у нас и в другите страни.

сп. „Ново време“, кн. 1, 1921 г.

КОНГРЕСНА РЕЗОЛЮЦИЯ

ПО АГРАРНИЯ (ЗЕМЛЕДЕЛСКИЯ) ВЪПРОС В БЪЛГАРИЯ

(Тая проекторезолюция заемаме от последната книжка (XVI) на сп. „Ново време“).

Натоварен от Централния комитет на Българската комунистическа партия да докладвам в предстоящия ѝ конгрес върху аграрния (земледелския) въпрос в нашата страна и да дам една резолюция по него, предлагам следната резолюция-проект, приета от Ц. комитет:

I

1. Задача на капитализма съставлява да разруши дребното производство, да превърне дребните производители — дребните занаятчии и селените — в пролетарии и роби на капитала. Тази своя задача той е изпълнил по-успешно, по-бързо и по-решително в градовете и по-бавно в селата. Поради тази последна причина, в повечето капиталистически страни, наред с високото капиталистическо индустриално развитие и наред с многобройния индустриален пролетариат, в тях още съществува и многобройна селска маса.

2. Тази селска маса обаче не е еднородна. Капитализмът и в село е внасял и внася диференциация, разчленяването му на ред групи, различни економически и социално една от друга. От една страна, земята се концентрира в по-малко ръце и по такъв начин се явява групата от големи земевладелци. Една част от тази група чрез централизацията на земеделското производство в едри капиталистически земеделски стопанства, обработвани изключително от наемни работници и машини, съставлява групи от едрите земевладелци, господарите на едрите капиталистически земеделски ступанства, на чифлиците. Другата част от същата група съставляват заможните земеделци, които обработват земята също с наемни работници, но като вземат участие и самите те и семействата им. Те обаче се стремят

да станат едри земевладелци и във време на революцията да заграбят земите на едрите земевладения на чифлиците за себе си и да изместят техните господари. Последните обикновено са градски капиталисти, които влагат капиталите в земеделското производство и по такъв начин образуват днешната, новата капиталистическа земевладелска класа. Едрите земеделци, напротив, са предимно селените кожодери, лихвари, кръчмари, които по всеки начин трупат земи, създават едро земеделие и се стараят да се издигнат до положението на едри земевладелци. Те образуват издигащата се селска буржоазия. От друга страна, капитализмът разрушава старите форми на натуралното селско ступанство (патриархалното, задружното), преобръщайки го в индивидуално, частно, парично и стоково, поради което става раздробване на селското ступанство, следователно и на земите, в по-слаби селски ступанства, земята на които все повече намалява и които не могат да задоволяват нуждите на ступаните им. На помощ на това разрушително действие върху селското ступанство на капитализма иде и капиталистическата, буржоазната държава със своите данъци — преки и непреки, косвени, които все повече се увеличават. Слабите селски ступанства, които съставляваха грамадното мнозинство, все повече задлъжняваха у лихвари и банки, додето повече от тях постоянно губеха и губят земята. По такъв начин се създадоха в село условия за концентрацията на земите в по-малко ръце и за пролетаризирането на голяма част от дребните земеделци. Днес навсякъде в капиталистическите страни една част от дребните земеделци са превърнати в земеделски пролетарии, наемни роби, друга в полупролетарии, за които земеделието съставлява второстепенно занятие, трета част са дребни собственици, на които положението е по-лошо и от пролетарското. Между тези пропадали и пропадащи земеделци и едрите земеделци, и землевладелци стои една малка част от средни земеделци, повечето от които отиват все надолу, към полупролетариите и пролетариите, а само единици могат да се издигнат до положението на едрите земеделци. Такава е диференциацията, която се извършва навсякъде в село.

3. България в това отношение не съставлява изключение. Диференциацията в село у нас се представлява

в следната картина. Според официалната статистика от 1910 г., безимотните, т. е. наемните земеделски работници, пролетариите съставляват 160,256. Числото на всички собственици е достигнало до 638,000 кръгло, от тях полупролетарии (до 5 декара и от 5—20 декара) 285,596, дребни (от 20—100 декара) 263,268, средни (от 100—300 декара) 82,289, едри земеделци (от 300—1,000 декара) 35,021, едри земевладелци (от 1,000 декара нагоре) 650. Обект на нашата пропаганда и агитация съставляват трите първи групи и, преди всичко, първата и втората — пролетариите и полупролетариите, на които можем напълно да разчитаме да ги привлечем към делото на градския пролетариат, към комунизма. Трябва да се опитаме още сега да вмъкнем и полупролетариите в организацията на земеделските и други работници. Ние можем също така да разчитаме на дребните земеделци с 20—100 декара земя, които не могат без страничен труд в разните капиталистически предприятия да се изхранят. При умела и енергична комунистическа пропаганда и агитация ние сигурно можем да ги имаме на своя страна. А заедно тези три групи съставляват грамадното мнозинство от селското население. Нещо повече, дори поотделно взета всяка от тия три групи, в сравнение с другите три групи: средните, едрите земевладелци, надминава последните по число. Следователно, комунистическото дело на пролетариата може лесно да се справи в село със съпротивата на нищожното малцинство от останалите три групи селско население. Затова именно Комунистическата партия трябва да употреби всичко зависящо от нея за бързото привличане мнозинството от тия три групи към комунизма и под своето комунистическо знаме.

Но комунистическата партия може да разчита и на средните земеделци у нас. Като взимаме предвид ниската земеделска култура в България, ние считаме, че земеделски ступанства със 100—300 декара земя съвсем не са осигурени в прехраната на своите членове; напротив, тяхното положение става, а особено при днешните общи условия, след войната, все по-разклатено и по-тежко, те все повече ще задължняват, ще се крепят, като увеличават дълговете върху собствеността си и ще отиват бърже

към положението на полупролетариите и дребните земеделци. Така че Комунистическата партия може да разчита при умела пропаганда и агитация, ако не напълно да спечели поддръжката на средните собственици за комунистическото дело, то поне да ги отцепи от другите две последни групи и ги неутрализира в полза на комунизма.

4. Днешното правителство със закона за поземлената трудова собственост, който прокарва, се ръководи, както изглежда, от идеята "да създаде една многобройна *средна земеделска класа*, на която да може да разчита на поддръжката ѝ против комунистите и „старите буржоазни партии“. Обаче, то не ще може да постигне целта си. Да дадеш на пролетарии и полупролетарии до триста декара земя без инвентар, без нужните оръдия на труда, при днешната скъпотия и дълговете, натрупани върху дребната собственост, означава да дадеш земята за разграбването ѝ от заможните селяни, от кождерите, лихварите и кръчмарите. Но и да предположим, че правителството ще успее в своята цел, и тогава не ще мине много време, когато ще се получи ново пълно разложение на такава средна класа. Във всеки случай, ние трябва да следим най-будно за прилагането на правителствената „земеделска реформа“ и да изтъкваме, че тя не ще извади земеделския народ от тежкото му положение, че само тържеството на пролетарската комунистическа революция ще го спаси от днешното му робство под игото на капиталистическото общество.

II

5. Капитализмът днес преживява последния етап на своето развитие—империализма, господството на финансовия капитал. Той, от една страна, централизира производството в ръцете на няколко тръстове и капиталистически синдикати, в грамадни монополистически капиталистически предприятия, които монополизират пазарите; финансовият капитал се концентрира в няколко грамадни банки, става банков капитал, който управлява тръстовете на капиталистическите синдикати. Но господството на финансовия капитал и централизацията на производството в негови ръце чрез тръстовете и синдикатите неизбежно водят към империалистически войни, каквато е тази, за-

почната от 1914 година и още не свършена и която приготвя почвата за нова, още по-страшна, по-разорителна за народите. Империалистическите войни съсипват не само тия народи, които се въвличат непосредствено в тях, но и народите, които не участвуват в тях. Днес, вследствие на петгодишната империалистическа война, навсякъде царува общо разорение, което става все по-голямо, което убива пролетариата и малоимотните в села и градове с безработицата, скъпотията и глада, с грамадните данъци за покриване на многомилиардните дългове по разбойническата империалистка война, особено у победените в тази война.

6. Общото разорение от империалистическата война раздруса издъно днешното буржоазно общество. Това общество не е в състояние да възстанови разрушените сили на народите. То вече се явява пречка за развитието на производителните сили. То може само да разрушава. В България това е много очевидно. Буржоазните и дребнобуржоазните котерии у нас и днес, както и през 1915 година, когато България още не беше се съвзела от катастрофата в 1913 година, започват да мислят за нови *авантюри*, за *гласкане* на българския народ в нова капаница и катастрофа. Те за друго не са способни. Изобщо, народите, особено селските пролетарии, полупролетарии и малоимотни, не могат да очакват от днешното общество и неговата държава нищо добро. Буржоазното общество и неговата държава трябва да бъдат премахнати, трябва да бъдат заместени от комунистическото общество и пролетарско-селската съветска държава. Това именно ще събори империализма и ще тури край на войните между народите, на разоренията от тях и ще донесе освобождението им от разните видове робство, което създава капитализмът.

7. Именно Комунистическата партия навсякъде се бори за достигането на тази цел. Тя се явява авангард на пролетариата, предният отред на борещите се за своето освобождение трудещи се народи. Но делото на Комунистическата партия, делото на революционния пролетариат, би срещнало, особено в страни с многобройни селски маси, големи пречки в пътя към своята цел, ако тези маси не бъдат привлечени към комунизма или ако те

не съчувствуват на него, или се противопоставят на него и защитават господството на буржоазията. Тъкмо затова II-ят конгрес на Комунистическия интернационал обърна особено внимание върху въпроса за отношенията на комунистическите партии към селяните в своята резолюция под названието: „Аграрния въпрос. Тезиси по аграрния въпрос“.

8. В България пролетариатът брои 500,000 души изцяло — индустриален, занаятчийски, земеделски, административен и от разни други професии. Независимо от това, има едно голямо число от полупролетарии, селски и градски, които се присъединяват или съчувствуват на комунизма. Българската комунистическа партия е авангардът на този почти милионен пролетарски и полупролетарски свят. Пред нея стои едно широко поле за комунистическа работа, особено всред селските пролетарии и полупролетарии. Тук тя трябва да увеличава постоянно, непрекъснато неуклоно и енергично всичките си усилия, за да буди съзнанието на все по-голям брой от този милионен пролетарски свят и да го организира в своите редове. Нека не си правим илюзии, че можем преди революцията да организираме целия този пролетарски свят. Стига, ако ние успеем да направим борци за комунизма една голяма част от него. Така авангардът на революционната борба — Българската комунистическа партия — ще се засили, за да може по-лесно да постигне крайната цел на своята борба — тържеството на комунистическата революция.

III

Предвид на всичко казано, III-ят конгрес на Българската комунистическа партия (тесни социалисти), като приема напълно и поставя в основата на своята дейност тезисите на Комунистическия интернационал по земеделския (аграрния) въпрос, най-настоятелно препоръчва на партията и нейните органи да засилят своята комунистическа дейност в село, ръководейки се в тази дейност от тезисите на Интернационала и от казаното в тази резолюция. Конгресът им препоръчва, щото в тази дейност постоянно да се подчертават пред селяните следните положения:

1. Че от комунистическата революция те нищо няма да изгубят, а ще спечелят много;

2. Че комунистическата революция ще ги освободи от дълговете им към кождерите, лихварите и кръчмарите, към банките и от държавните дългове, натрупани от буржоазните котерии, подпомагани и от дребнобуржоазните котерии, от социалпредатели, широките лъжесоциалисти, радикали и пр., за войците, които дългове падат като тежък товар и върху тях, селяните, както и върху целия трудещ се народ;

3. Че комунистическата революция ще ги избави от съдебния пристав, от произвола на полицейския началник и стражар;

4. Че комунистическата революция ще ги избави от данъците, бериите, таксите, налозите, като остави временно един единствен данък в натура (в произведения) и от излишека след необходимото за прехрана на семейството и поддръжка на ступанството, определян прогресивно от работническите и селски съвети, които веднага след завземането на властта от Комунистическата партия ще се организират от селските пролетарии, полупролетарии, дребни земеделци и дори средни земеделци, които не употребяват в работата си наемен труд.

5. Че комунистическата революция, за да унищожи възможността, щото земята да служи за спекулация, да се концентрира в ръцете на малцина, беднага ще обяви всичката земя и цялата страна за *обществен фонд*, за *обществена собственост*.

6. Че комунистическата революция не ще посегне на земята на малоимотните селяни, а ще им я остави на безплатно използване и дори ще им придаде на безплатно използване земя, доколкото ще могат да обработват само със семействата си, без наемен труд. Напротив, ще отнеме земята от ония, които и колкото я обработват с наемен труд. Тази излишна отнета земя ще се предаде на малоимотните за безплатно използване от тях. Но изобщо, комунистическата революция ще посегне безусловно върху едрите земеделски капиталистически ступанства, върху чифлиците и фермите, като се превърнат в образцови едри съветски ступанства, обработвани от земедел-

ски безимотни пролетарии за сметка на пролетарско-селската държава. Също така се отнема излишната земя от едрите земеделци, а ако се противопоставят на комунистическата революция, отнема им се цялата земя и се превръща в съветски ступанства, или се дава за заедружно обработване на земеделски кооперации, на селски комуни, които я обработват колективно.

7. Че комунистическата революция, за да увеличи земеделското производство, ще дава чрез пролетарско-селската държава на земеделците всякаква помощ, ще ги улеснява в живота им. Обаче, Комунистическата партия изхожда от това, че дребното земеделие, дори и средното, не може да развие земеделското производство, защото не може да приложи машини, науката, техниката и икономията на работните сили. Поради това Комунистическата партия ще дава всички предимства на съветските ступанства, на селските земеделски ступански кооперации, на селските земеделски комуни, които обработват земята заедружно, колективно, на другарски начала, и ще се стреми да *убеждава* дребните и средните земеделци с примери от колективното производство, че в техен интерес и в интерес на всички трудеци се в България е час по-скоро да се сдружат и минат към общественото обработване. Това ще ги избави от излишния труд, ще им даде повече свободно време за просвета, за участие в управлението на Съветската република, за издигането им културно до една по-висока степен и ще принесе грамадна полза на целия трудец се народ в нашата страна.

8. Че комунистическата революция ще избави селяните от експлоатацията на търговците, като обяви търговията за монопол на пролетарско-селската съветска комунистическа държава, като размяната и разпределението на продуктите организира чрез потребителните кооперации, които стават органи на същата държава.

Третият конгрес на Българската комунистическа партия (тесни социалисти), като препоръчва на партията и на нейните организации и групи и на всеки отделен партиен член постоянното подчертаване в своята агитация и пропаганда горните главни положения на нейната програма и обясненията им, изтъкнати в тезисите на Кому-

нистическия интернационал и в тази резолюция върху аграрния въпрос, е убеден дълбоко, че по такъв начин бърже ще приготвим условията за близкото тържество на комунистическата революция и на комунистическото общество.

в. „Работнически вестник“, бр. 246, 1921 г.

ИЗБОРИТЕ И РЕФЕРЕНДУМЪТ

София, 22 ноември 1922 г.

За съжаление, ние нямаме пълни сведения от изборите за общински съветници и от селско-общинските избори за съдии, произведени на 1 октомври 1922 година. При всичко това обаче от сведенията, които имаме за тия избори, ясно личи, че Българската комунистическа партия излезе от тях с голямо увеличение на своите гласове, особено от изборите за селско-общински съдии. Така например, Българската комунистическа партия наново спечели разтурените комунистически общини в окръзите: Търновски 2; Плевенски 1; Пловдивския 3; Видинския 2. Освен това, в сравнение с изборите на 19.ІІ. 1922 год., тя спечели 8 нови комуни, а именно, във Варненския окръг 1; в Старозагорския 4, в Пловдивския 3. Така че в общинските избори, произведени на 1.X.1922 година, Българската комунистическа партия излезе с увеличени резултати.

Но най-интересни са резултатите от изборите за селско-общински съдии, произведени също на 1.X.1922 год. И тука ние нямаме пълни сведения. Но от тия, които имаме засега в 400—500 отделни села, се вижда, че Българската комунистическа партия в тия избори има грамадно увеличение на гласозете, подадени за нейните кандидати.

Нашите четци знаят това грамадно увеличение на гласовете в изборите за селско-общински съдии от данните, които съобщи партийният ежедневник „Работнически вестник“. Но ние тука ще дадем за пример няколко села, резултатите от изборите за които говорят за големите успехи на нашата партия.

Те са следните: с. Дълбоки, Ст. Загорско — комунисти 426, блок 33, землед. 37, Долни Лом и Средогрив, Белоградчишко: комунисти 338, дружб. 146, блок 26; I Брусарска община, Ломско: комунисти 338, дружбаши 146,

блок 26; Белогинци, Белоградчишко: комунисти 400, другите 204; Градец, Котленско: комунисти 329, другите 97; Рибарица, Ябланско: комунисти 248, другите 16; Гложене, Ябланско: комунисти 344, другите 162; Калкас, Софийско: комунисти 113, другите 56; Куванжилар, Османпазарско: комунисти 914, другите 303; Кара-Бунар, Бургаско: комунисти 310, другите 85; Угърчин, Ловешко: комунисти 1,092, другите 358; Вишовград, Търновско: комунисти 350, другите 80; Кара-Мусал, Т.-пазарджишко: комунисти 140, другите 66; Горна Василица, Самоковско: комунисти 320, другите 170; Букьовци, Оряховско: комунисти 349, другите 250; Превала, Фердинандско, комунисти 283, другите 78; Челюстица, Фердинандско: комунисти 113, другите 18; Дерелии, Карловско: комунисти 274, другите 88; Лопушна, Берковско: комунисти 600, другите 129.

Приведените данни показват едно голямо увеличение, което в някои общини и села достига до грамаден скок, в подадените за Българската комунистическа партия гласове на 1.X.1922 год. Но изобщо Българската комунистическа партия излезе от тия избори с увеличение, де по-голямо, де по-малко. Какво означава то?

Очевидно тука въпросът се касае за *селски съдии*, които имат да бранят интересите на трудещият се селски народ. Последният много добре разбира това значение на избора на 1. X. 1922 г. за членове на селските съдилища. Той разбра извънредната важност на въпроса: в чии ръце да повери своите интереси? Трудещите се селски маси не можаха да ги поверят на своите експлоататори, на селските и градски кождери, на думбазите и кръчмарите. Затова те масово се обърнаха към комунистите, масово гласуваха за техните кандидати. Така че голямото увеличение на гласовете, подадени на 1.X.1922 г. за листата на Българската комунистическа партия, показва, че трудещият се народ има пълно доверие в нея, в комунизма и комунистите. Изборите на 1.X.1922 год. за селско-общински съдии дойдоха да докажат, че Българската комунистическа партия се ползува всред широките народни трудещи се маси с такова широко доверие, с каквото не се е ползувала никога и не се ползува и днес никоя партия и котерия.

От горните избори, т. е. от 1.X.1922 година до 19.XI. 1922 год., т. е. до деня на референдума, се мина, без 10 деня, един месец, а от фаталната за блока дата — 17 септември, до деня на референдума се минаха два месеца. Българската комунистическа партия веднага, още в началото, изказа своето становище върху събитията в Търново за референдума. В промеждутъка от време между 17 септември изборите на 1.X. 1922 год. до деня на референдума Българската комунистическа партия изказа своето становище неведнаж и на ред публични събрания, и в Народното събрание, и в партийния ежедневник в „Работнически вестник“. Речите на партийните оратори в събранията, в Народното събрание и статиите на вестника се посрещнаха с пълно одобрение. Абсолютно от никъде, от никоя организация и група, градска или селска, нито дума на недоволство и протест от и против становището на Българската комунистическа партия. Така че при гласуването на 19 ноември Българската комунистическа партия си е запазила положението, силата си. Разбира се, че не можем да знаем точно гласовете, подадени от нашата партия, за бялата бюлетина на 19 ноември 1922 год. В случая това съвсем не е важно. Но като имаме предвид резултатите за нашата партия от изборите на 1.X.1922 година, ние с положителност твърдим, че на 19 ноември нашата партия нищо не е изгубила, а, напротив, трябва да е увеличила своя престиж и своята сила.

Блокарите обаче, поразени от резултатите, получени от референдума, изгубиха ума си. В тия резултати първото нещо, което откриха, бе провалянето на Българската комунистическа партия, нейната смърт. Дружбащите уж завлекли всичките ѝ членове и съчувственици, те и отнели избирателите, които гласуваха дотогава за нея. Изобщо на 19 ноември смърт порази Българската комунистическа партия! Горките блокери! Колко им се ще да е така!

На блокарите, няма съмнение, много им се ще да погине Българската комунистическа партия. Толкова това им се ще, че изпаднаха в грубо противоречие със себе си. Те забравиха, че з момента най-важното се явяваше за тях да се провали правителството, т. е. при референдума да няма болшинство, да бъде бламирано то. Обаче като дават на дружбащите почти всички гласове на комуни-

стите, дружбашкото правителство по такъв начин получава на 19 ноември не блам, а доверието на грамадното число от избирателите. Така са се объркали блокарите при получаването на първите резултати от референдума?

Обаче на втория ден от 19 ноември блокарите се сетиха каква грешка правят и в какво противоречие със себе си изпадат. Тогава те почнаха да вадят комунистическите гласове и да твърдят, че правителството било бламирано и трябвало да си отиде, да напусне властта. Какво ще направи правителството не знаем, но блокарите сега, след по-пълните сведения за подадените на 19 ноември бели и черни бюлетини, се отказват и от това твърдение. Те пак съветват правителството да тури вън от законите Българската комунистическа партия и че то могло да разчита на тях, на блокарите. Надеждата им с тази тактика е старата: като смажат Българската комунистическа партия, да се справят лесно и с него, с правителството. Напразни илюзии. Българската комунистическа партия се надява на своята сила, която пуска дълбоки корени сред широките народни маси. Но това, което тя казваше за блокарските замисли против Българската комунистическа партия, напълно се потвърждава и днес след 19 ноември и се признават самите блокари в предишните си пъклени планове против нея. Българската комунистическа партия е права, когато поддържаше и поддържа, че най-заклети нейни врагове си остават блокарите и техните оръдия. При всичко това обаче тя трябва да бъде винаги нащрек, готова за всичко. Блокарите подновиха подлите свои интриги против партията пред правителството и с *молби* дори се мъчат да го използват за себе си. Това трябва добре да се помни и енергично да се работи за засилването на партията във всяко отношение.

сп. „Ново време“, кн. VI, 1922 г.

РАБОТНИЧЕСКО-СЕЛСКОТО ПРАВИТЕЛСТВО

Издигането на лозунга за работническо-селското правителство у нас, като неразделна част от лозунга за единния фронт, даде повод на всички наши противници да ни обвинят на нова сметка в отстъпление от комунизма и да позлословят доволно много по наш адрес. Техните злословия са още едно и твърде сигурно доказателство, че ние сме на прав път. Ние, комунистите, разглеждайки нещата в светлината на марксизма, т. е. разглеждайки ги в тяхното развитие, разглеждайки ги в тяхната действителна същност, разглеждайки ги в тяхното зараждане и отричане и участвайки непосредствено в самото им развитие, крачим винаги пред събитията. Издигането на лозунга за работническо-селското правителство потвърждава по един бляскав начин това положение. В много страни тоя лозунг се издига вече като актюелен политически лозунг.

Развитието на световното ступанство напоследък създаде такава обстановка, при която господстващата класа във всички страни по света, с изключение на Русия, се превърна в разрушителка на човечеството. Развиващите се събития изострят и заплитат все повече противоречията, разрушава се материалната база на живота, цялата материална и духовна култура се руши чрез войните и безумното подкопаване на живите сили на работническата класа, в производствения процес се ширят и растат хаоса и анархията. А между това, чрез злия демон на спекулата капиталистическият свят използва мизерията и кръвта на трудещите се маси и над техните безмерни страдания слага основите на един невиджан в историята живот на безумно пилеене на жизнените блага, на престъпно доволство, нечуван разкош и на пълен физически и морален разврат. И самото развитие тласка тоя остарял вече капиталистически свят с неумолима, от историческа гледна точка бързина към пропаст. И толкова

по-гибелно и катастрофално ще бъде падението, колкото по-бавно растат силата, сплотеността и активната воля на пролетариата да се справи с това положение. Трябва, колкото се може по-скоро, да се приведат силите, които са се развили в ступанския апарат на стария строй, на нови, антикапиталистически, на комунистически релси. Инак — и работническата класа, и цялото човечество, и неговата култура ще загинат. Но това няма да стане. Комунистическият интернационал и на тоя си конгрес издигна още по-настойчиво въпроса за единния фронт и за работническо-селското правителство, за да може чрез обединената борба на всички работници против буржоазията в отделните страни целият държавен апарат да падне в ръцете на работническите правителства и да се засилят по тоя начин позициите на работническата класа за последния щурм. Издигайки лозунга за работническо-селското правителство, нашата партия преследва тъкмо тая цел — да укрепи бойните позиции на пролетарските и малоимотни маси в нашата страна в предстоящата борба за заемането на властта напълно в техните собствени ръце. С тоя лозунг, като агитационно средство, ние се обръщаме към всички работници, колкото и малко да са те, които по недоразумение се мъкнат още подир буржоазните и дребнобуржоазни котерин, обръщаме се към безпартийните работници и селяни и към работниците и селяните в земеделските дружби и ги зовем на обща борба за защита на най-елементарните им жизнени интереси. Ние знаем, че всяка борба, макар и за най-дребното искане на деня, в настоящия момент е извор за революционно съзнаване и подготовка и знаем още, че тъкмо опитът от борбата ще убеди безимотните и малоимотни работници и селяни в неизбежността на революцията и значението на комунизма. Тъкмо за това ние трябва да развърнем всичките си сили, за да дадем път на тоя лозунг, да го превърнем в актюелен политически лозунг и да го издигнем в знаме за борба, да го издигнем „отдолу“, от низините на работниците и селяните. Съотношението на партийните сили у нас е такова, че ние можем с успех да извършим това. В своето съзнание работническите и селски маси са достатъчно полевяли. И полевяли са те от една страна, вследствие на самия живот, а от друга — вследствие на нашата агитация между тях. В голямата си

част те снеха кредита си от старите буржоазни партии. Една значителна част, не може да се отрече това, върви подир Земледелския съюз. Тя върви подир него: 1-о, поради това, че той държи в ръцете си властта, 2-о, че се намирал под силното икономическо влияние на старите и новозабогатели селски думбази и 3-о, че още не са изживени еснафските и илюзии за съсловността на Земледелския съюз за ползата, която той може да окаже на съсловието, от което изхожда.

Погледната от тая страна, борбата, която се води днес във върховете на Земледелския съюз, която се изразява в игра на левичарство и десничарство, е много ясна. Левичарство и десничарство действително има, но не във върховете, а в низината. Във върховете има само коте-рийни ежби на две групи лица, които се обособяват в левица и десница, за да се маскират. От гледна точка на класовата борба тази игра е един нов опит да се подхранват некогашните илюзии на безимотните и малоимотни работници и селяни и да повярват на нова сметка в Земледелския съюз и в неговата спасителна, „народовластническа“ роля обезверените, които са вече твърде много. Никой не си прави илюзия, че и занапред неговите водачи ще водят чисто буржоазна политика, т. е. — такава каквато волеха досега: защита на интересите на градската и селската буржоазия, фактическа защита и създаване на закони, които си остават само писани на книга, за защита интересите на малоимотните и безимотните работници и селяни. В областта на вътрешната и външна политика „левичарските“ водачи на Земледелския съюз ще си останат действителни крепители на буржоазията, каквито бяха досега, а само в областта на демагогията ще бъдат ревностни защитници на интересите на бедните работници и селяни.

Изхождайки от това положение по въпроса за работническо-селското правителство, нашата партия не се обръща към представителите на Земледелския съюз, към правителството, което изхожда от него, както побърза да я обвини буржоазията в своята преса, а къмто тая несъмнена левица, която действително съществува в низините на Земледелския съюз.

В декларацията на партийния съвет по тоя пункт се казва: „Но като отхвърля днес всяка коалиция със Зе-

мледелския съюз и земеделското правителство и като продължава с още по-голяма енергия самостоятелната си борба за сплотяване на широките работнически и малоимотни селски маси под своето знаме, Комунистическата партия зове трудещите се селяни, пролетарии и дребни стопани, които са организирани в селските дружби и които вървят след тях и съставляват грамадното мнозинство от последователите на З. С., на обща борба в името на следните интереси:

Унищожение на Ньоиския мирен договор, на репарациите и на държавните дългове. Народен съд за виновниците на войната. Унищожение на данъците, които тежат върху работниците и малоимотните селяни и граждани. Унищожение на задължителната трудова повинност. Прехвърляне цялата данъчна тежест върху градската и селска буржоазия, облагане на приходите, капиталите и имотите с прогресивен данък, облагане прогресивно на големите наследства. Конфискация от държавата на част от големите капитали в индустрията, търговията и банките и поставянето им под контрола на работническите организации“. И по-нататък в резюме: ограничение експлоатацията на капитала чрез подпомагане развитието на работническите кооперации, както и чрез въвеждане на държавния монопол над външната търговия; принудително изземване на продуктите от първа необходимост; задоволяване на жилищната нужда; увеличение надниците на работниците и на държавните и общински служащи; работническо законодателство; унищожение на монархизма и обезоръжение на буржоазията и нейните фашистки банди и въоръжаване на работниците и малоимотните селяни; национална независимост на потиснатите балкански народи, мир с Турция и мир и съюз със Съветска Русия.

В името на тия искания Комунистическата партия се обръща към голямата част от следващите З. С. работници и селяни и ги зове на борба. Цяла програма са тия искания, но програма, която отговаря на всичките болки на днешния момент. Всяко искане е израз на съществуваща, назряла нужда. Тия нужди не е в състояние по никакъв начин да задоволи правителството на Земеделския съюз, дори и когато стои начело на правителството неговата „левица“. Трябва да бъде показано и доказано това на

масата селяни, които пълнят дружбите, но са недоволни от положението си и от политиката на своя съюз. Пред тях трябва да бъде смъкната маската на „левичарите“. Чрез разгорена, усилена агитация ние трябва да създадем психическите предпоставки, за да бъде възможна и обективна обединената борба за създаване на работническо-селско правителство. Това правителство ще се създаде, не ще съмнение, в процеса на борбата, в която самия живот ще тласне, заедно с нас и големата част от малоимотните и безимотни селяни, които днес вървят след З. С. И това ще стане в оня момент, когато тия селяни бъдат откъснати от пагубното влияние на своите водачи в съюза и когато те ще се противопоставят на тия водачи и на тяхната политика. Изграденото в борбата работническо-селско правителство ще бъде изгодна предна позиция, и при това сигурна, несломима, за по-нататъшните борби. Разбира се, „че без революционна борба против буржоазията едно работническо-селско правителство нито може да бъде извоювано, нито задържано и че пълното осъществяване на издигнатите искания, тяхното запазване и разширение до всестранната защита на класовите интереси на работниците и селяните, окончателното освобождение на труда от капитала е възможно само когато цялата власт премине в ръцете на работническите и селски съвети. Затова Комунистическата партия ще продължи с най-голяма енергия своята агитация и революционна борба за съветската власт и за създаването на Работническо-селска Съветска република“.

сп. „Ново време“, кн. XI, 1923 г.

БЕЛЕЖКИ

Б Е Л Е Ж К И

- 1 Благоев има предвид започване издаването на сп. „Общо дело“. На VII партисен конгрес (9—14 юли 1900 г., Сливен) във връзка с доклада по партийния печат Янко Сакъзов прави предложение да се издава двуседмична притурка към „Работнически вестник“ за обсъждане на теоретически въпроси. Конгресът отхвърля това предложение. Два месеца по-късно той започва издаването на двуседмично списание „Общо дело“, в което развива своето „широко разбиране“ на „обществените въпроси“. — 4.
- 2 На VII партиен конгрес (Сливен 1900 г.) в доклада по земеделското движение и отношенията на партията към него Сакъзов определя това движение като буржоазно с програма, която можела само да заблуждава селяните, и изказва възгледи противоположни на ония, развивани от него в речите му два месеца преди конгреса, в които той възлагаше изпълнението на „високата държавна задача“ върху „общото дело“ на „производещите слоеве“ — нещо, което изненада ония, които очакваха от него да издигне и на конгреса знамето на „общото дело“. — 9.
- 3 П. Д. — инициали на Петър Джидров — адвокат — един от водачите на широкосоциалистическата партия. През 1918 г. министър на правосъдието в кабинета на Малинов. След 9 септември осъден от Народния съд като активен сътрудник на немско-фашистката пропаганда в България. — 36.
- 4 Senex — псевдоним на Д. Благоев. — 41.
- 5 На V партиен конгрес (13—17 юли 1898 г. в Ямбол) главният въпрос беше за направлението на Работническата социалдемократическа партия, за нейния характер, т. е. да бъде ли партията работническа социалдемократическа партия или една дребнобуржоазна радикал-демократическа партия. В последвалите конгреси в Габрово (1899), в Сливен (1900), в Плевен (1901) в резолюциите пряко или косвено се подчертава също така пролетарският характер на партията, необходимостта от самостоятелна политическа дейност, строго придържане към принципите, легнали в основата на нейната минимална и максимална програма. — 42.
- 6 VIII партиен конгрес (22—28 юли 1901 г., Плевен) трябваше да определи отношението на партията към общоделското течение. Резолюцията по отчета на ЦК, като подчертава чисто пролетарския характер на партията, отбелязва, че общоделството заплашва да тикне партията в пътя на *деморализацията* и из-

раждането и чрез това да я отклони от нейната историческа задача като партия на пролетариата. — 43.

- 7 Благоев неправилно смята името на автора на „Какво да се прави?“ — *Ленин* — за псевдоним на Плеханов. — 48.
- 8 IX партиен конгрес (28 юли — 3 август 1902 г. в Търново) се свиква при нововъзникналите и изострили се разногласия с общоделците по въпроса за частната собственост и класовата борба.
По доклада върху отчета на ЦК за общата дейност и състояние на партията и върху този на парламентарната социалдемократическа група и на редакцията на „Работнически вестник“ се дава генерално сражение на общоделството по всички основни принципиални въпроси на политиката и тактиката на партията. В резолюцията по отчета се подчертава, че е „гибелно за бъдещето на партията въвеждането в начало подобно преместване на дейността ѝ въвн от средата на пролетариата“. Благоев смята, че конгресът е направил голяма грешка, като е избрал в ЦК хора (Янко Сакъзов и Еф. Дабев) с диаметрално противоположни възгледи по всички основни въпроси на партията. — 50
- 9 *Белтов* — псевдоним на Плеханов. — 174.
- 10 Благоев има предвид борбата на политическите партии около *свалянето на княз Батемберг от престола*. В 1886 г. се образува голям военен заговор за свалянето на Батемберг, начело на който стоят цанковистите и каравелистите. Свалянето на Батемберг (август 1886 г.) предизвиква известно негодувание сред една част от офицерството и всред австрофилски настроените политически кръгове и след няколко дни се почва контрапреврат, начело на който застава Ст. Стамболов, председател на Народното събрание и целта на който преврат е да бъде върнат изпъденият княз. Контрапревратът успява, Батемберг бива върнат. Скоро князът напуска страната. — 206.
- 11 В периода на конвента (1792—1794) през буржоазната революция във Франция *якобинците* стоят начело на управлението, провеждайки политиката на решителна борба за изкореняване феодалната система и за последователното осъществяване на бурдем. принципи — 206.
- 12 *Индепенди* — една от партиите във време на буржоазната революция в Англия (1648—1688 г.) — привърженици на пълното самоуправление на църковните общини и борци против монархията. Те се опират на дребната буржоазия и на заможните средни и отчасти дребни селяни. — 206.
- 13 *Левелери* — (уравнители“) — дребнобуржоазна политическа партия в периода на английската буржоазна революция, които в началото на XVII век ратуват за всеобщо изборително право, за сваляне на кралската власт и Камарата на лордовете, възвръщане на грабените от помешчиците земи на общините. — 206.
- 14 *Термидорианци* — представители на едрата буржоазия във френската буржоазна революция, които организират контрареволуционния преврат (9 термидор — 27 юли 1794 г.), с което

- полагат край на якобинската диктатура, т. е. на диктатурата на дребната буржоазия. — 206.
- 15 Благоев има предвид периода от 1902—1912 г., когато посредством политика на насърчаване и покровителствуване на „народното“ производство, „народната“ индустрия и земеделие България тръгна решително по пътя на капиталистическото развитие — 209.
- 16 Правителството на Д. Петков (вторият стамболовски режим — 1903—1908 г.) по най-брутален начин се опитваше да задуши младото работническо движение, бързо развиващо се под ръководството на тесносоциалистическата партия. Под натиска на това движение то беше принудено да направи някои отстъпки на работническата класа, като прокара и някои закони като: „за женския и детски труд“, „закон за подпомагане на държавните работници в случай на инвалидност“ и др. — 209.
- 17 На 20 декември 1906 г. *избухва обща железничарска стачка*, която е най-голямата стачка у нас до онова време. Преди започването на стачката железничарите поднасят на Народното събрание петиция, подписана от повече от 3,000 работници и служачи, но министър-председателят Д. Петков отказва да приеме делегацията. В отговор на петицията правителството набързо прокара закон, с който се отнема правото на пенсия на държавните служачи, които вземат участие в стачки. С друг закон се отнема правото на организация на държавните служачи. Буржоазната опозиция, макар и да беше напълно съгласна с реакционната политика на правителството, се опита да използва стачката, за да предизвика падането на правителството. Работническият железничарски синдикат, който се намира под ръководството на тесните социалисти, издава позив към железничарите да не се турят в услуга на буржоазните опозиционни партии. Общата стачка на железничарите продължи 42 дни. — 210.
- 18 На 3 януари 1907 г. става тържественото откриване на Народния театър. При входа на театъра насъбралите се студенти освиркват Фердинанд. Сам министър-председателят Д. Петков дава нареждане да се вземат най-строги репресии срещу студентите. Цялата столична полиция е дигната на крак — един полк кавалерия и княжеската гвардия. Студентите са разгонени с голи саби, а на другия ден — университетът затворен. Буржоазната опозиция, групирана в така наречен „патриотичен блок“, иска да използва студентската демонстрация, както и железничарската стачка, за да предизвика падането на правителството на Д. Петков. По тази причина буржоазната опозиция вдига голям шум около студентските вълнения. Тесните социалисти разобличават котерийните цели на „патриотичния блок“. — 210.
- 19 *Анархо-либерализъм* в работническата социалдемократическа партия е дребнобуржоазно интелегентско течение. То се появява, когато партията по своя състав стана действително пролетарска партия със строга централизация и дисциплина, която интелегентските индивидуалисти не искаха да признават.

- Благоев има предвид анархолибералите и общоделците, които той по близостта им в политическо отношение нарича „анархо-общоделци“. — 210.
- 20 В началото на 1907 г. буржоазните и дребнобуржоазни партии в опозиция — народняшката, цанковистката, демократическата, радикална и общоделската — се блокират под името „патриотичен блок“ за съвместна борба срещу правителството на народно-либералната (стамболовистката) партия. За прикриване на котерийните си домогвания блокът си туря маската на борец против „личния режим“. „Патриотичният блок“ се разпада в края на май същата година, когато става ясно, че положението на стамболовистите е разклатено и предстои Фердинанд да повика на власт някоя партия от блока. — 210.
- 21 През 1903 г. група демократи начело с Найчо Цанов, Тодор Влайков, Д-р Фаденхехт и др. се отцепват от демократическата партия на Каравелов и образуват радикал-демократическата партия със своя партийна програма и партиен орган в-к „Радикал“. Тази партия представлява интересите главно на градската дребна буржоазия, занаятчиите, на по-дребното чиновничество, част от учителството и интелигенцията. — 211.
- 22 Благоев има предвид изборите през управлението на народно-либералите (стамболовистите), станали при изключително голям терор на 19 октомври 1903 г. — 212.
- 23 Благоев има предвид кървавите избори в Ямбол през октомври 1903 г. — 213.
- 24 Широките социалисти, за да оправдаят пред лицето на работничеството своето участие в „патриотичния блок“, напечатват в своя вестник „Работническа борба“ от 16 ноември 1906 г. писмото на Плеханов до организираната работническа класа в Русия, в което той се изказва за меншевишката опортюнистическа тактика в изборите. — 216.
- 25 В общата „борба“ против стамболовисткия режим на „патриотичния блок“ взема участие и *Учителският съюз*, който по онова време се намира главно под влиянието на широките социалисти. През лятото на 1906 г. този съюз свиква учителските дружества на „грандиозен“ събор. Софийското околийско дружество от своя страна свиква в цирк-театър „България“ софийските граждани и представителите на партиите, за да кажат своята дума върху положението на учителството. — 218.
- 26 В заседанието на Народното събрание на 26 юли 1902 г. социалдемократическата парламентарна група внася *законопроект за защита на детския и женски труд*. Законопроектът се изпраща в съответната комисия и там си остава. Едва в края на 1904 г. е гласуван от XIII обикновено народно събрание Закон за детския и женски труд. В това Народно събрание тесните социалисти не са представени. Законът е много окастрен в сравнение с предложението на социалдемократическата парламентарна група от 1902 г., но и в този си вид той не бива прилаган. Партията на тесните социалисти води голяма борба за

- неговото прилагане, устройват се събрания, митинги из цялата страна. — 222.
- 27 На 20 юни 1906 г. работниците от мина Перник под непосредственото ръководство на Георги Димитров обявяват обща стачка. Главното искане на стачката е било завоюване правото на профсъюзна организация. Дирекцията на мината прибегва до полиция, войска, почват се арести, изхвърлят се семействата на стачкуващите от жилищата им. Стачниците срещат подкрепата на работниците от цяла България. Организираните се събрания, митинги, събират се помощи. В София — работническа демонстрация в знак на солидарност. Стачката продължава повече от месец. Тя не успява да наложи на правителството всички работнически искания, но главното искане на работниците бе наложено — основа се Рудничарски синдикат. Тази стачка се яви начало на масовото класово работническо движение в България. — 222.
- 28 Благоев има предвид организираните в цялата страна през октомври 1906 г. редица събрания, митинги, даже едnodневни политически стачки за борба против прилагането на реакционния еснафски закон, приет от стамболовисткото правителство. — 222.
- 29 Организираната от партията на тесните борба против прилагането на еснафския закон се излива в *масова демонстрация* (6 ноември 1906 г.) в София, на която говорят Благоев, Кирков, Кабакчиев и др. Протестната акция против прилагането на еснафския закон се приключва в София с масово протестно събрание на 22 ноември в цирк-театър „България“, на което говорят Кирков и Кабакчиев. В приетата резолюция се протестира против *„цялостната политика на правителството“*, иска се премахването на еснафския закон, като реакционен във всяко отношение, протестира се против неприлагането на Закона за женския и детския труд. На това събрание *анархо-общоделците се опитват да предизвикат скандал*, за да се намеси полицията и да се осуети акцията. Обаче активната намеса на работническото не им дава възможност да изпълнят намерението си. — 223.
- 30 Благоев има предвид организираното от общоделци и либерали общо събрание в София в цирк-театър „България“ на 15 октомври 1906 г. — слабо посетено. Ораторът на събранието д-р Джидров изказва преди всичко своето възмущение, че „тесняците“ устройли едновременно събрание и му отнели клиентелата. — 223.
- 31 Благоев има предвид уводната статия на „Работническа борба“, орган на широките от 31 януари 1907 г. под заглавие „Втората част от мъчнотията“. — 226.
- 32 Фердинанд нарича втория стамболовистки режим *„неизбежна фаза“*, т. е. фазата на откритите кражби, гешефти, афери, като тази, известна под името „Шарл и Жан“, в която афера са замесени министрите Рачо Петров и военният министър Савов. — 242.
- 33 Благоев има предвид народно-либералната партия (II стамболовистки режим от 1903—1908 г.) — 242.

- 34 Виж бележка 16. — 243.
- 35 *Ултрамонтизъм* — течение в католичеството, което се стреми да разшири неограничено властта на папата в църковните и светски дела. Войнствени поборници на ултрамонтизма са иезуитите — 249.
- 36 На *Швайнфурдския конгрес* на германската социалдемократическа партия бе взето единодушно решение против компромисите с буржоазните партии, като се има предвид католическата партия (центрум), с която опортюнистите често правеха компромиси при балотажните избори. — 255.
- 37 Лео — псевдоним на д-р Н. Сакаров — 255.
- 38 „*Изключителното законодателство*“ на стамболовистите, насочено против работничеството, се смята от общоделците за немислимо в една Англия или Франция. Благоев посочва на политиката на Клемансо—Бриян през периода 1906—1907 г. Тяхната политика се характеризира с активно настъпление срещу работниците и селяните. Във връзка с миньорската катастрофа на Север и Па де кале, в която загиват 1,000 души, избухва стачка, срещу която Клемансо изпраща 25,000 армия, запреща всякакви събрания, арестува ръководителите на местната конфедерация на труда. След това мерките на правителството Клемансо—Бриян против държавните служачи — учители, пощенски служители, които се борят за право на организация и за право да влязат в Общата конфедерация на труда. Всеобщата стачка на железничарите е жестоко потушена чрез създаване на специален закон за милитаризиране на железничарите. Масовото движение на селяните-винари (1907 г.), против които правителството изпраща войска и когато войниците се отказват да стрелят против селяните, те биват изпратени да служат в африканските колонии на Франция. — 272.
- 39 Виж бележка 20. — 274.
- 40 *Хенриета Роландс Холст* — холандска социалдемократка, след Октомврийската революция комунистка, известна по своите ценни трудове в областта на литературната критика. Авторка на известната книга „Генералната стачка и социалдемократията“. По-късно преминава на страната на така наречените „леви комунисти“, които съвършено отричат участието в парламентарната борба и в реакционните профсъюзи. — 275.
- 41 След февруарската революция в 1848 г. във Франция буржоазията, страхувайки се от революционната активност на пролетариата, който се бори под лозунга за „демократическа-социална република“, и *подкрепен от дребната селска и градска буржоазия*, пристъпва към ликвидиране на февруарските социални завоювания на пролетариата, по-конкретно, закрива националните работилници за безработните, които са станали организиращ център на революцията. В отговор на това парижкият пролетариат започва известното в историята *юнско въстание в 1848 г.*, което в няколко дни бива жестоко потушено от генерал Кавеняк. — 294.

- 42 Ц. Б. — инициали на Цоню Бръшлянов (1876—1947 г.). Адвокат. До 1906 г. тесен социалист. От 1908 г. цанковист. От 1923 г. сговорист-фашист. Най-близък сътрудник на палача Ал. Цанков. — 298.
- 43 Дребната буржоазия, главно реакционната селска маса, недоволна от режима на Февруарската революция, преминава в лагера на буржоазната реакция и при изборите на законодателното събрание (май 1849 г.) дава своите гласове за „партията на реда“ (обединените монархисти), което заменя всеобщото изборно право с цензов избирателен закон, насочен против работническата класа. Луи Бонапарт, използвайки това недоволство, също и сляпата вяра на масите в човека, който носи името на Наполеон, извършва държавен преврат и става пожизнен президент, а на 2. XII. 1852 г. бива провъзгласен за император под името Наполеон III. — 298.
- 44 „Партията на реда“. Виж бележка 43. — 299.
- 45 Бисмарк, Ото (1815—1898) — крупен държавен политически деец и дипломат в Германия. В качеството си на първи канцлер той изиграва голяма роля в обединението на Германия, като след войната с Австрия (1866 г.) и след тази между Франция и Прусия (1870—1871 г.) успява да обедини разпокъсаните малки и големи германски държави и да създаде германската империя начело с Прусия. Той води крайно реакционна политика, като се бори за укрепване на монархическия ред в страната, за ограничаване правата на парламента. В края на седемдесетте години отпочва ожесточена борба против социалистите, създавайки известните „изключителни закони“, които поставят социалдемократическата партия вън от законите. Във външната си политика той се проявява като отявлен империалист, който открива пътя на колониалната политика на Германия. — 299.
- 46 Благоев има предвид I Интернационал или Международното дружество на работниците, основано в 1864 г. и ръководено от Маркс.
- В декларацията на принципите, които получават названието „Учредителен манифест“ или „Учредителен адрес“, Маркс излага идеите, които бяха вече легнали в основата на „Комунистическия манифест“. Маркс вижда основната задача на новата организация в това, че тя е длъжна да стане класова организация на пролетариата, напълно независима от другите класи, и поставя за крайна цел на класовата борба на пролетариата победата на социализма, а като средство — завоюване от пролетариата на политическата власт. — 300.
- 47 Парвус — псевдоним на А. Л. Хелфанг (1869—1924 г.) германски социалдемократ. След разцеплението в РСДРП поддържа меншевиките. Автор на антмарксистката теория за „перманентната революция“, възприета и от Троцки и решително осъдена от Ленин. През време на първата империалистическа война Парвус се проявява като немски социалшовинист и пряк агент на германския империализъм. В началото на войната, минавайки през България на път за Берлин, на събрание в

София убеждава българското работничество, че то трябва да подкрепи германския империализъм, но социалдемократическата партия на тесните му дава заслужения отпор. — 304.

- 48 *Радев, Симеон*. и (род. в 1879 г. в Ресен) български буржоазен публицист и дипломат - стамболовист. Дългогодишен сътрудник на редица реакционни вестници, автор на известната книга „*Строители на съвременна България*“, която Д. Благоев в сп. „Ново време“ нарече епопея на българския национализъм. — 335.
- 49 *Д-р Чомаков, Стефан* (1817—1893 г. род. в Копривщица) — обществен деец от епохата на българското Възраждане. Чомаков заедно с Гаврил Кръстевич представлява консервативното течение в Църковния въпрос, което настоява за пълна лоялност към турската власт. — 337.
- 50 На 9 май (н. с.) 1881 г. Батемберг извършва държавен преврат. Правителството на Каравелов бива разгонено, конституцията суспендирана, Народното събрание разпуснато, властта вземат консерваторите. Великото народно събрание в Свищов му гласува извънредни пълномощия за 7 години. — 340.
- 51 *Държавният преврат*, извършен от Батемберг бива посрещнат враждебно от българския народ. За да запази престола си Батемберг е бил принуден по-сетне да *отмени извънредните пълномощия и възстанови Търновската конституция*. — 340.
- 52 *Заговорът срещу Батемберг* бива организиран от генералите Соболев и Каулбарс. С помощта на български офицери начело с русофила Радко Димитриев и Груев заставили княза да подпише указ, че се отказва от престола. — 340.
- 53 В полемиката си с Бернщайн след излизането на книгата му „*Предпоставки на социализма и задачите на социалдемократията*“ (1899 г.) Кауцки заема колеблива, нерешителна позиция, като отстъпва от марксизма по основните въпроси: толерира ревизията по философските въпроси на марксизма от Бернщайн, предоставя решението на въпроса за пролетарската диктатура за неопределено бъдеще; заема компромисно отношение при разглеждането тактиката на партиите на II Интернационал, конкретно по въпроса за участие на социалистите в буржоазни кабинети, което практически се изразява във внесената от него *каучукова резолюция* на международния конгрес в Париж (1900 г.) по горния въпрос.

След временното поражение на първата руска революция Кауцки започва полемика, от една страна, с холандския социалдемократ Панекук, а, от друга, с Роза Люксембург, Меринг, Клара Цеткин и др, главно по въпроса за пролетарската революция и всеобщата политическа стачка. По въпроса за всеобщата политическа стачка той застъпва гледището на ръководството на германските профсъюзи и официалното гледище на германската социалдемократическа партия, които отричаха възможността и целесъобразността на една обща политическа стачка. Той е типичен представител на центризма, т. е. на замаскирания опортюнизъм, който с лява фразеология фактически защитава реформизма. — 424.

54 *Церетели И. Г.* — социалдемократ-меншевик. След Февруарската революция отстоява позицията за продължаване на империалистическата война и за коалиция с буржоазията. На 6 май 1917 год. влиза във Временното буржоазно правителство като министър на пощите и телеграфите. — 428.

55 *Скобелев М. И.* — социалдемократ меншевик-оборонец. На 6 март 1917 г. влиза във Врем. бурж. правителство като министър на труда. — 428.

56 Международният конгрес на II Интернационал се свиква в Базел през 1912 г. по време на Балканската война. В приетата от конгреса резолюция се изтъква необходимостта от борба срещу една нова война, като се обръща вниманието на буржоазните правителства, че при настроението на работническата класа не е изключена възможността войната да се завърши така, както се завърши френско-пруската война — с Парижката комуна. Подчертава се също, че пролетариатът смята за престъпление работниците да стрелят срещу своите братя по класа от другите страни за увеличение печалбите на капиталистите и за честолюбието на династиите.

Обаче партиите на II Интернационал в големите капиталистически страни след избухването на първата световна война с изключение на болшевишката партия измениха на тази резолюция. — 429.

57 *Интернационалистите-социалдемократи*, които през време на първата световна война се назовават с това име, за да се обособят от предателите-оборонци. С това име, наред с истинските интернационалисти, които в Цимервалдската конференция съставляваха левията, се назоваваха и центристите (кауцкианците, троцкистите и някои меншевики), с което те искаха да прикрият своя социалопортюнизм. Ленин рязко критикува всички тези течения, разглеждайки ги като „съединение на вяроност към марксизма на думи и подчищение на опортюнизма на дело“. Особено рязко критикува Ленин фалшивата и лицемерна позиция на Кауцки — идеолога на „центризма“, към основните принципи на който се присъединяват фактически интернационалистите-троцкисти. — 429.

58 *Социалисти-революционери есери* — дребнобуржоазната партия, основана през 1902 г., която си е служила със социалистическа фразеология.

През есента на 1917 г. от тази партия се отделя групата така наречените „леви“ есери, която след Октомврийската революция влиза в съглашение с болшевиките и дава свои представители в първото съветско правителство. „Това съглашение просъществува само до подписване на Бресткия мир и до образуване на комитетите на селската беднота, когато в средата на селяните се извърши дълбоко разслоение и когато „левите“ есери, отражавайки все повече и повече интересите на кулаците, вдигнаха метеж против болшевиките и бяха разгромени от съветската власт“ (История на ВКП(б), Кратък курс, стр. 260)

През периода на чуждестранната интервенция „левите“ есери напълно се разобличават като контрареволуционна партия. За-

- едно с меншевиките, анархистите и буржоазните националисти в таен съюз с изменниците и предателите — троцкисти и бухаринци, — поддържани от Антантата, водят престъпна борба против съветската власт: организират редица контрареволуционни заговори и антисъветски метежи (ляво-есерския метеж в Москва през 1918 г., контрареволуционното въстание в Ярославл, Кронщадтския метеж и пр.). Жалките остатъци от есерите зад граница се превръщат в агенти на чуждестранните империалистически разузнавателни служби, в банда от шпиони, диверсанти, терористи и изменници на родината. — 429.
- 59 След обсадата на Париж (1871 г.) от прусаците и капитулацията на буржоазното френско правителство пред тях, шефът на това правителство — Тиер, организира военни части и през нощта на 18 март 1871 г. ги изпраща на височината *Монмартър* в Париж със заповед да загребят артилерията на националната гвардия. Но националгвардейците решително се защищават и запазват артилерията, която по-късно изиграва голяма роля при защитата на Париж от версайците. Това дава сигнал целият Париж да грабне оръжие и на 26 март бива избрана Парижката комуна, а на 28 март официално провъгласена. — 430.
- 60 Благоев има предвид „Камарата на земевладелците“, — както Маркс нарече Националното събрание, открито в Бордо на 12 февруари 1871 г., което в своето мнозинство се състояло от монархисти (от 750 депутати — 450 монархисти — представители на земевладелците и на реакционните слоеве от града и селото). — 430.
- 61 *Кропоткин П. А.* (1842—1921) — виден представител на така наречения анархо-комунизъм. Според Кропоткин след социалистическата революция трябва незабавно да последва унищожението на държавата, писаните закони и частната собственост не само върху средствата за производство, но и върху предметите за потребление. Кропоткин не признава и диктатурата на пролетариата. — 443.
- 62 В руската икономическа литература е имало полемика между Струве и др., които употребяват термина „ценност“, от една страна, и от друга Базаров, Богданов, Степанов и др., които употребяват термина „стойност“. Съветската марксистко-ленинска школа се установява на термина „стойност“. — 455.
- 63 *Бакалов, Георги* (1873—1938, Стара Загора) — литературен критик, публицист. Анархолиберал, в 1920 г. влиза в БКП. Със своята преводаческа и литературна дейност той допринесе много за пропагандата на марксизма в България. — 464.
- 64 Благоев има предвид окръжните на Централния комитет през първата половина на 1903 г. В тези окръжни, изхождайки от решенията на VIII Плевенски конгрес (1901 г.) и IX Търновски (1902 г.), като се подчертава чисто пролетарският характер на партията, се вменява в дълг на партийните организации да развият по-жива дейност за закрепване на партията и привличане в нея на работници. В същия този период редица организации не само не изпълняват директивите на конгресите, но вър-

шат тъкмо обратното. Например *Търновската, Врачанската, Хасковската* организации, мнозинството на които се състои от еснафи и интелигенти и водят такава политика, че пропъждат работниците. — 472.

- 65 Благоев има предвид телеграмата, изпратена до Жорес от общоделците от името на парламентарната фракция. В началото на 1903 г. Жорес произнася във Френската камара една опортюнистическа реч по въпроса за външната политика на Франция, в която засяга и македонския въпрос. Общоделците предлагат да се изпрати до Жорес от името на парламентарната социалдемократическа фракция приветствена телеграма. Изхождайки от това, че Жорес именно през този период най-ярко защитава министериализма, тесните социалисти в парламентарната фракция се противопоставят на това предложение. Въпреки това обаче общоделците изпращат въпросната телеграма от името на цялата парламентарна фракция, което допринесе за разцеплението в нея. — 472.
- 66 Окръжното под № 399 (от 22 март 1903 г.) на мнозинството на ЦК излага спора с широките и общите изводи, потвърдени от резолюциите на Ямболския, Габровския и Сливенския конгреси. Окръжното призовава партийните членове да определят своето отношение към позицията на мнозинството от ЦК. Окръжното е подписано от членовете на ЦК: Д. Благоев, Г. Кирков и Н. Харлаков. — 473.
- 67 Според отчета, представен от ЦК на VIII партийен конгрес (Плевен, 1901 г.), през партийната 1900—1901 г. седем организации фактически престават да съществуват и 200 членове напускат партията, поради което ЦК ги заличава. По състава си тези организации са еснафски и интелигентски. В „Принос към историята на социализма в България“ Благоев обяснява горните факти по следния начин: „Очевидно с почване борбата против общоделството чисто еснафските и интелигентски и чисто селските организации се разочароваха от партията и престанаха да съществуват, разпаднаха се“ (стр. 445). — 479.
- 68 На V конгрес на партията (Ямбол, 1898 г.) рязко се поставя въпросът за характера и задачите на партията, т. е. „да бъде ли партията *работническа социалдемократическа* партия или една дребнобуржоазна *радикал-демократическа*“. Във връзка с това се поставя въпросът за орабочване на партията и нейното укрепване, което налага много по-строго отношение към изпълнение на устава и дисциплината. Много нередовни и недисциплинирани организации биват заличени. С протокол № 5 от 25. IX. 1898 г. ЦК заличава 14 организации. — 480.
- 69 Поповската организация кандидатира през изборите на 1900 г. един безпартиен (Стоян Русев). ЦК предлага на Поповската организация да снесе тази кандидатура и да я замени с член на Партията, обаче организацията не се съгласява, поради което бива разтурена и VIII конгрес (Плевен 1901 г.) потвърждава това решение на ЦК. — 480.
- 70 Със статията „*Около единството*“, поместена в майския брой на „Работнически вестник“ от 18 април 1903 г. Благоев отговаря на

в. „Единство“ — вестник на широките в 1903 г., където Янко Сакъзов и К. Бозвелиев „оплакват“ разцеплението. — 482.

71 Статията на Благоев „Рекапитулация“ е поместена в „Ново време“, кн. I, 1903 г. под название „Една рекапитулация“ от Д. Б. Тя е отговор на статията на Янко Сакъзов в брой 6 на „Общо дело“ под название „Тесен и широк социализъм“. — 482.

72 В „Принос към историята на социализма в България“ (стр. 343) Благоев характеризира радослависткия режим (1899—1901) по следния начин: „Ако народняшкият режим се нарече *татарско-византийски* и *гешефтарски*, то радослависткият с право се нарече *черкезки* и *разбойнически*. Идването на радославистката *либерална партия* на власт наистина приличаше на нахлуването на черкезка разбойническа банда, на една глутница от гладни и остървени вълци. . .

Народняшкият режим беше режим на забогателите при стамболовисткия режим предприемачи, земеделци, търговци, банкери и лихвари, на изпечените гешефтари, на затлъстялата гражданска и военна бюрокрация, изобщо на една оформяваща се богата буржоазия. Радослависткият режим, напротив, беше режим на лумпенбуржоата, на всички декласирани и депласирани, изместени при народняшкия режим от производството и от държавната трапеза хора, от недоволни чиновници и от неспособни адвокати и прошеносци.“ За да охрани своите гладни партизани този режим намери изход от положението, като въведе турската данъчна система — *десетъка*, т. е. вземане десетата част от произведенията на земеделците, която система засегна чувствително интересите на селяните. Почват протести, събрания, митинги, които се завършват с открити селски бунтове в Шабла, Дуранкулак и Тръстеник (1900 г.), потушени най-жестоко от войската. — 483.

73 Виж бележка 26 — 489.

74 *Гешев, Иван Евстатиев* (1849—1924) — български буржоазен политик и икономист. Шеф на народняшката партия. Министър-председател през 1911—1912 г. Привърженик на развитието на капитализма в България. По негова инициатива се свиква първият промишлено-земеделски събор през 1892 г. в Пловдив. Автор на книгата „Думи и дела, финансови и икономически студии“, София, 1899 г., в която обосновава необходимостта от развитието на капитализма в България. Ярък враг на социалистическото движение. Д. Благоев разгромява неправилните му икономически възгледи в книгите „Икономическото развитие на България“, и „Индустрия или земеделие“, Варна, 1903 г. След първата световна война Гешев е съден от държавния съд като един от главните виновници за катастрофата на България. — 489.

75 „Младодемократи“ виж бележка 21. — 490.

76 Цанковисткото правителство, което се образува след разпадането на коалиционното правителство на цанковисти и демократи (1901—1903 г.) създаде реакционен закон за народната просвета, според който на народното училище се поставя задачата да възпитава бъдещето поколение в духа на религията и нравствеността. Освен това училището се поставя под опеката на църк-

вата (според чл. 79 представител на църковната власт участва в окръжните учителски съвети); на учителите се забранява да участвуват явно в политически сдружения (чл. 52) и пр. и пр. — 490.

- 77 *Жорес, Жан* (1859—1914 г.) — един от видните водачи на опортюнистическо крило на социалистическото движение във Франция в епохата на II Интернационал. Жорес е един от най-ярките защитници на министерализма (милеранизма) на международния социалистически конгрес в Париж 1900 г. В 1904 г. основава централния орган на партията „Юманите“. Блестящ оратор и противник на войната. Непосредствено преди първата световна война той води систематическа кампания против войната и милитаризма. На 31 август 1914 г. в навечерието на войната Жорес бива убит от наемен убиец, подкупен от френските империалисти—милитаристи. Благоев обръща внимание, че широките възхваляват Жорес именно в периода на 1900—1904 г., когато той се явява най-яркият представител на опортюнизма в международното работническо движение. — 491.
- 78 *Д-р Пасманик* — под псевдоним Деборов, руски емигрант, който се препоръчва за „революционер“, „социалист“, принадлежащ към тъй наречените „независими“, всъщност есер. Пристига в България от Швейцария още в Стамболово време и веднага се натъкмява в редакцията на буржоазното сп. „Българска сбирка“; а после става редовен сътрудник на сп. „Мисъл“. Той си поставя задачата да „изживява“, да опровергава марксизма във философската му основа. В „Ново време“ Благоев подхвърля на всестранна и безпощадна критика неговата „критика“. — 494.
- 79 *Димкер* — псевдоним на Д-р Димо Тодоров — широк социалист. В 1920 г. влиза в комунистическата партия. — 495.
- 80 Т. П. — инициали на Тодор Петров (1879—1924 г.) — виден български социалистически, а след това комунистически деец, близък съратник на Д. Благоев. Добър теоретик и публицист. Работи в редакцията на в. „Работнически вестник“ и сп. „Ново време“. Член на ЦК на БКП и секретар на партията през 1924 г. — 495.
- 81 *Габровски Н. Х.* (1864—1925 г.) — един от първите социалистически дейци в България, участник в Търновската сбирка. Редактор на в. „Работник“. Заедно с Д. Благоев редактор на „Българска социалдемократическа библиотека“. При разцеплението остава с широките. През 1919 г. става член на Българската комунистическа партия. Като такъв бива избран за народен представител. През 1925 г. бива убит от фашистите. — 498.
- 82 *Цанов, Найчо* (1857—1923) г. — политически деец. През 1903 г. той се отделя със свои съмишленици от демократическата партия и образува радикалдемократическата партия. — 499.
- 83 Благоев има предвид резолюциите по разцеплението на търновската организация. На събранието на организацията, на което се разглежда окръжното на ЦК под № 399 от 22 март 1903 г. (виж бел. 66) и окръжното на малцинството от ЦК под № 401 от 18 март 1903 г., подписано от Сакъзов и Дабеv, търновската организация не одобрява разцеплението. — 504.

- 84 *Минцес, Б.* — руски емигрант, избягва от Русия в Швейцария, дето се представя за „революционер“, „социалист“, „анархист“, а всъщност авантюрист. Щом пристига в България той почва също да „изживява“, да унищожава марксизма и социализма. В книгата „Социализмът и работническият въпрос в България“ Благоев дава заслужен отговор на този авантюрист. — 511.
- 85 Благоев има предвид издавания в Пещера през 1905 г. вестник „*Нова искра*“ от Христо Пунев, тогава член на теснячката партия, в последствие широк социалист-лулчевист. — 513.
- 86 *Хр. Николов* — Христо Кабакчиев (1878—1940) виден български социалистически деец, близък сътрудник на Д. Благоев. Член на работническата социалдемократическа партия от 1897 г. През 1910 г. става редактор на „Работнически вестник“. Член на ЦК на партията от 1905 до 1928 г. Емигрира в СССР през 1926 г. Делегат на втори, трети, четвърти и шести конгреси на III Интернационал. Научен сътрудник в института „Маркс—Енгелс—Ленин“ — Москва. Написва следните книги: „Социалдемократията и работническите синдикати“, „Баснята за диктатурата в партията“, „Нашите революционери“, „Империализмът на Балканите“ и др. — 521.
- 87 Благоев има предвид предложението на Ц. Бръшлянов във връзка с XII партийен конгрес (1905 г. София) по въпроса за партийния печат: да се създаде партийен редакционен комитет, който да се състои от двама редактори на „Работнически вестник“, от главен редактор и постоянен сътрудник на сп. „Ново време“ и от секретаря на ЦК, под чиято редакция да се издава Червеният народен календар и цялата брошурна партийна литература. — 524.
- 88 *Амстердамският конгрес* на II Интернационал (14—20 август, 1904 г.) по въпроса за тактиката отново подлага на ревизиране „каучуковата“ резолюция на Кауцки, приета на Парижкия конгрес (1900 г.) и потвърждава дрезденската резолюция на германската социалистическа партия против ревизионистите. Опортюнистическите поправки (на Вандервелд—Адлер) към нея не са приети, защото гласовете се разделят почти наполовина.
- Влиянието на опортюнизма със съдействието на центризма особено ярко се проявява в *приетата от конгреса резолюция по единството* на социалистическите фракции, с която се изисква обединението на всички разцепени партии на II Интернационал изобщо и на френската в частност, *без да се подчертава, че това обединение е допустимо само върху платформата на революционния марксизъм.* — 525.
- 89 Благоев има предвид сп. „*Духовна пробуда*“, създадено в 1906 г. и просъществувало до 1910 г. Уреждало се от редакционен комитет, в който влизат Вазов, Величков, Михайловски и руският свещеник проф. Петров. — 527.
- 90 Анархолиберализмът в Българската работническа социалдемократическа партия (т. с.) е дребнобуржоазно и интеллигентско-индивидуалистично течение, което се появява, когато пред

партията се поставя въпросът за осъществяване принципа на демократическия централизъм и пролетарска дисциплина. Интелигентските индивидуалисти се виждат стеснени, те виждат в това спрямо себе си „тирания“, „диктатура“, „автократизъм“ и др. т. Начело на тази групичка стояха Г. Бакалов и Н. Харлаков. — 529.

- 91 VII конгрес на II Интернационал (Шутгард 1907 г.) е забележителен по своята *рязка борба* между революционното крило на социалдемократията и опортюнистическото по въпроса за колониалната политика и войната. По този въпрос болшевиките начело с Ленин изиграват голяма роля, за да тласнат германската левица и другите революционни елементи на II Интернационал по-наляво и дават възможност решенията на конгреса особено по въпроса за войната да бъдат взети в духа на революционния марксизъм.

Един от основните въпроси на конгреса е и въпросът за „*Отношението между партията и синдикатите*“. В резолюцията по този въпрос напълно определено се признава необходимостта от тесни връзки на профсъюзите със социалистическите партии и заздравяване на тези връзки.

На Шутгардския конгрес Ленин направи опит да сплоти революционната левица, но не успя напълно, поради неустойчивостта на левите от западноевропейските партии. — 532.

- 92 Под названието „*чисти синдикалисти*“ или „*свободни синдикалисти*“ Благоев разбира ония привърженици на профсъюзните организации, които поддържат и практикуват теорията за *неутралитета*, отричат крайната цел — социализма — за профсъюзите. Фактически това означава само неутралитет към социалдемократическите партии, а общо дело с буржоазията. „Тая теория — казва Благоев — не е нищо друго освен общоделство и анархолиберализъм в работническото движение.“ — 534.

- 93 *Революционни синдикалисти* се появяват в 80 години на 19 век. Класически страни на анархосиндикализма са Франция, Италия, Испания. Анархосиндикалистите са наследили от анархизма враждебно отношение към политическата борба на пролетариата и към диктатурата на пролетариата. Надценяват значението на всеобщата стачка и се отнасят отрицателно към въоръженото въстание. — 534.

- 94 Под стария Интернационал Благоев разбира I Интернационал. Главната трудност, която стои пред Маркс при създаване на I Интернационал и на която Благоев обръща внимание, се състояла в това, че по онова време социалистическото движение е било твърде малко проникнато от основните идеи на научния социализъм. То се състояло от разни течения и групировки. В Германия — ласалианците, във Франция — анархисти-прудонисти, в Англия масовите профсъюзи, намиращи се под влиянието на либералната буржоазия; а също така и анархистите-бакунисти. При тези условия Маркс си поставя задачата да организира така Интернационала, че да могат в него да влязат раб. организации, всички разновидности на тогавашния социализъм, та

чрез практиката на широката пролетарска борба да се проникнат от разбирането на задачите на социалистическото движение и да се насочат по правилен път. — 536.

- 95 Под думите „днешен Интернационал“ Благоев подразбира II Интернационал, основан в Париж в 1889 г. За дейността на II Интернационал др. Сталин казва следното: „... между Маркс и Енгелс, от една страна, и Ленин — от друга, лежи цял период, през който господствуваше опортюнизмът на II Интернационал. В интереса на точността трябва да добавя, че тук става дума не за формалното господство на опортюнизма, а само за неговото фактическо господство. Формално начело на II Интернационал стояха „правоверни“ марксиста, „ортодокси“ като Кауцки и други. Фактически обаче основната работа на II Интернационал се вършеше в опортюнистически дух. Опортюнистите се приспособяваха към буржоазията по силата на своята приспособленческа и дребнобуржоазна природа — а „ортодоксите“ от своя страна се приспособяваха към опортюнистите заради „запазване на единство“ с опортюнистите, в интереса на „мира в партията“. Резултатът от това беше господството на опортюнизма, защото веригата между политиката на буржоазията и политиката на „ортодоксите“ се оказваше склучена.

Това беше период на сравнително мирно развитие на капитализма, период, така да се каже, предвоенен, когато катастрофалните противоречия на империализма не бяха успели още да се развият до пълна очевидност, когато икономическите работнически стачки и професионалните съюзи се развиваха повече или по-малко „нормално“, когато изборната борба и парламентарните фракции даваха „главозамайващи“ успехи, когато легалните форми на борба се превъзнасяха до небесата и се мислеше, че капитализмът ще бъде „убит“ по легален начин — с една дума, когато партиите на II Интернационал тлъстееха и не им се искаше да мислят сериозно за революция, за пролетарска диктатура, за революционно възпитание на масите.

Вместо цялостна революционна теория — противоречиви теоретически положения и откъслечи от теория, остарели догми, чужди на живата революционна борба на масите. За лице, разбира се, споменаваха за теорията на Маркс, но за да изтръгнат от нея живата революционна душа.

Вместо революционна политика — кекаво филистерство и трезвено политиканство, парламентарна дипломация и парламентарни комбинации. За лице, разбира се, се приемаха „революционни“ решения и лозунги, но с цел да ги сложат под миндера.

Вместо да се използват собствените грешки, за да се възпитава и обучава партията на правилна революционна техника — старателно се заобикаляха, замъгляваха и замазваха наболелите въпроси. За лице, разбира се, не се отказваха да поговорят по болните въпроси, но за да се приключи работата с някаква „каучукова“ резолюция.

Ето каква беше физиономията на II Интернационал, неговият метод на работа, неговият арсенал“ (Въпросите на ленинизма“, стр. 9—10.) — 536.

- 96 Благоев има предвид народняшката партия, която пред общественото мнение си дава вид, че се бори против личния режим, а фактически нископоклонничи пред двореца. — 555.
- 97 С развитието на капитализма в Турция и със засилващото се националноосвободително движение в подвластните ѝ страни, зараждащата се национална буржоазия вижда спасението на страната в създаване на *конституционно управление*. През пролетта на 1876 г. нейни представители извършват дворцов преврат с надежда да превърнат Турция в конституционна буржоазна държава. Абдул Хамид II, който стъпва на престола през есента с. г., се съгласява да въведе изработената от *Мидхад паша* конституция, но щом като неговото положение като султан се укрепва, той разпуска парламента и суспендира конституцията (1878 г.). Нейният автор бива интерниран, а после убит по заповед на султана. — 561.
- 98 В края на XIX в. е създадена младотурска организация „*Единение и напредък*“, която си поставя за непосредствена задача събаряне на абдулхамидовия режим. Абдул Хамид обаче успява да разгроми тази организация. По-късно под влиянието на руската революция в 1905—1906 г. младотурското движение влиза в нова фаза. В 1907 г. в Париж се свиква конгрес, на който младотурците се споразумяват да действуват съвместно с представителите на другите национални буржоазнодемократични организации, стремейки се да запазят *целокупността на турската империя*. Когато обаче излиза англо-руският проект (1908 г.) за даване автономия на Македония, младотурски офицери от турската армия в Македония правят преварт (1908 г.), който бива подкрепен от потиснатото турско и нетурско селско население и турската буржоазия. Въстанието обхваща цялата македонска армия, предявява се ултиматум на султана, който бива принуден да се съгласи да възстанови конституцията на Митхад паша. — 561.
- 99 *Кримската война* (1853—1856) между Русия и Турция впоследствие се превръща във война между Англия, Франция, Сардиния и Турция против Русия. Войната се завършва със сключването на *Парижкия договор* (1856 г.), според който Русия изгубва владенията си при устието на Дунава, правото да държи флота в Черно море и правото да покровителствува поробените от Турция балкански народи. Този договор, наложен от Англия и Франция, потвърждава цялостта на стоманската империя. — 562.
- 100 След Илинденското въстание (20. VII. 1903 г. ст. ст.) македонският въпрос се наложи и на европейската дипломация. В Англия се организира „балкански комитет“, който поддържа идеята „Македония за македонците“. По силата на едно съглашение, Англия и Русия, за да осуетят намеренията на Германия, която чрез Турция иска да затвърди своето влияние в Близкия и Средния изток, съставят проект за даване на автономия на Македония. По същите причини през 1908 г. в Ревел става срещата между руския и английския монарси за *рефор-*

- миране на Македония.* По тоя проект на Македония трябваше да се даде автономия. Осъществяването на проекта беше осуетено от младотурския преврат. — 566.
- 101 Виж бележка 100. — 566.
- 102 *Майор Ниязи ефенди* — млад офицер от турската армия в Македония, който заедно с Енвер бей организира преврата в Турция (1908 г.), политически деец на младотурското движение. — 566.
- 103 *Хилми паша* — турски държавник. След потушаването на Илинденското въстание (1903 г.) бива назначен за върховен комисар на Македония. След свалянето на Абдул Хамид Хилми паша предприема обща реорганизация на турската администрация. Но скоро, вследствие несъгласие с водителите на комитета „Единение и напредък“, подава оставка (1909 г.). — 567.
- 104 *Енвер бей*, по-късно паша (1883—1922 г.), активен участник в младотурския преврат (1908 г.). След преврата заема редица ръководни постове в комитета „Единение и напредък“. В 1914 г. той е военен министър и скоро става фактически диктатор на Турция, като съдействува за превръщането на страната в германска колония. Той изиграва ръководеща роля във вълчването на Турция в първата империалистическа война на страната на Германия. В 1921 г. той заминава за Бухара, гдето се присъединява към басмачите, борещи се против съветската власт. През 1922 г. в схватка с Червената армия Енвер бива убит — 567.
- 105 *„Прогресистите“* — дребнобуржоазна интеллигентска група, от типа на анархо-либералите, която възниква и се оформи в началото на 1907 г. Начело на тази опортюнистическа групичка стояха д-р Илиев (Н. Сакаров), Генко Кръстев и др. Изхвърлена от партията още през 1908 г. тя се обедини с групата на анархо-либералите и в 1909 влязоха в партията на широките, наречена по този случай „обединена“ партия. — 574.
- 106 *Харлаков, Никола* (1874—1927) — социалист. Отначало тесняк, после анархо-либерал, широк, троцкист. — 579.
- 107 На 15 октомври 1907 г. ръководството на софийската партийна организация (т. с.) подготви демонстрация против противоработническата политика на стамболовисткото правителство, въпреки окръжното на ЦК, който, като преценява добре условията, препоръчва да се организират навсякъде протестни събрания. Обаче местният комитет на софийската организация въпреки това решава да покани работниците на демонстрация. Преди още да се организира демонстрацията полицията нахлува в клуба, разгромява всичко каквото ѝ попадне, ранява няколко работници и разпръсква останалите. Тази постъпка на местния комитет бива осъдена от ЦК. — 581.
- 108 Благоев има предвид постъпките на секретар-касиера и администратора на телеграфо-пощенския вестник Ал. Павлов и на касиера на синдиката Г. Кръстев, които, възползувани от конспиративния характер на организацията, задигат синдикалните

средства и книжа, като представят работата така, че конгресът бил решил синдикатът да се отдели от общия Синдикален съюз.

В обущарския синдикат. Никола Стайков, като секретар-касир на синдиката, извършва същото. — 585.

- 109 *Адлер, Виктор* (1852—1918 г.) — един от основателите и водачите на австрийската социалдемократическа партия. В 1889 г. Адлер взема участие в първия конгрес на II Интернационал и оттогава става един от неговите водачи. Дългогодишен редактор на централния орган на партията „Arbeiterzeitung“ (работнически вестник). През годините на войната оборонец от кауцкиански тип. — 594.
- 110 Благоев има предвид заседанието на Международното социалистическо бюро на 10, 11 и 12 октомври 1908 г. МСБ — изпълнителен орган на II Интернационал — е създадено след парижкия конгрес (1900) с местопребивание в Брюксел. След окупацията на Белгия от германците в първата световна война, МСБ фактически престава да съществува. На горното заседание (1908 г.) на МСБ била поставена важната задача да се вземат бързи и решителни мерки за отстраняване на опасността от нарушаване на мира, заплашен от събитията на балканите. Българската социалдемократическа партия (т. с.) е била представена от Ст. Аврамов. — 594.
- 111 Благоев има предвид първата балканска конференция (25, 26, 27 декември 1909 г.) в Белград. На конференцията са представени делегати освен на българската и сръбската партия — още на словенската и босненската. Румънската с. д. партия се е представлявала от един сръбски другар. Вън от това на конференцията присъствували делегати от социалистическото дружество в Гърция, от Македонската с.-д. партия, арменска група и черногорската партия.
- Общоделците не бяха допуснати на конференцията по искането на тесносоциалистическата партия. На конференцията присъствували 32 делегати от 10 страни. От България делегати са били: Благоев, Коларов, Г. Димитров, Т. Стойлов, Д. Коджейков, Янко Иванов, Хр. Кабакчиев и др. — 608.
- 112 *Раковски, Кръстю* (роден в 1873 г. в Котел) работи главно въвн от България. По задание на МСБ в 1911 г. идва в България с мисия да обединява тесните и широките социалисти. Издава в. „Напред“. През първата империалистическа война — центрист-троцкист. След Октомврийската соц. революция работи в Съветския съюз. През 1938 г. заради предателска политическа дейност против Съветската власт осъден на затвор от съветския съд. — 608.
- 113 *Делирадев, Павел* (роден в 1879 г.). Влиза в социалистическото движение през 1897 г. По-сетне анархо-либерал. Влиза в БКП след 9 септември 1944 г. — 623.
- 114 Италио-турската (триполитанската) война (1911—1912) е война за заграбване от Италия на североафриканските колонии на

- Турция — Триполи и Киренайка. Войната се завършва с Уши-лозанския мирен договор (18. X. 1912 г.) след започването на Балканската война. Триполи, Киренайка и Дордеканезките острови преминават в ръцете на Италия. — 637.
- 115 *Туцович, Димитър* (1881—1914) — един от водачите на сръбската с-д. партия. Принадлежи към лявото крило на II Интернационал. Той разобличава завоевателните стремежи на сръбската буржоазия в балканските войни, поддържа идеята за създаване на балканска федеративна демократическа република. В началото на първата империалистическа война Туцович бива изпратен на фронта, где то и загива в 1914 г. — 639.
- 116 След младотурския преврат (1908 г.) правителството на демократите, използвайки кризата в Турция, на 22 септември 1908 г. в Търново провъзгласява България за независимо царство, а на княз Фердинанд даде титлата „цар на българите“. В 1911 г. биде свикано V Велико народно събрание за изменение на конституцията. Най-главното решение на това събрание беше изменение на чл. 17, според който на царя се даде правото да сключва тайни политически договори, без да се допитва за това до Народното събрание. — 640.
- 117 През време на Балканската и съюзническата война сп. „Ново време“ е принудено да спре (от 15 септември 1912 г. до септември 1913 г.). Причините за това са посочени в статията „Вчера и днес“, поместена в настоящото издание, стр. 698 — 651.
- 118 На 15 август 1912 г. в Русе се открива XIX конгрес на Работническата социалдемократическа партия. Този конгрес минава под знака на протест против подготвящата се война. Откриването на конгреса се съпровожда с величествена демонстрация, в която участвуват многобройни гости от цялата страна. На митинга говорят Д. Благовев, В. Коларов, Г. Кирков. На конгреса Кабакчиев изнася доклад: „Положението на балканите и социалдемократията“, в който подчертава необходимостта от обединението на балканските народи за борба против войната, за мира. — 655.
- 119 Д-р З. П. — инициали на д-р Захари Петров, бивш социалдемократ. Като студент в Женева влиза в групата на Бакалов-Раковски и чрез тях се сближава с Плеханов. — 663.
- 120 *Зюдекум, Алберт* — деец в германската социалдемократическа партия. Издига се особено през първата световна война като ярък привърженик на социалшовинистите. Изпълнява най-гнусни поръчки на германския генерален щаб и на министерството на външните работи. След германската революция (1918 г.) става министър на финансите в Прусия. — 665.
- 121 *Франк, Лудвиг* (1874—1914) — известен германски социалшовинист. На Магдебургския партийен конгрес (1910) той се изказва за гласуване на военните бюджети. Във време на империалистическата война отива доброволец и бива убит в първите дни на войната. — 665.
- 122 *Бетнам Холвег, Теобалд* (1856—1921 г.) — политически деец в Германия, представител на интересите на юнкерите. От 1905 г.

заема министерски постове, в 1909 г. бива назначен имперски канцлер, пруски министър-президент и се намира на този пост до началото на световната война. Той напуска този пост, по-неже е привърженик на съглашение с Англия. — 666.

- 123 *Меринг, Франц* (1846—1919 г.) — германски марксист, публицист, литературен критик и политик. В борбата против ревизионистите Меринг е в числото на яростните защитници на революционния марксизъм. Същата непримирима борба Меринг и неговите близки привърженици (Р. Люксембург, К. Либкнехт) водят и във в. „Лайпцигер фолксцайтунг“ (1903—1911 г.). Заедно с Люксембург Меринг през първата световна война създава малката марксистка група „Интернационал“. Той разбира световното историческо значение на Октомврийската социалистическа революция и ѝ дава правилна оценка.

Меринг е автор на редица крупни исторически трудове: „Легендата за Лесинг“, „История на германската социалдемократия“, „Биографията на Маркс“. В забележителните, блестящи коментарии, с които той снабдява издаденото в 4 тома „Наследство на Маркс, Енгелс и Ласал“, е даден извънредно богат материал по историята на социалистическото движение в Германия. — 672.

- 124 *Либкнехт, Карл* (1871—1919 г.) — вожд на германския революционен пролетариат, трибун на германската революция. В 1907 г. той участва активно на младежката конференция в Шутгард, като поставя началото на политическата организация на германската революционна младеж. След първата руска революция той става горещ привърженик на прилагане в Германия руските методи на борба — всеобщата политическа стачка. На 2 декември 1914 г. той е единственият депутат в райхстага, който гласува против военните кредити. От този момент Либкнехт става знаме на интернационализма и на революционната борба против войната в Германия. В 1915 г. Либкнехт написва знаменития позив „Главният враг е в собствената страна“, издига лозунга „Не граждански мир, а гражданска война“. На 1 май 1916 г. той говори на митинга на Потсдамския площад в Берлин, раздавайки прокламации с лозунгите: „Долу войната!“, „Долу правителството!“. Тук акси бива арестуван и осъден на 4 години каторга. В 1917 и 1918 година писмата на Либкнехт са изпълнени с пламенен апел към германските работници „да отидат на помощ на своите братя в Русия“. „Аз бих искал — пише той — да им дам хиляди свои живота, ако ги имах“. На 30 декември 1918 г., заедно с Р. Люксембург, ръководи конференция на съюза „Спартак“, като превръща конференцията в Учредителен конгрес на комунистическата партия в Германия.

Като водач на януарското въстание (1919 г.) в Берлин — той, заедно с Роза Люксембург — бива зверски убит на 19. I. 1919 г. — 672.

- 125 *Люксембург, Роза* (1871—1919 г.) — знаменитата революционерка, водач на полския и германския пролетариат. Премествайки се в Германия, тя в скоро време заема едно от първите места в борбата против ревизионизма и министериализма. На между-

народните конгреси в Париж (1900) и в Амстердам (1903) се проявява като един от представителите на лявото крило на II Интернационал. На Шутгардския конгрес (1907) Люксембург и Ленин внасят в резолюцията за борба с войната знаменитата поправка за превръщане на империалистическата война в гражданска. Почти цялата империалистическа война Люксембург е прекарала в затвора (от 1915 г. с малки прекъсвания до 1918 г.). В януарското въстание (1919 г.) Люксембург, заедно с Либкнехт, бива зверски убита.

Р. Люксембург — крупна революционна фигура в западноевропейското работническо движение, враг на опортюнизма, основоположница на компартията в Германия и Полша, тя все пак по редица въпроси е заемала неболшевишка позиция: по организационните въпроси и по въпроса за ролята на партията в революцията, по въпроса за съюзника на пролетариата, особено за селяните, а така също и по националния въпрос. Ленин дава следната оценка на Люксембург: „Въпреки тези свои грешки, тя беше и си остава орел; и не само паметта за нея ще бъде всякога ценна за комунистите от целия свят, но биографията ѝ и пълното събрание на съчиненията ѝ... ще бъдат извънредно полезен урок за възпитанието на много поколения комунисти от целия свят“ (Сочинения, 4-е изд., т. 33, стр. 184). — 674.

126 *Цеткин, Клара* (1857—1933), родена в Саксония — една от най-известните деятелки на германското и международно революционно работническо движение. Бележита писателка, пламенен оратор и трибун. Цеткин в продължение на много години ръководи международното пролетарско женско движение. Заедно с Бебел извършва голяма работа по организирането на първия конгрес на II Интернационал, където тя се запознава с Енгелс. От 1898 г. главен редактор на с.-д. женски вестник „Die Gleichheit“ („Равенство“), инициаторка на първата международна женска конференция (1907 г. в Шутгард). По нейна инициатива на женската конференция в Копенхаген (1910) 8 март бива установен като международен женски ден. Цеткин заедно с Либкнехт и Люксембург се бори решително против предателската политика на германската с.-д. С огромен ентузиазъм тя посреща Октомврийската революция, като остава до края на своя живот пламенен пропагандист и защитник на Октомври. В 1918 г. взема участие в организирането на компартията в Германия. За своите изключителни заслуги към международното революционно движение Цеткин е наградена от Съветското правителство с ордена Ленин и ордена Червено знаме, а урната с нейния прах е зазидана в стената на Кремъл. — 674.

127 Благоев има предвид идването на Легиен в България (1914 г.), за да действа за обединението на синдикалното движение. През онова време в Синдикалния интернационал влизаха само по една национална централа. Макар че Свободният работнически синдикален съюз (при широките) е образуван по-късно от ОРСС, той е приет в Интернационала, а ОРСС остава вън от него. На Международната профсъюзна конференция в Буда-

пеща през 1911 г. бе поставен българският въпрос. Делегацията на ОРСС начело с Г. Димитров изнася мотивиран доклад за характера и дейността на ОРСС. Конференцията решава изключването на Свободния РСС от Интернационала, но не приема и ОРСС, за да накара двата съюза да се обединят. През април 1914 г. секретариатът на Амстердамския интернационал Карл Легиен пристига в София, за да действа за обединението на двата синдикални съюза. Неговата мисия обаче остава безуспешна, поради основните разногласия между двата съюза, главно по въпроса за отношението към политическите организации на работническата класа.

Ето какво казва Ленин за този злостен опортюнист: „Тези изроди (Легиен и Гомперс) са такива врагове на работническата класа, които в мирно време водят своята буржоазна работа тайно, като се спотайват вътре в работническите партии, а в епохата на кризи *изведнаж* се оказват открити съюзници на цялата обединена буржоазия“. — 675.

128 Виж бележка 119. — 676.

129 На 6 декември 1914 г. на партийно събрание в Шутгард Клара Цеткин разкритикува позициите на болшинството на германската партия по въпроса за войната. След това тя издава „Позив към жените социалдемократки от всички страни“, който позив предизвиква конфискуване на в. „Равенство“, в който бе поместен този позив. С пламенен зов тя се обръща към жените да спасят светлия социалистически идеал и да не се оставят да бъдат увлечени от шовинизма. „Ако мъжете мълчат, наш дълг е да издигнем гласа си“ — завършва позивът. — 681.

130 Благоев има предвид практиката на II Интернационал, респективно Международното социалистическо бюро, да обединява партии и организации, които се различават коренно по основните въпроси на класовата борба, на революцията, на диктатурата на пролетариата. Така на Амстердамския конгрес (1904 г.) е взета резолюция по единството (виж бел. 88); в 1910 г. по задание на МСБ Троцки прави постъпки в България за обединение на тесни и широки; в 1914 г. Легиен пристига в България със задача да обедини професионалното движение (виж бел. 127).

В противовес на тази примиренческа общоделска политика на II Интернационал, III Комунистически интернационал на своя II конгрес (1920 г.) изработи историческите 21 условия за приемане в Коминтерна (виж бел. 147). — 683.

131 *Еберт, Фридрих* (1871—1925 г.) — водач на германската с.-д. партия, първи президент на германската република. По време на първата световна война — явен социалшовинист. Опирайки се на контрареволуционното офицерство, организира потушаването на въстанието на моряците в Кил през декември 1918 г. и януарското въстание (1919 г.) в Берлин, когато биват убити Либкнехт и Люксембург. С цялата своя контрареволуционна политика той подготви по-нататъшната диктатура на фашизма в Германия. — 692.

- 132 *Хааге, Хуго* (1863—1919) — един от водачите на германските с.-д. От 1897—1906 и от 1912—1918 г. депутат на райхстага. От 1911 г. член на ЦК на с.-д. партия. Заедно с Кауцки водач на центристите и по-сетне на независимата с.-д. партия. След революцията (1918 г.) заедно с Еберт председател на Съвета на народните пълномощници. Депутат във Ваймарското национално събрание. Убит от офицер-монархист. — 692.
- 133 *Гед, Жул* (1845—1922) — виден френски социалдемократ. Участник в I Интернационал. Заедно с Лафраг изработват програмата на френската работническа партия, приета на Хавърския конгрес през 1880 г. (Извадки от тази програма са издадени на български през 1892 г. под заглавието „Какво искат социалдемократите“). След разцеплението във френската социалдемократическа партия Гед ръководи марксисткото крило. През 1906 г. се изказва против въстанието през време на войната като „опасна илюзия“. В началото на първата империалистическа война от 1914—1918 г. Гед застава на социалшовинистически позиции и влиза като министър (1914—1915 г.) в коалиционния кабинет на Вивиани. През 1916 г. се оттегля от активен политически живот. Към Великата октомврийска социалистическа революция заема отрицателно отношение. — 694.
- 134 *Шайдеман, Филип* (1863—1939 г.) — лидер на десноопортюнистическото крило в немската социалдемократическа партия, социал-шовинист, гласува военните кредити през войната 1914—1918 г. През 1918 г. става глава на съглашателското правителство и активно ръководи потушаването на въстанието на берлинските работници (1919 г.). През негово време биват убити стотици и хиляди германски революционни работници заедно с Карл Либкнехт и Роза Люксембург (1919 г.), за да бъде запазено господството на буржоазията. — 697.
- 135 *Пернерсторфер, Енгелберт* (1850—1918) австрийски с.-д., по професия учител. В 60—70 г. заедно с Адлер основава раб. просветителни дружества. В 1885 г. още като безпартиен бива избран в райхстага, в 1896 г. влиза в с.-д. партия и се ориентира към дясното ѝ крило. Участва почти във всички конгреси на II Интернационал. През първата империалистическа война заема крайно шовинистическа позиция. — 706.
- 136 *Гракх, Тиберий* (163—133 до н. ер.) — от древен римски род, народен трибун в 133 г.; провежда аграрен закон, според който незаконно заграбените от аристокрацията държавни земи трябва да бъдат раздадени на маломотните селяни в наследствена неотчуждаема аренда. При преизбирането му за трибун бива убит от противниците му. — 708.
- 137 *Зидаров, Слави* — псевдоним на Соломон Голдщейн, „ляв комунист“, троцкист. — 713.
- 138 *Ганчев, Иван* — тесен социалист, дългогодишен сътрудник на „Работнически вестник“, след 1918 г. „ляв комунист“, искрист, убит от фашистката власт през 1925 г. — 716.
- 139 След Октомврийската социалистическа революция и след разтурването на Учредителното събрание в Русия (1918 г.) в Германия,

Холандия, Италия, също и в България се появяват течения — така наречените „леви комунисти“, които с най-голяма решителност отхвърлят парламентарната форма на борба и издигат лозунга за бойкотиране на парламента. Тези възгледи се възприемат и от българските „леви комунисти“. Някои партийни организации се обръщат към ЦК на партията да искат разяснения по този въпрос. ЦК на БКП с окръжно № 14 от 27 април 1919 г. излага позицията на партията по отношение на парламентаризма. — 719.

- 140 „Радомирската революция“ — така се е наричало Владейското войнишко въстание — септември 1918 г. — 721.
- 141 Благоев има предвид образуваната от група тесни социалисти партийна организация под названието „Спартак“. — 724.
- 142 Бързев — псевдоним на Георги Петров. „Ляв комунист“, анархист. — 733.
- 143 На II конгрес (1920 г.) на Комунистическия интернационал се явяват представители от разни течения. Освен центристите там са били и „леви комунисти“, против които в навечерието на конгреса Ленин написва известната книга: „„Левичарството“ — детска болест на комунизма“. За да се ограда от „центристите“, които се стремят да влязат в III Интернационал, конгресът изработва „21 условия“ за приемането в Коминтерна. В основата на тези „21 условия“ е поставено учението на Ленин за партията, историческият опит на болшевишката партия. Те са насочени не само против дясната опасност (центризма), но и против полуанархистическите и анархосиндикалистически течения вътре в комунизма. По-нататъшното развитие на Коминтерна след II конгрес показва грамадното значение на „21 условия“ за образуване на истински компартии и за укрепване на Коминтерна като партия от „нов тип“ и като единна световна организация.

Като въоръжи Коминтерна за борба против опортюнистите, конгресът прие тезисите за *революционното използване на парламентаризма* в периода, когато се подготвя борбата за власт. — 734.

- 144 Благоев има предвид заседанието на партийния съвет на БКП от 21 и 22 януари 1923 г. в София. По доклада на Хр. Кабакчиев за „работническо-селско правителство“ се приема резолюция, която одобрява и приема гласуваната от IV конгрес на Комунистическия интернационал резолюция (1922 г.). В нея се подчертава, че при създадените тогава политически условия трябва да се възприеме тактиката на единния фронт. Конгресът едновременно предупреждава, че „комунистите при известни условия не могат да се отказват от преговори с водачите на враждебни работнически партии, само че масите трябва да бъдат постоянно напълно информирани за хода на тези преговори“. В тясна връзка с тактиката на единния фронт се издига и лозунгът за „работническо-селско правителство“. Като политически лозунг „той има най-голямо значение за ония страни, където положението на буржоазното общество е особено неутрайно“. Във връзка с тази формулировка Георги Димитров

по-късно на VII конгрес на Комунистическия интернационал (1935 г.) посочи, че грешките при провеждането на единния фронт след IV конгрес на Коминтерна се дължат на това, че „въпросът за работническо-селското правителство не е бил ясно и здаво свързан с наличието на политическа криза“. IV конгрес на Коминтерна влезе в историята като конгрес на единния пролетарски фронт. — 753.

СПИСАНИЯ И ВЕСТНИЦИ

„*Arbeiter Zeitung*“ — („Работнически вестник“) — ежедневен социалдемократически вестник, централен орган на австрийската с.-д. партия, основан от В. Адлер (1889 г.).

„*Gleichheit*“ — („Равенство“) — германски с.-д. вестник на жените работнички, основано в 1891 г. Начело на „Глайхайт“ от 1892 г. стои Клара Цеткин, която го превръща в орган на борбата на революционния марксизъм. След Международната женска конференция в Шутгард (1907 г.) „Глайхайт“ става централен орган на Международния женски секретариат. В 1917 г. К. Цеткин е снета от с.-д. лидери от поста редактор, заради нейните революционни възгледи. Оттогава „Глайхайт“ изгубва своя революционно-марксистки характер и става опортюнистически лист на германската с.-д. партия и впоследствие прекратява своето съществуване.

„*Die neue Zeit*“ — („Ново време“) — теоретически орган на германската социалдемократическа партия. Излиза в Шутгард от 1883 до 1923 г. До 1917 г. редактор К. Кауцки, а след това Х. Кунов. Сътрудници са били — А. Бебел, Е. Бернщайн, В. Либкнехт, Франц Меринг, Роза Люксембург, Плеханов, Парвус и др. През десетилетието (1885--1895) в него са публикувани няколко статии на Енгелс. В тях Енгелс рязко критикува отстъпничеството от марксизма. През втората половина на 90-те години, след смъртта на Енгелс, в списанието започват да преобладават центристски и опортюнистически схващания. След разцеплението на РСДРП на болшевики и меншевики (1903 г.) списанието взема рязко враждебна позиция срещу болшевиките. През времето на първата империалистическа война (1914—1918 г.) списанието заема центристка, фактически социалшовинистка позиция. Към Великата октомврийска революция се отнася отрицателно. Печата клеветнически антисъветски статии.

„*Ден*“ — месечно списание, редактор Я. Сакъзов, Шумен, 1891 г. От книжка 7 на година II започва да се печата в София. До книжка 7, година II, Д. Благоев участва в списанието. След това около „Ден“ се групират съюзистите. След съединението между партисти и съюзисти „Ден“ става орган на Българската работническа социалдемократическа партия.

„*Демократически преглед*“ — списание — орган на демократическата партия. От страниците на „Демократически преглед“ Т. Г. Влайков е полемизирал с Димитър Благоев. „Д. П.“ излиза от 1902 до 1929 г.

„Единство“ — орган на широките социалисти. Почва да излиза от 3 април 1903 г. и спира на 26 юли 1903 г. Редактор — Ефтим Дабев.

„*Leipziger Volkszeitung*“ — („Лайпцигски народен вестник“) — ежедневен социалистически орган, основан в 1894 г. от Бруно Шенлаик. През периода от 1902—1914 около вестника, редактиран от Фр. Меринг, се групират представители на марксистическата левица: Р. Люксембург, К. Либкнехт и др. В 1916—1922 „Л. Ф.“ е орган на независимите социалдемократи. От 1922 г. — орган на умерените „леви“ в обединената социалдемократия. Вестникът е спрян след идването на Хитлер на власт.

„Общо дело“ — списание, редактирано от Янко Сакъзов. Излиза два пъти в месеца от 1900 до 1905 г. В това списание Сакъзов и другите опортюнисти развиват възгледите за общото дело на пролетариата с буржоазията.

„Препорец“ — орган на демократическата партия, основан в 1898 г.

„Работническо дело“ — месечно списание под редакцията на Г. Бакалов. Излиза от септември 1903 г. до юни 1906 г. Списанието служи като трибуна на анархо-либералите в борбата им против партията. Въпреки решението на партията за централизацията на партийния печат, Бакалов се е опитал да продължи издаването му.

„Работническа борба“ — вестник — орган на широкосоциалистическата партия. Излизал от 1903 г. до 1908 г.

„Труд“ — месечно илюстрирано списание с опортюнистическо направление, редактор Ефтим Дабев, излиза през 1900 г. в Стара Загора.

„*Vorwärts*“ — („Напред“) — ежедневен вестник, централен орган на Германската социалдемократическа партия; издава се от 1876 г. под редакцията на В. Либкнехт. На страниците на вестника Енгелс води борба против всякакви опортюнистически прояви. От втората половина на 90-те години, след смъртта на Енгелс във „*Vorwärts*“, систематически се печатат статии на опортюнисти, които господствуват в германската социалдемократия и във II Интернационал. През годините на първата световна война „*Vorwärts*“ поддържа социалшовинистически позиции. След Великата октомврийска социалистическа революция „*Vorwärts*“ става един от центровете на антисъветската пропаганда. Излиза в Берлин до 1933 г.

От април 1946 г. „*Vorwärts*“ отново излиза в Берлин, издава се от берлинската организация на Социалистическата единна партия в Германия и се списва в комунистически дух.

„*L'Humanite*“ — („Човечество“) — централен орган на френската компартия. Основан в 1904 г. от Жорес. След Международния амстердамски конгрес става орган на Обединената социалистическа партия; в редакцията на „Юманите“ влизат Лафарг и др. марксисти. След конгреса в Тур (1920 г.) става орган на Френската комунистическа партия, директор — Кашен, отго-

ворен редактор от 1923 до 1937 — Вайян-Кутюрие. „Юманите“ енергично провежда линията на КП на Франция, като агитира и пропагандира сред масите идеята за единен пролетарски и народен фронт. През периода на окупацията на Франция от германски войски (1940—1944 г.) „Юманите“, излизащ нелегално, призовава френския народ към борба за освобождение на страната от фашистите и към възстановяване независимостта на Франция. След освобождението на Франция „Юманите“ е най-популярният вестник в страната.

СЪДЪРЖАНИЕ

Част I

Борба за теоретическите основи на партията

	Стр
Pro domo sua	1
Марксизъм или бернщайнизъм	15
Опортюнизъм или социализъм	39
„Диалектически материализъм и теория на познанието“	63
„Диалектически материализъм и теория на познанието“ (Статия втора)	79
„Диалектически материализъм и теория на познанието“ (Статия трета)	101
„Диалектически материализъм и теория на познанието“ (Статия четвърта)	119
„Диалектически материализъм и теория на познанието“ (Статия пета)	130
„Диалектически материализъм и теория на познанието“ (Статия шеста)	145
„Диалектически материализъм и теория на познанието“ (Статия седма)	163
Едно десетилетие	179
„Историческият материализъм“ в едно общоделско произведение	180
Класова борба или „общо дело“ ?	208
„ „ „ II	225
„ „ „ III	242
„ „ „ IV	258
Дребната буржоазия, буржоазията и социалдемократията	280
„ „ „ II	293
Основните въпроси на марксизма	309
Към оборванията на марксизма	323
Една епопея на буржоазния национализъм	335

КЪМ МАРКСИЗМА

Упътване за изучаване на Марксовото учение	
Предговор	349
Програма за първоначално запознаване с Марксовото учение	351
Упътване за изучаване на Марксовото учение	355
Увод	357

Отдел първи

Глава първа. Марксистическата идея за прогреса	361
Глава втора. Как се извършва прогресът или общественото развитие	368

Глава трета. Причината за изменяването икономическата основа на обществото	375
Глава четвърта. Философските основи на марксизма. Теорията на познанието и диалектичката метода	382

Отдел втори

Глава първа. Обясняване основите и методата на марксизма чрез прилагането му	390
Глава втора. Обясняване на Марксовата теория чрез прилагането ѝ към историята	411
Диктатура или демокрация	423
Комунизмът и държавата	434
Анархистите-комунисти	443
Фридрих Енгелс	454

Част II

Политически статии

Ликвидация	463
Същността на въпроса за партийния печат	512
Един несъществуващ за нас въпрос	525
Партията и синдикатите	532
Монархизмът и демокрацията	550
Революцията в Турция	561
По въпроса за другарските отношения в партията	574
Балканската социалдемократическа конференция	590
Статията на др. Троцки	606
Конституцията и буржоазната демокрация	609
Социализмът в селата	617
Анархо-либералски самосиндикализъм	623
Балканската конференция и балканската федерация	632
Международното положение	645
Една година	651
Общоевропейската война	656
Magister dixit	663
Плеханов и Първус	669
Интернационалът и войната	677
Войната и балканите	684
Кауцки за Плеханов	692
Вчера и днес	698
Пролетариатът и отечеството	704
„Тесни социалисти“ с анархически глави	713
Три години от революцията	726
„Левите комунисти“	733
Конгресна резолюция по аграрния (земледелския) въпрос в България	738
Изборите и референдума	747
Работническо-селско правителство	751
Бележки	757

